27176

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

BEDR-İ DİLŞÂD'IN
MURÂD-NÂME'Sİ

DOKTORA TEZİ

15101

ÂDEM CEYHAN

Danışman
Doç. Dr. Metin AKAR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL -1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

KISALTMALAR 9

GİRİŞ

Nasihat-nâme, Siyaset-nâme ve Ansiklopedik Eser Türlerine

Kısa Bir Bakış 11

I. BÖLÜM 13-22

A-Bedr-i Dilşâd'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği 13

B- Şirvanlı Mahmud b Muhammed Dilşâd'ın Eserleri 18

II. BÖLÜM 23-100

A-*Kabus-nâme*'nin Diğer Türkçe Tercümeleri ve *Murad-nâme* 23

B-*Murad-name* ile *Kabus-name*'nin Mukayesesi 25

C-*Murad-nâme*'nin Şekil Özellikleri 28

D-*Murad-nâme*'nin Muhtevası 31

III.BÖLÜM 101-388

Transkripsiyon Sistemi ve Nüsha Tavsifi 101

METİN 103

Tıpkıbasım (Örnek Sayfalar) 389

SONUÇ 391

BİBLİYOGRAFYA 393

ÖNSÖZ

11. yüzyılda ilk örneklerini Orta Asya'da veren ve 13. asırdan îtibâren Anadolu sahasında gelişen Eski Türk Edebiyatı, bilindiği gibi bütün yazılı edebiyatımızın en uzun süreli ve verimli devresini teşkil eder. Bilhassa "Kuruluş Devri" denebilecek ilk birkaç asırda aynı medeniyet câmiasına mensup milletlerin büyük ilmî, edebî şahsiyet ve eserlerinden istifade eden medrese, saray, konak çevrelerindeki aydın Türk şâirlerinin İslâm kültürüne bağlı olarak vücuda getirdikleri bu edebiyata "Yüksek Zümre Edebiyatı, Divan Edebiyatı Klasik Edebiyat.." gibi çeşitli isimler verildiği bilinmektedir. Yine bu edebiyatın, Tanzîmat'tan beri sadece mensup olduğu kültürün esaslarına antipati duyan kimseler tarafından değil, Namık Kemal, Mizancı Murad, Mehmed Âkif..gibi 19. ve 20. yüzyılda aynı inanç sistemini müdâfaa eden bâzı şahsiyetler tarafından da "realiteden, hakîkî hayat, cemiyet ve hatta ahlâktan uzak, hayâl mahsûlü, belli kalıplar içinde dönüp dolaşan bir sun'î edebiyat.." olduğu gibi kısmen doğruluk payı bulunan tenkitlere mâruz kaldığı da bir vâkıadır. Ancak bütün kusur ve meziyetleriyle bu edebiyatın kendi kültür terkibimizin mahsulü ve yüzyıllar boyunca bizim aydınlarımızın edebiyatı olduğu da unutulmaması gereken bir gerçektir.

Edebiyat tarihimizin belirli bir devresi hakkındaki bu isimlendirme ve tenkitlerin ne derece isabetli olduğunun münakaşası, asıl konumuzun dışında kalmakla birlikte, divanlardan başka, mesela mesneviler gibi,çok çeşitli mahsulleri de ihtiva eden "Eski Türk Edebiyatı"nı "Divan Edebiyatı"adıyla isimlendirmenin de eksik olacağına bu vesileyle tekrar işaret etmek gerekir. Divanların daha ziyade ferdî duygu ve düşünceleri ifade etmesine mukabil, mesnevilerin yazıldığı devrin maddî-manevî kültürünü, siyasî ve sosyal hayatını daha fazla aksettirdiğini de belirtmeliyiz. Bazı edebiyat tarihçisi ve yazarlarımızın, aslında az-çok farklı tarafları bulunan mesnevî ile Batı edebiyatından aldığımız roman türü arasında benzerlik bulmasının ve ilkini, ikincisinin eski şekli saymasının sebebi budur.

Kur'ân-Kerîm'in ve Hz.Peygamber'in dilinin Arapça olması, Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği devirlerde Arap ve Farsların zengin bir edebiyata sahip bulunması, medreselerde Arapça öğretimine de önem verilmesi .. gibi mâlûm tarihî sebeplerle şairlerimizin, bilhassa 16.yüzyıla kadar doğulu şiir ustalarını üstad saydıklarını ve bunların eserlerinin büyük bir kısmını dilimize çevirdiklerini, edebiyatımızın belirli safhalardan geçip gelişerek yeni bir terkiple kıvama erdiğini, sonra şartların değişmesiyle irtibatlı olarak şekil ve muhteva değişikliğine

uğramakla birlikte, aynı özün Yeni Türk Edebiyatı içinde yaşamaya devam ettiğini biliyoruz.

Mevlana'nın *Mesnevi*'si Sadi'nin *Bostan*'ı gibi dilimize tercüme edilen "Şark Klasikleri"nden biri de,anılan ilk iki eser kadar meşhur değilse de, Keykavus'un *Kabus-nâme*'sidir.11.asrın sonlarında (M.1082) Kûhistan hükümdârı Emir Unsuru'l-Meâlî Keykavus'un oğlu Gîlanşah için yazdığı bu "Nasihat-nâme", eski İran nesrinin tanınmış bir örneği olduğu gibi, eserin Türkçe'ye defalarca çevrilmesi, bizim edebiyatımızda da ilgi gördüğünün delili sayılabilir.

Kabus-nâme'nin Türkçe tercümeleri içinde en meşhuru, 15.asır Türk sade nesrinin güzel bir örneği Mercimek Ahmed'in tercümesi olmakla birlikte , Bedr-i Dilşad'ın ondan beş yıl önce Sultan II.Murad 'a sunduğu *Murad-nâme* de aynı nasihat-nâmenin telifî sayılabilecek kadar değiştirilip geliştirilmiş bir manzum tercümesi ve şerhi olması itibariyle değer taşıyan bir eserdir. Bizi bu eser üzerinde çalışmaya sevk eden faktörlerden biri de nasihat-nâme, siyaset-nâme ve kısmen ansiklopedik eser hususiyetine sahip Murad-nâme'in, hem Türk Dili ve Edebiyatı tarihi ,hem de muhteva zenginliği dolayısiyle kültür tarihi bakımından kıymet ifade etmesi, yazıldığı devrin siyasi,sosyal hayatını canlı tablolarla aksettiren bir mesnevi olmasıdır. Zamanımızda o asırların tarihine dair yazılan eserlerin üslûbunun umumiyetle resmî olmasına karşılık, devrin şahidi olan bir bilge devlet adamı ve şair tarafından, hayatın hemen her sahası ve safhasıyla alâkalı müşahede, tecrübe ve tavsiyelerin, anekdotlarla süslenerek ifade edilmesi, kültürümüzde değişen ve değişmeyen değerlerin tesbitine imkân vermesi bakımından da dikkatimizi çekmiştir.

Murad-nâme'nin edebiyat tarihimiz bakımından kıymet ifade etmesinden başka, her zaman geçerliliğini koruyan hakîkat, adâlet ve fazîlet esaslarını telkin etmesi de, bir eğitimci olarak bu konuyu seçmemizde müeessir olmuştur.

Sadece Eski Türk Edebiyatı'na dair çalışmaların değil, umûmî olarak edebiyatın ülkemizde Ashab-ı Kehf'in geçmez akçesi gibi "karın doyurmayan bir meşgale" sayılması, üzücü ve düşündürücü bir sosyal vakıa ise de, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman arasındaki münasebetleri biliyor, edebiyat ve tarih ilimlerinin gerekliliğini kabul ederek mazimizle irtibatımızı sağlayacak değerli metinlerin neşredilmesinin faydasına inanıyorsak, bu emekleri takdirle karşılayıp devam ettirmek gerekir..

Bu gibi düşüncelerle başladığımız çalışmamızın "Giriş" bölümünde nasihat-nâme, siyaset-nâme ve ansiklopedik eser türleri hakkındaki mâlûmat kısaca hatırlatıldıktan sonra, I. Bölüm'de *Murad-nâme* şairi Bedr- i Dilşad'ın hayatı ve edebî kişiliği hakkında mesnevisine ve diğer eserlerine dayanılarak bilgi verilmiş, başka şahsiyetler adı altında yazılmasına rağmen şairimize ait olduğu belirtilen tıp, tarih,coğrafya gibi ilim dallarına dair eserleri de tanıtılmıştır. II. Bölüm'de asıl konumuzu teşkil eden *Kabus-nâme* ve *Murad-nâme* hakkında mukayeseli bilgi verilmiş, ayrıca *Murad-nâme*'nin 51 babı özetlenmiştir.

III. Bölüm'de *Murad-nâme*'nin metni yer almaktadır. Millî Kütüphâne'de bulunan ve müellif hattı olduğu tahmin edilen tek nüshasının okunaklı ve harekeli oluşu, Eski Anadolu Türkçesi hususiyetlerinin tesbitinde kolaylık sağlamıştır. Metinde geçen âyet ve hadislerin, Arapça ve Farsça şiir, darb-ı mesel gibi ibârelerin tercümeleri, ait oldukları sayfanın altında, bulabildiğimiz nisbette kaynaklarıyla verilmiştir. Ancak *Murad-nâme*'nin "inşâ"ya dâir bilgi veren 35. bâbındaki örnekler Arapça, Farsça yazılmış olduğundan bunların suretini koymakla yetindik. Bazı bölümlerindeki eksikliklerden de yer yer anlaşılabileceği üzere, eserin elimizde bulunan bu yegâne yazmasının 15-20 yaprak kadar noksan olduğunu, ayrıca muhtemelen cildin muahhar olması sebebiyle bazı yaprakları da yanlış ciltlendiğinden bunları sıraya koyduğumuzu da ifade etmeliyiz.

Sultan II. Murad adına ve onun şahsında genç-ihtiyar bütün Türkler için yazılan, tabiatiyle Eski Anadolu Türkçesi hususiyetleri taşıyan nasihat-nâme türündeki bir mesneviyi ilim ve edebiyat dünyasına sunmakla kültür köprümüze bir taş ilave edebilmişse, bu çalışma hedefine ulaşmış olacaktır.

Metni doğru okumak için sarf ettiğimiz gayret ve dikkate rağmen, gözden kaçan yanlışlara rastlanırsa, bunların müsamaha ile karşılanıp düzeltileceğini ümid ederiz. Birkaç türlü okunması mümkün olan kelimelerin Yeni Tarama Sözlüğü'ndeki telaffuz şekli esas alınmış olmakla beraber, bu kaynakta bulunmayan kelimeler de görülmüştür.

Bu vesileyle, bana böyle kıymetli bir eseri tez konusu olarak tavsiye eden ve çalışmamız boyunca bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr.Metin AKAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
Ank. : Ankara
bkz. : Bakınız
c. :cilt
Çev. : Çeviren
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H. : Hicrî
hk. : hakkında
Haz.: Hazırlayan
İA : İslâm Ansiklopedisi
İst. : İstanbul
İÜ : İstanbul Üniversitesi
Ktp. : Kütüphane(si)
M. : Milâdî
MÖ . : Milat'tan Önce
MÜ : Marmara Üniversitesi
Nr. : Numara
OM : Osmanlı Müellifleri
ölm. : Ölümü
s. : sayı
sh. : sayfa
TA : Türk Ansiklopedisi
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Dergâh)
TET : Türk Edebiyatı Tarihi (A.Sırrı Levend)
vd. : ve devamı
vs. : vesaire
yk. : yaprak

GİRİŞ

Nasîhat-nâme, Siyaset-nâme ve Ansiklopedik Eser Türlerine Kısa Bir Bakış

Metnini sunduğumuz Kabus-nâme tercümesi Murad-nâme, çok yönlü bir eser olup "nasîhat-nâme" türüne dahil ahlakî, öğretici bir mesnevî[1] devlet idaresine, padişahlık, vezirlik, nedimlik , subaşılık şartlarına dair tavsiyeler, öğütler ihtiva ettiği için "siyaset-nâme", civanmertlik âdâbından bahseden 26. babı yönünden "fütüvvet-nâme", bazı ilim ve sanat dallarıyla ilgili bilgi veren babları itibarıyle de kısmî bir "ansiklopedik eser" sayılır.

Murad-nâme'nin şeklî hususiyetleri ve muhtevası hakkında bilgi vermeden önce, türü dolayısıyla ilgili olduğu nasihat-nâme, siyaset-nâme ve ansiklopedik eser konusunda kısaca hatırlatmalarda bulunmayı gerekli görüyoruz.

İlimlerin taksimi, tıp, nücum, remil, şiir , musiki ve kitabetle ilgili (28. -35.) bablarında ansiklopedik bilgiler verilmekle birlikte, Murad-nâme tamamen ansiklopedik bir eser değil, nasihat-nâme türünden bir mesnevidir. Daha evvel temas edildiği üzere, "Kabus-nâme" adıyla tanınmış Farsça aslının müellifi Keykavus tarafından konulan adı da "Nasîhat-nâme"dir.[2]

Bilindiği gibi, çeşitli mevzulara dair bilgi ve öğüt vermek maksadıyla yazılan manzum-mensur eserlere "nasihat-nâme" veya "pend-nâme" denir. Bu tür eserlerin gayesi dinî, ahlâkî, siyasî, sosyal. . birtakım öğütler vererek okuyucuyu hayatın bütün safhaları için hazırlamak ve yetiştirmektir. Bundan dolayı nasihat-nâmelerde telkin edilen fikirler, âyet, hadis, vecize ve atasözleriyle kuvvetlendirildiği gibi, konuyla ilgili olarak İslam tarihinden, diğer kavimlerin geçmişinden ibretli kıssa, menkıbe ve hikâyeler anlatılır. Türklerin İslâmiyet'i kabul ettiği asırlardan îtibâren ahlâkın birinci kaynağı din, yani Kur'an ve sünnet'tir. Şair ve yazarlarımız, telif, tercüme veya şerh ettikleri ahlâkî eserlerde İslâm ahlâkını esas almakla birlikte, şahsî müşahede ve tecrübelerinden, filozofların eserlerinden de faydalanmışlardır. İnsan akıl, kalb ve vicdanı üzerinde en tesirli yaptırım gücüne sahip emir ve yasakların Allah ve âhiret inancına dayalı hükümler olduğuna inanan müellifler, bu tür terbiyevî eserlerinde âyet ve hadisleri en sağlam delil olarak gösterirler. Bedr-i Dilşâd'ın da Murad-nâme'sinde, eserine esas aldığı Kâbus-nâme'ye nazaran dînî delilleri daha çok

---

[1] Mesnevî hk. bilgi için bkz. Doç. Dr. İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II, s. 415-416-417, sh. 430-463.

[2] Âmil Çelebioğlu, "Kabus-name Tercümesi Murad-name'ye Dair", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, s. 192, sh. 719-728.

zikrettiği görülür. İslam Edebiyatı'nda sayılamayacak kadar büyük yekûn tutan bu nevîden eserlere Attar (1119?-1193)'ın Pend-nâme'si, Sa'dî (1213?-1292)'nin Bostan ve Gülistan'ı ile Nâbî (1642-1712)'nin Hayriyye ve Hayrâbâd mesnevileri örnek gösterilebilir.

Murad-nâme, bilhassa devlet idaresiyle doğrudan alâkalı olan 3. , 4. , 5. , 6. , 7., 17. , 18. , (20.), 35. bâbları göz önünde bulundurulduğunda siyâset-nâme türüne dahil edilebilir. Eser, 15. yüzyılın birinci yarısında çeyrek asırdan fazla Osmanlı tahtında oturan Sultan II. Murad'a (1421-1451) hitaben yazılmış olması itibariyle de siyaset-nâme sayılabilir. Zaten tercümeye esas tutulan Kâbus-nâme'nin yazarı Emir Keykâvus'un gayesi de oğlu Geylan Şah'ı dînî, ahlâkî, siyasî, sosyal yönlerden yetiştirmektir. Bu bakımdan, siyaset-nâmeler ahlâkî eserler içerisinde yer alırsa da, daha çok devlet idaresiyle ilgili bilgi ve tavsiyeler ihtiva ettiği için ayrı bir tür gibi gelişmiş, İslamî şark edebiyatında bu konuda pek çok eser yazılmıştır.[3] Mâverdî (974-1058)'nin Nasîhatü'l-Mülûk, Ahkâm-ı Sultâniyye..., Gazâlî (1058 - 1111)'nin Nasîhatü'l-Mülûk (Tıbri'l-Mesbûk), Sühreverdî (1097-1168)'nin Nehcü's-Sülûk, Nizamü'l-Mülk (ölm. 1092)'ün Siyaset-nâme gibi Türkçe'ye tercüme edilen Arapça, Farsça eserlerden başka, Yusuf Has Hâcib (11. asır)'in Kutadgu Bilig'inden îtibâren pek çok Türkçe eser telif edilmiş, bizzat Sultan II. Murad (1421-1451) da oğlu Fâtih'e öğüt vermek için bu türden bir eser (Nasîhat-ı Sultan Murad[4]) yazmıştır.

Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'sini bazı bölümleri dolayısıyla, edebiyat tarihimizde ansiklopedik eser türünün ilk örnekleri arasında saymak da mümkündür. Bilhassa yukarıda andığımız (29. -35.) bâblarda çeşitli ilim ve sanatlara dair bilgi vermesi, bunların konularından, terimlerinden... bahsetmesi dolayısıyla ansiklopedik eserler kategorisinde mütâlaa edilebilir. Eski Türk Edebiyatı'nda bu türün tanınmış örnekleri arasında İbrahim b. Bâli (15. yüzyıl)'nin Hikmet-nâme'si, Nev'î (1533-1599)'nin Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn'u, Taşköprülüzâde (ölm. 1621)'nin Mevzûâtü'l-Ulûm'u, Kâtip Çelebi (ölm. 1657)'nin Keşfü'z-Zünûn'u, Erzurumlu İbrahim Hakkı (ölm. 1780)'nın Mârifet-nâme'si... sayılabilir.

Ancak Murad-nâme'yi, nasihat-nâme, siyaset-nâme, ansiklopedik eser gibi birkaç türün husûsiyetlerini birden ihtivâ ettiği ve Keykâvus'un öğüt kitabını esas aldığı için, Kâbus-nâme tercümeleri arasında mütâlaa etmek daha isâbetli olacaktır.[5]

---

[3] Siyâset-nâmeler için bkz. Âgâh Sırrı Levend, "Siyaset-nâmeler", TDAY, *Belleten* 1962, Ankara, 1963.

[4] Topkapı Ktp., Revan, nr. 407.

[5] A. Sırrı Levend, TET, Ank. 1988, sh. 121-122, 166.

I. BÖLÜM

A- BEDR-İ DİLŞÂD'IN HAYÂTI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Murad-nâme'nin sebeb-i te'lif kısmında doğum tarihini bildirirken babasının ilmî kişiliğine de işaret eden ve sonuncu "hâtime"de adını zikreden Bedr-i Dilşad'ın hayâtı hakkında mesnevisinden tesbit edebildiklerimiz dışında bir bilgimiz yoktur.

Anufi hicretinden sekizyüzyidi
Geçincek bafia Tafiri var ol didi

Çün ol Ḥayy u Ḳayyûm virdi vücûd
Ki ʿilm ehli bilinden irdi vücûd (yk. 3 b)

beyitlerinden şâirin Hicrî 807/M. 1404 yılında doğduğu ve babasının bilgili bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Ancak onun nerede doğduğu, kimlerden ilim tahsil ettiği, ne zaman vefat ettiği.. gibi hayatına dair konularda kat'î mâlûmâtımız yoktur. Eserinden anlaşıldığı kadariyle Bedr-i Dilşad, dînî ilimlerden başka, şiir, musikî, astroloji, remil gibi devrin gizli veyâ müsbet bilgilerine âşinâ, Arapça ve Farsça'yı da bu dillerde yazılmış eserleri anlayıp tercüme edecek kadar bilen, henüz 23 yaşında Murad-nâme gibi oldukça hacimli bir mesnevî yazdığına göre, kâbiliyetli ve verimli sayılması gereken bir şahsiyettir. Murad-nâme'yi kast ederek söylediği

Oġul ḳız bafia bu yiter yâdigâr
Şükür âḫir eyletdi Perverdigâr (yk. 323 b)

beytine bakılarak şairin eserini bitirdiği 1427 yılında henüz evli olmadığı veya çocuklarının bulunmadığı düşünülebilir.

15. yüzyıl şairi Bedr-i Dilşad, *Murad-nâme*'sinden öğrendiğimize göre, Hanefî mezhebine mensup (yk. 142) bir müslüman, yaşadığı çevreye uyum sağlayabilen bir insandır.

Şiire dâir fikirlerini eserinin 33. bâbının özetinde naklettiğimiz Bedr-i Dilşad, umûmiyetle bu sanatı, dînî, ahlâkî ve siyasî kanâatlerinin teblîğine "vesîle" olarak kullanan bir didaktik şâir ise de, yer yer hemen her zevk sahibine hitab edebilecek estetik değer taşıyan beyitler yazmaya da muvaffak olmuştur. Murad-nâme'nin çeşitli ilim ve sanatlara dair bilgi veren bölümlerinde üslûp sâde, hislenmeye, heyecana müsâit konularda ise en ince duyguları dile getirebilecek derecede lirik, coşkun ve hikemî şiir yönünden başarılı sayılabilecek bir seviyededir.

Şairin nasîhat-nâmesinden naklettiğimiz kanâat ve tavsiyeleri, onun hayat anlayışıyle yaşayış tarzı hakkında fikir vermeye yettiği için, burada ayrıca tekrara

gerek görmüyor ve Bedr-i Dilşad'ın kimliğiyle ilgili bir iddiâ üzerinde durmak istiyoruz:

Murad-nâme'yi ilim âlemine tanıtan Fahri Bilge, şairin eserinde yaşı ve adı konusunda verdiği bilgiyi şüphe ve ihtiyatla karşılamak gerektiğini belirterek,"22-23 yaşında bir kimsenin bu derece ehemmiyetli ve büyük bir eser vücûda getirmiş olmasına inanmak biraz safdillik olur sanırım " der. Fahri Bilge'ye göre, "Bedr-i Dilşad" adının müstear bir isim olması mutemeldir. Çünkü bu kitabın bâzı yerlerinde İslâmî hükümlere aykırı, açık-saçık beyitler de vardır. Şairin eserindeki bu gibi "muzır" kısımlar yüzünden tâzîr olunacağı endişesiyle adını ve yaşını gizlemiş olması muhtemeldir. Fahri Bilge,bu zatın hakîkî hüviyetini anlamak için yaptığı incelemeler sırasında Yusuf Bey Vezirof'un "Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar" adlı eserinin 93. ve Bursalı Mehmed Tahir Bey'in "Osmanlı Müellifleri'nin 3. cildinin 235. sayfasında biyografisinden ve II. Murad adına yazılan tıbbî eserler arasında bahsolunan Mahmud İbn-i Mehemmed-i Dilşâd-ı Şirvânî'nin, Murad-nâme müellifinden başkası olmadığına kuvvetle ihtimal vererek, bunların belki kardeş olduklarını ileri sürenler de olabilir " demektedir.[1]

Araştırmalar neticesinde Murad-nâme'de kendisini "Bedr-i Dilşad b. Muhammed b. Oruç Gazi b. Şa'ban" adıyla tanıtan şairimizin, "Mahmud b. Muhammed Dilşad-ı Şirvânî" ile aynı şahsiyyet olduğu tahmininin doğru olabileceğini gösteren bazı deliller bulunmuştur:

Mahmud b. Muhammed'in İbn-i Kesir Tarihi Tercümesi'nde çevirenin adı "Mahmud b. Muhammed el-mev'ud Bedr-i Dilşad" şeklinde tesbit edilmiştir. Bu kayıttan, "Bedr-i Dilşad b.Muhammed..." adıyla tanınan şairin gerçek isminin Mahmud b.Muhammed olduğu ortaya çıkmakta, belki bir müstensih hatası olarak "mev'ud" (va'd edilen, söz verilmiş) şeklinde yazılan kelimenin aslında "med'uvv" olması gerektiği tesbit edilmektedir.[2]

Murad-nâme'nin sonunda:

"Yazandan oḳıyandan oldur murâd
İde Bedr-i Dilşâd'ı hayr ile yâd" (yk.323)

beytinde ve ketebe kaydında geçen "Bedr-i Dilşad" adının mahlas olduğu iddiasını isbat etmek üzere gösterilen bir başka delil de, yine Şirvanlı Mahmud'un Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'ndeki bir na'tinde "Bedr" adının mahlas olarak kullanılmış olmasıdır:

Bu Bedr'e dahı safâ vir cemâlün ayından
Hakîkatün güneşinden kıl anı nur-efşân[3]

---

[1] Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Bedr-i Dil-şad maddesi, İst. 1936'dan sonra, c. III, sh. 761-763.

[2] Dr. Muhammet Yelten, "Şirvanlı Mahmud'un Hayatı ve Eserleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1988, s.57, sh.157-169

[3] a.g.m., Süleymaniye Ktp. Damad İbrahim Paşa Böl. Nr. 896, yk. 192 st. 1

Millî Kütüphane'de bulunan ve bilinen tek Murad-nâme nüshasının ketebe kaydından şairin baba adının Mehmed (Muhammed), dede adının Oruç Gazi, büyük dedesinin ise Şaban isminde biri olduğu okunmaktadır.

Murad-nâme'de kendisini Bedr-i Dilşad olarak tanıtan şairimizle aynı şahsiyet olabileceği böylece ileri sürülen Mahmud b. Mehmed (Muhammed)'in kütüphanelerimizde bulunan yazma eserlerinde isminin "Mahmud b. Mahmud-ı Şirvânî"[4] "Muhammed b. Mahmud-ı Şirvânî"[5] gibi ayrı şekillerde kaydedildiği görülmekte; tarihî ve biyografik kaynaklarda da bu farklılık müşâhede olunmaktadır.

Şirvanlı Mahmud'un Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi ile ilgili bir doktora tezi hazırlamış olan Sn. Muhammed Yelten, Murad-nâme şairi Bedr-i Dilşad'la anılan mütercimin aynı şahsiyyet olduğunu kuvvetle muhtemel görmekte ve bu iddiâsını isbat etmek üzere naklettiğimiz delilleri ileri sürmektedir. Fahri Bilge'nin tahmînine ve Yelten'in delille desteklediği bu iddiâsına karşılık, Menteşeoğlu İlyas Bey adına ve Çelebi Mehmed (1413-1421) nâmına tıbbî birer eser yazdığı bilinen Şirvanlı Mahmud'un, Murad-nâme'de 1404 yılında doğduğunu haber veren Bedr-i Dilşad'la aynı şahsiyet olamayacağı ifade edilerek,henüz 16-17 yaşlarındaki bir gencin, 1421'de vefat eden İlyas Bey'le Çelebi Mehmed'e böyle ilmî kitaplar yazması uzak bir ihtimâl olarak görülebilir. "Bedr-i Dilşâd'ın hayâtı hakkında, eserinden tesbit ve tahmin edebildiklerimizin hâricinde,bu gün için hiç bir bilgimiz mevcut değildir" diyen merhum Çelebioğlu'nun"Kabus-nâme Tercümesi Murad-nâme'ye Dair" makalesini[6] yazdığı sırada Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'ndeki "Mahmud b. Muhammed el-mev'ûd Bedr-i Dilşâd" kaydından henüz haberdâr olmadığı düşünülürse, Fahri Bilge'nin yukarıda bahsi geçen tahmînini ihtiyatlı karşılamakta haklı olduğu söylenebilir.

Biz, Bedr-i Dilşad b. Muhammed ile Mahmud b. Muhammed Dilşad-ı Şirvânî'nin aynı şahsiyet olduğu husûsundaki tahmin ve iddiânın, gerçeğe uygun olabileceğini kabûl etmekle birlikte; isim benzerliği, hemşehrilik, akrabâlık münasebetleri, müstensih hatası gibi ihtimâlleri de hesâba katarak daha temkinli karşılanması gerektiğini düşünüyoruz. Şirvanlı Mahmud'un İbn-i Kesir Târihi Tercümesi'ndeki kayıt, söz konusu iddiânın lehinde bir delildir ama, anılan müellifin Bedr-i Dilşad'la aynı kişi olduğu kabûl edildiği takdirde, henüz 16-17 yaşlarındaki bir gencin, her ikisi de aynı yıl (824-1421) vefât eden Menteşeoğlu İlyas Bey ile Çelebi Mehmed (1413-1421) için tıbbî eserler te'lif ve tercüme ederek sunmuş olması da düşündürücü ve dikkat çekicidir..Şâyet her iki iddiâyı uzlaştırmak gerekirse, 15-16 yaşlarındaki bir insanın Arapça öğrenmesinin mümkün olduğu, bey ve hükümdarların iltifat ve ihsânına mazhar olmak ümîdiyle, eser te'lif ederek onlara sunmasının imkân dahilinde bulunduğu söylenebilir.

---

[4] *Tuhfe-i Muradi*, Arkeoloji Müzesi Ktp. Nr. 728

[5] *Kitabü't Tabih*, Millet Ktp. Ali Emiri yazmaları içinde müteferrik nr. 143

[6] Doç. Dr. Amil Çelebioğlu, "Kabus-name Tercümesi Murad-name'ye Dair", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, s. 192, sh. 719-728 (15-24).

Murad-nâme'yi, Keykavus'un "Kabus-nâme" adıyla tanınmış Farsça nasihatnamesinden tercüme ettiğini bildirmeden, II. Murad'a te'lifi bir eser gibi takdim eden Bedr-i Dilşad'ın Fahri Bilge'nin de işaret ettiği üzere, eseri İslâmî hükümlere aykırı bazı bölümler ihtiva ettiği için sultanın hışmına maruz kalmak endişesiyle gerçek isim ve yaşını gizlemiş olması da muhtemeldir. Diğer taraftan "22-23 yaşında bir kimsenin Murad-nâme gibi ehemmiyetli ve büyük bir eser vücuda getirmiş olmasına inanmanın safdillik" olduğu[7] iddia edilebilirse de, ilim, sanat ve siyaset sahasında olağanüstü başarı kazanan genç kabiliyetlerin her devirde mevcudiyeti, nadir de olsa bir vakı'adır.

Kitaplarında bizzat verdiği bilgilerden 15. asırda yaşadığı anlaşılan Şirvanlı Mahmud'un gerek kendisinin muhtelif yazma eserlerinde, gerekse tarihi ve biyografik kaynaklarda farklı şekillerde kaydedilmiş olması sebebiyle, isminin aslına uygun olarak tesbiti güçleşmektedir. Mesela Kamusu'l-A'lam'da[8] "Muhammed bin Mahmud", Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar'da[9] ve Osmanlı Müellifleri'nde[10] "Mahmud b. Muhammed Dilşad-ı Şirvani", Hediyyetü'l-Arifin'de[11] "Şukrullah Şirvani Muhammed b. Mahmud el-Kostantini er-Rumi", Geschichte der Arabischen Litteratur'da[12] "Muhammed b Mahmud b. Hacı Şirvani", Mu'cemü'l-Mü'ellifin'de[13] "Muhammed Şirvani, Muhammed bin Mahmud bin Mahmud bin Hacı eş-Şirvani şeklinde geçmektedir.

"Şirvani" adından da anlaşılacağı gibi, aslen Şirvanlı olan[14] Mahmud eserlerinden tahmin ve tesbit ettiğimize göre, 14 yüzyıl sonlarında veya (15. asrın ilk yıllarında) doğmuş, dînî ve dünyevî ilimleri tahsil etmiştir. Tıbbî eserlerinden anlaşıldığı üzere Mehmed bin Mahmud, Hicrî 8.asrın (M. 15. yüzyıl) meşhur tabiplerindendir[15] ve *Tuhfe-i Muradi fi Esnafi'l-Cevahir*" adlı eserini, yine II. Murad zamanında 25 yaşında iken Bursa'da 833/1429 tarihinde yazdığını bildirir. Bu eserinden başka, *Muhtasar-ı Tıbb*, *Kemal-nâme*, *Letaif-i Halile* gibi eserlerine bakılarak onun tıp sahasında ihtisası olduğu anlaşılabilir. Müellif bunu 1427'de yazdığı ve Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'e sunduğu *Cevher-nâme* 'de şöyle ifade eder. "Çün ben fakir, hakir kim Muhammed İbni Mahmud Şirvânîyem, Ulûm-ı İlâhî ve ulûm-ı dünyevî tahsilinden sonra Rum memleketinde tetebbû ve mesâil-i hükmiyye istihzârında meşgûl idim." (*Cevher-nâme* yk.16)[16]

---

[7] Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Bedr-i Dil-şad maddesi, İst. 1936'dan sonra, c. III, sh. 761.

[8] Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, c. 4, İst. 1311, sh. 2854.

[9] Yusuf Vezirof, *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar*, İst. 1337/1921, sh. 83.

[10] Bursalı Mehmed Tahir, OM, İst. 1342, c. 3, sh. 235.

[11] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyye*, İst. 1955, c. 2, sh. 225.

[12] Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1949, c. 2, sh. 302.

[13] M. Fuad Abdülbaki, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, İst. 1982.

[14] Şirvan, Kafkas beldelerinin doğu tarafında ve Hazar Denizi sahilinde olarak Dağıstan'ın doğusunda bir memlekettir. "Şirvani", Şirvan beldesine mensub veya oranın ahalisiden olan, Şirvanlı demektir. (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İst. 1978).

[15] Dr. Osman Şevki, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi* (Sadeleştiren İlter Uzel), Ank. 1991, sh. 202.

[16] Mustafa Argunşah, "15. yy.da Yazılmış Tuhfe-i Muradi İsimli Cevher-name'de Geçen Değerli Taşlarla İlgili Terimler", *Türklük Araştırmaları*, MÜ. Fen-Edebiyat Fak. İst. 1991, s. 6, sh.

Şirvanlı Mahmud'un bilinen eserlerini takdim ettiği bey ve hükümdarların yaşadığı yıllara bakıldığında, onun Menteşeoğulları'ndan İlyas b. Mahmud Bey (ölm. 1421) ve Sultan I. Mehmed (Çelebi) (1413-1421) zamanında Anadolu'ya geldiği, daha sonra Sultan II. Murad (1421-1451)'ın hizmetine girdiği anlaşılmaktadır. Yalnız tanınmış bir hekim olmayıp aynı zamanda Arapça ve Farsça bilen Şirvanlı Mahmud, bu dillerden Türkçe'ye tarihî, coğrafî, tıbbî.. bir takım eserler tercüme etmiştir. Babinger'in kaynak belirtmeden bildirdiğine göre, Şirvanlı Mahmud II. Murad tarafından mütercim olarak vazifelendirilmiştir.[17]

El-A'lâm'da, Mahmud b. Muhammed Şirvânî'nin hayatına dair şu mâlûmat verilmektedir: "Araplaşmış tabib, Buhârâ'nın Şirvan şehrinden İstanbul'a geldi ve tıp bilgisiyle H.886 [1481]'da ölen Sultan [Fatih] Muhammed Han'a hizmet etti. Bunun yanında tefsir ve hadisi de iyi bilirdi. Hacca gittikten sonra bir müddet Mısır'da kaldı, orada bazı âlimlerden feyz aldı, daha sonra Anadolu'ya döndü."[18]

Hediyyetü'l-Ârifîn'de ise müellifimizden şöyle bahsedilir: "Hekim Şükrullah adıyla tanınan Muhammed bin Mahmud bin Kostantinî er-Rumî (öl.912)'nin İlyâsiyye adlı bir tıp kitabı vardır. Diğer eserleri Riyâzu'l-Ulûm adlı Farsça bir eseri ve Fütühat fi'l-Cefr'dir."[19]

Türk Tıp Tarihi'nde Şükrullah Şirvânî hakkında şu kayıt görülür: "Şirvan'dan memleketimize gelerek Fatih Sultan Mehmed zamanında hizmet etmiştir. Babasının adı Ahmed bin Zeyne'l-Âbidin'dir. Amasya Dârü'ş-şifâsı'nda yetişmiştir. II. Murad döneminde saray hekimi olarak görev yapmıştır ve Behçetü't-Tevârih adında tarihî bir eseri vardır."[20]

Burada bahsi geçen Şükrullah b. Ahmed'in baba adı,Mahmud bin Muhammed Şirvânî'ninkinden farklı olduğuna göre, her ikisinin aynı şahsiyyet olup olmadığı kesinlik kazanmış değildir. Yine Türk Tabâbet Târihi'nde Sultan II. Bayezid (1481-1512) zamanında hekimbaşı olarak vazifelendirildiği bildirilen "Şirvânîzâde Şükrü" ile Mahmud b. Muhammed Şirvânî arasında bir akrabâlık münâsebeti olduğu düşünülebilir.

Hediyye, el-A'lâm ve Mu'cemü'l-Müe'llifîn'e göre, Şirvanlı Mahmud H.912/M. 1506 yılında vefat etmiştir. Bedr-i Dilşad b. Muhammed ile Şirvanlı Mahmud b. Muhammed veya Muhammed b. Mahmud 'un aynı şahsiyyet olduğu ve bu kaynaklarda kayıtlı vefat tarihi doğruysa, şâirimiz uzun bir ömür sürerek bir asır civarında yaşamıştır.

1-3; Muhammed b. Mahmud Şirvani, Tuhfe-i Muradi, İnceleme-Metin-Dizin, (Haz. Mustafa Argunşah), MÜ. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora tezi, İst. 1989.

17 Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun Üçok), Ank. 1982, sh. 17.

18 *El-A'lâm*, Mısır, tarihsiz, c. 7, sh. 309-310.

19 Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., sh. 225.

20 Dr. Osman Şevki, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, (Sadeleştiren: İlter Uzel), Ank. 1991, sh. 190,209; Şükrullah'ın Behcetü't-Tevârih'i hk. bkz. N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, İst. 1949, sh. 39 vd.

B-ŞİRVANLI MAHMUD b. MUHAMMED DİLŞAD'IN ESERLERİ

Şirvanlı Mahmud'un târihî ve biyografik kaynaklarımızda adı geçen, bir kısmının yazmaları yurtiçi veya yurtdışındaki muhtelif kütüphânelerde bulunan eserleri, tesbit edilebildiği kadarıyla şunlardır:

1- *BÂZ-NÂME*

Mahmud b. Mehmed'in Menteşoğulları (1300-1425)'ndan Mahmud Bey adına Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği bir eser olup tarihsizdir. (Mehmed Bey'in 786/1384 tarihli bir sikkesi mevcut olduğundan bu eserin ne zaman yazıldığını yaklaşık olarak bilmek mümkündür).

Uzunçarşılı, Bâz-nâme müellifinin Şirvanlı Mehmed b. Mahmud olduğunu bildirirken, Köprülü, Barçınlı Mahmud b. Mehmed olarak kaydeder. Bu eserde Mahmud Bey "Emîr-i âzam şehin-şâh-ı muazzam sâhibü's-seyf ve'l-kalem, gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Mahmud bin Menteşe" diye zikredilmektedir.[21]

2-*İLYÂSİYYE*

Şirvanlı Mahmud b. Mehmed'in Menteşeoğlu İlyas b. Mehmed Bey adına Arapça yazdığı,sonra yine İlyas Bey'in isteğiyle Türkçe'ye çevirdiği tıbbî bir eseri olup bir mukaddime ve on bab üzere tertib edilmiştir. Kâtip Çelebi İlyâsiyye'nin dilinin kaba olduğunu kaydeder.[22] XIV. asır sonlarına âit olduğu sanılan bu eserin nüshası henüz bilinmemektedir.

3- *SULTÂNİYYE*

Osmanlı hükümdarlarından Çelebi Mehmed (1413-1421)'e sunulmuş tıbbî bir eserdir. Bu eserin kütüphanelerde bir kaç yazma nüshası vardır.[23]

4- *CEVHER-NÂME*

Şirvanlı Mahmud'un II. Murad'ın büyük emirlerinden Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey adına 831/1427-28 yılında yazdığı, 25 bab üzre tertib edilmiş bir eserdir.[24]

5- *TUHFE-İ MURÂDÎ FÎ ESNÂFİ'L-CEVÂHİR*

Muhammed b. Mahmud Şirvânî'nin 833/1428 yılında Bursa'da yazarak Sultan II. Murad'a sunduğu bir cevher-nâme'dir. Bir mukaddime ve otuziki babdan meydana gelen Tuhfe-i Murâdî, değerli taşlar, kuvvetlendirici ilaçlar ve ıtriyyata dair bir eserdir.

---

21 *Baz-name*, tarihçi Hammer tarafından Milan'daki yazma nüshaya göre, 1840'da Almanca tercümesiyle beraber Budapeşte'de basılmıştır. (Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri.. Ank. 1984, sh. 75,80, Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1980 sh. 340-341)

22 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, Bulak 1274 c.1 sh. 115

23 *Sultâniyye*'nin nüshaları: Köprülü Ktp. Fazıl Ahmed Paşa böl., nr. 184/2, yk. 83-115; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa böl., nr. 2074/1, yk. 1-46; Süleymaniye Ktp., Serezli böl., nr. 2756.

24 *Cevher-name*'nin bilinen tek nüshası, Almanya'da Leipzig Senato Ktp. de K.231 nr. da kayıtlıyken Karl Marx Üni. Şark yazmaları Bölümüne taşınmıştır.

Tuhfe-i Murâdî, müellifin mukaddimede ifade ettiği gibi, cevherlerin neden, nasıl ve nerede olduğu, iyisi-kötüsü, faydası, değeri.. gibi hususları anlatan bir cevher-nâmedir: "Bu kitabı otuziki bab üzerine yazdum ve her bâbı bir cevhere mahsûs itdüm ve ol bâb içindeki cevher neden oldugın ve nite oldugın ve eyüsün ve yatlusın ve hâsiyyetin ve fayıdasın ve kıymetin ve ne yirde oldugın ve cilasın ve durmasın ve saklamasın beyan itdüm ve adını Tuhfe-i Murâdî kodum." (yk.5-6)

Müellif, mukaddime bölümünde Osmanlı padişahlarını ve bilhassa Sultan II. Murad ve onun babası Çelebi Mehmed'i överek onlara minnettarlığını anlattıktan sonra, böyle bir eser yazma sebebini açıklar: Padişah dîvan-hânesinin has duâcılarından olduğunu bildirmek, hazîneye faydalı ilmî şeylerden bir kitapçık hediye iletmek niyetiyle düşünürken, cevherler, kuvvetlendirici ve güzel kokulu şeylere dâir ilmin padişahlar için en münâsib ilim olduğu neticesine varır. Çünkü bunlar, hükümdarların sermâyesi, bedenlerin gıdası, kuvveti ve ruhlarının ferahı, dış yüzlerinin süsü olduğu gibi, halkın alt ve üst tabakasının değer verdiği, rağbet ettiği şeylerdir.

Tuhfe-i Murâdî'nin 1. bâbından 29. bâba kadar inci, yakut, zümrüt gibi değerli taşların evsaf ve hususiyetlerinden bahsedildikten sonra, 29. babta beksan yağının vasıfları ve kullanıldığı yerler, 30. babta ise sakankur ve diğer cima arttıran balıklar tanıtılmakta, 31. babta balıkdişi, 32. babta anber, misk, ud gibi güzel kokular ve bunların tabiplikte kullanıldığı yerler anlatılmaktadır.

Tuhfe-i Murâdî, Muhammed b. Mahmud'un 1427 yılında yazdığı Cevher-nâme'nin yeni bölümlerle genişletilmiş şeklidir. Tuhfe-i Muradi'nin ilk yirmibeş babı, müellifin bildirdiği üzere, meşhur hekim Tıgâşî'nin Ezhârü'l-Efkâr isimli Cevher-nâmesinin tertibine göre düzenlenmiştir. Eserin büyük bir kısmı, Aristetalis, İbni Baytar, Nasreddin-i Tûsî gibi Arap, Fars ve Latin hekimlerinin eserlerinden derlenmiştir.[25]

6- *KEMÂLİYYE*

Şirvanlı Mahmud'un tıbbî eserlerinden biri de Bursa'da ŞeyhKemâl adına yazdığı Kemaliyye'dir. Bu, 11 babtan meydana gelen mensur bir eserdir.[26]

---

[25] *Tuhfe-i Muradi* hk. geniş bilgi için, Muhammed b. MahmudŞirvani, Tuhfe-i Muradi, İnceleme-metin-dizin, MustafaArgunşah, Mü Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Doktora Tezi,İst. 1989

Tuhfe-i Muradi'nin bilinen nüshaları: Arkeoloji Müzesi Ktp.nr.728, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Böl. nr. 3577, SüleymaniyeKtp. Bağdatlı Vehbi Ef. Böl. nr. 1493, İst. Belediye(Atatürk) Ktp. Muallim Cevdet Kitapları Böl. k, 281, BursaHaraççıoğlu Ktp. 1098/2, Paris Bibliotheque Nartionale nr.1302

[26] *Kemaliyye*'nin nüshaları Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Nr.1465, Şehit Ali Paşa Nr. 2074/3, Laleli Nr. 1646/1. Bu eseri dil hususiyetleri yönünden inceleyen basılmamış bir çalışma yapılmıştır. Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yelten, Şirvanlı Mahmud,Kemaliyye, İst. 1991)

7-*KİTÂBÜ'T-TABÎH*

Şirvanlı Mahmud'un eserlerinden biri de Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. el-Kerim el-Kâtib el-Bağdadi'nin 623/1226 yılında yazdığı "Kitabü't-Tabîh"[27] adlı Arapça eserinden aynı adla Türkçe'ye tercüme ettiği yemek kitabıdır.[28] 13. yüzyılda yazılan bu eser, Türkçe'ye, tercüme dilinden ve çevirenin yaşadığı asırdan da anlaşılacağı gibi, iki yüzyıl sonra çevrilmiştir. Şirvanlı Muhammed b. Mahmud'un Kitabü't-Tabih tercümesi bir giriş ile 11 bölümden oluşmaktadır. Kitapta,adlarından Arap menşe'li olduğu anlaşılan ve mütercim tarafından Türkçe karşılıkları da verilen 237 çeşit yemek tarif edilmiştir.

Müellif, insanoğlunun hayatında muhtaç olduğu yemek, içmek, giymek, evlenmek gibi zarûrî ihtiyaçlardan bahis açarak sözü yeme ve içmeye getirdikten sonra,11 babta ekşi yemeklerden itibâren çeşitli yemeklerin pişirilmesini tarif eder ve faydalarını anlatır. Eserin aslıyla mukayese edildiğinde, 11. babtan sonraki (106 a 137b) bölümün mütercim tarafından eklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şirvanlı, bu kısımda 77 yemek tarifi daha vermektedir. Kitabü't-Tabih bir yemek kitabı olmakla birlikte, yemeklerin tarifinden önce, vücuda olan faydalarının sayılması sebebiyle tıp tarihi bakımından da değer taşır.[29] Başı ve sonu eksik olan eserin tercüme veya istinsah tarihi belli değildir.

8-*TÂRİH-İ İBN-İ KESÎR TERCÜMESİ*

Şirvanlı Mahmud'un en mühim eserlerinden biri Ebü'l-Fidâİmaded-din İsmail İbn-i Kesîr (701-774/1301-1373)'in el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı umûmî târihinin tercümesidir. "el-Bidâye ve'n Nihâye" (Başlangıç ve Son),adından da anlaşılacağı gibi, kâinatın yaratılışından İbn-i Kesir'in hayatının sonlarına kadar geçen vak'aları anlatır.[30]

Tarih-i İbn-i Kesir tercümesi'nin "dîbâce-i kitâb" kısmında,İbn-i Kesîr'in tefsir, hadis, tarih gibi ilimlerdeki derecesinden ve ihtisasından bahseden Mahmud Şirvânî,onun el-Bidaye ve'n- Nihâye'sinin bu konuda yazılan kitapların en mükemmeli ve şumûllüsü olduğunu, eserin güzelliklerinden haberdar olan Sultan (II.Murad')ın, bütün Müslümanların faydalanması için Türkçe'ye çevrilmesini emretmesi üzerine,mümkün oldukça anlaşılması kolay bir üslûpla tercüme ettiğini anlatır.

el-Bidâye ve'n-Nihâye'nin tercüme târihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Şirvanlı Mahmud'un bu eseri Sultan II.Murad (830-854-1421-1451) devrinde Türkçe'ye çevirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Mahmud b. Mehmed Dilşad'ın hayatından bahsederken temas ettiğimiz üzere, Babinger, Şirvanlı'nın II. Murad

---

[27] Süleymaniye Ktp. Ayasofya Böl. nr. 3710,

[28] Millet Ktp. Ali Emiri Yazmaları içinde müteferrik 143

[29] *Kitabü't-Tabih* hk. ayrıntılı bilgi için Doç. Dr. Günay Kut, 13. Yüzyıla Âit Bir Yemek Kitabı, Kaynaklar. 3,/1984 sh. 50-57

[30] İbn-i Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *"Büyük İslam Târihi"* adıyla Türkçe'ye bir kere daha tercüme edilmektedir. (Çev. Mehmet Keskin,İst. 1994)

tarafından mütercim olarak vazifelendirildiğini, bu zatın İbn-i Kesîr'in "el-Bidâye ve'nNihâye" isimli büyük tarihî eserini çevirdiğini nakleder.[31]

Mahmud b. Mehmed (Muhammed) eserin aslına bağlı kalmakla birlikte, yer yer kısaltma ve açıklamalar yaparak serbest bir tercüme tarzını tercih etmiştir.

İbn-i Kesir Târihi Tercümesi'nin[32] bir nüshasından öğrendiğimize göre, el-Bidâye ve'n-Nihâye'nin mütercim tarafından tercümeye esas tutulan aslı 18. cilttir ve Şirvanlı 13. cildinin tercümesini tamamlamış,14. cildi çevirmeye başlamıştır.[33]

Şirvanlı Mahmud'un Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi'ne dâir, İstanbul Üniversitesi'nde tesbit edebildiğimiz kadarıyla üç doktora tezi hazırlanmıştır.[34]

9- *CÂLİBÜ'S-SÜRÛR ve SÂLİBÜ'L-GURÛR*

Osmanlı Müellifleri'nde Mahmud b. Mehmed tarafından Muhammede'l-Karabâğî (ölm. 942-1535)'nin Câlibü's-Sürûr adlı eserinin tercüme edildiği bildirilmekte[35], buna karşılık Babinger,"Karabâğî'nin Câlibü's-Surûr'unu Türkçe'ye çevirmiş olmasına imkân yoktur. Çünkü Karabâğî 942/1535 yılında İznik'te ölmüştür. Bu eserin Viyana'da bulunan tercümesi (Bk. Flügel, kat. 1, 400, no. 413) herhalde daha sonra yaşamış olan başka bir Mahmud b. Mehmed tarafından yapılmış olmalıdır. OM III, 139 öt. ve 253'de zâten başka karıştırmalar da vardır "[36] demektedir. Ancak el-A'lâm, Hediyye ve Mu'cemü'l Mü'ellifîn'in bildirdiği üzere, Mehmed b. Mahmud'un 912/1506 yılında öldüğü doğruysa, o takdirde Karabâğî'nin eserini tercüme etmiş olmasına ihtimâl verilebilir. Câlibü's-Sürûr'un te'lif târihi tesbit edilebildiği takdirde bu mesele kısmen açıklığa kavuşabilir.

Yine bu sebeble Köprülü'nün Türk Edebiyatı Tarihi'nde bahsettiği Mahmûdiyye (Kitâbü'l-Vesîle) müellifi Mahmud b. Mehmed'in Şirvanlı Mahmud b. Mehmed olma ihtimâli vardır. Bayrâmiyye tarîkatine mensup Mahmud b. Mehmed'in II. Bayezid [1481-1512] 'e takdîm ettiği Mahmûdiyye (Şakâyık Terc. 323, Keşfü'z-Zünûn II, 237) veyâhut asıl ismiyle Kitâbü'l-Vesîle'si, Yazıcıoğlu Mehmed (ölm.885/1480)'in Muhammediye (853/1449)'sine bir nazîredir.[37]

---

31 Babinger, a.g.e. sh. 17

32 *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi*'nin tesbit edebildiğimiz nüshaları: 1-Süleymaniye Ktp. Damat İbrahim Paşa Böl. 892/6, 893, 894, 895, 896. 2-Süleymaniye Ktp. Fatih Böl. 4265. 3-Süleymaniye Ktp. Ayasofya Böl. 2996, 2997, 2998. 4-Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Böl. 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380 .5-İst. Belediye(si Atatürk) Ktp. nr. 274/5 (Fleischer Catal. 519). 6-İst Belediye(si Atatürk) Ktp. Muallim Cevdet yazmaları 0,10. 7-Berlin Devlet Kütüp. nr. 192 (Pertsch. kat. 220). 8-Paris Bibliotheque Nationale (Millî Ktp.) c.r. nr.97 (Yurtdışındaki nüshalar hk. bilgi için Babinger,a.g.e. sh. 17)

33 Mahmud b. Mehmed Dilşad, Tarih-i İbn-i Kesir Terc. İst. Belediyesi Atatürk Ktp. Muallim Cevdet Kıtapları T:Y. Nr.0,10

34 Muhammet Yelten, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, 2.c. İst. 1987 Basılmamış doktora tezi; Mehdi Ergüzel, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, Basılmamış doktora tezi, İst. 1991; Arslan Tekin, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi basılmamış doktora tezi, İst. 1991.

35 Bursalı Mehmed Tahir OM 1333 c. II. sh.235

36 Babinger a. g. e. sh. 17

37 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1980 sh. 360-361

10-*LETÂİF-İ HALÎLE*[38]

Mensur tıbbî bir eserdir.

11-*MUHTASAR-I TIBB*

14 bölümden ibâret Türkçe bir eserdir. (*Osmanlı Müellifleri* sâhibi Bursalı Tahir Bey, bu eserin nüshalarını Manisa Muradiye Kütüphanesi'nde gördüğünü bildiriyor).

12-*HARÎDETÜL-ACÂİB VE FERÎDETÜ'L-GARÂİB*[39]

İbnü'l-Verdî (861/1457)'nin coğrafya ile tabiat tarihinin birleşimi mahiyetinde olan bu eseri, fazla bir ilmî değer taşımamakla birlikte, bâzı coğrafî bilgiler ihtivâ etmesi dolayısıyla ilgi çekmiş ve 870/1466 yılında Şirvânî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

13-*MESÂLİKİ'L-MEMÂLİK*[40]

Bu eserin müellifi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ebû Zeyd el-Belhî veya İstahrî'ye ait olması muhtemel görülmektedir.[41]

Osmanlı Müellifleri yazarı Bursalı Tahir Bey, coğrafya ve İslâm tarihinden bahseden bu kitabın M. Şirvâni tarafından yapılmış Türkçe tercümesini Muradiye Kütüphanesi'nde gördüğünü bildirir.[42]

---

[38] Manisa Umûmî Ktp. T.Y. No,1840; Dr. Veli Behçet Kurdoğlu, *Şâir Tabibler*, İst. 1967, sh. 36.

[39] Harîdetü'l Acâ'ib ve Ferîdetü'l-Garâib'in bilinen nüshaları: Arkeoloji Müzesi T.Y. No. 530; Süleymaniye Ktp. Hamidiye Böl. nr. 937; Nuruosmaniye nr. 302; Uppsala nr. 315; Paris Milli Ktp. c. r. no. 151; Petersburg *Bulletin Scientifique* VII, 368

[40] Mahmud Ak, DİA, İst. 1993 c.8, sh.63

[41] S. Maqbul Ahmad, DİA, a.g.e. sh.61

[42] Bursalı Mehmed Tahir, OM, İst. 1975, c. 3, sh. 98, 99.

II. B Ö L Ü M

A- *KABUS-NÂME*'NİN DİĞER TÜRKÇE TERCÜMELERİ ve *MURÂD-NÂME*

Murad-nâme, Ziyaroğulları'ndan (928-1077) Emir Unsurü'l-Maâlî Kevkâvus b. İskender Kâbus b. Veşmgir'in, oğlu Gîlanşah için H. 475/M. 1082 tarihinde yazdığı, daha ziyade Kâbus-nâme[1] adıyla tanınmış Farsça mensur "Nasihat-nâme"nin Bedr-i Dilşâd b. Muhammed b. Oruç Gazî b. Şaban tarafından 830/1427 yılında yapılan manzum bir Türkçe tercümesi olup,Sultan II. Murad (1421-1451)'a ithâf edilen mesnevîlerden biridir.[2] Âlimleri ve sanatkârları koruyan, mutasavvıflara saygı gösteren Sultan II. Murad adına manzum-mensur pekçok eser yazıldığı bilinmektedir. Devletoğlu Yusuf, Şeyhî, Yazıcıoğlu Mehmed gibi şahsiyetler tarafından kaleme alınmış ve anılan hükümdara armağan edilmiş mesneviler arasında[3] Bedr-i Dilşâd b. Muhammed b. Oruç Gazi b. Şaban'ın Murad-nâme'si de hem Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi bakımından,hem de muhteva zenginliği itibariyle çok çeşitli yönlerden değer taşımaktadır.

İran Edebiyatı nesrinde nasîhat-nâme türünün meşhur ve mûteber bir örneği olarak bilinen Kâbus-nâme, Bedr-i Dilşâd'dan önce de birkaç kere Türkçe'ye çevrilmiştir. 14. asırda ve adı bilinmeyen birisi tarafından yapılan çevirinin mevcut tercümelerin en eskisi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, yine ismi tespit edilemeyen bir kimse, Akkadıoğlu, Bedr-i Dilşâd ve Mercimek Ahmed tarafından olmak üzere -bugünkü bilgilerimize göre- ayrı ayrı altı defa dilimize çevrilmiş, 18. asrın başlangıcında da Nazmi-zâde Hüseyin Murtaza, Mercimek Ahmed tercümesini zamânının ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden yazmıştır. Şu hâlde, Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si, Kâbus-nâme'nin bilinen dördüncü veya beşinci Türkçe tercümesi olmaktadır.[4]

Türkçe tercümelerinden biri, fakat telif denilebilecek genişlikte bir manzum çevirisi olan *Murad-nâme* ile mukayesesine geçmeden önce burada *Kabus-nâme* hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır:

---

[1] Kitab-ı Nasîhat-nâme Mâruf bi Kâbus-nâme, Haz. Said Nefîsî, 1342/1963.

[2] Bedr-i Dilşâd. . . Murad-nâme, Millî Ktp. (694/1976), Fahri Bilge Koleksiyonu , Nr. 70, Mikrofilm Arşivi Nr. A 5007

[3] Ayrıntılı bilgi için Hasibe Mazıoğlu, TA, "Türk Edebiyatı" maddesi, Ank. 1983, c. XXXII, sh. 106-109; Ayrıca, Âmil Çelebioğlu, Sultan II. Murad Devri Mesnevileri (Doçentlik Tezi), Erzurum, 1976.

[4] Kabus-nâme tercümeleri için bkz. Kabus-nâme Terc. , Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şâik Gökyay, (1. baskı 1944), 3. baskı, İst. 1974, sh. VII-XVIII; Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız", Türk Dili Araştırmlara Yıllığı, Belleten 1963, Ank. 1964, sh. 107-108; Tuncer Gülensoy ve R. Ertem, Kabus-nâme, TDEA İst. 1982, c. 5, sh. 67-68; Büyük Türk Klasikleri, İst.1985 c.2, sh. 327, 338-339.

Başta da ifâde edildiği üzere *Kabus-nâme*, Îran'da Hazar Denizi'nin güneyi ve güneydoğusu ile komşu olan Gürgân, Gîlan, Tâberistan... bölgelerinde 928'den XI. asır sonlarına (1077) kadar bâzan müstakil, bâzan Sâmanoğulları, Gazneliler gibi daha kuvvetli devletlere tâbî olarak hüküm süren Ziyaroğulları hânedanına mensup Keykavus tarafından H. 475/M. 1082'de yazılmış Farsça mensur bir nasîhat-nâmedir. Emir Unsurü'l-Maâlî Keykavus kendisini meşhur eden bu eserini 63 yaşında, oğlu Geylanşah ve onun şahsında bütün gençler için ahlâkî öğütler ve pratik hayat dersi vermek maksadıyla kaleme almıştır.

Eser, Keykavus'un kitabın yazılış sebebini açıkladığı bir önsözle çeşitli konulara dâir fikir ve tavsiyelerini ihtivâ eden 44 bölümden oluşur. *Kabus-nâme*'de din, ahlâk, siyâset, âdâb-ı muâşeret, şiir, musıkî, ticâret, ana-baba hakları, yeme, içme, evlenme, misafir ağırlama, iyi söz söyleme ... gibi muhtelif mevzûlardan bahsedilerek bir insanın edinmesi gereken hayat bilgileri verilir. Bu nevî terbiyevî eserlerin çoğunda görüldüğü üzere, yazar nasîhatlerinden sonra fikirlerini güçlendirmek niyetiyle "hikâyet" adı altında kendi hayatından yahut Îran ve İslâm târihinden aldığı ibretli vak'aları nakleder. Kıssa, hâtıra, fıkra türlerine dâhil edilebilecek bu elli kadar anekdottan başka, Keykavus, zaman zaman kendi şiirlerinden veyâ Ebu Said Ebü'l-Hayr, Ferruhi, Asedî gibi şairlerden parçalar da zikreder. Hikâyelerde veya başka münasebetlerle Sokrat, Eflâtun, Aristo gibi eski Yunan filozoflarının, Nûşirevan gibi Îran devlet adamlarının, Hz Peygamber ve âile fertlerinin, Emevî ve Abbâsî halîfelerinden bazılarının adları da geçer.

Oğlunun sağlıklı gelişmesini, hayatta başarılı olmasını dileyen bu bilge devlet adamının tecrübe ve tavsiyelerini, aklî ve naklî delillerle destekleyerek, vecîze hâtıra ve nüktelerle süsleyerek anlatması, nasîhat-nâmesinin değerini arttırmış; eserin sâde ve sağlam üslûbu da geniş halk kitleleri tarafından beğenilerek okunmasına yardım etmiştir.

Birçok yazma nüshası bulunan *Kabus-nâme*, şimdiye kadar dokuz defa İran'da, bir kere de Hindistan'da basılmıştır. Türkçe'ye 6-7 defa çevrildiği gibi Çağatay ve Kazan Türkçesi'ne, Fransızca ve Almanca'ya da tercüme edilmiştir.

İşte Bedr-i Dilşad'ın telifinden yaklaşık 350 sene sonra Türkçe'ye bir defâ daha çevirdiği *Kabus-nâme* böyle bir eserdir.

Mercimek Ahmed'in 835/1432 senesinde Sultan II. Murad adına yaptığı tercüme, Kabus-nâme'nin dilimizdeki en meşhur tercümesi ve 15. asır Türk sade nesrinin güzel bir örneği olarak edebiyat tarihimizde yer almakta, bilhassa 1944'te yeni harflere çevrilerek yayımlanmasından sonra, Lise edebiyat kitaplarına girecek kadar tanınmakta ise de, Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'sinin edebi çevrelerde aynı nisbette tanınmış olduğu söylenemez. Tek nüshası bilinen, *Kabus-nâme*'nin serbest bir manzum tercümesi ve şerhi olan bu eser, ilim ve edebiyat âlemine ilk defa 1934 tarihinde Fahri Bilge tarafından tanıtılmıştır.[5] Zamanımıza kadar

---

[5] Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Bedr-i Dil-şad maddesi, İst. 1936'dan sonra, c. III, sh. 761-763.

bilhassa musıkiyle ilgili bölümü dolayısıyla az-çok söz konusu edilmişse de, *Murad-nâme*'nin şeklî hususiyetleri ve ana hatlarıyla muhtevâsı hakkında özlü bilgiyi, merhum Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu vermiştir.[6]

Çelebioğlu'nun tesbit ettiği üzere, Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'si bütünüyle te'lifî bir eser değil, Ziyaroğullarından Emir Unsurü'l-Maâlî Keykavus tarafından oğlu Giylan Şah için H. 475/1082 yılında yazılan ve daha ziyade "*Kabus-nâme*" adıyla meşhur Farsça mensur "Nasihat-nâme"nin şerhleri ve te'lifî kısımları da ihtivâ eden manzum bir tercümesidir. Yani Mercimek Ahmed'in 835/1432 senesinde Sultan II. Murad'ın emriyle Türkçe'ye nesren tercüme ettiği *Kabus-nâme*, bundan beş yıl önce manzum olarak çevrilip anılan hükümdara takdim edilmiştir. Sultan Murad, daha evvelki tercümelerden birini işaretle, "Hoş kitabdur ve içinde fâideler ve nasîhatlar vardır, amma Fârisî dilincedür. Bir kişi Türkî'ye tercüme etmiş velî rûşen (aydınlık) değül, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulmazız.. Velâkin bir kimse olsa ki bu kitâbı açık tercüme etse, ta ki mefhûmundan (okunup anlaşılmasından) gönüller haz alsa.." diyince, Mercimek Ahmed bu vazîfeye tâlib olup eseri hükümdarın târîf ettiği tarzda çevirmiştir.[7] Tercümelerin açık bir dille yapılmasını isteyerek Türçe'nin kültür ve edebiyat dili olarak işlenmesine hizmet eden II. Murad'ın burada hangi *Kabus-nâme* tercümesini kasdettiğini bilmiyoruz.

B-*MURÂD-NÂME* İLE *KABUS-NÂME*'NİN MUKÂYESESİ

Bedr-i Dilşad *Murad-nâme*'nin *Kabus-nâme*'den tercüme veya nakil olduğunu belirtmemiş: "yazdım, nazmeyledim, şerheyledim.." gibi ifadelerle eserinin te'lif olduğu kanaatini uyandırmak istemiştir. Bununla birlikte

Bunuñ çün bir ulu kitâb itdiler
İçinde nice faṣl u bâb itdiler

Evet ben gereklüsini iḫtiyâr
İdüben getürdüm ḳılup iḫtisâr (yk. 150)

gibi beyitlerle mesnevîsine esas aldığı bir eserin bulunduğunu îmâ eder. (Zâten şâir, öncelikle nesren yazılmamış bir konunun nazma çekilmemesi gerektiği kanâatindedir. Bkz. 33. Bâb, Hitâb-ı Şuârâ kısmı). Bedr-i Dilşad eserini yazarken faydalandığı bâzı kitap veya müelliflerden bahsetmekle birlikte, *Murad-nâme*'sine esas aldığı *Kabus-nâme*'nin müellifi Keykavus'un ismini, ondan naklettiği bir kaç hikâyede zikretmekle yetinir. *Kabus-nâme*'den çevirdiği bâzı hikayelerde yer ve şahıs isimlerini değiştiren şairin, Keykavus'un adı geçen hikâyelerde aslî kaynağına bağlı kalarak kişi adlarını değiştirmediği görülür. (3. Babta Der Sehâvet-i Padişah kısmından sonraki hikâye, 25. Babdaki ilk hikâye).

---

[6] Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu, "Kabus-nâme Tercümesi Murad-nâme'ye Dâir", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, s. 192, sh. 719-728 (15-24).

[7] Mercimek Ahmed, *Kabus-nâme Tercümesi*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, 3. baskı, İst. 1974 sh. 3,4.

Murad-nâme'nin bölümlerinin sıraları farklı olsa da, mevzûları, ifâde ettikleri fikirler, hikâyeler bakımından *Kabus-nâme*'yi esas almak ve büyük ölçüde ondan faydalanılmak sûretiyle yazıldığını anlamak için her iki eseri karşılaştırmak kâfî gelecektir. Kabus-nâme ile *Murad-nâme* mukâyese edildiğinde şu farklar ortaya çıkmaktadır:

Kabus-nâme 44 bab iken, *Murad-nâme* aşağıda sayılacak 51 babdan meydana gelmektedir:[8]

1. Allâhu Taâlayı bilmek (*Kabus-nâme*, 1) 2. Peygamberlerin yaratılışı (2), 3. Padişahlık adabı (42), 4. Vezirlik adabı (40), 5. Padişahlara hizmet adabı (37), 6. Nedimlik adabı (38), 7. Subaşılık adabı (41), 8. Yemek adabı (10), 9. Şarab içmek adabı (11), 10. Konuk olmak ve konuk ağırlamak adabı(12), 11. Aşk ve aşıklık keyfiyeti (14), 12. Latîfe etmek, satranç ve nerd oyunları (13), 13. Hamama gitmek adabı (16), 14. Uyumak ve dinlenmek adabı (17), 15. Avlanmak adabı (18), 16. Çevgan oynamak (19), 17. Savaşmak adabı (20), 18. Suçluyu cezalandırmak ve afvetmek (30), 19. Mal cem'etmek ve harcamak (21), 20. Emanetin korunması (22), 21.Hakk'ın ni'metine şükretmek (3), 22. Güç yettiğince ibadet etmek (4), 23.Ata-ana hakkını gözetmek (5), 24. Hüner ve güher artırmak (6), 25. Söz söylemek adabı (7), 26. Civanmerdlik adabı (44), 27. İlmin ve ehl-i ilmin medhi ve bunların hasletleri, 28. Cahillik ve alameti ve cahillerden sakınmak, 29. İlimlerin taksimi, ilim talebi, müderrislik, fakihlik, müzekkirlik, kadılık (31), 30. Tıb ilmi ve hikmet talebi (33), 31. İlm-i nücum (34), 32. İlm-i remil, 33. Şiir ilmi vezinler ve kafiye ilmi (35), 34. Musıkî ilmi, sâzendelik ve hânedenlik adabı (36), 35. Kitabet şartları, padişah münşileri (39), 36. Ticaret ve bezirgânlık adabı (32), 37. Ev ve akar satın almak (24), 38. Nikâh yapmak (15), 39. Çocuk yetiştirmek (27), 40. Kul ve karavaş satın almak (23), 41. At satın almak (25), 42. Uygun dost seçmek (28), 43. Düşmanlardan sakınmak (29), 44. İyilik ve kötülük, 45. İyi ve kötü huy, 46. İhtiyarlık ve gençlik (9), 47. Sabr ve acele 48. Sır saklamak, 49. Nuşinrevan'ın ve dünya büyüklerinin nasihatları (8), 50. Dünya ve dünya hırsı, 51. Dünya ve dünya ehlinin âkıbeti (Kıyamet alâmetleri: Hurûc-ı Mehdi... İstanbul'un fethi, hüruc-ı deccal vs.)

Mercimek Ahmed'in *Kabus-nâme Tercümesi*'nde bölümlerin sıralanışı aslına uygun olduğu halde *Murad-nâme*'de bölümlerin sıralanışı *Kabus-nâme*'ye uymamaktadır. *Murad-nâme*'deki 27, 28, 32, 44, 45, 47, 48, 50 ve 51. bablar Kabus-nâme'de bulunmadığı gibi, Kabus-nâme'nin 43. babı da Murad-nâme'de mevcut değildir.

Bedr-i Dilşad, *Murad-nâme*'yi nazm ederken, Kabus-nâme'yi esas kabûl etmekle birlikte, tamamen ona bağlı kalmaya çalışmamış, gerekli gördüğü yerlerde izahat vermiş, bölümler arasına altbaşlıklarla ilaveler yapmış, bazan de kısaltma, çıkartma, birbiriyle ilgili konuları birleştirme gibi tasarruflarda bulunmuş, böylece değiştirilip geliştirilen eser, adeta yeni bir te'lif olmuştur. Şair, zaman zaman ele

---

[8] Bununla birlikte başka Kabus-nâme nüshalarında daha fazla bölümlerin olması muhtemel görülmektedir. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., Önsöz, sh. II-IV.

aldığı mevzulara dair daha ayrıntılı bilgi verdiği takdirde kitabının uzayacağı endişesiyle sözü kısa kestiğini belirterek öncelikle genç sultan için lüzumlu gördüklerini seçtiğini anlatır. Nazımdaki vezin ve kafiye kayıtlarından ötürü az kelimeyle çok şey ifade etmenin nesre nazaran dah zor oluşunun da şâiri serbest bir tercümeye sevk edeceği ve sözün uzamasına yol açacağı unutulmamalıdır. Nitakim Murad-nâme'de Kabus-nâme'den genişletilmiş olarak çevrilen bölümlerin, aynen nakledilenlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Yukarıda işaret ettiğimiz tasarruflardan birine örnek olarak Kabus-nâme'nin (evlenme adabı ve cima tertibine dair) 15. babı ile 26. babının Murad-nâme müellifi tarafından 38. babda birleştirilmesi zikredilebilir.

İki eser arasında farklardan biri de ihtivâ ettikleri hikâyelerle ilgilidir: *Kabus-nâme*, 48 "hikâyet" ihtiva etmesine rağmen, Murad-nâme'nin elimizdeki noksan nüshasında 86 hikâye bulunmaktadır. Bedr-i Dilşad'ın tercüme ettiği hikâyelerde konu aynı olmasına rağmen, bâzen şahıs ve yer isimlerini değiştirdiği gibi, vak'aların netîcesinde de aslına bağlı kalma mecburiyeti duymayıp değişiklik yaptığına rastlanır.[9] Mesela *Kabus-nâme*'nin 28. babında anlatılan hikâye kahramanının adı, tarihî gerçeğe uygun olarak Sokrat iken, Murad-nâme'de Bukrat olarak değiştirilmiştir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Murad-nâme, Kabus-nâme'nin sadece serbest bir tercümesi değil, aynı zamanda onun manzum bir şerhidir.[10] (Ancak Bedr-i Dilşad, "şerh" kelimesini eserinde Kabus-nâme'nin açıklaması manasında değil, ele aldığı konuları izah etmeye başlama veya izahatı tamamlama manasında kullanır). Murad-nâme ile Kabus-nâme arasında yapılacak bir mukayese, iki eser arasındaki diğer farklarla birlikte, Bedr-i Dilşad'ın genişlettiği bölümlerin tesbitini de sağlayacaktır. Kabus-nâme'nin diğer Türkçe tercümeleri, meselâ Mercimek Ahmed tercümesi de gerek çeviri dili, gerekse şairimizin şerhleri konusunda bir fikir vermeye yetecektir. Bu açıklamaların bir kısmının te'lifî, bir kısmının da, Murad-nâme'de adı geçen eser ve müelliflere bakılarak tercüme olduğu anlaşılmaktadır. Bedr-i Dilşad Keykavus, Zemahşerî (1075-1144) Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273) Nâsıruddîn-i Tusî (1201-1274) Sadr-ı Cihan, Ebu Said Ebu Hayr, Muhammed b. Zekeriyyâ... gibi müelliflerin veya Kanun, Şifâ, Keşşaf, Makâlât, Menâkıb ... gibi faydalandığı eserlerin isimlerini, iktibas ettiği bâzı Arapça şiirlerin şairlerini zaman zaman anmaktadır:

Dimişdür Menâḳıb'da Sadr-ı Cihân
Anuñ sözlerinden diyeyim cihân (yk. 43)

Didi Ḫoca Tûsî-yi ṣâḥib-ḳıran
Ki andan şeref bulmış idi cihân (yk. 281)

---

[9] Kabus-name'den tercüme edilen hikâyeler: yk. 19a, 20a, 23b, 25b, 27a, 32a, 36a, 39b, 45a, 47a, 59a, 62b, 63b, 70a, 74b, 80b, 83a, 84a, 87a, 93b, 94a, 95a, 98b, 105b, 106a-b, 112a, 148a, 235b, 236a, 238a, 256a, 267a, 271b, 287b.

[10] Âmil Çelebioğlu, "Kabus-name Tercümesi Murad-name'ye Dair", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, s. 192, sh. 719-728 (15-24).

İşit imdi 'allâme Keşşâf'da
Ne didi diyeyim o küşşâfda (yk. 125)

Bu bilgilerden sonra, Murad-nâme'de adı geçen eser ve şahsiyetlere bakarak şairimizin mesnevîsini yazarken faydalandığı kaynakları şöyle sıralamak mümkündür:

1-Kur'ân-ı Kerîm (Ayrıca nasîhat-nâme'nin birkaç yerinde Tevrat'tan nakledilen sözlere de rastlanıyor),

2-Tefsir, hadis, kelâm, fıkıh gibi dînî ilimlere dair muhtelif eserler, (Keşşaf, Simâri'l-Ahbar, Ahlâk-ı Nâsırî),

3-Hz. Ali'nin vecîzeleri,

4-Keykavus'un Kabus-nâme'si ve onun faydalandığı eserler, (Şehnâme, Taksîm-i İlel, Edebü'r-Resâil),

5-Yukarıda adı anılan âlim ve şâirlerin çeşitli ilim dallarına ait eserleri, (Menâkıb, Makâlat, Şifâ vs)

6-Aristo, Eflatun, Fisagor... gibi filozofların sözleri veya eserleri ...

Elbette Murad-nâme müellifinin istifade ettiği kaynaklar burada sayılanlardan ibaret değil, listenin uzatılması mümkündür. Maksadımız, şairimizin kültür terkibinin bazı unsurları hakkında fikir vermekti.

C-*MURAD-NAME*'NİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Kitabın Te'lif Sebebi

Murad-nâme'nin sebebi te'lif kısmı dışında da yer yer Sultan Murad'ı öven ve ona yakın olma isteğini dile getiren Bedr-i Dilşad, kendisini böyle bir eser yazmaya sevkeden sebebi, mesnevîlerin çoğunda görüldüğü üzere, mânevî bir emir ve irşadla îzâh ediyor: Anlattığına göre, rûyâsında bir mürşid, ona bir kitap tertip ve tanzim ederek sultana iletmesini söyler. Uyanarak gönül gözünü açan şair, genç hükümdara nasıl bir eserin lâyık olacağını düşünürken tereddüte düşer. Biri bâtın (iç),diğeri zâhir (dış) ilmine ait bir eser yazmasını telkin eder. Gönül evinde fikirler böyle mücâdele ederken, o an içinde beliren bir ışıkla kararsızlıktan kurtulur; padişahın "intibâh hâsıl etmesi" (uyanması), dünyada sultan olduğu gibi âhirette de efendi olması için bir eser yazmaya, kazandığı bütün bilgi ve hünerleri burada anlatmaya, ilim ve amele dâir gerekli olan herşeyi bildirmeye karar verir. Sunduğu bu hediye vesîlesiyle Allâh'ın lütuf ve ihsânına mazhar olmayı ümid ederek eserine sultânın adını koyar:

Murâdum gün ol şâh-ı sulṭân idi
Ki Rûm'a şehenşâh idi ḫân idi

Kitâba Murâd-nâme yâd ettim ad
Müridüm müyesser olısar murâd

Umarum ki andan bu tuḥfe sebeb
Oluban irişe bafïa luṭf-ı Rab (yk. 4)

Eserini her ne kadar padişah için düzmüşse de, gerçekte asıl maksadının Allah rızası olduğunu belirten şair, yine de sultandan bir karşılık beklediğini dile getirmekten kendini alamaz:

Bunı gerçi ol şâh içün düzmişem
Ḥaḳîḳatde Allâh içün düzmişem

Eger hoş dutar ise ben ḳulunı
Bu resm ile taṣnîf iden ḳulunı

Neler daḥı yazam anufï adına
Ki devrânda ola sebeb yâdına (yk. 323 b)

Sultan II. Murad'ın bu mesnevî şairine nasıl cevap verdiği, onu umduğu gibi taltif edip etmediği hususunda henüz kat'î bir bilgi yoktur ama, ilim ve sanattan anladığı bilinen hükümdârın Bedr-i Dilşâd'a da bir ikramda bulunduğu, yahut uygun bir mevkî verdiği tahmîn edilebilir.

Bedr-i Dilşad genç padişahın çeşitli ilim ve sanat dallarına dair bilgi edinmesi isteğiyle birlikte, onun hem devlet idâresi bakımından, hem de dînî ve ahlâkî yönden bilgili, âdil, fazîletli bir hükümdar olarak yetişmesi gayesiyle eserini nazmettiğini zaman zaman ifâde eder.

Murad-nâme'nin Beyit Sayısı

Bedr-i Dilşad, *Murad-nâme*'sinin beyit sayısını eserin "Hâtime" (bitiş) bölümünde:

Tamâm onbiñ ü dörtyüzon beyt olur
Çaġ aḫırġı beyt ile dirseñ n'olur (yk. 323b)

sözüyle bildirir. (Bu sayıya rubâi ve fertlerle Arapça beyitler de dahildir).

Millî Kütüphâne'de bulunan ve bilinen yegâne nüsha ise 9818 beyit ihtivâ ettiğinden, elimizdeki bu yazmanın 590 beyit (yaklaşık olarak 15-20 yaprak) noksan olduğu anlaşılmaktadır.[11] Bu sayfalar eserin belirli bir bölümünden toplu hâlde değil, çeşitli yerlerinden kopmuştur. Ayrıca muhtemelen cildin sonradan yapılmış olması sebebiyle bazı yapraklar da yanlış olarak ciltlenmiştir ki, biz bunları sıraya koyduk.[12]

---

[11] Murad-name'nin eksik kısımları: 2. bab 8b-15a arasında, 3. bab 15b devamında, 29. bab 149b devamında, 31. bab 167b devamında, 32. bab 165a başındadır.

[12] yk, 8b devamı 15a'da, 9a-b, 10a-b, 11a-b, 12a-b, 13a-b, 14a-b, 3. baba ait, 51b devamı 83a-85b, 86b devamı 150a, 153a, 157b devamı 152a, 158b devamı 87a, 9b devamı 52a, 53b devamı 55a, 62b devamı 54a, 54b devamı 63a, 85b devamı 91a, 129b devamı 138a, 130b devamı 132a, 137b devamı 131a, 149b devamı 159a'dadır.

Te'lif Tarihi

Bedr-i Dilşad, eserini 829/1426 yılının Zilkade ayında yazmaya başladığını, 830/1427 senesinin Recep ayında tamamladığını "Hatime" kısmında bizzat belirtmektedir:

Şol ayda ki Ẕilka'de olmışdur ad
Receb'de tamâm oldı olına yâd

Sekizyüzyigirmiṭoḳuzuncu yıl
İrişdi göñüle Ḫüẕâ'dan delîl

Elimizde bulunan nüsha ise 831/1427 yılının Safer ayında tebyîz veya istinsâh edilmiştir.

***Murad-nâme*'nin Vezni**

Murad-nâme'nin esas vezni, mütekârib bahrinden "müsemmen-i maksûr" denilen "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul" dür. Firdevsî'(932-934-1020-1025) nin efsânevî İran târihine dâir meşhur eseri anılan ölçüde olduğu için "*Şehnâme* vezni" olarak bilinen bu kalıp, Türk edebiyatında *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâyık*, *Süheyl ü Nevbahâr* gibi eserlerde kullanılmıştır.

Murad-nâme'de şiirle ilgili 33. babın bahirlere dair örnekleri dışında, onaltı çeşit vezin kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi, mesnevîlerde monotonluğu gidermek üzere değişik nazım şekilleri yer alabilir. Bedr-i Dilşad'ın eserinde değişik vezinli bölümler, umûmiyetle ferd ve kıt'a şeklindedir. Kıt'a olduğu hâlde rubâî başlığını taşıyan nazım parçalarının biri hâriç (yk. 289) hiç biri rubâî vezniyle yazılmamıştır.

Bedr-i Dilşad'ın aruz ölçüsünü kullanırken sık sık imâle yaptığı, bazan uzun vokalle bitmeyen kapalı heceleri de uzun saydığı görülür.

Eserin diline gelince, Eski Anadolu Türkçesi hususiyetleri[13] taşıyan Murad-nâme'de, bu gün bir kısmı mahallî ağızlarda yaşamaya devam etmekle birlikte, yazı ve kültür dilinde kullanımdan düşmüş veya manası değişik olarak kullanılan pek çok arkaik kelime mevcuttur.[14] Meselâ:

Eski Anadolu Türkçesi	-	Yeni Türkiye Türkçesi
bile	:	beraber, birlikte, ile
kanda	:	nerede, nereye
viribi-	:	gönder-, irsal et-

[13] Eski Anadolu Türkçesi hususiyetleri için bkz. Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhi'nin Hüsrev ü Şirin'i*, İst. 1963, sh. 67-96.

[14] Bu kelimelerin Yeni Türkiye Türkçesi'ndeki karşılıkları için bkz. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ank. 1983.

evet : ancak, fakat, ama, lâkin

us : akıl

Bununla birlikte, Arapça'dan giren kelime oranının, vokabülerin yarısını teşkil edecek kadar arttığı görülmektedir. Bilindiği gibi, daha sonraki yüzyıllarda bu eski Türkçe kelimelerin dildeki miktârı azalırken, âhenkli yazmak, aruz veznini kusursuz uygulamak gibi çabalar dolayısıyla Arapça ve Farça unsurların nisbeti gitgide artacaktır. *Murad-nâme*'de bazı Arapça ve Farsça kelimelerin de Osmanlı Türkçesi'ndeki yaygın şekillerinden farklı biçimde harekelendiği görülür. Mesela:

Murad-nâme'de

ḥışmet	(ḥaşmet)
Ḫüẕâ	(Ḫüdâ)
ḫ^vûn	(ḫ^vân)
penhân	(pinhân)
piser	(püser)
cüvân	(civân)
zübân	(zebân)
esrâf	(isrâf)

D-*MURAD-NÂME*'NİN MUHTEVÂSI

Mütâlaa olunurken görüleceği gibi, Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'si müstakil bir kitap olarak yazılmış mesnevilerin giriş kısmında umumiyetle takip edilen plânın bütün bölümlerini ayrı başlıklar altında değil, bir kaç bölüm içinde birleşik şekilde ihtiva etmektedir.

Mesnevi, Allah'a hamd ifade eden, O'nun varlığına, birliğine kâinatı delil gösteren, insan ve âlemin yaratılışının hikmetlerinden bahseden bir tevhidle başlıyor. Sonra na't kısmında Hz. Peygamber, bâzı fazîlet ve mucizelerine işâret edilerek övülüyor. (Müstakillen bir münâcat, mi'rac, mu'cizat, Dört Halîfe'nin medhi bölümleri mevcut değil). "Sebeb-i Tasnîf-i Kitâb", eserin kendisine sunulduğu Sultan II. Murad'ın medhiyle başlamakta, sonra kitabın yazılış sebebi anlatılmakta ve Murad-nâme bablarının mevzûları sayılmakta, 1. babdan îtibâren asıl konuya geçilmektedir.

Murad-nâme bölümleri hakkında genişçe bir özet vermeye başlamadan önce, şâirimizin ele aldığı konuları nasıl işlediği hususu üzerinde kısaca duracağız:

Kabus-nâme'yi mesnevîsine esas aldığını daha evvel ifade ettiğimiz Murad-nâme şairi, onun her konuyla ilgili bilgi, fikir ve tavsiyelerini harfiyyen değil, kısaltma veya açıklama gibi bazı tasarruflarda bulunarak nakletmektedir. Nasihatlerinin birinci derecede muhatabı, ikram ve iltifatına mazhar olmayı umduğunu her vesileyle dile getirdiği genç Sultan II. Murad'dır. Murad-nâme'nin hemen hemen her babında, Kabus-nâme'de olduğu gibi, verilen bilgi ve öğütler, eğlendirici fıkra, ibretli kıssa veya hatıra türlerine dahil edilebilecek hikâyelerle te'yid edilmektedir. Mü'ellifin mâlûmat ve fikirlerinin kaynağı, Kabus-nâme'den

başka, kendi gözlem ve tecrübeleri ile okuduğu Türkçe, Arapça, Farsça eserlerdir. Şair, zaman zaman faydalandığı eser ve şahsiyetleri zikretmekle birlikte, bazan kaynak adı vermeden çeşitli filozof, hükümdar veya kavimlere istinaden hikemî sözler de nakleder. Böylece, manzum, mensur nasihat-nâmelerin çoğunda görüldüğü üzere, fikir ve öğütler vecîzelerle, Türkçe,Arapça atasözleriyle desteklenmiş olmaktadır. Ancak şairimiz, içinde yaşadığı devir ve cemiyetin hâkim inancına uygun olarak, İslâmiyet'in esasını teşkîl eden Kur'an âyetlerini ve onun açıklaması mâhiyetindeki hadisleri, fikir ve tavsiyeleri için dâimâ en kuvvetli delil olarak zikreder. İslâmî şahsiyeti gereğince, inanç, ibâdet, ahlâk ve muâmelat esaslarını kabûl ve telkîn eden şâirin, bâzan, mensub olduğu dînin hükümleriyle uzlaştırılması mümkün olmayan tavsiyeleri, herhangi bir muhâlefet şerhi koymadan naklederek tenâkuza düştüğü de görülür. Şâirimiz bahis arasında, mesnevînin asıl ölçüsünden farklı vezinlerle ferd, kıt'a, rubâi başlığı altında yazdığı manzûmeler veyâ başka şahsiyetlerden iktibâs ettiği Arapça şiirlerle monotonluğu giderdiği gibi, muhtevâyı da zenginleştirmektedir.

Murad-nâme'de babların sonu, bölüm mevzûları arasında münâsebet kuran 3-17 beyit arasında bir "Hâtime" başlığı ile ayrılmıştır. Bölüm başlıklarıyla alt başlıklar, mesnevîlerin çoğunda âdet olduğu üzere, Farsça yazılmıştır.

Babların Özetleri

1. Bab Yüce Allâh'ı Bilmek Hakkında

Bütün varlıklar Allah'ın zâtını idrakten âcizdir. İnsan, bütün eşyâyı idrak eder, fakat Hakk'a gelince, O'nu anlamaktan âciz kalır. Kişi, ancak O'nun varlığında yok olduğu takdirde Hakk'ı bilir, ama bu herkesin değil, Allah erlerinin işidir. O'nu kimse gereği gibi bilemez; O'nun ilmi, dibi olmayan bir denizdir. Nitekim Kur'an'da "O'nun dilemesi hariç, insanlar O'nun ilminden hiç bir şeyi tam olarak kavrayamazlar." (Bakara, 2/255) buyurulur. Fakat can koyduğu bedende aklı delil bırakmıştır ki, O'nun birliğini bilsin. Allah, zâtını herkesten gizlemiş, herkesi zâtına işaret eylemiştir. Yeri, kâinata (mânevî) merkez ve imtihan meydanı, insanı da o meydanda oyuncu olarak koymuştur.

Allah'ın insana ne kadar büyük bir lütuf ve merhamet sahibi olduğunu anlamak için, bedene ruhu sultan olarak koymasını görmelidir. Vezir edinmesi için aklı ona koşmuştur ki, nefis devine hakim olsun. Bunlara duyuları hizmetkâr etmiştir ki, O'na ibadet etsin; Hak'tan nasibini saâdet kılsın. O'nun emrini tutan tutmuş, tutmayan bed-baht olmuştur.

İnsan, sahibini, yaratıcısını bilmek için dış âleme ve kendine bakmalıdır. Çünkü sâz, sâzendeyi haber verdiği gibi, fiil, faili; san'at sanatkârı gösterir. Herhangi bir nasıl onu işaret eden bir kimsenin varlığına delillik ederse, bu yüce kubbe, bu yer ve döşemeler, kâinatın kendisiyle kaim olduğu bir hâkimin varlığına büyük bir delildir. Kul, haddini aşıp yaratıcısının varlığını imtihân etmeye kalkmamalı, O'nun yarattıkları üzerinde düşünerek, birliğini bilmelidir. Yücelikleri anlamak aklın gücünün üstünde olduğundan Hakk'ın zatını düşünmek tehlikelidir.

Şâir, Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebine mensup Müslümanların inanç esaslarının başında gelen Uluhiyet itikadını,İlimlerin Taksîmi Hakkındaki 29. Babda "... Akâyid-i İslâmiyye" başlığı altında anlatır.

2. Bab Peygamberlerin Yaratılışı Hk.

Yüce Allah şüphesiz ki bu insanları ve âlemleri boş yere yaratmamıştır. Abes iş yapmaktan münezzeh olan o yaratıcının, varlıkları meydana getirmesinin bilinen, bilinmeyen pek çok hikmetleri mevcuttur. Cihan hep hikmetle doludur amma bunları ancak kalp gözü açık olan bahtiyarlar görebilir.

Allah, herşeyi insan için yaratmıştır ki kendini bilsin. Eğer peygamberler insanlara reis ve yol gösterici olmasaydı, Allâh'ın kemâliyle birliğini bilmek mümkün olmazdı. İşte kulun doğru yola girmesine vesîle olan peygamberler ve velîler Allâh'ın bir lütfudur ki onlar batın'dan alıp zâhire, Hak'tan alıp halka versin, sapıklık tarafından insanları uzaklaştırsın. Bir rivâyete göre, Hz. Muhammed "124 bin peygamber geldiğini" bildirmiştir. Allah, bu peygamberleri halka bildikleri hikmetleri anlatmak üzere göndermiştir. Zîrâ bu işten, kâinatın ve insanın yaratılmasından maksat Allâh'ı bilmektir.

Son peygamber Hz. Muhammed dünyaya geldiğinde doğruluğunu ve Allah'ın resûlü olduğunu ispat etmek için nice deliller ve mucizeler göstermiştir. Burada onun bütün mucize ve fazîletlerinin açıklanması mümkün değildir. Dâireyi bağlayan onun nûrudur. Varlık âleminin başlangıcının vesîlesi onun nuru olduğu gibi, Hz. Peygamber'in cihana gönderilmesi, kıyametin alâmetlerinden ve kâinâtın sonunun işâretlerindendir. O, Allâh'ın vahyiyle nizâmı meydana çıkarmış ve insanların yönünü Hakk'a döndürüp hepsini doğru yola sevketmiştir. Dünya ve âhiretin serveri odur, onun dîni içinde, onun izinde nice velîler gelip geçmiştir. İslâm dîni kıyâmete kadar bâkî kalacaktır. Mahşerde, bütün peygamberlerin "Nefsî, nefsî!" diye ümmetini bırakıp kendini kurtarmaya çalışacağı günde, Hz. Muhammed, "Ümmetim!" diyecek, "Ümmetimi ateşe atma!" diye Allâh'a yalvaracak, Allah ona ümmeti için şefâat etme iznini verecektir.

(Bu bâbın bazı yaprakları noksan olduğundan peygamberlerin gönderilmesinin hikmetleriyle alâkalı olarak, başlangıçtaki tevhid ve na't kısımlarından faydalanılmıştır).

Peygamberler, yaratıp gönderene döndüklerinde (vefât ettiklerinde) pâdişahlar, eğer onların ve velîlerin yolunda giderlerse, "halîfe" olur, fakat şâyet zâlim olurlarsa, hükümdarların ateşten kurtulmaları mümkün değildir.

3. Bab Pâdişahlık ve Cihangirlik Âdâbı

Murad-nâme'nin siyaset-nâmelerin mevzularıyla ilgili bahislerinden olan bu bölümde şâir, Sultan II. Murad'a, önce saltanatın İlâhî bir ihsân olduğunu, çok büyük bir mes'ûliyeti bulunduğunu hatırlatıyor, sonra yetkisinin Allâh'ın emir ve yasaklarıyla sınırlı olduğunu belirtiyor. Devlet teşkilâtının başında bulunan

hükümdarı istediği gibi,hevâ ve hevesine göre hareket etmekten alıkoyan âmiller arasında, onun anne-baba ve hocalarından aldığı bu gibi dînî telkinlerin mühim bir yeri ve tesîri olduğu anlaşılmaktadır.

Şairimizin genç padişaha verdiği öğüt ve telkinlerin umumiyetle İslâmî esaslar istikametinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu nasîhatlerin plânlı ve sistematik olmayıp manzum bir eserin imkânları nispetinde umûmî esasları ihtivâ ettiği , Kur'an ve Hz. Peygamber'in emrettiği üzere, adâletle hükmetmek, zulümden kaçınmak, emânetleri ehline vermek, ehliyetli ve fazîletli kişileri yardımcı seçmek, dâimâ akıllı, bilgili kimselerle istişâre etmek gibi her yerde ve devirde değerini, geçerliliğini koruyan cihan-şümûl prensipleri ifâde ettiği görülüyor. İncelemeye çalıştığımız ve metnini sunduğumuz bu nasihat-nâme, üslûbu sâde, dili eskimiş olsa da, akla ve nakle dayanan esasları îtibâriyle zamanımızda da her seviyedeki devlet adamı ve idâreciler için dikkate değer bir kılavuz sayılabilir.

Murad-nâme'nin diğer bölümlerinde olduğu gibi şâir bu babda da ileri sürdüğü görüşler, verdiği öğütlerle alâkalı olarak İslâm medeniyetine mensup Arap, İran ve Türk gibi milletlerin, hattâ gayr-i müslim kavimlerin tarihlerinden kıssa ve anekdotlar nakleder. Bedr-i Dilşâd'ın mesnevîsine esas aldığı eserin 11. asır sonlarında telif edilmiş Farsça bir nasîhat-nâme olduğu düşünülünce, örneklerin çoğunun İran târihinden ve müellif Keykâvus'un kendi hayâtından alınmış olması tabiî karşılanacaktır.

Şâirimizin idarecilere yönelik düşünce ve tavsiyeleri şöyle özetlenebilir: Eğer hükümdar Hakk'ın sözüne aykırı gitmez; kendi hevâ ve hevesine göre hareket etmezse,âlemde bunca insana hükmetmek üzere Allâh'ın halîfesi olur. Bir idâreci, Rahman sıfatlı olmak isterse, onun çok âdil olması gerekir. Eğer sultan Allâh'ın sözüne uymaz, idâre ettiklerine şefkat ve merhametle davranmazsa, o ancak Hakk'a muhâlefet eden şeytanın halîfesi olur.

Allah bir kulu pâdişahlıkla, devlet başkanlığıyla şereflendirirse, onun derecesini dünyâda yükseltmiş demektir. Çünkü Kur'an'da, Allâh'a ve peygambere itâatden sonra mü'min ve müslüman idârecilere itâati emretmiştir. (Nisâ, 4/59). Pâdişahlık makâmında bulunan kişi Allâh'ın her hususdaki emrinin ne olduğunu sorup bilmeli ve O'nun buyruğuna boyun eğmeli; adâlet, insaf, iyilik ve bağış sâhibi olmalıdır. Yeryüzünde Allâh'ın hükümlerini tatbik etmekle mükellef olan hükümdârın en mühim bir vazîfesi de, dînin alâmet ve bayraklarını yükseltmek,İslâmiyetin iz ve nişanlarını tutmak, ona muhâlif olanı terk etmektir. (Ayrıca bkz. 29. Bab Güftar ender kâdî kerî kısmındaki kıt'a).

Padişahın emri altında bulunanlar, zulmeder ve müslümanların haklarına riâyet etmezlerse, hepsi ondan sorulacak, yâni bir emir Allah katında kendi icrâatından başka,memurlarının yaptıklarından ve yapmaları gerektiği hâlde yapmadıklarından da mesûl olacaktır. Nitekim "Hepiniz çobansınız ve mâiyyetinizden mesulsunuz." meâlinde bir hadis vardır.

Hz. Peygamber, "Bir saat adâletle idâre, altmış sene (nâfile) ibâdetten hayırlıdır ", "Kıyâmet gününde Allah yedi grup insanı (Arş'ının) gölgesinde tutar

ki o sıkıntılı günde rahat etsinler. Onlardan biri de dünyada adâlet eden sultandır " gibi hadisleriyle, adâletin ne kadar ehemmiyetli ve âdil hükümdârın mükâfâtının ne kadar büyük olduğunu bildirmiştir.

Bu makama ulaşmak, cehennem azâbından kurtularak selâmet yurduna girmek isteyen her idâreci, işte bu sınırlara, kâidelere uymakla mükelleftir. Devlet adamı kendisini, idâre ettiği insanlar gibi düşünerek şahsı için uygun görmediği şeyi emri altındaki halka câiz görmemelidir. İhtiyaç sâhipleri ve şikâyetçiler kapısında mahrum olmamalı, onlara adâletle karşılık vermeli, hayırlı işleri ertelememelidir. Hâkim veya hükümdar, vaktini nefsânî yaşayışla, zevk ü safa ile harcamaktan sakınmalı, saatlerinin çoğunu memleket idâresi, alınması gerekli tedbirler için sarfetmeli, raiyyetlerinin hâlinden haberdâr olmalıdır.

Sultan olan kişinin barış, güler yüz ve yumuşaklıkla iş görmesi îcâb eder, kendisinin reddine sebeb olacak surette sertlik ve zorbalıkla hükmetmesi uygun değildir. Hz. Peygamber, idâreciler hakkında şöyle duâ etmiştir: "Ya Rabbî, kendi halkına yumuşakça, nezâketle muâmele eden vâliye sen de rıfk (yumuşaklık)la muâmele et; ahâlisine sert ve kaba davranan vâliye sen de sert muamele et!"

İdâreci, mal-mülk her ne toplarsa, meşrû yoldan elde etmeye çalışmalı, israftan kaçınarak dikkatle sarfetmelidir ki, harâm olmasın.

Hükümdar, cömert, kerem sahibi olmalıdır. Çünkü iyilik ve bağış yapan kimselere Allah merhamet eder. Sultânın vaadlerine sâdık kalması da şarttır. Çünkü verdiği sözde durmak da dînin emirlerindendir. Ayrıca sultanın zâlimlere asla meyil ve iltifat etmeyip âlimlere düşkün olması, ilim ehlini koruyup gözetmesi, onların bilgilerinden faydalanması lâzımdır. Padişah ne kadar bilgili olsa da, olgun, akıllı kimselere devlet işlerini danışmalıdır. Çünkü Allah istişâreyi emretmiştir: "İş husûsunda onlarla istişare et." (Âli İmrân 3/159) Hz. Peygamber de meşveretin ne kadar gerekli olduğunu "Danışmadan daha sağlam destek yoktur" gibi hadisleriyle ifade etmiştir.

Padişahlar için akıllı bir yardımcı her şeyden daha iyi ve zarûrîdir. Her şeyden daha zararlı olan, vezirinin kötü huylu, kötü fikirli ve şerri öğretici olmasıdır. Bu bakımdan padişah yardımcılarını iyi tesbit ve tayin etmeli, her emâneti ehline vermelidir.

Vezir olanın elinin bıçkı gibi müsavi kılıçı olması gerekir ki, her iki tarafın, hem halkın, hem de devletin hakkına riâyet etsin. Bir devlet başkanı eğer uzun müddet idârecilik etmek istiyorsa, memleketini îmâr etmeli, fakirlerin hakkına dikkatle riayet etmeli ve bütün vazîfeleri hakkıyla yapabilecek ehil kimselere teslim etmelidir.

Bir ülkeyi hâkimiyeti altında tutan hükümdarın memleket içi âsâyiş ve intizamı temin maksadıyla çalışacak kuvvetleri olmalıdır.

Ayrıca hükümdar teennî ile, ağır ve temkinli hareket etmelidir ki, kararlarında isâbet edebilsin.

Sultan büyüklük zamanında büyüklük etmeli, af için vesîle olduğunda bağışlayıcı davranmalıdır.

Meşrû sınırlar içinde kalmak şartıyla insanın dünyadan nasîbini unutmaması, murâd olması da gerekir. Fakat sultan padişahlık gururuyla işret ve sefahete dalmaktan da kaçınmalıdır. İdarecinin gözü açık, uyanık, düşünceli, cihanı zabt edici olması lazımdır. Padişah, Hakk'ın halk için seçtiği bir emniyet vazifelisi olup âlem şimdi ona teslim edilmiştir. Eğer hor, hakir olmak istemezse, Allah'ın hükmüne aykırı hareket etmekten sakınmalıdır. Zaman, hükümdarın idaresine bağlıdır. Eğer o ıslah edici olursa, zamanı düzelip iyileşecek; şayet ifsat edici olursa,zamanı da bozulacaktır. Hükümdarın saltanatının sağlam ve devamlı olması için bu şartlara uyması gerekir.

İdareci, müdebbir olmalı, yani işleri önceden düşünüp planlayarak tedbirli davranmalı, yapacağı her işi akla danışmalıdır. Devlet adamı dostça davranmayı,sulh ve salâh üzere bulunmayı âdet edinmelidir.

Vakar ve ciddiyetini korumak isteyen idareci, doğru sözlü olmalı ve küstahlığa yol açılmaması için az gülmelidir. Zira vakar ve ciddiyetden mahrum bir devlet adamının hükmü geçmez olur ve bu sûretle nizam bozulur.

Devlet reisi, halka merhametli, cömert, müsamahakar davranmalı, iyilik ve kahramanlığı adet edinmeli, aynı zamanda çok basiretli, firasetli ve siyasetli olmalıdır. Yardımcısı veya danışmanı mevkiinde bulunan memurların kendisini yumuşak ve saf telakkî etmesine sebebiyet vermemelidir.

Ülkede bütün yol kesici ve hırsızları ezmek, dürüst ve itâatkar insanları hoş tutmak da sultanın vazîfeleri arasındadır.

Sultan her işi ehli olana vermeli, cehli (bilgisizliği) bulunana vermekten kaçınmalıdır. Her işin bir eri vardır; ülkenin idarecisi, işin erini bilmeli ve bulmalıdır. Sultan, memleketinde nizamı kurmak ve korumak isterse, ülkesini âdil bekçilere emânet etmelidir. Vazîfesini hakkıyla yerine getiren sâdık memurlarını da koruyup gözetmelidir.

Bundan başka padişah mâdem ki, Allah katında idâre ettiklerinden mes'uldür, o hâlde ülkede olup biten her şeyden haberdar olmalı, güvenilir bir istihbarât teşkilâtı kurmalıdır. Memleketinden habersiz bir sultan tam mânâsıyla muktedir bir hükümdar olmadığından îtibarsızdır. Fakat padişah, çevresindeki insanlar veya komşu ülkelere karşı düşmanlığını açığa vurmamalıdır. Sultan, yüksek karakter sahibi olup kendi fermanını aziz tutmalı, makamının gereğince asalet ve vakarını korumalı, bunun için hor şeylere örnek vermemeli, kendi emir ve fermanlarına aykırı davranmaktan kaçınmalı, aynı zamanda hiç kimsenin hükmüne âsî olmasına izin vermemeli, başka insanların isyâna cüret etmelerine mani olmak için asileri şiddetle cezalandırmalıdır.

Sultan, askerle sivil halkın münasebetlerini iyi düzenlemeli, her iki tarafın da haklarını korumalı, birini diğerine ezdirmemelidir. Askerlerin, idare ettiği halka

musallat olmasına izin vermemeli, silahlı kuvvetleri gözettiği kadar halkı da gözetmeli, hepsine adaletli muamele etmelidir. Askere adilane hükmetmek, onların padişah kapısından kaçıp başka bir kapıya gitmelerini de önlemeye yarayacak, fakat ihmal edilmesi, düşmanların, gayr-ı memnunların sayısını artıracaktır. Bu bakımdan, bir ülkede hükümdar olan kişinin silahlı kuvvetlerinin tek bir cins olması doğru değildir. Çünkü askeri bir cins olursa, sultan onlara mahkûm olur; fakat iki cins olursa, bunlar ittifak ederek onun aleyhinde nifak çıkaramaz..

Şâirimizin ülke idâresine dâir tavsiye ve nasihatlerinin özü budur.

4. Bab Vezirlik Âdâbı

Bedr-i Dilşad, vezirlik âdâbı bahsinde, birtek vezire tavsiyelerde bulunuyor gibi görünüyorsa da, aslında onun muhatabı, padişah tarafından kendilerine çeşitli vazifeler verilmiş bütün ileri gelen devlet adamlarıdır.[15] Zamanımızdaki siyasi yapıya benzetilecek olursa, sultan, bütün yetkileri elinde tutan, devletin zirvesindeki kuvvet; onun tayin ve tensibiyle emirleri istikametinde çalışan büyük vezir, diğer vezirleri de sevk ve idare eden başbakan, vezirler ise bakanlar heyeti sayılabilir. Ancak daha sonraki devirlerde nüfusun artışıyla orantılı olarak ihtiyaç duyulan hizmetleri birkaç kişi yürütemeyeceğinden, vezirler (bakanlar) arasında işbölümü yapılması mecbûrî hale gelmiştir. Şairimizin vezirlere yaptığı tavsiyelerin bütün bakan veya üst seviyedeki memurları içine alan tarafı olduğu gibi, bir kısmının zamanımızdaki isimlendirmeye göre adâlet, savunma, ulaştırma, imar ve iskân bakanlığıyla alakalı bulunduğu da düşünülebilir.

Bu girişten sonra *Murad-nâme* müellifinin vezirlere yönelik tavsiyelerine geçebiliriz: "Eğer Allah bir insana vezirlik verip onu muhterem eylerse, emir ve yasak ne buyurduysa tutmak, gururlanıp unutmamak lâzımdır. Vezir, muhasip olmalı, her işi hesaba, kitaba uygun ifa etmeli, şâyet cezalandırılmak istemezse, padişahına sadık kalmalıdır. Hainlik zengine de, fakire de yaramaz, aklı başında olan o yola sapmaz. Kendisine gelen nimetin vesilesi mevkiinde bulunan insanın hakkına riayet etmesi gerekir ki, nimet devam etsin. Herşeyi elde etmek isteyen, herşeyi kaçırır. Hırslı kimsenin sonu zarar ve hayal kırıklığıdır. Kişinin gizli yediği herşey er-geç açığa çıkar, meslektaşları onu avlar, yere vururlar.

Vezir, emri altında padişahın (devletin) işinde çalışan me'murların emeklerinin karşılığını vermeli, fikir ve isteklerini açıklamalarına imkân tanımalıdır. Aksi takdirde, maiyetindeki adamlar ona düşman olacaktır. Eğer askeri, diğer memurları hoş konuşturmak lâzımsa, yiyip yedirmek gerekir. Çünkü insan ihsanın, iyiliğin kuludur. Malın ne kadar artarsa, eğer halinin daha iyi olmasını dilersen, iyilik ve bağış yolunu gözet. Kazancının ihtiyaçtan fazlasını hayra sarfederek Yaradan'a ibadet et ki seni o halden bu hale eriştirdi..

---

15 Aşıkpaşa-zâde (1393-1481) Tarihi'nde, Sultan II. Murad'ın 1420'li yılların başlarında beş vezirinden üçünü başka vazifelere tayin ederek yardımcılarının sayısını ikiye indirdiğini kaydeder. (*Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. Nihal Atsız, İst. 1992, sh. 86-87).

Memlekette yıkılan, köy ve şehirken çeşitli sebeplerle harab olan yerleri mâmur etmeye çalış ki, pâdişahın ikramı artsın, Allah'ın rahmeti sana ulaşsın. Halka, Allah'ın nimetlerinin erişmesine sen vesile ol. İdare ettikleri zengin olduğunda sultanın icraatı da kolaylaşır."

Bir vezir, gerek yoksula, gerekse zengine zulmedildiğini öğrendiğinde derhal mani olmaya çalışmalıdır. Adaletle hükmeden, zulmü gideren kimse korkak olmaz. Adil bir vezire asker de itaat eder. Eğer bir veziri asker kabul etmezse; beyin sevmesi ona fayda vermez. Çünkü padişahın da "sultanlığı", idare ettikleri için dayanak oluşu, ancak askeriyle; silahlı kuvvetleriyle mümkündür. Memleket adaletle mamur hale gelir. Vezir, padişah kendisinden daha küçük yaşta olsa dahi, onu büyük bilmeli, ona "çocuk" gözüyle bakmaktan sakınmalıdır. Zira şehzade olanlar, su kuşlarının yavrusu gibi yüzücülüğü öğrenerek doğar. Padişah vezirinin halini, mülkünü, malını bilir. Eğer arifse, gördüğü fakat bilmezlikten geldiği bütün kötü işlerinden dolayı vezirini azledip uzaklaştırır. Sultan bilgisiz olursa, yolsuzluklarını öğrendiği vezirine şiddetli ceza verdiği gibi, onun namusunu da yok eder.

Padişah hizmetinde bulunan vezirin dikkat etmesi gereken hususlardan biri de, şairimize göre, sultanı sefer veya gezinti esnasında yalnız bırakmamaktır. Çünkü düşmanları onun yokluğunu fırsat bilerek, kusurlar ettiği yolunda konuşup sultanın gönlünü aleyhine değiştirebilirler. O halde vezir, padişahın fiil ve sözlerini gizlice araştırmalı, şaha yakın olan, güvenilir sayılan bir kimseyi memnun etmek suretiyle kendisine haberci edinmelidir.

Vezir, işi, o vazîfenin gerektirdiği vasıf ve meziyetlere sahip olmayan kimselere vermemelidir. Hakimlik, öğretim görevliliği, başkanlık gibi bütün işler, ehli olmayana verilir; malı için bunun bilgisizliğine bakılmazsa, günahın çoğu veren kişinindir.

Vergi gibi mâlî işleri veyâ idârî mevkileri de bu vazifenin ağırlığını idrak etmeyen, hevesli ve iflas etmiş kimselere vermekten sakınmalıdır. Böyle adamlara âmirlik verilirse, kendisi yer ve "kâr edemedik" der.

Bundan başka, vezir kendi emir ve tâlimâtını üstün, hakim kılmalı, kimsenin tamimine aykırı hareket etmesine izin vermemelidir. Fakat memurlara boş yere, tatbik edilemeyecek buyruklar yazıp yaymaktan da sakınmak gerekir. Hükümlere asi, işi-gücü suç ve günah olan kimseyi herkese ibret olacak surette cezalandırmalıdır.

Vezir, koyduğu kaidelere bizzat kendisi îtibar etmezse, onun sözüne inanmak, ondan iyilik ummak hatadır. Sultan, veziriyle ne hüküm ederse kesin koymalı, zararlı olduğu anlaşılan hükümlerini yürürlükten kaldırmalıdır ki, büyüklük ve îtibarları devamlı olsun.

Eğer padişahının uzun ömürlü, iki aleminin de aydınlık olmasını isterse vezir, şerri bırakıp ona hayır yolunu göstermelidir. Zira padişaha iyi-kötü ne gelirse, vezir, sebebiyle Hak'tan gelir. Vezirin sarhoşluk veren içkileri içmesi uygun

değildir. Eğer padişah ve veziri içkiye devam edici olursa, ülkenin düzeni kısa zamanda bozulacak; memleket alt-üst olacaktır. Onun için sultanı olan yerin bekçisi vezirdir. Eğer bekçi uyursa, evi-barkı sağ-salim sanmak akılsızlık olur.

Herhangi bir konuda fikri sorulabileceğinden, vezir tedbirli davranıp karşılığını önceden düşünmeli ki,hazır-cevap olsun.

Bundan başka vezir,etrafta olan iyi-kötü şeyleri kendisine bildirecek haberciler tayin etmelidir. Ülke içerisinde böyle bir haber alma teşkilâtına ihtiyaç olduğu gibi, sınırdaş hükümdarların niyetlerini, hîlelerini, bugün ne yaptığını ve yarın ne yapabileceğini takip ve tesbit etmek gerekir. Kısacası, bir beyin kapısında amir mevkiinde bulunan adam, ülkenin çevresinde, dünyanın çeşitli taraflarında neler oluyorsa, onlardan süratle haberdar olmalı, tedbirli davranmalıdır. Aldığı istihbarat raporlarını sultana arzetsin ki, padişah onun uyanık, akıllı ve sadık dost olduğunu bilsin.

5. Bab Padişahlara Hizmet Etmek Hk.

Bir memleketin hakimi olan sultanlara hizmet etmet büyük bir hünerdir. Çünkü padişaha yakın bulunan kişi daima tehlike ve korku içindedir. Hele kötü huylu ise, büyüklüğü yok olmaya daha yakındır. Buna rağmen insan, İlahî takdirle hükümdar kapısında hizmet etmek durumunda kalırsa, selâmette olmak için şu tavsiyelere riayet etmelidir:

Evvelâ, padişah kendisine yakın etmeye çalıştıkça, çekinip mesafeli davranmalıdır ki, sultan istekli olsun. Ona yakın olmaya gayret etmek, padişahın soğuk ve ağır muamele etmesine sebep olabilir.

Padişah hizmetinde çalışmak isteyen kimsenin şu sayılan on ahlâkı huy edinmesi gerekir:

1-Padişahın iyi-kötü ne türlü işini görürse,"Niçin?" dememeli, sözlerini inkâr etmeden, gereğini yerine getirmelidir. Eğer bu iş, Allah'ın emrine ve dînine aykırı ise, onu acele etmeden, akıllıca davranarak gidermelidir.

2-Sultanına her ne hizmet ederse üşenmeden, vefa ve şevkle etmeli, onun hatırını gözetmelidir.

3-Padişaha muhalefet etmemeli, onun sözlerini boş ve lüzümsuz saymamalıdır. Hz. Peygamber, "Allah, sultana (haksız yere) muhalefet eden kimseye gazab eder" buyurmuştur.

Bu bakımdan padişahla iddiaya girişip münakaşa etmemeli, başını belâya sokmamalıdır. Zira kendisinden büyük olanla inad edip çekişen kimsenin ömrü kısa olur..

4-Padişah hizmetinde bulunan kimsenin sözüne mağrur olmaması gerekir. Sözüne güvenip gururlanan, sultanın gözüne küstah görünür.

5-Ayrıca kendi emrinde olana veya başka birine padişah huzurunda kızmamalı, sultana îtibar etmelidir.

6-Allah'ın verdiği kulak, dil, el, burun, his, hayal, vehim gibi iç ve dış duyuların hepsiyle sultana hizmet etmek gerekir.

7-Sultan ne derse, memurunun karşılığı onun sözünden aşağı (altta) olması lâzımdır.

8-Padişahtan çok şey istememelidir ki, onun gözünde hürmetsiz, değersiz durumuna düşmesin. Eğer istediği halde verilmezse, ihtiyacını Allah'tan dilemelidir. Bundan dolayı hizmetten uzak olmamalı, canının sağlığı için çalışıp çabalamalıdır.

9-Sultanın malına, mülküne, sırrına, hıyanet etmemeli ki, ondan yardım görsün.

10-Bir memurun, padişahın emri ve hizmetinde çalışan diğer insanlara düşmanlık etmesi doğru değildir. Şayet kin güderse, bunu açığa vurmaktan kaçınmalıdır. Memur, amirine karşı fikrinde ısrar etmemeli, sözünü garazlı gibi söylememelidir.

İşte bu on huyu kendisine âdet ve ahlâk edinen bir me'mur işinde başarı ve mutluluğa ulaşır. Kısacası her hâlükârda sabrı dost edinmeli, geçimli olmalı, başkalarının zararsız fikirlerine uyarcasına hareket ederek barış ve iyilik üzere bulunmalıdır. Her nerede olursa olsun, kadın ve erkek kişi için edeb şarttır. Bilhassa sultan katında insan dâimâ edebini korumalı, hürmetli davranmalıdır.

Padişahın bir suçunu, kusurunu affettiği hizmetkâr, aynı hatayı tekrar işlerse, cezayı hak etmiş demektir. Hz. Peygamber "Mümin bir delikten iki defa ısırılmaz " hadisiyle inanan insanın firasetli olması ve hatada ısrar etmemesi gerektiğini bildirmiştir.

Sultan hizmetinde bulunan vezir veya diğer memurlar, ona daima iyilik yolunu göstermelidir ki, iyilik bulsunlar. Kötülük telkin ettikleri takdirde, sonunda o kendisini saptıranlara musallat olacaktır. Hayra delil (rehber) olan kişi ise izzet bulacaktır.

İnsan vakarını, onur ve îtibârını altın ve gümüşe satmaktan kaçınmalı, malı, kendi rûhundan daha değerli sanmamalıdır. Kişi, padişahın hakkını gözetmeli; gördüğü iyiliği unutmamalıdır. Yine dost ve düşmanın faydasını, zararını bilmeli, onlardan haberdar olup gereğini yapmalıdır. "İnsanların iyisi, insanlara fayda veren, insanların kötüsü ise insanlara zarar verendir." Bundan dolayı kişi hizmete gayret etmeli, amiri, sultanı daha demeden düşünerek vazifesini yerine getirmelidir. Çünkü "Hizmet edene hizmet olunur." Sultan tarafından sevilmek isteyen kimse, ne zaman istenirse onun emrine hazır ve şevkli bulunmalıdır. Zîrâ hükümdarlar sadâkat derecesini bilmek için bâzan adamlarını sınarlar. Vezirini, memurunu daima hizmet üzere gördüğü takdirde ona güveni artar.

Eğer belâdan emin olunmak istenirse şu üç huyu da âdet edinmelidir.

1-Yalan söylemekten, insanları kötülemekten kaçınmalı.

2-Kıskanç olduğunu bildirmemeli. Sultan, bağlısının kıskanç olduğunu anlarsa, iyilik etse de onu günah sayar, doğru söylese de haset belirtisi kabûl eder, sözüne inanmaz.

3-Padişahın öfkesinden sakınmak lazımdır. Çünkü iki şey vardır ki, onları az anlayan ağlayacaktır: Biri sultanın gazabı, ikincisi büyüklerin öğüdü..

6. Bab Nedimlik Hünerlerini Bilmek Hk.

"Nedim" bilindiği gibi, "sohbet arkadaşı, meclis arkadaşı, tatlı konuşan, büyük kişileri hikâye ve fıkralarıyla eğlendiren kişi" mânâsına gelir.

"Nedimlik Hünerlerini Bilmek Hakkındaki Bab"ta şair, "Eğer padişaha nedim olursan, bu vazifenin usulünü bilmen gerekir " diyerek, bir nedimde bulunması gereken vasıf ve meziyetleri anlatmaya başlar.

Şairimize göre, padişahın nedimi evvela güzel yüzlü ve tatlı sözlü, hoş-sohbet olmalı, gerektiğinde yazıcılık vazifesini de yerine getirmelidir. Aslî vazîfesi sultanı dinlendirmek, eğlendirmek olan böyle bir adamın çok hünerli ve bilgili olması gerekir ki, sözü-sohbeti zevkle dinlenebilsin. Bizzat şair olmasa bile, güzel şiirleri, hikâyeleri, fıkraları ezberleyip yeri geldiğinde bunları nakletmeli, aynı zamanda çalgıcıların bulunmadığı husûsî sohbetlerde çalıp söylemeyi de bilmelidir. Nedimin tıp, remil, astroloji gibi müsbet veya gizli ilimlerden başka, dünya ve dinler tarihi konusunda da mâlûmâta sahip olması icab eder. Bir müşkil olduğunda, kadı yahut danişmend çağırmaya lüzum kalmaması için hadis, tefsir gibi dînî ilimlerden de anlamalıdır. Nedim, satranç ve tavla gibi oyunları da bilmeli, ama kumarbaz olmamalıdır.

Görüldüğü gibi nedimlik sadece yiyip içerek şaka yapmaktan ibaret değil, pek çok bilgi ve hüner gerektiren bir iştir. Bunların hepsinin bir kişide bulunması kolay değilse de, nedimin hiç olmazsa sayılan meziyetlerin çoğunu elde etmiş olması lâzımdır.

Nedim, güzel yüzlü olduğu kadar cömert ve cesaret sahibi de olmalı, padişaha yapılabilecek bir suikast sırasında canını feda etmek pahasına onu müdafaaya çalışmalıdır.

Demek ki bir nedim, hem güzel görünüşe sahip, hem iyi bir musahip, tıp, edebiyat, tarih, musıki gibi çeşitli ilim ve sanat dallarından anlayan bilgili bir edip, hem de ilk sıhhî yardımı yapabilecek kadar pratisyen tabip olacak, tehlike esnasında ise padişaha muhafızlık vazifesini görecektir..

Zamanımızda, bilindiği gibi bütün bu işler için, bir kişiden çok amaçlı faydalanmak yerine, üst seviyedeki devlet adamlarının emri altında çalışmak üzere ayrı ayrı danışmanlar, memurlar tayin edilmektedir.

7. Bab Subaşılık Âdâbı Hk.

"Subaşılık" rütbesinin zamanımızda her kademedeki askerî kuvvetlerin komutanlığı,hatta genelkurmay başkanlığına tekâbül ettiğini söyleyebiliriz.

Eğer memleketin hakimi bir kimseye subaşılık vazifesini teslim etmek suretiyle onu askerlerin en büyüğü makamına getirirse, sevk ve idare etmenin şartlarını çok iyi bilmeli, hepsini gereğince teftiş etmeli, mert ve cömert olmalıdır.

Askerin başına denenmiş, başarısını isbat etmiş olanları tayin etmek gerekir. Kuvvetliye karşı nasıl olmak lazımsa, zayıf düşmana karşı her zaman öyle ihtiyatlı bulunmak icab eder. Subaşı (Serasker) olarak tayin edilen kimse vazifesine ciddiyetle sarılmalıdır.

Ayrıca başkomutan savaşta korkak olmamalıdır ki, askerleri acze düşmesin, bozulup kırılmasın. Barışı korumak, tedbir almak ve harpte galip gelmek için askerî istihbârat teşkilâtına çok ehemmiyet vermek gerekir. Düşman tarafına casus göndermek hususunda katiyyen tembel ve ihmalkâr davranmamalı, pusu kurmayı da küçük görmemelidir. Çünkü kuvvetli düşman bu gibi plânlar sayesinde zayıf ve mağlûb olacaktır. Savaşta hîle ve düzenin ne kadar lüzumlu olduğu, "Harp bir hiledir" hadîsiyle ifade edilmiştir. O halde bir ordunun başındaki kumandan, bu istikamette hareket ederek düşmanına karşı daima uyanık ve tedbirli davranmak mecburiyetindedir.

Eğer savaş yapmadan istenilen elde edilirse, anlaşmak mümkünse, gecikmeden harbi bırakmak lâzımdır. Çünkü Kur'an'da "Barış daha hayırlıdır " (Nisa, 4/128) buyurulmuştur. Paşa ve beyin, umûmun selameti için bu emri tutması gerekir. Fakat şayet mücadele ve çarpışma kaçınılmaz ise, o takdirde elbette tembelliği bırakıp mertçe davranmaktan başka çâre yoktur. Şartlar ne olursa olsun, mağlûbiyet ve bozgunu hatıra getirmekten sakınmalıdır. Şunu iyice bilmelidir ki, doğan mutlaka ölecektir. O halde Allah'a tevekkül edip savaştan yüz çevirmemelidir. Rakipler ne kadar kuvvetli olsa da, madem ki ölümden kurtuluş imkansızdır, öyleyse insan niçin kaçarak kendi eliyle düşmana kapı açmalı?

Savaşa başladığı zaman subaşı, düşmanı yenmek azim ve kararıyle ilerlemeli, bütün ordusunun gözleri onun üzerinde olduğundan, katiyyen zayıflık ve korkaklık belirtisi göstermemelidir. Komutanın yiğitçe davranışı askerlerin de moralini yükseltecektir. Başkomutan, savaş zamanında ordusuna cesaret ve maneviyat telkin etmek için,endişeli ve asık suratlı değil, güler yüzlü olmalıdır. Kumandan mertlik, cömertlik ve gayrette, ordusuna muhabbette öyle olmalı ki, askerler onun erliğini, liderliğini anlatmaktan usanmasın, hakkında kötü zanda bulunmasınlar.

Subaşı, askerlerinden iyi savaşarak başarı kazananları çeşitli mükafatlarla taltif etmelidir. Hakkıyla savaşana böyle ihsanlarda bulunmak lazımdır ki, herkes gerektiğinde harbe istekli olsun. Bu gibi zamanlarda malı esirgemek bilgisizliktendir. Zafer bayramına malı kurban etmelidir ki, fetih ve yardıma mazhar olunabilsin. Asker kendisine gelen nimetin vesilesine de minnet besler.

Eğer komutan onlardan ekmeği esirgerse, onlar da kumandandan canlarını esirgeyeceklerdir.

8. Bab Gıda ve Yemek Tertibi Hk.

Eserin bu babı, siyasete dair tarafı varsa da, daha çok sağlık ve adab-ı muaşeretle ilgilidir.

Çok ve düzensiz yemenin zararlarını anlatmak için yemek adabı hakkında bilgi vermeyi gerekli gördüğünü anlatan şair, "Her işinde tertibi gözet ki, bedendeki terkibi, dengeyi bozmayasın..Yemekte düzensizlikten ve aşırılıktan sakınmalı ki, sağlık korunabilsin " der ve bu mevzuda Aristo (M. Ö. 384. ?)'nun şu vecîzesini nakleder: "Üç şey yüzünden kuvvetli beden çabuk yıpranır: Çok yemek, çok uyumak va çok cima (cinsî münâsebet)."

Bedr-i Dilşad, böylece yeme, içme, cima gibi zarûrî ve mübah işlerde de düzensizliğin, aşırılığın insanın maddi-mânevî sağlığı için zararlı olduğunu belirterek bu hususta da belirli ölçülere riayet etmek gerektiğini anlatır. İlim ve irfan bakımından fakir olan ve nüfusun ekseriyetini teşkil eden halk tabakasının hayvan gibi yiyip yattığını, ilim ve hikmet sahiplerinin ise îtidalden ayrılmadığını ifade eder ve okuyucuyu bu ikinci tabakaya özendirir.

Şairimizin yeme-içme hususundaki diğer sıhhî ve ahlâkî tavsiyeleri şunlardır:

1- Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak sünnet olduğu gibi, temizliğin de gereğidir.

2- Yemek sırasında, bilhassa misafirle birlikte yerken, neş'eli ve güleryüzlü olmak,

3- Sofrada başkasının lokmasına bakmamak,

4- Beraberindeki insanlara ikram etmeden onların önünde yalnız yemek, yemek yapanı azarlamak da ayıp ve terk edilmesi gerekli bir huydur.

Şairin yemek adabıyla alâkalı olarak zikrettiği tavsiyeler bunlardan ibaret değil, diğer bablarda başka münasebetlerle bahsi geçen helâl yemek, israf etmemek gibi öğütlerini de buraya eklemek mümkündür. Meselâ civan-mertlik hakkındaki 26. bâbın bir yerinde, "Yemek yenirken konuşma, yemek yiyenlere selâm verme, yemek vakti bulunduğun yerden gidip insanları sofrada bekletme, yemeğe büyüklerden önce el uzatma. Eğer oruçluysan 'oruçluyum' deme, sonra kazâ etmek üzere (nâfile) orucunu ye " diyor. "Yemek yerken konuşmamak gerektiği" yolundaki tavsiye, Hz. Peygamber'in yemek sırasında Acemler gibi susmamayı bildiren hadisine aykırı olduğundan, muhtemelen başka kültürün tesiriyle girmiştir.

İlmihâl kitaplarında kendisine selâm verilmeyecek kişi veya topluluklar arasında yemek yiyenlerin de sayıldığı bilinmektedir.

Ayrıca tenbellik, fazla uyku ve unutkanlıktan kurtulmaları için bilhassa öğrencilere "az yemek, az uyumak, az konuşmak" tavsiye edilir. (29. Bab, Güftar ender cidd..).

Şairimizin ilim ve tecrübe ile nakle bağlı olarak saydığı bu tavsiyelerin hemen hemen hepsinin zamanımızda da değerini koruduğunu söyleyebiliriz.

9. Bab Şarab İçme Âdâbı Hk.

Şair, bu bapta, içki içip içmediğini kesin olarak bilmediği muhatabına önce, "Sana iç veya içme demem, çünkü bana ansızın söğebilirsin!. Ayrıca insan gençlikte pek öğüt kabûl etmez, akıl ve mantıktan ziyade his ve heveslerine göre hareket eder. Eğer içmezsen, aslı-nesli temiz ve güzel huylu olasın; Hakk'ın Habibi'ne dost olasın.." diye ihtiyatlı bir girişten sonra, bu konuda şu tavsiyelerde bulunur:

"İçki içtiği takdirde padişah sarhoş olmamalı.Çünkü büyük-küçük idare ettiği herkesin merci'i odur. Bilhassa adalet etmek üzere oturduğunda sarhoş değil, ayık ve aklı başında olması lazımdır ki,isabetli karar verebilsin. Fakat herşeye rağmen nefsine mağlûp olup içerse hemen tevbe etmeli ve Allah'tan bu hatayı bir daha işlememek için yardım dilemelidir. "

Şair, sözünün birinci muhâtabı mevkiindeki genç sultanı ve dolaylı olarak diğer okuyucuları içki içmemeye ikna etmek, içeni düşündürüp vazgeçirmek için, onun bazı zararlarını hatırlatır: İçki yüzünden ev-bark dağılır, sağlık bozulur, insan aklına, itibarına halel gelir. Hatada ısrar etmek insanı tehlikeli bir akıbete sürükleyebilir. Gerçi içkinin bazı faydaları vardır ama, zararları daha çoktur. Nitekim Kur'an'da "Günahı, zararı, faydasından daha büyüktür " buyurulmuştur. (Bakara s. 2/219) Zira içki önce aklı alır, insanı mecnun (deli) eder, sonunda sebeb olduğu baş ağrısı, baş dönmesi, kalp çarpıntısı içkinin iç açıcı olmayan neticelerinden sadece birkaçı..Bilhassa işret meclislerinde şakanın küçüğünden bile büyük fitneler, kavgalar çıkar. (Bkz.12. Bab Mizah Yapmak, Satranç ve Tavla oynamak hk.)

Şair, "İçki suyla karıştırılarak az içildiği takdirde, cana tazelik verir. Ölçüyü aşınca, itidalden uzaklaşınca herşey, aslında helâl ise de haram olur " sözleriyle aşırıya kaçmadan içmenin mahzursuz olduğunu ileri sürüyor.

İçen kimsenin yemekten üç saat sonra içmesinin tene, cana yararlı olduğunu anlatan *Murad-nâme* sahibi, içmek isterse padişahın işe ikindide başlaması gerektiğini, sarhoş olduğunda akşamleyin ayıbının gizli kalacağını ifade ediyor. Ayrıca sultana bağda kırda sazlı sözlü işrete az katılmasını, yolda âleme rusvay olmamak için çok sarhoş olmadan eve gelmesini tavsiye ederek, "sarhoş olmak insanın iyi nâmını giderir" diyor. Yabancı yerde dağda-bağda içmek yerine,evde yalnız başına demlenmeyi öğütleyen şair, babın başındaki temkinli üslûbu terk ederek içki hayalinin verdiği cür'et ve keyifle, sultana "Meyi koma, ma'şuku terk eyleme!. Kimin zühdü var ise,âşıkların da gönül şenliği gayreti var!" diyor.

Bedr-i Dilşad, misafir olmak ve misafir etmek âdâbı hakkındaki 10. babın bir yerinde içkiye dair fikrini, "Mâdem günah işlersin, bâri iyisiyle günahkâr ol!" mânâsına gelen bir Arap atasözüyle açıkladığı gibi, avla ilgili 15. babın başında da, başka bir yazardan naklen "padişahın haftada üç gün şarap içmesinin iyi olacağı"nı belirtir.

Bu arada "Âlemde ad bırakmak ve iki cihanda emîr olmak isterse, irfanda birinci olması lazım geldiğini"de sultana hatırlatmayı ihmal etmeyen şair, haftanın cuma dışındaki günlerinde isterse zevk u safâ sürmesini, ama cuma günüyle gecesine çok hürmet etmesini, "salâh ehlinin bayramı" olan bu mübarek günde ava çıkmamayı (13. Bab Av hk.) tavsiye eder. Padişah cuma gecesi ilim sahipleriyle dînî mevzûlarda sohbet ederek maârif kazanmaya çalışmalıdır. Sultan eğer tahtında devamlı kalmak isterse, Hakk'a ibadet etmeli, bilhassa cuma namazını kaçırmamalıdır. Bunca inanan insana hükmeden padişah, eğer dînî emir ve yasaklara riayet etmek bakımından halîfeye benzerse, iki dünyada da şah olacaktır.

29. Babın "Akayid-i İslamiyye" bahsinde Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebinin itikadınca, zina etmek, haksız yere birisini öldürmek gibi büyük günahları işleyenlerin, bu fiillerin haramlığını inkâr etmedikleri müddetçe kâfir olmayacağını hatırlatan şair, sarhoşun da aklı başında değilken söylediği küfür sözünün "lagıv" (hükümsüz,çirkin söz) sayıldığını anlatır.

Bu âlem geçicidir ve bu yurttan ister-istemez göçülecektir. Ardında iyi bir nam bırakmak isteyen, elde fırsat varken hayır yapmalıdır, kişiye kalan ancak îman ve irfanıyla hayır ve ihsanıdır. Sonunda insan ölüp toprak olacak, iyi-kötü ne ederse karşılığını mutlaka bulacaktır.

Özetle, şâirin sultana ve diğer okuyuculara içki içmemeyi tavsiye ettiğini, içildiği takdirde sarhoş olacak kadar aşırı gitmemek gerektiği, çoğunun akıl, ruh ve beden sağlığı için zararlı olduğu gibi, aile ve cemiyet hayatı için de mahzurlu olduğu kanaatini taşıdığını söylemek mümkündür.

10. Bab Misafir Olmak ve Misafir Etmek Hk.

Akıllı bir kişi bilinmeyen bir yabancıyı misafirliğe kabul etmez, fakat konuk olmak için gelen her kim ise, onu gereğince ağırlamak daha iyidir. Çünkü Hz. Peygamber "Kâfir bile olsa misafire ikram edin" buyurmuştur.

Akıllı, salih, mal-mülk sahibi bir insan, misafir kabul ederse, ona Hak yolundan bir haber ulaşır. Zira çok seyahat eden kimseler, çok şeyler görür, ev sahibi de ondan bilgi alma imkanı bulur. Rahmet dileyenler, misafir geldiğinde onu güler yüzle karşılayıp ağırlamalıdır. Bahtiyar insan, misafire böyle davranır fakat bed-baht, katı kalpli, sert sözlü olanlar, misafir geldiğinde yüzünü buruşturur, gizlenmeye çalışır.

Büyük-küçük, müftü, müderris yahut sultan, kim olursa olsun, misafir geldiğinde ev sahibi, ellerini kavuşturup "otur" denilene kadar ayakta durmalı,

sonra yemek getirmeli ve herkesten aşağı oturmalıdır. Sofra kaldırılınca, misafire uygun sözlerle özür beyan etmelidir.

Bu, havassın (üst tabakanın) değil, halk tabakasının tarzıdır. Padişahların misafir olma ve konuk etme merasimi şöyle olmalıdır: Padişahın şanına yakışan, her gün sofra açıp yemek vermektir. Çünkü alemde onun namını, iyilik ve ikramı duyuracaktır. Bundan başka sultan, haftada bir herkesin katılabileceği bir büyük ziyafet vermelidir. Hükümdarların "Ziyafetimiz size layık olmadı" tarzındaki sözlerle özür dilemesi doğru değildir. Şairimizin kimden duyduğunu bildirmeden tasvip ve tavsiye ettiği *Kabus-nâme* yazarı Keykavus'un memleketi Geylan'da 11. asırda geçerli olan misafire ikram adeti şöyledir: Ev sahibi, yiyecek-içecek getirip konuğun evine koyup kendisi görünmez olur, bu suretle misafir de istediği gibi çekinmeden yemeğini yer. Kişinin evinde iyilik-kötülük namına ne gördüyse toplumda anlatacak olan misafirdir. Onun için ev sahibi konukları elinden geldiği kadar iyi karşılayıp ağırlamalı ve güzellikle uğurlamalıdır.

Eğer bir hükümdar başka bir hükümdara misafir olursa, sohbetin soğuk ve durgun olmaması için, meclis sultana yakışır tarzda süslenerek hazırlanmalıdır. Sofra yiyecek-içecekten yana zengin olmalı; hoş sesli,hünerli çalgıcılar da yerlerini alıp davetlileri şenlendirmelidir.

10. bölümün misafirlikte işret etme hususundaki kısmı, bundan önceki içki içme bahsiyle de ilgilidir:

Eğer insan içki sohbetine otururşa, misafirden önce sarhoş olmaktan sakınmalı ki, konuk sıkılmasın. Mecliste birisi sarhoş olursa, ev sahibi gözetmeli ve gönlünü hoş etmelidir. Fakat misafirin şuurunu kaybedecek ve evine gidemeyecek kadar sarhoş olması uygun değildir.

Kişi işret meclisinden sarhoş olduğu anlaşılmayacak haldeyken, henüz kendisini tamamen kaybetmeden kalkmalıdır.

Padişah veya ev sahibinin sarhoşken hizmetkâr(lar)ına misafirlerin önünde kızıp söğmesi yanlış bir davranıştır. İçki tesiriyle aklı başından gitmiş konukların da uygunsuz söz ve tavırları olursa, ev sahibi bunları mâzur görüp üzmemeli, nâhoş bir hadiseye sebebiyet vermemek için fikirlerine uyarcasına davranmalıdır. Sarhoş olunca arbede, kargaşa çıkaran kimse, dostlarına ve yabancılara rezil olacaktır. Yüksek sesle şarkı söylemek, çok konuşmak, çok gülmek veya çok ağlamak gibi şeyler de şarap sohbetinde vakar ve itibarı gideren, kişinin kıymetini düşüren işlerdir. Bilhassa yabancılarla otururken veya bir kişinin evinde misafirken vakarı terketmemek gerekir.

Ev sahibi misafirlerine karşı ekşi suratlı değil, daima güler yüzlü olmalı, fakat boş yere de gülmemelidir. Çünkü yok yere gülmek yarım delilik, az gülmek ise akıllılık ve edeptendir.

Misafir geceleyin işret sırasında sarhoş olup evine gitmeye kalkarsa, ev sahibi bırakmamalı, çok ısrar ederse, bir yol gösterici yardımıyla göndermelidir.

Bunlar misafir etme adabıydı; misafir olma adabına gelince; misafir kanaatkar olmalı ve ev sahibine zahmet vermemelidir. Konuğun tamahkar olması ayıp, çirkin bir şeydir. Yemek ikram edildiğinde ne az, ne de çok yemeli. Çünkü az yendiği taktirde ev sahibi, yemeğinin beğenilmediği düşüncesiyle üzülecek; fazla yenmesi halinde ise görenler bunu pisboğazlık, oburluk sayacaklardır. O halde misafirliğe çok aç veya tok gitmemek gerekir. Bir de misafir, gittiği evde oturduğu yerden kaldırılması insana çok ağır geleceğinden, kendisine uygun bir yerde oturmalıdır. Misafir, ev sahibi başlamadan önce yemeğe el uzatmamalıdır. Konuğun sofrada "şunu buraya koy, onu şuraya koy" diye boşboğazlık etmesi, edebe aykırı bir davranış olduğu gibi, bir dost veya akrabanın ziyafetindeki yemekten evine götürmesi de büyük bir horluktur.

İnsan, ahmak kişiye, bundan başka mecbur kalmadığı müddetçe, edep bilmez, kaba-saba adamların evine misafirliğe gitmemelidir.

11. Bab Aşk hk.

Şair bu bahse hangi mizac sahiplerinin aşka daha kabiliyetli olduğunu tesbit ederek başlıyor: Yaradılışının yumuşaklığı ve hassasiyeti nisbetinde kişi aşık olur. Aşık olmayan canı, diri sanmamak lâzımdır.

Aşkı ruhun hayatı kabul eden şair, tasavvufî geleneğe bağlı olarak onu hakîkî ve mecâzî olmak üzere iki kısma ayırır. Hakîkî aşk, Allah sevgisi, ebedîdir; mecâzî olanın ise çabuk sonu gelir. Hakîkî aşkın insan için son derece gerekli ve ehemmiyetli keyfiyet olduğunu belirten *Murad-nâme* müellifi, her ne kadar sevgi böyle ikiye ayrılıyorsa da aslında bunlar arasında sıkı bir münasebet bulunduğuna da işaret emektedir. Zira fâni güzelliklere duyulan şiddetli sevgi, hakîkî aşka rehber olabilir. Âşık, sevdiğinin güzellik unsurlarını andıkça, o nakş içinde Nakkaş'ı bulabilir, eserden müessire intikal edebilir. Böylece mecazî aşk, hakîkî aşka dönüşerek bekà bulur. Şairimize göre hakîkî aşk, alt tabakanın değil, hasların,yâni peygamber ve velilerin aşkıdır. Halka ise mecazî (gerçek olmayan, geçici) aşk kalır.

Aşkın her iki çeşidi de çok zor ve zahmetlidir. Çünkü safa, sevinç zamanı kısa, cefa zamanı uzun sürer. Kavuşmanın bir senesi bir saniye, ayrılığın bir saniyesi ise bir yıl gibidir. İnsan, sonu ayrılık olacak kavuşmayı bırakmalıdır. Sevdiği melek gibi güzel olsa da, aşık bu halkın dedikodusundan kurtulamaz. O halde seven kişi dile düşmek istemezse, gönül sırrını açıklamaktan sakınmalıdır. Aslında akıllı olan, her bir işini aklıyla işlemeli, her gördüğüne tutulmamalıdır. Her gördüğüne kapılmak, kararsız, vefasız, hercailerin işidir. Bir görüşte insan âşık olmaz. Göz gördüğünde gönlün beğenmesi, can için onun biricik olduğuna hükmetmesi gerekir. Böylece tabiat ona meyleder, git gide gönül de görmek ister.

İnsanın kendisini sevmeyeceğini bildiği kimseye aşık olmamaya çalışması gerekir. Gönlünü nefse uydurmamalı, aşkını da halka duyurmamalıdır. Eğer kişi gönlünü nefsine uydurup sevdiğiyle görüşüp konuşuyorsa, bu münasebet aşkını kuvvetlendirir ve onu belâlara mübtelâ eder. Hele aşık fakir, soy-sop yönünden

de hakir, sevdiği kendisinden üstün sayılan bir asil-zade ise,o zaman çok dert ve çile çekecek demektir. Seven kişi, kendisini beğenmeyip yeren birine aşık olur ve böyle ümitsiz, karşılıksız bir aşktan kurtulmak isterse, gönlünün unutması için onu görmemeye çalışmalıdır. Çünkü göz görmeyince gönül katlanır. Âşık bu sırada ihtiyacını bir başka kişiyle gidermelidir ki,üzerindeki zahmeti def'etsin. Ayrıca kalbini bir diğer işle meşgûl etmelidir. Eğer birkaç hafta bu şekilde göz ve gönlüne riyazet verirse, o beladan kurtulabilir. Akıllı, kâmil insanların câhillere yakışır surette, âdice hareket etmemesi gerekir. Bu tedbiri de akıllı olanlar eder. Bilhassa sevilen vefasız olursa, aşk eri derdinin dermanı olan aşk zevkini süremezse, bunca eziyet ve zahmeti çekmenin mânâsı nedir?

Aşk,çok büyük bir hastalıktır ve bu derde düşen kimse, canına yetmeden çaresini bulmak için acele etmelidir. Ya sabretmeli, ya para kazanmalı, eğer sabır ve parası yoksa, seyahat etmeli, o çevreden ayrılıp başka yerlere gitmeli. İsteğinin kırılması için oruç tutmalı, namazlarını edâ etmeli, ihtiyacını bir başka kimseyle gidermelidir. Kısacası, ümit ve karşılık vermeyen sevgilinin çevresinde yaşayıp onu görmek, çok yemek, başka bir iş ve eşle meşgul olmamak, âşıkın derdini arttıracağından sağlığı için zararlıdır.

Bedr-i Dilşâd'ın bir başka bilgili şairden naklettiğine göre, insanın "giyecek, yiyecek, barınak, konuşmak ve dost" olmak üzere beş zarûrî ihtiyacı vardır. İster erkek, ister kadın olsun herkese kendi miktarınca bir dost lazımdır ama dostluk başkadır, âşıklık başka. İkisi arasındaki fark, aşıklıkta kişinin zahmet içinde kalmasına karşılık, dostlukta rahat olmasıdır.

İnsanın güçlü kuvvetli olduğu gençlik çağında âşıklık kolaydır ve mâzur görülebilir ama ihtiyar, âşık olursa işi çok zordur ve halk arasında ayıplanır. Aşık olan eğer cahilse, göze-kaşa bakarak işini kolayca tamamlar,fakat bilgili insanın işi bu hususta zordur. Bir memleketin irfan sahibi sultanı olan kimsenin kendisini aşka vermesi caiz değildir, verirse de sonu iyi olmaz. Çünkü çoban gibi idare ettiği insanlardan mes'üldür. Nasıl çoban koyunlarına bakmadığı takdirde, emanetlerin kimini harâmî, kimini kurt alırsa, padişah da âşık olursa, aşkın elinden aman-zaman bulamaz ki,raiyyetlere riayet etsin! Sultan, heva ve hevesine uyarsa, memlekette nizam görünmez; kimin ast, kimin üst olduğu belirsiz olur. Onun asıl vazifesi ülkesini ıslaha,iyileştirmeye, geliştirmeye çalışmaktır ki, Hak katında makbûl olsun. O halde, dünyada sultan olan kişinin şehvetine düşkün olması, uygun değildir. Hükümdarın memlekette nizamı kurup koruyarak ülkesini cennet gibi bir selâmet yurdu haline getirmesi lazımdır. Eğer şah aşık olursa, diğer insanlar gibi aşkını açıklayıp dile düşmesi gerekmez, aşkını gizlice sürmesi icabeder.

Şair,her ne kadar aşıklara aşktan kurtuluş ve sevgiyi gizleme konusunda öğüt verirse de, seven kimseye nasihatın pek tesir etmeyeceğini de bilir.

Ona göre insan aşık olmamaya çalışmalı,ama eğer gönlünü yenemeyip olursa öyle bir yâre aşık olmalı ki, sevdiğine değsin! Son derece bilgili, akıllı, edepli

temiz soylu ve güzel birini sevmelidir ki, kimse dedikodu etmesin, herkes mâzur görsün ve hak versin..

Âşık,sohbet ve misafirlik için çağrıldığı yere sevdiğiyle birlikte gitmemeli, eğer beraber giderse, yabancı kimseler arasında onun tarafına çok bakmamalı, yanına çağırıp kulağına fısıdamamalı, halkın kendi ilgisinden habersiz olduğunu sanmamalı, onun yüzüne meclisteki başka kimseler bakarsa, kıskanmamalıdır.

Eğer "ruşen-nihâd" (aydın yaradılışlı) olmak isterse, ona bakan her gözle kendisinin baktığına veya sevdiğine uygun söz söyleyen herkesin kendisi olduğuna inanmalıdır.

Şâirimize göre, âşık eğer bu tarzda bir aşık olursa, zariflik yerlerinde "şerif" olmuş demektir.

Murad-nâme'de aşkın en ulvî olanından en anormaline kadar pek çok çeşidiyle ilgili bilgi verildiği, hâtıra, hikâye ve fıkra anlatıldığı görülmektedir.

12. Bab Mizah Yapmak, Satranç ve Tavla Oynamak Hk.

Kabus-nâme müellifi ile *Murad-nâme* şairi, mizahı, satranç ve tavla gibi oyunlarla birlikte mütalaa eder. Bunların beraber söz konusu edilmesinin sebebi, her üçünün de zekâya dayanan oyunlar olmasıdır denebilir.

Şairimiz bu bölüme şakanın yol açabileceği zararları saymakla başlıyor. Mânâlar ülkesinin sultanları olan hikmet ehlinin söz bilenleri, "Mizah, şerrin başlangıcıdır" demiştir. Çirkin şakalar yüzünden nice kavga ve gürültünün koptuğu bilinen şeydir. Sarhoşla yapılan şakanın şerri daha fazladır; küçüğünden bile büyük fitneler çıkar. Bilhassa satranç, tavla gibi oyunlar oynarken, kişinin fazla şaka yapmaması gerekir. Çünkü o vakitte insan çok sert ve sinirli olur, şaka kaldıramayabilir, basit bir şaka yüzünden büyük kavga çıkabilir. Şakacılığı adet edinen ne kadar büyük olsa da, bu alışkanlık onu insanların gözünde hafif gösterir.

Şairin kumara dönüştürmemek, oyun esnâsında kötü söz söylememek ve alışkanlık hâline getirmemek gibi bâzı şartlara riayet edildiği takdirde satranç ve tavlayı zararsız bir eğlence saydığı anlaşılmaktadır. Müellif, bu oyunları oynarken uyulması gereken bâzı kaideleri hatırlattıktan sonra, satranç oynayanın rakibini mat etmesi ve oyunculukta meşhur olması için bilmesi lâzım gelen yirmibir mansube ile altı tabiyeyi anlatmaya geçer. Edebiyat bakımından bizi bu babın mizâhî tarafı daha ziyâde alâkadar ettiğinden konunun o yönü üzerinde durmak istiyoruz:

Şairimize göre, insan yine belirli ölçülere uymak şartıyla şaka yapabilir. Böyle edebe uygun, nezih ve nâzik, zekîce latîfeler etmek, ayıp ve günah değil, sünnettir. Hz. Peygamber'in bu konuda "Allah, cemâat içinde -çirkin ve edepsizce olmadıkça- latîfe söyleşmeyi sever" buyurduğunu nakleden şair, onun zaman zaman âile fertleri ve dostlarıyla şakalaştığını anlatır, örnek olmak üzere latîfelerinden birini zikreder, böylece şaka yapmanın mübah ve sünnet olduğunu

gösterir. "Ancak" der, "ahlâka aykırı şakalar yapmak, fıkralar anlatmak, kaçınılması zarûrî, muzır şeylerdendir. Çirkin şakaların, insanın Allah katındaki derecesini düşüreceği konusunda, 'Hayasızca, çirkin fiiller işleyen yaramaz sözler söyleyen, Allah' indinde buzağıdan daha aşağıdır" demiştir.

Ayrıca tebessüm makbûl ise de çok gülmek müslümanlıkta kulluk mükellefiyetinin ağırlığından habersizliğin bir belirtisi sayılır. Kur'an'da, bir münasebetle *Murad-nâme* sahibinin de hatırlattığı gibi, "işlediklerine karşılık az gülsün,çok ağlasınlar" (Tevbe, 9/82) buyurulur.

Şairimizin mizahla alakalı diğer düşünce ve tavsiyeleri şunlardır:

Edep ve güzel sözle yapılan mizah, ferahlık ve sevinç verir. Bununla birlikte, kişi kendinden küçük kimselerle şaka yaparsa, onun büyüklüğüne zarar gelir. İnsan, emsali olan kimselerle şakalaştığı takdirde hasmı ne söylerse ağır gelmez, ona utanç ve keder vermez. Fakat şaka yaparken münakaşa ve kavga etmekten sakınmak lazımdır ki, gönül aynası paslanmasın. Aslında alay, şaka, gayr-ı ciddi sözler, çocukların işidir, gençlere yakışır. Yaşlı-başlı bir insan çok şaka yaparsa, bu hafiflik sayılır ve ayıplanır. Şayet kişi şaka sırasında münakaşa ederse, hasmının bildiği her kusurunu söylememelidir ki, neticede onun tasasını çekmesin. Bu esnada tarafların birbiri aleyhinde söyledikleri gerçek de olsa yalan yerine geçer, kin ve nefret sevkiyle bahis mevzuu edildiği düşünülür. Böyle tatsız ve kırıcı sözlerden sonra barışma imkânı varsa, sulh etmelidir. Çünkü Allah Kur'an'da "Barış daha iyidir" (Nisâ,4/128) buyurmaktadır.

Netice olarak, şairimiz şaka ve mizahın belirli edep ölçüleri içerisinde mahzursuz, hatta gerekli ve faydalı olduğu kanâatindedir. Ona göre, bu hususta da aşırıya kaçmak, münakaşa, fitne ve düşmanlığa sebeb olacağından zararlı ve yasaktır. Ayrıca saçma-sapan lafları "latîfe" sanmak, oyun oynarken ve sarhoşken şaka yapmak, kendisinden yaşça-başça küçük olanlarla fazla gülüp eğlenmek, fuhşa dair fıkralar anlatmak menedilmiştir.

Kabus-nâme, *Ahlâk-ı Alâ'î*, *Hayriyye*... gibi ahlâkî eserlerimizde şakanın bu gibi mahzurları anlatılarak ancak belirli edep sınırları dahilinde caiz olacağı belirtilmişse de,mizah ve hiciv edebiyatımızdaki çoğu mahsûllerin sünnete uygun, "latîf" ve "nezîh" olduğunu söylemek mümkün değildir. Disiplin altına kolaylıkla girmeyen insan benliğiyle, sanatçının taşkın zekâsının böyle aykırı, serbest şakalar îmâl etmekten kendisini alamadığı bilinmektedir. Bir nükte hatırı için nice şairin edep sınırları dışına çıkıp hasımlarına "hicviyye" adı altında en ağır sözlerle saldırarak hayatıyle oynadığını, hatta Figânî (1505-1532), Nef'î (?-1635) gibi bazılarının öldürüldüğünü hatırlatalım.[16]

---

[16] Eski Türk Edebiyâtındaki mizâhî eserler hk. bkz. Âgâh Sırrı . Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* 3. baskı Ankara 1988 c.1 Sh.148-157.

Murad-nâme'deki mizâhî unsurlar, bu bölümdeki tavsiyelerden ibaret olmayıp eserin bütününde yer yer hiciv, ironi, nükte, fıkra sayılabilecek parçalara rastlanmaktadır. (örnek için bkz. 25. bab)[17]

13. Bab Hamama Gitmek hk.

Temizliği îmânın yarısı ve ibâdetin şartlarından sayan bir dinin mensubu olan şairimiz, hamamları önce gelen iyi insanların bıraktığı güzel bir miras kabul eder.

Gerçekten asırlar boyunca pek çok devlet adamı ve zenginlerimizin, fethedilen yerlerde halka faydalı olmak ve dîne hizmet etmek maksadıyla cami, medrese, kervansaray ve hamam gibi yüzlerce hayır müessesesi yaparak vakfettiği bilinmektedir. *Murad-nâme* müellifi, eserinin ilgili bölümlerinde padişahı ve vezirleri böyle hayırlar yapmaya teşvik eder.

Şairimizin bu babta umûmî yahut husûsî hamamlardan faydalanma konusunda uyulmasını gerekli gördüğü sıhhî tasviyeleri şunlardır:

Çok aç veya tok iken, hergün banyoya gitmek, hamamda cima etmek, iyice terleyip temizlenmeden ve kurulanmadan dışarı çıkmak, çıkar-çıkmaz soğuk su içmek sağlığa zararlıdır.

Murad-nâme müellifi hamama iki günde bir gitmeyi tavsiye ederken, *Kabus-nâme*'nin diğer mütercimlerinden Mercimek Ahmed normal olarak haftada bir, bununla yetinilmediği takdirde iki üç günde bir gitmenin uygun olacağını anlatır. Her gün banyoya girip yıkanmak, kişinin şehvetine düşkünlüğünün belirtisi sayılır ve ayıplanmasına sebeb olur. Böylece rahat zahmete döner ve vücut yıpranır.

En iyisi, bilge , doktor olana yaraşır surette ölçülü yemek, yenilenin sindirilmesi için üç saat bekledikten sonra hamama girmektir. Guslü gerektiren hâllerde ise yıkanmayı geciktirmemek icab eder. (38. bab, cima bahsi).

Elbise soyunulacak yerde soyunup içeriye girince hemen çok sıcak olan bölüme gitmemeli, nisbeten soğuk yerde biraz durup sonra sıcak kısımda oturup terlemelidir. Bedenden ter çıkmadan su dökünmemek gerekir. Tenha hamamı ganîmet bilmeli, fakat banyo kalabalıksa fazla oyalanmadan bir köşede terini dökmeli, çabucak yıkanıp çıkmalıdır. Sıcak bir vasattan soğuk havaya çıkmak hastalığa sebeb olabilecegi için,iyice kurulanmak lazım gelir. Saç-sakal yaş olduğu hâlde dışarı çıkmak, sağlık bakımından mahzurlu olduğu gibi, edebe de aykırı sayılır.

Hamamda soğuk su ve şerbet içmek de zararlıdır ama mahmur olan kişinin azıcık içmesinde mahzur yoktur.

---

17 Bu konuda bilgi ve örnekler için Bkz. Âkif KÖTEN, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler* Vefa-Bursa 1991

İşte bu şartlara riayet ederek yıkanan kimsenin bedenindeki gözenekler açılmış, teni ve canı rahatlamış olacaktır.

Meskenler içinde yıkanmaya elverişli gusülhâne veya banyo bulunduğu nisbette, hamama gitme istek ve ihtiyâcının azaldığını söylemek mümkündür.

Dîvan şiirinde hamam âlemlerini tasvir eden manzumelerle nesib bölümünde hamamın ve hamamdaki bir güzelin anlatıldığı kasîdelere "hammâmiye" yahut "hammam-nâme" dendiğini bu vesîleyle hatırlatalım.

14. Bab Uyku ve İstirahat Tertibi

Hamama girip çıkınca biraz yatıp uyumakta fayda vardır. Hekimlerin "küçük ölüm" dedikleri uyku esnasında hayâtî faaliyetler azalır. Ölünün âlemden ve âdemden haberi olmadığı gibi, uyuyan da kendisinden ve başka varlıklardan habersizdir. Uyuyan kimse, uzaktan bakıldığında ölü sayılır, fakat gerçekte o ne ölü, ne de tamamiyle diri sayılır. O halde, ihtiyaçtan çok uyumak iyi değildir, zarar getirir. Uyku bedeni gevşek ve tenbel eder, vücûdun halini değiştirerek dirilikten ölmeye döndürür.

İnsan ömrünün yaklaşık olarak yarısı uykuda geçer. Nasıl çok uyumak kişiye verilen değerli vaktin boşa harcanmasına sebeb olması yönünden zararlı ise, az uyumak da öyle zararlıdır. Benzin sararması, aklî dengenin bozulması, yumuşak huylu olanların sert ve kötü huylu hâle gelmesi, uykusuzluğun netîcelerinden bâzılarıdır. Yeme, içme, cima gibi birbiriyle irtibatlı ihtiyaçlarda olduğu gibi, uykuda da aşırılıktan kaçınmak ve orta yolu tutmak gerekir. "Gecelerimizin faydasız geçip ömrümüzden sayılması, bizim için hüsran değil mi?" (29. bab). İnsan, günün 24 saatini üçe bölmeli, iki parçasını uyanıklağa ayırmalı, üçte bir kısmını da uykuya sarfetmelidir. Sekiz saati Allâh'a ibâdet ve kendi işi-gücü için, sekiz saati de yemeğe, gezmeye, eğlenmeye, sekiz saati de uykuya harcamalıdır ki, bu onaltı saatte iyi-kötü yorulan vücut, istirahat etsin. Allah, geceyi canlılara istirahat, gündüzü ise geçim vasıtası yapmıştır (Nebe, 77/10, 11). Canı olanın rahatlığı uykudadır. Kim kendisini hafif bulmak isterse, gündüz uykusundan sakınmalı, gündüzleyin rızkını, ihtiyaçlarını elde etmek için çalışmalıdır. Şayet insan gündüz uyumak mecburiyetinde kalırsa, azıcık yatmalı. Çünkü uyumak için gece daha uygundur. Eğer kişi gündüz uyursa, gününü geceye benzetmiş ve böylece hikmete aykırı hareket etmiş olur. Bununla birlikte "kaylûle" adı verilen öğle uykusu, gece kalkıp ibâdet etmeye vesîle olduğu için sünnettir, ayrıca Arabistan gibi sıcak iklimlerde öğleyin, hararetin arttığı sırada işi bırakıp istirahat etmek âdettir. Fakat bu öğle uykusu, hâli-vakti yerinde olan insanların işidir.

Gün doğmadan uyanıp kalkmayı âdet edinmeli ki, sabah namazını edâ etmek mümkün olsun. Gün doğmadan kalkmayanın, sabahın sünnetini, farzını kaçıranın, âhirette ne olacağını Allah bilir ama, dünyâda rızkının dar olacağı tecrübeyle sabittir. En iyisi padişahın sabahleyin gün doğmadan kalkıp namazını kıldıktan sonra devlet işleriyle meşgûl olmasıdır. Eğer başka bir işi yoksa ve isterse ava gitmesi uygun olur.

15. Bab Av Yapmak hk.

Ata binmek, ava çıkmak, çevgân vurmak, *Murad-nâme*'nin yazıldığı asırlarda olduğu gibi,ondan önceki ve sonraki yüzyıllar boyunca, bilhassa gençlik çağında, büyüklerin ve beylerin eğlencelerindendir. Şairimiz bu hususta da îtidalden ayrılmamak gerektiğini hatırlatarak her gün ava çıkmanın aşırı bir davranış olacağını belirtir.

Müellifin bir başka yazarın eserinden naklettiğine göre, padişah haftanın yedi gününü şöyle sarf etmelidir: Haftanın bir gününde ava çıkmalı, üç gününde şarap içmeli, kalan iki gününü de kendi işi ve halkın ihtiyaçları için ayırmalıdır. (Fakat bunları birbiri ardınca değil, hafta içinde serpiştirerek yapmak gerekir). Salâh ehlinin bayramı olan cuma gününe hürmet ederek o gün ava çıkmamak gerekir.

Padişah ava giderken büyük ata binmelidir. Çünkü insan ne kadar güzel ve gösterişli olursa olsun, küçük ata bindiğinde göze hor görünür. Seferden başka yerde rahvan (yorga) ata binmemek lazımdır. Çünkü at yorga olunca, kişi onun yürüyüşüyle meşgûl olup üstünde heybetli oturamaz ve halkın gözüne iyi binici görünmez. Av sırasında ve şehir içinde çabuk yürüyüşlü ata binmeli, av yerine ulaşıncaya kadar at başını çekmeli, gereksiz yere at koşturmamalıdır. Bu davranış padişahlar için ayıp sayılır ve bilhassa yırtıcı hayvan avında tehlikelidir. Sultan, küçük bağlıların at koşturmasını, hayvan kovalamasını seyretmekle yetinmelidir. Padişah tuzak ve hîleyle değil, köpek, pars ve doğanla avlanmalıdır. Ancak padişah arada bir doğan uçurmalı, bu işi adet edinmeden doğancıya havale etmelidir.

Şairimiz bu tavsiyelerinden sonra, hangi hayvanların yenebileceği, hangilerinin yenilmeyeceği, hayvanı nasıl kesmek gerektiği konusunda ayrıntılı bilgi verir.

Ama yukarıda nakledilen tavsiyelerin bilhassa zamanımızda ne derece isabetli olduğu hususunun değerlendirilmesine gelince, devlet adamlarının her haftanın üç gününü işrete, içip eğlenmeye ayırmaları,bir gününde keyfî olarak ava çıkmaları; hem sağlığa zararlı, emniyete aykırı, hem de asıl vazifelerini ihmale sebeb olabileceği için demokratik ülkelerde idare ettikleri halk ve muhalifleri tarafından mâkûl ve mâzur görülebilecek bir davranış değildir. İleride at alım-satımı bahsinde (41. bab) temas edeceğimiz üzere, motorlu vâsıtaların keşfinden ve bütün dünyada yayılmasından sonra, atın hayattaki yer ve değerinin azaldığı bilinmektedir. Devlet adamlarının makamlarının büyüklüğüyle orantılı olarak gösterişli arabalara binmeleri, zamanımızda da tasvib ve tatbik edilen bir kaidedir.

16. Bab Gûy u Çevgân hk.

"Gûy u çevgân", *Kabus-nâme*'nin yazıldığı 11. yüzyılda olduğu gibi Bedr-i Dilşad'la Mercimek Ahmet tarafından Sultan II. Murad için tercüme edildiği 15. asırda, belki de zamânımızın en çok ilgi gören sporlarından biri durumundaki

futbol gibi umûmî alâka çeken, poloya benzer bir oyundur.[18] (Bir Tibet lehçesinde top manasına gelen "polo", at üstünde dörder kişilik iki takım tarafından oynanan ve uzun çubuklu bir tokmak vasıtasıyla rakibin kalesine topu girdirme esasına dayanan bir spordur.) [19] Oyunda bir top (gûy), bir de çevgân (değnek) bulunduğu için daha ziyade "gûy u çevgan" olarak anılan bu oyunda meydanın ortasına bir top konur, ellerinde çevgân (ucu eğri değnek) bulunan atlılar, bunu belirtilen bir sınırdan dışarı çıkarmak için yarışırlar, kim çıkarmayı başarırsa gâlip sayılır. İran edebiyatında "gûy u çevgân" adıyla mesnevî yazdığını bildiğimiz şâirler Ârifî (öl. 1449), Tâlib-i Cacarmî (öl. 1450), Kasımî-i Günabâdi (öl. 1571), Mirza Abdü'l-Kadir Bî-dil (1644-1720)'dir. Eski Türk Edebiyatı'nda ise gûy u çevgân konusunda tespit edildiği kadarıyla yalnız Lâmiî Çelebi (1472-1532), Ârifî'nin *Hal-nâme yahod Gûy u Çevgân* adlı mesnevîsini örnek alarak "*Gûy u Çevgan*" mesnevisini yazmıştır.[20]

Savaş tasvirlerinde düşmanların kesik başları topa, atların ayağı ise çevgâna benzetildiği gibi, tasavvufî edebiyatta, çevgân Allâh'ın ezelî irâdesini, top da insanı temsil edebilir.

Bedr-i Dilşad, padişaha hitaben "Eğer daima yüz aklığı lazımsa, çevgân vurmayı adet edinme!" diyerek bu gibi oyunları alışkanlık hâline getirmemesini tavsiye ediyor. Oyun yüzünden nice kimselerin yaralandığını, sakatlandığını belirterek Kur'an'ın "Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" (Bakara 2/195) emrini hatırlatıyor. Bilhassa meydanda kuvvetli atlılar çok olursa, oyunculardan kimisi attan düşebilir, top ansızın yüze çarpabilir, insanlar birbirine karışır, oyun sahası savaş meydanına dönebilir. O halde genç sultan ve tabii kendi küçük âleminde bir nev'i kumandan ve çoban olan herkes, çevgân vurmanın fayda getirmeyeceğini bilmelidir. Eğer herşeye rağmen oynamaya heves edilirse, çok atlıyı çıkarmamak lazımdır ki, belâdan emin olunsun. Sultanın oyuncular arasına karışması, top vurmakta halkla yarışması uygun düşmez. Onun meydan başında durması ve oyunu oradan idâre etmesi gerekir. Ayrıca birer adamı dört tarafına yerleştirip meydana altı adam koymalıdır. Maksat biraz seyredip eğlenmektir, oyun oynamak ona aslâ yakışmaz. Bir de oyun sırasında gururlanmamak gerekir. Çünkü dünyâ gururla oynama yeri değildir. Ayrıca her iş sırasında tedbirli, basîretli olmak şarttır. Her sevincin yanında gamı da olduğundan neşenin sınırı aşması yakışmaz.

Zamanımızda da ileri gelen devlet adamlarının bu gibi spor müsâbakalarına oyuncu olarak değil, şeref misâfiri ve seyirci sıfatiyle katıldığı, gâlip gelen tarafı kupa gibi sembolik mükâfatlarla ödüllendirdiği bilinmektedir.

---

[18] Gûy u çevgân konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Halıcı DİA, İst. 1993 c. 8, sh. 294, 295

[19] William D. Halsey, *Macmillan Contemporary Dictionory*, İst. 1986 sh. 777

[20] Nuran Tezcan, "Lamiî'nin Gûy u Çevgân Mesnevîsi", *Ömer Asım Aksoy Armanağı*, TDK Ankara 1978, sh 201 vd.

17. Bab Savaş Hk.

Murad-nâme'nin "siyaset"le alâkalı bölümlerinden biri olan bu babta şair, iç ve dış düşmanlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini dile getirir.(Bu bahsin 7. bab subaşılık âdâbıyla da münasebeti bulunduğu için onunla birlikte mütâlea edilmesi gerekir).

Müellife göre, Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere "Barış daha iyidir"(Nisa, 4/128) ama, zulmü ortadan kaldırıp adâleti hâkim kılmak , dîni yaymak, düşman saldırısına karşılık vermek, ülkenin sınırlarını korumak veyâ genişletmek gibi sebeblerle savaşmak gerektiğinde, sultanın tembellik etmesi çok tehlikelidir. Harp zamanı, işrete dalmak, ihmalkâr ve korkakça davranmak, umûmî felâketlere sebeb olacaktır. Oysa düşman, kuvvet toplayarak yürümeden önce, daha çevik ve süratli hareket edip cesaretle karşı çıkmak lâzımdır. Niyeti doğruluk ve iyilik olduğu takdirde sultan, önündeki bütün engelleri Allah'ın yardımıyla aşarak ya şerefle ölecek veya izzetle yaşayacaktır. Padişah ve ordusu düşmanla savaşırken, zor durumda kalırsa, teslim olmaktan kaçarak kahramanca mücadele etmelidir ki, sonuç her halükârda hayırlı olsun. Karşısındaki kuvvetleri korkusuz ve azimli gören düşmanın hızı böylece kesilecektir. Ecelin aslâ ertelenmeyeceğine inanan insan, savaş meydanında ölümden korkmamalı, metânetle mücadele etmelidir ki, hasımlarını bozguna uğratabilsin. Mert olan kimse için savaşta iyi nam ile ölmek alçakça yaşamaktan daha iyidir. Harp zamanı korkaklık ve nâmertlik eden hükümdar yahut asker, eğer canını kurtarabilirse halk içinde ve arkadaşları arasında utanmaktan başka birşey elde edemeyecektir.

Sultan hasmına galip gelmek isterse, haksız yere kan dökmemeli, haram olanı helal saymaktan sakınmalıdır. Ancak hırsız, harâmî ve hâinleri, müslümanlara zulmedenleri, fesat çıkaranları, hem kendi devletinin devamı ve âlemin nizâmı, hem de halkın selâmeti için cezalandırmayı ihmâl etmemelidir. Ama haksız yere kan döken sultan bunun cezasını dünya ve âhirette mutlaka çekecektir. (İnsan iyi kötü ne yaparsa yapsın bütün amellerinin karşılığını kahır veya lütuf şeklinde görecektir).

Kan dökücü bir hükümdarın baskısı altında bulunan kimseler ondan hiç emin olamaz, daima nefret eder ve ona gizli düşmanlık besler. Ölmeyecek adamı öldürtmek, hakimin başına dert açacak, ölecekleri sağ bırakmak ise, kendi düzenini tehlikeye düşürecektir. Sultan kaçan suçluyu bırakmamalı kimseyi de hadım etmemelidir. Çünkü adaletsiz hükmün sonu iyi olmaz.

Netice olarak, şairimizin daima savaşa hazır ve muharebede atik olmayı, devlet idaresinde de keyfiliği bırakıp hukuk ve adalete uymayı, suçluları cezalandırmayı tavsiye ettiği söylenebilir.

18. Bab Ceza Vermek, Afv ve Merhamet Etmek ve İhtiyaçları Gidermek hk.

Şair ceza hukukuna dair olan bu babta önce hükümdara suçluları ve günah işleyenleri affetmeyi tavsiye ediyor. Ona göre, ne kadar günah işlese de, çok uzun

zaman içinde meydana gelen ve akıl sahibi olan bir insanın bir anda mahvedilmesi uygun düşmez. Bundan dolayı Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanlara affetmeyi ders vermiştir. (2/178, 219 , 3/134, 159, 7/159...) Padişah veya kadı olan kimsenin insanlara ceza hükümlerini şüpheyle tatbik etmemesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber "Cezaları şüphelerle kaldırınız" buyurur. Şu halde, suç işleyip özür beyan eden kimsenin özrünü kabul etmek ve onu bağışlamak lazımdır. Âdem oğlunun bir günahı, hemen helâkine sebeb olmamalıdır. Çünkü ilk defa insanların babası Hz. Âdem yanılmıştır. Azıcık bir kabahatten ötürü ağır ceza vermek, Allah'ın gazabını çeker. Hâkim ve hükümdar sabırlı olmayı, çabuk kızmayı bırakıp öfkesini tutmayı âdet edinmelidir.

Eğer Allah'ın kulları günah işlemeseydi, O'nun Afûv, Gafûr, Tevvâb gibi güzel isim ve sıfatları belirmezdi. Her suça ceza veren, hiç affetmeyen padişahın mertliği ve iyiliği de belli olmayacaktır. Suçtan affedip bağışladıklarının duasını almalı, hayırla anılmalıdır. Kendisi de bizzat günahtan sakınmalı, özür dilemeyi gerektirecek duruma düşmemelidir. Adâletin gereği, firasetle düşünüp inceledikten sonra hükmü bildirmek, cezayı suça göre vermektir. Belâdan, kazâdan kurtulmak ve hâkimiyetin devamlı olması için, insaf ve keremi elden bırakmamak lâzımdır. Ancak, savaşla ilgili bölümde de temas edildiği gibi, çok kötülük işleyenleri cezalandırmak da kaçınılmaz bir vazîfedir.

Eğer bir kimsenin dîne ve dünyaya zarar vermeyecek bir ihtiyacı olursa, sultanın onu gidermesi, hakkındaki güzel zannı boşa çıkarmayıp hâcet sâhibini üzmemesi gerekir. Bir nevi esîre benzeyen muhtaç kimseye merhamet etmemek kötü ve zararlı bir şeydir. Kişi de ihtiyacını gidermesini isteyeceği kimsenin cömert mi, cimri mi olduğuna bakmalı, isteği kabul edilebilecekse dilemeli, yoksa vazgeçmelidir. İstemenin vaktini iyi belirlemelidir. Sıkıntılı, üzüntülü ve aç kişiye bir ihtiyaç arzetmek, büyük bir ihtimalle mahrûmiyete sebeb olacaktır. Birşey isteneceği zaman, önce o şahsa hoş gelecek kelâm etmeli, sonra sözü ustalıkla asıl maksada getirip nezâketle istemelidir. İnsan ihtiyacını elde ettiğinde, hacetini gideren Allah'a şükretmelidir. Şayet dileği meydana gelmezse, onu kendisinden bilmeli, Allah'ın emriyle hizmet eden felekten şikâyet etmemelidir. Cimri kimse ayıkken ondan birşey dilememek gerekir. Pinti ve kaba heriflerden bir şey istemek, dileğin kabûl edilmemesine ve üzülmeye sebeb olacağından, mümkünse bu gibi şahıslara hiç yüz suyu dökmemek lâzımdır.

19. Bab Mal Toplamak, Hazîne Düzenlemek ve Onu Sarfetmek hk.

İktisatla alâkalı düşünce ve tavsiyelerini ifade ettiği bu bölümde şair, gerek ferdî, gerekse umumî bütçenin nasıl düzenlenmesi gerektiğini anlatır. Müellife göre, saçıp savurarak kazancın tamamını harcamak da, çok eli sıkı olmak da iyi değildir; bu ikisinin arasında vasatî bir yol tutmak gerekir. İnsanın gelirinin bir kısmını harcaması, bir kısmını da hayatın hastalık, işsizlik, ihtiyarlık gibi zor zamanları için ihtiyaten muhafaza etmesi en mâkûl davranıştır. Böyle günler için sakladığı bir şeyi olmayan kimse, herkesten yardım dilemek, herkese yüz suyu

dökmek mecburiyetinde kalacaktır. Eğer biriktirdiği para-pul varsa, harcayıp ihtiyacını giderir, ölürse de vârisleri zengin olur.

Padişaha hazîne gerektiğine göre, hükümdar ne biriktirirse, helâlinden, iyi ve uygun yoldan biriktirmelidir. Helâl-haram demeden topladığı takdirde, kurunun yanında yaşın yanması gibi, helâli haramiyle zâyi olacaktır. Toplanan malı da boş yere değil, akla danışıp gerekli yere sarfetmek lazımdır. Bununla birlikte ne kadar harcanırsa, onun yerini yine doldurmak icabeder. Tedbirsiz sarfeden, zengin olsa da sonunda muhtaç duruma düşecektir.

İnsan çalışıp kazanmalı, ama mala kalbiyle bağlanmaktan sakınmalı ki, kaybettiğinde üzülmesin, zekât ve hayır için verebilsin. Kişi eğer malı gaye ve mâbut (tanrı) edinirse, netîcede o mal, mâr (yılan) olacak, kendisini ağlatacaktır. Kulluk mükellefiyetlerini yerine getirmeyen zeginler, Karun gibi sermâye sahiplerinin âkıbetini unutmamalıdır. Zengin olan, malının artmasını isterse, zekâtını vermeli, İlâhî emirleri yerine getirmeli ki, gelecek azaptan kutulmayı ümîd edebilsin. Çünkü Allah, Kur'ân'ın bir çok yerinde namaz kılmayı, zekât vermeyi emretmiş (meselâ Bakara 2/43, 110..) "altın ve gümüşü biriktirerek Allah yolunda harcamayanlara acıklı bir azap" va'd etmiştir. (Tevbe, 9/34-35).

Şairimizin bu konudaki tavsiyelerinden biri de kanâattir, yani aç gözlü olmayıp hırs göstermemek, helâl ile yetinip haramı istmemektir. Fakat kanâat, müellifin de işaret ettiği üzere tembelce oturup beklemek değil, çalışmasının sonucuna ve kısmetine razı olmaktır. İstek ve ihtirasları sonsuz olan insan, ancak kanaatle kıskançlıktan kurtularak rahat edebilir. Çünkü kanaat bütün ihtiyaçları bitirir, giderir. Bu sebeble Hz. Peygamber "kanaat tükenmez bir hazinedir" buyurur.

İnsanın izzet ve şerefiyle yaşaması için, çalışıp ihtiyaçlarını karşılaması şarttır. Ne kadar hünerli olsa da dilencilik kişinin itibarını giderir.

Hali vakti yerinde olan kimse malı boşuna yatmaya bırakmayarak yiyip yedirmelidir. Hizmet edene hizmet edilir, ikram eden de kerem bulur. Hayatta kimseye iyilik ve ikram etmeden mal biriktirenler ölünce, insanların şerlileri onların bıraktıklarını dua etmeden yiyeceklerdir. Bu sebeple, kişinin kuru ekmeğinin bir parçasını kendi eliyle vermesi, ölünce malının tamamının yenilmesinden daha iyidir.

İnsan yiyip yedirmeli ama, israftan da kaçınmalıdır. Allah, Kur'an-ı Kerim'de "yiyin, için fakat israf etmeyin" (A'raf, 7/31) ayetiyle boş ve gereksiz sarfiyatı yasaklamış, saçıp savuranları "şeytanların dostları" olarak tavsif etmiştir (İsra'17/27). İsraf sadece mal hususunda değil, yeme, içme, giyme, konuşma gibi her işte hayırsızdır.

Şairimize göre varlık sahibi olan kimse, kazancını üç kısma ayırarak sarfetmelidir. Bir kısmını yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçları için harcamalıdır. *Murad-nâme* müellifi ayrıca, mümkün olduğu kadar çalışıp borca girmemeyi ve ödünç vermemeyi, başkasının malına açgözlülükle bakmamayı, kimsenin halini kıskanmamayı da tavsiye eder.

Özetle, şairimize göre, insan şerefiyle yaşamak, ihtiyaçlarını karşılamak, merde, na-merde muhtaç olmamak için meşru bir işte çalışıp helalinden kazanmalı, namaz, zekât gibi dînî mükellefiyetlerini yerine getirmeli, kazancını boş yere değil, gerekli yerlere sarftemeli, iyilik ve ikram etmelidir.

Murad-nâme müellifinin iktisadî tavsiyelerinin ekseriyet itibariyle akla ve İslâmî ahlâka uygun göründüğünü, "ödünç verme" konusundaki öğüdün ise, civanmertliğin usûl ve âdâbı hakkındaki babta "ödünç verici olmayı gayet gerekli" saydığına bakılırsa, mutlak değil, sınırlı bir tavsiye olduğunu söylemek mümkündür. Anılan babtaki "Civan-mertlik bir insan vücuduna benzetildiği takdirde kendilerine "ten" isabet eden zümrenin, ayyarlar, sipahiler ve bazarcılar olduğu" şeklindeki tesbitin ve "Civan-merdi-yi Bazariyan" kısmının "ticârî ahlâk" bakımından yukarıda söz konusu ettiğimiz bölümle ilgisine de işaret etmek gerekir.

20. Bab Emânet Saklamak Hk.

Murad-nâme'nin doğrudan doğruya ahlakî bahislerinden olan bu babta şair, emanet alış-verişiyle ilgili bazı tavsiyelerde bulunuyor. Burada "emanet"in insana verilen vücut, çoluk-çocuk, makam-mevki gibi her türlü nîmeti içine alan bir kelime olmaktan ziyade, "birisine koruması için teslim edilen şey" mânâsında kullanıldığı görülüyor.

Şairimize göre, insan dürüstlüğüyle tanınmalı, övülen sıfatlarla vasıflanmaya çalışmalıdır. Dindarlığın delili, emin olmakta, rezillik ise hayinliktedir. Bir kimse emanet bırakmak istediğinde, onu korumak zor ve riskli bir iş olduğundan almamaya gayret etmek gerekir. Emanet alan kimsenin hali, şu üç halden hâlî değildir: Onu güvenilir ve civan-mert insanlara yakışır tarzda iyi koruyup sağ-salim teslim eden, Allah'ın emrini yerine getirmiş olur, fakat emanet sahibi bu iyiliğe karşılık teşekkür etmeyebilir. Korunması için bırakılan şey, eğer zayi veya kaybolursa, insan eğrilik etmediği halde kötü zanna maruz kalır, kişinin adı hain olur. Bedelini vermek utandırıcı bir durum olduğu gibi, karşılığını vermeyen kimsenin sözüne de inanılmaz. Bırakılan emanete tamâ ile hıyanet eden ise, hem günah işlemiş, hem de insanların îtimadını kaybetmiş olacaktır.

Emanet alan sonunda pişmanlık duyabilir, fakat insan çaresiz kalıp alırsa, haramî olsa dahi mutlaka onu sahibine teslim etmelidir. Zira Allah, emanetleri ehline vermeyi emreder. (Nisa, 4/58). Emaneti muhafaza etmek, civanmert olanların işidir.

Kişi şayet bir kimseye emanet bırakmak mecburiyetinde kalırsa, onu gizlice değil, şahitlerin önünde teslim etmeli, hatta her ihtimale karşı bir vesika almalıdır. Ayrıca insanın sözünün kuvvetli olması için yalan yere yemin etmekten sakınması gerekir. Yalancının sözüne gerçek olsa bile inanılmaz, doğruluk gibi güzel vasıflara sahip olan adam ne derse insanlar itimad eder.

21. Bab Yüce Allah'ın Nimetine Şükretmek Hk.

Murad-nâme şairine göre, nimet sahibine şükür ve dua etmek, kul için en ehemmiyetli bir vazife ve mükellefiyettir. Bütün nimetleri veren Allah'ın hakkını eda etmeye çalışan kimse, onlara vesile olanın hakkını da bilir. İnsanları yaratan, yardım, iyilik ve bağışlarıyla yaşatan Allah'ın hakkını gereğince yerine getirmek mümkün olmamakla birlikte, elden geldiği kadar O'na şükür ve ibadet etmek lazımdır. "Müslümanım" diyen kişi, mensup olduğu hak dinin iman esaslarını bilerek tasdik etmek, ibadet, ahlak ve muamelata dair vecibelerini de ifa ile mükelleftir.

Şairimiz, "Cibril Hadisi" adıyla bilinen hadisi naklederek iman ve İslam'ın esaslarını tarif ettikten sonra, bilhassa namaz ve oruç hakkında bilgi verir, başta padişah olmak üzere okuyuculara dinin emirlerini yerine getirmeyi tavsiye eder.

İnsan, şehadet ettikten sonra, oruç, namaz, hac, zekat gibi kulluk mükellefiyetlerini ifa ederse, kendisini beladan kurtarma yoluna girmiş olur. İbadetlerde kusur etmek, kişinin haslardan değil, cahillerden olmasına sebebiyet verir. Kul olduğu halde büyüklenerek başına buyruk yaşayan kimse, felakete gider. İnsanların kendisine bağlı ve itaatkar olmasını isteyen hükümdar, evvela bizzat Allah'a itaatkâr bir kul olmalıdır.

Kişi düşünürse, emredilen ibadetlerin bedeni, ruhi, şahsi ve içtimai pek çok faydasını, hayrını görebilir. İbadetleri değiştirip bozmadan eda edenler, saadet yolunu tutmuş, saadetsiz olanlar ise unutmuşlardır. Nimet sahibinin hakkını bilmeyenin reddedildiğini kesinlikle bilmek gerekir.

22. Bab Gücü Yettiği Kadar İbadeti Arttırmak Hakkında

Önceki babta namaz, oruç gibi bedenî ibadetleri yerine getirmeyi tavsiye eden şairin bu bölümde de hacc ve zekât gibi hem mâlî, hem de bedenî bütün ibadetleri ihata ve ihtiva eden dinî emirlere itaati telkin ettiği görülmektedir.

Tevhid, namaz ve oruç gibi ibadetlere özür bulunamaz, bunlar bütün müslümanların mükellef olduğu farzlardır, ama hacc ve zekât ancak gücü yetenlerin yerine getirebileceği emirlerdir.

Şairimiz, hacc farizasını edaya sevk ve teşvik etmek için bu ibadetin aklıyla bulabildiği bazı faydalarını anlatır. Ona göre,ilim ve hikmet kazanmış kimse hacc maksadıyla Hicaz'a giderse, hem Allah'ın emrini ifa etmiş, hem de bilgi ve tecrübesini arttırmış olur. Yolculuk, insana kendi halini ve diğer insanların hallerini görüp mukayese imkanı verir. Seyahat eden başka kişilerin kulaktan duyduklarını veya kitaptan okuduklarını bizzat görerek bilir. Görerek öğrenmek ise elbette daha tesirli ve kalıcıdır.

İnsanların yüzyıllar boyunca zamanımızdaki nakil ve haberleşme imkânlarına sahip olmadan umûmiyetle sınırlı bir çevrede ömrünü bitirdiği ve Kur'an'da "eski

kavimlerin âkıbetini görmek ve ibret almak için yeryüzünde gez"menin emredildiği (Al-i İmran 3/137, Enam 6/6, 11; Yusuf, 12/109, Nahl, 16/36) hatırlanırsa, haccın işaret edilen bu faydaları, farz kılınmasının hikmetleri arasında sayılabilir.

Şairimiz, hacc seferine çıkmak için şu beş şeye sahip olmak gerektiğini ifade eder: "Kuvvet, nimet, müddet, emniyet ve hürmet." Gücü yetmeyen hacc etmek isterse, davet edilmediği yere giden misafir gibi kendisini tehlikeye atmış olur. (O devirlerde hacc seyahatinin at, deve gibi ineklerle daha uzun sürdüğünü ve meşakkatli olduğunu burada hatırlamak lazımdır).

Dînen zengin sayılan Müslümanların mükellef olduğu ibadetlerden biri de zekâttır. İnanan insan Allah ne emretmişse onun gereğince hareket etmelidir. Zekâtını verenler Allah'a yakınlaşır ve fânî malını ebedileştirir. Allah, imtihan sebebiyle insanların kimisini zengin, kimisini fakir yaratmış, zengin olana malının bir kısmını muhtaçlara vermeyi emretmiştir. Allah yoluna bir veren, karşılığında yüz iyilik ve bağışa mazhar olacaktır. Dünya hükümdarları nasıl bir yerde çok muhtaç duruma düşen halka gönderdikleri yardımı oraya ulaştırmakla vazifeli memur yalnız başına yiyerek âsi olduğunda onu cezalandırırsa, zenginler de Allah'ın emrine muhalefet ettikleri takdirde cezalandırılacaklardır. Kulluk mükellefiyetlerini yerine getirmediği için helâk edilen meşhur servet sahibi Karun, böylelerin sonucunu gösteren ibretli bir örnektir.

23. Bab Ana-Baba Hakkını Bilmek Hakkında

Dünya, hayatla süslenip şenlenmiş, insanın doğup üremesine ise anne baba sebep olmuştur. Evladın vazifesi, yaratılışının vesilesi anne-babasına hizmet ve hürmet ederek aslına saygı göstermektir. Çocukların, "Anne-babamın maksadı beni doğurmak değil, kendi isteklerini tatmin etmekti " demesi yanlıştır. Çünkü o bir anda gelip geçen bir arzudur, ondan sonra ebeveyn çocuklarını besleyip büyütmek için çok meşakkat çeker. Anne, dokuz ay boyunca çocuğunu karnında taşır, doğururken de çok acı ve ağrı duyar. Gece-gündüz etrafında pervane olup besleyen yine odur. Baba da anne gibi bütün vaktini, varını yoğunu sarfederek evladı için çalışır.

Böyle fedakâr, cefakâr, şefkatli bir anne-babaya itaat eden, isteklerini yerine getirerek onları razı etmeye çalışan evlat, Allah'ın emrine itaat etmiş olur. Çünkü Kur'an-ı Kerim anne-babaya hürmeti ve onların meşru emirlerine itaati emreder. (İsra, 17/23-25, Ankebut 29/8, Lokman 31/14, 15 Ahkaf 46/15). "Allah'a itaat edin Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin" (Nisa, 4/59) ayetinde geçen "uli'l-emr"den maksat, bir tefsire göre, anne-babadır. O halde evlat memur, anne-baba ise amirdir. Çünkü evladı onlar besleyip terbiye eder, yavrularına doğru yolu gösterir, kişinin neresi yıkılsa yapan, iyileştirmeye çalışan onlardır. Ölünce biriktirdikleri mal da miras olarak çocuklarına kalır. Evlada düşen vazife ise, anne-babasının hizmetine gayret ve dikkat etmek, aykırı olmayan işlerde

hürmet ve itaatle davranmak, azarlarına gücenmemektir. İncitmek şöyle dursun, Allah ana-babaya "uf" demeyi bile men etmiştir. (İsra, 17/23).

Ana-baba hakkını gözeten insanı Allah gözetir. Anne-babasının hakkına riayet etmeyen, başkasının hakkını hiç bilmez. İnsan kendi anne-babasına nasıl davranırsa onun çocukları da öyle davranacaktır. Kişi, nasıl evladından saygı beklerse, anne-babası da ondan öyle hürmet bekler.

Evlat, miras için anne-babasının ölümlerini istemekten sakınmalı, ezelde takdir ve taksim edilen rızık ulaşacağından mal için kendi aslını incitmekten kaçınmalıdır.

Kısacası, insan kendi uğrunda zahmetler çeken annesine, babasına iyilikle karşılık vermeli, sözü de yumuşaklıkla söylemelidir. (24. Bab)

24. Bab Hüner Arttırmak ve Cevher Çoğaltmak

Şair, bu babda insanın şerefiyle yaşayabilmesi için, herhangi bir ilim veya sanat dalında maharet sahibi olmasının lüzumunu, mesleğin sağlayacağı maddi ve manevi faydaları anlatarak okuyucuyu hüner kazanmağa teşvik eder.

İnsan nimet itibarıyla kendisinden üstün olanlara değil, altta bulunanlara bakıp haline şükretmeli, eğer mal varlığı bakımından fakirse, akıl ve bilgi yönünden zengin olmaya çalışmalıdır. Çünkü akıl ve bilgi, maldan daha üstündür. Zira malın cahilden gitmesi mümkündür. Ama akıl ve ilim kişide kalıcıdır. (İlmin maldan efdal olduğu konusunda bkz. 27. Bab Der Tafdil-i İlm Ber-mal). Aklı olan insan, gücü yettiğince hüner kazanır. Çünkü hüner, fakirlikten kurtaran tükenmez bir cevherdir. Bilgisiz, hünersiz kimse, ne kendisine, ne de başkasına fayda verir. Hüneri olmayan adam, ancak soylu-soplu, mevki sahibi, önemli bir kişinin evladı olduğu takdirde saygı görür. Fakat şu hususta herkes hem-fikirdir ki; fazilet ve edeb, asil bir sülaleye mensubiyetten daha iyidir. İnsan, anne-babasının kazandığı ad veya verdiği isimle değil, kendi kazandığı hünerle iftihar etmelidir. (Bu hükümden, asaletin gereksiz olduğu manası çıkarılmamalıdır).

- İnsan, hem asil, hem de hünerli bir kişi bulursa, onun marifet ve maharetinden faydalanmaya çalışmalıdır. Hüner sahibi, hünersiz kimsenin can verdiği nice yerde hayatını kurtarır. Kişi, gerekli olacağını düşünerek silah kullanmayı, yazı yazmayı, binmeyi, yüzmeyi öğrenmelidir.

- İnsan kimsenin kaygısına sevinmemelidir ki, başkası da onun kaygısına sevinmesin. Adalet eden adalet bulur, haksızlık eden de karşılığını görür. Kişi aklına daima iyilik getirmeli ve gördüğüne iyilik yolunu göstermelidir. Çünkü "Bir hayra delalet eden, onu yapan gibi" sevap alacaktır. Bu bakımdan insan, iyilik-kötülük namına ne yaparsa, hakikatte yine kendisine yapmış demektir, işlerinin karşılığını bu dünyada da görecektir. O halde bu dünyada iyiliğiyle tanınmalıdır ki, hem halk, hem de Hak katında makbûl olsun. İnsanlara kendini iyi

gösterip gizlice kötü fiiller işlemekten sakınmalı, fena huyları terk edip güzel vasıflara gelmelidir.

- İnsan sevinçli ve üzüntülü olduğu zaman, sevinç ve gamını kimseye söylememeli, kederini ve neşesini kendisiyle paylaşacak samimi arkadaşına açmalıdır. Bundan başka, sonunda kaygısı olan sevinci gerçek sevinç saymamalıdır.

- Kişi herşeye rağmen ümitli olmalı, karamsar ve ümitsiz kimselerin tesiri altında kalmamalıdır. Çünkü Kur'an, "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin" (Zümer, 39/53) buyurur.

- Konuşma sırasında bir kimse inatçılık ederse, onunla münakaşaya girmeden sükûtla cevap vermelidir. "Ahmaka verilecek en mânâlı karşılık, sükûttur."

- İnsan, arkadaşından ister istemez müteessir olacağından daima iyi kişilerle sohbet etmeli, onların bilgilerinden, güzel ahlâkından faydalanmaya çalışmalıdır. Kötülerle oturup kalkan,iyi olsa bile onlardan etkilenir.

- Zarar verici olmaktan da sakınmalı, alemde övülecek ahlaka sahip olmaya gayret etmelidir. Herkes kendi tabiatına uygun işi beğeneceğinden, cahil halkın övmesi insan için eksiklik, akıllı ve bilgili kişilerin övmesi ise meziyettir.

- İnsan ne çok sert, ne de çok yumuşak olmalı, bu ikisi arasında mutedil bulunmalıdır. Çok yumuşak olanın hakkı yenilir, çok sert olandan da nefret edilir.

- Kimseye kötülük öğretmemeli, kötü yere gitmemelidir. Bir kişi, insana haksız yere sövse, ona yine yumuşaklıkla karşılık verilmelidir. Erlik, kimseyi azarlamamak ve incitmemektir.

- Denenmiş, iyi niyetli ve şefkatli dostların öğütlerini dinleyip kabul etmek gerekir.

- İlim ve sanat tahsil ettikten sonra, insan marifet ve maharetine gururlanmamalı, bilgi sahasının genişliğini düşünerek alçak gönüllü davranmalıdır. Kendisini alim zanneden adam aslında cahildir. Akıl ve bilgisine güvenen, başka insanların ilim ve fikirlerinden mahrum kalır. Allah, Hz. Peygamber'e "İş hususunda onlarla müşavere et" (Al-i İmran, 3/159) buyurarak insanlara danışmanın gerekliliğini bildirmiştir. Çünkü bir gözle görmek, iki gözle görmek gibi olmaz, iki akıl da bir akıldan üstündür.

- Bir arkadaşının bir sıkıntısı veya ihtiyacı olursa, kişinin ona maddeten ve manen yardımcı olmaya çalışması, dostunu teselli etmesi lazımdır. Dürüst bir insanın, düşmanına bile iyilik ederek onu kendisine dost etmesi mümkündür.

- Akraba ve dostlar, selam verdiklerinde onlara çok hürmet iltifat ve ikram etmek gerekir ki, düşkün olsunlar.

- Hünerlerin içinde en iyi olanı, insanın daha bilgili olduğunu ifade eden konuşmasıdır. Allah, insanoğlunu mahlukatın çoğundan daha üstün yaratmış, onu

pek çok kabiliyet ve nimetlerle şereflendirmiştir (İsra, 17/70). Fesahat, belagat, zerafet hep konuşma sayesindedir.

Görüldüğü gibi, "Marifet, bilgili oluş, meharet" demek olan hüner kelimesini şair, burada en geniş manada kullanmakta, kötülüğe karşı bile iyilik etmek, ümitli olmak, münakaşadan kaçınmak, sorup öğrenmek ve danışmadan çekinmemek, edepsizden edep dersi almak, dostların tavsiyelerinden, hasımların tenkitlerinden faydalanmak.. gibi her türlü müsbet davranışı "hüner" saymaktadır.

25. Bab Söz Hakkında

Murad-nâme'nin doğrudan doğruya edebiyata dair sayılabilecek olan bu babında şair, sözün değeri; az, öz,yerinde ve zamanında konuşmanın lüzumu, çok konuşmanın zararları, susmanın faydaları, muhatabın seviyesi .. gibi konularla ilgili bilgi ve öğütler verir. Bedr-i Dilşad'ın bu fikir ve tavsiyeleri şöyle özetlenebilir:

Söz söylemeyi bilen kişi nereye giderse, onun işi iyileşir, düzelir. Kişinin ne kadar ilmi olursa, o nispette ve bilgisi gereğince lütfu, yumuşaklığı olmalı. İnsanın işittiği öğüde itaat etmesi ve sözlerinde hikmet gözetmesi gerektir ki halk içinde revnak (güzellik, parlaklık) bulsun. Latif, iyi kişinin dilinden güzellik, ağır ve aşağının sözünden de ağırlık gelir. Tatlı dilli olanın sözünü dinlemek canın gıdasıdır. Hz. Ali'nin dediği gibi, "Tatlı dillinin dostu çok olur." Dilde, dirlikte kötü huylu olan, iyiler katında kara yüzlüdür.

Kişi söyleyeceği sözün yerini, zamanını gözlemeli. Yerinde söylenmeyen söz ne kadar güzel olsa da boşa gider, çirkin sayılır. Söz, az-öz, gözü bağlılara kılavuz olmalıdır. Her ne kadar kelam, insana zinet ise de, geveze ve boşboğaz olmak ayıplanmıştır. Çok konuşanın çevresinde itibarı sarsılır, zedelenir. Yerinde susmasını bilenin ağırlığı olur. Çok konuşmanın zararlarından ötürü "susan kimse kurtulur" buyurulmuştur. Sorulmayınca söz söylememeli, boş yere öğütler vermemelidir.

Yalan sözü söylememeğe çalışmalı, bir sözün doğruluğunu bilinceye kadar söylememelidir. Kendini "doğru sözlü" olarak tanıtmalı, özünü ilahi sıfatlarla vasıflandırmalı ki,darlık ve mecburiyet halinde yalan söylemek zorunda kaldığında da sözü kabul görsün. Yalana yakın olan sözü de ehli katında söylemekten sakınmalıdır.

Bütün hikmet ehli demiştir ki, kişi her işi dilinden bulur. Söz bilenlerin sohbeti, doğru-düzgün söz söylemeyi bilmeyenlere yol gösterir. Söz, akıl ehli için büyük bir sermayedir. Sözün büyüklüğünün bir başka delili de, Allah'ın bütün peygamberlere söz göndermiş olmasıdır. Kişinin güzelliiği, yerinde, hale uygun ve doğru düzgün konuşmasındadır.

Akla uygun olan sözleri bütün dost-düşman beğenir, akla aykırı lafları söylemek dile layık değildir. Bilgiyle söz söyleyen insan, ne kadar uzaktan baksa da görür, bilgisiz konuşan aslında kendisini taşlayan adam durumuna düşer.

Söz vaktiyle dile gelmeli ve faydalı olmalı. Faydalı söz söylemeyen ve vakti geldiğinde demeyen kişi, hele yalancı ise, onun söz bilenler içinde konuşması uygun değildir. Allah, Hz. İbrahim'e Suhuf'unda şöyle buyurmuştur: "Akıllı odur ki,zamanını, her işinde fayda ve ziyanını bilsin, dilini koruma hususunda da kâmil olsun."

Dilini saklayan kimse rahat, sakınmayan ise pişman olur. Edepsiz söz söyleyen kişi, onun zahmetini yine bizzat kendisi çekecektir. Aslında söz değerli bir şeydir fakat bunu bayağı kişiler sarfederse, kıymetini kaybeder.

Söz ehliyle sohbet dileyen kişi, söylemeden önce ölçüp biçerek sözünü pişirmelidir. Zira söz olgun olursa, iyilerin kulağında baki kalır, ham ve çiğ laflar, unutulmaya mahkumdır. Aristo, "Bilgiyle söylenen sözden, diyene ve dinleyene pek çok faydalar erişir." der. Başka bir filozof ise bu küçük âzânın büyük rolünü şöyle anlatır: "Belâdan emin olmak isteyen kişiler, dilini bağlı tutsun. Çünkü dilin bir anda yıktığını, dünya halkı yüz yılda yapamaz." Dilin cirmi küçük,fakat cürmü büyüktür. O halde fena söz söylemekten çok sakınmak gerektir. Kötü söyleyen, kötü işitecek, sözünde cahil ve cüretkâr olan, taşkınlığının cezasını bizzat çekecektir. Bilinmeden söylenecek söz din ve dünyada çok zarar ettireceğinden terk edilmelidir.

İnsanın seviyesi sözünden bellidir. Akıllı olan sözünden anlaşılır. Nitekim Hz. Ali, "Kişi, dilinin altında gizlidir " der.

26. Bab Civan-mertliğin Usul ve Adabı Hakkında

Şairimiz, evvela civan-mertliği, iyilik ve yiğitliği meslek edinen, yani bir yaşayış tarzı kabul eden kişinin, onun aslının ne olduğunu bilmesi gerktiğini hatırlatır. Ona göre civan-mert kimse, insanı kurtaracak ve Allah katında makbul edecek üç sıfatın bulunduğunu bilmelidir. Bunlar akıllı olmak, cömertlik ve erliktir. Her insanda bu üç sıfat ve marifetin esası bulunmakla birlikte,mahlûkatın gürûhu ve alâkaları onu aslından uzaklaştırır. Çünkü bu alemin küçük bir örneği olan insan birbirine zıt şeylerden meydana gelen bir birleşiktir. Kimin nefsi aklına uymazsa, onun tedbiri olmaz ve ondan hayır ve erlik gelmez. Kimin nefsi aklına uymuş olursa,o tedbirli, düşünceli davranır ve İlahi lûtfa mazhar olur, erlik de onun gibi insandan gelir.

Hikmet sahipleri, akıl ve marifetleriyle bedeni erlik, canı cömertlik, duyguları ilim, manası safa (arılık) olan bir suret düzenleyerek bunu insanlar arasında taksim edince,kimisine beden, kimisine can, kimisine her ikisi, kimisine de dördü isabet etmiştir. Nasiplerine beden düşen bölük, ayyarlar, sipahiler ve pazarcılar olup onlardan erlik namını takınanlara bazıları "civan-mert" adını vermiştir. Beden ve can nasip olan kısım, fakr ehli yani halkın "dindar" ve "zahit" dediği sufi dervişlerdir. Beden, can ve duyu nasib olan bölük, insanların en şereflileri olan peygamberler, veliler ve bilgelerdir.

Kendilerine civan-mertlik nasip olanlara erliğin, mertliğin aslını bilmelidir. Erliğin aslı üç olup ilki söylediği sözü yerine getirmek, ikincisi dürüst davranmak

ve gerçekten başka söz söylememek, üçüncüsü sabırlı olmaktır. Bu üç güç sıfatı yukarıda bahsi geçen bölüklere paylaştırmak gerekirse, ayyarlar (toplumun en alt tabakasına mensup kimseler olup devlet otoritesinin zayıf düştüğü zamanlarda kargaşa unsuru olarak siyasi roller oynayabilirler) arasındaki civan-mertlikte çok çeşitli hünerler bulunmalıdır ki, bunlardan biri her işinde merdane (yiğitçe) olmaktır. Sözüne sadık, sabırlı, aynı zamanda namuslu ve çok çalışkan olmak, birisinin faydası için zararı kabul etmek,yani kendi menfaati için kimsenin ziyanını istememek, güçsüz kişilere yardım etmek, zulm edenlere yiğitçe karşı çıkmak, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, sözü gibi özü de doğru ve insaflı olmak, civan-mert ayyarlarda bulunması gereken vasıflardandır. Sipahilerin civan-mertliği de ayyarlarınki gibidir. Fakat misafir olmak, misafir ağırlamak ve cömertlik sipahide daha fazla olmalıdır.

Pazarcıların civanmertliğine gelince, esnaf ve tüccar alış-verişte sert sözlü, kırıcı değil, tatlı dilli olmalı, ölçülü bir kâra kanaat etmeli, yalan söylemekten sakınmalı, kadın ve çocuklarla alış-veriş ettiğinde onları aldatmamalı, ölçü ve tartıya hile karıştırmamalı, ortağına ihanet etmekten sakınmalı, evinde kötü kimseyi misafir etmemeli, ödünç verici olmalı, gerçek ve yalan yere yemin etmemeli. (Bu konuda geniş bilgi için ticaret ve bezirgânlık hakkındaki 36. bab'a bkz.).

Fakr ehlinin civan-mertliği:

"Fakr ehli"nden maksat, halkın "dindar" ve "takva ehli" adını verdiği, ilim ve dinde bilgi sahibi olan dervişlerdir.

Bilge kimselerin kurduğu suretten nasiplerine beden ve can isabet eden bu bölüğün civan-mertliği şöyle olmalıdır: Her zaman yalandan kaçınıp doğru söyleyici, tatlı dilli, söz bilici ve makbul işli olmalı, günahlardan ve şüpheli şeylerden kaçınmalı, insanlar için marifet kaynağı olmalı, taassubu ve aklı giderici bir ateş olan öfkeyi terk etmeli, yeri geldiğinde marufu (akıl ve dince iyiliği bilineni) emir ve tavsiye ederek münkeri (akıl ve dince kötülüğü görüleni) men etmeli; nifak ve aç gözlülükten arınmış olmalı,gücü yettiğince insanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmalı, dinini, ahiretini dünyaya satmaktan kaçınmalı, insanların kusurlarını ortaya dökmek suretiyle perdelerini yırtmaktan sakınmalı, bir kişiye nasihat etmek gerektiğinde ona yalnızken öğüt vermeli, fakat yanlış fetvayı döndürmek imkânsız olduğundan birisinin cezlalandırılması için fetva vermemeli, bilmediğini îtiraf edip inkârdan kaçınmalıdır.

Tasavvuf ehlinin civan-mertliği:

Tasavvufun başlangıcı konusunda, sufiliğin ilk defa Hz. Üzeyr tarafından keşf ve icad edildiği rivayetini nakleden şair, dünyayı terk edip kendisini ibadete vermesi sebebiyle Kur'an'ın bildirdiği üzere, Yahudilerin ona " Allah'ın oğlu" (Tevbe, 9/30) dediğini hatırlatır.

Sufinin marifet elde edebilmesi için şu üç vasfa sahip olması gerekir: Tecrid, teslim, tasdik. Derviş eğer asliyle Allah'ı birlemek isterse, tecrit etmeli, mücerret

zatını bilerek O'ndan başkasını terk etmeli. Eğer Allah'ın birliğine inanmışsa, O'nun gayreti başkasına varlık vermez. Benliğini bırakıp Hakk'a teslim olmak, iki alemde de korkusuz yaşamak demektir. Nefsini ruhuna teslim eden, gerçekte Sultan'a teslim etmiş olur. Çünkü Kur'an'da ruhun "Rabbin emrinden" (17/85) olduğu bildirilir. Kendisini "emr"e teslim etmek suretiyle benliğine yok olmayı öğreten, özünü amire teslim etmiş ve Allah onun gönül gözünü açmıştır.

Eğer kendisinde tecrit ve teslimden iz görüldüyse, derviş doğruluğu ve yumuşaklığı terk etmemeli; her nereye bakarsa hakikat gözüyle bakmalıdır. Birlik içinde tasdik, ve çokluğun mahv olması için daima tefekkür etmek gerekir. Tefekkür neticesinde aklın yanması ve sema ile o ateşin sönmesi lazımdır.

Gerçeği araştırma sonucunda söylenen bu sözler, içinde Hakk'ın nuru parlayanlar içindir. İçi sıkıntılı ve bulanık olan kimsenin yüzünün aydınlanmış olması, yani dış edeplerine riâyet etmesi gerekir ki, kapalı kapılar açılsın. Başka bir ifadeyle, batın ehli olmayan dervişin, ruhani marifet sahibi olmak için dışını bir takım âdâpla güzelleştirmesi icap eder.

Kendilerine beden, can, duyu ve mânâların nasip olduğu bölük, insanların en şereflileri olup, başta peygamberler, sonra veliler, takva ve safiyet sahipleridir. İlim, halkı Hakk'a yönelten bu insanlarla mükemmelliğe ulaşmış, onların vesilesiyle haram ve helal bilinmiştir. Her ne kadar peygamberlerin hepsi ruhani ve rahmani ise de, Allah, onlardan azim sahibi olanlara sabrı daha fazla vermiştir. Şu halde, peygamberlerin civanmertliğinin en büyük vasfı sabırdır. "Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret" (Ahkaf, 46/35) ayetinde sabrı mükemmel bazı peygamberlerin kastedildiği anlatılmışsa da, başka bir tefsirde de bütün peygamberlerin azim sahibi olduğu izah edilmiştir. Çünkü ilim, adalet, cömertlik, yiğitlik gibi bütün iyilikler bu alemlere onlardan meydana çıkıp bazı insanlara ahlak olmuştur.

27. Bab İlim ve İlim Sahiplerinin Övülmesi ve Bunların Hasletleri

Babın adından da anlaşıldığı gibi şairimiz bu bölümde aklî ve naklî delillerle ilmi ve alimleri överek okuyucuyu cehaletten sakındırıp bilgi tahsiline teşvik eder. İlim adamlarının sahip olması gereken bir takım vasıfları saydıktan sonra, bilginin maldan daha üstün olduğunu anlatır. Müellifin bu hususta fikir ve tavsiyelerini şöyle özetlemek mümkündür:

Akıl sahipleri her şeyin iyisi ve reisinin ilim, geri kalanların ise onun hizmetçisi olduğunu bilir. Bundan ötürü Allah Kur'an'da, "Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiştir. Bunu akıl sahiplerinden başkası hatırlamaz" (Bakara 2/269) "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 39/9) gibi ayetlerle ilmi ve alimleri överek insanları bilgi edinmeye sevk etmiştir. "İlim istemenin kadın-erkek her müslümana farz" olduğunu bildiren Hz.

Peygamber de ilmin alimlere peygamberlerden miras kaldığını, "Âlimler peygamberlerin varisleridir "[21] hadisiyle haber vermiştir.

"Şeref, soy üstünlüğüyle değil, edep güzelliğiyledir " diyen "ilim şehrinin kapısı" Hz. Ali (598-661), bir rubaisinde, ilim rütbesinin bütün diğer rütbelerden üstün olduğunu ifâde eder: "Kim malı ve soyuyla övünürse, biz ilim ve edeple övünürüz. Yetim, babası ölen değil, ilim ve edeb mahrûmu olandır." Bu dünyada ilim kazanmayan, kendisini bilmeyen ve ilimle süslemeyene, akıl sahipleri "insan" demez. Adaletiyle meşhur İran hükümdârı Nûşirevan (531-579)'nın ifâde ettiği gibi, "bütün iyiliklerin başı ilim"dir. Gerçek büyüklük, ilim büyüklüğü, alçak gönüllülükse onun iyi huyluluğudur. Bahtiyar, ilim sâhipleri ile arkadaş olan kişidir. Çünkü akıllı insanlara göre, güç ve kuvvet veren altın değil, ilimdir. İlim, kendisiyle pek çok kandil yakıldığı halde yağı eksilmeyen bir kandil gibidir. Her şey harcandıkça azalır, fakat ilim bilakis sarf edildikçe artar. Bundan başka, çok fazla olan her şey, değersiz ve bayağı olur, fakat ilim ne kadar çoğalsa da değerini kaybetmez, sâhibinin kıymetini arttırır. İlme çalışmakla geçen ömür, paha biçilmez bir cevherdir. Bilgi ve hikmet sahipleri "Her görüş ve tedbirin başı ilimdir " derler. Eğer ilim ve fazîletde şeref olmasaydı, dünya halkı, âlimlerin buyruğuna uymaz, insanlara hükmetmek için dünyaya gelen hükümdarlar da onlara değer vermezdi.

Dünya ve âhiretin mâmurluğu ilimdedir. Rûhânîler Arş'ta ilimle şeref bulmuş, can, canan katında ilimle makam sahibi olmuştur. Bilgisiz dünyanın ve insanın değeri yoktur.

İlim, sahiplerine zorlu işlerde kolayının ne olduğunu söyler, insanın başına gelen felâketlerde elinden tutup ona yardım eder. Âlim, bir hükümdara benzetilecek olursa, ilim onun veziridir. Saâdetlerin en büyüğü, bilgi ve fazîlet sahibi olmaktır.

İlim ve hilim (yumuşaklık) ile söylenen sözden, diyene ve dinleyene çok faydalar erişir. Kimin aklı varsa, onun bilgiyi ayırt edici iyi adet ve alâmet edinmesi gerekir. İlim ve faziletden yana fakir olan, dünya mülküne hakimse de, hakikatde hizmetçidir. O halde, bilgili ve büyük olmak isteyenin çalışması şarttır. Eğer ilimde şeref olmasaydı, hükümdarlar, onun gerekliliğine inanmaz ve kendi çocuklarını ilim ve sanat için çalıştırmak üzere âlimlere vermezlerdi. Bu bakımdan, halkın kendilerine hizmet ettiği kimse, hükümdar değil, onun da hocası olan ilim adamlarıdır. Çünkü padişahlar çocuklarının hizmetçisi, onların çocukları ise hocalarının hizmetkârı sayılır.

Bütün bu îzahat ve isbattan sonra, ilmin ne büyük şey olduğu anlaşılmış olmalıdır. "İlim neymiş?!" diye onun kıymetini bilmeyenlerin dili yanar. Meşhur Yunan filozofu Eflatun (M. Ö. 430-348) der ki: "İlim sahiplerinin itibarı kaybolmadığı veya alimler ölmediği müddetçe, Allah bir ülkeyi yok etmez"

---

[21] Buhari, *es-Sahih*, K. İlm 10, c.1, s. 25; *Sünen-i Ebu Davud*, İst. 1401, c.4, sh. 58, Hadis no. 3641

İlim adamlarının sahip olması gereken ahlâka gelince,bilgisi ve fazîletiyle tanınan kimsenin şu on huyu kendisine âdet edinmesi gerekir:

1- Âlim, evvelâ kendi kusurunu bilmeli. Kendi aybını bilmeyen ve onu terketmeye çalışmayan, insanlar arasında kınanır ve rağbet görmez.

2- İlim ehlinin sohbetini sevmeli. İlim sahiplerini sevmeyen bilgin, bilgisizliğini göstermiş olur.

3- Yalnız kendi bilgi ve tedbirine güvenmemeli, diğer fazîlet ehline de danışmalıdır.

4- Yerinde ve zamânında olmayan sözü söylememeye çalışmalı.

5- Denenmemişe güvenip inanmamalı. Ancak övülmüş ahlâkıyla tanınan insanlar müstesnâ. Onlara îtimad ve îtikad etmek lâzımdır.

6- İlim zevkini bilmeyen câhilin dostluğuna inanmamalı. Çünkü câhil, dost ise de bilgisizliğiyle öyle bir iş yapar ki,ne kadar fayda varsa ziyan eder.

7- Bilgisizden sakınmalı.. Ondan uzaklaşmak, insanı Allâh'a yaklaştırır.

8- Kimseye sebepsiz kızmamalı. Zîrâ yok yere öfkelenmek delilerin işidir.

9- Kendisine iyilik edeni hayırla anmalı,ona yine iyilikle karşılık vermeli, elinden gelirse, kötülük edene de iyilik etmelidir. Çünkü bu peygamberlerin ve büyüklerin hasletidir.

10- İlim adamının zevkine düşkün olması uygun değildir. İyiyi kötüden ayırıp faydalı olanı sağlamlaştırması, zararlı olanları terk etmesi gerekir.

İşte bu on ahlâk gereğince davranan âlim, âlemde kendisini yükseltmiş olur.

Her ne kadar mal olunca, kötü hâl iyiliğe döner, onun vasıtasıyla hayır ve ihsan yapılabilirse de, ilim maldan daha üstündür. Bilgi'nin maldan üstünlüğünü yedi yönden isbat etmek mümkündür:

1- İlim ve hilm ehli olanlara, belâdan kurtulmanın bilgiyle olduğunu bilen hükümdarlar iltifat eder, muhtaç olur; fakat mal sahipleri bunun aksine malını korumak için hükümdara hizmet etmek mecbûriyetinde kalır.

2- İlim ehli, bilgisi, tevâzu ve hilmiyle belâlardan emin olur, fakat mal sahiplerinin âfetleri pek çoktur. Niceleri malı yüzünden helâk olur.

3- Mal, israfla harcanırsa azalarak yok olur, fakat ilim ne kadar çok sarfedilse de artar, isteyen herkese fayda verir.

4- Mal helâk olduğunda onun sahibi iflas etmiş olur, fakat ilim asla yok olmaz.

5- Kişi vefat edince ilmi sayesinde cehennemden kurtulabilir, fakat malın haram olanına azap, helâline ise hesap vardır.

6- Alim, fakir olsa ve zenginlerin gözüne hakir görünse, mal kazanabilir ama çok mal sahibi olan kimse ilimce fakir ise, onun ilim tahsil etmesi mümkün değildir. (Akıl ve bilgiyle mal elde edilebilir ama mal ile ilim hâsıl edilemez).

7- Mal sahibi, bekçi gibi varlığını korumaya çalışır, ama ilim sahibini korur.

28. Bab Câhillik, Câhilliğin Alâmeti ve Bilgisizden Kaçınmak Hakkında

İnsan için bilhassa bir ülkenin başında olan için, bilgisizlikten daha ayıp birşey yoktur. Bilgisizliğin ne kadar büyük bir yoksulluk ve aklın ne kadar paha biçilmez bir sermaye olduğunu Hz. Peygamber şu hadisiyle ifade eder: "Cehaletten daha şiddetli fakirlik ve akıldan daha faydalı mal yoktur." Bir Arap atasözünde ise, bilgisizlik iyileştirilmesi imkânsız derde benzetilir: "Cehâletten daha tedâvisi mümkün olmayan hastalık yoktur. "

Bilgelerden biri der ki: "Cahil ve haddini bilmez olduğu için pişman olacak üç grup vardır: 1-Cehaletini bilmeden bir ilmin ehliyle münazaraya girip iddialaşan, 2-Zayıf olduğu hâlde güçlü düşmanın karşısına rakip olarak çıkan, 3-Zengin komşusunu düşman tutan yoksul.. "

Gözü görmeyen kimse, câhil olandan daha iyidir. Çünkü a'mânın korkusu bedenden, fakat bilgisizin korkusu candan olur. İlim ve marifet kazanmadığından cahil, hasret içinde kalır ve daima pişmanlık hisseder. Bundan başka, hikmet sahipleri, bilgisizliği bir denize benzetmişlerdir. Cehalet, kolayca girilebilen fakat çok tehlikeli olan bir deniz gibidir.

O halde cehaleti bırakıp canı ilme feda etmeli ki, göz Sevgili'yi görebilsin. Bütün hastalıkların devâsı vardır ama bilgisizliğe kimse derman bulamamıştır. Cahil, dâima âlime karşı çıkıp onunla mücâdele eder. Semâvî dinler tarihi incelendiğinde, İlâhî kitapların muallimi olan peygamberlerin karşısına daima Ebu Cehil, Firavun, Nemrut, Calut gibi zâlim ve câhil zorbaların çıktığını anlatan şair, bu ezelî mücadelenin sebeblerinden birine Hz. Ali'nin şu vecîzesiyle işaret eder: "Kişi bilmediğine düşmandır. "

Cehâlet, her yönden bir belâ olup ona mahrum olanlar tutulur. Bilgisizlerin şenliği ve eğlencesi karanlık, dermanı hastalıktır. Onların şifâ gibi gösterdiği, gerçekte zahmet ve meşakkattir. Cahilin gönülleri avlayabilecek güzel bir iş yapması mümkün değildir. Kimin aklı varsa, ilim sahibi olarak her belâdan sâlim olur.

Âlimlerce bu kadar kötülenen cehâletin alâmetleri nedir? Bu konuda filozofların tesbit ve teshişleri çeşitli ise de, dikkat edilirse, bunların hemen hemen aynı netîceye ulaştığı görülür. Meselâ Aristo (M.Ö. 384-322)'nun hocası ve Sokrat'ın öğrencisi olan meşhur Yunan filazofu Eflatun (M.Ö. 430-324)'a göre, şu üç şey bilgisizliğin belirtisidir:

"1-Ayıbını bilmez ve onu terketme kaygısını çekmez,

2-Kendisine faydalı ve zararlı olanı birbirinden fark edemez,

3-Kendi bildiğine râzı olur. "

Yine eski Grek filozoflarından Feykaravus (Pythagoras, M.Ö. 369-470)'a göre, şu beş şey cehaletin alâmetidir:

"1-Sebebsiz kızmak ve sebeb olmayanı sebeb saymak,

2-Geçmeyecek yere söz söylemek,

3-Bilhassa sınamadığı kimseye sırrını açıklamak,

4-Dostluğu, düşmanlığa bedel tutunmak,

5-Her gördüğü kişiye güvenmek ve inanmaktır" ki, Hz. Peygamber bu konuda "kesin karar vermek su'i zandır" buyurur.

Eğer can, canan(sevgili)sohbetini bulmak isterse, alimlerle sohbet etmelidir. Allah katında makbûl olmak isteyen, cahillerle konuşmayı bırakıp,ilmi gaye edinmelidir. Şayet insan bilgisiz bir kimseyle beraber olmak zorunda kalırsa, onu candan dost sanmamalı, ona sır vermekten kaçınmalıdır. Bir hadiste, böyle bilgisiz, uygunsuz kimselerle oturmanın zararına işaret edilerek, "Yalnızlık, kötü arkadaştan hayırlıdır " buyurulmuştur. Bundan başka, bir cahille birlikte olup onunla arkadaşlık eden şahıs da bilgisiz sayılır. Çünkü insanlar her fiile istidatlı olarak yaratıldığı için, arkadaşının davranışlarından etkilenir.

Bu bedendeki canı, şeytana uyup cehalette bırakmamalı, onu alim etmelidir ki, Rahmânî olsun. Büyüklerin bildirdiğine göre "Ahmaktan uzaklaşmak, Allah'a yaklaşmaktır." Ayrıca akılsız kimsenin şerrinden sakındırmak için, "Ahmakın yüzüne bakmak günahtır" demişlerdir. En büyük ahmak ise, bilindiği gibi câhil olanlardır. Bilginlerden biri, "Cahillere nasîhat eden maskaradır. "der, "Çünkü onlara öğüt tesir etmez." Cahile nasihat eden, sarhoşa va'z eden veya zanla iyilik eden gibidir.

29. Bab İlimlerin Taksimi, Müderrislik, Fakihlik, Vaizlik ve Kadılık İsteme Hakkında

Murad-nâme'nin ansiklopedik sayılabilecek bölümlerinden biri olan bu babta evvelâ, ilimler pratik-teorik veya aklî-naklî olmaları yönünden tasnif edilir.

Kabus-nâme müellifinin bu konudaki fikirlerini kabûl ve nakleden şaire göre, işler, meslekler ya ilmî olup san'ata ulaşır veya sanat olduğu halde ilimle ilgilidir. İlmî olup pratik yolunu tutan işler, hendese (mühendislik), nücum, pratik olduğu halde, ilmî tarafı da bulunan sanatlar ise, göz doktorluğu, çalgıcılık, yapıcılık veya söyleyiciliktir. İlmî (teorik) olan kısım da iki çeşit olup birisi aklî, diğeri naklî ilimlerdir. Mantık, hikmet (felsefe), nücum, hendese gibi ilimler akla mensuptur. Naklî olanlar ise, dînî ilimler ve ona vesîle sayılan ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. Dînî ilimler, tefsir, hadis olup bunlardan meydana çıkan ve bilinmesi gereken üç ilim daha vardır ki, onlar asl-ı fıkıh (fıkıh usûlü), asl-ı din (din usûlü

ilmi) ve fıkhın dallarıdır. Bu dînî ilimlere vesîle olan ilimler oniki kısma ayrılır: Lügat, sarf, iştikak, nahiv, meânî, beyan, aruz, ilm-i kavâfî inşâ, şiir, kitâbet ve hitâbet.

Bütün bu ilimlerle ilgili ayrıntılı açıklamalar yaptığı takdirde kitabının çok uzayacağını anlatan şair, padişah için en lüzumlu gördüğü ilimlere dair mâlûmat verdiğini belirtir ve ona öncelikle bütün ilimlerin sultanı ve en üstünü olarak kabul ettiği dînî ilimleri öğrenmesini tavsiye ederek Ehl-iSünnet ve Cemaat mezhebinin inanç esaslarını "Akayid-i İslâmiyye" başlığı altında özetler.

Şâirimize göre, ilim tahsil etmek isteyenin şu onüç konuda bilgi sahibi olması gerekir:

1-İlim ve fıkhın mahiyeti, ilimlerin fazîlet derecesi, ilim ehlinin hâli..

2-Niyet,

3-a) İlim dallarından gerekli olanları tercih, b) Hoca ve c) Arkadaş seçimi d) Sebat,

4-İlme ve onu öğretene hürmet,

5-Gayret etmek ve ilim sahiplerini sevmek,

6-Dersin mikdar ve usûlü,

7-Tevekkül,

8-Tahsil vakti,

9-Şefkat ve nasihat,

10-Faydalanma isteği,

11-Günahlardan kaçınmak,

12-Unutkanlığın sebepleri ve hâfızayı kuvvetlendirmenin yolları,

13-Rızık ve ömrü arttıran-eksilten şeyler..

Şairimizin bu mevzulara dair verdiği bilgi ve öğütleri şöyle özetleyebiliriz:

1-Hz. Peygamber'in bildirdiği üzere, "İlim istemek kadın-erkek her Müslümana farzdır." İlim ve amellerin en fazîletlisi, "hâl ilmi" olduğundan,evvelâ fıkıh öğrenmek lâzımdır.

Bütün canlılar kuvvet, cesaret, sevgi, şefkat gibi vasıflar bakımından müşterek olduğu halde, ilim tahsil etmek insana mahsustur. İnsan, ilim itibariyle melekten daha şerefli olabilir. Ancak ilmin kişinin gururunu giderip alçakgönüllülüğünü arttırması gerekir. Her mükellefin edinmesi şart olan temel dînî bilgilerle birlikte, tıp da tahsil edilmesi lâzım gelen faydalı ilimlerden biridir. Çünkü ancak beden sağlıklı olunca ilim tahsil edilebilir.

2-İlim tahsili için de niyet edilmesi gerekir, Zira "Ameller, niyetlere göredir" ve niyet etmeden yapılan işler hiçe sayılmıştır. İlim isteyenin samîmî maksadı, bilgisizliğini gidererek dine uygun yaşamak ve Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. Ayrıca, ilmin, akıl ve sağlık nimeti için bir şükür olduğu da unutulmamalıdır. Mal elde etmek veya ileri gelen, zengin ve nüfuzlu kimselere yakın olmak maksadıyla okumak doğru değildir.

3-a) İlim tahsil etmek isteyen kimse, Sevgilisi'ne yol bulmak isterse, bilgi'nin gereklisini seçip okumalı, evvelâ tevhid ilmine başlamalıdır. İlim ve delile

dayanan bir îman sahibi olmak için bu şarttır. Çünkü her ne kadar Ehl-i Sünnet imanlarını sahih" sayarsa da, taklid edenler, delili terk etmekle günahkâr olur.

b) Öğrenci, en bilgili, İlâhi emir ve yasaklara riâyet eden bir hocayı üstad olarak seçmeli, ayrıca başlayacağı işleri ona danışmalıdır.

c) Öğrencinin istediğine ulaşabilmesi için tahsilde sebatlı olması gerekir. Sabit olan şey bitmiş, kopan nesne ise yitmiştir. Başlanan vazife tamamlanmalıdır ki ilmin getireceği nîmete erişilebilsin.

d) Öğrenci, arkadaş seçerken, çalışkan, temiz soylu ve iyi huylu olanına itibar etmeli, tenbel, geveze ve bozguncudan kaçınmalıdır. Çünkü insan ister-istemez arkadaşının yaradılışından etkilenir.

4-Öğrencinin ilmi büyük tutması ve hocasına hürmet etmesi gerekir. Talebe, hocasının önünde yürümemeli, yerinde oturmamalı, yanında izinsiz söz söylememeli, sıkıntılı ve gamlı zamanında ona soru yöneltmemeli, ders okurken hocaya çok yaklaşmamalı, kısacası ilme ulaşabilmek için onu memnun etmeye çalışmalıdır. Öğrenci sadece hocasına değil, kitabına da saygı göstermeli, ayağını ona uzatmamalı, kitabın içindeki ilim şerefliyse, onu bütün kitapların üstüne koymalıdır.

5-Öğrencinin çok çalışkan olması lazımdır ki, iki âlemi de aydınlanmış olsun, "Kim ister ve çalışırsa, elde eder." Sabah erken ve akşam-yatsı arası vakitlerde ders çalışmalı, gençlik çağının değerini bilmelidir. Çok yemek-içmek, tenbelliğe, unutkanlığa ve aşırı uyumaya sebeb olduğu için, bu konuda orta bir yol tutmalıdır.

6-Bir hadiste "Çarşamba günü başlanmış olan bir iş yoktur ki, tamamlanmış olmasın" buyurulduğundan, derse, mümkünse çarşamba günü başlanmalıdır.

Ders miktârının dâima aynı tarzda olması gerekmez. Kavranılacak, kaydedilecek kadarı kâfî görülmeli, boşa gidecek kadar fazla olmamalıdır. İnsanın hergün bilgisine birşey eklemesi bile bir gelişme sayılır. Öğrenci, öğrendiklerini unutmamak için dâimâ tekrar ederek korumaya çalışmalıdır. Alçakgönüllü ve yumuşak tavırlı olmak, gerçeği bulmaya çalışmak şartıyla münâzara etmek de faydalıdır.

7-Öğrenci, rızık konusunda kaygılanmayıp tevekkül ve kanaat etmelidir ki, ilim tahsil edebilsin. Rızık, Allâh tarafından taksîm edilmiş (Zuhruf 43/32) olduğuna ve Hz. Peygamber de Allah için ilim isteyenlerin rızkının ummadıkları yerden verileceğini bildirdiğine göre, bu konuda endîşe etmemek gerekir.

8-Talebenin, ilim öğrenmeyi isteklerin en önemlisi kabûl ederek tahsil vaktini bilmesi gerekir ki, zamanını zayi etmesin. Her ne kadar doğumdan ölüme kadar bütün ömür tahsil vakti sayılırsa da, ilk gençlik çağı, tahsil için en iyisi ve uygunudur. Ders çalışma vaktine gelince, mütâlâayı yemekten önce ve seher vaktinde yapmak gerekir. Yaradılış, bir ilim ve dersten yorulup usandığında bir başka ilme bakmalıdır.

9-İlim isteyenin, şefkatli, öğüt verici olması ve kıskançlıktan kaçınarak Allah rızasını gözetmesi gerekir. Hasmını üzüntüden yakmak isteyen ilmini arttırmalıdır.

Aslında insana düşman olarak kendi nefsi yeter, onu ıslah etmeye çalışmak gerekir. Söylenen uygunsuz sözlere tahammül edip işitmezlikten gelmeli, bilhassa inad ve mücadele eden sefih ise, ona sadece sükûtla karşılık vermelidir.

10-İlim isteyen, fayda verecek kimi bulursa ondan istifade etmelidir ki, fazilet elde edebilsin. Öğrenci, yola çıkınca eline kalem-defter alıp işittiği her faydalı bilgiyi kaydetmelidir. Çünkü hâfızaya kaydedilen mâlûmat unutulur, yazılan ise daha kalıcı olur. Faydalı ilim, büyüklerin ağzından alınan ilimdir. "İki günü birbirine eşit olan ziyanda" sayıldığına göre, öğrenci, her gün yeni bilgiler edinerek ilmini arttırmalıdır. Her ne kadar dalkavukluk kötülenmiş bir şeyse de, ilim tâlibi, bir fayda elde edebilecekse, büyük alim olanlara tevazu ve yumuşaklık göstermelidir. İlim, aşağılığı olmayan bir büyüklüktür; fakat bu izzet,hor olmadan elde edilemez. Bir hadiste bildirildiği üzere, "Akıllı âlimin alâmeti üçtür: Az konuşmak, az uyumak ve az yemek."

11-Öğrencinin günahlardan ve günah olabileceği endişesiyle şüpheli şeylerden kaçınması gerekir ki, ilim öğrenerek doğru yolda gitsin. Öğreniminde günahtan sakınmayan kimseyi Allah çeşitli şeylerle imtihan eder. Bu sebeple talebenin çok konuşan, kötülük işleyen, tenbel ve fesatçı olanlardan uzak durması gerekir. İlâhî emirleri ifa etmeli, yasaklardan kaçınmalıdır ki, hayırları elde ederek şerlerden korunabilsin.

12-Öğrenci, hafızayı kuvvetlendiren ve unutkanlığa sebep olan şeyleri de bilmelidir. Gayret edip az yemek, az uyumak, Kur'an'ı yüzüne bakarak okumak, Hz. Peygamber'e çok salavat getirmek, dişini yıkamak, gusl etmek, tatlı yemek.. hafızayı kuvvetlendirir. Hafızanın muhafaza ve takviyesi için bilhassa günahları bırakmak tavsiye edilmiştir. İlim Allah'tan gelen bir nimet olduğundan günahkâra verilmez.

Unutmanın sebebinin balgam olduğunu belirten şair, onu eksilten şeylerin hıfzı arttıracağını anlatır. Ayrıca, günahlar ve dünyevî hüzünlerden dolayı unutkanlık artar. Çünkü bunlardan çıkan karanlık ilmin aydınlığını kapatır.

13-Öğrencinin, rızkını, ömrünü arttıran ve eksilten şeyleri de bilmesi gerekir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kaderi ancak dua çevirir, ömrü ancak iyilik arttırır, kişi işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum olur." Sabahleyin geç kalkmak, cünüpken yiyecek yemek, namaz hususunda tenbellik etmek, ayrıca her işte uyuşuk davranmak, doğru yolu bırakıp azmak, iyi işleri tehir edip beklemek, cimrilik, israf ve gevezelik etmek hep rızkı önleyici şeylerdendir. Bir hadiste, "Sadakayla rızkın inmesini isteyiniz. Çünkü sadaka belâyı çevirir ve ömrü arttırır" buyurulmuştur. Rızkı önleyen ne varsa, onların aksi rızkı getirmeye vesîledir. Namazı huşû ile kılmak, kuşluk namazını terk etmemek, Vâkıa, Mülk, İnşirâh gibi bâzı Kur'an sûrelerini okumak, her zaman temiz ve abdestli olmak, rızkın devamına vesiledir.

Ömrü arttıran şeylerin esası iyilik etmektir. Ayrıca, yaşlı olanlara hürmet ve elden gelirse hizmet, hısım-akrabayı ziyaret etmek, dinin hükümlerini yerine getirmek, tıp ilmini okumak da ömrü arttıran şeylerdendir.

Bütün bu konular öğrencilikle ilgiliydi. Müderrislerin, yani ders verenlerin hallerine gelince, talebeye her hangi bir ilim dalında ders veren hoca, daima kitap dostu olmalı, okumayı çok sevmeli, ilmin sırlarını dikkatle araştırmalı. Öğretmenin sözünü hem halk, hem de aydınlar beğenmelidir. Muallim hırslı, kederli ve ağır canlı değil, hoş-sohbet ve şen olmalıdır ki, insanlar arasında sevilsin. Ayrıca, bütün öğrencilere şefkatli davranmalı, kendisine ne sorulursa, güzelce düşündükten sonra cevap vermelidir. Müderris ayrıca çok şey bilmeli ve maharet sahibi olmalıdır ki, zamanın önde gelen alimlerinden sayılsın.

Şairimiz bu bölümün devamında müftülük, vaizlik ve kadılık vazifeleriyle ilgili bilgi ve öğüt verir. Görüldüğü üzere, *Murad-nâme*'nin bu babı umûmî olarak ilimler tarihi, husûsî olarak da eğitim-öğretim ve hukuk tarihi bakımından dikkate değer fikir ve tavsiyeler ihtiva etmektedir.

30. Bab Tıb İlmi Öğrenmek ve Hekimlik İstemek Hakkında

Hatırlanacağı üzere bundan önceki bölümün başında tıbbı, "aslında ilmî olup amel (pratik) yolunu tutan işler" arasında sayan şairimiz tahsil edilmesi gereken ilimlerin en mühimlerinden birinin, dînî bilgilerle birlikte tıp olduğunu, bu konudaki bir hadisi naklederek ve sağlığın önemini anlatarak belirtmişti.

Murad-nâme'nin müstakillen tıp ilmi ve hekimlik mesleğine tahsîs edilen bu bölümü, zamanımızda, söz konusu bilim dalının dokuz asır önce hangi seviyede olduğunu göstermesi bakımından değer taşıyabilir.

Tıp dünyasında hâkim zihniyetin hastalığından bahsedilerek altenatif arayış ve tartışmaların devam ettiği bu günlerde, *Kabus-nâme* yazarının, ilim tarihinde önemli yeri bulunan Calinus (Galenos M. Ö. 199-129), Bokrat (Hippokrates M. Ö. V. asır) gibi hekimlerin eserlerinden naklettiği bilgiler, ülkemizdeki tıp eğitimiyle sağlık sisteminin problemlerine işâret sayılabilecek ipuçları vermesi bakımından da ilgi çekici olabilir. (*Kabus-nâme*'nin Mercimek Ahmed tarafından yapılan tercümesi, tıp bahsinde olduğu gibi, bazı bablarda daha ayrıntılı mâlûmât ve îzâhat ihtivâ ettiğinden, *Murad-nâme*'yle beraber mütâlâa olunmalıdır)

Tabib olmak isteyenin tıpla ilgili bütün ilim dallarını bilmesi gerektiğini ifade ederek söze başlayan şair, tıbbı, ilmî (teorik) ve amelî (pratik) olmak üzere iki kısma ayırıyor. Tıp ilminin o devirdeki seviyesine göre, insan vücûdunun yapısı ve hekimlikle ilgili bazı temel bilgiler verdikten sonra, hava, yiyecek, hareket, sükûnet, uyku, uyanıklık, sevinç ve üzüntü gibi zarûrî sebeplerin bedene tesir ettiğini anlatıp bünyeyi değiştiren irâdî sebeplerin pek çok olduğunu belirtiyor.

Şairimize göre, tabibin kendisine doktorluk nasibi erişmesi için bir takım teorik bilgileri edinmesi gerkir, ki bunlar unsur, mizac ahlat, a'za, fiiller, hastalık kısımları, illetler, teşrih, tabiat kuvvetleri, ilâçlar, nabız, idrar, buhran ve hummalar hakkındaki mâlûmattır. Sayılan bilgilerin, zamanımızda tıp ve eczacılık fakültelerinde anatomi, pataloji, farmakoloji v. s. adlarıyla okutulan bilim dalları olduğu anlaşılmaktadır.

Tıbbın amelî (uygulamalı) kısmına gelince, evvelâ ilim ve amelin bedenle can gibi birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu bilmek gerekir. Hastalığı iyice teşhis etmeden ilâç yapmamak (yazmamak) gerekir. Hekim, önce hastaya hastalığının sebebini sorup onun şikâyetini dinlemeli, sonra nabzına bakmalı, içteki hastalıkların dıştaki belirtilerini görerek hastalığı tanımaya çalışmalıdır. O çevrenin hava ve suyunu, iklîmini, mevsim hastalıklarını da bilmek gerekir. Doktorun hasta muayeneye üstadıyla beraber gitmesi, ayrıca büyük hekimlerin eserlerinden, tavsiyelerinden istifade etmesi lâzımdır.

Tabib, ilâçta denemeye önem vermeli, fakat sadece maddî sebeplere güvenmemeli, tedbirini aldıktan sonra Allâh'ın takdirine inanmalıdır. Hekim temiz elbiseli, güzel kokulu ve güler yüzlü olmalı, böylece hastasına ümit ve teselli vermelidir.

Daha sonra devrin in tıbbî seviyesine göre hangi belirtilerin, tedâvisi imkânsız hastalıklara delâlet ettiğini anlatan şâir, nabız tutma, idrar tahlili konusunda bilgi verir. Ona göre, tıbbın aslı, hastalıkların cins ve sebeplerini bilmek, dertleri belirtilerinden tanımak, dalı ise tedâviye vesîle olacak ilâcı bulmaktır. Eğer hekim her ikisini de, yani hem teorik tıbbı, hem de pratiğini bilirse, halk arasında sevilen bir tabip olur.

Kanâatimizce *Murad-nâme*'nin sağlık ve koruyucu hekimlikle ilgili diğer bölümlerindeki telkinler, bu bapta nazarî (teorik) - amelî (pratik) tıbba dair verilen bilgi ve öğütlerden daha mühim ve değerlidir. Bütün olarak mütâlâa edildiğinde eserin tıb ilmiyle alâkalı pek çok mâlûmât ve tavsiye ihtiva ettiği görülecektir. Şairin, tesirini arttırmak için dâimâ aklî ve naklî delillerle desteklediği tıbbî tavsiyelerinin esasları, israftan, sû-i istimâllerden kaçınmak, bilhassa temizliğe dikkatle riâyet etmektir.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in koruyucu hekimlikle ilgili, yani henüz hastalanmadan sağlığı muhâfaza maksadına yönelik hadisleri, "Tıbb-ı Nebevî" adı verilen eserleri netîce verecek miktarda olup aynı zamanda tabâbetin Müslümanlar arasında gelişmesine de yol açmıştır. Sağlık ve koruyucu hekimlik yönünden incelendiğinde, *Murad-nâme*'nin 8. , 9. , 11. , 13. , 14. , 15. , (16.), 22. bablarının umumiyetle akla ve ilmî tesbitlere uygun sıhhî tavsiyeler ihtiva ettiği görülecektir. Düzensiz ve aşırı yeme, içme, fazla cima'ın, alkollü içkilerin, bazı hayvanların etlerinin, tehlikeli sporların, az veya çok uykunun zararları anlatılarak dâimâ sınırı aşmama ve normal vasatî yoldan ayrılmama esası telkin edilmiş, diğer taraftan beden, elbise, gıda ve çevre temizliğiyle ilgili tavsiyelerde bulunulmuş, orucun sıhhî faydalarına işaret edilmiştir.

31 ve 32. Bab Yıldız İlmi ve Ona Tâbi Bilgiler Hakkında

"Yıldız ilmi, astroloji" mânâlarına gelen ilm-i nücüm, yıldızların tesirlerine, hareket ve durumlarına göre yeryüzünde olacak hâdiseleri, insanların geleceklerini tahmin etme, gaipten haber verme bilgisidir. Gökteki cisimlerle insanların kaderleri ve karakterleri arasında bir münâsebet olduğu inancı, çok eski çağlara dayanır. Rivâyete göre bu, İdris Peygamber'e mucize olarak verilen bir ilimdir.

Yıldızbilgisi, her insanın bir yıldızın tesiri altında olduğunu, gezegenlerin ahlâk, sağlık ve yükseliş-alçalış üzerinde etkisi bulunduğunu anlatır. Zamânımızdaki astrolog ve medyumların insanların geleceği merak etme zaafından faydalandıkları gibi, eski cemiyet hayatında da söz konusu bilgiyle ilgili eserler ve bu ilme sahip olduğunu iddiâ eden müneccimler çok rağbet görmüş, büyük-küçük bütün işlerde onlara müracaat edilmiş, saraylarda müneccimbaşılık mevkii kurulmuştur.

Şairimiz, ilm-i nücumla ona tabi bilgilere ayırdığı bu bölüme, geleceğe ve olacaklara dâir hüküm çıkarabilmek için astronomi ve matematik öğrenmenin, takvim çıkarmanın gerekliliğini anlatarak başlar. Allah, hükümlerini hikmet sahiplerinin bilmesi için yıldızlar, burçlar.. yaratmıştır. Şairimize göre, nücum ilmi okumanın faydası, istikbalde olacaklara dair haberler almaktır. Çünkü müneccimler, yine müellifin fikrince olacak şeylerin çoğunu, hatta belki hepsini bilir. O halde akıllı kişi, bilhasssa bir ülkeye hükmedici sultan, bu ilmi öğrenmelidir.

Bu girişten sonra, nücum ilminin başlangıcı, yıldızların sayısı, seyyar yıldızların hareketi, burç ve seyyar yıldızların rakamları.. vs. gibi müneccimlik konularına dair bilgi veren şâir, buna bağlı olarak remilden bahseder. Remil, bilindiği gibi, kendisine has birtakım şekillerle gaipten haber veren bir çeşit faldır. İlk zamanlar bu şekiller parmakla kum üzerine çizildiği için remil denilmiştir. Rivâyete göre, bu ilim Hz. Âdem'den itibaren İdris Peygamber vasıtasıyla bildirilmiştir.

Peşin hükümsüz gerçeği araştıranlar, Hz. Peygamber'in bu mevzûdaki hadislerine, Hz. Ali gibi sahâbî ve İmâm-ı Gazali gibi âlimlerin beyanlarına dayanarak yıldız bilgisi (astroloji) ve remil ilminin aslının olduğunu, fakat sonradan tahrifâta uğrayarak bozulduğunu tesbît etmektedir. Esasen bizzat *Murad-nâme* müellifi de, eserin son bâbında kıyâmet alâmetlerine dair hadisleri naklederken, Hz. Peygamber'in gaybî haberlerinin vahye dayandığına, müneccimlerin sözlerinin ise tahmînî olduğuna işaret eder:

"Yine ol Benü'l-Asfer ide hücûm
Nebî sözidür sanma ilm-i nücûm".

33. Bab Şiir, Kafiye, Kafiye Kusurları ve Muammâ Sanatı Hakkında

Hatırlanacağı üzere,şairimiz daha evvel, ilimlerin taksimi hakkındaki 29. babın başında maânî, beyan, aruz, kafiye, inşâ (nesir), şiir, kitâbet, hitâbetle ilgili bilgileri, tefsir ve hadis gibi dînî ilimlere vesîle olan ilimler arasında saymıştı. Buradan onun, zamanımızda umûmî olarak "edebiyat" adı verilen sanatla ilgili bilgileri "gaye" değil, bir "vesîle" telakkî ettiği neticesi çıkarılabilir.

Murad-nâme'nin doğrudan doğruya edebiyatla, bilhassa edebî türler içinde ayrı bir yer ve değere sâhip şiir sanatıyla alâkalı bu bölümde Bedr-i Dilşad, bir şairde bulunmasını gerekli gördüğü vasıf ve meziyetlerle, onun san'atını icrâ ederken dikkat etmesi lâzım gelen bir takım hususlara dâir bilgi vererek tavsiyelerde bulunur. Müellif, şiirde vezin ve kafiyenin yeri, açıklığın ve edebî

sanatlardan faydalanmanın lüzûmu, muammâ ve lugaz konuları hakkındaki fikirlerini ifâde ettikten sonra, şairlere hitab ederek bu sanatkârlarda bulunmasını istediği husûsiyet ve güzellikleri sayar, nazımla nesri karşılaştırır, tevhid, na't, medhiye, hiciv, mersiye gibi türlerle ilgili düşüncelerini dile getirir.

Şairimizin bu konudaki fikir ve tavsiyelerini, özetlemeden önce, sırasıyla naklederek değerlendirmek istiyoruz. Bedr-i Dilşad, şiir söyleme hususunda, sözünün birinci muhatabı olan Sultan II. Murad'a, sonra diğer okuyuculara evvela şu tavsiyede bulunuyor:

"Eğer şair olur, şiir söylersen, açık söylemeye çalış; sakın kapalı söyleme. Mânâsını senden başka kimsenin bilmediği, bilemeyeceği söze emek verme! Böyle anlaşılmaz şeyler söyleyip de 'şairim' deme! Çünkü kişi şiiri kendisi için değil, ister avam (alt tabaka), isterse has (üst tabaka) olsun, diğer insanlar için söyler. Bu sebeble tabiat ehli olan şairler, muammâya, bilmece gibi anlaşılması güç sözlere pek rağbet etmemişlerdir. "

Görüldüğü gibi, *Kabus-nâme* müellifinin şiirde açıklık konusundaki fikrini tamâmiyle kabûl ve tasvîb eden şâirimiz, mânâsını söyleyenden başkasının bilemeyeceği eserlere karşı olup, anlaşılır bir dil ve üslûba taraftardır. Ona göre, söz işitildiğinde anlaşılmalı ve can sevinmelidir.

Şâir, şiirde kafiye ve vezin gibi dış âhengi sağlamada rolü bulunan şeklî unsurların, mânânın önüne geçmesini de tasvip etmemektir. Şairin vezin ve kafiyeyle yetinmemesi, mânâyı san'atkârane dile getirmeye çalışması gerekir. Şiirin "mevzûn u mukaffa söz" şeklinde tarif edilmesine nazaran, bahis konusu edebî türde mânânın önemini belirten bu fikrin, ileri bir görüş olduğunu söylemek mümkündür. Vezin ve kafiye gerekli unsurlar ise de, tek başına sözün şiir olması için kâfi değildir.

Yukarıdaki fikirlerini takdîre değer bulduğumuz *Murad-nâme* müellifinin Arapça bir darbımeseli naklederek tavsiye ettiği "şiirin en güzeli, en yalan olanıdır" fikri, tenkide açıktır. Nitekim *Kabus-nâme*'nin Mercimek Ahmed tarafından yapılan tercümesinde, "Andan gerü şiirde yalanı hadden geçiri söyleme. Ne denli ki şiirde mübâlağa, yalan hüner ise dahi ki, oranla hoştur"[22] kaydı vardır. Fuzûlî(1495?1556)'nin "Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır" mısrâını hatırlatan bu Arap atasözünde, şiire dâir bir ince alay olduğu da düşünülebilir. Çünkü bu fikir, eserin söz söyleme âdâbı hakkındaki 25. babında geçen "yalan söylemekten kaçınmak, doğru sözlü olarak, tanınmak" tavsiyesiyle çelişki teşkil etmektedir. O halde bu hükmü, "şiir, duygu, düşünce ve hayâlleri, edebî sanatların gücünden faydalanarak olabildiğince güzel, tesirli ve âhenkli sözlerle dile getirme hüneridir " mânâsında anlamak herhalde daha doğru olacaktır.

Nitekim *Kabus-nâme* mütercimi Bedr-i Dilşad, "Şâir olanların tecnîs, teşbîh, irsâl-i mesel, hüsn-i ta'lîl gibi şiir sanatlarını bilmesi ve manzûmelerinde kullanması gerektiği" kanâatindedir. Şiirin fesâhat ve belâgat şartlarına uygun

---

22 *Keykavus Kabus-name*,terc Mercimek Ahmet,Haz.Orhan Şaik Gökyay,3.baskı,ist.1974 sh.254.

olarak söylenmesi lazım geldiğini hatırlatan müellif, hüsn-i matla', tecnis, iştikak vs. gibi söz sanatlarını ve şiir terimlerini târif etmeden birer örnekle açıklar. Bedr-i Dilşâd'a göre "iyi şâir", edebî sanatları bilen ve yerinde kullanandır.

Yine Murad-nâme müellifine göre, şiir yazmaya teşebbüs eden kişi, şiir vezinlerini, aruz bahirlerini de bilmelidir ki, söz söylediğinde tabiatı cömert olsun, yani kalıp sınırları içinde rahatça hareket edebilsin. Şair bundan sonra aruz bahirleriyle alâkalı teknik bilgiler vermeye başlıyor: "Şiir bahirlerinin aslı onaltı imiş: Tavîl, hezec, recez, remel, basît, medîd, seri, sarîh, hafîf, muzâri, müctes, muktedab, vâfir, mukârib, tedârük, kâmil..."

Bu onaltı bahrin aruz ve darblarını anlatması hâlinde kitap ve hitabın uzayacağını ifâde eden şair, kısaca mâlûmat vermekle yetinir. Aruz kusurlarını naklettikten sonra, kullanılan bahirler, kafiye çeşitleri, harfleri, kafiye harflerinin hareketleri, kafiye kusurları, muammâ ve lugaz hakkında bilgi verir.

Kafiye ile ilgili bu bilgiler Arap dilinin kelime yapısına göre düzenlenmiş olup bilhassa kafiyelerin Türkçe kelimelerden seçilmesi durumunda fazlaca bir değer taşımamaktadır. Ayrıca bilindiği gibi, harf değişikliğinden beri, bunların yerine tesbit edilen kaideler gereğince farklı terimler kullanılmaktadır.

Şiirde açıklık tarafdarı Bedr-i Dilşad, muamma ve lugazda mânâ kapalı olduğu için bu söz oyunlarından pek hoşlanmamakla birlikte, şairler arasında kullanıldığı için her ikisi hakkında bilgi verir. Muammâ ve lugaz, söz içerisinde bir ismi gizlemektir. İkisi arasındaki fark, muammanın has (özel), lugazın âm (cins) ismi gizlemiş olmasıdır. Bu târiften sonra şair, muammanın yirmiiki aslını anlatır.[23]

Bedr-i Dilşad'a göre şairlerin, yani güzel ve düzenli söz söylemeye gücü yetenlerin sahip olması gerekli hasletler şunlardır:

Evvela şairin çok zarif olması lazımdır ki, her sözü güzel ve yumuşak düşsün. Şair, bilhassa ilim kazanma konusunda çok istekli davranmalıdır. Söz sanatkârının dağınık, düzensiz ve kederli görünmesi uygun değildir; ona her zaman sevinçli, tatlı dilli olmak yakışır. Şâirin zihnen daima şiirle meşgûl olması, meclislerde unutulan şeyi anması, yeri geldikçe beyitler okuması gerekir. Az bilinen hikâyeler, fıkralar öğrenip sohbetlerde erliğini, mahâretini göstermesi icab eder. Şâir, toplantı gül bahçesinin bülbülü, güzel ahlâkıyla da halkın sevgilisi olmalı, Söz sırası gelirse fırsatı kaçırmamaya, lüzumsuz lâfı da sarfetmemeye çalışmalıdır. Kişi, işte bu vasıflar ile şâir olmuş, işi başarıyla tamamlamış demektir.

Murad-nâme müellifinin şiir sanatına dâir bir kısmını yukarıda naklettiğimiz fikirleriyle şâirlere tavsiyelerini bir bütün halinde şöyle özetleyebiliriz:

1-Şâir olmak isteyen ve bu sanat için kendisinde kabiliyet gören kimse, önce ölçü, kafiye gibi nazımla ilgili temel bilgileri edinmeli, fakat şiiri bu şeklî

---

[23] Muammâ ve lugaz hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu (Y. Ziyâ Öksüz'le birlikte) *Türk Bilmeceler Hazînesi*, İst. 1979.

unsurlardan ibaret sanarak mânâyı ihmâl etmemelidir. Kişinin yaradılışı kısırsa, şâirliği bırakmalıdır.

2-Şâir sözünü belâgat ve fesâhat şartlarına uygun olarak açıkça söylemeli, kendisinden başkasının anlayamayacağı kapalı sözlere "şiir" dememelidir.

3-Şâir duygu, düşünce ve hayâllerini güzel ve tesirli bir şekilde dile getirebilmek için söz sanatlarından faydalanmalı, mübâlağa hüsn-i ta'lil gibi edebî sanatları iyice öğrenip kullanmalıdır. Sözün parlak ve büyüleyici olması için, his ve heyecanların mümkün mertebe ihtişamlı ifâde edilmesi lâzımdır.

4-Şâir, kendi bilgi ve tecrübeleriyle yetinmeyerek dâima ilim ve hünerini arttırmaya çalışmalı, başka sanatkârların eserlerinden de faydalanmalı, ama bu istifâde intihâl (çalma) şeklinde değil, beslenme, bünyesinde sindirip ayrı bir terkip hâline getirme tarzında olmalıdır.

5-Şâir güzel elbiseli, güler yüzlü, tatlı sözlü, hoş-sohbet, nüktedan, yerinde ve zamanında söylediği şiir, anlattığı fıkra ve hikâyelerle meclislerin süsü olmalıdır.

6-Şâir, nesirle söylenmemiş olanı nazmetmeye girişmemelidir. Nazmedilecek şeylerin evvelâ mensur surette kaydedilmiş olması gerekir. Çünkü nesir raiyyet (hükümdâra tâbî olan, halk), nazım ise padişahtır. Raiyyete lâyık olmayan, pâdişaha lâyık değildir.

7-Şâir, üslup ve ifâdesiyle asâlet sâhibi olmalı, kendi îtibârını zedeleyecek bayağı lafları söylemekten kaçınmalı, değerli sözünü câhillere sarfedip boşuna harcamamalıdır.

8-Şâir medhiye yazmak isterse, kıymet bilmeyene övgü düzmekten sakınmalı, öveceği kimseyi iyice tanıyıp övgüyü övülene göre söylemelidir. Aşırı derecede abartmalar, gizli bir kötüleme sayılacağı için bunlardan kaçınmalı, vasfettiğini olduğu gibi tasvîr etmelidir. Meselâ henüz eşeğe bile binmemiş birine "Burak sahibisin!" demek, gerçekte onu övmek değil, yermektir.

9-Hiciv, kötülenmiş bir şiir türü olduğundan şâir, insanlar hakkında böyle manzûmeler söylemekten kaçınmalıdır. Çünkü hiciv şâirleri, belâ ve mahrûmiyetlere mâruz kalırlar. Hicvedilen kimselerden biri intikam almaya kalkabilir. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. 12. bâbın mizahla ilgili kısmı).

10-Şâir, hangi şiir türüne yaradılışının daha müsâit ve kabiliyetli olduğunu tesbit edip kendisini o türde geliştirmelidir. Elinden gelirse tevhîd ve na't yazmaya çalışmalı, bir dostu veya halkın sevdiği, iyi huylu büyüklerden biri öldüğünde mersiyye söylemelidir.

11-Sözü ne az, ne de çok, orta kararda sarfetmeli, yamalı sözü terk edip bütün güzelliğine önem vermelidir.

12-Şâir başkasının sözünü çalma haramından kaçınıp, yine kendi sözünden (ilham) almak sûretiyle sihr-i helâl eylemeli, büyüleyici güzellikte şiir söylemelidir.

Bir yerde söylenilen mânâyı yine onun gibi değil, başka türlü sözlerle dile getirmelidir ki, hırsızlık isnâd edilmesin. Eğer kişi bir sözde bu kadar tasarruf edemiyorsa, şiirle uğraşmayı bırakmalıdır.

İşte şâir, sayılan bu tavsiyelere uygun davranırsa, kendisi sevilen, sözü beğenilen bir kişi olur.

34. Bab Mûsıkî Fenni, Çalgıcılık ve Söyleyicilik Âdâbı Hk.

Murad-nâme'nin 34. bölümü, klasik Türk mûsıkîsinin menşe' ve nazariyâtına dair ayrıntılı bilgi vermesi bakımından, bu ilim ve sanat dalıyla uğraşan araştırmacıların ilgisini çekmiş, bir çok makalede söz konusu edilmiştir.[24] San'at tarihi yönünden değer taşıyan bu bilgilerin takdiri daha ziyâde müzikologlara âit olduğu için, biz bölümün konularını özetlemekle yetineceğiz:

Aslında amelî (pratik) olduğu halde ilmî (teorik) tarafı da bulunan sanatlar arsında çalgıcılığı da sayan şair, nazariyat ve uygulama arsındaki sıkı münâsebeti belirterek, evvelâ teorik bilgilerin edinilmesi gerektiğini anlatır. Çalgıcının, makamların asıllarını, dallarını, zamanını, vuruşunu... bilip anlamak için ciddî çalışması gerekir.

Mûsıkînin İdris Peygamber'e verilmiş bir ilim olduğunu nakleden şair, onun bu sanatı hey'et (astronomi), ilm-i hikmet (felsefe), ilm-i nücum (astroloji) ve tıp olmak üzere dört ilimden çıkardığını anlatır. Başka bir rivayete göre, mûsıkî ilmini meşhur İslâm filozofu Fârâbî (870?-950)'nin (Kitâbü'l-Mûsıki'ü'l-Kebîr'inde) tertip ve tanzîm ettiğini belirten müellif, on iki burç, yedi yıldız ve dört unsura mukabil gelmek üzere onun on iki makamı asıl saydığını, yedi ses ve dört şûbeyi koyduğunu, geri kalanların terkib olduğunu ifâde eder. Daha sonra gelen üstadların, yirmi dört saate uygun düşmesi için bunları yirmi dörde çıkardıklarını nakleden şair, yirmi dört makam, yedi ses, dört şûbe ve terkiplerin isimleri, başlangıç ve karargâh (durak)ları günün hangi saatlerinde hangi perdeden çalıp söylemek gerektiği, dinleyicilerin hâllerine uygun perdeler, tiz ve yumuşak perde ve sesler, darb (vuruş), usûl, zaman.. ve en sonunda çalgıcılık âdâbı konusunda bilgi verir.

Daha evvel ilmi, san'at ve edebiyâtı sevdiğini, âlim ve sanaatkârları teşvik ve himâye ettiğini belirttiğimiz Sultan II. Murad (1421-1451)'ın emriyle Hızır b. Abdullah, *Kitâbü'l-Edvâr*'ı Arapça'dan Türkçe'ye sâde bir dille çevirmiştir. (Konya Mevlânâ Müzesi, 5762) 1421'de Bursa'ya gelen Abdülkadir-i Merâğî, *Makasıdu'l-Elhân* adlı eserini II. Murad'a sunmuştur.[25] Yine o devirde Ahmedoğlu Şükrullâh'ın da mûsikîye dâir iki eser yazdığı bilinmektedir.[26]

---

[24] *Murad-name*'nin musıkiye dâir babından bahseden makaleler için bkz. Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu, "Kabus-name Tercümesi Murad-name'ye Dâir", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, nr. 192, s. 719-728 (15-24).

[25] Hasibe Mazıoğlu, Türk Ansiklopedisi "Eski Türk Edebiyatı" maddesi, Ank. 1983, c. XXXII, s. 100.

[26] Fuad Köprülü, İ A "Türk Edebiyatı" maddesi, İst. 1988, c. 12/11, s. 541.

35. Bab Kitâbet Şartları ve Pâdişah Münşîleri Hk.

Murad-nâme'nin edebiyatla doğrudan ilgili birkaç bölümünden biri de inşâ (sanatlı nesir) yazıcılık kaidelerinden, bilhassa hükümdar emri altındaki kâtiplerin sahip olması gereken bilgi ve hünerlerden bahseden, ayrıca Arapça ve Farsça mektup başlığı örnekleri ihtivâ eden 35. bâbıdır.

"Yapma, vücûda getirme, terkip etme, yaratma" mânâlarına gelen "inşâ" kelimesi, edebî bir terim olarak "Eski Türk Edebiyatında Arap ve Fars dillerinden alınan kelime ve tamlamaların çok kullanıldığı, daha çok o dillerin kaidelerine uyan, Türkçe sözlere az yer veren süslü ve sanatlı nesir" demektir. Eskiden güzel nesir yazan kâtiplere "münşî", bu tarzda yazılmış eserlere de "münşeât" adı verilirdi.

15. yüzyıl şâirlerinden Ahmed-i Dâi(?-1421)'nin de II. Murad'ın şehzâdeliğinde faydalanması için "*Teressül*" adında, inşâ üslûbu öğreten mensur bir eser yazdığı[27], yine bu devrin müelliflerinden Yahya b. Mehmed Kâtib (XV. y. y.)'in de inşâ kaidelerinden bahseden ve resmî yazı örneklerini ihtivâ eden "*Menâhicü'l-İnşâ*" isimli bir eser vücûda getirdiği bilinmektedir.[28]

Murad-nâme müellifi, nasihat-nâmesinin inşaya ayırdığı bölümünde kâtiplerin resmî yazışmalara dair edinmesi gereken bilgileri sayarak onlara bir kısım tavsiyelerde bulunur:

Kâtip, muhatabın seviyesine uygun ve güzel söz söylemeyi, Arapça'nın kitâbette gerekli kaidelerini bilmeli, yazısının açık, anlaşılır ve okunaklı olması için gayret sarfetmelidir. Yazıcı, işini bir sanat ve meslek kabûl ederek yazmalı, tamamladıktan sonra yazdığını dikkatlice okuyup yanlışları düzeltmeli, tarih kaydetmeyi unutmamalıdır. Kâtibin, mektuplarda kime ne tarzda duâ edeceğini bilmesi gerektiğini belirten şâir, bu konuda bir fikir vermek üzere, araya bir liste ekler. Ayrıca, yazıldıkları kişilerin makam ve hâllerine uygun Farsça ve Arapça mektup başlığı nümûneleri veren şair, kadı kâtiplerinin nâmeleri Arapça olarak nasıl kaleme almaları gerektiği konusunda örnekler gösterir. Bu bölüm 29. bâbın kadılıktan bahseden kısmıyla da irtibatlı olup, hukuk târihi bakımından değer taşıyabilir.

Müellife göre yazıcı, mektubunu âyet, hadis, misâl ve istiârelerle yazmalı, söylenişte tatlılığı bulunan veyâ heybet, büyüklük, çarpışma, korkutma ifâde etmeye uygun ibârelerle, secîli sözlerle tertip etmelidir. Kâtip, yazıcılığında çok gayretli ve yüksek karakterli olmalı, haşmet yolunu bırakıp âcizce yazmamalıdır.

36. Bab Ticaret Yolu ve Tüccarlık Usûlü

İlim tahsil ederek âlim olmayan kimselere şâirimizin tavsiyesi, helâl kazanç için ticâret yolunu tutmaktır. Nitekim rızkın çoğunun ticârette ve cesârette

---

[27] Hasibe Mazıoğlu, Türk Ansiklopedisi "Eski Türk Edebiyatı" maddesi, Ank. 1983, c. XXXII, sh.101.

[28] Fuad Köprülü, İ A "Türk Edebiyatı" maddesi, İst. 1988,c. 12/II, sh.542. Ayrıca, bu eser ve diğer münşeat mecmuaları için bkz. Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1988, c.I. sh. 113.

olduğunu belirtmek için, "Dünyâyı isteyen ticâret yapsın!" denilmiştir. Bu konuda nakledilen nükteli bir söz daha vardır: "Cahiller olmasaydı, insanlar helak olurlardı! "Yâni, şâyet insanların bir kısmı mal arttırmak için birçok tehlikeyi göze alıp doğuya, batıya gitmese, halkın ihtiyaçları bitmez(di)..

Şair, ticareti bir yerde sâbit olarak yapılan ve yolculuk gerektiren alış-veriş olmak üzere ikiye ayırır. İster kara, isterse deniz yoluyla olsun, seyyar ticâret erbabının, bilhassa müellifin yaşadığı asırda hangi tehlikelere mâruz kalabileceği kolayca tahmîn edilebilir. Sâbit olarak yapılan ticâretteki korku daha ziyâde mâlîdir, ama seferî tüccarın korkusu hem mala, hem de cana dâirdir. Fakat insan hangi ticaret yolunu tutarsa tutsun, cesur olduğu takdirde işini yoluna koyar. Korkak bezirgân, ziyan etmese de, kâr da edemez. Tâcir, dindar ve alış-verişinde güvenilir olmalı, kendi çıkarı için başkasının zarar etmesini uygun bulmamalı, aynı zamanda kendisine faydası dokunabilecek ve kendisinden küçük kimselerle ticâret yapmalı, Müslümanlığıyla tanınmış, mütedeyyin işadamları hariç, kendisinden büyük tüccarla sözleşme yapmamalı, aldatıcıdan uzak durmalıdır.

Ticârî güç ve bilgisi bulunmakla birlikte, sermâyesi az olan dostlarla alış-veriş edildiğinde, onların da gelişmesi için kâr etmemek gerekir. Çünkü kâr-zarar gözeten çok dostlar birbirine düşman olmuştur. Kazanç için aç gözlülük edip veresiye satış yapmamak lâzımdır. Az tamâ, çok ziyan getirir, kanâatsizlik, çok şahsın sermâyesini kaybetmesine sebeb olur. Tüccar ve esnaf için zararların en büyüğü, sermâyeden yemektir. İyileşip düzelmek ve bereket bulmak isteyen işadamı, çok konuşmaktan ve yalandan sakınmalıdır. Ayrıca ticârette sıkılganlığı bırakmak ve medenî cesâret sâhibi olmak gerekir. Bir hadiste yersiz utanmanın rızka engel olacağı ifâde edilmiştir. İnsanın cimriliği bırakıp elinden geldiğince cömertlik etmesi lâzımdır. Cömertlik aslında kayıp değil, kazançtır. Çünkü iyilik ve bağış çobanın koyunu gözettiği gibi malı korur. Alış-verişte çok katı ve sert davranmamalı, aldatarak yararlanmaktan sakınmalı, ölçülü bir kâra kanâat etmelidir. "Alış-verişi kolaylaştıran adama Allah rahmet etsin!" buyurur Hz. Peygamber.

Sermâyesi az olan tüccar, işinin büyümesi niyetiyle başkasına ortak olmamalıdır. Eğer ortaklık yapılacaksa, çok zengin, insâniyet ve edeb sâhibi biri tercîh edilmelidir ki; hesapta haksızlık yapmasın. Ticâret maksadıyla yola çıkan tüccar, kendisiyle gönderilecek mektubu okuduktan sonra almalı, içinde ne olduğunu bilmediği nesneyi kabûl etmemeli ayrıca şehre girince ölüm gibi haberleri ilk açıklayıcı olmamalıdır. Bir yerde konaklamak gerekirse, hırsızdan emin olmak için kafilenin ortasından ayrılmamalıdır..

Şairimizin ticaret için yola çıkan tüccara yönelik öğütleri bu tarzda devam ediyor.. Asıl metin okunduğunda görüleceği üzere, müellifin bir kısmını yukarıda naklettiğimiz tavsiyeleri, umûmiyetle gözlem ve tecrübeler sonucunda edinilmiş bilgilere dayanmaktadır.

Burada dile getirilen iktisâdî fikirlerin bir kısmı zamanımızın şartlarında tenkit edilebilirse de, ekseriyet îtibâriyle isâbetli olduğunu söylemek mümkündür. Alış-verişte aldatmaktan kaçınmak, ölçülü bir kâra kanâat etmek, güvenilir insanlarla

ortaklık ve arkadaşlık etmek, medenî cesâret sâhibi ve cömert olmak, can ve mal güvenliği için dâimâ basîretli davranmak.. gibi mâkûl öğütlerle ticârî ahlâka dâir fazîlet prensiplerinin çağımızda da değerini koruduğu söylenebilir. *Murad-nâme*'nin bu bölümü, iktisâdî bilgi ve nasîhatlar ihtivâ eden 19. , 24. , (26). , 37. gibi ilgili bablarla birlikte mütâlâa olunmalıdır.

37. Bab Ev ve Dükkân Gibi Para Getiren Mülk Satın Almak Hakkında

Mülkü, kesat (alış-verişte durgunluk) ve ucuzluk olduğu zaman almayı ve sürüm vaktinde, yani pahalandığı sırada satmayı tavsiye eden şair, bu hususta da sabırlı davranmak gerektiğini belirtir. İkamet için alınacak ev ücrâ yerde değil, şehir ortasında, yola uzak, mûtedil havalı ve yüksek bir mevkîde olmalıdır. Güç yettiğince büyük şehirde yurt tutmaya ve iyi komşu bulmaya çalışmak lâzımdır. Atalar bu hususta, "önce komşu (bul), sonra ev (al), önce yoldaş, sonra yol" demişlerdir. Sâsânî hükümdarlarından meşhur Nûşi-revân (531-579)'ın adâlet ve dirayetiyle, bilgece hareket ve sözleriyle tanınan veziri Büzürcmihr'in dediği gibi, "Kötü komşu büyük belâlardan biridir." Bu bakımdan bilhassa komşu hakkını bilmeyen, esir, arkadan çekiştiren, iftirâ eden kimselerle komşu olmaktan sakınmak, zenginler içinde ev almaya çalışmak gerekir.

Ayrıca, komşuya düşmanlığı bırakıp saygı ve sevgiyle davranmak da bir vecîbedir. Komşu hasta olduğunda ziyâret edilmeli, birşey istediğinde esirgenmemelidir. İtibarlı bir er olmak isteyen, her işinde komşusuna yardım etmeye çalışmalıdır. İnsan komşusu sevinçliyse onunla birlikte neşelenmeli, zaman zaman hediye gönderip gönül almalı, gamlı zamanında onun teselli edici dert ortağı olmalı, çocuklarını kendi evlâdı gibi bilmelidir. Ayrıca kişi, ikamet ettiği çevrenin mescidine de ilgi göstermeli, Allah kendisini zengin ettiyse onun gereğini yerine getirmek üzere, mâbedin kandil gibi ihtiyaçlarını gidermek için yardımcı olmalı, imama hürmet etmeli, müezzin, kayyum, kapıcı ve camiye komşu olanlara ikramda bulunmalı, dâimâ çevredeki insanları görüp gözeterek mûteber olmalıdır. Bundan başka, komşuya söylenmeyecek sözü söyleyip onu incitmekten kaçınmak lâzımdır. Söylenmeyecek sözü diyen, söylenmeyecek söz işitecek ve yapılmayacak işi yapan da yaramayacak iş'te yitecektir.

İmkânı olanın bağ-bahçe alıp onunla hoş vakit geçirmesi de işe yarar. Fakat ne olursa olsun, mülkü fâizciden almaktan sakınmak, ayrıca ortaklar veya hissedarlar tarafından birlikte kullanıldığı halde, henüz paylara ayrılmamış olan mülkü de kıymetli zannederek almamak gerekir. Çünkü böyle bir mülkün dâvâsı çok olur, onun için sarf edilen emek boşa gidebilir. Eğer bahçe-tarla gibi arâzî satın alınırsa bir fayda ve kazanç elde etmek için bunları ektirmek lâzımdır. Aksi takdirde bütün yeryüzüne sâhip olmak bile bir şey ifade etmez. Emlâkin en iyisi, şâire göre kıtlık olduğunda değeri artacak ve sâhibini memnun edecek şeylerdir. Koyun, keçi, inek, kısrak gibi hayvan almak da faydasız değildir. Parayı boş yere saklamayıp kazanç getirecek mal-mülk alarak işletmek gerekir. Fakat her birinin zekâtını eda edip borcu yarına bırakmadan ödemek de dince zengin sayılan için kaçınılmaz bir

vazîfedir. Zekâtı verilirse mal artacak, verilmezse yok olup zahmeti sahibine kalacaktır.

Şâirimizin ev ve mal-mülk satınalmak konusundaki tavsiyelerinin de hemen hepsinin mâkûl olduğu söylenebilir. Yalnız müellifin üzerinde etraflıca durduğu iyi komşuluk münâsebetlerinin çağımızdaki büyük şehirlerde çok zayıfladığı, hattâ yok olmaya yüz tuttuğu bilinmektedir ki, bu millî kültürümüzün insânî esasları adına menfî bir değişiklik olarak değerlendirilebilir.

38. Bab Nikâh Yapmak ve Cimâ Tertîbi Hakkında

Şâirimiz öncelikle "Nikâh benim sünnetimdir, kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir" meâlindeki hadîsi naklederek evlenmenin sünnet olduğunu hatırlatır ve Hz. Peygamber'in ümmetinden olanların evlenmesi gerektiğini anlatır. "Ancak" diye ilâve eder, "Evlenmek, kişinin hâli itidâlli olduğu ve elinde mal bulunmadığı takdirde sünnettir. Eğer cinsî istek baskın olursa nikâh etmek vâciptir." Şairimizin bu konudaki diğer fikir ve tavsiyelerini şu şekilde hülâsa edebiliriz:

"Acele ile nikâh etmekten sakınmak lâzımdır. Acele ile nikâh edenin işini yoluna koyması mümkün değildir. Gerçi hayırlı işlerde sür'atli davranmak tavsiye edilmiştir ama adayın karakterini araştırıp, soruşturmadan zenginlik, güzellik gibi vasıfların câzibesine kapılarak veya cinsî ihtiyacın baskısıyla etraflıca düşünemeden evlenmeye karar vermek, netîcede pişmanlığa sebep olabilir. Evlenmek için bir kadına tâlip olunduğunda vakarla istemek gerekir. Ama mal-mülk düşkünlüğü ile çok yaşlı kadına, bilhassa kötü huylu olanına hiç uğramamalı, genç ve bâkireyi bulup almalı, yâni kadınla değil kızla evlenmeyi tercih etmelidir. Kızın gözünü açınca kendi erkeğini görmesi ve onu reisi bilmesi için bu lüzumludur. Daha önce başkası ile münâsebeti olan bir kadını alan gence yazıktır..

Evlenmek isteyen erkek herşeyden önce dindar, aynı zamanda vakarlı, edepli, çevik, eşine hürmet ve muhabbet edecek, kanâatkar bir kız bulmaya çalışmalıdır. Bu vasıflara sahip olmayan güzel yüzlü birine rastladığında, çok belâlara sebep olacağını anlayıp ona âşık olmaktan sakınmak, en mâkûl ve tedbirli bir davranıştır. Bu kayıttan, fizikî güzelliğin hiç nazar-ı îtibâra alınmaması gerektiğinin tavsiye edildiği mânâsı çıkarılmamalıdır. *Murad-nâme* müellifi, müstakbel âile hayatında eşlerin arasındaki büyük fizikî farkın istenmeyecek bir netîceye sebep olmaması için bu yönden de denkliğin gözetilmesini tavsiye eder. Ona göre, güzel olan yine güzel olan almalıdır. Çirkin yüzlü erkeğin güzel biriyle evlenmesi sonuçta kendisi için zaralı olabilir. Zengin ve güzel kadını herkes isteyeceğinden, kocasının elinden alıp onu sıkıntıya düşürebilirler. Kadının kendisine yâr olmasını isteyen çok zengin olanına heves etmemeli, iyi geçinebilmek için her yönden dengini arayıp bulmalıdır.

Ayrıca, rızkın bereketli olması ve kazancından mahrum kalmamak için de ne çok saçıp savuranı, ne de cimri olanı almalıdır. Kadın tasarrufta kocasına hükmediyorsa, o erkek, kocası da onun karısı olmuş demektir. Şerefli ve

saygıdeğer olmak için büyük mevkî ve imkân sâhibi âilelerin kızını almak lâzımdır. İyi kişilerin çocuğunu almak güçtür ve güçlü olmayı gerektirir, ama bunları geçindirmek daha kolay olur.

Meselenin diğer bir yönü de kadını sadece cinsî ihtiyâcı gidermek maksadıyla almamak, akıllı ve edepli olanı araştırarak her şeyin vaktini-saatini, anne-babaya hürmet usûlünü, misâfir ağırlamayı bilen birini bulmaktır.

Gayretli ve tedbirli davranmakla birlikte, kadını aşırı derecede kıskanmak hatâdır ve felâkete sebeb olabilir. Eğer kocası onun hakkında kötü zanlarda bulunmaz, fakat gücü yettiğince ilgi göstererek kaygısını çeker ve ona dâimâ güzel sözler söylerse, kadın-erkeğini çok sever. Aralarında şiddetli geçimsizlik çıkması hâlinde, kişinin en büyük düşmanı kendi karısı olacaktır. İnsan yabancı düşmandan sakınabilir ama tanıdık düşmana daha çok dikkat etmek gerektir. Bunca belâdan emîn olmak için kadının nâ-mahremle, yâni kendileriyle evlenmesine bir mâni olmayan yabancılarla konuşmasına izin vermemek gerekir. Kadın, nâ-mahremin yüzüne bakarsa, hayır, şerle değiştirilmiş olur. Bâkireyle evlenilmesi hâlinde normalden fazlasının kötülüğünden korunabilmek için, onu çok cinsî münasebete alıştırmamak gerekir.

Aşırı derecede cimâ'ın sağlığa zararlı olduğunu anlatan şâir, bu hususta da orta bir yol tutup îtidalden ayrılmamak gerektiğini belirtir. Her zerresi bir insan olabilecek menînin israfı iyi olmadığı gibi, hiç sarfedilmemesi de iyi değildir. Sarhoşken cima etmek, aklı baştan alıp insanı sersem edeceğinden mahzurludur. Ayrıca her akla geldiğinde cimâ etmek, pişmanlığa sebep olur. Çünkü vakit, saat gözetmeden cinsî münasebet hayvanların âdetidir. İnsanın vaktini gözetmesi gerekir ki, hayvanla arasındaki fark meydana çıksın. Bilhassa büyük mevkî sahiplerinin bu konuda daha ölçülü olması icabeder. Cimâdan sonra harcananın telâfî edilmesi ve kuvvetin yerine gelmesi için iyice yiyip içmek gerekir. Cimâ'ı istekliyken ve bilhassa ilkbahar mevsiminde etmelidir. Damar boş olduğunda nasıl kan aldırmak zararlıysa, iştah ve kuvvet olmadığı zaman münâsebet de öyle zararlıdır.

İşte bu şartlara riâyet eden kişi sağlam vücutlu ve kuvvetli, uymayanlar ise gevşek ve tembel olacaktır. İnsan ne yaparsa yapsın, cünüp kalmamalı, guslü ihmâl etmemelidir.

Şâirimizin evlilikle ilgili fikir ve öğütlerinin umûmiyetle İslâmî esaslara uyduğu, Hz. Peygamber'in bu hususlaki hadisleri gereğince genç, bâkire, dindar ve iyi ahlâklı olanlarla izdivacı tavsiye ettiği, her bakımdan tarafların denkliğe riâyetini istediği görülmektedir. Akla, müsbet ilme ve nakle uygun bu nasîhatlerin yanında, dünya görüşü olarak ifâde ve müdâfaa edilen dînî esaslarla uzlaştırılması imkânsız bir-iki tavsiyenin yer alması ise, îzâhı güç bir çelişkidir. Bu babdakinden başka, aşk hakkındaki bölümün ilk hikâyesinde genç bir erkek hizmetçiyle berâber olmanın tehlikesine karşı onu yanından uzaklaştırarak tedbir alan hükümdârın dili ile homoseksüel münâsebetin aykırılığı anlatılırsa da, 25. babın bir "latîfe"sinde söz konusu isteğin îmâen belirtilmesi gerektiği nakledilir.

Murad-nâme müellifinin eserine esas kabûl ettiği *Kabus-nâme*'nin belli bölümleri ile Anadolu halkının cinsiyet kültür ve eğitiminde yer tutan eserlerden biri olduğu[29], Yeni Türk Edebiyat'ında biraz da bu konuda ihtivâ ettiği aykırı tavsiyeler dolayısıyla dikkat çektiği söylenebilir.[30]

39. Bab Çocuk yetiştirme ve Terbiye Etme Hakkında

Murad-nâme'nin 23. bâbında evlâdın anne-babasına karşı vazîfelerini anlatan şair, bu bölümde çocukların ebeveyn üzerindeki haklarını anlatır.

Hz. Peygamber'in bu konudaki hadislerini esas alan İslâm bilginleri,çocuğun başlıca haklarını güzel isim, iyi terbiye, âdil muamele ve evlendirme olarak tesbit ve îzâh ederler. Diğer ahlâk ve terbiye kitaplarımızda sayılan, aslında mesûliyetini müdrik her anne-babanın şefkat ve muhâkeme gereğince çıkarabileceği bu mükellefiyetleri şâirimiz de etraflıca açıklar:

Allah, insana oğul veya kız ne verirse, İlâhî takdiri üzülüp yerinmeden karşılamak ve evvelâ onun şahsiyetine iyi yönde tesir edecek güzel bir isim koymak gerekir. Çocuğa verilen ismin, mânâsı kötü, söylenmesi güç ve onun ayıplanmasına sebep değil, yaşadığı çevrede îtibar edilen iyi bir ad olması şarttır. Daha sonra, şâire göre, çocuk beslenip yetiştirilmek üzere akıllı, dindar, temiz, şefkatli ve güzel konuşan bir terbiyeciye teslim edilmelidir. Erkek çocuğu, aklı başına geldiğinde, mektebe gönderip ona Kur'an okumayı öğretmek îcâb eder. Ayrıca, ileride muhtemel tehlikelerden kurtulabilmesi için silâh kullanma, yüzme gibi hünerleri kazandırmak da lüzumlu ve faydalıdır.

Eğer çocuk zekî ve kabiliyetli ise, onu bir mektep veya muallime gönderip okutmak, evlâdına ilim ve edep öğretmek de babanın en mühim vazîfelerinden biridir. Fakat velî, ilim tâlim edecek kimseye teslîm edince, öğretmen terbiye maksadıyla çocuğunu döverse, yersiz şefkatle araya girip müdahale etmemelidir. Çünkü terbiyede cezalandırmanın da yeri vardır. Çocuklar ilim ve sanatı, kendi isteğinden ziyâde, biraz da cezâ korkusuyla öğrenirler. Kendi isteğine bırakılan çocuk, şehzâde olsa bile, cehâlet sebebiyle belâdan belâya girer ve tuttuğu işleri başaramaz. Terbiye görmeyen kişi, çiğ ve tecrübesiz olduğundan iyi bir işe yaramaz, aylak takımından biri olarak kalır. Çocuk edepsizlik ettiğinde babası onu bizzat döğmekten sakınmalıdır. Zîrâ böyle bir şiddete mâruz kalan çocuk, babasına kin güderek onun malını yemek için ölmesini temennî edebilir. Doğru yol gösterilmesi ve cezâlandırılması için çocuğun kusuru hocasına söylenmelidir.

Baba çok mal sâhibi ve zengin olsa bile, oğlunu boş bırakmamalıdır ki, şerrinden emîn olabilsin. Her ne kadar çocuklar ebeveynin canı gibi değerli varlıkları ise de, bir imtihan vesîlesi olarak verildiklerinden, onlar için tehlikeli olabilirler. Bu sebeple Kur'an'da,"Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının.. mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır." (64/14, 15) buyurularak evlâd ü ıyâlin, insanı aslî gaye ve

---

[29] Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Hayâtî Hökelekli, "Cinsiyet" maddesi, D.İ.A., İst. 1993, sh. 23.

[30] Örnek olarak bkz. Cemal Süreya, *99 Yüz*, 2. Baskı, İst. 1992, sh. 103.

vazîfelerinden uzaklaştırmaya sebep olmaması gerektiğini bildirmiştir. Anababasının terbiye etmediği kimseyi zaman terbiye edecekse de, insan babalık mükellefiyeti gereğince çocuğunu câhil bırakmaktan sakınmalı ve saadet yoluna sevketmeye çalışmalıdır. Bilhassa halkın alt tabakasına mensup kimselerin, çocuklarına bir iş ve sanat öğretmesi şarttır. Çünkü işsiz, hünersiz kişi hiç bir yerde tutunamaz ve barınamaz. Geçim hususunda zahmetten uzak bulunan, mevkî sahibi, zengin çocuklarına belki bir iş ve hüner edinmek yakıştırılamaz ama, bilmesi çok daha güzeldir. Çünkü insan hiçbir zaman belâdan emîn olamaz ve başına ne geleceğini bilemez. Kişinin sahip olduğu imkânlardan mahrum kalması dâimâ mümkün ve muhtemeldir. Bu takdirde sanatın faydası, zararı giderip onu zillete düşmekten kurtaracaktır.

Erkek evlat ergenlik çağına gelince, azgın bir sefih değil, güzel ahlaklı, geçimini sağlıyabilecek bir iş sahibi ve ev idâre etmeye muktedirse, iyi bir âile kızı bulup onu evlendirmek de babasının vazîfelerindendir. Oğul-kız evlendirirken gözü iyice açıp çok firâsetli davranmak îcâb eder. Yine kendi hısımına yaklaşmayıp yabancı yerden akraba olmalıdır ki, dost çevresi genişlesin. Eğer erkek evlâdın işi-gücü yok, faydasız işi çoksa onu evlendirmekten sakınmak ve zamânın düzeltmesine bırakmak lâzımdır. Böyle bir oğul için hür bir âile kızını alıp köle etmemek gerekir. Şâyet buna sebep olursa günâhı babanın boynunadır.

Eğer Allah insana kız çocuğu verirse, onu beslemesi için örtülü bir dadıya teslim etmeli, yedi yaşına ulaşınca, ibâdetin şartlarını, dînin esaslarını ya bizzat ebeveyni öğretmeli veyâ okumuş bir kadına göndermelidir. Çünkü Hz. Peygamber'in bildirdiği üzere, "İlim istemek kadın-erkek her müslümana farzdır." Acele yerine getirilmesi gereken vazîfelerden biri de dengini bulunca kız çocuğunu evlendirmektir. (Bu konudaki hadis için bkz. 47. Bab) Fakat kız evlat evinde kaldığı müddetçe ona merhametle bakmak babasının vazîfesidir.

Baba, kızını evlendirirken çok dikkatli ve basîretli davranarak onu kendisine denk, bekâr bir gence vermelidir ki, iyi geçinsinler. Kız dengi olmayan, çirkin, câhil birine verilirse, geçinemeyip kaçabilir. Eğer, böyle istemediği bir adamın elinden kurtulursa, değeri düşmüş sayılır, kurtulamazsa, başka erkeklerle münâsebete girip annesiyle babasının adını kötüye çıkarabilir. O halde, baba, kızını beğenmediği birine vermekten sakınıp güzel yüzlü bir gençle evlendirmelidir. Şâyet tâlip, bilgili ve dindar olursa, beklemeden kızını ona vermelidir. Fakat dâmat adayının geçimini neden veya nereden sağlayacağını sorup bilmek gerekir. Baba eğer erlik edebilirse, kızını az şeyle, para istemeden vermelidir. Akçeye tapmak çirkin bir iş, yardımla bir ev yapmaya çalışmak ise, sevap ve hayır duâ almaya vesîle olacak takdîre değer bir davranıştır. Bundan başka müstakbel kayınpeder, iyi geçinebilmek için dâmâdının mevkî, kazanç.. îtibâriyle kendisinden biraz altta olmasına bakmalıdır. Çünkü kendisinden daha üstün birine kız verdiği takdirde çok zahmet çekebilir. Kızını dengine vermeyen rahatlığa kavuşmaz. Uygun bir genç bulunduğunda, kızını onunla evlendirmeye çalışmak gerekliyse de, kişinin bizzat bunu teklif etmesi, hoş netice vermeyebilir..

Şâirin çocuk terbiyesine dâir fikir ve tavsiyeleri, ekseriyet îtibâriyle mâkûl ve İslâmî esaslara uygun olduğu gibi, zamanımızın eğitim telakkilerî bakımından

da, öğretimde disiplin ve başarıyı sağlamak üzere teklif edilen şiddet unsuru gibi, tenkît edilebilecek bir-iki noktası dışında, isâbetli sayılabilir. Ayrıca evlenmede denklik esâsına bağlı olarak verilen öğütlerin birkaçı da şahsî görüşlerin ifâdesi olup, sayılan sebepler elbette her zaman aynı sonuçları doğurmayabilir.

40. Bab Genç Erkek Hizmetçi ve Câriye Satın Almak Hk.

Şâirimize göre, köle ve câriye satın almak isteyenin, iyiyi kötüden ayırması gerekir. Kişi uyanık, akıllı olmayınca, ne alırsa zarar edecektir. İnsanın değerini bilmek için basîret sahibi olmak lâzımdır. Adam sarrafı olmak ve işe yarar olanı almak için de "firâset" (fizyonomi) ilmini bilmek îcâb eder. Firâset, zihin uyanıklığı, bir şeyi çabukça anlayış kabiliyeti, bir kimsenin ahlâk ve istîdâdını yüzünden anlamak demektir. Bu girişten sonra, saraya alınacak genç erkek hizmetçi veya küçük câriyenin sırlarına, hüner ve ayıplarına dâir, kendi bilgi, tecrübe ve zevkine göre çeşitli tavsiyelerde bulunmaya başlar şairimiz:

Evvelâ, küçük cariyenin yüzü güzel, fiziği düzgün olmalıdır Çünkü yüz, gözün baktığı yer ve Allah'ın sanatına mazhardır. Hizmetçinin güzelliği, semiz olmasından daha önemli ve olgunluğa erdirmekte daha mükemmeldir. Câriye olarak alınacak kimsenin önce gözünü, kaşını görmek, o nakış içinde İlâhî Nakkaş'ı gözetmek gerekir. Sonra ağız ve burnuyla dişlerine, yanağıyla çenesine, saçına ve benine bakmalı.. Her insanın şerefi gözde ve gönle hoş gelen sözdedir. Bu itibarla, alınacak câriye kara veyâ elâ gözlü, bilhassa tatlı sözlü, açık kaşlı, dudağı lâl (gibi kırmızı), dişleri inci gibi, gül endamlı ve ay yüzlü, doğru burunlu olmalı ki, bakınca gönül alıcı ve göz aydınlatıcı olsun.

Şâirin alınacak câriye için zarûrî saydığı bu vasıfların aynı zamanda evlenecek eşte de bulunmasını gerekli gördüğünü söylemek mümkündür. 18. asrın meşhur âlim ve şairlerinden Erzurumlu İbrâhim Hakkı (öl. h. 1186-m. 1772)'nın *Marifetnâme*'sindeki "kadınların güzelliğinin alâmetleri" bahsini hatırlatan bu tasvir, hemen herkesin tasavvuruna uygun gelebilecek ideal güzellik ölçüleri sayılabilir.

Cariyenin boyu ne kısa, ne uzun olmalı, şişmanlık-zayıflık bakımından da orta hallisini almalıdır. Çünkü herşeyin iyisi vasatî olanıdır. Bütün bu vasıflar bir hizmetçide bulunursa, onu kendinden ayırmamak gerekir. Zîrâ bu evsâfa sâhip olan bir câriye, dünyâda hûri demektir.

Genç erkek hizmetçilerin vasıfları ise, şâire göre şöyle olmalıdır: Boyu düzgün, kendisi güzellikte ay yüzlü; eti, saçı mûtedil, sırtı yassı, ayasiyle alnı açık, kaşı, kirpiği ona uygun, yüzü parlak ve güleç, gözü elâ ve şehlâ (tatlı şaşı) olursa, o köle hepsinden iyidir. Böyle bir gencin yazıcı veya kethüda edilmesi münâsiptir, kendisine hazine verilirse de uygundur.

Şâirimiz saraya silahdar, kapıcı, şarapdar ve aşçı olarak alınacak hizmetlilerde, vazîfelerinin mâhiyeti gereğince aranması ve bulunması gereken vasıfları saydıktan sonra, bunları mensup oldukları çeşitli ırk husûsiyetlerine göre de tanıtır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Türkler'in hâkimiyeti altında pek çok kavmin yaşamış olduğu hatırlanırsa, anılan hükümlerin o devirde milletimizin

diğer unsurlar hakkında gözlem ve tecrübe sonucunda edindiği bâzı intibâları aksettirdiği düşünülebilir.

Kişi alış-verişte etraflıca düşünüp taşınarak davranırsa kazançlı çıkar. Bir bakışta satın almaktan sakınıp hikmetli düşünceyle incelemeli, hüner gözleyip ayıbından kaçınmalı, hizmetçinin veya alınacak şeyin gizli sakatlığını bilmeye gayret etmelidir.

Belirtilere ve ipuçlarına bakarak hastalığı fark edip sağlıklı olanı almalıdır. (Şâir burada devrinin tıbbî seviyesine göre, hangi belirtilerin hangi hastalıklara işaret ettiğini açıklar ve böyle hastalıklı kimseleri hizmetçi olarak almaktan sakınmayı tavsiye eder).

Alınacak hizmetçinin konuşma ve işitmesine bakmayı, ağzıyla burnunun kokup kokmadığını kontrol etmeyi unutmamalıdır.

Gözü kızmış (cinsî isteği artmış)ken hizmetçi aldıktan sonra pişman olmak ihtimâline karşı tedbir olarak, isteğini bir başka yerde gidermelidir.

Köle veya câriyeyi kötü şartlar altında hizmet ettiği yerden almalı ki, gelip iyi muâmele görünce ayrılmak istemesin, sadâkatle çalışsın. Eğer hizmetçi kendine iyi davranılan bir yerden alınırsa, yeni işvereni çok üzmesi mümkündür. Ancak çok hoş tutulduğu takdirde onun hizmetinden biraz faydalanılabilir. Ayrıca çok kapı gezmişi, birbiriyle kardeş olan hizmetçiyi almamalıdır ki, şerlerinden emîn olunsun.

Kısacası, insan gerek hizmetçi, gerekse binek olsun ne alırsa, geç almalı, sattığını çabukça satmalı. Her işinde kusur eden hizmetçiye zahmet vermenin mânâsı yoktur. Bir defâ söylemekle onun gereğini yerine getirmeyen köleyi satıp başkasını almak gerekir. Hizmetçi satandan câriye almamak, satılan hizmetçiyi tekrar istihdâm etmemek aklın gereğidir.

Çeşitli belâdan sâlim olmak isteyen efendi, hizmetçisine çok insaflı davranmalı, ona gücünün yettiği nisbette iş buyurmalıdır ki, emri altındaki, kendisini ana-baba, çalıştığı yeri evi gibi bilsin.

Şâirin saray veya konağa hizmetçi almaya dâir tavsiyelerinin zamanımızda bir işe alınacak kimselerde aranan şartlar bakımından geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar kölelik çağımızda umûmiyetle kalkmış görünüyorsa da, bir iş yerinde belirli bir ücret karşılığında çalışacak kimselerde de işverenlerin aşağı-yukarı bu gibi vasıfları aradığı bilinmektedir. İşçi ve memurun cinsiyeti, (ırkı), fizikî ve sıhhî durumu, daha önce çalıştığı yerlerdeki başarı derecesi, sâbıkası, işin gerektirdiği vasıflara kâfî seviyede sâhip olup olmadığı..gibi hususlar, hep göz önünde bulundurulmaktadır.

41. Bab At Satın Alma Mârifeti Hakkında

Yüzyıllar boyunca insanlık tarihinde ulaşım vasıtası olarak önemli bir yer tutan atın, bilhassa bu hayvanı ehlîleştirdiği rivâyet edilen "ordu-millet" tâbiriyle vasıflandırılan Türklerin eski kültüründe büyük bir değeri olduğu bilinmektedir. Dilimizde atla ilgili, bir kısmı hâlen yaşamakta olan atasözü, deyim ve terimlerin

çokluğu dahi, bu canlı yol arkadaşının eski hayâtımızdaki ehemmiyeti hakkında bir fikir vermeye yetecektir.

Milletimizin at sevgisini, Köroğlu (XVI. y. y.), Dadaloğlu (1785?-1868) gibi halk şâirleri onun için düzdükleri güzellemelerle, Gâzi Giray (1553-1607), Nef'î (1570?-1635) gibi şâirlerimiz ise yazdıkları rahşiyyelerle dile getirmişlerdir. Yeni Türk Edebiyat'ında ise at, meselâ Yahyâ Kemâl'in, Necip Fâzıl'ın eserlerinde bir "senfoni", millî târihimizin zafer ve yükseliş devirlerine duyulan hasretin ve yaşayışımızdan çıkıp uzaklaşan güzelliklerin timsâli gibidir.

Daha önce *Murad-nâme*'nin "av"la ilgili 15. bâbında işaret ettiğimiz üzere, geçen asırlarda "Arap atlar ırağı yakın eyler"ken, motorlu vasıtaların keşfinden sonra "arabalar" (ve diğerleri) uzakları yaklaştırmaya başlayınca, bu canlının hayâtımızdaki yeri azalmış, bâzı spor ve eğlencelere münhasır kalmıştır.

Hayvanların en değerlisinin at olduğunu belirten *Murad-nâme* müellifi, onu yiğidin kahramanlık sermâyesi kabûl ederek bu babta, binek alınırken dikkat edilmesi gereken hususlara, kusur ve hünerlerine dâir bilgi verir. Atla ilgili olan bu tavsiyeleri, kısmen zamanımızdaki arabalara, yani motorlu bineklere adapte etmek mümkündür.

"Alınacak bineğin işe yaraması ve beğenilmesi için çok dikkatli ve uyanık olmak lâzımdır. Bu yolda yanılmaktan sakınıp iyileşecek işi sakat etmemelidir. Hikmet sâhiplerine göre, varlığıyla dünyâyı süsleyen insanın zineti, binek ve elbisedir. O halde, yiğidin atı, kılık-kıyafetine uygun olmalıdır. At, aynı zamanda civan-mertlik gözeten er için bir kuvvettir. İnsanın kusur ve hüneri, bilgisi, cehâleti, idrak seviyesi.. konuşmasından kolayca anlaşılabileceği hâlde, atın kusur ve hüneri gizlidir. Onun güzel mi, çirkin mi olduğunu anlatan dili yoksa da, görünüşünden ve bir takım alâmetlerinden iyi mi, kötü mü olduğu anlaşılabilir " diyen şâirimiz, bundan sonra atların söz konusu işâret ve belirtileri hakkında bilgi vererek tavsiyelerde bulunur.

42. Bab Uygun ve Hemfikir Dost Seçmek hk.

Murad-nâme müellifi, nasîhat-nâmesinin ahlak ve terbiyeyle ilgili bu bâbında, kişinin kimlerle dostluk etmesi ve etmemesi gerektiği husûsunda, dost olunacak kimselerde bulunmasını zarûrî saydığı vasıflar ve arkadaşların birbirine karşı vazîfeleri konusunda birtakım bilgiler, öğütler verir.

Kendi kafasına ve gönlüne uygun dosttan ayrıldığında hayâtı zorlaşan insanoğlu, cemiyet hâlinde yaşamaya muhtaçtır. O hâlde, akıllı kişi mümkün olduğu kadar dostlarının sayısını arttırmalıdır ki, gamı azalsın ve yardımcıları çoğalsın. İnsanlarla iyi geçinmenin aklın gereği olduğuna Hz. Peygamber, "İmandan sonra aklın başı kendisini insanlara sevdirmektir" hadîsiyle işâret eder. Kendisine "Arkadaş mı daha iyi, yoksa kardeş mi?" diye sorulan bir bilge, " kardeş, dost olsa daha iyidir" cevâbını verir. Vaktinin hoş geçmesini isteyen, dostsuz kalmamalıdır. Dostsuzluk bir bakımdan yokluk sayılır. Kazançların en iyisi, kâmil âlimle dostluk, zararların en ziyanlı olanı ise, câhil ile arkadaşlık etmektir. Dostsuz kimse çeşitli engellere çarpan gözsüz başa döner. Akıllı insana

dost olarak anne-babası yeter. Herşey yaşlanır, ancak dostluk genç kalır. Gönülden gamı giderip ferahlık veren iki şey vardır: Birisi dostun yüzü, diğeri akıl sahiplerinin sözü.. Fakat dostluğun devâmı için kararsız ve vefâsız olmamalı, arkadaşın ne kadar cefâsı çekilse de vefâyı arttırmalıdır. Ancak akıllı kişi, her ihtimâle karşı dostuyla ölçülü bir münâsebet içinde olur. Arkadaş insana iyi-kötü ne ederse, ona her hâlükârda îtibâr etmek gerekir. Küçük bir şey yüzünden dosttan ayrılmak, aradaki hukûku yok saymak mânâsına gelir. Hatâsız kişi olmayacağı için, kusûru sebebiyle dostlardan uzaklaşmak, akılsızlık belirtisidir. İnsan bir yabancıyla dost olunca, arada kâr-zarar gözetmemelidir. Kâr-zarar gözetenler birbirleriyle dost değil, belki düşman olacaktır. Arkadaşının bütün kusurlarını bilen kimse, dostluk bozulduğunda bunları onun aleyhinde kullanabileceğinden, dostlukta ölçülü davranmak lâzımdır. Uygun, sözüne sâdık ve vefâlı bir dost, insan için değerli bir hazînedir. Dostluğun devâmı için, üzüntülü-sevinçli günlerde arkadaşını arayıp sormalı, onun kederini, neş'esini paylaşmalıdır. Kişi dostunu dâimâ hatırlayıp ona her işinde yardım etmeye çalışmalıdır ki, o da kendisini ansın. Arkadaşından dâimâ iyilik, cömertlik ve hâlis dostluk gayreti gören kimse de, ona benzeriyle karşılık verecektir.

İnsan kendisinin düşmanıyla dost veya dostuyla düşman olan arkadaşından sakınmalı ve onun dostluğundan vefâ ummamalıdır. Ayrıca sır saklamayan ve sebebsiz yere arkadaşını diğer insanlara şikâyet eden dosttan da kaçınmak gerekir. Çünkü onun dostluğunun sebebi menfaattir. Menfaate dayalı dostluklar, menfaat bittiğinde yok olmaya mahkûmdur.

Kişi, insanların iki grubuyla da, yâni hem iyilerle, hem de kötülerle dost olmalı, amma iyilere gönülden, kötülere dilden dost olmalıdır. Çünkü kötüler de bir gün gerekli olabilir, onların yardımına da ihtiyaç duyulabilir. Akılsız ve bilgisiz kimselerle dost olmaktan kaçınmak idrâk gereğidir. Zîrâ "akıllının düşmanlığı, câhilin arkadaşlığından daha iyidir".

Büyükler, şu dört güzel vasfa sahip kişilerle dostluğu tavsiye ederler:

1-Akıl- Hak'tan yana doğru yol bulmak için akıllıyla dost olmak gerekir. Ahmak kimsenin arkadaşlığında hayır olmadığından ona yaklaşmamak lâzım. Çünkü akılsız kimse, dostuna iyilik etmek isterken, cehâleti yüzünden zarar verir.

2-Güzel ahlak-Dost olunacak kimsede güzel ahlâk şartını aramak gerekir. Çünkü kötü huylu olan bedbahttır ve böyle birinin gönlü değişince, arkadaşıyla arasındaki iyiliği ve hukûku hemen unutur.

3-Selâmet ve insaf-Hîlekâr ve zâlim tabiatlı kişilerle dostluk etmekten kaçınmalıdır. Çünkü onlardan kimseye vefâ gelmez, ama çok cefâ gelir.

4-Islâha rağbet-Dostta bulunması gereken bir haslet de, günâh işlese bile, o fiili, günâh olduğunu inkâr etmeden işlemek ve gönlü ıslâha istekli olmaktır. İtikâdın sağlam olması için Hak'tan gâfil kimseye itâat ve îtimat etmemek gerekir.

Bu dört hasletin dördünü veya birini şahsında taşıyan kişiyle dostluk edilebilir. Kişinin dostluk derecesi darlık ve felâket gibi zor zamanlarda anlaşılır. Kendisinin malı mevcutken arkadaşının eli dar olduğunda ona yardımını

esirgemeyen kişi dost olmaya yarar. Arkadaşının başına bir belâ geldiğinde ondan yüz çevirmeyen de sâdık dosttur.

Kişinin dostuna güvenerek işinde ihmalkâr davranması doğru olmadığı gibi, herkesi sâdık zannederek başka kişilere açıklanabilecek sırlar vermekten de sakınması îcâb eder.

Birbiriyle dost olan insanların şu on türlü hakka riâyet etmesi gerekir:

1-Kendisi muhtaç olduğu hâlde malını arkadaşından esirgememek,

2-Dostun kaygısını çekmek, ne ihtiyâcı varsa kendisine gelip istemeden ona gönül hoşluğuyla yardım etmeye çalışmak,

3-Ölü veya diri her bir dostu hakkında hayır söylemek,

4-Arkadaşını sevdiğinde bunu ona bildirmek, sevgisini belirtmek,

5-Dostuna dâimâ hayır yolunu göstermek,

6-Dostundan iyilik umduğu yerde şer görürse afvetmek, arkadaşının dîne aykırı işlerini; İlâhî yasaklardan kaçınmadığını görürse, dostluğu kesmeyip ona nasîhat etmek,

7-Dostlarını arkalarından hayır duâ ile anmak,

8-Hayatta oldukları müddetçe dostluğu sadâkatle sürdürmek, öldüklerinde dostluğu oğullarıyla devâm ettirmek,

9-Yapmacık hâl ve hareketleri, göstermelik nezâketleri gidermek,

10-Dostluk hukûkunda eksik ve kusurlu olduğunu zannetmek,.

Bu on hakka riâyet edenler, saygıdeğer ve saâdete mazhar olurlar.

Yoksul, zenginle dostluk etmekten vazgeçmeli, fakat zengin fakiri dost edinirse, arkadaş olmalarında bir mahzur yoktur. Kendisinden vefâ değil, cefâ gelecek kindarı da arkadaş edinmemelidir.

43. Bab Düşmanlardan Sakınmak Hakkında

Şairimiz *Murad-nâme*'nin bu bâbında düşmanlığın sebeplerini, sonuçlarını, düşmanlardan korunmanın yollarını, iç ve dış düşmanlara karşı nasıl mücâdele edilmesi gerektiğini anlatarak okuyucuya birtakım tavsiyelerde bulunur.

İnsan, ilk tedbir olarak düşmanlık ateşine yanmamak için düşman kazanmamaya çalışmalıdır. Çünkü düşman kazanmak çok tehlikelidir, o yüzden insanın başına çok belâlar gelebilir. Bilhassa iki ülkenin başkanı arasına düşmanlık girerse, her biri mutlaka ya yenip yıkacak, yâhut kırılıp mağlûbiyete uğrayacak, kuvvetli olan güçsüzü yiyecek, dünya fitneyle dolacaktır. Taraflar birbirlerinin malına, mülküne, ülkesine ve canına kasdetmek niyetiyle saldıracaktır. O halde, düşmanlığın ne kadar tehlikeli netîceler doğurduğu anlaşılmalıdır. Düşmanlık insanı kötülüğe sevk eder ve hayır işinden alıkoyar.

Düşmanlığın, insanların birbirini kıskanarak diğerine hükmetmeye çalışması gibi çeşitli sebebleri vardır. Halbuki haset, hayrı yiyip şerri arttırır. Akıllı olan,

düşmanlığın neden doğduğunu ve neticede taraflardan birini boğduğunu, ayrıca hasmıyla nasıl yaşaması gerektiğini bilmelidir. Bilgi ve hikmet sâhiplerinin tespitlerine göre, düşmanlığın sebebi, benliğini korumak isteyenin sakınması gerekli dört şeydir: Açgözlülük, eziyet, ümitsiz etmek ve sert söylemek..

Kötülükten kimsenin artnayacağını, zulümle âbâd olunmayacağını bilerek dâimâ iyilik düşünmek gerekir. Kişi her zaman düşmana zarar verme fırsatı bulamayacağına göre, onunla nasıl yaşamak ve geçinmek gerektiğini bilmelidir. Bir defâ, düşmanın verdiği söze ve dost olma gayretine güvenmek, tehlikelidir. Akıllı insanın basiretli davranarak düşmanından sakınması icabeder. Düşmanların en kötüsü, hîlesi en gizli olanıdır. Bu bakımdan, düşmanın yaptığı hangi iyilik varsa, onun içinde saklı art niyetini bilmeli, yumuşaklık ve sevgi gibi görünen davranışlarının ise kahrın tâ kendisi olduğunu anlamalıdır. Çünkü düşmanın düşmanlığını, hasmıyla mücâdeleyi bırakması mümkün değildir ve gerçek yüzünü gösterme fırsatı beklediği bilinmelidir. Bu sebeble, barış içinde yaşamak, düşmanın kahrından korunup kurtulmak isteyenin dâimâ tedbirli, uyanık ve savaşa hazır hâlde olması şarttır. Niyeti kötü ve sözü güzel olan düşman, altınla yaldızlanmış bakır gibidir; dışında ayıbı yoksa da içi ayıplarla doludur.

Kendisinden kuvvetli düşmanın kahrından korunmak isteyen, ona karşı şiddet göstermekten sakınmalı, tedbirli davranmalıdır. Çünkü sertlikle başarılamayan iş, yumuşaklıkla tamamlanabilir. Yavaşlık neticesinde nice kötülerin tutulmasına mukabil; sertlikle onca kişiler yenilmiştir. İşini dostluk göstererek yapmayan kimse, bilgisizlik ateşine düşerek yanacaktır.

Kişi şâyet zulmüne mâruz kaldığı düşmandan öcünü alamazsa, onu zamânenin intikâmına bırakmalıdır. Zamâne, onun yaptığının cezâsını verecek; onu yere vuracaktır. Şu halde insan, kendisinden kuvvetli ve yakınında olan düşmanıyla, varlığını esirgeyen zâlim dostundan sakınmalıdır.

İnsan, gâlip geldiğinde zaferinin îtibârını korumak için öğünmekten sakınmalı, aynı zamanda büyük düşmanına olduğu gibi küçük düşmanına karşı da tedbirli davranmalı, bilhassa hükümdar, hasmı ne kadar küçük olsa da kendi büyüklüğüne güvenmemelidir. Ayrıca düşmandan, bilhassa evin içindeki düşmandan, aslâ emîn olmamak lâzımdır. Çünkü ev içindeki düşman, insanın her hâlini bilir. O hâlde, kişi çalışıp çok dost kazanmalıdır ki, düşman azalsın. Dostu çok, düşmanı az olan insanın devleti bahtiyardır. Düşman kazanmak hayırsızdır, insan kendisine dost seçmelidir. Bazan bir ehemmiyetsiz düşmanın şerrini, bin dost bile gideremez. Azîz olmak isteyen, dostlarına değer vermelidir.

Savaşta düşman âciz hâle düşürüldüğünde, eğer hasım aman dilerse, mertlik edip onu bırakmak gerekir. Çünkü düşmanın düşkün olması, ölümden beter, bu, cezâ olarak ona yeter. Her ne kadar" düşmanların ölmesi ganîmettir" demişlerse de, her canlının bir gün mutlaka öleceği unutulmamalıdır. Cana yoldaş olan ancak iyiliktir. O halde akılsız kişiyle kötülük işleyenden uzak durmalı, bütün halka insanlık etmelidir ki, girilecek kabir aydınlık olsun. Kişi öfkelendiğinde, kızgınlığını yutkunmakla gidermeli, böylece onun şerrini ortadan kaldırmalıdır. Çünkü öfkesini tutmak, Kur'an'da övüldüğü gibi, (3/134) peygamberlerin ve

velîlerin ahlâkındandır ve insanı nice taşkınlıklardan kurtarır. Ayrıca nifâkın tesîriyle düşman bir insana gâlip gelip onu helâk etmek istediğinde, kaçıp kurtulmak da erliğin gereğidir. Çünkü "Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" (2/195) buyurulmuştur. Güç yetirilemeyenden kaçmak da peygamberlerin sünnetlerindendir. Nitekim Hz. Mûsâ, Firavn'a "Sizden korkunca aranızdan kaçtım" (26/21) demiştir. Düşmanına gâlip gelmek isteyen, savaşın vaktini iyi tâyin ve tesbit etmelidir. Vakitsiz harbe kalkan, silâhını düşmanına eliyle vermiş olur.

Düşmanlarının az olmasını isteyen insanın dili tatlı olmalıdır. Çünkü tatlı dil, büyücülüğün yarısıdır. Fakat yalancı ve çok lâf edici ve can sıkıcı olmaktan, faydasız sözden, ikiyüzlüyle arkadaşlıktan sakınmak lâzımdır.

Büyükler "şu on huya sâhip olandan yüz belânın felaketi gider" demişlerdir:

1-Kendinden büyüklerle çekişme,
2-Sert adama karşı inad etme,
3-Çok kıskanç olanla konuşma,
4-Bilgisizle münâkaşa etme,
5-İkiyüzlü dalkavuk kimseyle dost olma,
6-Çok yalan söyleyenle alış-veriş etme,
7-Cimriyle arkadaş olma,
8-Yüzsüzden uzak ol,
9-Kadınlarla çok oturma,
10-Sırrını sakla..

Düşmanından kurtulmak veyâ onu dost etmek isteyen, her zaman bunları okuyup hatırlamalıdır.

Şâirimizin bu konudaki tavsiyelerinin bir kısmı tenkid edilirse de, çoklukla akla uygun ve tecrübe mahsûlü olduğu görülmektedir. Bu bölümün subaşılık, cenk, suçluyu cezâlandırma konularına dair bablarla münâsebetini de hatırlatmak gerekir.

Naklettiğimiz şu sâde öğütlerin, fert, grup ve devletlerin birbiriyle münâsebetleri konusunda "kanun" denilebilecek kadar tecrübî gerçeklerin ifâdesi olduğunu söylemek mümkündür.

44. Bab İyilik ve Kötülük Hakkında

Şairimiz bu bölümün önceki bablarla münasebetine "İnsanlar arasında dostluk ve düşmanlık, iyilik yâhut kötülükten meydana gelir" sözüyle işaret ederek asıl konuya geçer.

Murad-nâme müellifi, iyiliğin cihan-şumûl bir esas olduğunu, yani dünyadaki bütün insanların iyililiğin gerekliliği konusunda birleştiğini belirtir, ayrıca bütün dinlerde "hayr"ın övüldüğünü, emir ve tavsiye edildiğini, kötülük edenlerinse cezâlandırıldığını anlatır. Akıl sâhipleri de, iyilik etmeye gücü yeten herkesin elindeki fırsatı kaçırmadan, söz ve fiiliyle iyilik etmesini telkin etmişlerdir. Çünkü îmanın gereği ve netîcesi iyilik olduğu gibi, insanın elinde kalan da hayırla

ihsanıdır. Allah ve Peygamber, âhirette makbûl olmak, azaptan kurtulmak için iyilik yapmanın şart olduğunu bildirmiştir. Nitekim Kur'an'da "Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. "(28/77) buyurulmakta, Hz. Peygamber de "İyilik fırsatı elden geçmeden iyilik et!" gibi hadisleriyle insanları hayır ve hasenâta teşvîk etmektedir.

Burada, mücerret bir isim olan "iyilik" kelimesi, sâdece yardım etme, muhtaçlara bağışta bulunma mânâsında değil, en geniş mânâda, din, ahlâk ve insâniyetin bütün gereklerini yerine getirme mânâsında kullanılmaktadır.

"İnsan, ihsanın kuludur, ", "Hür iyiliğin kölesidir" gibi veciz sözler, kişinin yaratılışında bulunan iyilik sahibini sevme duygusunu ifade eder. O halde, dosta, düşmana iyilik etmek gerekir ki, beden ve can rahata erişsin. Bir kişiden iyiliğini esirgeyen kimse, onu kendisine düşman etmiş, hayrı bırakıp şerre gitmiş olur. Düşmanını kahretmek isteyen, onun kötülüğüne iyilikle karşılık vermelidir. Yapılan iyilikleri önlemeye çalışan kimseden Kur'ân-ı Kerîm'in "hayra bütün hızıyla engel olan.." (50/25) şeklinde bahsetmesi çok mânâlıdır.

Büyüklerin tesbîtine göre, kötülüğün esâsı hırs ve açgözlülüktür. İnsan öfkelendiğinde, Allah'ın yardımıyla murâdına ermek için, iyiliğe yönelmelidir. İyilik eden kişiye yabancılar ve düşmanlar dost olur;fakat kötülük, dostları üzer, hasımları sevindirir, hatta arkadaşları düşman edebilir. Gönül gözü, iyilikle aydınlanır ve gül bahçesine döner. Eflâtun (M.Ö.. 430- M.Ö.. 348) her nîmet sâhibinin kıskanılacağına işâret ederek, bu kaidenin birkaç istisnâsını sayar: "İyilik, tevâzu (alçak gönüllülük) ve hizmet, kimsenin 'benim olsa!' diye kıskanmadığı üç büyük nîmet olmuştur.." Zor işler iyilikle kolaylaşır. Allah iyiliğe büyük ecir verecektir.Bilginlerden biri der ki: "Kişi, saygıyı tevâzûda bulur. Büyüklük lâzımsa, iyilik ve fedâkârlık gözetmek gerekir. "Meşhur âlimlerden Nâsıruddin-i Tûsî (1201-1274) ise, "İnsanların dilini sövmeden, kızıp dövmeden övmeye çevirecek şey, iyiliktir" der. Kötü adlılığı ancak iyilik ve ihsan çeker. Nitekim Hz. Ali (598-661)'nin "İhsan dili keser" vecîzesi, bu gerçeği ifade eder. İnsanların gönlünü kazanmak zorla değil, ancak iyilikle mümkündür.

Yaptığı iyiliklere güvenerek gurûra kapılmamak için şuna dikkat etmek gerekir: Hikmet sahipleri, "gözü kendi kötülüğünü gören, her ne kadar kötülük etse de-hatâsını itiraf ettiğinden- kötü değildir, ama kendisini iyilik edici bilen, aslında fenâ biridir" demişlerdir. Yine, kendi iyiliğini istediği halde, başkalarına kötülüğü revâ (uygun) gören, iyiliğe lâyık değildir.

İyi bir insanın yaptığı iyilikleri sayarak başa kakmaması gerektiğinden, kişi kime iyilik ederse minneti gidermeli, kendisine iyilik edenlere teşekkürü ihmâl etmemeli, aynı zamanda iyilikle karşılık vermelidir. "Hayır eken rağbet biçer, şerr ekense pişmanlık çeker. "

45. Bab İyi ve Kötü Huy Hakkında

Şairimiz cemiyette huzur, nizam, güven, barış ve kardeşliğin sağlanabilmesi için güzel ahlâkı en zarûrî bir esas kabûl ederken, kötü ahlâkı hayatta düşmanlık, kargaşa ve savaşı netice veren önemli sebeblerden biri sayar. İyi ahlâk sâhibi

insanların, çevrelerinde sayılıp sevileceğini, neticede ebedî bir saâdete kavuşacaklarını, buna mukabil kötü huy sâhiplerinin toplum için ıslah edilmesi gereken zararlı unsurlar olduklarını anlatır.

İyiliğin aslı güzel ahlâk, kötülüğün aslı ise kötü ahlâktır. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki, normal şartlarda insan ahlâkıyla rağbet ve hürmet görür. "Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" diyen Hz. Peygamber'in ahlâkî hadisleri, İslâmiyet'te bu meselenin ne kadar önemli bir esas olduğunu göstermeye yeter. Meselâ "Mü'minlerin en fazîletlisi hangisidir?" diye sorulduğunda, "Ahlâkı en güzel olanıdır" cevabını vermesi, sonra "Terâziye ilk konan şey güzel ahlâktır" hadîsi, ahlâkın dindeki ve toplum hayatındaki yerini kâfi derecede anlatmaktadır.

Akıl sahiplerine göre, iyi huyun temeli "hayâ", bekçisi ise "ilme kanmak", kötü huyun bekçisi eşkiyâlık, esâsı ise saâdeti reddetmektir. Güzel ahlâk sâhibi olan, neticede amelinin mükâfatını alarak cennete girecek, kötü huylular ise sû-i istimâllerinin cezâsını cehennemde görecektir. Güzel ahlâk, sâhibini her belâdan sâlim eder. Nitekim Hz. Peygamber, "Ahlâkı güzel olan dünyâdan ancak mü'min olarak çıkar" buyurmuştur. Bir Arap atasözünde ise güzel ahlâklı insanların, yaşadıkları yer ve zamanda mutlu ve îtibarlı olacakları şöyle ifâde edilir: "Ahlâkı güzel ve konuşması lâtîf olanı, günü mesut eder, kavmi de ona hürmet eder. "Kötü huylu olanlar, kıskançlık, vicdan azâbı, cezalandırılma korkusu.. gibi sebeblerle dâimâ kaygılı olurlar. Güzel ahlâk sâyesinde insan ve âlem süslenmiş olur; fakat kötü huy, dünyânın ve rûhun nizâmını bozar. O halde, dünyâda hürmet ve ikram görmek isteyen, şu beş huya sâhip olmalıdır:Sabır, kanâat, güzel ahlâk, tatlı dil ve az incitici olmak..

İyi huy, kendisi hakkında kötülük düşünen kimseye iyilikle karşılık vererek onun belâlarını gidermektir. Huyu güzel olandan iyilik, kötü ahlâklıdan ise kötülük doğar.

46. Bab Gençlik ve İhtiyarlık Hakkında

İnsan ilim ve mârifeti, güzel ahlakı, gençken tahsil etmelidir ki, yaşlanınca bilgisiz kalmasın. Dünyâ duralı beri büyükler gençliği bahâra, ihtiyarlığı güz mevsimine benzetmişlerdir. Kişi her ne kadar genç ise de, ihtiyar gibi akıllı ve temkinli davranmalıdır. Gençlerin en hayırlısı, delikanlılık çağında, bilgi, tecrübe, vakar ve tedbirli hareket bakımından ihtiyara benzeyenleridir. Elbette gençlere, gençliği bırakmaları tavsiye edilmiyor. Kastedilen şu: Gençler gençliklerini yaşamalıdır ama hayvan gibi değil, insana lâyık şekilde. Gençlik, hem ağırbaşlı, temkinli, hem de neşeli olmalı, fakat çılgınca bir neşe içinde olursa, gittiği yerlerde işi düzelip iyileşemez. Gencin ilmi ve o bilgi gereğince iyilik ve yumuşaklığı olmalı, ne söylerse aklıyla muhâkeme edip söylemelidir. Bilhassa sultan (idâreci) olan gencin mutlaka güzel konuşabilmesi lâzımdır. Gencin mertliğine delil olarak aklı, güç ve liyâkati bulunmalıdır. İnsan, ömrünün zevkini meşrû sınırlar içerisinde gençlik çağında sürmelidir. Çünkü ihtiyarlıkta bu lezzeti bulmak mümkün değildir. Kişinin gençlik çağında akıl, bilgi ve tecrübeden ziyâde, his ve heveslerine uyarak yaşadığına işâret edilerek, "Gençlik, çılgınlığın bir dalıdır" denilmiştir. Fakat insan gençlik çağında da Allah'ı anmalı, zulüm ve

eziyeti bırakıp iyilik etmeli, ölümden emîn olmamalıdır. Çünkü ecel gizli olduğu için, ölüm uzak görünürken yakın da olabilir. Herkesin bildiği gibi ölümde genç-ihtiyar farkı yoktur, ecel gelince hepsini alır ve ancak O, ezeli hayat sâhibi Allah bâkî kalır. İster genç, ister ihtiyar olsun, hiç kimse ölümden kurtulamaz. Bu sebeble gencin gençliğiyle gururlanmaktan sakınması gerekir. Binlerce yıldır gelip geçen cihangirler hani, şimdi nerdedir? Onların büyüklüğü, haşmeti, yiyip-içmesi, ilim ve hikmeti hani? Doğan mutlaka ölecek ve cihâna gelen ister-istemez gidecektir. Fakat bize düşen vazîfe, hayatta kaldığımız şu bir kaç gün zarfında şerden uzak olmak, ilim ve hikmet kazanarak iyilik etmektir.

Gençler sadece yaşıtlarıyla değil, zaman zaman ihtiyarlarla da sohbet etmelidir. Çünkü genç adam, gençlik çağında içkisiz sarhoş gibidir, diline ne gelirse, faydalı-faydasız demeden söyler. Şâyet sohbetlerinde yaşlılar da bulunursa, onlar gençlik sarhoşluğuyla söylenen yaramaz sözleri giderirler. Hem ihtiyarların, hem de gençlerin bulunduğu sohbet meclisi daha parlaktır. Çünkü yaşlılar iş bilici, tecrübeli olur, nereden sorulursa cevap verebilir. Gençler gerçi yaradılışta kusursuzdur, bedenî ve zihnî bakımdan daha sağlam yapılıdır, ama ihtiyarlarda, bilhassa araştırıcı olanlarda acâyip hikâyeler, büyük devlet adamlarına dâir delil ve eserler olur. Hikmet sâhipleri, gençlerle yaşlıları mukâyese ederken der ki: "Bir gencin tâze yanakta gördüğünü, ihtiyarlar her siyah ve kara şey üzerinde görür..."

Gençler, yaşlanmayı, yaşlılarla bir olmayı ister, fakat ihtiyar yakında göç edeceğini bilir ve gençliğe hasret gider. Gençler umûmiyetle kendilerinin ihtiyarlardan daha bilgili olduklarını kabûl eder, fakat bunun delîlini göstermezler. Halbuki uzun ömürlü olmak isteyen gençler, ihtiyarlara hürmette kusûr etmemeli ve onların sözlerini boş laf sanmamalı, hatırda tutmalıdır. Ama söz-sohbet bilen, bilhassa insanların ileri gelenleri mevkiindeki gençler, çocuk gibi bilgisiz yaşlılardan daha iyidir.

Kişi gençlik çağında gençliğini yaşamalı, ihtiyarlayınca da yaşını-başını bilmelidir. Gençlere özenerek hevâ ve heves gözetmeye çalışan ihtiyar, halka rezil olur. Çünkü gencin ihtiyar olma, uzun yaşama ümîdi vardır ama, ihtiyarın ümîdi ancak ölümdür.. İnsan ne kadar büyük mevkî sâhibi olsa da, ecel habercisi geldiğinde, hiç beklemeden at hazırlanacaktır. Çünkü her olgun meyve, ya toplanır veyâ ağaç tarafından düşürülür..

Genç, gençlik çağının sür'atli geçeceğini ve ömrü varsa yaşlanacağını bilmelidir. Beden eskidiği, yıprandığı nisbette duyular da zayıflamaya başlar. Gençlikte beden ve can çevik, fakat yaşlanınca gâyet gevşek ve tembel olur. İnsan ihtiyarlıkta, gençlik çağından daha fazla istikamet üzere olarak yönünü îman ve İslâm'a döndürmelidir.

Ömür, acele giden bir güneşe benzetilirse, gençlik çağı kuşluk güneşi, ihtiyarların yaşı ikindi güneşidir. Gençler gün doğusunda kemâle erer ama yaşlılara akşamleyin ölüm ulaşır. Güneş, mutlakâ akşama ulaşıp batacağı gibi, ihtiyar da mutlakâ ölecek, toprak olacaktır. O zaman insana ne malı, ne makamı.. hiçbir şey fayda vermez, ancak amelleri kalır, yaptıkları sorulur.

İhtiyarlığında yolculuk yaparak evden uzaklaşan kimse akılsızdır. Ansızın hastalanabileceği için yaşlının bir yerde ikamet edici olması uygundur. Yolculuk gücü yetene mübârek ise de, yetmeyen için zararlıdır. Fakat ihtiyaç ve mecbûriyet olduğunda, yaşlı yola çıkarsa, saâdet gördüğü bir yeri kendisine makam edinmelidir. Hikmet sâhipleri, "İyi bahtlı olan, Allah'tan devlet, gönül şenliği ve sevgi ister. Vatan isteyen kimsenin yaşayışı, işi-gücü zor olur" derler. Fakat Hz. Peygamber'in "Vatan sevgisi îmandandır" hadisi, bu sözün hükmünü kaldırır. Eğer bu hadisle bilgeler sözünü uzlaştırmak gerekirse, Hz. Peygamber'in maksadının uhrevî, hikmet sâhiplerinin sözünden kastedilenin ise dünyâ saâdeti olduğunu söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi, bu bölümde gençlik psikolojisiyle ilgili tesbitler gerçeğe uygun, hayâtın bu çağındaki fertlerin eğitimi konusundaki tavsiyeler ise umûmiyetle faydalıdır.

47. Bab Sabır ve Acele Etmek Hakkında

Aklen ve naklen övülerek tavsiye edilen güzel ahlâktan biri de sabırdır: "Allah sabredenleri sever," fakat sabrın zıddı olan acele, kötü ve zararlı bir huydur. Nitekim Hz. Peygamber bu gerçeği şöyle ifade eder: Acele şeytandandır, acele etmeden tedbirli davranmak ise Rahman'dan.. "

Akıl sâhiplerinin tesbitlerine göre, sabrın beş faydası, acelenin ise o kadar zarârı vardır:

1-Sabırla insan rûhu ferahlık bulur. Bir hadiste bildirildiği üzere; "Sabır, ferahlık kapısının anahtarıdır. "Fakat acele eden umûmiyetle üzülür ve bezgin olur.

2- Sabırla söz söylendiği takdirde onda hatasız doğruluk ve isâbet ümîdi, fakat acele etmekte hatâ ihtimâli fazladır. "Teennî eden kimse isâbet eder veya ona yaklaşır, acele eden hatâ eder yâhut ona yaklaşır" hadîsi bu hükmün naklî delilidir.

3-"Zafer, sabırla beraberdir", ama acele eden çokluk îtibariyle bozguna ve başarısızlığa uğrar.

4-Sabır sevap, acele etmek günahtır. Allah, Tevrat'ta "Sabırdan daha güzel bir iyilik yoktur" buyurur.

5-Sabreden kişi azim sâhibi peygamberlere uymuş olur. (bkz. 26. Bab, Cuvan-merdî-yi enbiyâ...)

Eski Yunan filazoflarından Sokrat (M.Ö. 470-400), "Acele pişmanlığın tohumu, güzel söz söylemenin aslı ise sâkin ve temkinli harekettir"der. Sabır ve sebat eden istediğine nâil olur. Sabredenler selâmete, acele edenlerse melâmete (kınanmışlık ve rezilliğe) ulaşır. Acele eden kişiyi kimse övmediği gibi, yolunu bileni de-hukûkun hâkim olduğu normal şartlarda- kimse cezâlandırmamıştır. Hz. Peygamber'in dördüncü halîfesi ve ilim şehrinin kapısı olan Hz. Ali (598-661) bir vecîzesinde kaçınılması gereken dört fiili sayarken der ki: "Dört şeyden çok uzak olmak icabeder: Acele etmek, öfkelenmek, kendini beğenerek ameline güvenmek, ve tenbellik.. "

Ancak olgunlaşmış meyveyi toplamak gibi, bâzı işlerde acele etmek daha iyidir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurur: "İşlerin çoğunda acele etmek haram, fakat üç işte acele etmek mübahtır: Dengini bulduğunda kızları evlendirmek, ölüyü gömmek ve misâfire yemek ikram etmek. "

Eflatun (M. Ö. 429-347) "Bu âlemde sabır acısını çekmeyen tatlılığa ulaşamaz" vecîzesiyle, her nimetin bir sabır mükâfatı olduğunu belirtir. Bir işi yapmak için gereken kuvvet varsa, o işi uzatmak kötü sonuç doğurabilir. Meşhur cihangir İskender (M. Ö. 356-323), insanın musîbetler karşısında da sabırla mükellef olduğunu hatırlatır: "Belâ gerçi güçtür ama ona sabırla mukâbele etmek gâyet gereklidir."

Bütün bu delillerden, vecîzelerden anlaşılacağı üzere, işlerini sabırla yapan insan muvaffak olur. Akıllı kişi, her bir işi iyice düşündükten, fayda ve zararı hesap ettikten sonra onun uygun olanını yapmalıdır. Sözünü düşünmeden söyleyen, fiillerini fikirsiz yapan, pişman olacak, akıl sahiplerinin gözünde câhil sayılacaktır. Bilhassa kadı ve hâkimlerin iyice araştırmadan hükmetmesi zulme sebeb olabileceğinden, muhâkemede çok dikkatli davranmaları şarttır. Sabretmek insanın başına belâ gelmesini önler fakat acele yapılan işler, çok sıkıntıya yol açar.

48. Bab Sırları Saklamak Hakkında

Selîm bir yaratılışa sâhip herkes, sır saklamanın da hayatta başarılı olmak yolunda büyük bir esas olduğunu bilir. Her işini aklıyla yapan kâmil insanlar, sırrın saklanması gerektiği konusunda hem-fikirdir. Hz. Peygamber: "Sırrını saklayan işine sâhip olur" hadîsiyle sır saklamanın lüzum ve hikmetini ifade eder. Eflâtun'un dediği gibi, "Gönül, sırlar için bir mahzen, dudaklar onun kilidi, dil ise anahtarıdır.."

Kendilerinden sır saklanması gereken kişiler bilhassa ahmak, çok konuşan ve arkadaşı fazla olanlardır. Ahmakın kalbi dilinde, akıllının dili kalbindedir. Sırrını açıklayan kimsenin düşmanına baş eğdirmesi mümkün değildir. Gizli kalması lâzım gelen hâllerini ifşa eden, perdesini kendi eliyle yırtmış olur. Halbuki insan düşmanlarına ancak tadbirli davranarak gâlip gelebilir. Tedbir ise sırrını açıklamaktan sakınmayı îcâbettirir. Sırlarını düşmanın öğrenmesini isteyen, onları dostlarına anlatmaktan kaçınmalıdır. Ancak bilgili, hikmet sahibi birine veyâ sâdık, güvenilir bir dosta sır verilebilir. Lâyık olmayan kimseye ödünç verip onu almakta güçlük çekenle sırrını verdikten sonra bunu açıklamaması için yalvaran kişi, ahmaktır. Hafif düşünceli ve bilgisiz şahıs, her gördüğüne sırrını açıklar ve sonunda bunun cezâsını çeker. Sırrın gizli kalması, açıklanmasından daha iyidir. Çünkü söylendiği takdirde hasımların duyması dâimâ imkân ve ihtimâl dâhilindedir. Ağızdan çıkan söz, yaydan çıkmış ok gibi geri döndürülmez. İki kişi arasında konuşulan şeylerin gizli kalması imkânsızdır.

Sözün kısası, insan sırrını herkese açıklamaktan sakınmalıdır. Bilhassa kadınlara sır vermek, sonunda çok zahmet çekmeye sebeb olabilir. Bilgelerden birinin şu sözü ne kadar mânâlıdır: "Her şeyin bekçisinin çok olması iyidir ama, sırrın sadece bir kişide gizli kalması yeğdir. "

49. Bab Nûşirevan'ın ve Dünyâ Büyüklerinin Nasîhatları

Şâirimiz bu bölümde, önce adâletiyle meşhur Sâsânî hükümdarlarından Nûşirevân (531-579)'ın muhtelif hikmetli görüş ve öğütlerini nakleder. Hz. Peygamber (571-632)'in, bilindiği gibi, "Ben âdil bir hükümdar zamânında doğdum" buyurarak Nûşirevân zamânında doğmakla iftihâr ettikleri rivâyet olunur.

Murad-nâme müellifi, "Yaşı ne kadar fazla olsa da öğüt dinleyen, bilhassa bir zamanlar insanlara hükmetmiş olan bilge ve tecrübeli devlet adamlarının nasîhatlarını dinleyenler, daha bilgili ve basîretli olacak, dinlemeyenin kalbi taş gibi katı kalacaktır " diyerek meliklerin tavsiyelerine îtibâr etmenin lüzûmunu anlatır. Bedr-i Dilşâd'ın verdiği bilgiye göre, bu öğütler, Abbâsî halîfesi Me'mûn (M. 813-833) tarafından Nûşirevân'ın türbesinde Pehlevî yazısıyla kaydedilmiş olarak bulunduktan sonra Arapça'ya, akabinde Farsça'ya tercüme ettirilmiştir.

Bâbın adından da anlaşılacağı gibi, bu bölümde Nûşirevân'ın nasîhatlarından başka, Farslar, Hindler, Rumlar.. gibi kavimlere, Eflâtun, Erdeşir, Fenâ Husrev, Feykaravus, Menûçihr, Mü'ebbed gibi eski filozof veya hükümdarlara isnad edilen bir takım hikemî tavsiyeler de yer almaktadır ki, bunlar tâlimî (didaktik) ve tefekkürî şiir türünün güzel örnekleri arasında sayılabilir.

50. Bab Dünyâ ve Dünyâ Hırsı

Şâir, mesnevîsinin bu bölümünde de fikir ve öğütlerini hadisler, vecîzeler ve kıssalarla güçlendirerek dünyânın hiç kimseye kalmadığını, akıllı, bilgili insanın onun hîlelerine aldanmayacağını, cihana gönülden bağlanmayıp ebedî hayat için hazırlanmanın lüzûmunu anlatır. Tavsiyelerin muhâtabı yine birinci derecede Sultan II. Murad (1421-1451), sonra diğer okuyuculardır.

Hayâtı İran, Türk ve Hind edebiyâtında efsâneleştirilen meşhur cihangir İskender (M. Ö. 356-323)'in cenaze merâsimi ve na'şı başında devrindeki filozoflarla devlet adamlarının söylediği bildirilen sözler, dünya ve içindeki her şeyin sonucunu kuvvetle belirtmesi bakımından çok mânâlıdır.

51. Bab Dünyâ ve Dünyâ Ehlinin Âkıbeti

İlk bölümünde Allâh'ı bilmekten bahseden *Murad-nâme*'nin bu son bâbıyla dâire tamamlanmakta, dünyânın ve dünyâ ehlinin âkıbeti, kıyâmetten önce ve sonra olacak hâdiseler, bu konudaki hadislere dayanılarak anlatılmaktadır. Bâbın ara başlıklarını anmak dahi mevzûlarına dair fikir vermeye yetecektir: Kıyâmetin küçük ve büyük alâmetleri, Mehdi'nin, Benü'l-Asfer'in çıkışı, İstanbul'un fethi, deccalın çıkışı, Hz. Îsâ'nın inmesi, Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkışı, dâbbetü'l-arz'ın çıkışı... Bu rivâyetlerin arasına, "İsrâiliyyat" denilen Yahudilikten kalma haber ve hikâyelerin karışmış olması muhtemeldir. Anılan mevzûların bütününe veyâ herbirine dâir pek çok müstakil dînî eser bulunduğu gibi, 13. asır şâirlerinden Şeyyâd Îsâ'nın da daha ziyâde edebiyat târihi yönünden değer taşıyan *Ahvâl-i Kıyamet* adlı bir mesnevîsi bilinmektedir.[31]

---

[31] Cem Dilçin, "XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ank. 1978, sh. 49-86.

III. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ء أ : a, e	ذ : ẕ	غ : ġ
آ : â, a	ر : r	ف : f
ب : b	ز : z	ق : ḳ
ب پ : p	ژ : j	ك : k
ت : t	س : s	ل : l
ث : s̱	ش : ş	م : m
ج : c	ص : ṣ	ن : n
چ : ç	ض : ż, ḍ	و : v, u,ü,û,ō
ح : ḥ	ط : ṭ	ه ہ : h, a, e
خ : ḫ	ظ : ẓ	ي : y, i
د : d	ع : ʿ	ك : ñ

MURÂD-NÂME

Bedr-i Dilşâd b. Muhammed b. Oruç Gazi b. Şa'bân

Nüsha Tavsifi

Mikrofilm arşivi nr. A. 5007
Millî Ktp. (694/1976), Fahri Bilge Koleksiyonu, nr. 470, Yk. 326+2
Ölç. 265 x 124 mm., st. 17, yz. harekeli nesih, cedvel ve başlıklar kırmızı;
kt. âharlı, nohudî, kalın, şark işi; c. gövez meşin, soğuk şemseli, sağlamca.

Baş: Söz açanlar elḥamdü'lillâh ile
Biledür niredeyse Allâh ile

Son: Yazandan oḳıyandan oldur murâd
İde Bedr-i Dilşâd'ı ḫayr ile yâd

[Feʿûlün Feʿûlün Feʿûlün Feʿûl]

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

NÂM-I ÎN KİTÂB MURÂD-NÂME

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Söz açanlar el-ḥamdü-li'llâh ile
Biledür niredeyse Allâh ile
Ne yirde ki Tañrı adı añıla
Niçe biñ şeyâṭîn işin yañıla
Anuñ ḥamdi-y-ile söze başlamaḳ
Gönül bislemek dûd-ı cân aşlamaḳ
Ol oldur kim andan zemîn ü zamân
Ṭoludur tamâmet mekîn ü mekân
Eḥad'dür ᶜaded anda maᶜzûldür
Anı kim iki bilse maḫzûldür
Anuñ birligine neᶜaḳl ile fehm
İrişdi-ki irişe bu sırr u vehm
İkilik bu yolda saḳaṭdur ḳatı
Ḥayâ ehli bilür ġalaṭdur ḳatı
Bu od ile ṣu-y-ile ḫâke bile
Ḳodı ᶜışḳı şevḳın ki dâyim yile
Direksüz dururdı yüce gökleri
Yürür daḫı durmaz düzelden beri
Ḳodı ḫâki merkez ki meydân ola
O meydânda oyuncı insân ola
Anuñ künh-i ẕâtında ḥayrân ᶜuḳûl
İrişmez idüp aña seyrân ᶜuḳûl
Ḳalur ᶜaḳl ü nefs ile cümle ḥavâs
Bu ḳanda ki insân ola Ḥaḳ-şinâs
Biri birleyen yine müşrik düşer
Anuñ varlıġını daḫı var başar
Yine kendüdür mebde'i mümkinât
Ne mümkin ki andan ḳamu vâcibât
Özini ḳamudan nihân eyledi
Ḳamuyı özinden nişân eyledi
Bize nisbet idincek iki düşer
Biri ḫayrı artuḳ ḳılur biri şer
Evet Ḥaḳḳ'a nisbet ḳamusında var
Ne ḥikmetler añlayu ḳıl iᶜtibâr
Velîkin ḳamusın bizim- çün ḳılur
Bizim maṣlaḥatlarumızı bilür
Ne kim ḫayr u şerr andan irer velî
Muḥâle rıżâ viren oldı deli
Elinden gelürdi ki rûşen ḳıla
Güneşsüz cihanı müzeyyen ḳıla
Bulutsuz da yaġdursa yaġmurları
Ṣadefsüz bitürse-y-idi dürleri
İderdi velî mûceb-i ḥikmete
Yaratdı ḳamusını baḳma öte
Sebebsüz işi işlemeye Ḥakîm
Ḫuṣûṣâ ki ola Ḥakîm-i ᶜAlîm
Niẓâm-ı cihâna sebebdür sebeb
Ne ola ki olınmaya muḥteseb
Anuñ-çün ki bu cümle terkîbler
Sebeble müsebbeb bu tertîbler
Sebeb olmayıncaḳ niẓâmı daḫı
Bilür ᶜaḳl' olanlar yoġ olur raḫı
Çün ol fâᶜil-i mutlaḳ oldı bu kez
Niẓâmî olmayan fiᶜl aña yaramaz
Niẓâma merâtib ḫo lâzım düşer
Biri câhil ü biriᶜâlim düşer
Kimi mümkin ü kimi vâcib olur
Kimi sâmiᶜ ü kimi ḫâṭib olur
Eger añladunsa ki milk-i cihân
Ne ḥikmetler ile bezendi nihân
Bu eflâk ü encümᶜuḳûl-iᶜulâ
Ṭabâyiᶜki feyż itdi her bir ḳula
Bu ecnâsı envâᶜı eṣnâf ile
Bu efrâdı żabṭ eyle inṣâf ile

2

Birisinde biñ ḥikmet añlayasın
Bu kez ululuġını ṭañlayasın
Gönül gözi-y-ile baḳarsan daḳîḳ
Maᶜânî içinde olursın ḥaḳîḳ
Felekler atadur ṭabâyiᶜ ana
Ko teşviş sözi meṣeldür ṣana
Bularun bilinden üç oġlan gelür
Nebât ile ḥayvân maᶜden gelür
Ḥaḳ'uñ feyżi evvelᶜuḳûle irer
Daḫı girü ḳalanı ḳula irer
Bu ṭâḳ u ṭurunba bu hây ile hû
Ḳamusını insân içün ḳıldı o
Ki kendüligin bile tevḥîd ide
Bu degül ki ġayrine taḳlîd ide
Pes âdemlere dîn ü meẕheb gerek
Saᶜâdetlü olmaġa meşreb gerek
Kemâl ile tevḥîd ḥâṣıl nice
Ola olmayınca nebîler ece

Hidâyetlü olmaġa ḳula sebeb
Nebîler velîlerdürür luṭf-ı Rab
Ki bâṭından alup vire ẓâhire
Ḍalâlet yüzinden bu ḫalḳı ıra
Ne defilü ki geldi-y-ise enbiyâ
Bilindi bilinmediler evliyâ
Muḥammed didi enbiyâ ṣad-hezâr
Gelüpdür bilesince bîst ü cihâr
Evet artuġ eksük dimeklik gerek
Anuñ ḳaydını ḫoş yimeklik gerek
Zamânında herbiri ḳıldı ẓuhûr
Nübüvvetde Bârî ᶜayân itdi nûr
Anuñ-çün viribir buları Ḫüẕâ
İder kendü kendüzisinden cüẕâ
Ki bu ḫalḳa ḥikmetler afiladalar
Ne görür olurlarsa dafiladalar
Bu işden anı bilmek imiş ġaraż
Ki bir biline cümle cevherᶜaraż
Viribir zamânına göre Ḥakîm
Ki tâ ḥikmeti-y-ile ola ᶜAlîm
Niçe enbiyâ evliyâ geldiler
Anuñ hikmeti perdesin deldiler
Kimi pâdişâh idi kimi gedâ
Dürüşürdi kim perdesini gede
Ne diyem niçe geldise ehl-i dil
Anı bilürem diyen oldı ḫacil
Ne defilü ki geldi ṣoñı gûr idi
Ṣoñınca gelen öñini kûr idi

Der Naᶜt-i Resûli'llâh Muḥammed Muṣṭafa Ṣalla'llâhu ᶜAleyhi ve Sellem

İrişdi zamân ḫâtim-i Aḥmed'e
Ḳamer devri içinde dime nede
Kerâmetleriyle niçe muᶜcizât
ᶜAyân itdi âyât ile beyyinât
İşâretde şaḳḳ-ı ḳamer eyledi
Ki miᶜrâca çıḳdı sefer eyledi
Eger şerḥ idersem faẓîletlerin
Dilüm çüriyiser dimedin varın
Nitekim ᶜurûcı ola şâriḳuñî
Duḫûli ḫurûcı dura târiḳuñî
Nihâyetsüz irsün taḥiyyet selâm
Bu biz ḳuldan añа ᶜaleyhi's-selâm

Anuñ nûrıdur dâyire baġlayan
Yüregin kâfirlerüñ daġlayan
Ḥaḳîḳat yolını şerîᶜat düzüp
Bu ḥikmet deñizinde dürler süzüp
Ḥaḳ'un vaḥyi-y-ile niẓâm itdi fâş
Bu yolda idi niçe ḳurı vü yaş
Yönini bu ḫalḳuñî Ḥaḳ'a döndürüp
Ḳamusını toġru yola göndürüp

3

Ḳamer devrinün oldı peyġamberi
Odur dünya vü âḫıret serveri
Anuñ dîni içinde niçe niçe
Velîler gelüp geçdi ṭaşa içe
Şu himmet ki Ḥaḳ virmiş ana refîᶜ
Olur lâ-cerem ümmetine şefîᶜ
Ḳamu enbiyâ nefsi nefsî diye
Ḳoya ümmetin kendü ḳaydın yiye
Muḥammed hemân ümmetî diyiser
Oda ḳoymagıl ümmeti diyiser

Rubâᶜî

Kim ki isterse ḫayr ile berekât
Ṭamudan hem ṭaleb iderse necât
Nirde afılsa Aḥmed-i Muḫtâr
Biñ biñ itsün revânına ṣalavât

Hem âliyle ehliyle aṣḥâbına
Muṣâḥibleriyle aḥbâbına
Hezârân teḥâyâ hezârân selâm
İrişsün niçe rûzgârân selâm

Der Beyân-ı Sebeb-i Taṣnîf-i Kitâb

Anuñ hicretinden sekiz yüz yidi
Geçincek bañа Tañrı var ol didi
Çün ol Ḥayy u Ḳayyûm virdi vücûd
Kiᶜilm ehli bilinden irdi vücûd
Yigirmiyle dördünci yılda zamân
Şehenşâhuñî oldı buᶜâlem hemân
ᶜAlî-himmet ol şâh-ı Aḥmed-liḳâ
ᶜÖmer-ᶜadl üᶜOsmân-ḥayâ Cem-beḳâ

Yüzinden ḳamer mâh-ı tâbân anuñ
ʿAḳıl ḥüsn-i vaṣfında ḥayrân anuñ
Anuñ nev-cüvân özi-y-ile cihân
Saʿâdet yüzinden görinür cehân
Anuñ ḥükmi-y-ile bulurʿaḳd ü ḥâl
Zamânuñ niẓâmında ehl-i emel
Murâd Ḫân-ı Sulṭân-ı sulṭâniyân
Firîdûn-żamîr ü Sikender-beyân
Şehenşehlik içinde buldı beḳâ
Fenâ irmez añа ki irdi Ḥaḳ'a
Zebûn eyledi ḳamu düşmenlerin
Zamân u zemîn anuñ oldı hemîn
Saʿâdetde Keyḫusrev-âsâdurur
Ṭarâvetde şâh-ı dil-ârâdurur
Ṭabîʿatde Loḳmân-ı devrân budur
Ḥükûmetde şâh-ı Süleymân budur
Anuñ gölgesinde bitürdi beni
Ḫuẓâ-yı Raḥîm ü Kerîm ü Ġanî
Revâ gördüm ana yaḳın olmaġı
Gümânsuz bu sözüm yaḳîn olmaġı
Düşümde işâret irişdi bañа
Didiler ki tuḥfe düz ilet añа
Dilersen ki ṣadr-ı zamân olasın
Maʿânî diyârında ḫân olasın
Çün işitdüm ol mürşidün sözini
Uyandum ve açdum göñül gözini
Bu kez ḳıldum endîşe tâ kim bilem
Ne taṣnîf añа lâyıḳ ise ḳılam
İkilendi göñlüm bu endîşede
Ne var ger hüner-bend isem pîşede
Biri dir ki senʿilm-i bâṭında bir
Kitâb eyle kim anda keşf ola sır
Ḥaḳîḳat ne-y-ise beyân eylegil
Nihân işleri hepʿayân eylegil
Kiʿilm-i ḥaḳîḳîye yoḳdur zevâl
Bulur nefs-i insânî andan kemâl
Odur câna bâḳî ḳalasıʿilim
Bu cân ḥaẓẓın andan alasıʿilim
Biri dir ki yoḳ yoḳ gözet ẓâhiri
Ki bâtın yüzine özet ẓâhiri
Di birʿilm-i ẓâhirde taṣnîf ḳıl
Nedür mertebeñi söyle taʿrîf ḳıl

Ki tâʿilm ehli naẓar ideler
Seniʿilm ile muʿteber ideler
Çü göñlüm evinde belürdi cidâl
ʿAḳıl raḫtı dirdi ḳılup intiḳâl
Sefer eyledi gitdi cân milkine
Çün irişdi şâh-ı zamân milkine
Sücûd itdi indürdi dergâha baş
Diledi kim bu sırrı eyleye fâş
Belürdi hemân demde bir pâre nûr
Gidüp zulmet-i ġam irüşdi sürûr
Göñül birligine yöneldüm hemân
Bunı iḫtiyâr eyledüm ol zamân
Ki bir nüsḫa yazam ki ol pâdişâh
Anuñ ile ḥâṣıl ide intibâh
Egerçî ki pâkize cevherdür ol
Bu dünyâ sarâyında serverdür ol
Diledüm ki hem anda server ola
Şehenşehlik añа muḳarrer ola
Ne var ise aḥvâli bildürmege
Gözüm yaşın eliyle sildürmege
Süleymân idindüm ḳarınca-ṣıfat
Añа tuḥfe düzdüm umup merḥamet
Anuñ-çün kiʿilm ehli sulṭânlara
Söz oḳuduġıdur ġıẓâ cânlara
Fikir atınaʿaḳlı ḳıldum süvâr
Şeref ṭopın almaġa merdâne-vâr
Ki bir şâha bir tuḥfe ilten kişi
Saʿâdetdür iki cihânda işi
Ne defîlü maʿârif ḳazandumısa
ʿUlûmuñ şarâbına ḳandumısa
Ḳamusını ẓâhirde ḫarc eyledüm
Biri biri içinde derc eyledüm
Murâdum çün ol şâh-ı sulṭân idi
Ki Rûm'a şehenşeâh idi ḫân idi
ʿİlimdenʿamelden gereklülerin
Beyân...[1]
Kitâba Murâd-nâme yâd itdüm ad
Mürîdüm müyesser olısar murâd
Daḫı bir bu her kimse maṭlûbını
Bulur anda isterse maḥbûbını
Umarum ki andan bu tuḥfe sebeb
Oluban irişe bañа luṭf-ı Rab

[1] Yaprak yırtılmış olduğundan mısraın devamı okunamadı.

Ne kim göñlüm isterse anı vire
Ḥaḳîḳatda cân ü cihânı vire
Sözümde eger ehl-i dil bulaᶜayb
Gerekmez ki göñlinde baġlaya rayb
Gerekdür ki setr ide sedd eyleye
Gerekmez göñülden ki redd eyleye
Beşer tabᶜına lâbüd irer kelâl
Ḫuṣûṣâ ki faḳr ile arta melâl
Tamâm ellibir bâba ḥaṣr eyledüm
Ṣıfâtını mevṣûfa ḳaṣr eyledüm
Didüm evvelinde ki herbir işi
Ger irkek kişi ola yâḫûd dişi
Nice iᶜtiḳâd ide Allâh'ına
Ki maḳbûl ola yaradan şâhına
İkincide peyġamber olanları
Ne ḳaṣd ile var itdi Ḥaḳ anları
Üçüncide resmini sulṭânlaruñ
Ne ṭavr ile dirildügin anlaruñ
Ki dördinde didüm vezîr olmaġı
Vizâretde key bî-naẓîr olmaġı
Bişincide didüm ki sulṭânlara
Nice ideler ḫıdmeti anlara
Hem altıncısında nedîm âyinin
Didüm anda yâr-i ḳadîm âyinin
Yidinci olan bâbı iy kâm-yâb
Ṣubaşılar âyînin ider ḫiṭâb
Sekizinde ḫ'ûn âyinin söyledüm
Söz aşına acıḳmışı ṭoyladum
Ṭoḳuzıncı bâbında ṣâfî şarâb
İçilse niçe yine nuḳl u kebâb

5

Onıncıda didüm ki ehl-i naẓar
Ḳonuḳ olsa alsa ne itmek yarar
Gereklüdürür onbirinde dimek
Ki ᶜışḳuñ nice oldı ḳaydın yimek
Onikinci bâbında şaṭranc ü nerd
Ne ṭavr ile oynaya sulṭân u ferd
Onüçinci bâbında şeh-zâdeler
Ne vaḳt ola ḥammâm içün edeler
Didüm ondöridinde uyumaġı
Uyumaġ içün baş yire ḳomaġı
Gelür onbişincide resm-i şikâr
Oḳıyan kişiler bilür âşikâr
Onaltıncı bâbında çevgân ṭopa
Ne âyîne vurmaḳ gerek kim ḳopa
Didüm onyidincide ceng itmegi
Ẓafer bulmaġa düşmene nitmegi
Didüm onsekizinde cevr üᶜiḳâb
Nice ola suçluya olsa ḥisâb
Dahı ᶜafv idincek ne deñlü şevâb
Olısardur añlata ḥâżır-cevâb
Didüm onṭoḳuzında mâli kişi
Ne vech ile cemᶜ itse oñar işi
Yigirminci bâbınuñ âyetleri
Gerekdür saḳınmaḳ emânetleri
Yigirmiikincide ṭâᶜatleri
Dürüşmek ziyâd itdiᶜ âdetleri
Yigirmiüçincide ata ana
Ḥaḳ'ın gözlemeklik gerekdür yene
Ki yigirmidördincisinde güher
Ziyâde olur artadursa hüner
Yigirmibişinci saḫundan ider
Saḫun-dânlar ilinde sulṭân ider
Yigirmialtısında cüvân-merdligi
Dimişem cihânda hemân ferdligi
Yigirmiyidincide basṭ eyledüm
Öġüpᶜilmᶜilm ehlini söyledüm
Yigirmisekizinde nâ-dânlıġı
Yirerem ki virür peşîmânlıġı
Yigirmiṭoḳuzındaᶜilme ṭaleb
Nice ideler kim irişe ṭarab
Otuzıncıdaᶜilm-i ḥikmet sözin
Didüm oḳı gör açuban cân gözin
Hem otuzbirincide vâcibdür um
Şehenşâh olanlaraᶜilm-i nücûm
Otuz ile ikinci bâbında ben
Didümᶜ ilm-i remliᶜamel eyle sen
Otuz ile üçinci bâbında pes
Yararᶜilm-i şiᶜre idersen heves
Otuz ile dördinci bâbı maḳâm
İdüpᶜilm- edvârı añdum tamâm
Çün otuzbişinciye ad eyledüm
Bu kezᶜilm-i inşâyı yâd eyledüm
Otuz ile altıncı bâbınaᶜazm
Olındı ticâret geregince naẓm
Otuzyidi bâbında żayᶜa ᶜaḳâr
Nice ala kişi ki bula ḳarâr

Otuzsekizinde nikâḥ itmege
Nice ᶜavrete kişi boynı ege
Hem ol bâbun içinde sözler yigin
Gelür kişi nice süre dirligin
Gerekdür ki her er bula ıṭṭılâᶜ
Ki nice olısar ziyânsuz cimâᶜ
Oġul ḳızı otuzṭoḳızıncıda
Dinildi oḳıyup bileyincide
Ki ḳırḳıncı bâbında ḳul ḳaravaş
Nedür nicedür sırr olındı fâş

6

Ki her ḳul ḳaravaş ne işe yarar
Didüm gör gereklüsin it iḫtiyâr
Bu ḳırkbirincide esrârını
Didüm atlar eṣnâfun(ı) varını
Gelür ḳırḳikincide dost avlamaḳ
Gönül ḳuşına niçe ḳoyıla faḳ
Dahı ḳırḳüçincide düşmene
Ne âl ile saçarlar imiş dene
Hem endîşe andan nicesi ola
Ki işde naṣîbi yücesi ola
Eyülük yavuzluḳ beyânı bu kez
Gelür kırkdördincide gepgeñez
Ḳaçan ḳırḳbişinci geleᶜayân
Eyü ḫû yavuz ḫû olınur beyân
Ki ḳırḳaltı bâbı yigitlik şatır
Ḳocalıḳ żaᶜîf oldıġından oḳır
Bu kez ḳırḳyidincide ṣabr u şitâb
Bilinmek içün ḳıldum anı da bâb
Didüm ḳırḳsekizinci bâbında ḥaḳ
Ki râzını âdem gerek saḳlamaḳ
Didüm ḳırḳṭoḳızında ḫân sözlerin
O sulṭân-ı Nûşirevân sözlerin
Cihâna gelenlerün ögütleri
Hem o bâbuñ içinde dindi varı
Çaġ ellinci bâbında dünyâ dahı
Anuñ ḫırsı söylendi oḳu y'aḫı
Tamâm ellibirinci bâbında yüz
Dutarız ᶜavâḳıb diyi varavuz
Cihâna ḳıyâmetden öñ ṣoñ decâl
Gelürse beyânında geldi maḳâl
Tamâm oldı fihristi bu nâmenüñ
Boşandı ucı yazuya ḫâmenüñ

Sözi çok kişi söyler ille belîġ
Sözüñ ġâyetine olandur belîġ
İşit imdi maḳṣûda ḳıldum şürûᶜ
Ki basṭ ola bir bir uṣûl ü fürûᶜ

BÂB-I EVVEL DER ŞİNÂḤAT-İ BÂRÎ SÜBḤÂNEHU ve TEᶜÂLÂ

Ne var ise mâkân ile yekûn
Anuñ künh-i ẕâtında cümle zebûn
Ḳamu nesne'i âdem idrâk ider
Evet Ḥaḳḳ'a gelse yoġ olur gider
Meger Ḥaḳ-şinâs âdem ol dem ola
Ki varlıḳ evi yoḳlıġıla ṭola
Bu iş lîki merdâneler işidür
Göyünmekde pervâneler işidür
Anı kimse bilmez geregi gibi
Deñizdür anuñᶜilmi yoḳdur dibi
Anı kimse ḳaplayımaz ᶜilm ile
Meger ḳulluġın eyleye ḥilm ile
Nitekim Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ
Buyurdı kim isterse ala sebaḳ
Ve lâ yuḥîṭûne bihi ᶜilmâ[2]
Ve lâ yuḥîṭûne bi şey'in minᶜilmihi illâ bimâ şâ'e[3]
Evet her ne tende ki bir cân ḳodı
Añaᶜaḳlı yanında bürhân ḳodı
Ki anı hüviyyetde tevḥîd ide
Ṣıfâtı ḳoya ẕâtı tecrîd ide
Bu kez her ne görse o nûrı göre
Ṣafâsı ucından sürûrı göre
Ne görmek ki kendüligi maḥv ola
Ne mümkin ki ol arada ṣaḥv ola
Gör imdi ne luṭf ısı Raḥmân'dur ol
Gör anı ne sulṭân u Sübḥân'dur ol
Ki ḳodı tene cânı sulṭân ola
Beden şehrine ḥükm ide ḫân ola
Añaḳoşdıᶜaḳlı vezîr idine
Ki tâ nefsi dîvin esîr idine

---

[2] "... Onun dilemesi hâriç insanlar O'un ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. (Bakara,2/255). "

[3] "Onlar ise bilgice Allah'ı kavrayamazlar. "(Tâ-hâ,20/110) (Onların ilmi ise bunu kavrayamaz "şeklinde de anlaşılmıştır)

7

Göñül ḫˇoca tedbîri andan kemâl
Bulısar ki irmeye añа zevâl
Ḥavâsı ḫavâdim ḳodı bunlara
Ki on nesne ḫâdim ḳodı bunlara
Şunufî-çün ki añа ʿibâdet ḳıla
Naṣîbini Ḥaḳ'dan saʿâdet ḳıla
Dutan dutdı dutmayan oldı şaḳî
Saʿîd olmaz ol kimse Tañrı ḥaḳı
Görinmez mi kim pâdişâh ḳulına
Ya merdûdına yâḫu maḳbûlına
Bir iş dise dutmasa yimese bâk
Ol işden olısardur âḫir helâk
Bu cân şâhını şâh iden pâdişâh
Saʿâdete hem-râh iden pâdişâh
Diledi ki birligini bileler
Daḫı añа lâyıḳ işi ḳılalar
Bilinmekden ol Ḥaḳ müberrâdurur
Tamâmî görinmekden aʿlâdurur
Bilinmiş meṣel dut ki menḳûş ola
Biliciye naḳḳâş adı ḫoş ola
Eger naḳşı menḳûş itmez ḳabûl
Nice yaza naḳḳâş ise pür-uṣûl
Ḳan'ol ḳâbiliyyet ki gösterdi mum
Var imdi er isen anı ṭaşdan um
Pes añla ki ḳamu bilinmiş nese
Bilinmekligi ḳâbil imiş nese
Sen anı ḳo özüne eyle naẓar
Ki sâzendeden sâzı virür haber
ʿAḳıl gözi-y-ile gör anı hemân
Ki maʿmûr andan zemîn ü zamân
ʿAlî dir ki her iz delâlet ider
Ki bir iş vardur işâret ider
Bu ṭâḳ-ı muʿallâ bu ḫâk ü bisâṭ
Göñüllere irdügi ḥüzn ü neşâṭ
Delîl olmaya mı ki bir kimse var
Ki andan bulur kâyinât iʿtibâr
Saḳın varlıġın imtiḥân eyleme
Yaḳîn bil ki birdür gümân eyleme
Anufî niteliginde fikr itmegil
Muvaḥḥidlıġı dut öte gitmegil
Gözetgil düzülmiş yolufı senüfî
Ki yârî ḳıla safia luṭfı anufî
Cihânufî ḳamu saḳla eşkâlini
Bilürlere ṣor dâyim işkâlini
Ne defîlü ki niʿmetlerin yiyesin
Safia vâcib ol kim şükür diyesin
Anufî ġayreti ġayra virmez vücûd
Kim ola ki andan irişmeye cûd
Ḳatı yolsuz oldur ki yolsuz yire
Bu yoldur diyüben yüriyivire
Özini belâdan belâya ṣoḳar
Şu kim adına bilicilik yaḳar
Anı her ne ad ile yâd eyleseñ
Ḳamu ʿacz ile oḳı olma uṣañ
Eger birledüfî ise taḥḳîḳ ile
Ḥaḳîḳatda yaʿnî ki taṣdîḳ ile
ʿUbûdiyyete her ne olsa muḥâl
Rubûbiyyet içre bulınur miṯâl
Bilenler bu taḥḳîḳ ile ol biri
Hemîn ölmeyüben ḳalurlar diri
Anufî ẕâtınufî ġayri ʿâlemdürür
Añа nisbet olınsa bir demdürür
Basîṭ-i ḫaḳîḳî bil anı ʿamû
Terekkübleri andan ġayri ḳamu
Anufî ġayri ġâlib mürekkeb olur
Bi-lâ cüfti-y-ile müretteb olur
ʿAded cemʿ u ṣûret ṣıfat ikişer
Şular yaʿni kim cüfti-y-ile düşer

8

Daḫı cevher ile ʿaraż gibi uş
Bi-lâ - aṣl ferʿ ile cüft oldı ḫoş
ʿAḳıl nefs daḫı ṭabâyîʿ ṣuver
Heyûlâ vü ʿunṣurla fikr ü naẓar
Bularda vücûda naẓarda ʿayân
Bir idügin añladı ehl-i beyân

Ḫâtime-i Bâb

Çün Allâh ġâyet tecerrüddedür
Tevaḥḥud yüzinde teferrüddedür
Muḳaddes odur hem münezzeh odur
Ḳamu kâyinât añа ḳul şeh odur
Tecerrüdde ẕâtı muṭahhardurur
Taʿalluḳda cânlar mükedderdürür

Gelüp cân bedende olalı muḳîm
Gidüp ḫoşlıġı oldı ṭabʿı saḳîm
Bu ṭurfa ṭılsmı ki virdi añа
Irak düşdi haylîce andın yana
Ḳatı luṭf ḳıldı o Sübḥân bize
Kerem itdi ol şah u sulṭân bize
Vesâyiṭ yaratdı ki bir bilevüz
Anı birlige göre iş ḳılavuz
Ya mürselleri enbiyâyı neye
Viribidi ya evliyâyı neye
Oḳı imdi ikinci bâbı şehâ
Gör anda ne sözler didüm müntehâ

BÂB- DÜVÜM ENDER ÂFERİNİŞ-İ PEYGAMBERÂN ʿALEYHİME'S-SELÂM

İşit imdi bizden eyâ baḥr-i cûd
Ki senden müzeyyen ḥarîm-i vücûd
Ḫüẕâ-yı Teʿâlâ bu âdemleri
Güzâfa yaratmadı ʿâlemleri
Cihân ḥikmet ile ṭoludur ṭolu
Gözi açuġ olan imiş baḫtulu
Bu varlıġ u yoḳluḳ ṣalâḥ u fesâd
Kemâl ile noḳṣân ẓulm ile dâd
Eger sen de erseñ gözüñ aç gözet
Bu âvâzenüñ perdesin düzet
Ne kim göresin daḫı işidesin
Gerek birlige göre iş idesin
Şu kim bu naẓardan göremez yolı
Yürimez ayaġı vü dutmaz ḳolı

Ḫâtime-i Bâb

Ḳaçan enbiyâ seyr ide bâṭına
Yaradup viribiyenün ḳatına
Ḫalîfe olur anlara şâhlar
Saʿâdetlüleriyle hem-râhlar
Bular dahı ger enbiyâ yolına
Giderler ise evliyâ yolına
Nizâmiyleʿâlem münevver olur
Ki ʿÎsâ zamânı muṣavver olur
Ve gerʿâdil olmaya ẓâlim ola
Ne mümkin ki oddan o sâlim ola
İşit imdi resmini sulṭânlıġuñ
Beyân itdüm âyînini ḫânlıġuñ

Oḳı gör ki üçünci bâbında uş
Geregince naẓm eyledüm gör ne ḫoş

BÂB-I SİVÜM ENDER ÂYÎN-İ PÂDİŞÂHÎ VE CİHÂN-GÎRÎ

Bu gizlü degüldür ki sulṭânlıḳ
Ulu iş imiş ʿâleme ḫânlıḳ
Anuñ-çün ki ḳullarına Tañrı'nuñ
Ḥükm idiser varına Tañrı'nuñ
Eger Ḥaḳ sözine ḫılâf itmeye
İşi kendözinden güzâf itmeye
Ḫalîfe olur Tañrı'dan ʿâleme
Ki ḥükm eyleye bunca biñ âdeme
Dilerse ki Raḥmân ṣıfatlu ola
Gerekdür ki key maʿdiletlü ola

9

Ve ger Tañrı sözine uymaz ise
Nedür ḥükmi ṭuyar ya ṭuymaz ise
Daḫı reʾfeti şefḳati olmasa
Raʿiyyetlere raḥmeti olmasa
Ḫalîfe olur lîki Şeyṭân içün
Ḫilâf eyledi çünki Raḥmân içün
Çün ol Tañrı bir ḳula teşrîf ide
Anı pâdişâhlıḳda taʿrîf ide
Anuñ derecesini o Ḥayy Ḥakîm
Ḥalîm u ʿAlîm ü Raḥîm ü Kerîm
Nübüvvet maḳâmına tâlî ḳıla
Anıʿâlem içindeʿâlî ḳıla
Kelâm-ı Ḳadîm'inde kendü añа
Diye hem iṭâʿat idünüz añа
Eṭî u'llâhe ve eṭîʿu'r-resûle ve uli'l-emri minküm[4]
Dutar ise ol ḳula vâcib budur
Ḫüẕâ'sına maḳbûle vâcib budur
Boyun ḳoya Tañrı'sınuñ emrine
Şora bile Tañrı'sınun emri ne
Gerekʿadl ü inṣâfıʿâdet ḳıla
Daḫı luṭf u iḥsânı ġâyet ḳıla

---

4 "Allâh'a itâat edin,peygambere ve sizden olan emir sâhiplerine itât edin." (Nisâ,4/59)

Hem iʿlâ-yı aʿlâm-ı dîn eyleye
Özini Hüẕâ'ya emîn eyleye
Şerîʿat şiʿârını dutmaḳ gerek
Muḫâlif olanı unutmaḳ gerek
Daḫı şöyle bilmek gerekdür ki her
Ne ẓulmi ki ḳulları anı ider
Yine her ne ḥaḳ kim Müsülmânlara
Gereklü-y-idi itmedi anlara
Ḳamusını andan sorarlar imiş
Buña bir ḥikâyet daḫı var imiş

Ḥikâyet

Rivâyetdür ehl-iʿilimden bize
Ḥikâyet iderüz biz uşda size
ʿÖmer öldügi gice oġlı görür
Atasın ki tiz tiz ilerü yörür
Baba didi baḳmadı her(giz) buña
Şu bir uġramış kişi gibi buña
Didi hey baba ne yilersin ḳatı
Ki ben söylerem sen gidersin ḳatı
Dimiş anuñ içün ki benden ḥisâb
İdelüm diyi istediler kitâb
Anuñ ḫayretinden unutdum seni
Kerem eyle maʿẕûr dutgıl beni
Dimiş ʿâlem içre o dirlik ki sen
İderdüñ neden olımadın esen
Dimiş kim oʿâlemde ben ḫân iken
Ḫilâfet maḳâmında sulṭân iken
Meger bir delük köpri düzmemişem
Anun da ṣevâbını süzmemişem
Geçüp bir ḳarınun bıżaġuları
Varup atlamaġa giderken varı
Birinün ayaġı delüge geçer
Sır ayaġını ḳanı yire ṣaçar
Anı şimdi benden iderler ḥisâb
Anuñ-çün buña eylemegeʿitâb
Pes añlayaʿâḳıl ki kâmil ola
Şehenşehlik içindeʿâdil ola
Ki bir sâʿateʿadli Faḫrü'l-enâm
Ḥabîbü'l-İlâhîʿ Aleyhi's-selâm
Ḫayırlıdurur didi añla hümâm
ʿİbâdetden altmış yıl olsa hümâm
Ḳâle'n-Nebiyyü ʿAleyhi's-selâm
ʿAdlü's-sâʿati ḫayrun min ʿibâdeti sittîne sene[5]
Yidi ṭâyife var ḳıyâmetde hep
Ḫalâyıḳ dirildügi sâʿatde hep

10

Hüẕâ gölgesinde dutar anları
Ki ol demde râḥat ola cânları
Biri ol yidinüñ şu sulṭân imiş
Kiʿâlemdeʿadl idici ḫân imiş
Cihânuñ ʿadl idici şehleri
Ẓulm ẓulmetinüñ olan mehleri
Yarın nûr taḫta otursa gerek
Ki Tañrı'sı ḳatında dursa gerek
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Bu maʿnîde te'kîd ḳıldı kelâm
İnne'l-muḳsiṭîne ind-Allâhi ʿalâ menâbire min nûrin ʿan yemîni'r-Raḥmân[6]
Kim ister ise bu maḳâmı bula
Ne ṭamu ki dârü's-selâmı bula
Gerek on ḳavâ id riʿâyet ḳıla
Dilerse ki Tañrı ʿinâyet ḳıla
Birisi buna iş ki vâḳıʿ ola
Ol işde añla çoḳ menâfiʿ ola
Raʿiyyet ṣana kendüyi Ḥaḳ söze
Uyuban yatacaḳ yirini düze
Daḫı her ne'i kim özine anı
Revâ görmeye kendözine anı
Raʿiyyetlere câyiz añlamaya
Dilerse güle ṣoñra aġlamaya
İkincisi oldur ki ḥâcetlüler
Ẓulm eyleyenden şikâyetlüler
Ḳapusında maḥrûm olmayalar
Vire anlaraʿadl ile vâyeler
Ḫayr işe te'hîr eylemeye
Ki kendüye taḳṣîr eylemeye
Üçüncisi oldur ki evḳâtını
Gicede vü gündüzde sâʿatını

---

[5] Hazret-i Peygamber (AS) buyurdu ki: "Bir saat adâlet, altmış sene (nâfile) ibâdetdten daha hayırlıdır."

[6] "Şüphesiz âdil olanlar Allah indinde nurdan minberler üzerinde Rahmân'ın sağındadır."

Hemân ḳomaya ᶜayş-ı nefsâniye
Gerek kim mutîᶜ ola revḥâniye
Ne sulṭân ki her işde âhestedür
Anuñ düşmeni ḳapusı bestedür
O şol gün gibidür ki her mîveye
Virür leẕẕeti baḫş ider mîveye
Ne mîve ki pür-nûr iderᶜâlemi
Ṣafâ-y-ile maġrûr iderᶜâlemi
Şu sulṭân ki tîz ola beñzer oda
Ki yaḳıcılardur bu daḫı o da
Evet farḳı var añlayanlar bilür
Söz işidicek dañlayanlar bilür
Od odun yaḳar bu yaḳarᶜaḳlını
Dükedür başındaġı varᶜaḳlını
Didi Erdeşîr-i zamân şâhdan
Bu âdemlere ḫân olan şâhdan
ᶜAyıb olmaz üç nesne'i istemek
Diyeyim ki bir bir ne'i istemek
Biri bu ki dânâ olanlardan
Ger isterse tedbîr ol anlardan
İkincisi yardım dilemeg imiş
Şuña kim anuñ dostı beg imiş
Üçincisi bu bir żarûret ola
Ṣafâsı gide pür-küdûret ola
Raᶜiyyetlerinden ala mâllar
Diye kim daḫı yig ola hâllar
Bir aldugıma iki virem yine
Ödünc alınan viriliser yine

Ḥikâyet

Meger Ḫᵛoca Nûşinrevân'a ögüt
Virür idi dâyim o ḫâna ögüt
Dir idi ki sulṭân añа didiler
İşi vaḳti gelse añа didiler
İrilik deminde irilik ide
Ölülük nedür kim dirilik ide

11

Daḫı ṣarf ide çoġın evḳâtınuñ
Memâlikde tedbîre sâᶜatınuñ
Raᶜiyyetlerinden ḫaber-dâr ola
Ki Tañrı'sı ḳatında muḫtâr ola

Ḥikâyet

Meger kim zamânında bir ulu ḫân
Ki maḥkûm idi añа milk-i cihân
Dimiş bir ḥakîme ögüt vir bañа
Ne kim dir iseñ uyaram sañа
Dimiş varmaġıl ġaflet uyḳusına
Ḳoyup ᶜadli uyma ẓulüm ḫûsına
Müdâm uyma nefsüñ hevâsına sen
Uyarsañ budur iş revâsına sen
Ki mażlûm olan Tañrı dergâhına
Varurᶜarż ider ḥâlin Allâh'ına
Senüñ ẓulmün içün şikâyet ider
Ne ḳıldun ise hep ḥikâyet ider
O söz sañа key şûm olurᶜâḳıbet
Ki ẓulm ehli maḥrûm olurᶜâḳıbet
Daḫı bil ki bu salṭanat pâyidâr
Degüldür kimesneye iy nâm-dâr
Meşelde güneş oldı devlet hemân
Ki bir yirde ḳalmaz geçer her zamân
O dördünci budur ki sulṭân kişi
Mudârâ vü rıfḳ ile ide işi
Gerekmez kiᶜunf ile kâr eyleye
Özin redd-i Perverdigâr eyleye
Ki Tañrı Resûli ḳılupdur duᶜâ
Ḳabûl olasını bilüpdür duᶜâ
Ne vâlî ki kendü reᶜâyâsına
Hem ednâsına vü hem aᶜlâsına
İde rıfḳ rıfḳ eyle añа iy Ḥaḳ
Dege müstaḥıḳḳına tâ müstaḥaḳ
Ve gerᶜunf ider iseᶜunf it añа
Kiᶜâsî olur bu işiyle sañа

Ḥikâyet

Hişâm bin ᶜAbdi'l-melik şâh iken
Ḫilâfet yüzinde şehenşâh iken
Ebû Ḥâzim'e ṣordı didiᶜaceb
Bu işde necâta ne ola sebeb
Dimiş her neᶜeyleseñ milk ü mâl
Ḥarâm olmasun cehd id olsun ḥalâl
Şu vech ile cemᶜ it ki meşrûᶜ ola
Kim uymazsa bu söze maşrûᶜ ola
Bu degül ki ẓulm ile beyᶜ idesin
Ḳılup şerr işi ḫayrı menᶜ idesin

Dahı mâli yirine ṣarf eylegil
Biñin gözle birine ṣarf eylegil
Ebû Ḥâzim'e döndi didi Hişâm
Bunı kim idebiliser iy imâm
Didi şol ki ṭamuya yoḳ ṭâḳati
Hem uçmaġ içün eylemez ṭâ'ati
Bişincisi oldur ki cehd eyleye
Göñülden Hüẕâ'siyle 'ahd eyleye
Ki tedbîr idüp ḳadr-i ḳudretce ol
Hem endâze-i istiṭâ'atca ol
Raʿiyyetlerin cümle ḫoşnûd ide
Ziyânı ḳoya kendüye sûd ide
Ḳavâ'idden altıncısı ol imiş
Dutan kimseye Tañrı'ya yol imiş
Ki istemeye bir kişiden rıżâ
Ya irkekden ü ya dişiden rıżâ
Bir işe ki ol Tañrı fermânına
Muḫâlif ola varmaġa yanına
Bu ḳanda ki kendü mübâşir ola
Ya ol şûm işiyle müfâḫir ola

12

Yidincisi oldur ki ola kerîm
Kerem ehline raḥmet eyler Raḥîm
Ne kim vaʿde itse vefâ eyleye
Gerekmez ki ḫalḳa cefâ eyleye
Ki 'ahde vefâ eylemekdür hemîn
Bilürseñ şu kim didiler añа dîn
El-kerîmü iẕâ 'ahede vefâ el-'ahdü mine'd-dîn[7]
Sekizinci oldur ki 'âlimlere
Ḥârîṣ ola baḳmaya ẓâlimlere
Hemîşe bularuñla ṣoḥbet ḳıla
Naṣîbin olardan naṣîḥat ḳıla
Ṭoḳuzıncı oldur ki kibri ḳoya
Dahı faḫr u ġâruñ yüzini yuya
Ki nâmuslanmaḳ ider ḫışm-nâk
Ḫışım gelse ḫod 'aḳl olur helâk
Onuncısı bu kim müdebbirleri
Bu 'âlem içinde müfekkirleri
Hemîşe özine yaḳîn eyleye
Iraḳ dutmaya hem-nişîn eyleye

Ki Yunânilerden rivâyet budur
Evet dutana key hidâyet budur
Ḳaçan kim bir ıḳlîme ḫân olanuñ
Zamânında şâh-ı zamân olanuñ
Ḳapusında 'âḳıl kişiler ola
Tefekkürde kâmil kişiler ola
Anuñ devleti bulısardur ṣebât
Ne deñlü ki cisminde ola ḥayât

Ḥikâyet

Meger şehr-i Rey'de bir er var idi
Müdâm ol eyüler ile yâr idi
Ebû Naṣr-ı Ġazî'ydi adı anuñ
İñen berk idi iʿtiḳâdı anuñ
O devr içre Rey şehrine şehriyâr
Ḥasan İbn-i Bûy idi şâh-ı diyâr
Rivâyetdür ol er dimiş (ki) Ḫüẕâ
Naṣîb eyledi bize ḳılduḳ ġazâ
Ṣıduḳ ehl-i Rûm'ı ḫarâb eyledük
Alup illerin feṯḥ-i bâb eyledük
Müsülmânlaruñ yoḳsulı oldı bay
Bunuñ üstine geçdi bir nice ay
Biz ol feṯḥi gördük ġurûra düşüp
Ġanâyim ne varsa yir iken üşüp
Melîk Rûm leşker dişürür gelür
Bizi her ṭarafdan araya alur
Ṣıdılar bizi ḳaçdı ḳaçabilen
Çeriden ḳaçacaḳ yol açabilen
Bizi dutdılar u esîr itdiler
Aluban melîk Rûm'a iletdiler
Şu deñlü esîrün içinde hemân
Beni gözledi durdı ḫaylî zamân
Dönüp tercümânına didi ki ṣor
Ne yirden imiş şol duran eri gör
Didi niredensin didüm Rey'denem
Şehenşâh durduġı alaydanam
Didi şimdi seni ḫalâs ideyim
Ḫalâsını 'am içre ḫâṣ ideyim
Evet bir niçe söz diyeyim ki sen
Varıncaḳ göre seni şâh-ı Ḥasen
Digil añа benden rivâyet idüp
Ne dilden gerekse 'ibâret idüp
Di kim ben bu def'a ki ḳıldum sefer
Mübârek düşesini bildüm sefer

[7] "Şerefli insan söz verdiğinde ahdinde durur. Sözünde durmak dindendir."

Şu ḳaṣd ile çıḳmış idüm kim gelem
Seni memleketden çıḳaram alam
Evet ḫoş ʿalâmetler işitmişem
Anuñ-çün dönüben yine gitmişem

13

Hemân bildüm andan ki dutmış kemâl
Senüñ devletüñ günine yoḳ zevâl
Şu ḫân kim anuñ devleti güneşi
Ṭulunmaġa döne dükene yaşı
Ebü'l-Faẓl-ı Hindü-y-ile Bû ʿAlî
Ebû Caʿfer-i Ḫâzin ile Velî
ʿAmîd oġlı vü Ḫʷoca Ḳâsım gibi
Ebû Bekr-i Hindi'yle ʿÂṣım gibi
Kişiler ḳapusında ḳılmaz ḳarâr
Saña pâdişehlık idersek yarar
Anuñ-çün dönüben yine gitdüm uş
Saʿâdetle milkünde ḳal imdi hoş
Ebû Naṣr'ı ol demde ḳıldı ḫalâṣ
Ḫayırlu olasını bildi ḫalâṣ
Pes añla ki sulṭân olan kişiler
Bu âdemlere ḫân olan kişiler
Hep erbâb-ı ʿaḳl ile hem-râh idi
Anuñ-çün cihâna şehenşâh idi
Gerek pâdişâha ki ʿâḳıllara
İde meşveret ʿaḳl-ı kâmillere
Ki Tañrı Teʿâlâ Resûli bile
Bu maʿnîyi gelmişdürürler dile
Veşâvirhüm fi'l-emr[8]
Lâ muẓâherete evṯeḳu mine'l-müşâvere[9]

Ḥikâyet

Melîk Rûm Nûşrevân'a meger
Yazar nâme içinde ḫaylî ḫaber
Dimiş bunca milküñ raʿiyyetlerin
Ne nesneyle ḳıldıñ riʿâyetlerin
Ki bir kimse saña ḫılâf eylemez
Ne kim dir iseñ iḫtilâf eylemez
Cevâbında dimiş yidi nesneden
Beyân eyleyeyim ki bir bir neden
Biri bu dilüm yıġdum âzârdan
Baña yârdan daḫı aġyârdan
İkincisi bu hezliʿömrümde hiç
Getürmemişem nehy ü emrümde hiç
Üçünci ne ḳıldumsa vaʿd ü vaʿîd
Ḫilâf eylemeklikden oldum baʿîd
Ki dördünci her bir işi ehline
Buyurdum bilüben anuñ ehli ne
Bişinci kime kim ʿitâb eylesem
Günâhından ötrü ʿiḳâb eylesem
Edeblenmek içün iderdüm ʿitâb
Ḫışım idüben eylemezdüm ʿiḳâb
Hem altıncısı bu ki dâd eylerem
Raʿiyyetleri baña şâd eylerem
Yidinci raʿiyyetlerüñ göñline
Girüp görmişem cânı ne göñli ne
Evet toġruluġ ile yol bulmışam
Anuñ-çün olara ḥabîb olmışam
Daḫı bil bir iş yoḳ ki ḥîle anı
Açup bilmeye öñi ardı ḳanı
Meger re'y ü tedbîr ola ḥîleye
Boyın virmeye bile oldı neye
Daḫı hic gevher yoġ imiş ki ol
İde zîneti memleketlerde bol
Meger ʿadl ola milküñ ârâyişi
Ki ʿadl ile şeh başa ilter işi
Daḫı hîç iş yoḳ ḫaṭâsuz ola
Yine bal yoḳ kim belâsuz ola
Meger meşveretdür ki ʿayn-ı ṣavâb
Olupdur su'âlüñe fehm it cevâb
Daḫı hîç nesne ṣımaz leşkeri
Ḳaçan düşmenüñde çoġ olsa çeri
Meger kim döleklik ṣıya düşmeni
İd âhestelıġı ṣıya düşmeni

14

Daḫı olmaya mâle bir pâs-bân
Düketmekden anı yıġa bir zamân
Meger birine ṣarf itmek ola
Be-ġâyet gerek yire ġitmek ola
Daḫı hîç bir şâh iline ziyân
İdemez nesne bilindi ʿayân

---

8 "İş husûsunda onlarla müşâvere et. "(Al-i İmrân, 3/159)

9 "Danışmadan daha sağlam destek yoktur. "

Meger kim raʿiyyetlerüñ mâline
Ṭamaʿ eylemek ola emvâline
Dahı ʿâlem içinde sulṭânlara
Her ıḳlîme ḥükm idici ḫânlara
Yig olmaya ḳuvvet meger ʿadl ü dâd
Ki her ġuṣṣasından anı ide şâd
Dimiş Fârisîler şehenşehlere
Saʿâdetlü ḳullara hem-rehlere
Ḳamu nesneden yig budur iy emîr
Ki hem-dem ola añaʿâḳıl vezîr
Yaramaz ḳamu nesneden bu ola
Vezîri olan kimse bed-ḫû ola
Bed-endîşe dahı bed-âmûz ola
Ḳoya ḫayrı şerre ḳulavuz ola
Dimişler ulular vezîr olanuñ
Vizâretde key bî-naẓîr olanuñ
Elin bıçġılayın muʿaddil gerek
Sözü maṣlaḥatlar muḥaṣṣıl gerek
Ki tâ cânibeyni riʿâyet ḳıla
Naṣîbini Ḥaḳ'dan ʿinâyet ḳıla
Hem ala ve hem vire dâd eyleye
Gerekmez bu sözeʿinâd eyleye
Ki tâ hem şehenşâha hem yoḫsula
Güc olmaya ḥaḳlı ḥaḳını bula
Rivâyetdür ehl-i ʿaḳıldan bize
Ḥikâyet iderem naḳıldan size
Ki vâcibdür üç nesne sulṭânlara
Sikenderlere hem Süleymânlara
Biri ol ki milkinʿimâret ide
Dilerse ki ḫaylî imâret ide
İkinci bu yoḳsul ḥaḳına ḳatı
Gerekdür ki ola anuñ şefḳatı
Resûl'e su'âl eylediler neden
Diyivir bize sen didiler neden
Ki Sâsâniler'de şehenşâhlıḳ
Saʿâdetʿinâyetle hem-râhlıḳ
Nedendür ki dörtbiñ yıl itdi ḳarâr
Ki sulṭânlıḳ anlara oldı yâr
Bular söyleyincek bu resme kelâm
Cevâbında dimiş ʿAleyhi's-selâm
İki nesnedendür ḳarâr itdügi
Hüẕâ anları şehriyâr itdügi
Biri yoḳsula şefḳat itdükleri
Ḳoyup ẓulmini ʿadle gitdükleri

İkinci bu kim memleketlerini
ʿİmâret iderler idi varını
Üçünci bu kim cümle işlerini
Virüp işlede bulıcaḳ erini
Büyük işi küccüklere virmeye
Dilerse belâlar añia irmeye

Ḥikâyet

Su 'âl itdiler âl-i Sâsân'dan
Ki tâ bileler ḥâl-Sâsân'dan
Didiler ki dörtbiñ yıl oldı zamân
Sizüñ ḥükmüñüz ile ṭoldı zamân
Nedendür ki şimdi çevürdi yüzi
Bu devr-i zamâne devürdi yüzi
Cevâbında didiler erbâb-ı ʿaḳl
Dükendi bulınmadı aṣḥâb-ı naḳl
Vilâyetde şol kimse oldı vezîr
Ki ʿaḳlın hevâsı ḳılupdur esîr

15

Büyük işleri kiçiler dutdılar
ʿAḳıl tanışığını unutdılar
Ẓulüm cevr dünyâya ṭoldı tamâm
ʿAdil dâd işidilmez oldı tamâm
Ulu kiçi hep yüz çevürdi hemân
Varup buldılar bir dahı ḫânedân

Ḥikâyet

Meger şâh-ıʿâdil ki Nûşirevân
Oturmış idi taḫta ḥükmi revân
Gelüpʿarża ḳıldılar añа ki ḥâl
Budur kim fülânda cihân oldı mâl
Şu resm ile kim bî-nihâyetdürür
Hem emlâki dahı be-ġâyetdürür
Nedür bî-nihâyet olan mâl añа
Yiter ḫod kifâyet olan mâl añа
Ḳalanı şehenşâha lâyıḳ anuñ
Nesine gerek bu alâyıḳ anuñ
Cevâbında dimiş o devletlü şâh
Cihângîr-iʿâdil saʿâdetlü şâh
Ki ol bây olduġı gencümdürür
Evet yoḳsul olursa rencümdürür

Anuñ-çün ki şâha ḫazîne yiter
Reʿâyâ çoġına azına yiter
Şu vaḳtin ki dâd eyleye anlara
Bu kez istinâd eyleye anlara
Alursa daḫı aḥsen-i vech ile
Ala düşmeye ḫalḳ içinde dile
Pes añla ulu iş imiş maʿdilet
Saʿâdetlüye iş imiş maʿdilet
Görinmez mi kim şâh-ı Nûşirevân
Geçelden ne deñlü geçüpdür zamân
Henüz ʿadli-y-ile nice añılur
Buʿâlemde gündüz gice añılur
Dahı ʿadl içün yiri Aʿrâf olur
Cehennem ʿazâbından ol ṣâf olur
Hem uşbu cihetden buyurdı Resûl
Ki buyruḳ maḳâmında durdı Resûl
Tefâḫurla didi ki ʿâdil şehüñ
Zamânında doġdum oʿâḳıl şehüñ
Ḳale'n-Nebiyyü ʿaleyhi's-selâm
Vülidtü fî zemenilmeliki'l-ʿâdil[10]
Firîdûn-ı ferruḫ firişte midi
Teni müşk üʿanber-sirişte midi
Eyü adı çav eyledi ʿâleme
Adın dâd-ı çav eyledi ʿâleme
Cihân-gîr olan kimse żâbiṭ gerek
Dimezven ki işlerde ḥâbiṭ gerek
Şu şâhuñ ki żabṭı yoġ ola anuñ
Her işinde ḫabṭı çoġ ola anuñ

Ḥikâyet

İşitdüm ki Nûşînrevân şâh iken
Buʿâlem içinde o ḫân şâh iken
Didiler Ḫorasân'daġı ḳuluñuñ
Saña kullıġı-y-ıla maḳbûluñuñ
Evinden girür uġrılar ḫânümân
Ne var ise alur çıḳar şâẕümân
Çün işitdi bu sözi küymedi hic
Dimedi ki ir ola şimdi ya gic
Buyurdı ki maʿzûl ideler anı
Yine bayaġı ḳul ideler anı

Didi kim ki evin saḳınımaya
Müdebbirlik adın daḳınımaya
Varur memleket mi saḳınıbilür
ʿAdâlet adın mı daḳınıbilür
Ki Büzürcmihir'den rivâyet budur
Dutan mühtedîye hidâyet budur

16

Şefâʿat demi olsa müşfiḳ ola
Dilerse ki Tañrı'ya lâyıḳ ola
Görinmez mi yil esse söyner çerâġ
Evet oda irse yaḳar sanki yaġ
Daḫı dir idi sen cihânı yigil
O seni yimedin sen anı yigil
Eger eyü ad ile ölür iseñ
Daḫı ʿadl ü dâd ile ölür iseñ
Dirisin yineʿâlem içinde sen
Yürürsin ḳamu âdem içinde sen

Ḥikâyet

Sikender ulu ḫân iken ʿâleme
Zamânında sulṭân iken ʿâleme
Ögüt virir idi aña bir ḥakîm
Ki dutar idi ol dir ise ne kim
Eger ḫor olmaḳ dilemez iseñ
İçüñ ḳana ṭolmaḳ dilemez iseñ
Ne didiyse Tañrı ḫılâf eyleme
Sözüm dut benüm iḫtilâf eyleme
Dilerseñ ki mâlüñ helâk olmaya
Ki anuñ içün zehre çâk olmaya
Dirîġ itme eyleʿaṭâ ehline
Ki irmez ʿaṭânuñ ḫaṭâ ehline
Dilerseñ ki her işüñ ola ṣevâb
Ḫaṭâsuz müdâm işüñ ola ṣavâb
İvek olma döleklik it iḫtiyâr
Daḫı dîni ḳıl devletüñe ḥiṣâr

Ḥikâyet

Muʿâviye Aḥnef'den itdi suâl
Cevâbın diye tâ bile n'oldı ḥâl
Didi nicedür şimdi devr-i zamân
Durur mı ya gitdi mi cevr-i zamân

10 Hz. Peygamber (AS) buyurdu ki: "Ben âdil bir hükümdâr (Nûşirevân) zamânında doğdum."

Buyurmış cevâbında sensin zamân
Ḫaṭâ vü ṣavâbında sensin zamân
Ḳaçan muṣliḥ olsañ zamâne ṣalâḥ
Bulur irişür cümle ḫalḳa felâḥ
Ve ger müfsid olsañ fesâda varur
Fesâd iş ḳaçan ᶜadl ü dâda varur
Daḫı ᶜadl ḳıl kim diyüpdür Resûl
Ṣoñındaġı ḳaydın yiyüpdür Resûl
Ki ᶜadl oldı bil cünne-i vâḳıye
Hem oldur yine cenne-i bâḳıye
El-ᶜadlü cünnetün vâḳıyetün
ve cennetün bâḳıyetün[11]
Fenâ Ḫusrev'e ṣordılar kim size
Ne iş ḫoş gelür eydivirüñ bize
Didi ol ki bir kimse ide günâh
Bana dimedin ᶜafv id iy pâdişâh
Anı ᶜafv idem ben selâmet ola
Gerekmez bana kim melâmet ola

Ḥikâyet

Ebû Caᶜfer iken ḫalîfe meger
Biregüyi nefsi yolından eger
Bir iş işler öldürmege buyurur
ᶜÖmür defterin dürmege bu yürür
İmâm-ı Mübârek ki var imiş ol
Ne yîgâne-i rûzgâr imiş ol
Şu meclisde kim şâh ḥâżır olur
Bu da anda nâgâh ḥâżır olur
Dimiş yâ ḫalîfe işidemidüñ
Aña göre bâri iş idemidüñ
Disem saña ol Faḫr-i ᶜÂlem sözin
Daḫı zübde-i nesl-i Âdem sözin
Ḫalîfe dimiş digil işidelüm
Ne iş mûcebiyse ol iş idelüm

17

Dimiş kim Muḥammed ᶜaleyhi's-selâm
Dimüşdür ḳaçan gelse yevmü'l-ḳıyâm
Ḫalâyıḳ bir araya cemᶜ olına
İñen ulu ṣaḥrâya cemᶜ olına
Durup bir münâdî yüc' âvâz ide
Çaġıra bu söze ser-âġâz ide
Kimüñ Tañrı'da minneti var ise
ᶜİvaż almaġa himmeti var ise
Durıgelsün imdi bu demdür demi
Ki şâẕîlıġ irişe gide ġamı
Kimesne durıgelmez illâ şol er
Ki her kim günâh itse ol ᶜafv ider
Bu kez Ḥaḳ Teᶜâlâ buyura ki ben
Anı ᶜafv ḳıldum ki odurᶜafv iden
Ḳabûl itdi sözini ḫâṣ eyledi
Ol öldürecegin ḫalâṣ eyledi

Ḫitâb-ı Pâdişâh

İşit iy cüvân-baḫt-ı ᶜâlem saña
Müsellem revân taḫt-ı ᶜâlem saña
Diyeyim nice dirlik eyleyesin
Bu ᶜâlemde tâ birlik eyleyesin
Ḳala pây-dâr ola sulṭânlıġuñ
Cihân içre var ola sulṭânlıġuñ
Müdebbir ol iy şehriyâr-ı zamân
Ki ḳabżañda ola diyâr-ı zamân
Eger pâk-dîn olmaġ ister iseñ
Ḫaṭardan emîn olmaġ ister iseñ
Ḳatı pâk-şalvar olmaḳ gerek
Eger devletüñ var olmaḳ gerek
Ne iş kim ideceksin evvel anı
Ṭanış ᶜaḳla disün yönini ḳanı
Ki şâhuñ müşîri hemân ᶜaḳl imiş
Emîr-i zemîn ü zamân ᶜaḳl imiş
Her iş evvelin ḳo gözet âḫırin
Ki tâ bilesin bâṭının ẓâhirin
Müdârâyı her işde ᶜâdet idin
Nasîbüñ ḥaḳîḳî saᶜâdet idin
Saḳın ẓulme meyl itmeᶜadl eylegil
Degül ẓulm meyl itme ᶜadl eylegil
Daḫı ḳavme inṣâfı her kârda
Ulular dimişlerdür aḫbârda
Ki tâ ḥaḳḳ u bâṭıl nedür biline
Hem ol işde ḥâṣıl nedür biline
Daḫı râst-gûy ol u kem-ḫande ol
Ki küstâḫlıġa bulınmaya yol
Dimişler ki sulṭâna çok gülmeden
Ziyânlu yoġ ol ḫâna çoḳ gülmeden

---

11 "Adâlet, koruyucu kalkan ve ebedî bir cennettir."

Ki çoḳ gülse sulṭân ḥaşemle ḫadem
Şanurlar vücûdını anuñ ʿadem
Ḥüküm geçmez olur bozılur nizâm
Gider pâdişâhlarına iḥtirâm
Kerem eyle ḫalḳa kerîm olıgör
Raʿiyyetlerüñe raḥîm olıgör
Daḫı ʿâdet idin cüvân-merdligi
Cihânuñ içinde hemân ferdligi
Evet key siyâsetlü olmaḳ gerek
Dir iseñ riyâsetlü olmaḳ gerek
Ḫuṣûṣâ ki kendü emîrüñ ola
Yaḫûd ṭanışıḳcı vezîrüñ ola
Gerekmez ki seni ḥalîm añlaya
Daḫı göñlüñi key selîm añlaya
Ki gösterme tedbîri nâ-ihtiyâc
Şu ḥâcet gibi kim yiyesiye ac
Ne kim ṭansa teftîş id evvel anı
Cevâbın dime ḳıl mü'evvel anı
Gör ol şordugı işde maḳṣûdı ne
İrişgil ʿayân eyle maḳṣûdına

18

Ol işde gör aşşı ziyân kimedür
Ya añа ya saña ya ıklîmedür
Şol işde ki ḳamuñuza sûd ola
Dutarsañ saña Tañrı ḫoşnûd ola
Ḫaṭâsın ḳo dutgıl ṣavâb olanın
Saña vü añа hem ṣevâb olanın
Kime kim vizâret viresin añа
Girek kim icâbet viresin añа
Ki her ne iderse elinden gele
Nireye giderse elinden gele
Senüñ işlerüñüñ nizâmı ola
Ne iş başlanursa tamâmı ola
Anuñ aḳribâsına inʿâm ḳıl
Ol inʿâm-ı ḫâṣı bu kez ʿâm ḳıl
ʿAmel virme yañlış iderler ḥisâb
Bulındı ara yirde çün intisâb
Daḫı her ne isterse itse gerek
Ne yola diler ise gitse gerek
Ḳoma yol kesici-y-ile ugrıyı
Depele vü ḫoş dut saña ṭogrıyı
Ḫalâṣ eyleme bunları zînhâr
Birisi ölincek olur ṣad-hezâr
Saḳınʿafv idüp ḳanı ṣatma yine
Elüñ çekdügüñe uzatma yine
Ki anuñ içün çekmeyesinʿiḳâb
Baçım diyüben ekmeyesinʿiḳâb
Raʿiyyetlerüñ ḥâlini dâyimâ
Ṣorup bilgil aḥvâlini dâyimâ
Senüñ oldı çün anlaruñ ḫânlıgı
Saña vâcib olur nigeh-bânlıgı
Meşeldür şu kimʿâleme ḫân olur
Reʿâyâ ḳoyunlar o çoban olur[12]
Gözedürse işi mükemmel ola
Gözetmezse tizcek muʿaṭṭal ola
Her işi şuña vir ki ehli ola
Saḳın virme añа ki cehli ola
İmâret vizâretle ḳâḍılıgı
Müderrisligi Ḥaḳḳ'a râżılıgı
Şuña vir ki ḥaḳḳın riʿâyet ḳıla
Añа virme kim ḫalḳı ġâret ḳıla
Ki ʿâḳıllar aydur her işüñ eri
Var anı bilürʿâlemüñ serveri
Li külliʿamelin ricâlün[13]
Şu kim işi nâ-ehline inana
Ḳoya âḫırin evvelini şana
Anuñ ehl-iʿaḳl adın aḥmaḳ didi
Gümânsuz bu sözi muḥaḳḳaḳ didi

Rubâʿî

İşüñi sen kâr-dân olana vir
Milküñi hem pâs-bân olana vir
Memleketde bulmaġ isterseñ nizâm
Her işiʿadli cehân olana vir

Eger bir kişi göñlüñe yaraya
ʿİnâyetler eyle o bî-çâreye
Anı muḥteşem ḳılġıl inʿâm ile
Saḳın ḫâṣı bir añlamaʿâm ile
Ḳoma ḥükmüñe kimseʿâṣî ola
Daḫı ölmemekden ḫalâṣı ola

---

[12] "Hepiniz çobansınız ve hepiniz görüp idâre ettiklerinizden mes'ûlsünüz. İmam çobandır ve sürüsünden mes'ûldür. . . " (Buhârî, Ahkâm 1) meâlinde bir hadîs-i şerîf vardır.

[13] "Her iş için (ehil) er kişiler vardır."

Şehüñ farḳı ḳuldan bu kim pâdişâh
Buyura ḳul aña ide iştibâh
Ve ger ne ikisi de âdemdürür
Biri ḳul biri şâh-ı ᶜâlemdürür

Ḥikâyet

İşitdüm ki Sulṭân Maḥmûd Ḫân
O kân-ı saᶜâdet o faḫr-i zamân
Nesâ'yı ᶜamel-dâra virmiş idi
Amel-dârı murdâra virmiş idi

19

Ki bir yoḳsuluñ mâlin almış cehân
Hem özini zindâna ṣalmış cehân
Hele ḥîle-y-ile ol er ḳurtulur
Çıḳar pâdişâha ḳaçar ḳurtulur
Varur şâha Gaznîn'de ider gile
Virür şâh nâme gider er bile
Sefer ider andan ki eyyâm ile
Gelür gösterür nâme'i ᶜâmile
ᶜAmel-dâr oḳur nâme'i fikr ider
Bu er yine varmayasın ẕikr ider
Aña milk ü mâlin degürmez yine
Ṣanur kim yıluban yügürmez yine
Gelür şâhına yine feryâd ider
Umar kim bu defᶜa aña dâd ider
Aña bir daḫı nâme ḥükm eylemiş
Bu ḥükmi idinçek ol er aġlamış
Dimiş nâme bir kez iletdüm aña
O hîç iᶜtibâr eylemedi saña
Melûl idi sulṭân göñül ṭar idi
Meger bir daḫı meşġale var idi
Dimiş baña bir nâme virmek deger
Dutılmaz olur ise nâme eger
Var ol nâme başına toprak dök
Ne mühr urdılar ise üstine sök
Dimiş ey ḫüẕâvend-i ᶜâlem senüñ
Cihân-baḫş maḫdûm-ı âdem senüñ
Sözüñ elüñ altında olan kişi
Dutup eslemedi didügin işi
O ṭopraġı ben başuma ḳoyayım
Yaḫud bu işi vazgelüp ḳoyayım

Dönüp didi sulṭân ki iy ḫ̈oca hey
Bu ben söyledügüm söz olmadı key
Ḫaṭâ söyledüm uş ṣavâb ideyim
Suâlüñe göre cevâb ideyim
Bilesince ḳullar revân eyledi
Ol il şaḥnesine ᶜayân eyledi
Ki tâ ḫ̈ocanüñ milkini mâlini
Alıvireler ḫoş bula ḥâlini
ᶜAmel-dârı mıḫlayalar taḫtaya
Elin ayaġın yayalar taḫtaya
Şehüñ nâmesin boynına daḳalar
Ḫalâyıḳ ḳamusı aña baḳalar
Çaġırup diyeler cezâsı budur
Hüküm dutmayanuñ sezâsı budur
Daḫı bir işitdüm ki Maḥmûd Ḫân
Vefât itdi şâh oldı Mesᶜûd Ḫân
Yigitlik ġurûriyle ẕevḳa düşer
Ṣafâ-y-ile ᶜışḳ ile şevḳa düşer
Cihân-gîr olmaġa itmez naẓar
Nedür ṣormaz ol memleketden ḫaber
Görür şâhı bu işdedür leşkeri
Hemân ṣalma olur dükeli çeri
Raᶜiyyet ayaḳda yoġ oldı iñen
Ẓulm ehli anda çoġ oldı iñen
Meger bir ḳarı bir gün aña gelür
Şikâyet ider ẓulmin añagelür
ᶜAmel-dârdan ḳıla feryâdını
Umar pâdişâhı vire dâdını
Buyurdı ḳarıya ki nâme yazuñ
ᶜAmel-dâr kimdür o nâme yazuñ
İletdi ᶜamel-dâra ol nâme'i
Ṣanup çâre bî-çâre ol nâme'i
ᶜAmel-dâr aña itmedi iᶜtibâr
Ḳarı ḳılmadı daḫı bir dem ḳarâr
Yola girdi Ġaznîn'e geldi yine
Göre kim bu işe ḥüküm ne dine

20

Durup yine feryâd ḳıldı ḳarı
Olan işleri yâd ḳıldı ḳarı
Yine nâme buyurdı sulṭân aña
Ki ᶜadl itmek istedi ol ḫân aña
Didi bir iletdüme dutmadı hîç
Ḳılup ᶜadli ẓulmin unutmadı hîç

Dimiş ḫân ki dutmaz mı dimiş ki yoḳ
Anuñ ᶜadli yoḳdur evet ẓulmi çoḳ
Dimiş ḫân ki dutmazsa nitsem gerek
Bu işi di aḫı nic'itsem gerek
Dimiş idi ol deñlü dut kim senüñ
Sözüñ diñlene gülmeye düşmenüñ
Sen içmeñe yimeñe meşġûlsin
İşitmeñe dimeñe meşġûlsin
Biz uşda ᶜamel-dâruñuñ rencine
Düşüp ölürüz ol irer gencine
Bu sözden ḫacil oldı sulṭân ḳatı
Daḫı teng-dil oldı sulṭan ḳatı
Buyurdı ḳarıya ki dâd ideler
Ḳarı-y-ile ḳullar bile gideler
ᶜAmel-dârı dâra çekeler varup
ᶜAdil toḫmın anda ekeler varup
Uyardı ḳarı sözi şâhı hemân
Kesildi reᶜâyânun âhı hemân
Pes añla ki fermânı sulṭânlaruñ
Gerek kim geçe durmaya anlaruñ
Evet bu siyâsetsüz olmayısar
Nitekim riyâsetsüz olmayısar
Sipâhîlerüñi raᶜiyyetlere
Musallaṭ koma düş ḥamiyyetlere
Ne deñlü ki gözleyesin leşkeri
O deñlü gözet hem raᶜiyyetleri
Ki sulṭân güneş gibi olmaḳ gerek
Cihân pertevi-y-ile ṭolmaḳ gerek
Gerek şâh yiksân ḳıla ᶜadlini
Ḳamusına iḥsân ḳıla ᶜadlini
Ki küfr ile ᶜâlem ᶜimâret olur
ᶜİmâret olıncak imâret olur
Evet ẓulm ile yıḳılur memleket
Varur yâd ile dıḳılur memleket
Nitekim Muḥammed ᶜAleyhi's-selâm
Bu maᶜnîde yâd eylemişdür kelâm
El-milkü yebḳâ maᶜa'l-küfri
velâ yebḳâ maᶜa'z-ẓulmi[14]
Daḫı bir bu kim ẓâlim olanlaruñ
Evi tiz yıḳılsa gerek anlaruñ
Nitekim didi Aḥmed-i Muṣṭafâ
O baḥr-i mürüvvet o kân-ı safâ

Beytü'z-ẓâlimi ḫarâbun
velev baᶜde ḥîn[15]
Yaḳînî eger saña maᶜlûm ola
Bilesin ki bir kimse mazlûm ola
Anı ẓâlimüñ pençesinden ḫalâṣ
İdegör ki eyle buyurdı ḫavâṣ
Ne deñlü olursañ ḫalâda hemân
O deñlü gereksin melâda hemân
Ki leşker ḳapuñdan nüfûr itmeye
Daḫı bir ḳapuya ḳoyup gitmeye
Bu işlerde taḳṣîr eylemegil
Ḫilâfına tedbîr eylemegil
Eger ḳor iseñ kim bu taḳṣîr ola
Saña düşmen olana tevfîr ola
Daḫı ululardan rivâyet budur
Kimüñ derki varsa dirâyet budur
Ki âdemlere ḫân olan kişiye
Bir ıḳlîme sulṭân olan kişiye
Gerekmez ki bir cins ola leşkeri
Biri birini gözleye hep eri

21

Gerek leşkeri ola ecnâs ile
Yanında çeri ola ecnâs ile
Ki bir cins olursa çerisi emîr
Yaḳîn bil ki anlara olur esîr
Olar ittifâḳ ile hem-reng olur
Bu kez pâdişâhuñ yiri teng olur
İki cins olan ittifâḳ idemez
Şehenşehlerine nifâḳ idemez
Saḳın pâdişâhlıḳ ġurûriyle câm
İçüp mest olayım dime ṣubḥ u şâm
Göz aç memleketde müdebbirlik it
Cihân-gîr olġıl müfekkirlik it
Ki ṣâḥib-ḳırân-ı zamânsın bugün
Bu ḫalḳa o Ḥaḳ'dan emânsın bugün
Cihân şimdi sañna müsellemdürür
Ki baḫtuñ saᶜâdetle hem-demdürür

Der saḫâvet-i pâdişâh

Dimezven saḫî ol ya olma saña
Anuñ-çün ki nâgeh sögesin baña

[14] "Bir memleket (idâresi) küfürle devâm eder, zulümle devâm etmez."

[15] "Zâlimin evi, bir müddet sonra olsa da harâb olur."

Saḫâvet kişide sirişte gerek
Dir ise mürîdüm firişte gerek
Saḫâvet ucından gör ol Ḥâtim'i
Nice oldı ehl-i seḫâ ḫâtimi
Adı ḳaldı ᶜâlemde söylenilür
İrişilmez illâ ki ṣoylanılur
Saḫî olsa sulṭân çerisi anuñ
Olur cân virüp müşterîsi anuñ
Yolında ḳamu cân fidâ ideler
Ne kim buyura ıḳtidâ ideler
Ne ḳılsañ ᶜaṭâ remz ile söylegil
Belürtmek ḫaṭâ remz ile söylegil
Ki taṣrîḥ iden dûn-himmet olur
Daḫı bir bu kim ᶜarż-ı minnet olur

Ḥikâyet

Meger şâh-ı Keykâvus'a ittifâḳ
Düşer Ġazn olur bir nice gün duraḳ
Nedîmi olur şâh-ı mevdûduñ ol
Ḥarîfi olur İbn-i Mesᶜûd'uñ ol
Rivâyet ḳılur kim sekiz yıl tamâm
Bilesince didüm işitdüm kelâm
Ben üç ᶜaybı görmedüm ol ḫândan
Bu kez sevdi gönlüm anı cândan
Biri ol ki ikiyüz altûndan
ᶜAṭâ kılmadı eksük ol bundan
İkincisi bu şöyle gülmedi hiç
Ki iki dişi görine ir ü giç
Üçüncisi ḳaḳısa sögmez idi
Kimesneyi yoḳ yire dögmez idi
Daḫı bil ki saña bilinse gerek
Ne kim memleketde ḳılınsa gerek
Ne denlü ki milküñ çoġ olur ise
Saña düşmen olan yoġ olur ise
Şu denlü gerek żabṭ idesin anı
Ki gösterdesin eydicegez ḳanı
Şu sulṭân ki milkinden ol bî-ḫaber
Ola olmamışdur daḫı muᶜteber
Eger bir daḫı pâdişâhiyle sen
Bir ıḳlîme luṭf-ı İlâhiyle sen
Meveddet idesin müdâm eylegil
Yarım dost olma tamâm eylegil
Saḳın ẓâhir eyleme düşmenligi
Saña ḥâżır eyleme düşmenligi

Yüce-himmet ol kim şehenşâhsın
Saᶜâdetlü ḳullara hem-râhsın
Şu sulṭân ki dûn-himmet ola anuñ
İşi güci hem minnet ola anuñ

22

Batuban ḳala adı añılmaya
Anı kimse añmaya yañılmaya
Daḫı kendü tevkîᶜüñi dutᶜazîz
Anı hor dutmagı unut azîz
Ḥaḳîrâne işlere virme miṣâl
Yamanlıḳ gide yahşıraḳ ola ḥâl
Meger şehr ile köy vilâyet ola
Buyur aña tevkîᶜi âyet ola
Ḫilâf eyleme kendü tevkîᶜuña
Ne aṣl üzre ḳılduñsa tefrîᶜuña
Megerᶜöẕri vâżıḥ ola idesin
Bu fâsid o ṣâliḥ ola idesin
Ki sözine her kim ki ide ḫilâf
ᶜAyıbdur sözini dutar ger güzâf
Ḫuṣûṣâ kiᶜâlemde sulṭân ola
Bir ıḳlîme ḥükm idici ḫân ola

Ḫâtime

Daḫı çok ḫiṭâb eyler idüm saña
Suâl ü cevâb eyler idüm saña
Evetᶜâḳıla bir işâret yiter
Delâlet gerekseᶜibâret yiter
Bir iken çıraġı biñ itseñ olur
Ki her bir ile ḳanca gitseñ olur
Ḫüẕâ ol ṭabîᶜat ki virmiş saña
Bu denlü işâret de çoḳdur aña
Bu kez vâcib oldı ki yâd eyleyem
Vizâret tarîḳını ad eyleyem
Oḳısun kim isterse dördünci bâb
Anı şerḥ idiser gerekmez şitâb

BÂB-I ÇİHÂRUM ENDER ÂYÎN-İ VİZÂRET ve KEDHUZÂYÎ-Yİ MÜLK

Eger Tañrı saña kerem eyleye
Vizâret virüp muḥterem eyleye

Evâmir nevâhî ne didiyse dut
Dimezven ki maġrûr ol anı unut
Vezîre gerek kim muḥâsib ola
Her işi ḥisâba münâsib ola
Daḫı pâdişâhına toġrı gerek
Kim isterse işkence uġrı gerek
Ḥıyânet baya yoḳsula yaramaz
Kimüñ ʿaḳlı varsa anı aramaz
Velî-niʿmetüñ ḥaḳḳına himmet it
Naṣîbüñ bu kez nâz ile niʿmet it
Ne alursañ inṣâf yüzinden al
Ḥarâm olmaya tâ ki ola ḥalâl
Dimişler ulular işitmek gerek
Aña göre bârî iş itmek gerek
Ki küll isteyen küllini fevt ider
Ṣoñucı naṣîbini ol mevt ider
Men erâde'l-külle fâte'l-külle[16]
Ne yirseñ iki barmaġıla yigil
Bu kez ḳorḳusuz her ne dirseñ digil
İki barmaġıla yinen tiz siñer
Görenüñ dili söylemekden diñer
Eger varsa ʿâmilleri ḫânuñuñ
İşin işledürlerse sulṭânunuñ
Gerekmez ki nesne yidürmeyesin
Ḳatuñda keleci didürmeyesin
Ki düşmen olurlar ḫavâşî ḳamu
Ġulâm ü emîr ü subaşı kamu
Görinmez mi cerbin saḳınsañ kebâb
Ḳarara yanar göyner olur ḫarâb
Şu kim denge ḳıymaya dirhem yimez
Eyü söyleyen kimse verhem yimez
Ne kim gizlü yirseñ olur âşikâr
Ḥarîfüñ olanlar iderler şikâr

23

Ayaġuñ alurlar vururlar yire
Ne eyleye el yire çün baş ire
Pes añla ki yimek yidürmek gerek
Eger leşkeri ḫoş didürmek gerek
Yiyüp yidirincek severler seni
Saḳın yoḳ dime key işitgil beni
Ne deñlü ki artarsa mâlüñ senüñ
Dilersen ki yig ola ḥâlüñ senüñ
Ḳoma ḫayr u iḥsân yolın gözlegil
Bu kez câna cânân yolın gözlegil
Di ḫarc eyle mâli ʿimâretler it
Yaradana seni ʿibâdetler it
Ki bu ḥâle irgirdi ol ḥâlden
Saña virdi çok mülk ile mâlden
Ne yir memleketde ki vîrân ola
Köy ü şehr iken ol biyâbân ola
Yine anı cehd eyle maʿmûr ḳıl
Vebâlini senden anuñ dûr ḳıl
Ki tevfîri arta şehenşâhuñuñ
Saña raḥmeti ire Allâh'uñuñ
Daḫı arada sen oluban sebeb
Bu ḫalḳa irişidura luṭf-ı Rab
Ḳaçan kim raʿiyyetleri ola bây
Ne işlerse sulṭâna gele kolay

Ḥikâyet

İşitdüm ki geçmiş ḥikâyetdürür
Evet bilene ulu âyetdürür
Ki bir şeh vezîrine ḫışm eylemiş
Vezîr-i kebîrine ḫışm eylemiş
Bir ayruḳ vezîri anuñ yirine
Ḳomış tâ ki ol işde yiri ne
O maʿzûle dimiş ki sen yüri var
Oturmaya bir kûşe ḳıl iḫtiyâr
Dimiş aña maʿzûl i şâh-ı zamân
Eger raḥm idüben virürseñ emân
Baña bir yıḳıḳ köy ʿaṭâ eylegil
Naṣîbüñi benden duʿâ eylegil
Ki varam anı ben ʿimâret kılam
Duʿâ saña Ḥaḳḳ'a ʿibâdet ḳılam
Buyurmış yanında olanlara şâh
Ki oldur uluya kiçiye penâh
Ne deñlü yıḳıḳ köy dilerse şuña
Virüñ baḳmasun ayruġ öñe ṣoña
Varup anda kûşe-nişîn olsun ol
Benüm ḥażretümde nişîn olsun ol
Aradılar ol memleketde tamâm
Bir arşun bulınmadı vîrân maḳâm
Yine geldiler pâdişâh ḳatına
Süreyyâ gibi gelse mâh ḳatına

[16] "Bütünü isteyen, hepsini elden kaçırır."

Didiler bu milki tamâm araduḳ
O vîrân köyi kim aña varaduḳ
Bulınmadı bir pâre vîrâne yir
Ne deñlü aradugısa giç ü ir
Bu kez ol vezîri ki maᶜzûl idi
Varup kendü ḥâline meşġûl idi
Didi ben köyi isteyüben dile
Anuñ-çün gelürdüm ki sulṭân bile
Ki ben vâli-y-iken ḳomadum ḫarâb
Ḫaṭâ işlemedüm ü ḳıldum ṣavâb
Benüm yirüme kim olursa vezîr
Yine eyle isteye andan emîr
Bu sözi diyince küyermiş hemân
Vezîr eyledi anı yine bu ḫân
ᶜÖzürler diledi ᶜaṭâlar ḳılup
Anuñ göñlini pür-ṣafâlar ḳılup
Pes añla vizâretde kim var ola
Gerekdür ki mülk içre miᶜmâr ola

24

Bu ḳanda ki ẓulm işide dınmaya
Eger yoḳsula ola yâḫud baya
Gerekdür vezîre ki dâd eyleye
Buᶜâlemde dâdiyle ad eyleye
Dilerse ḳısa olmamaḳlıḳ dili
Geçenler buña irgirirür bili
Şu kim dâd ider bîm-nâk olmaz ol
Şu kim ẓulm ide yunsa pâk olmaz ol
Dahı leşker aña mutîᶜ olısar
Cihân eyligi ad ile ṭolısar
Vezîri ki leşker ḳabûl itmeye
İrişmeye eli sunarsa neye
Begüñ sevdügi aṣṣı itmez aña
Ṣoñucı ol işden düşiser ṭaña
Anuñ-çün ki şâhuñ da şâh oldugı
Reᶜâyâya püşt ü penâh oldugı
Hemân leşkeriyle bulupdur ḳıvâm
Olar olmasa kim ider ihtimâm
Cihân-gîrlik leşker ile olur
Ölüm gözlemez erler ile olur
ᶜİmâret olurᶜadl ile memleket
Sakın ġâfil olma bu işden evet
Ne deñlü ki ḫâyınlıg itmez iseñ
Ḫıyânet olan yire gitmez iseñ
Hemîşe gerek ḳorḳasın ḫândan
Gidermeyesin ḳorḳıyı cândan
Eger ṭıfl olur ise şâhuñ senüñ
Büyük bil odur pâdişâhuñ senüñ
Sen oġlan gibi itme aña nazar
Gerekdür ki dâyim idesin ḥaẕer
Anuñ-çün ki şeh-zâde olanlaruñ
Belâlardan âzâde olanlaruñ
Miṣâli ṣu ḳuşları yavrusıdur
Ki yüzmeklik aṣl ile ḫûsıdur
Yüziciligi ögrenüben ṭoġar
Yüzebileni ṣu nicesi boġar
Pes añla ki hep bilür ol ḥâlüñi
Dahı ne ki var mülküñi mâlüñi
Ḳaçan varı varı resîde ola
Yaşadukça kim kâr-dîde ola
Ya dânâ olur yâḫu nâ-dân olur
Hele saña hem ḫalḳa sulṭân olur
Eger ittifâḳ ile dânâ-y-ise
Seḫâ vü keremle tüvânâ-y-ise
Ne yadlu işüñi ki görmiş idi
Evet anı bilmeze vurmuş idi
Seni aḥsen-i vech ile ṭarḥ ider
Senüñ ḳavlüñi ḥükmüñi cerḥ ider
Ve ger ola nâ-dân saña çokᶜiḳâb
İderᶜırżuñı hem ḫarâb ü yebâb
Ki dânâ olandan selâmet gelür
Kim olursa nâ-dân melâmet gelür
Dahı her ne yire ki şâhı gide
Ya ḳıla sefer yâḫu seyrân ide
Gerekmez vezîre ki tenhâ ḳoya
Eger ḳor ise kendü işin yoya
Ki nâ-gâh furṣat buluban ᶜadû
Ne ister ise diye şâha ḳamu
Anuñ göñlini saña taġyîr ide
Senüñ ḥaḳḳuña hayli taḳṣîr ide
Dahı pâdişâhuñ hep aḥvâlini
Tecessüs id efᶜâl ü aḳvâlini
Şu resme ki şâha yaḳîn olanı
Şehenşeh ḳatında emîn olanı
ᶜAṭâ-y-ile kendüñe câsûs ḳıl
Evet söylemegil bunı sûs ḳıl
Ki tâ dem-be-dem saña aḥvâlden
Ḫaber vire efᶜâl ü aḳvâlden

25

Aña göre sen de ᶜamel idesin
Birisinde biñler emel idesin
Ya ögerler ya yorarlar imiş
Yaḫud bir keleci ṣorarlar imiş
Cevâbını fikr it ki ḥâżır-cevâb
Olasın ki tiz vire ḫâṭır cevâb
Daḫı münhiler koġıl eṭrâfda
Ne kim vâḳıᶜ olursa eknâfda
Ḫayır şer ḫaber-dâr ideler seni
Ki ᶜaḳl ehline yâr ideler seni
Ṣınurdaş olan şehlerüñ fikrini
Gerek bilesin şükrini żikrini
Bugün n'itdi yarın ne itse gerek
Ya gelmek diler yâḫu gitse gerek
Sözüñ ḥâṣılı bu vezîr olana
Begüñ ḳapusında emîr olana
Gerekdür ki etrâf-ıᶜâlemde her
Ne iş olsa söyleye andan ḫaber
Eger bu söze eyler ise ḫılâf
Ḫaṭarlu olur iş sözi ṣanma lâf

Ḥikâyet

Meger Faḫr-ı Devlet ulu ḫân iken
Saᶜâdetlü vü baḫtulu ḫân iken
Vezîr idi ol demde Ṣâḥib aña
Hem ol idi dâyim muṣâḥib aña
Ḳażâ ile şöyle düşer ittifâḳ
Bu deñlü ki ortada ola nifâḳ
Sarâyına gelmez şehenşâhınuñ
Ki ḥükmin diye ḳâṣıduñ sâhinüñ
Bu kez Faḫr-ı Devlet dimiş kim ᶜaceb
Nedür Ṣâḥib'e gelmemege sebeb
Kişi ṣaldı didi ki var Ṣâḥib'e
Ne dirsem ḫaber vir yarar Ṣâḥib'e
Uş iki gün oldı ki dîvânuma
Yüreşmedüñ ve gelmedüñ yanuma
Perîşânem andan gelüp şâd ḳıl
Bizi ġuṣṣadan külli âzâd ḳıl
Eger memleketde ḫalel var ise
Ya bir olacak güç ᶜamel var ise
Baña ᶜarża ḳıl kim iᶜânet idem
Ne deñlü güc ise ᶜinâyet idem
Ve ger ḫâṭıruñ bizden incindise
ᶜAyıb dutmazuz di anı ne-y-ise
Ki meşġûl olavuz anuñ ᶜöẕrine
Tasavvur idevüz anuñ ᶜöẕri ne
Çün işitdi Ṣâḥib bu sözi hemîn
Ḳodı ol dem içinde ser ber-zemîn
Dönüp didi hâşâ ki sulṭânuma
Perîşân olam bendeyem ḫânuma
Daḫı memleket devletinde anuñ
Nizâmiyledür himmetinde anuñ
Neyem ben benüm-çün çeker iḥtiyâṭ
Yaraşur ki sulṭânlar ide neşâṭ
Gerek şâh meşġûl olaᶜîşine
Yile yopura ḳulları işine
Yiter şâhumuñ baña var oldıġı
Hemân göñlümüñ gitdi ṭar oldıġı
Çün üçünci gün oldıᶜazm itdi ol
Şehenşâhına gelmege dutdı yol
Bayaġı ḳarârında ḫürrem yine
Nice geldise gitmiş ol ġam yine
Ṣorar Faḫr-ı Devlet ᶜaceb ne-y-idi
Melûl olduġuña sebeb ne-y-idi
Dimiş iy cihân faḫri devletlü şâh
Uluya kiçiye maḥabbetlü şâh
Sebeb bu ki münhîlerümden biri
Fülân memleketde oturur diri

26

Baña nâme yazmış ki ḫâḳân fülân
Sipâhîye kim yiridür Naḫcüvân
Keleci didi didügin bilmedüm
Geregince teftîşini ḳılmadum
Dimiş anuñ içün olurdum melûl
Ki bilmedi anuñ didügi ne ḳul
Ki niçün bize koñşı sulṭân olan
Emîri-y-ile söyleşe ḫân olan
Ben anı buradan nedür bilmeyem
Gereklü ne-y-ise anı ḳılmayam
Bugün pâdişâhum yüzin gördüm uş
Anuñ-çündürür göñlüm oldıġı ḫoş
Bu söz ḫoş gelür şâhına bî-ḳıyâs
Virür mâl aña geydürür hem libâs
Pes añla ki vâcib bu-y-imiş saña
Gerekse duᶜâ ḳıl gerek sög baña

Ki sulṭânlaruñ ḥâlini bilesin
Nedür mekr ile âlini bilesin
Şehenşâhuña anı ᶜarż idesin
ᶜİnâyâtını saña farż idesin
Senüñ hûş-yâr olduġuñı bile
Aña toġru yâr olduġuñı bile
İş inanma ehli degül kimseye
Varup bir bir anı kim aña ṣaya
Ḳażâ-y-ile tedrîs imâret gibi
Daḫı tevliyet hem neẓâret gibi
Her iş kim inanıla nâ-ehline
Baḳılmaya mâli-y-içün cehline
Viren kişinüñdür günâhuñ çoġı
Anuñ boynına irer âhuñ çoġı
Raᶜiyyetleri sen ṭamaᶜ idüben
ᶜAẕâb ehlinüñ yolına gidüben
Saḳın virme bî-dâda dâd eylegil
Bu ḥaḳ söz imiş iᶜtiḳâd eylegil
Şehüñ ᶜâmil-i müflise işini
Saḳın virme defᶜeyle teşvîşini
Anuñ-çün ki virincegez kendü yir
Saña nesne ḥâṣıl olmadı dir
Geregince bayımayınca özi
Saña nesne virmegi görmez gözi
Görinmez mi nemgîn olan ırmaġa
Şu ṣalsañ tiz aḳar ṭolan ırmaġa
Evet teşne olsa içer tâ ṭoya
Şuyu tiz tiz aḳmaga andan ḳoya
Pes añla şu ᶜâmil ki müflis ola
ᶜAmel dutmaġa key mühevvis ola
Ḳuru çaya beñzer ki ṭoprağı çoḳ
Evet ḳaṭre ḳadrince yaş yiri yoḳ
Geregince kendüye yise gerek
Saña eyle ya böyle dise gerek
Ṣoñucı ne bâḳî ḳalursa dire
Gelüp varı uşda diyüben vire
Daḫı kendü fermânuñı ulula
Dilersen ḳalasın müdâm ulula
Ḳoma kimse'i kim ḫilâfın ide
Ya inṣâf ile ya güzâfın ide

Ḥikâyet

İşitdüm Ebu'l-Faẓl ulu ḫân imiş
Semerḳand'uñ ilinde sulṭân imiş
Meger Sehl-i Ḫᵛocendi dirler idi
Bir ehl-i saḫun kişi var idi
Semerḳand'a anı emîr eyledi
Birin daḫı aña vezîr eyledi
Yazup virdi tevḳîᶜ u ḫılᶜat aña
Ki fermân ola nâz u niᶜmet aña
Gidecegi günde sarâya gelür
Emîr oturacaḳ araya gelür

27

Vidâ eyleyüben icâzet diler
Ki gitmeklik içün icâbet diler
Sarâyı diledi ki ḫalvet ḳala
Şehenşâhına söz vire söz ala
Buyurdı hemân oldı ḫalvet sarây
Muḳârin olıkaldı ḫûrşîde ay
Didi Sehl i şâh-ı ferḫunde-fâl
Hemîşe ḳarâr eyle yirüñde ḳal
Ben uşda Semerḳand'a gitsem gerek
Ne didiyse şâh anı itsem gerek
Baña nâmeler ḫod firâvân gelür
Bilesince elbette oġlan gelür
ᶜAlâmet gerekdür ki tâ ben bilem
Nice nâme ḥükmini lâbüd ḳılam
Daḫı geçmeyecek bilem ḳankıdur
Ki tâ dimeyesiz ki ol sanḳıdur
Didi Sehl'e Bü'l-Faẓl eyi söyledüñ
Bu sâᶜatde sen her ne'i söyledüñ
Bu fikri idince nice rûzigâr
Geçürmişdür üstüñde Perverdigâr
Amân vir cevâbını fikr idelüm
Ḫaṭâdan ṣavâbını zikr idelüm
Bugün ḳalduñ evüñe varġıl yine
Bu sözüñ cevâbı ne-y-ise dine

Rubâᶜî

Çün otaġına durdı Sehl gitdi
İşitgil pâdişâhı aña n'itdi
Süleymân bin Yahyâ'yı kıġırdı
Semerḳand'uñ emîri anı itdi
Hemân virdi tevḳîᶜ u menşûrını
Didi eyle tekrâr mesṭûrını

Ne kim dirse andan çıḳayım dime
Ne ḥükm eylese yap yıḳayım dime
Süleymân hemân çıḳdı gitdi revân
Ḫaber virbidi Sehl'e fi'l-ḥâl-i ḫân
Ki bir yıl evüñden saḳın çıḳmaġıl
Elüñ ile sen ʿırżuñı yıḳmaġıl
Ḳodı geçdi bir yıl didi Sehl'e gel
Cevâbuñı al şimdi bizden elel
Ḳaçan gördüñ idi diyivir ya sen
Ki bir işde iki idem ḥükmi ben
Biri gerçek anuñ birisi yalan
Yalan gide girçegi ola ḳalan
Ben erbâb-ı seyfe vurıncaḳ ḳalem
Umaram ki mülkin ya başın alam
Ne aḥmaḳlıġ ola ki ḳullaruma
Ulu kiçi hep yoġuma varuma
Muṭīʿ olmamaklıgı taʿlîm idem
Naṣîbini anuñ soñucı bîm idem
Hemân buyruġum birdür ancaḳ benüm
Bu sözüme şâhid yiter Ḥaḳ benüm
Ne bir kimseden ḳorḳup utanuram
Ya yok ya he'ye diyesin ṣanuram
Ne ḫodʿâcizem mîr idecek ḳula
Benüm ḫıdmetüme gidecek ḳula
Bizi ḥükm içinde yaya añladuñ
Şu ḥükmi ki geçmez baya añladuñ
Seni biz de ḳulluḳda ḳılduḳ yaya
Budur işimüz yoḳsula vü baya
Ki her ne iderse bulısar kişi
Eger irkek ola iden ya dişi
Pes añla ki ḥükme ḫılâf eylemek
Bir işde iki iḫtilâf eylemek
Ḳatıʿâr imiş er olan kişiye
Şehenşâha reh-ber olan kişiye
Gümân yire tevkîʿ(i) yazma saḳın
Vizâret ḥaḳın tâ bilesin yaḳîn
Eger ḥükmüñe kimse ʿâṣî ola
İşi güci fısḳ u meʿâṣî ola

28

Bir iş eyle aña ki düşe ṭaña
Unutmaya hergiz ol işi aña
Şu kim kendü tevkîʿine iʿtibâr
İdüp dutmaya ol ne işe yarar
Sözine inanmaḳdur anuñ ḫaṭâ
Ṣavâb ola mı ummaġ andan ʿaṭâ
Pes añla ki sulṭân vezîri-y-ile
Dahı girü kalan emîri-y-ile
Ne ḥükm itseler ḳaṭʿ idüp ḳoyalar
Yaramaz ḥükümlerini yoyalar
Ki bâḳî ḳala ḫışmeti bunlaruñ
Ziyâde ola himmeti bunlaruñ
Dilersen ki şâhuñ muʿammer ola
İki ʿâlemi de münevver ola
Ḳoġul şerri ḫayra ḳulavuzlaġıl
Hemîşe anı ol yola uzlaġıl
Anuñ-çün ki şâha ne kim ḫayr u şer
İrişür ḳażâ-y-ile Ḥaḳ'dan irer
Vezîri sebeb eyler irgürmege
Ḥaḳîḳat mi bu sözi ir görmege
Resûl'üñ sözinden ʿaleyhi'-s-selâm
Benümle dahı eylemegil kelâm
İẕâ erâd-Allâhu bi'l-emîri ḫayran ceʿalelehü vezîre ṣıdḳin in nesiye ẕekkerehu ve in ẕekere eʿânehü ve iẕâ erâde bihi ġayra ẕâlike ceʿale lehü vezîre sev'in in nesiye lem-yüẕekkirhü ve in ẕekere lem yuʿinhu[17]
Vezîre gerekmez ki içe şarâb
Evet yirse yisün eyüdür kebâb
Ki mey-ḫor olan bî-ḫaber olısar
Ḳaçan bî-ḫaber muʿteber olısar
Eger müdminü'l-ḫamr ola pâdişâh
Anuñ mülki tizcek olısar tebâh
Vezîri de müdmin olıncak hemân
Nizâmı bozılur yıḳılur cihân
Ne mülk ü ne mâl ü ne bâġ u ne râġ
Ne baş ne ayaġ ne sol ü ne saġ
Ḳamu memleket ola zîr ü zeber
Ululardan eyle ḳalupdur ḫaber
Anuñ çün ki her yir ki ḫânı olur
Vezîri anuñ pâsübânı olur
Ḳaçan pâsübân uyısar raḫtı sen
Key aḥmaḳlıġ ola ṣanursañ esen

[17] "Allâh bir emîre hayır isterse, ona doğru sözlü bir vezir nasîb eder. Bu, ona unutunca hatırlatır,hatırladığı zaman da yardım eder. Allâh, emîre hayır dilemezse, kötü bir vezir musallat eder. Bu vezir ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz."

Ḫâtime

Vezîriyle ḫaylî kelâm eyledüm
Vizâretde sözi tamâm eyledüm
Söz añlayana bu ʿibâret yiter
Ki ʿâḳıl olana işâret yiter
Bu kez bir dahı bâba gitmek gerek
Anuñ naẓmı ʿazmini itmek gerek
Şehinşehlere kim ki ḫizmet ḳıla
Oḳuyuban ol bâbı neymiş bile
O sözde bişinci olan bâbını
Didüm feṯḥ idüp beste ebvâbını
Kim okursa lâbüd bilür hânına
Nice ḫıdmet eyleye sulṭânına

BÂB-I PENCÜM ENDER ḪIDMET-KERDEN-İ PÂDİŞÂHÂN

Bu gizlü degüldür ki sulṭânlara
Her ıḳlîm içinde ulu ḫânlara
Kişi ḫıdmet itmek hünerdür ḳatı
Ki defʿ eyleye kendüden âfeti
Anuñ-çün ki bir pâdişâha kişi
Yaḳın olsa eydem nicedür işi
Anuñ ḥâli ġâyet ḫaṭar-nâk olur
İşi güci bî-bâk iken bâk olur
Zevâle yaḳındur her ululuġı
Ḫuṣûṣâ ki eyleye bed-ḫûlugı

29

Eger ḫışmına uġraya ḫânınuñ
Göre ḥâlini n'oldugın cânınuñ
Anuñ-çündür Aḥmed ʿaleyhi's-selâm
Bu maʿnîde yâd eylemişdür kelâm
Men ıḳterabe min ebvâbi's-selâṭîn ifteten[18]
ʿArab dahı bu söze ḍarb-ı meṯel
İdüpdür anuñla olınur ʿamel
Men şeribe min ke'sil-mülûk
ihtereḳat şefetâh[19]
Hele saña taḳdîr ile ittifâḳ
Düşüp şâh ḳapusı olsa duraḳ
Ne dirsem dut anı selâmetde ol
Eger dutmaz iseñ melâmetde ol
Yaḳın eyledükçe seni pâdişâh
Çekingil girü tâ ḥarîṣ ola şâh
Iraḳlıḳ virür olmaġ aña yaḳın
Evet ḫizmetinden çekinme saḳın
Şu sâʿatde ġâyetde nâ-îmin ol
Ki saña diye ad ile îmin ol
Kişi her neden kim olursa semîz
Yine andan arıḳ olur ḳıl temîz
ʿAzîz olduġuñca bil özüñi sen
Ki ḫor olmayasın ḳalasın esen
Sen evvelki ḥâlüñe eyle naẓar
Dönüp mülk ü mâlüñe eyle naẓar
Şükür ḳıl kiçiyken büyütdi Ḫüẕâ
Ġanî eyledi faḳrı itdi cüẕâ
Ne şükr idesin kim muḳâbil ola
O luṭfa ʿıvażlıga ḳâbil ola
Eger dünye ḫalḳı dirile tamâm
Bu işe dükeli ide ihtimâm
Ki niʿmetleri şükrini ideler
Ḳamu ʿacz yolını dutup gideler
Evet sen olam dir iseñ müstedâm
Anuñ şükrini idedurgıl müdâm
Ne buyruḳ ki Şâriʿ buyurmışdurur
Buyurmaḳ maḳâmında turmışdurur
Zekât ile ṣavm ü namâz ü niyâz
Ḫuşûʿ-ı ṣalât ile ḥacc-ı Ḥicâz
Yirine getürmege meşġûl ol
Bu kez dahı aʿlâ yire iste yol
Dilerseñ ki sulṭânuña ḫizmeti
Ḳılasın ziyâde ola himmeti
Bu on ḫaṣleti ḫuy idingil saña
Yavuzluḳ görürseñ sögesin baña
Biri bu ki şâhuñ ne dürlü işin
Görürseñ eyü yadlu dime nişin
Muḳırr ol anuñ cümle efʿâline
Dahı münkir olmaġıl aḳvâline

---

18 " Kim sultanların kapısına yaklaşırsa, belâ ve imtihana tutulur. "

19 "Hükümdarların kadehinden içenin dudakları yanar."

Egerçî ki şerʿa muḫâlif ider
Hevâsına nefsüñ uyuban gider
Te'ennî ile anı defʿ idesin
Ki ḳahrını luṭf ile refʿ idesin
İkincisi oldur ki sulṭânuña
Ne ḫizmet ider iseñ öz ḫânuña
Üşenme göñülden vefâ-y-ile it
Bu kez tâ ebed sen ṣafâ-y-ile git
Daḫı pâdişâhuñ gözet ḫâṭırın
Oñat bil nedür bâṭının ẓâhirin
Ki göñli diledügin işleyesin
Ṣafâ loḳmasın ṣoñra dişleyesin
Üçüncisi şâha ḫilâf eyleme
Ne kim dirse sözin güzâf eyleme
Ki şâha muḫâlif olanlara Ḥaḳ
Muḥammed dilinden ne didiyse baḳ
İnn'Allâhe leyaġḍubü ʿalâ men ḫâlefe's-sulṭân[20]

30

Anuñ ile ḥüccetleşüp durmaġıl
Sen elüñle başuña ṭaş urmaġıl
Dimişler ne küçük ki büyük ile
Lecâc eyleyüben çalışabile
Anuñ ʿömri ġâyet ḳaṣîr olısar
Dimesünler aña ki pîr olısar
O dördünci ḫaṣlet budur kim senüñ
Ne deñlü öñünce vara şâh anuñ
Saḳın ġarre olmayasın sözine
Ki küstâḫ görinesin gözine
Aña îmin olma ḥaẕer eylegil
Bu kez özüñi muʿteber eylegil
Diyeyim bişinci olan ḫaṣleti
Evet iʿtibâr eyle aña ḳatı
Kimesneye ḳatında ḫışm eyleme
Ya kendü ḳuluña ya yâd âdeme
Pes altıncısını daḫı gûş ḳıl
Dutup anı ḫâṭırcuġuñ ḫoş ḳıl
Şol on ḥâsse kim virdi Tañrı saña
Ḳamusını ṣarf eyle dâyim aña

Gerek ḳulaġuñ hem dilüñ dutduġuñ
Ya ḳoḳulayup fâyide utduġuñ
Daḫı müşterek ḥiss ü andan ḫayâl
Üçüncisi vehm oldı ḳandan ḫayâl
Daḫı ẓâkireyle taṣarruf ḳılan
Yarar yaramaz ḳanġı işdür bilen
Bu on ḳuvvetüñ ḳamusıyla hemân
Şehenşâha ḫizmet gerek her zamân
Bu taḥḳîḳa ger sen ḥarîṣ olasın
Araġıl didügüm yiri bulasın
Dilerseñ ola saña maʿlûm anı
Di yigirmidördincide um anı
Evet fikre varġıl ki tâ bilesin
Nedür ḫizmeti anlaruñ ḳılasın
Geñezdür anuñ-çün beyân itmedüm
Ki ẓihne inandum ʿayân itmedüm
Yidincisi sulṭân ne kim dir ise
Ya giç vaḳt olursa yaḫud ir ise
Cevâbını anuñ sözinden aşaḳ
Digil olmasun dirseñ işüñ şaşaḳ
Sekizinci oldur ki sulṭândan
Cehân nesne istemegil andan
Ki ḳatında ḥürmetsiz[21] olmayasın
Bu kez ḳayġular ile ölmeyesin
Eger ḥâcetüñ isteseñ şâhdan
O virmez ise iste Allâh'dan
Iraġ olma ḫizmetden anuñ içün
Gerekse dürüş imdi cânuñ içüñ
Şu kim ḫizmet ider iken ḫânına
Girü çekine ḳıydı bil cânına
Ṭoḳuzıncı itme ḫıyânet aña
Ki andan irişeʿinâyet saña
Ya mâline mülkine ya râzına
Sözüñ ḥâṣılı çogına azına
Saḳın ḫâyin olma dilerseñ ki saġ
Olasın bulasın belâdan ferâġ
Onuncı gerekmez ki ḳullarına
ʿAdâvet idesin anuñ varına
İderseñ de iẓhâr ideyim dime
Ḥużûrında ısrâr ideyim dime
Dir iseñ komaġıl naṣîḥat yüzin
Göresin bulasın ne ṣıḥḥat yüzin

[20] "Allah,şüphesiz sultana (haksız yere) muhâlefet edene gazab eder."

[21] Metinde bu kelimenin "bî-ḥürmet" şekli de mevcut.

Ġarażlu gibi söyleme sözini
Ġarażdan ıraġ eyle kendözüñi
Eger uşbu on ḫaṣleti dutasın
Cihânuñ saʿâdetlerin utasın
Ḳamu ḥâlde ṣabrı yâr eylegil
Mudârâya key iʿtibâr eylegil

31

Edep ḳanda-y-ise kişiye gerek
Hem irkege vü hem dişiye gerek
Ḫuṣûṣâ ki sulṭân ḳatında ola
Edep saḳlayan ḥurmetinde ola
Fulâṭûn dimişdür ki ʿâḳıl kişi
Sözi söylemeklikde kâmil kişi
İri söylemez şâha ḳarşu ṭurup
Helâk olmaz ol başı ṭaşa urup
Ne deñlü ki söziyle maġrûr ide
Gerekmez ki küstâḫlıġa gide
Didi Sündübâd ol ḥakîm-i zamân
Ki andan şeref buldı ḥikmet hemân
Şehenşâha ḫizmet deñizde sefer
Dahı arsılan ile güreşmek er
Bu üç dürlü iş key ḫaṭarlu-y-imiş
Ki her sâʿitinde ḫaẕerlü-y-imiş
Ki sevdi gümân ü ziyânı yaḳîn
Bilinmez ki ḳurtıla cânı yaḳîn
Didi Feyḳaravus ki sulṭânlaruñ
Rıżâsını bulmaḳ nedür anlaruñ
Key ulu kerâmetdür añlayana
Saña da gereklüdür añla yene
Bir işden ki bir kez çekesin cefâ
Dahı umma ʿömrinde andan vefâ
Ki Soḳraṭ eydür şu ḫâdim ki şâh
Anı ʿafv ide işlese bir günâh
Gerekmez yine ol günâhı ide
İderse cezâ göre âhı ide
Şu kimse ki bir yolda bir kez düşer
Gerekmez ki eyleye ayruḳ güẕer
Muḥammed buyurmış ki mü'min olan
İçi ṭaşı îmân nûrıyla ṭolan
İki kez soḳılmaz delük bir iken
Ya yigid iken ola ya pîr iken
Ḳâle'n-Nebî ʿaleyhi's-selâm
Lâ yuldeġ-mü'minü fî cuḥrin merreteyn[22]
Eyülük ḳulavuzla sulṭânuña
Ki senüñ de eylük ire cânuña
Yavuzluḳ ḳulavuzlar iseñ aña
Musallaṭ olısardur âḫir saña
Nitekim Muḥammed ʿaleyhi's-selâm
Buyurdı bu maʿnîye lâyıḳ kelâm
Men eʿâne ẓâlimen sullite ʿaleyh[23]
Evet ḫayra her kim olursa delîl
ʿAzîz olısar olmayısar ẕelîl

Ḥikâyet

Meger kim zamânında Faẕlûn Şâh
Ki ol idi Arrân'da pâdişâh
Anuñ ḫâṣakisiydi Deylem hemân
Ne kim suçlu gelse ḳomazdı amân
Dir idi ki âzâdı âzârdan
Saḳınmak gerekdür anı zârdan
Saḳınmasa öldürdügi ḫûbdur
Ki suçlunuñ öldügi maṭlûbdur
Bu sözler ile ara yirde yile
Nice başları virdi Deylem yile
Bu kez şöyle düşdi aña ittifâḳ
İki gözlerini büriyüp nifâḳ
Şehenşâhına ol ḫıyânet ider
Aña dahı Faẕlûn siyâset ider
Buyurur ki dâra çekeler anı
Çıḳa dâra aṣılmış iken cânı
Giderken kişi ṣaldı sulṭânına
Umuban ʿinâyet ire cânına
Dimiş anuñ olsun ne var ise mâl
Dek olmaya baña bunuñ gibi ḥâl

32

Cevâbında Faẕlûn buyurmış aña
Gör imdi ne mevzûn buyurmış aña
Dimiş kim baña âdem öldürmegi
Sen ögretdüñ iy dûzaḫ ehli begi

---

22 Hz. Peygamber (A. S.) buyurdu ki: "Mü'min,bir delikten iki kere ısırılmaz. "

23 "Kim zâlime yardım ederse, zâlim onun üzerine musallat edilir. "

Sen ayruḳlaruñ öldügin istedüñ
Yasa döndügini dügin istedüñ
Seni daḫı öldürürem lâ-cerem
Müsülmânlara itdügüñ iderem
Yavuzluḳ ḳulavuzlar idüñ baña
O yavuzluġ irişdi şimdi saña
Hemân aṣdılar ṭamuya cânını
Ṣımarladı ḳoyup gidüp ḫânını
Pes añla ki sulṭâna âdemleri
Gerek eylük añdura hem-demleri
Eyülük ḳulavuzlaya şâhına
Yarar eyleye anı Allâh'ına
Eger şâha ḫizmet ṭaleb idesin
Anı mâl ü milke sebeb idesin
Ṭurup şâha ḳatında semriyesin
Bilüp kişi mâl ile semriyesin
Arıḳ göster özüñi olġıl esen
Ya aduñ Ḥüseyn ola yâḫud Ḥasen
Görinmez mi arıḳ ḳoyun saġ olur
Tiz ölür şu kim içi pür yaġ olur
Vaḳâruñ saḳın ṣatma sîm ü zere
Ki ḥürmet gerekdür be-ġâyet ere
Anuñ-çün ki sîm ü zeri ulular
Ululuk içinde eyü ḫûlular
Güle beñzedürler ki ḳoḳuyla reng
Egerçi çoġ anda evet ᶜömri teng
Ara ḥürmeti ulu ser-mâyedür
Her işi anuñ cânlara vâyedür
Kimüñ elde var olsa ser-mâyesi
Hemîn ḥâṣıl olur ḳamu vâyesi
Saḳın mâli senden ᶜazîz añlama
Degül mâl candan ᶜazîz añlama
Daḫı yidigüñi unutma saḳın
Götürgil gümânı getürgil yaḳîn
Bed-endîş olma şehenşâhuña
Dilerseñ yarayasın Allâh'uña
Ol endîşe bed-baḫt idiser seni
Ölüm yirin ider saña külḫanı
Bir ulu kiçiyi ulu eylese
Saᶜâdetlü baḫtulu eylese
Ol añaᶜıvâż yadlu endîşler
İder ise göre belâlar neler
Ayaġına ṭolaşa ṣanduḳları
Ki tâbût ola añа ṣanduḳları

Saña dost düşmen ḳaç olursa bil
Saḳın ġâfil olma geregini ḳıl
Ki aṣṣuñ ziyânuñ nedür bilesin
Ne kim añа lâyıḳ ola ḳılasın
Deger şol ululuḳ dir iseñ neye
Ki ol dostın düşmenin gözleye
Saña dost olana eylükler it
Bir iki n'olur eylügi yükler it
Dimişdür şehenşâh-ı Nûşinrevân
Geçerken buᶜâlemde ḥükmi revân
Ki ḫizmet ḳılan kimse sulṭânlara
Muṣâḥib olanlar ulu ḫânlara
Nefes virmeyiser murâdınca hiç
Ki ḫizmetde olsa gerek ir ü giç
Çün ol ḥâl ileᶜömri dükediser
Gedüksüz iken gûn-a-gûn gediser
Gerek eylük eyleye dostlarına
Eyülük ḳulavuzlaya varına
Er oldur ki ḫalḳa ide menfaᶜat
Gide darlıġ andan irişe saᶜat

33

Katı şûm oldur ki ḫalḳa żarar
Sebeb ol oluban hemîşe irer
Nitekim cihân faḫri Aḥmed didi
Görüñ ümmetinüñ ne ḳaydın yidi
Ḫayru'n-nâsi men yenfeᶜu'n-nâs
ve şerrü'n-nâsi men yuḍirru'n-nâs[24]
Velî-niᶜmete eylük eyle müdâm
Dilerseñ cihânda olasın hümâm
Anuñ ḥaḳḳını gözle taḳṣîrsüz
Daḫı ḥîle vü mekr u tezvîrsüz
Eger iḫtiyâruñ yoġ iken senüñ
İşinde bulınursa taḳṣîr anuñ
Tecâhül idüp bilmeze vur anı
Ki suçsuz bile zannı-y-ile seni
O taḳṣîri ḥaml ide nâ-dânlıġa
Ḳabûl eyleye seni oġlanlıġa
Anı bî-edeplige ḥaml itmeye
Bu kez elüñ ire ṣunarsañ neye

---

[24] "İnsanların iyisi,insanlara faydalı olandır; insanların kötüsü ise insanlara zarar verendir. "(Aclûnî, Keşfül-Hafâ,1:393)

Dahı hizmete himmet eyleyigör
Dimedin henüz hizmet eyleyigör
Ki hâdim olan soñra mahdûm olur
Resûl'üñ sözinden bu ma'lûm olur
Men hademe hudime[25]
Kim isterse mahbûb ola şâhına
Mülâzım gerek karşu dergâhına
Ne vaktin ki isterse hâzır bula
Dahı her nefes şâd-hâtır bula
Ki himmetlerini mülûk-i zamân
Sınamaklıga sarf iderler hemân
Kaçan kim seni key mülâzım göre
Ki dergâha her demde lâzım göre
Her işde saña i'timâd idiser
Ne dirseñ aña i'tikâd idiser
Kişi horluk çekmeyince 'azîz
Ola sanma fehm eyle sözi 'azîz
Yiter saña bu söze rûşen delîl
Eger añlar olur iseñ berg-i nîl
Çividligi bulmaz çürimese ol
Sayılmaz aña sîm ü zer şöyle bol
Dilerseñ belâdan olasın emîn
Bu üç hasleti 'âdet idin hemîn
Biri bu yalan söyleyeyim dime
Dahı kimse'i zemm ideyim dime
İkinci bu bildürme seni hasûd
Ki maksûduñı hâsıl ide Vedûd
Hasûd añlayıncak seni pâdişâh
Ne eylük kim idersin añlar günâh
Ne hak söz diseñ añlar anı hased
İnanmaz olur sözüñe tâ ebed
Pes ol yig ki eylükde bulunasın
Ki şâhuña makbûl olunasın
Üçünci bu hışmından eyle hazer
Hemîşe soradur ne-y-ise haber
Dimişler ulular iki nesne var
Ki az añlayan anları oldı zâr
Biri şâhı hışmı ikincisi uş
Ulular ögüdi dutan oldı hoş

Hâtime

Bu sözleri ezberle tekrâr kıl
Bu kez hizmeti şâhuña var kıl
Biz uşda nedîm olan âdâbına
Giderüz okımag içün bâbına
Uş altıncı bâbını nazm eyledüm
Ol âdâbı dimege 'azm eyledüm

BÂB-I ŞEŞÜM ENDER DÂNİSTEN-İ FENNEHÂ-YI NEDİMET

34

Eger pâdişâha nedîm olasın
Gerek kim rüsûmın 'alîm olasın
Kazangıl nedîm olmag âlâtını
Diyeyim işitgil 'alâmâtını
Ki meclis senüñ ile revnak duta
İrem bâgına revnakı dak duta
Sakâlet gide vü letâfet gele
Safâ-y-ile zevk u tarâvet gele
Eger bu makâmı bulam dir iseñ
Şehenşeh nedîmi olam dir iseñ
Ne dirsem dut anı 'amel eylegil
Birisinde biñ biñ emel eylegil
Nedîme gerek hüsn-i manzar ola
Kerîh olmaya hûb-peyker ola
Ki görenler andan nüfûr itmeye
Ferah dilleri bî-sürûr itmeye
Nedîme gerek ola sohbet-şinâs
Muti' ola kendüye cümle havâs
Yazıcı olursa be-gâyet yarar
Ki sultânına dâyimâ ola yâr
Eger Fârsî söyler olursa hûb
Anuñ ile itmege sayd-ı kulûb
Anuñ-çün ki nâ-geh düşe ittifâk
Yazıcıya sultân ide iştiyâk
O halvetde bir kimse bulınmaya
Nedîme gerek anda tulınmaya
Ne maksûdı var ise şâhuñ yite
Nedîmüñ elinden olursa nite
Gerek kân-ı şi'r ü ma'ânî ola
Tabî'atda Lokmân-ı Sânî ola
Ne denlü ki eş'âr işidür yaza
Ne vezninden ekse ne bahrin aza
Ki bir şi'r hâcet olıncak hemân
Aman virmeyüben okıya revân

[25] Hizmet edene hizmet edilir.

Dahı ʿilm-i ṭıbb ile reml ü nücûm
Bulardur nedîme gereklü ʿulûm
Ki bunlara nâ-geh ola iḥtiyâc
Gereklü ola şâha itmek ilâc
Sen ol ḥâceti tiz ḳażâ idesin
Naṣîbüñi şehden rızâ idesin
Ki maṭlûb sen şâh ṭâlib ola
Saña hem-dem olmaġa râġıb ola
Daḫı sâz dutmaḳ gerekdür saña
Diyeyim niçündür ḳulaḳ vur baña
Anuñ-çün ki nâ-gâh sulṭân ile
Nihân sohbet eyleyesin ḫân ile
Ki muṭrib sıġamaya ol ṣoḥbete
Çalasın ire ʿayşuñuz ṣıḥḥate
Çalup eydiben câmı nûş idesin
Şehenşâh göñlini hoş idesin
Daḫı nerd ü şaṭrancı bilmek gerek
Anuñ perdesin daḫı dilmek gerek
Evet oynar iken feraḥ-nâk ol
Ḳoġul ġuṣṣa'i cüst ü çâlâk ol
Hem ebyât ü eşʿâr oḳıġıl o dem
Laṭîfâne söz söyle ol muḫterem
Bedîhî leṭâyif ne gelürse di
Ki ṭûṭî gibi şekkerî sözi yi
Evet saña benden ögüt zînhâr
Oyun oynama kimse-y-ile ḳımâr
Muḳâmir yaramaz nedîm olmaġa
Şehenşâha yâr-i ḳadîm olmaġa
Eger ḥâfıẓ olsañ da tefsîrden
İşitseñ birez ikiden birden
Şerâyiʿ şiʿârın bilürseñ eger
Eḥâdîṯ ü aḫbârdan bâ-ḫaber
Olursañ naẓîrüñ bulınmayısar
Saña er muḳâbil olınmayısar

35

Ki nâ-geh suâl ola bunlardan
Cevâbın iydesin ʿaḳl ile vardan
Çü maḥbûb olasın şehenşâhuña
Şükür eyle her demde Allâh'uña
ʿAcâyib ġarâyib ḥikâyetleri
Gerek bilesin geçmiş âyetleri
Ne deñlü selâṭîn ki buʿâleme
Gelüp gitdi çıḳınca tâ Âdem'e
Gerek n'itdi neyledi yâd idesin
Şehenşâhı rûşen-nihâd idesin

Evet furṣatı sen iñen gözlegil
Sözi vaḳti olıncaġaz sözlegil
Gerekdür be-ġâyet seḫâvet saña
Yaraşur sanâʿat şecâʿat saña
Ki vaḳt ola kim ḫâli bulına ḫân
Anuñ düşmeni ḳaṣdın ide revân
Sen anda özüñi kılasın fidâ
Ki şâhuñ oradan saġ esen gide
Sebeb sen olasın bula ol necât
Uzun yaş ile bâḳi ḳala ḥayât
Ölürseñ ḫo nân ü nemek ḥaḳḳını
Gerek idi key gözlemek ḥaḳḳını
Yirine getürmiş olasın tamâm
Bu kez menzilüñ ola dârü's-selâm
Cihânda eyü ad ile ḳalasın
Eyülügi kendüñe yâr alasın
Diri ḳalur iseñ ḫo leyl ü nehâr
Yaşuñ oldıġınca ḫazân ü bahâr
Senüñ oldı nâz ile niʿmet ḳamu
Daḫı iftiḫâr ile ḥışmet ḳamu
Ki şartın nedîm olmaġuñ bî-nifâḳ
Yirine getürdüñ düşüp ittifâḳ
Yiyüp içüben kengel iden nedîm
Olur ṣanma kim dirler aña leʾîm
Nedîm aña dirler ki her kârda
Gereklü ola yâr ü aġyârda
Kamu ṭavrı devr itmiş olmaḳ gerek
Her iş ġavrına yitmiş olmaḳ gerek
Eger şâh meclis ḳuruban şarâb
İçer ise yir ise nuḳl ü kebâb
Ḳadeḥ ṣunsa sâḳî al iç vir yine
Saḳın sâḳinüñ baḳmagıl yüzine
Başuñ aşaġa eyle nûş it ḳadeḥ
Ki ġuṣṣañ gidüben irişe feraḥ
Eger sâḳinüñ yüzine baḳasın
Saña sen ḫıyânet adın daḳasın
Yaḳîn bil ki şâhuñ gümâna düşer
Ne aṣṣı naṣîbüñ ziyâna düşer

Ḥikâyet

İşitdüm ki Me'mûn şehenşâh iken
Şehenşâh olanlara hem-râh iken

Nedîmiydi ʿAbdü'l-melik ḫâṣ aña
Umardı ki iş ola iḫlâṣ aña
Bile yiyüp içerler idi müdâm
Nedîme ḳadeḥ ṣundı geldi ġulâm
Alurken ḳadeḥ sâḳinüñ yüzine
Naẓar eyledi ḳaşına gözine
Göz urmış ġulâma ḫalîfe anı
Göridurur imiş o dem olanı
Bu da bildi Me'mûn anı ṭuyduġın
Gözi bunlaruñ gözine uyduġın
Ayırmadı baḳduġı yirden naẓar
Evet göñlini ḳaplamışdı ḥaẕer
Dimiş aña Me'mûn ki n'oldı gözüñ
Beyân eylesün baña anı özüñ
Didi bilmezem ben de n'oldugını
Hemân bilürem nâẓır olduġını

36

Niçe gün ḫalîfe anı redd ider
Maḥabbet yolını aña sedd ider
Pes añla ki küstâḫlık şûm imiş
Aña kim uyar ise maḥrûm imiş

Ḫâtime-i Bâb

Bu deñlü ki söz dindi saña nedîm
ʿİnâyet irürdi o Ḥayy ü Raḥîm
Gerekdür ki ezberleyesin tamâm
Ki tâ hep duta ḫâṭıruñda maḳâm
Birisinde her sözinüñ ṣad-hezâr
Dahı bulısar kim ki gökcek arar
Sen anları iste biz ayruḳ söze
Giderüz yazalum görünsün göze
Ṣubaşılıġ âyînini bilmege
Heves eyleyen ḫoş gelür bege
Anuñ çün yidinci olan bâbınuñ
Anuñ sözleriyle ṭolan bâbınuñ
Şurûʿ eyledüm uşda imlâsına
İnanmaz iseñ oḳı anı şına

BÂB-I HEFTÜM ENDER ÂYÎN-İ SİFEHSELLÂRÎ

Eger ol ḫudâvend-i ʿâlem saña
Ṣubaşılıġ ide müsellem saña
Raʿiyyetlere leşkere eylük it
Orayı ḳo dahı yüce yire git
Ḫasîs olma lâyıḳ degül ol saḥî
Ḫasâset ne olsun seḫâ yig aḫî
Çeri çekmegüñ key bil eṭvârını
Geregince teftîş ḳıl varını
Çeri öñine ḳoġıl iş görmişi
Başa iltmiş ola nice kez işi
Bahâdurları sol u saġa ḳoġul
Ara yirini sen yayaġa ḳoġul
Yayaya ḳanat eyle atluları
Getürme ol araya yadluları
Ki her ḳuş ḳanadiyle bulur necât
Anuñla ḳalur gevdesinde ḥayât
Yige iḥtiyâṭuñ ne-y-ise hemân
Alıya da eyle gerek her zamân
Sehel dutma ḳaydın yigil işiñüñ
Ki kökin kesesin o teşvîşiñüñ
Çeri çoḳlıġına ġurûr eyleme
Saʿâdetden özüñi dûr eyleme
İñen ḳorḳaġ olma ki ṣına çeri
Begi ḳorḳaġ olsa ṣınur leşkeri
Viribimege ḫaşma câsûsuñı
Saḳın kâhil olma dişür uşuñı
Ne ḥâl iledür anı bil her nefes
Yüz aḳlıġına eyler iseñ heves
Saḳın ḫ'or dutma busu ḳomaġı
Ki andan zebûn olısar yig yaġı
Dahı cenk idecek gün olıncaġaz
Ova yazı leşkerle ṭolıncagaz
Güleç yüz vurungıl ʿabûs olmaġıl
Ki rûşen-dil ol ḳarabus olmaġıl
Yürüt leşkeri ṭulp ṭulp fevc fevc
Şu deryâ miṣâlinde kim vura mevc
Gerek saña salarlar iş eri
Ki yüreklene anlaruñla çeri
Eger kimse cengi eyü eylese
Ya ḫasmuñdan ol kimse başı kese
Yaḫud bir süvârı piyâde ide
Senüñ ḫışmetüñi ziyâde ide
Gerekdür ki ḫılʿat viresin aña
Diyesin dahı neler idem saña
Eger kimsenüñ atı mecrûḥ ola
Ya Mûsâ ya ʿÎsâ yaḫûd Nûḥ ola

37

Aña bir dahı at virmek gerek
Dir iseñ ki maḳṣûda irmek gerek
Bahâdurlara vir zer ü câmeler
Digil kim virem dahı size neler
ʿAṭâ eyle ceng eyleyene tamâm
Ki raġbet ḳıla cengüñe ḫâṣ u ʿâm
Hem ol demde mâli saḳınmak iñen
Cehâletden olur sözüme inan
Zer ü sîmi ṭopraga yiksân ḳıl
Ẓaferʿîdine mâli ḳurbân ḳıl
Ki tâ feṯḥ u nuṣret senüñle ola
Dahı yüce himmet senüñle ola
Savaş aldamaḳdur dimişdür Resûl
Gerekdür ki sözin idesin ḳabûl
El-ḥarbü ḫudʿatün[26]
İşüñ ḥâṣıl olursa ceng itmedin
Ḳo terk eyle cengi direng itmedin
Ki ve's-ṣulḥu ḫayrun[27] dimişdür Ḫüẕâ
Gerek duta paşa vü beg kedhüẕâ
Dürüşmege ḳaldıysa merdâne ol
Ḳo kâhillıgı anda yigâne ol
Getürme saḳın ṣınmagı ḫâṭıra
Yaḫud ṣınmaġı dınmaġı ḫâṭıra
Hemân şunı bil kim ṭoġan öliser
Çüriyüp yir altında ḫâk olısar
Tevekkül ḳıl Allâh'a döndürme yüz
Ne deñlü ki düşmen gele biñ ü yüz
Çün ölseñ gerekdür niçün ḳaçasın
Elüñ ile ḫaṣma ḳapu açasın
Ecelsüz kimesne ölesi degül
Muḳadder ne var kim olası degül
Eger Tañrı saña virürse ẓafer
Ki işüñde ḳalmaya hergiz ḫaṭar
Ṣınan çerinüñ ardına düşmegil
Sen özüñi ṣımaġa dürüşmegil
Ki dönmekde saña ziyân olısar
Ṣaçın saḳalın acıyan yolısar
Selâmetlıġa şükr id eyle ḳarâr
Budur iş bilen pâdişâha yarar

Ki Şemsü'l-Meʿâlî ne deñlü ki yaş
Yaşadı buʿâlemde ḳaldurdı baş
Ṣıduġınuñ ardınca varmadı hiç
Gerekse ir olsun gerek ise giç
Zamânında Maḥmûd Ḫân'uñ dahı
Hemân resmi bu-y-idi anuñ dahı
Şu sâʿatde kim cenge başlayalar
Biri birin oḳ-ıla başlayalar
Bir adım ilerlek yüri cehd idüp
Göñülde ṣımaḳlıġına ahd idüp
Ki seni gözedür ḳamu leşkerüñ
İlerlek yüriseñ yig olur çerüñ
Seḫâda şecâʿatda himmetde sen
Dahı leşkerüñe maḥabbetde sen
Şu denl'ol ki leşker senüñ erligüñ
Hem ol erlik içinde serverligüñ
Sözin söylemekden uṣanmayalar
Saña yaramaz ṣanı ṣanmayalar
Yime içme bir lokma bir cürʿa'i
Yalıñuz ki oñarasın ḳurʿa'i
Yi iç dâimâ er yigitler ile
Ḫüẕâdan muẓaffer yigitler ile
Ne kim loḳma-y-ile maḥabbet ider
Anı ṣanma baḫşişle ḫulʿat ider
ʿAcebdür virüp nânı cân almamaḳ
Ki öz cânı-y-içün emân almamaḳ
İderseñ olardan eger nân dirîġ
Olar dahı senden ider cân dirîġ

38

Sen anlara nânı dirîġ itmeye
Ki anlar da cânı dirîġ itmeye

Ḫâtime

Bu didüklerümse ki tedbîrdür
Ḫüẕâ bilür anı ki taḳdîrdür
Her işüñde key saḳla tertîbüñi
Ki bozmayasın tende terkîbüñi
Ki tertîbsüz iş yaramaz olur
Anıʿâḳıl âdem aramaz olur
Ḫuṣûṣâ ki yimek yimekde kişi
Saḳınmak gerekdür ki oña işi

---

26 "Harb bir hîledir" (Buhârî,Cihâd,157)
27 "Barış daha iyidir" (Nisâ,4/128)

Kişiye ziyân çoḳ yimekden gelür
Daḫı aṣṣısuz söz dimekden gelür
Dimişdür Arasṭo ki üç nesneden
Güç irer tiz eskir yig iken beden
Biri çoḳ yimek biri çoġ uyumaḳ
Biri daḫı işin cimâ'a ḳomaḳ
Baña daḫı pes vâcib oldı hemân
Ki saña yimek resmin eydem revân
Daḫı ḫ'ûnuñ âyînini söyleyem
Acıḳmışı ol söz ile ṭoylayam

BÂB-I HEŞTÜM ENDER TERTÎB-İ ĠIZÂ vü ḤORİŞ

İşit iy şehenşâh-ı ferḫunde-fâl
Senüñ şânuña indi sem -i maḳâl
Ki üç ṭâyife oldı ḫalḳ-ı cihân
Gerek âşikâr ola yâḫud nihân
Biri 'ilm ü ḥikmetler ehlidürür
Bilür kim ki ḥikmetler ehlidürür
İkinci sipâhîler imiş şehâ
Ki cânlarına bilmediler behâ
Üçüncisi ḫalḳ-ı 'avâm oldılar
Ne ḫâṣ olsun anlar ki 'âm oldılar
Bu kez ehl-i ḥikmet olanlar 'azîz
Her işini vaḳtiyle ḳılur temîz
Cimâ' itse ya içse ṣâfî şarâb
Terâzû-y-ile yirdi nuḳl u kebâb
Ki kendüye hergiz ziyân itmeye
Beden ża'fa varup ḳuvâ gitmeye
Sipâhîler iñende bî-cân olur
Ḫuṣûṣâ ki bir yirde mihmân olur
Ne vaḳtin bulur ise yiyesi yir
Eger kûh-ı Ḳâf ise eyleye yir
Hemân yir ü içer yatur bî-ḫaber
Ne ṣoḥbet ne ṣıḥḥat ne kesb-i hüner
Bu 'âdet hemânâ behâyimde var
Ki ister yiye yata dâyim ṭavar
'Avâmuñ da her gün budur 'âdeti
Ki gice yiyüp yatur aşı eti
Bu iş lîki ġâyet ziyânkârdur
Anuñ çok mażarratları vardur
Kişi tuḫme olmaḳlıġ andan olur
Didüm işde dime ki ḳandan olur

Şular kim bu kez ḫâṣ-ı ḫâṣ oldılar
Cihân duzaġından ḫalâṣ oldılar
Gice-y-ile gündüzde bir yidiler
Riyâżet ṭarîḳı budur didiler
Budur Tañrı'sın isteyenler işi
Bu ṭavrı ḳomaz 'âḳıl olan kişi
Evet ten birezcük ża'îf olısar
Göñül cân ile key lâṭîf olısar
Ṣavâb ol ki ḳarnı acınca ṣabâḥ
Küye nesne yimeye bula felâḥ
Bu kez bir ḥakîmâne yimek yiye
Ki çoḳ yiyen aña yimedi diye

39

İkindüye degin yüriye tamâm
Ki ol yidügi bişe ḳalmaya ḫâm
Bu kez iştehi aldugınca yisün
Soñınca Ḫüzâ'ya şükürler disün
Şu kim pâdişâh ola 'âlemlere
Ḥüküm eyleye bunca âdemlere
Gerekdür ki ḫ'ûnı iñen cerb ola
Ki adı ṭolu şarḳ ile ġarb ola
Daḫı ḫ'ûnı üstinde şâṭır gerek
Melâlet ne rûşence ḫâṭır gerek
Yanındaġı şeh-zâdelerle bile
Yimek yidügini ġanîmet bile
Ki bu devr lâbüd geçiserdürür
Av[28] evvelki yirden göçiserdürür
Yimek yir iken ḫoş kelâm eyleye
Cenâbını dârü's-selâm eyleye
Ḫuṣûṣâ ki bir yâd ilçi gele
Şol işi eylemeye ki ilçi güle
Hem ârâste ide dîvânını
Unutdura ilçiye öz ḫânını
Daḫı kimsenüñ loḳmasın zînhâr
Gözetmeye kim olmaya şerm-sâr

Ḥikâyet

Meger kim şeh Efrâsiyâb-ı zamân
Otururdı taḫtında hükmi revân
Ḫıṭâ pâdişâhından ilçi gelür
Anı iḥtirâm ile taḫta alur

[28] Bu kelime "ev" şeklinde de okunabilir.

Ulu ḫ'ûn ider ḳatı ṭoylar anı
Nedür re'y ü tedbîr ṣoylar anı
Bu ilçiyle bir ḫoş saḫun-dân kişi
Var idi ki söz gütmek idi işi
Elinde ḳaşuġı ṣunup aldı aş
Ḥayâdan öñine bıraḳmışdı baş
Meger kim ḳaşığında bir ḳıl nihân
Var imiş görür şâh anı nâ-geh-ân
Hemân şâh dimiş ḳoma şol ḳılı
Bu söze küyermiş ol Tañrı ḳulu
Bıraḳdı ḳaşığı vü durdı örü
Yüriyivirüp gitdi baḳmaz girü
Didi şeh ki hey hey ḥikâyet nedür
Bu yimedügüñde şikâyet nedür
Dönüp ol kişi şâha itmiş ḫiṭâb
Suâline tâ kim işide cevâb
Dimiş ne yiyeyim şunuñ yimegin
Ki ḳonuḳlaya bir yad ilüñ begin
Benüm loḳmam içinde ḳıl gözleye
Dahı ḫalḳ içinde anı sözleye
Bu sözden ḫacil oldı Efrâsiyâb
Buyurdı dahı geldi nuḳl ü kebâb
O kişiye ḫil'at buyurdı hemân
Seḫâsına gösterdi ya'nî nişân
Dahı 'ahd ḳılmış ne deñlü var
Ola bu cihânda dutuban ḳarâr
Gözetmeye bir kimsenüñ loḳmasın
Ki her kişi ala alursa nesin
Dimişdür Ferîdûn-ı şâh-ı ḥakîm
Ki ḥikmetde ol idi ġâyet 'alîm
Şu kimse ki ulu şehenşâh ola
Adı şarḳ u ġarba ser-â-ser ṭola
Buyura ki dökile ḫ'ûnı tamâm
Şu deñlü ki yise ṭoya ḫâṣ u 'âm
Ṣoñınca gele ḫâṣ aşı kendünüñ
Bilesuna her deñdaşı kendünüñ
Elin yuya öñ ṣoñ ki sünnetdürür
Anı işlemek yüce himmetdürür
Buyura bilesunan âdemlere
Ṣunuñ diye ol ḫâṣ maḥremlere

40

Teennî ile yiye yidügini
Tefekkür idüp diye didügini
Kişi var ki az yir kişi var ki çoḳ
Teennîyle yisün hep ac ile ṭoḳ
Öñünde yimek olsa ayrukda yok
Yalıñuz yimek anı buyruḳda yoḳ
Olaruñ dahı her birine naṣîb
Virüp loḳma ucından ola ḥabîb
Gerekdür yimekde feraḥ-nâk ola
Gerekmez ki ol demde ġam-nâk ola
Dahı çâşnî-gîre ḳaḳımaya
Şu şöyle bu böyle gerek dimeye
Şehenşehlere ḳatı 'ayb oldı bu
Anı terk ide kim degül eyü ḫû

Ḫâtime

Hele iştihâsuz yimek yimegil
Ṣoñınca dönüp nideyin dimegil
Öyünden geçirme yimekligiñi
Orandan çıḳarma dimekligiñi
Yimek yiyüp üstine su içme tîz
Eger dirler ise dahı iç me tîz
Şu deñlü ko kim ḥadden aşa 'aṭaş
Hem içüñde keylûs olına ol aş
Bu kez içesin ḳana ḳana ṣuyı
Gerekse aḳarsu gerekse ḳuyı
Eger evli-y-iseñ işitgil saña
Bir iş ögredeyim du'â ḳıl bana
Ki saña ziyân eylemeye cimâ'
İderseñ de her günde bir ictimâ'
Ṣabâḥ üç yumurda gerek içesin
Ara bul ucuzdur anuñ niçesin
Ṭuzı zencebîl ile dög ḳara ḳo
Cimâ'a ḳatı ḳuvvet eyler bil o
İçincek yumurda anı saçup iç
Ki andan muḳavvâ ola ṭaş u iç
Ürüñ cinsini balıġ-ıla yime
Bu kez ṣayru olup nideyin dime
Eger uşbu ṭavr ile söyler isem
Gelen sözi ḫâṭırda ṣoylar isem
Be-ġâyet muṭavvel olısar kitâb
Ki her bâb içinde çoġ olur ḫiṭâb
Pes ol yig ki her bâb biz iḫtiṣâr
İdevüz ki maṭlûbdur iḳtiṣâr
Bu kez içki itmek şehenşehlere
Sa'âdetlü ḳullara hem-rehlere

Ne ṭavr ile itmek gerekdür didüm
Anuñ daḫı gör nice ḳaydın yidüm
Oḳı gör ne söyler ṭoḳuzıncı bâb
Aña göre içgil içincek şarâb

BÂB-I NÜHÜM ENDER NİŞÂṬ-I ŞARÂB ve ÂYÎN-İ ÂN

Dimezven ki iç yâḫu içme saña
Anuñ-çün ki nâ-geh sögesin baña
Daḫı bir budur kim yigitlikde er
Ḳabûl itmez ögüt yüzinden ḫaber
Eger içmez iseñ necîb olasın
Ḥabîbine Ḥaḳḳ'uñ ḥabîb olasın
İçicek gerekmez ki mest ola şâh
Ki oldur uluya kiçiye penâh
Ḫuṣûṣâ ki ʿadl itmege otura
Gerekmez ki mest ola ayıḳ tura
Şehenşeh gerekdür ola hûş-yâr
Ki duta sözinde ne dirse ḳarâr
İçerseñ şarâbı yönüñ tevbeye
Dut iç ire elüñ ṣunarsañ neye
Hemîşe Ḥaḳ'uñ iste tevfîḳını
Ki tâ bildüre tevbe taḥḳîḳını

41

Ki içmekden anı gider ḫânümân
Daḫı münkir olurlar ehl-i zamân
İçenleri süci ḳılur bî-nevâ
Gerek yirlü olsun gerekse yuva
Egerçî ki cisme menâfîʿde çoḳ
Mażarratları deñli aṣṣısı yoḳ
Ve iṯmühümâ ekberu min nefʿihimâ[29]
Ki evvel alur ʿaḳlı mecnûn ider
Soñında ḫumâriyle maḥzûn ider
Daḫı renc-i riʿşet ṣudâʿ u devâr
Yürek oynaması da andan ḳopar
Meger ṣu-y-ile az içeler anı
Ki tâze ḳıla bu bedende canı

Ḳamu nesne endâzeden çıḳıcaḳ
ʿAdâlet yüzinden olıncaḳ ıraḳ
Ḥalâl ise aṣlında olur ḥarâm
Ḥarâm olsa añla ki n'ola kelâm
Eger ḥikmetiyle içerseñ şarâb
İdersin anuñla niçe feṯḥ-i bâb
Ḥakîm aña yâḳût-ı seyyâle dir
Kimüñ ʿaḳlı varsa ele ala dir
Felâṭûn aña rûḥ-ı ṣânî didi
Virür câna bir daḫı cânı didi
Az az içicek ʿaḳlı ider mezîd
Bedende hem ol demde olur müfîd
Didi Erdeşir ol ḥakîm-i cihân
Bilürdi ne var âşikâr u nihân
Şarâb içmegüñ resm ü âyîni ne
Diyeyim iriş resm ü âyînine
Yimek yiyüp içmeye tizcek şarâb
Dilerse ki olmaya baġrı kebâb
Küye tâ ki üç sâʿat andan geçe
İçerse içen kimse andan içe
Ḳoya tâ ki yidügü keylûs ola
Bu kez içe meyden menâfîʿ bula
Anuñ-çün ki maʿde ne kim yinile
İne çig ü bişmiş ḳarışabile
Yidi sâʿte irişince tamâm
Bişirür ḳomaz kim ḳala şöyle ḫâm
Üçüncide nûş eylemeklik müdâm
Tene câna yarar içicek müdâm
Ki cezb eyleye ḳuvvetini ciger
Vire cümle endâma andan eser
Cigerdür yinilenleri ḥall iden
Cigerden alur ḳuvvetini beden
Bu resm ile içen şarâbı hemân
Olupdur cihânda ḥakîm-i zamân
Bu kez içki eylemek isterse şâh
Ki andan ʿaṭâlar göreler sipâh
İkindin gerekdür ki âġâz ide
İçenleri kendüye dem-sâz ide
Ki mestlik irişince aḫşâm irer
Ḳatı mest olanlara ârâm irer
Buʿâlem olur ḫâli aġyârdan
Bu kez ʿâşıḳ umar vefâ yârdan
Daḫı bâġ u râġa heves az ḳıl
Evet ṣûzı sâz ile hem-râz ḳıl

[29] ". . Günahları,zararları faydalarından daha büyüktür. . . "(Bakara,2:219)

Eger gülsitâna ḳılursañ heves
Ki bülbüllere olasın hem-nefes
Eve gel yine ḳatı mest olmadın
Yuyar mest olmaḳ kişinüñ adın
Yig ola be-her ḥâl ṣaḥn-ı sarây
Aġaçlar dibinden budur toġru ra'y
Kişi çâr dîvâr içinde ḥużûr
Bulur bâġda bulmaz illâ ġurûr
Şu serḫoş kim evden ayrudurur
Yaturken o saġ ise ṣayrudurur

42

Yig oldur ki halvet-nişîn olasın
Yaban yirde inde nişin olasın
Meyi ḳoma maʿşûḳı terk eyleme
Kim eydür ki ʿışḳını berk eyleme
Kimüñ zühdi var ise ʿâşıḳlaruñ
Ṣafâ himmeti var o ṣâdıḳlaruñ
Ki ʿâşıḳlıġ ulu münâcât imiş
Hemîn ḳible-i cümle-hâcât imiş

Ḫitâb-ı Pâdişâh

Oḳı iy ḥabîb-i hümâyûn-liḳâ
Ki baḫt u saʿâdetde bulduñ beḳâ
Ṭapuña gereklü kelâm eyledüm
O söz ile bâbı tamâm eyledüm
Sözi ḥaḳ olıncaḳ dimeklik gerek
Evet söylemege gerekdür yürek
Dilerseñ ki ʿâlemde ad idesin
Özüñi cihândan murâd idesin
Gerekdür ki ʿirfânda bir olasın
Ki iki cihânda emîr olasın
Ḳalan günleri sür dilerseñ nice
Ṣafâ-y-ile ẕevḳ ile gündüz gice
Evet cumʿa güni gecesi bile
Ḳatı hürmet itmek gerekdür bile
Dir iseñ ki şâh âẕine gicesi
Ne ṭavr ile ṣoḥbet ḳıla nicesi
İlâhî ḳıla ol gice ṣoḥbeti
Bu kez isteye Tañrı'dan ṣıḥḥati
Gerek ehl-i ʿilm ile ṣoḥbet ḳıla
Maʿârif ḳazanmaga himmet ḳıla

Dimişdür Siyâvuş-ı ḫân-ı zamân
Dutana sebaḳdur bu ulu beyân
Şu sulṭân ki taḫtında ister beḳâ
Gerekdür ʿibâdetler ide Ḥaḳ'a
Dahı cumʿa'i terk eylemeye
Ki eli ire ṣunar ise neye
Yıluñ ellibiş cumʿası vardur
Dutagör ḳavili ki muḫtârdur
Ḳomaġıl ki fevt ola senden namâz
Namâz olmasa yarlıġanmaz niyâz
Şehenşeh ḫalîfe olur ʿâleme
Ḥükûmet ḳılur bunca biñ âdeme
Ḫilâfetde olanlara iştibâh
İderse olur iki ʿâlemde şâh
Bu ṭâḳ u ṭurunba geçiserdürür
Bu yurddan daḫı av göçiserdürür
Şu kim eyü ad ile ḳalmaḳ diler
Cihânda hemîn ḫayr ḳılmaḳ diler
Kişiye ḳalan ḫayr u iḥsânıdur
Daḫı iʿtiḳâdı vü ʿirfânıdur
Nice pâdişâhlar ki hep geldiler
Ḥükûmet ḳılup bir zamân ḳaldılar
Ḳamu ḫayr u iḥsân yolın gözledi
Maḥabbet meveddet sözin sözledi
Cihân şimdi saña müsellemdürür
Muʿazzez vücûduñ mükerremdürür
Yüzüñden münevver sipihr-i felek
Özüñden şeref buldı dârü'l-melek
Leṭâfetde Dârâ-yı devrânesin
Ẓarâfetde Behrâm-ı yîgânesin
Gerekdür ki iḥsânlar eyleyesin
Ṣanup Tañrı iḥsânlar eyleyesin
Ne iderse âdem bulısardurur
Ölüp çüriyüp ḫâk olısardurur

Ḫâtime

İşit yine iy şâh-ı ṣâḥib-ḳırân
Ki şimdi nireye irişdi beyân

43

Ḳonuḳ olmaġ u ḳonuġ almaḳlıġı
Bilen kimsene buldı yüz aḳlıġı

Uş onıncı bâbında añdum anı
Oḳı gör dönüp ṣorma bańa ḳanı
Egerçî ki sańa gerekmezdi bu
Evet diledüm ki bilesin ḳamu

BÂB-I DEHÜM ENDER MİHMÂN-DÂŞTEN ve MİHMÂN-BÛDEN

Yuvayı ḳonuḳ itmez uṣlu kişi
Anuñ-çün oñar ḳanda varsa işi
Bilinmez kişiyi ḳabûl aylemez
Ṣoñ ucı özini melûl eylemez
Evet yig budur kim kim ise gelen
Ḳonuḳ olmaġ içün evinde ḳalan
Gerekdür geregince ḥizmet ḳıla
Göre gözede eyü himmet ḳıla
Cihân faḫri Aḥmed buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Konuġa kim olursa ikrâm idüñ
Mükerremligi aña ilzâm idüñ
Egerçî ki ol kimse kâfir ola
Yaḫud fıskı ġâyetde vâfir ola
Ḳale'n-Nebiyyü ʿaleyhi's-selâm
Ekrimu'ḍ-ḍayfe velev kâne kâfiran[30]
Şunuñ kim ṣalâḥı sedâdı ola
Daḫı mâli milkiyle adı ola
Ḳonuḳcı olursa anuñ gibi er
İrer Ḥaḳ yolından aña bir ḫaber
Ki seyyâḥ olan çoḳ ʿacâyib görür
Ġarîb olduġıy-çün ġarâyib görür
Ne söylerse andan maʿârif ḳopar
İşiden kim olursa ʿârif ḳopar
Pes añla ki raḥmet dileyenlere
Gerek kim ḳonuḳ gelse ḳarşu vara
Anı iʿtizâziyle tenzîl ide
Göñüller düzetmegi taḥṣîl ide
Ne kim mâḥażar bulınursa taʿâm
Öñine getüre dimedin kelâm
Saʿâdetlü âdem bu işi ider
Ki eyü işi uṣlu kişi ider

Evet ṣol ki bed-baḫt u nâ-merd ola
Ciger-germ ü göz-ter saḫun-serd ola
Ḳonuḳ gelicegez yüzin burtarur
Görinmeyecek yire gider varur
İlâhî anuñ gibinüñ mâlini
Elinden çıḳar bilsün aḥvâlini
Ulu kişi ger sańa mihmân ola
Ya müftî müderris yaḫud ḫân ola
Gerekdür ayaġın ṭurasın kişi
Elün birbirine vurasın kişi
Meger sańa ilḥâḥ ideler tamâm
Bu kez oturasın ṣunasın ṭaʿâm
Ḳamudan aşaġa oturmaḳ gerek
Birez yiyüben yine ṭurmak gerek
Yimek götrülincegez it iʿtiẕâr
Şu sözler ile kim ḳonuġa yarar
Bu resmi ki didüm ʿavâmuñdurur
Ḫavâṣun degül belki ʿâmuñdurur
Şehenşehlerüñ resm ü âyînini
Diyeyim bil anuñ da telḳînini
Dimişdür Menâḳıb'da Ṣadr-ı Cihân
Anuñ sözlerinden diyeyim cehân
Gerek şâha her gün ki ḫ̈ûnı çıḳa
Ki adını ʿâlemde ḫ̈ûnı çaḳa
Daḫı heftede bir ḳonuḳluḳ gerek
Ki bu ḫalḳa ġâyetde toḳluḳ gerek
Şunuñ gibi ḳonuḳluġ eyleye ol
Ki her nevʿ ile niʿmeti ola bol

44

Ulu kiçi bây ile yoḳsul ṭoya
Berâber ola ḫ̈ôca vü ḳul ṭoya
Gerekmez ki şâha ʿöẕür dileye
Ḳonuḳdan yimedüñ yi aḫî diye
Daḫı dimeye kim ḳonuḳluġumuz
Size lâyıḳ olmadı toḳluġumuz
Anuñ-çün ki bu sözleri söylemek
Yıla bir idene yaraşur dimek
İşitdüm ki Geylân'da mihmânları
Ḳaçan ḳonduralar eve anları
Getürür ev issi taʿâm ü şarâb
Yanında bilesince nuḳl ü kebâb
Ḳonuġuñ öñinde ḳoyuban gider
Ḳonuġını geñince râḥat ider

[30] Hz. Peygamber(AS) buyurdu ki: "Kâfir bile olsa misâfire ikrâm ediniz."

ʿArab daḫı bu resmi gözler imiş
Ḳomaya bu resmi şu kim er imiş
Anuñ-çün ki kişinüñ evin ʿayân
Ḳonuḳdur ki ʿâlemde ider beyân
Ne kim itdüñ eylük yavuzluḳ aña
Gerekdür ki bir yirde daḫı aña
Eger şâha şâh olur ise ḳonuḳ
Ne ide ki olmaya ṣoḥbet ṭonuḳ
Gerek meclisin ide ârâste
Ki ârâyiş olmaya andan öte
Şarâb u kebâb anda vâfir gerek
Dir ise ki adumı fâḫir gerek
Hüner-mend muṭrib rebâbıyla çeng
Gerek kim ola Zühre ʿudıyla deng
Şarâbun evet ḫâliṣin içüñüz
Ki rûşen ola ṭaşıñuz içüñüz
Çün içmek günah oldı bâri kişi
Eyüsin içer ise ḫoşdur işi
Nitekim ʿArab'da dinildi meṡel
Anuñ ile ʿârifler ider ʿamel
Uġurluk iderseñ ḳoma dürre'i
Zinâ eyleseñ gözlegil ḥürre'i
İẕâ sarakte fasraḳ bi-dürretin
Ve iẕâ zeneyte fâzni bi-ḥurretin
Ev issine lâzımdır elbette bu
Ki ḳaydın göre ḳonuġınuñ ḳamu
Daḫı bil ki konuġa minnet gerek
Anuñ ḥaḳḳına ulu himmet gerek

Ḥikâyet

İşitdüm ki Haccâc sulṭân iken
Ḫilâfet yüzinde ulu ḫân iken
Anuñ yazıcısı Muʿallâ-y-idi
Severdi faḳîri iñen bây idi
Muʿallâ'ya virmiş idi Baṣra'i
Ki anuñla ḥâli olurdı eyi
Ḳamu Baṣra iliyle anuñ idi
Evet neʿamel varsa ḫânuñ idi
Meger geldi Manṣûr-ı Baṣrî aña
Muʿallâ'ya didi ʿamel vir bana
Hemân virdi fi'l-ḥâli küymedi hiç
Ki teʾḫîr idüp anı ḳomadı giç
Bunuñ geçdi üstine bir yıl tamâm
Muʿallâ viribidi aña ġulâm
Didi gelsün işden ṣoralum ḥisâb
Ḫaṭâ mıdur işi yaʿayn-ı ṣavâb
Çün irişdi Manṣur'a andan ġulâm
Didi aña añlatdı neyse kelâm
Ġulâm ile Manṣur-ı Baṣri bile
Muʿallâ'ya geldi ki ḥâli bile
Gelüp girdi gördi ki ister ḥisâb
ʿAmeldür kim eyde ki nister ḥisâb
Ḥisâb eylediler Muʿallâ-y-ile
Ol ehl-i mürüvvetden aʿlâ-y-ile

45

Biñ altûn çıḳar anuñ üstinde ḥaḳ
Bilesince mâli yoġ evi ırak
Muʿallâ didi ki ya mâli öde
Ya zindân idin nice gün oda
Muʿallâ'ya Manṣûr-ı Baṣrî didi
Ki borcı ödenmege ḳaydın yidi
Bir ay bana mühlet vir iy şehriyâr
Saña mâli virem ki evümde var
Beni ḳoyma zindâna Tañrı'na baḳ
Elüm dut ki ṭarḥ oldı benden ayaḳ
Muʿallâ didi kim ḫalîfe beni
Belâya soḳar ḳoyıvirsem seni
Eger ʿâr iderseñ ki zindânda
Olasın nice gün girüp anda
Bir oda vireyim saña anda dur
Ki her dürlü niʿmet ḳamu andadur
Baña mihmân ol bu bir ay tamâm
Dutuldı bileler seni ḫâṣ u ʿâm
Bu kez mâli virüp ḫalâṣ olasın
Neʿâm olmaġ anuñla ḫâṣ olasın
Didi aña Manṣûr-ı Baṣrî saña
Muṭîʿam ne eylerseñ eyle bana
Oruc evveliydi oturduġı dem
Muʿallâ'nuñ evinde durduġı dem
Oturdı otaġında irince ʿîd
Bu ḫalḳa umusını virince ʿîd
Muʿallâ anı ḫ̆ûnına her gice
Ḳıġırurdı kim göre ḫ̆ûnı nice
Hele geçdi bayram güni daḫi
Ṭoyundı öñinde ḫasîs ü saḫî
Yarındası gördi Muʿallâ anı
Didi vaʿde geçdi evet zer ḳanı

Didi aña Manṣûr ödendi mâl
Selâmetlıġ-ıla bu ʿâlemde ḳal
Muʿallâ didi kim kime virdüñüz
Müsellem dutalum adını diñüz
Didi kim bir ay saña ḳonuḳ olam
Senüñ niʿmetini yiyem toḳ olam
Revâ mı ki tüz mâl virgil dimek
Bu mıdur ḳonuḳ ḥaḳḳını gözlemek
Muʿallâ bu sözi işitdi hemân
Ḳatı ḫoş gelüp güldi açdı dehân
Didi bârek-Allâh ḫoş söz didüñ
Ḥalâṣ olmaġuñ ḫoşca ḳaydın yidüñ
Var imdi selâmet yine evüñe
Daḫı bir melâlet getürme öge
Senüñ-çün ödeyeyim ol mâli ben
Selâmetlıġ-ıla var evüñe sen
Pes añla saḳınmaḳ ḳonuḳ ḥaḳḳını
Ki gelmeye başına anuñ ḳını
Saʿâdetlü kişilerüñ işidür
Bu sözi saʿâdetlüler işidür
Saḳınġıl ḳonuġuñdan öñ olma mest
Ki saña irişmeye andan şikest
Eger kimse serḫoş olursa gözet
Aña cân ile ḥâṭıruñı özet
Ḳatı ḫizmet eyle mürâʿat ḳıl
Seni ḳıble-i cümle-ḥâcât ḳıl
Kişi mest-i lâ-yaʿḳıl olmaḳ revâ
Degüldür ki ṭoġrı gidemez eve
Şu dem ḳalḳa mey ṣoḥbetinden kişi
Ki ḫoş vaḳt olup bitmiş ola işi
Vaḳâr ile şol resme yürüye er
Belürmeye mest olduġından eşer
Kişi mest iken ḳulı ḳılsa günâh
Ya ḫ'ôca ola kendüsi yâḫu şâh
Gerekmez ki ol demde aña söge
Ya eline agac aluban döge

46

Ya bed-mest imiş dimeyeler aña
O söz ile düşürmeyeler ṭaña
Ḫuṣûṣâ ki ḳonuḳ ḳatında ola
Yaramaz ev issi gide bu yola
N'iderseñ hele hûş-yâr iken it
Başuñda henüz ʿaḳl var iken it
Şu kim mest olıncaḳ ḳılur ʿarbede
O rüsvây olısar bilişe yâda
Çoġ ırlamaġ u çoḳ kelâm eylemek
Olur kendözini melâm eylemek
Daḫı çoḳ gülüp yâḫu çoḳ aġlamaḳ
Ya gögsin dögüp ya ḳolın daġlamaḳ
Ḳamu ʿarbededür bularuñ şehâ
Vaḳâr ehli olana yoḳdur behâ
Ḫuṣûṣâ ki yadlar ile otura
Yaḫud bir kişinüñ evinde dura
Ḳonuḳ ola anda gerekdür vaḳâr
Vaḳârı ḳomagıl saḳın zînhâr
Gülec yüzli olġıl ḳonuḳlaruña
Ki tâ aġlamayasın irüp buña
Evet maʿnisüz yire gülme saḳın
Düriş kendüñe uṣlu adın daḳın
Ki yoḳ yire gülmekligi ululer
Yarım delilik didi ḫoş-ḫûlılar
Nitekim az az gülmeg insân olan
Ḫuṣûṣâ ki ehl-i saḫun-dân olan
Yarım uṣlılık diyü ad itdiler
Meger Tañrı buyrugına gitdiler
Felyeḍḥakû ḳalîlen ve'l-yebkû keṯîran cezâ'en bimâ kânû yeksibûn[31]
Dimişlerdürür ehl-i ḥikmet ʿazîz
Naẓar ḳıl sözi sözden eyle temîz
Ki yoḳ yire gülmek ḫuṣûṣâ ki ġam
Maḳâmında ola eyâ pür-kerem
Hemân aġlamaḳdur ḥaḳîḳatde ol
Ki mecnûnlıgın ḫalḳa bildürdi bol
Bu kez ḳonuġun mest olıncaḳ saḳın
Unutma anı key gözetgil ḥaḳın
Eger kimse mest olup odağına
Giderem dir ise düş ayağına
Ḳoma gitmesün kim ḥaṭâdur ḳatı
Gice ṭaşra çıḳmaḳ yoġ iken atı
Eger gitmek isterse ilḥâḥ ile
Anı göndür evine miṣbâḥ ile
Ḳonuġuñ eger mest olup vura lâf
Diye bâri ḫaylî muḫâl û güzâf
Anuñ iḫtirâm ile diñle sözin
Ki senden melûl itmeyesin özin

---

31 "Yaptıklarına karşılık olarak az gülsün, çok ağlasınlar." (Tevbe, 9/82)

İnanġıl anuñ ḫayr u şer sözine
Velîkin rıżâ virme şer sözine
Ḳonuḳ ḥaḳḳını saḳlamaḳlıḳ ulu
İş imiş iden kimsedür baḫtulu

Ḥikâyet

Meger Muʿtaṣım kim ulu ḫân idi
Ḫilâfet maḳâmında sulṭân idi
Buyurdı ki bir mücrimüñ boynını
Vuralar göre bu anuñ oynını
Didi mücrim iy pâdişâh-ı zamân
Ṣuṣadum ṣu içince olsun amân
Buyurdı ṣu virdiler içdi añа
Yönin dönüben baḳdı şehden yaña
Didi yâ ḫalîfe saña bu nefes
Ṣuyuñ içüben ḳonuġ oldum ya pes
Düşer mi ḳonuġını öldüresin
Baña düşmen olanı güldüresin
Didi Muʿtaṣım kim sözüñ ḥaḳdurur
Ḳonuġı saḳınmaḳ muḥaḳḳaḳdurur

47

Evet sen deʿafvuñ ḥaḳın gözlegil
Ki tevbe sözini göñülden digil
Hemân ʿafv ḳıldı anı Muʿtaṣım
Kiçiken ulu itdi key muḥteşim
Şu bir söz içün kim yirinde didi
Şehüñ niʿmetin niçe yıllar yidi
Ṣu içen ḳonuġuñ bu olsa ḥaḳı
Evüñde yatanuñ ne ola faḳı
Bu sözler ki söylendi iy nâm-dâr
Ḳonuḳ almaguñ idi hep ne ki var
Ḳonuḳ olmaġuñ daḫı aḥvâlini
Diyelüm ḳonuḳ da bile ḥâlini
Gerekmez ki ḳonuḳ sügümsüz ola
Gerekdür ki göñli dügümsüz ola
Yiye ḳarnı ṭoyınca ne çoḳ ne az
Cehânlık yimekden ide iḥtirâz
Eger az yir ise ev issi melûl
Olur dir yimegümi itmez ḳabûl
Ve ger çoḳ yir ise ki ḥadden aşa
Şu bengî gibi irse yaġlu aşa

Görenler sügümsüzlüge ḥaml ider
Eyü ad ile gelse yadlu gider
Gerekdür ḳonuḳ ḳonduġı kişinüñ
Ḳıla minnetini ḳamu işinüñ
Şu yirde otura ki yiridürür
Oturmaya şunda ki giridürür
Eger ḳonuġ olduġı ev âşinâ
Kişinüñ eviyse anuñ aşına
Daḫı kimse ṣunmadın el ṣunmaya
Ki göñülleri gözgisi ṭunmaya
Yaramaz ḳonuġa ki ola fudûl
Ki redd idiser anı ehl-iʿuḳûl
Yine ancılayın gerekmez ki aş
Yinürken bu küstâḫlıḳ ide fâş
Geñince ṣuna hem geñince yiye
Yir iken münâsib keleci diye
Dimeye ki şol aşı şunda ḳoma
Budur şunda ḳoma bu degil ḳoma
Anuñ-çün ki ayruḳ kişi ḫûn ile
Taḳarrüb dileyen düşiser dile
Gerekmez ḳonuḳ kendü oġlanına
Vire zelle ḳıġırıban yanına
Ki zelle iñen ḳatı zelletdürür
Ululer katında mezelletdürür
Ḳonuḳ olma aḥmaḳ kişiye ḳaçan
Bilesin ki uṣludur andan ḳaçan
Daḫı Türk'e ḳonma ki bilmez edeb
Meger kim żarûret görine sebeb
Ṭabîʿat selîm ise olur saḳîm
Ḳalur ʿaḳl-ı müntic bulardan ʿaḳîm
Ḳaçan Ḳutb-ı Şîrâzi'ye ittifâḳ
Düşüp Türk evi ola-y-idi duraḳ
Gelüp bir güni-y-çün anuñ iy hümâm
İki ay riyâzet iderdi tamâm
Ki tabʿı ola-y-idi yine selîm
Beyân ü maʿânîde olup ʿalîm

Ḫâtime

Ḳonuḳ olmaġ almaḳ sözin söyledüm
Varın yoġın öñin ṣoñın ṣoyladum
Bu kez onbirinci olan bâbına
Şürûʿ eyledüm feṯḥ-i ebvâbına
Göñülden geregince ʿazm eyledüm
Daḫı ʿışḳı ʿışḳ ile naẓm eyledüm

BÂB-I YÂZDEHÜM ENDER VERZÎDEN-İ ʿIŞḲ ve SER-BÛDEN-İ ÂN

Ṭabîʿat laṭîf olmayınca ʿazîz
Kişi ʿâşıḳ olmaz iderseñ temîz

48

Ne deñlü ṭabîʿat ki ola laṭîf
Olısardur elbette ʿışḳa ḥarîf
Leṭâfetden artan laṭîf olısar
Leṭâfetlülere ḥarîf olısar
Girân ṭabʿı ʿışḳ itmez aṣlâ ḳabûl
Ki ṭabʿı girân dâyim olur melûl
Melâlet ḫo küllî keşâfetdürür
Evet ʿışḳuñ aṣlı leṭâfetdürür
İki żıdda câyiz degül ictimâʿ
Bu sırra irişmişdürür ıṭṭılâʿ
E'z-żıddâni lâ-yectemiʿâni
ve lâ-yertefi ân[32]
Anuñ-çündürür kim yigitlikde çoḳ
Olur ʿâşıḳ âdem saḳın dime yoḳ
Ḳoca ʿâşıḳ olmaz olursa da az
Ki üstine ġâlib olursa da az
Ḳoca var ki yigitden artuḳ sever
Güzelleri görmege cânı iver
Evet az olur ʿışḳı ġâlib ḳoca
Ki ṭoptolu ʿışḳ ola ucdan uca
Şu kim ʿâşıḳ olmadı pejmürdedür
Diri ṣanmaġıl anı kim mürdedür

Rubâʿî

Çünki cân ʿışḳ-ıla mülâşıḳdur
Biri ʿAzrâ birisi Vâmıḳ'durur
Cân-ı bî-ʿışḳ mürdedür tende
Zinde-dil oldı kim ki ʿâşıḳdur

Bu kez ʿışḳ ikidür diyem her birin
Ki ikisinüñ de bilesin yirin
Biri çünki ʿışḳ-ı ḥaḳîḳî ola
Birisi mecâzuñ refîḳı ola
Ḥaḳîḳî olan(lar) olur câvizân
Mecâzîye tizcek irişür kerân
Ḥaḳîḳî olıncaḳ kişilerde ʿışḳ
Düzer sözi sâz ile bir perde ʿışḳ

Rubâʿî

ʿIşḳdur cân baḥri kim hergiz anuñ pâyânı yoḳ
Kim ki ʿâşıḳ olmadı ölüdür anuñ cânı yoḳ
Işḳ imiş cân ile cânân ʿaḳl ü nefs ü dîn ü dil
Her kimüñ ʿışḳı yoġ isa dîni vü îmânı yoḳ

Evet bu be-gâyet mücerrebdürür
Ulular ḳatında muḳarrebdürür
Ki ʿışḳ aṣlı gerçî mükerrer olur
Mecâzî ḥaḳîḳîye reh-ber olur
Şu ʿâşıḳ ki maʿşûḳınuñ yüzini
Görüp ider îşâr kendözini
Eger naḳşı-y-ise hemân sevdügi
Yaḫud ḫulḳ-ısa her zamân sevdügi
Mecâzîdürür ʿışḳ-ı fânî olur
Evet ol ḥaḳîḳî nişânı olur
Ki oḳıyıcaḳ gözini ḳaşını
Bulur naḳşı içinde Naḳḳâş'ını
Ḥaḳîḳî olur ʿışḳı bulur beḳâ
Fenâ mı irer ḫalḳa irse Ḥaḳ'a
Oḳı gör ne levḥ oldı insân yüzin
Ki cânuñ görebile cânân yüzin
Budur câm-ı gîtî-nümâsı Cem'üñ
Oḳı şâd ol sen yoġ olsun ġamuñ
Eger bildüñ ise bu taḥḳîḳumı
Mecâz u ḥaḳîḳatde telfîḳumı
Bilürsin bu kez her ne dirsem saña
Duʿâlar şenâlar idersin baña
Ki ʿışḳ-ı ḥaḳîḳî ḫavâṣuñdurur
ʿAvâmuñ degül belki ḫâṣuñdurur
Bu ʿışḳ enbiyâ evliyâ ʿışḳıdur
Ki anlardaġı Kibriyâ ʿışḳıdur
Bu kez ḫalḳa ḳaldı bu ʿışḳ-ı mecâz
İlâḳa ḥaḳîḳatde oldı niyâz
Evet iki nevʿi de ʿışḳuñ ḳatı
Güc oldı ki key çoḳdurur miḥneti

49

[32] "Zıdlar bir yerde toplanmaz ve yükselmezler."

Ḫuṣûṣâ ki ʿışḳ-ı mecâzî ola
Daḫı bilesince niyâzî ola
Be-ġâyet belâ oldı kişiye ʿışḳ
Ger irkege düşe ya dişiye ʿışḳ
Ḫuṣûṣâ şu ʿâşıḳ ki müflis ola
Evet dil-berîne mühevvis ola
Eliyle girür kendünüñ ḳanına
Vire-y-idi cân irse cânânına

Rubâʿî

ʿÂşıḳ-ı müflis vefâ bulmaysardur yârdan
Dürledi birkaç pelîd ola raḳîb aġyârdan
Sîm ü zersüz kimse vâye almaz dil-dârdan
Kim ki bî-sîm ü zer ola boş gelür bâzârdan

Eger bir żarûret düşüp nâ-geh-ân
Kimesneye ʿâşıḳ olursañ nihân
Saḳın âşikâr itme anı saḳın
Ki gide ıraḳlıḳ olasın yaḳın
Ṭabîʿat gerek ʿışḳa râzî ola
Ḳażâyâsına kendü ḳâżî ola
Ki öksüz keser kendü göbegini
Özini bilür ḳâḍı vü begini
Bu kez ʿâşıḳ olıncaġaz bir kişi
İkiden degül ḥâli anuñ işi
Ya vuṣlatdadur cümle raḥmetdedür
Ya furḳatdadur ʿayn-i zaḥmetdedür
Eger renc-i furḳatda ḳaldı-y-ısa
Daḫı derd ü miḥnetde ḳaldı-y-ısa
Ne ḥâcet dimek ḥâli maʿlûmdur
Çün ol maḥrem olmaḳda maḥrûmdur
Ve ger vuṣlatiyle ṣafâ buldısa
Cefâ yavuġ olup vefâ buldısa
Girişme görüp nâz ü nâmûsdan
Geçer bıraġur ʿaḳl ile uṣdan
Bilimez viṣâlüñ nedür lezzeti
Ya maḳṣûda irgirdi mi miḥneti
Dahı bir budur kim ʿArab'da meṣel
Dinildi ki müşkilleri ide ḥal
Senetü'l-vaṣli sinetün ve sinetü'l-hicri senetün[33]

Rubâʿî

Vaṣl eger biñ yıl olursa bir nefesdür ḥâṣılı
Hicretiñ her sâʿati gösterdi mâh ü sâller
Her ki Yaʿḳûb oldı ḥüzniyle bulısar Yûsufʿın
Kim ki muḳbil ola şâhından bulur iḳballer

Daḫı şol viṣâli ki ṣoñı firâḳ
Olısardur anı elünden bıraḳ
Ki ḥasret ziyâde ider ol hemân
Aman virmez endîşesi her zamân
Ne şekker ki vaṣlında bulduñ idi
Anuñ ṭûṭisi gibi olduñ idi
Firâḳı anı ʿayn-ı zehr idiser
Ne lezzet ki cân gevdeden gidiser

Ferd

Her bâde ki vaslında leb-i laʿli içürdi
Hicrinde yine ḳıldı gözüm sâgarını pür

Eger sevdüğüñ bir firişte ola
Kerem ḫilḳatinde sirişte ola
Bu ḫalḳuñ mesâvîsi sensin yine
Bilürsin ḫod ardunca neler dine
Saḳın ʿışḳı fâş eyleme zînhâr
Ki olmayasın dilde leyl ü nehâr
Ḥaḳîḳat bu kim ʿâḳıl olan kişi
Ki ʿaḳliyle işleye her bir işi
Gerekmez ki kimi görürse seve
Yüzin görmege cân u göñli ive
Ki bu nesne hercâyiler işidür
Eger irkek ola ve ger dişidür
Anuñ-çün ki bir görmek olmaz sevi
Olursa daḫı soñra olur ṣavı
Gerek göz göre hem begene göñül
Ḥüküm ide câna yigâne göñül

50

Ṭabîʿat bu kez mâyil ola aña
Göñül daḫı görmek dileye aña
Evet cehd ḳılġıl ki sevmeyesin
Şu kim bilesin seni sevmeyesin
Düriş nefse göñlüñi uydurmaġıl
Daḫı ʿışḳuñı ḫalḳa ṭuyurmaġıl

33 "Kavuşmanın bir senesi bir sâniye, ayrılığın bir sâniyesi bir senedir."

Eger gönlüñi nefse uydurasın
Ki maḥbûba ḳarşu biraz durasın
Diyüp işidesin suâl ü cevâb
Göresin girişmeyle nâz ü ʿitâb
Ne cân u ne dil terk idersin ḳamu
Bu kez ʿışḳı virmez emânı ʿamû
Seni biñ belâya ider mübtelâ
Biñ ola birinde didüm ben hele
Ḫuṣûṣâ ki sen bir faḳîr olasın
Nesebde ḥasebde ḥaḳîr olasın
Evet sevdügüñ ulu-zâde ola
Saña derd ü miḥnet ziyâde ola
Ḫalâṣ olmaġ isterseñ andan saña
Naṣîḥat ḳılayım ḳulaḳ dut bâña
Ḳaçan ʿâşıḳ olsañ bir ulu yire
Ki ol seni begenmeyüben yire
Gözüñ baġla andan ki unuda dil
Gözetmese göz olur âsûde dil
Bir ayruḳ kimesneyle sür şehveti
Ki defʿ ide üstüñdeki miḥneti
Unut bir daḥı işe meşġûl ol
ʿAḳıl ehli ḳatında maḳbûl ol
Eger bir iki hefte bu vech ile
Riyâżet viresin göz ile dile
Hemîn ol belâdan olursın ḫalâṣ
Gerek ʿâmiyâne iş itmeye ḫâṣ
Bu tedbîri ʿâḳıl olanlar ider
Ki her işi ʿaḳl ile anlar ider
Nedür bunca miḥnet bu cevr ü cefâ
Ḫuṣûṣâ ki maʿşûḳ ola bî-vefâ
Sürmeye ʿışḳı meger merd-i ʿışḳ
Ki dermânı ola anuñ derd-i ʿışḳ
Didi Ḫ ôca Ṭûsî-yi Ṣâḥib-ḳırân
Gerek kim duta her işiden gören
Ki ʿışḳ ulu derd oldı dermânına
Dürüşe kişi ḳoymadın cânına
Ya ṣabr ide ya ḥâṣıl eyleye zer
Eger ṣabr u zer yoḳsa ide sefer
Yaḫud ʿuzlet eyleye ṣâyim ola
Gicede vü gündüzde ḳâyim ola
Yaḫud ârzûsın süre yâd ile
Özine bir iş işleye dâd ile
Dimezven ki olma kimesneyle dost
Saña yarar-ısa kimesn'eyle dost
Didi Bû Saʿîd ol Maḳâlât'da
Ki kendü düzüpdür maḳâmâtda
Her insâna biş nesne lâbüd gerek
Birisi geyesi ikinci yimek
Üçüncisi sâkin olacak maḳâm
Gerekdür ki dördünci ola kelâm
Bişinci olan dost olmaġ imiş
Bu ḫalḳuñ ayaġına ol baġ imiş
Kimün kim saña irişe himmeti
Anı cânuña dost eyle ḳatı
Ki ʿâşıḳlıga dostlıḳ beñzemez
Didüm farḳını oḳı añla geñez
Ne mümkin (ki) ʿışḳ ile bir dem göñül
Bula ḫoşluġı ġoncası ola gül

Rubâʿî

ʿÂşıḳuñ göñli gözi ġam-nâk olur giryân olur
ʿIşḳa hem-ṣoḥbet olanuñ ciger biryân olur
Genc-i ḥüsn isteyenüñ göñli evi vîrân olur
Saçı sîm ü yüzi zer gözi yaşı mercân olur

51

Evet dostluġ ile kişi hemân
Göñül ḫoşlıġına ḳor işi hemân
Yigitlikde ʿâşıḳlıġ âsândurur
Ki kesb ile ḳuvvet firâvândurur
Ḳoca ʿâşıḳ olursa düşvâr olur
Ki bu ḫalḳ içinde iñen ʿâr olur
Yigit ʿâşıḳ olursa maʿzûrdur
Ki yigitlicegine maġrûrdur
Eger ʿâşıḳ olsa ḳoca ʿöẕri yoḳ
Evet ḫalḳ içinde mesâvîsi çoḳ
Bu kez câhil olursa ʿâşıḳ olan
Yigit ḳoca ʿAzrâ ya Vâmıḳ olan
İşini geñezdür iledür başa
Müyesser olur baḳa göze ḳaşa
Güc ol kimseyedür ki ʿâlim ola
Mesâvîden ol nice sâlim ola
Evet ʿâşıḳ olan gözetmez anı
Fidâ eyler ol dil-berine cânı
Şu kimse ki ʿâlemde sulṭân ola
Ḫuṣûṣâ ki hem ehl-i ʿirfân ola

Gerekmez ki ışḳa vire kendiyi
Virürse daḫı şoñı olmaz eyi
Anuñ-çün ḫalḳa şehenşâh olan
Hümâ gölgelülerle hem-râh olan
Meşeldür şu kim ᶜâleme ḫân olur
Bu ḫalḳ aña ḳoyun o çoban olur
Ḳaçan baḳsa çoban ḳoyunlarına
Olur mâlik anuñ ḳamu varına
Bu kez baḳmayıncaḳ ḳoyuna şoban
Ṭoludur ḥarâmiyle yazı yaban
Kimin bir ḥarâmî kimin ḳurd alur
Şoñ ucında çoban ḳoyunsuz ḳalur
Şehenşeh daḫı ᶜâşıḳ olsa hemân
Bulımaz ᶜışḳuñ elinden amân
Ki ide riᶜâyet raᶜiyyetleri
Daḫı eylük itmege niyyetleri
Bu kez memleketde görinmez niẓâm
Belürsüz olur ḳanḳıdur ḫâs u ᶜâm
Bu maᶜnîde bir ḫoş ḥikâyet direm
Saña ᶜışḳ elinden şikâyet direm

Ḥikâyet

Ki Şemsü'l-Meᶜâlî şehenşâh iken
Şehenşâh olanlara hem-râh iken
İşitdi ki şehrine Ḫ ôca Hümâm
İrişmiş dilermiş ki ṣata ġulâm
Ki dür dişli ḫûb-ı dil-ârâm imiş
Laᶜl leblü meh-rû gül-endâm imiş
Bahâsı ikibiñ fulori-y-imiş
Ṭoḳuz ḳulı varmış bu biri-y-imiş
Meger Aḥmed-i Cuᶜdi dirler idi
Vezîri-y-idi hem aña yâr idi
Buyurdı ki ol ḳulı satun ala
Aluban şehenşeh ḳatına gele
Varup satun aldı sayuban bahâ
Bilesince getürdi ḳulı şaha
Ḳulı gördi sulṭân begendi ḳatı
Ziyâde görindi aña himmeti
Anı ḳıldı fi'l-ḥâl destâr-dâr
Ḳalan ḳullara ḳalmadı iᶜtibâr
Şu destârı virdi ki elini ḫân
Aña siler idi yusa her zamân
Bu ṭavr ile geçdi ṭoḳuz ay tamâm
Ki ḳullugın iderdi şâha ġulâm

Meger günler içinde bir gün yine
Ṣunıvirdi destârı şâh eline
Şehenşeh naẓar ḳıldı gökcek aña
Ḳatı ḫûb geldi düşürdi ṭaña

52

Yazıcıya ol demde gel didi şâh
Gör imdi ne ḫoş ḳaydını yidi şâh
Didi kim şol oġlana bağışladum
Felânköyi kim anda ben ḳışladum
Nişânını yazġıl ki gide vara
Saḳalı bitince o köyde ṭura
Yazıcı didi şâha fermân sizüñ
Başum üstine ne didüñse sözüñ
Evet size küstâḫlıḳ olmasun
Suâl iderem dime yoḳ di osun
Sebeb ne ki ol ḳulı bu ḳapudan
Giderürsüz anı niçün ṭapudan
Eger size ḫoş geldise ḳullıġı
Bilindi-y-ise bâri muḳbillıġı
Anı redd ḳılmaḳluġuñ vechi ne
Diyivirüñüz irelüm vechine
Ve ger ḳullugı ḫoş degülse aña
Neden köy viresiz diyesiz baña
Nişânını yaz kim vara otura
O köyde saḳalı gelince ṭura
Şehenşeh yazıcıya ḳıldı ḫiṭâb
Suâline tâ kim işide cevâb
Sebeb oldurur kim bugün yüzine
Naẓar eyledüm ḳaşına gözine
Gözüme ḳatı ḫûb geldi benüm
Hem özüme maḥbûb geldi benüm
Eger bir daḫı ḳılsa-y-ıdum naẓar
Ḳılur idi ᶜışḳı beni bî-ḫaber
Bu kez ḳorḳdum andan ki nâgeh sevem
Yüzin görmege cân ü dilden ivem
Aña ᶜâşıḳ olup olam ᶜışḳ-bâz
Gide zühd ü ṭâᶜat namâz u niyâz
Daḫı bir bu er irse yitmiş yaşa
Ḳatı zişt olur ᶜışḳ alursa başa
Ḫuṣûṣâ ki ᶜâlemde sulṭân ola
Bir ıḳlîme ḥükm idici ḫân ola
Bana şimdi vâcib budur bî-ḫilâf
Bu sözde gerekmez ola iḫtilâf

Bu ıḳlîmi ıslâḥa meşġûl olam
Ki Ḥaḳ Tañrı ḳatında maḳbûl olam
Ri'âyet ḳılam hep ra'iyyetleri
Bana eylük olmaġa niyyetleri
Eger ârzuya uyarsam cehân
Niẓâmı gidüben bozılur cihân
Bu kez Tañrı'ya ben ne virem cevâb
Ḫaṭâ işlerüm nice ola ṣavâb
Ya ḫalḳuñ dilinden nice ḳurtılam
Ki tedbîr-i mülki bu resme ḳılam
Anuñ-çündür ol ḳulı redd itdügüm
Maḥabbet yolın aña sedd itdügüm
Pes añla ki sulṭân olan kişiye
Cihânda ulu ḫân olan kişiye
Gerekmez ki şehvet-perestlik ide
Hemân ârzûsı yolına gide
Gerekdür vilâyetde koya niẓâm
Ki ıḳlîmini ide dârü's-selâm
Eger kimseye 'âşıḳ olursa şâh
Gerekmez ki ḫalḳa ide iştibâh
Ki 'ışḳını fâş ide âdemlere
Düşüp söylene çavı 'âlemlere
Gerekdür ki 'ışḳı nihânî süre
Ṣafâ-y-ile cân ü cihânı süre

Ḥikâyet

İşitdüm ki Ġaznîn'de Maḥmûd Ḫân
Ölincek anuñ oġlı Mes'ûd Ḫân
Geçüp taḫta sultânlıġ itdi tamâm
Anı şâh bildi ḳamu ḫâṣ u 'âm

53

Bu Sulṭân Mes'ûd'uñ onbir ḳulı
Var idi ḳamusı-y-ıdı sevgüli
Egerçi ki ḳamusı maḥbûb idi
Geregince her birisi ḫûb idi
Evet anlaruñ birisinde cemâl
Be-ġâyet bulupdurur idi kemâl
Anuñ adı Sa'd-ı Dilârâm idi
Ki serv idi meh-rû gül-endâm idi
Severdi ḳatı anı Mes'ûd Ḫân
Evet 'ışḳını ider idi nihân
Yidi yıl anı sevdi bu resm ile
Bilüp kimse gelmedi hergiz dile
Sekizinci yılda bilindi hemân
Şu sözi vezîrine diyince ḫân
Nice manṣıbı kim Ayaz'a babam
Viridurur idi ḳamusın tamâm
Yazuñ şimdi Sa'd-ı Dilârâm içün
Anı bulmışamdur dil-ârâm içün
Pes añla ki 'ışḳı saḳınmak gerek
Selâmetlıġ adın daḳınmak gerek
Egerçî ki çoḳ söz naṣîḥat didüm
Ki 'âşıḳlara ire ṣıḥḥat didüm
Evet 'âlem içinde 'âdet budur
Meger kim cihânda sa'âdet budur
Ki 'ışḳa naṣîḥat eşer eylemez
Söze 'âşıḳ olan naẓar eylemez

Rubâ'î

'Işḳ seylin kimsene ḳılmadı bend
'Âşıḳa olmaz naṣîḥat sûd-mend
'Âḳıl añlasaydı 'ışḳuñ zevḳını
Bir nefes olmaya-y-idi hûş-mend

Eger 'ışḳ-bâzî ḳılursañ şehâ
Şu ma'şûḳı sev kim ola müntehâ
Ki 'aḳlıyla ola Felâṭûn-meşel
Firâsetde tâ kim ide 'aḳd ü ḥal
Daḫı ḥüsn ü ḫulḳıyla Yûsuf-miṣâl
Ola kimse idemeye ḳîl ü ḳâl
Gül-endâm u meh-rû şekerleb gerek
Ḥasîb ü nesîb u mü'eddeb gerek
Ki ḫalḳuñ 'itâbı saña az ola
Bu kez cân 'ışḳ ile hem-râz ola

Ḫâtime

Nireye giderseñ ki ṣoḥbet ḳıla
Alup varma ma'şûḳuñ anda bile
Eger bile alup varursañ anı
Sözüm dut gereg ise saña seni
O yaña saḳın eyleme çok naẓar
Egilüp kulaġına dime ḫaber
Daḫı loḳma ṣunma tekellüf aña
Kı tâ olmaya sözi ḫalḳuñ saña

Eger kimse baḳsa yüzine anuñ
Daḫı ḳaşı-y-ıla gözine anuñ
Saḳın ġayret itme ki ṣâḥib-cemâl
Ḫuṣûṣâ ki ḥüsniyle bula kemâl
Ḳamu ṣoḥbet ehline manẓardurur
Ki ḥüsnüñ kemâline maẓhardurur
Hemîşe dilerseñ ki rûşen-nihâd
Olasın bu vech ile ḳıl iʿtikâd
Ki her gözde sensin naẓar eyleyen
Ya maʿşûḳa lâyıḳ ḫaber eyleyen
Bu resm ile ʿışḳa olursañ ḥarîf
Ẓarâfet diyârında olduñ şerîf
Ne söz kim naṣîḥat yüzinden didüm
Senüñ râḥat olmaġa ḳayduñ yidüm
Ḳamu ʿışḳuñ aḥvâli-y-idi hemân
Evet şimdi bil kim ne geldi beyân
Onikinci bâba şürûʿ idelüm
Anuñ da uṣûlin fürûʿ idelüm

54

Diyelüm ki neyleye sulṭân-ı ferd
Kimesneyle oynasa şaṭranc u nerd
Daḫı kengel itmek düşer mi saña
Beyân ideyim bir ḳulaḳ vur baña

BÂB-I DÜVÂZDEHÜM ENDER MİZÂḤ-KERDEN VE ŞAṬRANC VE NERD BAḪTEN

Didi ehl-i ḥikmet saḫun-dânları
Maʿânî diyârında sulṭânları
Ki kengel hemîn şerre reh-ber olur
Şu kim ḫayra uymaya ebter olur
El-mizâḥu muḳaddimetü'ş-şerr[34]
Ḫuṣûṣâ ki mest ola âdem ḳatı
Saḳınsun ki çoḳdur anuñ âfeti
Şu kengel ki mest iken ola neler
Doġar küçüginden büyük fitneler
Ḫuṣûṣâ ki oynaya şaṭranc u nerd
Gerekmez iñen kengel eyleye merd
Ki ol demde her kişi key saḫt olur
Eger nîk-baḫt ise bed-baḫt olur

Sehel kengel ucından ulu savaş
İdüp vuruşurlar ne göz ne ya ne baş

Rubâʿî

Kim ki kengelciligi ʿâdet ide
Pâdişâh ise pâsubân olısar
Yiyni göriniser göñül gözine
İlle ṣûretde key girân olısar

Gerekmez şehenşâha ʿâdet ola
Ki işi hemîşe saʿâdet ola
Bu şaṭranc u nerdi cehân oynamaḳ
Yarar bir iki oynayuban ḳomaḳ
Ne vaḳtin ki oynaya düşmez şaha
Kimesneyle öç ḳoya artuḳ bahâ
Kim öcile oynarsa maġbûn olur
Ṣafâsı gider göñli maḥzûn olur
Meger kim ḥaḳîrâne nesne ola
Diyeyim ki bir bir olar ne ola
Ḳoyun ḳuzı ola ya ördek ya ḳaz
Ya gügercin olsun ki miḳdârı az
Evet ol daḫı bir ṭaraftan gerek
Ki yimege ṣâliḥ ola yig rek
İkisi bile öç ḳoyuncaḳ ḥarâm
Olur didi Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Oḳuduñ ise ḫod bilürsin anı
Ne ḥâcet ki baña diyesin ḳanı
Meger kendüye neẕr ide herbiri
Ki tâ olalar ḥurmetinden berî
Fuloriyle akça ḳoyup zînhâr
Oyun oynama kim olısar ḳımâr
Ḳımâr oynayan kimse müdbir olur
Yaḳası iki olımaz bir olur
Ne deñlü ki oyun bilürseñ saḳın
Ḳımar oynayıcıya olma yaḳın
Anuñ-çün ki anuñ udı yoḳdurur
Udı olmayanın odı çoḳdurur
Daḫı bir bu gören kişiler anı
Ki oynar senüñ ile lâbüd seni
Ḳımâr oynayıcı bilürler hemân
Bu kez dilden ayruḳ bulınmaz amân
Eger senden ulu-y-ile oynasañ
Ne dirsem anı dutġıl olma uṣañ

[34] Mizah,kötülüğün başlangıcıdır.

Elüñ ṣunma şaṭranca öñdin iy yâr
Ki istedügini ide iḫtiyâr
Yaḫud kaʿbeteyni ḳogıl öñine
Ol atıncaġaz al elüñe gine
Saḳınġıl ḥarîfuñla ceng eyleme
Degüldür oyun üsti ceng eyleme
Oyun üstine ceng iden bî-behâ
Olur ehl-i ʿirfân ḳatında şehâ

55

Daḫı oyun üstinde and içmegil
Ki and içmek oyında lâyıḳ degil
Anuñ-çün ki girçekse daḫı sözüñ
Yalana geçer ṣoñra göyner özüñ
Daḫı ʿâdet idingil oynar iken
Başuñda ʿaḳıl mâyesi var iken
Leṭâfet yüzinden görinmekligi
Koġıl ululanup gerinmekligi
Yine kem kişi-y-ile oynayıcaḳ
Sözüm dut kerem eyle Tañrı'na baḳ
Eyü söylemekligi ʿâdet idin
Bu iş ile işüñ saʿâdet idin
Ki oynayıcaḳ senden ulu-y-ile
İrişmeye yadlu keleci dile

Ḥikâyet

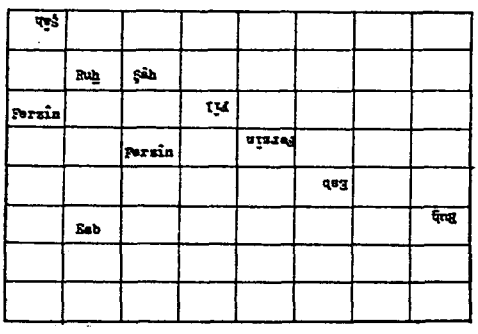
Fenâ Ḫusrev ulu şehenşâh idi
Ki baḫt u saʿâdetle hem-râh idi
Sever idi şaṭranc nerdi ol er
Ḳulı-y-ıla oynarlar idi olar
Ḳulına dir idi ki sulṭânumuz
Size degdi oynañ oyun ḫânumuz
Bunuñ gibi sözler dir idi müdâm
Ḳaçan oynasa anuñ-ıla ġulâm
Vezîrine bu sözi ḫoş gelmedi
Şunı söyledi ṭâḳati ḳalmadı
Ki lâyıḳ degüldür emîr olana
Şehenşehlik içinde bir olana
Ḳulına bu vech ile söz söyleye
Ki ḫoş gelmeye yoḳsula vü baya
Cevâbında didi ki ben ol sözi
Neden didügümi görür cân gözi

Anuñ-çün direm kim eyü söylemek
Bañaʿâdet ola yimeyem emek
Ki benden büyük ile oynayıcaḳ
Dilüm yaramaz sözden ola ırak
Pes añla ki âdem yaramaz sözi
Dimeye ki ola selâmet özi

Güftâr ender manṣûbehâ

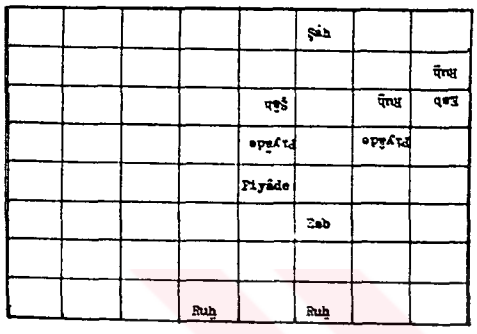
İşit iy şehenşâh-ı ʿâlem saña
Neler söyleyeyim ʿaṭâ ḳıl bana
Bu şaṭrancı oynayana lâ-cerem
Eyâ maʿden-i luṭf u kân-ı kerem
Gerekdür ki manṣûbeler yâd ide
Ki oyuncılıḳda ulu ad ide
Bu maʿnîden anı da ḳıldum beyân
Oḳıyan kişiler bilürler ʿayân
Ḳulaḳ dutġıl imdi birezcük yine
Ki manṣûbelerde ne sözler dine
Kim ezberler ise oları tamâm
Yiñemeye yardımlaşup ḫâṣ u ʿâm
Yigirmiyidi şekle ḳoydum anı
Şehenşeh sevesini ṭuydum anı
Ki yigirmibir şekli mât eyledür
Birisin birine necât eyledür
Ḳodum altı eşkâlini taʿbiye
Ki bildüre aḥvâlini taʿbiye
Oyın sürile kim yiñilmeye hîç
Kimesne aña elin ilmeye hîç

Manṣûbe-i ûlâ

Ruḫ
şâh
Fersin
Fersin
Fersin
Fersin
Fersin
Beyt
Beyt
Beyt

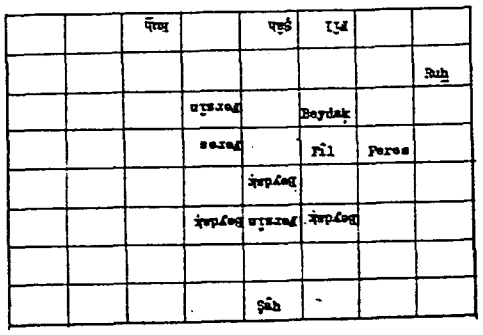
Hem aḥmerdür o teni esved degül
Ki anuñ oyunı mü'eyyed degül
Ḳızıl ruḫ şeh itsün vura anı fîl
Evet ola mât olmasına delîl
Bu kez ol ḳırañdaġı ferzîn ile
Gelüp şâh id aña ḫoş âyîn ile
Bir ev aşaġarlu iner ḳara şâh
Di bir daḫı ferzîn ile yara şâh
Dilersen eger idesin anı mât
Bulasın belâsından anuñ necât

Manṣûbe-i düvum

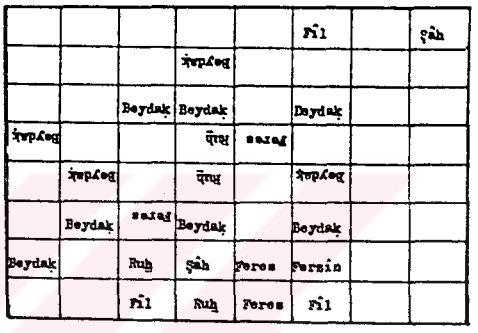
Bu ikinci manṣûbe müfreddürür
Yiñen oynayan anda esveddürür
Ḳızıl ruḫ öñinde olan beydaġı
Ḳara at ol eve ṭolan beydaġı
Vurup şâh itsün ruḫ anı alur
Yirine ol evde oturur ḳalur
Bu-kez ḳara ruḫ saġ yanından aña
Gerek şâh idüben düşüre ṭaña
Çün öñin dişüre ḳızıl şâh anı
Vura ḳara ruḫdan birisi ḳanı
Çıḳup şâh itsün yuḳarıdan ol
Ki mât ola bulmaya gitmege yol

Manṣûbe-i sivüm

Üçüncisi gör kim ne manṣûbedür
Bu manṣûbeler içre merġûbedür
Ḳızıldur ki oynar yiñer ḳare'i
Yüregine anuñ vurur yâre'i
Ḳızıl ruḫ piyâde evinden gele
Aña şâh diye ki ferzîn ala
Bu-kez def'aten süre şol beydaġı
Ki andan be-ġayet üşenür yaġı
O ferzîn evine varısar hemân
Bu-kez at-ıla şeh di virme emân
Ki mât ola andan bulasın ḫalâṣ
Begene senüñ oynuñı 'âm ü ḫâṣ

Manṣûbe-i çehârum

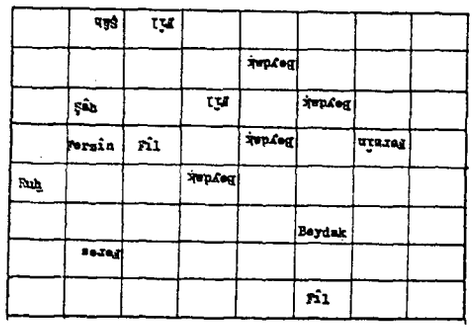

Bu dördünci manṣûbe key ḫoşdurur
Ḳanı şekli dirseñ anuñ uşdurur
Şu ṣınfuñ ki aḥmer olupdur adı
Odur oynayuban yiñen esvedi

57

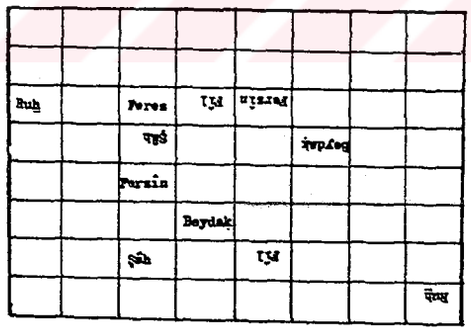
Ḳızıl ruḫ ḳara beydaġı çün vura
Ḳara şâha şâh ide ḳarşu ṭura
Ḳara fîl fi'l-ḥâl anı vurısar
Ki şâhına ḳarşuca oturusar
Ḳızıl ruḫ yine fîli vurmaḳ gerek
Muḳâbil olup şâha ṭurmaḳ gerek
Bu-kez ḳara at ile vursa gerek
Bıyıġın yiñem diyü bursa gerek
Vurup at ile al ḳara beydaḳı
Aña şâh id ol-demde küyme daḳı
Ki mât ola andan bulasın necât
Bu-kez oynuña ideler iltifât

Manṣûbe-i pencüm

Bişincideilk oynar esved olan
Yiñen daḫı oldur mü'eyyed olan
Bucaḳdan ḳara ruḫ vara şâh ide
Özin yiñicilere hem-râh ide
Hemîn çâre vurmaḳdurur ol ruḫı
Eger vurmasa bulımaz yol daḫı
Ḳızıl fîl öñine ḳara şâhı sen
İledüp sığıncak dut Allâh'ı sen
Dönüp ḳara ferzîni şeh yanına
İlet mât irer ḫaṣmuñuñ cânına
Bu-kez şâh id aña ki mât idesin
Naṣîbüñ belâdan necât idesin

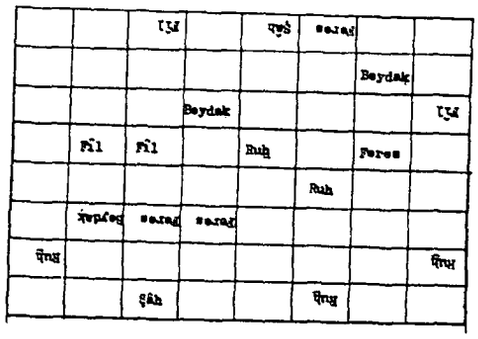
Manṣûbe-i şeşüm

Bu altıncı manṣûbe key ḫûbdur
Oyuncı olanlara merġûbdur
Ḳaradur bu şekl içre oynayan
Üç oyunda yiñem diyüben ṣayan
Ḳara beydaġı süre şâh eyleye
Ḳızıl şâhuñ işini âh eyleye
O nâ-çâr ferzîn alsa gerek
Anuñ evine girse ḳalsa gerek
Ḳara ruh çün atı evine vara
Ḳızıl şâh aña key ḳatı yalvara

Evet çâre bulmaya ḳurtılmaġa
Bu şerrüñ nedür defʿini ḳılmaġa
Piyâde evinden hemîn mât ola
Evinin içi taşı yasa ṭola

Manṣûbe-i heftüm

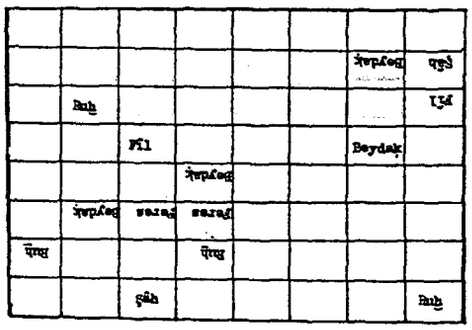

Yidincisi manṣûbelerden ʿazîz
İñen müntehâdur key eyle temîz

58

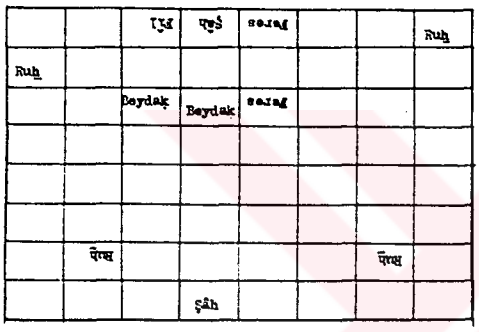
Ḳara oynar evvel ki ġâlib odur
Ḳızıl şâhı yiñmege ṭâlib odur
Ḳara ruḫ gerekdür ki vura atı
Dilerse ki maḳbûl ola ḥâceti
Ḳızıl fîl anı vurısardur hemîn
Ṣanuban ki mâtından ola emîn
Bu-kez bir daḫı ruḫ vura beydaḳı
Ol evden göçendür ġura beydaḳı
O bir fîl anı daḫı alur hemân
Ṣanur kim ol arada ḳalur hemân
Ḳara beydaġı sür aña şâh di
Seni mât idivire Allâh di
O ferzîn evine varısardurur
Evet saña çok yalvarısardurur
Sen uyma sözine hemân fîl vur
Anı mât idüp şöyle merdâne ṭur

Manṣûbe-i heştüm

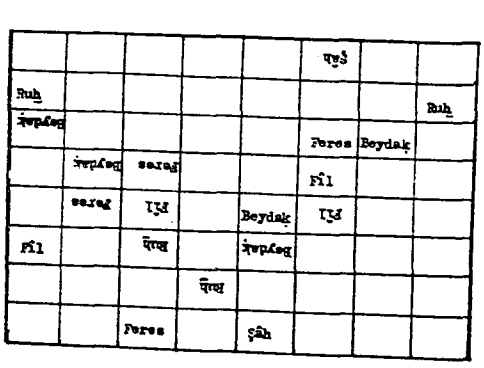
Sekizincisinde yiñer ḳarası
Bulunmaz anuñ def'inüñ çâ(re)si
Ḳara beydaġı sür ḳızıl şâhı ḳov
Anı ḳorḳuduban ḳulaġını ov
O nâ-çâr atı evine girür
Umar kim ol evde sevine girür
Bu-kez ḳara ruḫla çıḳup eyle şâh
Ki fîlini kendüye ide penâh
Çün ol örte fîl ile şâhı yüzin
Ṣanuban ki mât olmaya kendüzin
Bucaḳdan ḳara ruḫla şâh eyle sen
Ki şâh ile vura ḳomaya esen
Vur ol fîli mât eyle anı hemân
Dahı küyme bir laḥẓa virme emân

Manṣûbe-i nühüm

Ṭoḳuzuncı manṣûbe ḫo şarḳdurur
Yiñen ḳarasın ṣanmaġıl aḳdurur
Gerek ḳara ferzîn evinden aña
Şeh eyleye aḳ ruḫ ki ḳala ṭaña
Vurursa eger ḳara ferzîn anı
Evi ṣanup âvâre ferzîn anı
Sürivir piyâde anı mât ider
Ki göñlinde ḳayġuyı ḳat ḳat ider

Manṣûbe-i dehüm

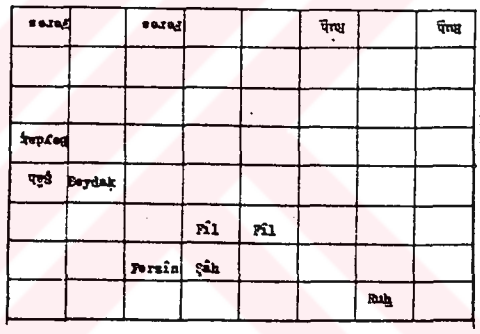

Onuncısı manṣûbelerden şehâ
Diyeyim gör anı nice müntehâ
Ḳaradur yiñen ille gör nice ḫûb
Oyun oynar itmege ṣayd-ı ḳulûb
Ḳara ruḫ vura atı şâh eyleye
Alur fîl ölmeye âh eyleye

59

Çün ol ruḫ gide bir dahısı ḳala
Çıḳup şâh ide anı da ala
Sürüp beydaġı şâh idesin aña
Ki evvel-ki eve gidesin aña
Bu-kez beydaġı vur bir at ile sen
Ki mât eyleyesin berât ile sen
Eger fîl aluban giderse bir at
Ḳalan at yiter anı itmege mât

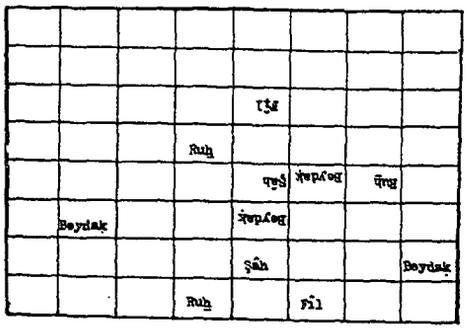
Manṣûbe-i yâzdehüm

Bu manṣûbe'i dahı yâd ideyim
Oyuncı olanları şâd ideyim
Ḳızıl yigdür oynar yiñer ḳarayı
Ḳovar naṭ'ı içinden ol âvâreyi
Ḳızıl ruḫ bucaḳdan gerek şâh ide
O nâ-çâr yir bulımaz kim gide
Hemân beydaġı vurup oturısar
Piyâde evini dutup ṭurısar
Bu-kez ine ruḫ yanına ide şâh
Ne mümkin anı vurmaya gide şâh
Çün anı ḳara şâh alup otura
Ḳızıl şâh ġayret degül dek ṭura
Gerek ine ferzînınüñ öñüne
Bu-kez ḥükm-i mât eyleye o gine
Ne oynarsa çünkim ḳara oynaya
Ḳızıl şâha diye yara oynaya

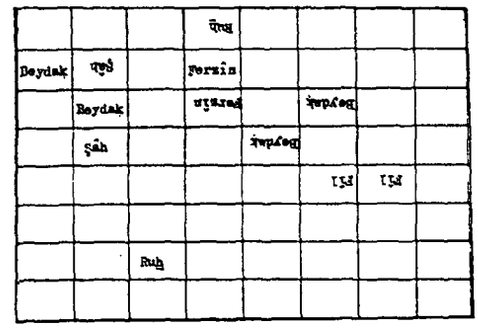
Gerekdür ki şâh ide ferzîn ile
Evet söze başlamaya kîn ile
Bir evcügezi var aña geliser
Ki fîl ile mât oluban ḳalısar

Manṣûbe-i düvâzdehüm

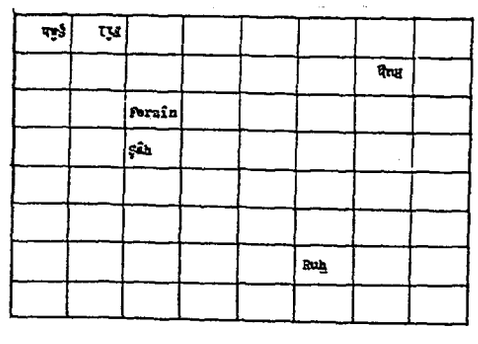
Onikinci manṣûbede utıcı
Ḳızıldur yiñüp ḳara'i dutıcı
Ḳızıl ruḫ çıḳa şâh ide ḳaraya
Bahâdurluġ ide anı araya
O ḫod bir evi var yuḳarı aña
Çıḳısar eger uşbu demde aña
Ḳızıl ruḫ ol oturduġı ḫâneye
Vara şâh ide ṭurduġı ḫâneye
Hemân vurısar ol anı küymedin
Başına ne gelesini ṭuymadın
Bu-kez beydaḳı süre şâh itmege
Yine yuḳarı ḫâneye gitmege
Yuḳarġı eve çün vara ḳara şâh
İlini yavuġ olan âvâre şâh
O beydaḳ bir ev daḫı varmaḳ gerek
Ki şâh itmek aña muḥaḳḳaḳ gerek
Ḳara şeh yine aşaġa iniser
Bu-kez fîl ile aña kiş diniser
Ki mât ola ev bulmaya ḳaçmaġa
Ḳaçacaḳ yolı kendüye açmaġa

Manṣûbe-i sîzdehüm

Onüçüncide ġâlib aḥmerdürür
Anı oḳımadın bilen erdürür
Evet diyeyim kim nic'itmek gerek
Eger ḳara'i mât itmek gerek
Ḳızıl ruḫ çıḳa ḳaraya şeh diye
Ki ferzîn ile vura anı yiye
Bu-kez şâh ide aña ferzîn ile
Eger fîl evine gire kîn ile
Piyâde sür ol-demde mât itmege
Naṣîbüñi andan necât itmege
Eger bucaġ eve girürse aña
Nedür çâre direm unıdan aña
Üçünci evine ḳızıl şâhı gel
Muḳâbil olup aña bir laḥẓa ḳal
Ne oynarsa hergiz bulımaz necât
Piyâde sürincek olur şâh mât

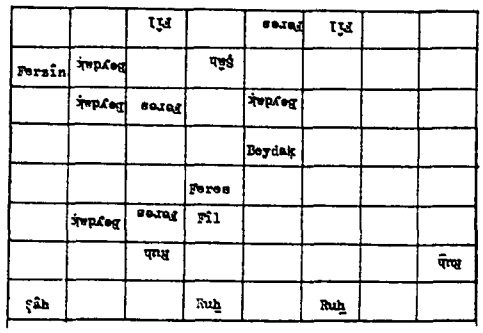
Manṣûbe-i çehârdehüm

Eger ondördünci manṣûbe'i
Diyivir dir iseñ diyeyim eyi
Oyuncı ḳızıldur ki oldur yiñen
Ḳaraya kişilenme dikil iñen
Ḳızıl ruḫ gele ḳarşudan şâh ide
Ḳara şâh o ḳayġu-y-ıla âh ide

Ruḫ-ıla yüzin örte mât olmaya
Evet bu iş aña necât olmaya
Ḳızıl şâh bucaḳdan ilerlek vara
Ne oynarsa mât olur anda ḳara

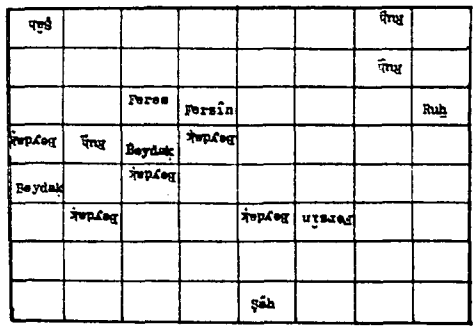
Manṣûbe-i pânzdehüm

1885 İşit onbişinci ne manṣûbedür
Kim eydür saña kim ne manṣûbedür
Ḳızıldur yiñen hem anuñdur oyun
Ḳara aña lâbüd ḳoyısar boyun
Ḳızıl ruḫ çıḳa fîl öñinden aña
Hemân şâh idüben düşüre ṭaña
Ol elbette yuḳarġı eve ḳaçar
Melâmet tozını yüzine ṣaçar
Ḳızıl at anuñ vura ferzînini
Aña şâh ide almaġa kînini
1890 Piyâdeyle çünkim vura atı ol
Eli-y-ile mât olmaġa vire yol
Ḳızıl ruḫ ḳara şâh öñine gele
Aña şâh idevire başın ala
Ḳızıl fîl aça aralıḳdan hemân
Aña şâh idüben ḳomaya emân
Ne yaña gider ise fîl evine
İlede ruḫı mât ide sevine
Bu manṣûbe ġâyetde ġarrâdurur
Ki âlûdelıḳdan müberrâdurur

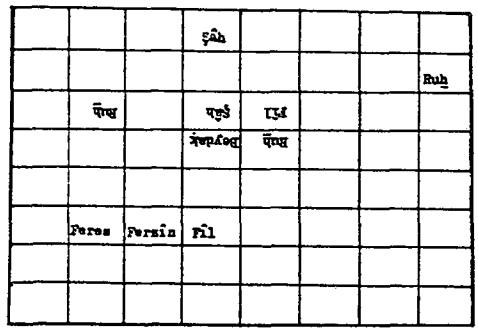
Manṣûbe-i şânzdehüm

61

1895 Onaltıncı manṣûbeyi-de işit
Göñülde dutup aña göre iş it
Ḳaradur oyuncısı hem ġâlibi
İşitsün diyeyim anuñ ṭâlibi
Ḳara ruḫ ki yiri ḳırañdur ele
Aluban ḳızıl ruḫ öñine gele
Hemân dem ol anı vurısardurur
Anuñ yirin alup ṭurısardurur
Bu-kez bir ruḫ-ıla vura beydaġı
Kiş ide ḳızıl şâha ola yaġı
1900 Ḳara atuñ üstine iniser ol
Ki gitmege ayruḳ bulımaya yol
Bu-kez ḳara ruḫ at evinden aña
Vurup şâh ide mât idesin aña
Ḳızıl şâh ḳara atı vururısa
Anuñ yirin alup oturursa
Hemân mât olısar bilenler bilür
Gereklü ne-y-ise ḳılanlar ḳılur
Yuḳaru çıḳarsa yine mât olur
Anuñ ġuṣṣa göñlinde ḳat ḳat olur

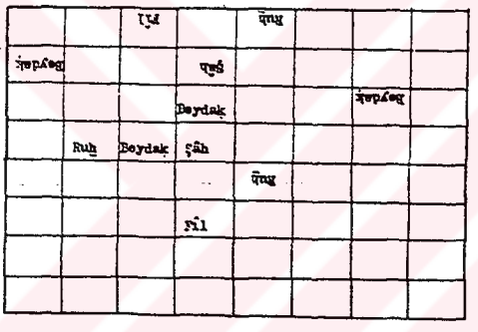
Manṣûbe-i hefdehüm

1905 Yiñen onyidincide esveddürür
Kim anuñla oynar(sa) es'addurur

Ḳara ruḥ gele şâhınuñ öñine
Ḳızıl şâha şâh eyleye ögine
Ḳızıl ruḥ ḳatına varısar hemîn
Evet olmayısar andan emîn
Ḳara at ḳırañdan aña şâh ide
Ki tâ ol bir ev aşaġarlaḳ gide
Ḳara ruḥ aña yine şâh eyleye
Dilerse ki ʿömrin tebâh eyleye
Ḳızıl şâh evvelki eve girür
Ṣanur kim ol aña ḥalâṣ irgirür
Ḳara ruḥ bir ev aşaġarlaḳ ine
Ḳızıl ruḥ yüzinden şeh ide yine
Ruḥ-ıla vurısardurur ol anı
Di mât eyle boynına kendü ḳanı
Yuḳarudan at-ıla şâh eylegil
Anuñ ömri bâġın tebâh eylegil

Manṣûbe-i hejdehüm

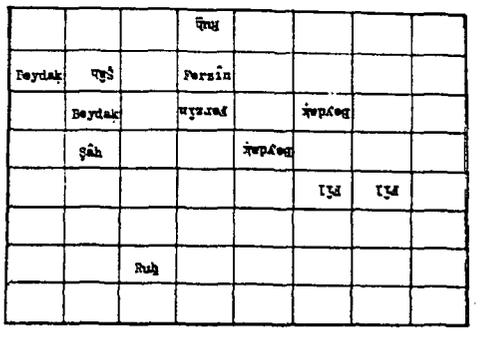

Yiñen onsekizinci manṣûbede
Ḳızıldur hem oyun anuñdur dede
Ḳızıl ruḥ çıḳa şâh ide ḳaraya
Ki mât itmege oyunı yaraya
Ḳızıl şâh bir ev yuḳaru çıḳar
Bulardan ḳaçup burc u bârû çıḳar
Ḳara şâh evine ḳızıl ruḥ gele
Aña şâh eyleye bir kez hele

62

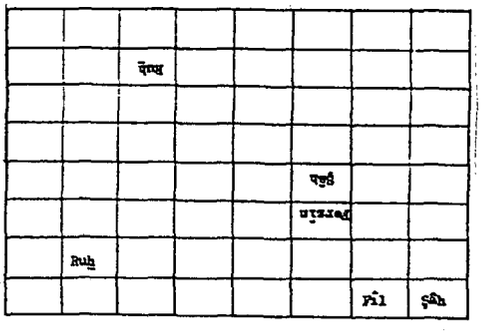
Ol anı ḥod elbette alsa gerek
Anuñ ṭurduġı evde ḳalsa gerek
Bu-kez süre ol beydaġı şâh ide
Ki tâ vara yuḳaru eve gide
Bir ev daḥı ol beydaġı süreler
Anı yine aşaġa indüreler
Bu-kez fîl ile mât olur bî-ḥilâf
Ṣarîḥ olana kim ide iḥtilâf

Manṣûbe-i nüvânzdehüm

Ḳızıldur yiñen onṭoḳuzıncıda
Anuñdur oyun kimse yoḳ incide
Ḳızıl ruḥ çıḳa aña şâh eyleye
Ki ferzîn ile vura şâh eyleye
Ḳızıl şâha ferzîn ile ide şâh
Ki vara bucaḳ evine gide şâh
Eger fîl evine girürse hemân
Piyâde süre mât ide ol zamân
Bucaġa girürse ḳızıl şeh bir ev
Kenâra yüriye gerekmez ki rev
Ḳara her ne oynarsa bulmaz necât
Ḳızıl beydaġı sürüp eyleye mât

Manṣûbe-i bîstüm[35]

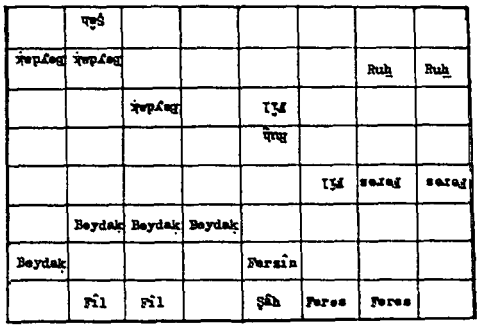

Yigirminci manṣûbesinde yiñen
Ḳızıldur ki oyuncı ḳopdı iñen
Ḳızıl ruh gele ḳarşudan kiş diye
Ḳara şâh aña ḳaḳıya şiş diye

35 Bu mansûbe tekrar yazıldığından yazmada üzeri çizilerek iptâl edilmiştir.

Çün örte yüzini ḳara ruḫ anuñ
Ḳızıl şeh yanına vara ḳaranuñ
Ḳara ruḫ ruḫa idiser iltifât
Ḳızıl ferz-ile şâh idüp eyle mât

Manṣûbe-i bîstüm

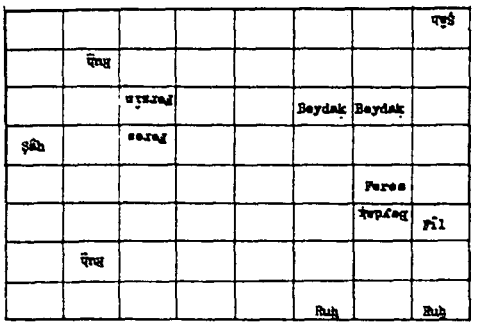

Yigirminci şeklinde aḥmer yiñer
Çün er oldur elbette ḫod er yiñer
Ḳırañda oturan kızıl at-ıla
Ḳara şâha şâh ide gele dile
Ḳara şâh ferzîninüñ evine
Girür ṣanur anda ḳala sevine
Bu-kez bir daḫı atı şâh eyleye
Ḳara şâh kayġudan âh eyleye
Vara kendü fîli öñine ine
Ḳızıl at yuḳardın kiş ide yine
Ki bir ev daḫı añarı otura
Ṣanur kim ol evde ḳoyalar ṭura
Ḳızıl at vura ḳara ferzînini
Kiş ide ḳara at alur kînini
Ḳara at öñinde ṭuran ḳızıl at
Ḳoma ḳara ferzînüñ evine at
Ki şâh eyleyesin ḳara şâha sen
Bucaġa girürse ḫo ḳalmaz esen

63

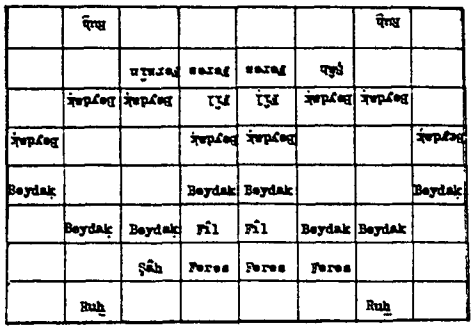
Meger öte yüze bucaḳdan aşa
Çoġ iş gelür olur cihânda başa
Bu kez şâh evinde olan atını
Yürüt şâh it göstere mâtını
Ḳara şâh bir ev ilerlek varur
Beni mât itme diyü yalvarur
İşitme sözin sen o bir at ile
Ana şâh it gitdügini dile
İlerlek vara çün bir ev daḫı ol
Piyâdeyle şâh it ki bağlana yol
Bir ev çün ilerü vara fîl ile
Anı mât eyle ki ḥâlin bile

Manṣûbe-i Bîstüyiküm

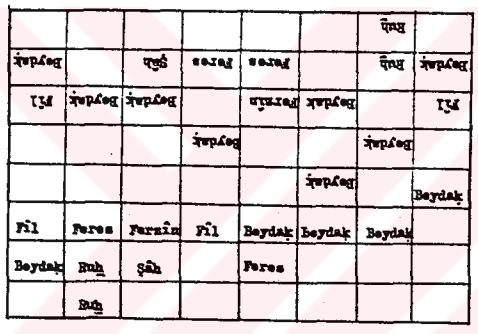
Yigirmibirincisi manṣûbenün
Bil oyunı-y-imiş şu maḥbûbenün
Ki adı Dil-âràm-ı Çengi-y-idi
Vir iki ruḫı beni virme didi
Gör ol ḫ̆ocasınuñ ne ḳaydın yidi
Ḳara yiñmiş iken yiñilse gerek
Oyuncı olan anı bilse gerek
Ḳızıl fîli ata ana şâh ide
Ḳara şeh vara at evine gide
Ḳızıl ruḫ bucaḳdan vara ide şâh
Sevine anı vurmaġa gide şâh
Vuruncaḳ anı bir daḫı ruḫ añа
Gele şâh ide didüm işde sañа
Çün ol yine atı evine vara
Ol evde ṣana kim sevine vara
Ḳızıl ruḫ bucaġa çıḳa diye kiş
Ḳara şâh anı-da vura eyde biş
Bu kez beydaġı sür añа şâh ḳıl
Muẓafferlıġı sañа hem-râh ḳıl
Ol atı evine geliser yine
Ki mât olup anda ḳalısar yine
Ḳızıl at ile şâh idincek necât
Bulımayısar olısar şâh mât

Güftâr Ender Taᶜbiyehâ
Taᶜbiye-i Ûlâ

Bu bir taᶜbiyedür ki bilmez kişi
Bu resm ile sürerse oñar işi
Egerçi bu resme sürer öñini
Evet gökcecük gözleye şoñını
Ḳamu Ṭâberîler bu resme sürer
Ki her ḥaşmınuñ defterini dürer

Taᶜbiye-i Düvüm

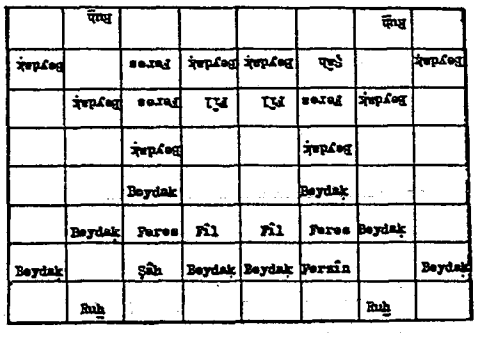

ᶜIrâḳîlerün taᶜbiyesi budur
Dönüp şorma bañа ki nesi budur

64

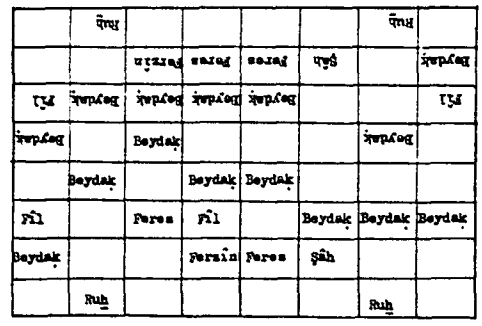
Bu resm ile her kim süre oynaya
Cihâna oyuncılıġ adın yaya

Taᶜbiye-i Sivüm

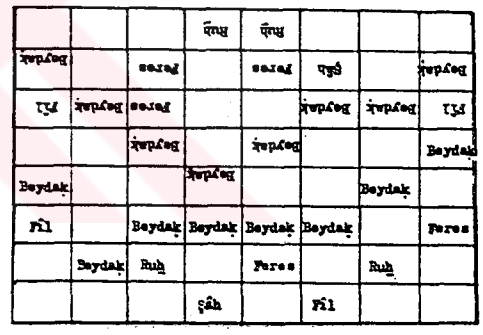
Bu bir taᶜbiyedür ḳatı bü'l-ᶜaceb
Buña ḥısn-ı firᶜavn olupdur laḳab
Ḥorâsâniler böyle oynar oyun
Hemîşe ḳor öñünde ḫaşmı boyun

Taᶜbiye-i Çehârum

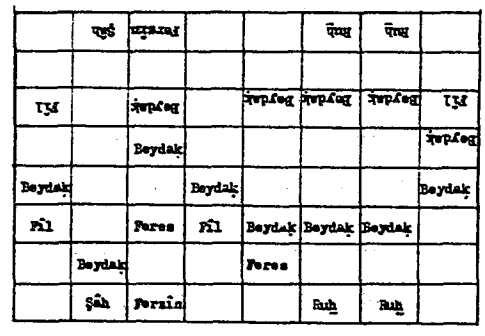
Bu taᶜbiyye daḫı ḳatı ḫûbdur
Ki her ḫaşmı yiñmege merġûbdur
Kim oyun sürerse bu tertîb ile
Oyuncı olısar düşiser dile

Taᶜbiye-i Pencüm

Şu kim ṭarḥ ider böyle sürmek gerek
Eger ḫaşmuñ oynını dürmek gerek

Taᶜbiye-i Şeşüm

Bu taʿbiyeyi kim sürerse öñe
Kimesne k iş idemez öñden ṣoña
İnanmaz isen sen-de ḳıl tecribe
Neye irgirür anda bil tecribe
Kim isterse ġavġâdan ola emîn
Benüm didügüm sözi dutsun hemîn
Ḥayâsuz kişi-y-ile bed-mest ile
Dahı Türkmen-i girân-dest ile
Oyun oynamaḳlıġı terk eylesün
Mürüvvet ḳuşaġını berk eylesün
Eger kengel iderseñ it luṭf ile
Leṭâfetlü sözler ile gel dile
Evet herze sözlere kengel dime
Sür anı göñülden saḳın gel dime
Ḫaberdür Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Buyurmış bu maʿnîde bir ḫoş kelâm
Ki Tañrı sever kengel eyleşmegi
Cemâʿat laṭîfeyle söyleşmegi
Evet herze sözden saḳınmak gerek
Ya susup ya ḫoş söze dınmaḳ gerek
İnn-Allâhe yuḥibbü'l-mudâʿabete
fi'l-cemâʿati mâ lem yurfeṯ
Ḫaberdür selefden yitişdi bize
Bu maʿnîde eydivirelüm size
Muḥammed dahı kengel itmişdürür
İşidün diyeyim ki n'itmişdürür

Hikâyet

Meger bir ḳarı var idi ʿÂyişe
Evine gelür idi dâyim işe
Yine geldi bir gün ḳarı nâ-geh-ân
Resûl otururdı o faḫr-ı cihân
Ḳarı içerü girdi virdi selâm
ʿAleyk itdi afïa ʿAleyhi's-selâm

65

Ḳarı didi Peyġamber'e yâ Resûl
Sözüm redd ideyin dime ḳıl ḳabûl
Bihiştî midür gör şu yüzüm benüm
Yaḫûd dûzaḫî midür özüm benüm
Laṭîfe idüben Muḥammed afïa
Cevâbın virür kim düşüre ṭafïa
Didi uçmaġa hiç girmez ḳarı
Dahı cennet ehlini görmez ḳarı

Bu sözi ki didi ḳarıya Resûl
Hemân demde aġladı oldı melûl
Anun aġladugına güldi Resûl
Ḳarı ḳatına durdı geldi Resûl
Didi kim melûl olup aġlama sen
Ḳalısarsın uçmaġ içinde esen
Sözüm ḥaḳdurur anda yoḳdur ḫilâf
Evet kengel itdüm safïa şanma lâf
Didügüm ki ḳarılar uçmaġa hîç
Gidüp görmeyiserdür ol bâġa hîç
Anun-çün didüm kim o Ḥayy ü Ġanî
Dişi irkek ehl-i bihişt olanı
Otuzüç yaş içinde ḳoyarısar
Hep uçmaġa ol yaşıla varısar
Ḳarı çün bu sözi işitdi tamâm
Sevindi yirin bildi dârü's-selâm
Pes anla ki kengel kişiye mübâḥ
Olurmış ḳaçan olsa bî-iftiżâḥ
Evet fuḥşıla kengel itmek ḥarâm
Olupdur ḥalâl olmaz ayruḳ müdâm
Dimişlerdürür ehl-i ḥikmet ḳamu
Diyeyim sana ben de dinle amû
Şu kengel ki ṭayyib ola pür-edeb
Virür kişiye iftirâḥ u ṭarab
El-mizâḥu bi't-ṭayyibeti ve'l-edeb
Yûriṣü'l-iftirâḥa ve't-ṭarab[36]
Dahı kendüden kemter ile kişi
Eger kengel iderse ofımaz işi
Hem ululıġına ziyân irgirür
Şoñınca key ulu fiġân irgirür
Kişi kengel itdügi başdaş gerek
Hemân ikisi dahı bir yaş gerek
Ki ḫaşmuñ ne dir ise gelmeye ʿâr
Göñül gözgüsin örtemeye ġubâr
Fuḥuş olsa kengelden olġıl ıraḳ
Kiʿışḳun göñüllerde ḳıla ṭuraḳ
Ki faḥḥâş ḫor oldı buzaġıdan
Ḫüẕâ'ya yaramaz keleci iden
El-faḥḥâşu ehvenü ale'llâhi mine'l-
ʿicl[37]

36 "Güzel söz ve edeple mizah, ferah ve sevinç verir."

37 "Her cins kötülüğü şahsında toplayan, çirkin sözler söyleyen kimse, Allah indinde sığır yavrusundan daha aşağıdır."

Ululıġa kengel ziyândur ḳatı
Evet degme gözden nihândur ḳatı
Saḳın kengel iderken eyleme ceng
Gönül gözgisine irişmeye jeng
Bu iş ᶜavret oġlan işidür hemân
Kişiler olardan işidür hemân
Eger ittifâḳ ile ceng idesin
Gerek ivmeyüben direng idesin
Ki ḫaṣmuñ neᶜaybın bilürsen dime
Ṣoñucı anuñ ġuṣṣasını yime
Ne kim dinse girçek yalana geçer
Anuñ acısı ṣofıra câna geçer
Ġarażlu kişinün sözi her zamân
Eger ḥaḳḳ ise nâ-ḥaḳ olur hemân
Eger ṣulḥa fi'l-cümle ola mecâl
Ḳoma ṣulḥ idegör ki ḫoş ola ḥâl
Ki ve's-ṣulḥu ḫayrun [38] idüpdür nidâ
Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ Aḥmed'e
Lecûc olma hürmetsüz olmayasın
Anı bil ḥayâsuzluġun mâyesin

66

Lecûc olmaġ u bî-ḥayâlıḳ daḫı
Fürû-mâyeler işidür ḳo y'aḫı
Yigit kengel itse yaraşur velî
Ḳoca itse adını ḳorlar deli
Anuñ-çün ki hezl itmek içmek şarâb
Daḫı ᶜâşıḳ olmakdaġı feṯḥ-i bâb
Bu üçi yigitlere maḫṣûṣdur
Yigitler ḳatında bu manṣûṣdur

Ḫâtime

Didüm mey içüp kengel itmekligi
Daḫı ᶜışḳa düşülse n'itmekligi
Bu kez girse ḥammâma şeh-zâdeler
Ne ṭavra gire ḳullar âzâdeler
Onüçünci bâbında ḳıldum beyân
Oḳıyan kişiler bilürler ᶜayân

BÂB-I SİZDEHÜM ENDER TERTÎB-İ HAMMÂM REFTEN VE NİGÂH-DAŞT-I ÂN

Ḳatı ṭoḳla ḥammâma ḳılma heves
Ki tâ ten-dürüst olasın her nefes
Anuñ-çün ki ḥammâma ṭoḳla giren
Olur ṣofıra renc ü belâlar gören
Ḫuṣûṣâ ki hem ḥâr-ṭabᶜ ola ol
Yoġ aṣṣısı illâ ziyânları bol
Yimek ıssılıgı ṭabîᶜat bile
Daḫı ıssı ḥammâma girmek ile
Üç ıssı ḳarışup bu rûḥ u beden
Be-ġayet żaᶜîf olısar issiden
İçüp ṣuyı ḳanmaz söyünmez odı
Hemân südde rencine âyet ḳodı
Saḳın yine aç girme ḥammâma sen
Ki cismüñ soġulmaya ola esen
Dimişler ki ḥammâma ṭoḳ giren ac
Çıḳar ac arıḳlar gerekdür ᶜilâc
Yig oldur ḥakîmâne yiye yimek
Ne-kim yirse anı ne ḥâcet dimek
Küye tâ ki üç sâᶜate irişe
Yidügi birez başlayuban bişe
Bu kez gire ḥammâma râḥat ola
İçi ṭaşı ṭoptolı ṣıḥḥat ola
Şarâbı içüp girme çıḳıncaġ iç
Ki tâ menfaᶜat bula ṭaş ile iç
Cimâᶜ itme ḥammâm içinde saḳın
Gümânuñ gide saġ olasın yaḳın
Ki Loḳmân aydur ki ḥammâmda
Cimâᶜeyleyen bir kez eyyâmda
ᶜAcebdür ki merg-i müfâcâtdan
Emîn ola ḳurtıla âfâtdan
Cihâna gelenler ne defîlü binâ
Ḳoyup gitdiler ise ṣofılarına
Bu ḥammâm olaruñ nefîsîdürür
Ki ḳamu binânuñ re'isidürür
İki günde ḥammâma bir var hemân
Dilersen ki saġ olaġısm ile cân
Ki her günde ḥammâma girseñ ᶜazîz
Mafâṣıl ḳatı süst olur ḳıl temîz
Ṣoyun câmekende içerüye gir
Evet afıla ne didügüm difile bir
Ṣoyunup girincek hemîn defᶜata
Girüp gitme ıssı olan ḫalvete
Tevaḳḳuf ḳıl evvel evinde birez
İkinci evün de içinde birez

38 "Barış daha iyidir" (Nisâ,4/128)

Bu kez çoḳ otur gir üçünci eve
Saḳın çıḳmaġıl derlemedin ive
Beden renci derlememekden bulur
Evet ṣıḥḥati derlemekden bulur
Dilersen ki renc ü belâdan ıraḳ
Olasın ṣu dökünme çıḳsun ᶜaraḳ

67

Eger kişi ḥammâmı ḫalvet bula
Ne diem ki key ulu niᶜmet bula
Ve ger izdiḥâm ise ḥammâm içi
Belürsüz ise kimdür ulu kiçi
Gerekdür ki bir muᶜtedil ḫalvete
Giresin daḫı geçmeyesin öte
Dökesin deri yumşaġ ola deri
Ki derle çıḳa gide rencün varı
Bu-kez yunasın tîz hemân çıḳasın
Daḫı küymeyüp ol zamân çıḳasın
Girürken ne tertîbe girdüñi ise
Yazup geçmişem anı gördüñi ise
Yine saḳla çıḳmakda tertîbüñi
Ki tîz bozmayasın bu terkîbüñi
Otur câmekende saḳalun ṣaçun
Ḳurısun ṣovısun ṭaşun içün
Saḳaluñi ṣaçuñi yaş olursa henüz
Saḳın girme bâzâra gösterme yüz
Bu key bî-edeblikdür âdemlere
Ulu kişiler ile hem-demlere
Ḫuṣûṣâ ki sulṭâna ḫizmet ḳıla
Bu işden saḳınmaġa himmet ḳıla
Ṣu içme fuḳâᶜ içme çıḳıncaġaz
Ṣabır eyle senden alıdur boġaz
Ki ḳamu belâdan emîn olasın
Gerekmez ki ḫor u ḥazîn olasın
Meger şöyle maḫmûr olasın ḳatı
Ki ṣabra bulımayusın niyyeti
Birezcük içersen yarar içme çoḳ
Ḫuṣûṣâ fuḳâᶜi ki ola sovuḳ

Ḫâtime

Bu ṭavrı ki didüm riᶜâyet ḳılan
Her işini kendüyeᶜâdet ḳılan
Hemîşe selâmet olısardurur
Teni cânı râḥat olısardurur
Bu kez bir kişi çıḳsa ḥammâmdan
Mesâmât açılmış ola ter beden
Uyımaḳ revâ mı degül mi anı
Beyân ideyim difile imdi beni

BÂB-I ÇEHÂRDEHÜM ENDER TERTÎB-İ ḪUFTEN ve ÂSÂYİŞ - KERDEN

Budur kâᶜide Rûm eṭibbâsına
Daḫı ᶜilm-i ḥikmetde aᶜlâsına
Ki ḥammâma girüp çıḳıncaḳ yata
Birezcük uyıya ire râḥata
Evet uyḫı geçmeye bir sâᶜati
Geçerse yoġ aṣṣı ziyândur ḳatı
Anuñi-çün ki ḥikmetde üstâdlar
Ki ḥikmet olardan bulur dâdlar
Uyuḳıya küçük ölüm didiler
Nedür vechini diyelüm didiler
E'n-nevmü el-mevtü'l-aṣġar[39]
Hele bî-ḫaberlıḳda ikisi de bir
Evet añılaġıl nedür ortada sır
Ölümdür bu uyḳu evet cân ile
Daḫı ᶜaḳl ü dîn ile îmân ile
Ölüm ḫod ne cân ḳor ne ᶜaḳl ü ne dil
Teni ḳamudan ayırur eyle bil
Pes añıla ki çoḳ uyumaḳ uyḳuyı
Ziyân getürürmiş degülmiş eyi
Teni süst ider kâhil eyler ḳatı
Daḫı yüz sarardmaḳdurur ᶜâdeti
Fulâṭun dimişdür k biş nesneden
Befiiz ṣararur di ki bir bir neden

68

Biri uyḳıyı çoḳ uyımaġ imiş
İkinci ḳatı mest olmaġ imiş
Üçünci cünûndur ki befîzi bozar
Anuñi-çün ki ᶜaḳlı yolından azar
Ya dördünci nâ-gâh şâd olsa er
Uçar befîzi ḳalmaz yañaġında fer

39 "Uyku küçük ölümdür"

Bişincisi nâ-gâh ḳayġu-y-imiş
Befîiz bozanun biri de bu-y-imiş
Dahı bil ki uyḳuyla geçen zamân
ᶜÖmür yarısıdur yoġ olur hemân
Ne ölü ne diri ḥisâbundadur
Şu kim câme-ḫ̈âbında ḫ̈âbındadur
Nitekim uyımaḳ ziyânkâr imiş
İşitdüñse bildüñ neler var imiş
Uyımamaġun da ziyânlarını
Diyeyim bilesin nedür varını
Befîiz ṣarı ḳılmaḳ delü eylemek
Yavaşları yavuz ḫulu eylemek
Dahı didi Şervîn-i Ḳârin ḥakîm
Ki ḥikmetde ol idi ġâyet ᶜalîm
Eger âdem oġlını üç gün tamâm
Uyutmasalar bir nefes ve's-selâm
Hemân ölür andan dime kim neden
Gider cân ḳalur câmid olur beden
Didi ehl-i ḥikmet ki gündüz gice
Gelüp geçer anlar dilerse nice
Yigirmi dahı dört sâᶜatdürür
Sekiz sâᶜati ḥaḳḳ-ı tâᶜatdürür
Yaḫud kedḫüẕâlık meṣâliḥ gözet
Ḳo fâsid olanları ṣâliḥ gözet
Sekiz sâᶜati dahı sürᶜişreti
Bu kez uyḳuya ḳo sekiz sâᶜati
Ki tâ her ne çekdiyse cism ile cân
Ol onaltı sâᶜatde yaḫşî yaman
Sekiz sâᶜat içinde ârâm ide
Bu kez ḳalḳa işine iḳdâm ide
Dahı bil ki ten câ̈ile zindedür
Tenüñ cân çoġında hem azındadur
Tenüñ cân ile her birinün be-nâm
Üçer ḫâṣaṣı var ki olmadı ᶜâm
Tenüñdür ölüm bir ikinci sükûn
Üçünci aġırlıḳdurur dün ü gün
Biri zindeligi ḳabûl itdi cân
İkincisi olmaḳlıġıdur revân
Üçüncisi ol kim sebük rûḥ imiş
Dilek ḳapusı-añа meftûḥ imiş
Göñül taḫt u ten şehr u cân şâhdur
Vezîri ᶜaḳıldur ki hem-râhdur
Baṣar semᶜ u şem ẕevḳ lems ile biş
Biri birine ṣıdḳ ile oldı iş
Naḳîb oldılar ᶜaḳla bişi bular
Dutarlar buyursa ne işi bular
Bişi dahı vardur ki bâṭın yüze
Ne tedbîr olur ise anı düze
Biri ḥiss ü ikincisidür ḫayâl
Üçüncisi vehm oldı yâ ẕe'l-kemâl
İkisi dahı fikr ile ḥâfıẓa
Şu kim yaᶜni ezber ider mevᶜiẓa
Sekizi bu onuñ uyuyaḫcaġaz
Ḳalur bâṭıl olur ötüncek boġaz
Şol ev gibi kim yıḳılur nâ-geh-ân
Ne var ise baṣar içinde cehân
Evet fikr ile ḥâfıẓa her biri
Mekânsuzdur anlar ḳalurlar diri
Bular sâkin olmaz hemîşe revân
Olurlar bilürsen ne ḥacet beyan
Yatur gevde fikret gezer ᶜâlemi
Nireye diler iledür âdemi

69

Ne kim fikr ider ise ezber ḳılur
Anı ḥâfıẓa ᶜaḳla reh-ber ḳılur
Eger bu iki dahı dutsa mekân
Baṣardı ev anları da her zaman
Uyımaya cehd eyleye gündüzin
Kim isterse yiyni bula kendüzin
Gerekdür ki gündüz maᶜâşın göre
Etin etmegin dahı aşın göre
Uyumaḳlıġa gice lâyıḳdurur
Bu maᶜnîye Kur'ân da nâṭıḳdurur
Ve ceᶜalne'l-leyle libâsâ ve ceᶜalne'n-nehâra maᶜâşâ[40]
Dahı bir bu kim gündüzini kişi
Giceye geçürürse oñmaz işi
Evet ᶜâdet olmışdur ululara
Ululuġun içinde ḫoş-ḫûlulara
Ki yaz olıcaḳ ḳuşluġ uyḳusını
Uyurlar ḳomaz herbiri ḫûsını
Ṭarîḳ-i tenaᶜum bu kim gündüzin
İki sâᶜat uyḳu ideler güzin
Dahı ᶜâdet idin ki gün ṭoġmadın
Durıgelmegüñ dadanasın dadın

40 "Geceyi bir örtü yaptık, gündüzü bir geçim zamânı yaptık." (Nebe' ,78/10,11)

Farîżayla sünnet edâ idesin
Safïa Ḥaḳ sözin muḳtedâ idesin
Selefden rivâyetdür irdi bize
Gereklü maʿânîyi virdi bize
Şu kimse ki gün ṭoġmadın durmaya
Eli-y-ile yüzine ṣu vurmaya
Farîżayla sünnet ḳala fevt ola
Ḫüẕâ yig bilür âḫiretde nola
Evet rızḳı ṭar olısardur ḳatı
Kefensüz ölümdür anufi ġâyeti

Ḫâtime

Yig ol kim şehenşeh dura her ṣabâḥ
Namâz içün eyleye iftitâḥ
Bu kez ʿadl ḳılmaḳlıġa otura
Daḫı her ne ḳaydı var ise göre
Eger ḳaydı yoġ ise ol şeh-süvâr
Gerekdür ki eyleye ḳaṣd-ı şikâr
Şikâruñ daḫı pes düşermiş baña
Ki şerḥ eyleyem cümle resmin saña
Eger bilmek isterseñ anı biyâ
Oḳı onbişinci olan bâbı yâ

BÂB-I PÂNZDEHÜM ENDER ṢAYD KERDEN ve TERTÎB-İ NAḪÇİRÂN

Süvâr olmaġ u eylemeklik şikâr
Daḫı ṭopa çevgânı vurmaḳ süvâr
Ulu pâdişeh-zâdeler işidür
Ki atalarından görür işidür
Ḫuṣûṣâ yigitlikde olsa heves
Dilemez hevâsın ḳoya bir nefes
Evet her işüñ ḥaddi endâzesi
Var anı göñülde gerek yazası
Menâḳıb'da Mihrân Bih eydür ki şâh
Nice ṣarf ide günlerin pâdişâh
Didi haftada bir gün ide şikâr
Şarâb içe üç gün budur yaḫşi kâr
İki gün gerek ʿadle otura şâh
O günlerde key ʿadl ile dura şâh
Yidincisi çün Cumʿa güni ola
Ṣalâḥ ehli ʿîdi dügüni ola
Gerekdür şehenşehlere lâ-cerem
O güni dutalar ḳatı muḥterem
Daḫı Cumʿa güni ava çıḳmaya
Ki öz devleti burcını yıḳmaya

Ḥikâyet

70

Meger bir ulu şâh var idi ol
İder idi Cumʿa güni avı bol
Añaʿâdet olmış idi Cumʿa gün
Ki bayram ola avı yâḫud dügün
Egerçî kiʿilm ehli var idi çoḳ
Evet anı menʿitmege zehre yoḳ
Yine Cumʿa güni gelincek hemân
Süvâr oldı sulṭân yüridi revân
Meger ṣûreti ḫor u kendüʿazîz
Bir er vardı şehrinde ehl-i temîz
Ḳatı cür'et itdi varup ilerü
Didi şâha ḥükm ile döngil girü
Muṣîbet olısar şikâruñ saña
Ġażab ḳıldı Perverdigâr'uñ saña
Bugün Cumʿadur gel anı ḳılma fevt
Ki saña irişmeye ḳahr ile mevt
Şehenşâh ḳaḳıdı olʿâlime
Didi baña bu resme sözler dime
Ḳalan gün niceyse bugün daḫı ol
Yüri añaru baña gösterme yol
Anuñ sözine uymadı gitdi şâh
Evet gör ki kendüzine n'itdi şâh
Meger bir dere vardı anda şikâr
Daḫı itmemiş idi ol şehriyâr
Bu-kez de dereye irişdi revân
O Ḳahhâr Tañrı ḳomadı amân
Yitişdi o dem bir ulu zelzele
Nic'idiser âdem ḳażâ çün gele
Dere iki yarıldı ucdan uca
Helâk oldılar anda yigit ḳoca
İti kuşı-y-ıla yire geçdiler
Ḳoyup tâc ü taḫtı olar göçdiler
Pes añla ki şâhuñ ṣalâḥı gerek
Dir ise ki dâ'yim felâḥı gerek
Süvâr olıcaġaz büyük ata bin
Belâdan ḳażâdan olasın emîn
Daḫı bir bu gücük ata binenüñ
Ne deñlü ki yüzi ḫûb olur anuñ

Ḳamu gözlere ḫor göriniser
Gerek büyük er ola yâḫuẕ pis er
Şunuñ gibi at kim ola râhvâr
Seferde bin aña i şâh-ı diyâr
Şikâra daḫı şehrüñ içinde sen
Tiz atlara bin kim olasın esen
Anuñ-çün ki künd ata binincek er
Unıdur özini olur bî-ḫaber
Bu-kez av yirine irişicek
Bir arada dur at başını çek
Gerekmez yire at segirtme saḳın
Budur ḥaḳḳı sulṭânlıġuñ bil ḥaḳın
Ki bî-hûde yire segirtmek atı
Şehenşehler ʿayb olupdur ḳatı
Ḳo ḳullar yügürsün sen eyle naẓar
Ne kim ʿayb ola ḳılġıl andan ḥaẕer
Duzaġ-ıla ḥîleyle av eyleme
Bu adı cihân içre çav eyleme
Seg ü yûz ü bâz ile itmek şikâr
Şehenşâhuñ adına bârî yarar
Eger avı bâz ile eyler iseñ
Nic'itmek gerek didüm eyl'er iseñ
Ḫorâsan şehenşehleri ṭoġanı
Öz eller ile uçururlar anı
Evet şâh-ı şâhân-ı mülk-i ʿIrâḳ
Neʿayb ise andan olurlar ıraḳ
Ṭoġancı elinden uçurur bular
Her işini ḳula buyurur bular
Eger sen şehenşeh degülseñ revâ-
Durur her ne vech ile gitsen ava

71

Eger şâh olursañ ki rû-yı zemîn
Senüñ ola bir kez uçurġıl hemîn
Ki maḳṣûd şâha temâşâ ola
Ṭoġancılıġ anlara ḥâşâ ola
Daḫı it ḳoyıvirmegil ḫaltadan
Anuñ-çün kiʿayb oldı dime neden
Yine pârsı ancılayın saḳın
Ḳoyıvirmek isteyüp olma yaḳın
Kiʿayb-ı tamâm oldı ol da yine
Ne ḥâcet ki arduñca sözler dine
Ḫuṣûṣâ ki yâd ilçi gelmiş ola
Bunuñ gibi sözden ḳulaġı ṭola
Anı kendü ḫânına yâd idiser
O söz ile şâhını şâd idiser

DER BEYÂN-I ÂNKİ KÜẔÂM ŞİKÂR ḪOREND VE KÜẔÂMEŞ NEḪOREND

Yarasuz iken ölse avı yimeñ
Ki murdârdur aña bismil dimeñ
Müsülmân gebr iti koyıviren
Yaḫud oḳı-y-ıla atuban vuran
Eger Tañrı adını andı-y-ısa
Ḳolay gelüben işi oñdı-y-ısa
Bıçaḳ irmedin ölse olmaz ḥarâm
Ḥalâl olur añla sözümi tamâm
Evet daḫı üç şarṭı var diyelüm
Ölür olsa bismil diyüp yiyelüm
Birisi bu kim avı vaḥşî ola
Yaman olmaya tâ ki yaḫşî ola
İkinci bu kim vurduġı av anuñ
Gözinden ṭulınmaya ol vuranuñ
Üçüncisi oldur ki anı ṭaleb
Ḳıla terk ide ḳamu işini heb
Eger anı terk eyleyüp bir zamân
Daḫı işe meşġûl olursa hemân
Ḥarâm olur anı yimemek gerek
Aña bismil oldı dimemek gerek
Meger çâresüz iş ola işleye
Ḥalâl olur anı yiye dişleye
Farîża namâz ile yimek yimek
Bular çâresüzdür ne ḥâcet dimek
Daḫı pârs u it muʿallem gerek
Ṭoġan dahı anlara hem-dem gerek
Ki dutduḳları nesne bismil ola
Yimeklige bî-şübhe ḳâbil ola
İtüñ pârsuñ diyelüm bî-gümân
Muʿallemlıġına ne-y-ise nişân
Ne dutsa yimezse muʿallemdürür
Bu söz ittifâḳî müsellemdürür
Ṭoġanlarda daḫı oḳınsa gelen
Ṭoġandur ne dutarsa bismil ḳalan
Evet üç kez avuñ yimemek gerek
Hem ögretmeyine çoġ emek gerek
Bu kez ḫûyını terk iderse bular
Ne dutarsa yinmez didi ulular

Eger bunları ḳoyıvirür iken
Yaḫud oḳ atup avı vurur iken
Unudursa añmaġa Tañrı adın
Ḥalâl oldı didi buña ehl-i dîn
Eger bir oḳ-ıla üçini bile
Vurur ise bismildürür yiyile
İtin ḳoyıvirse çoġ av içine
Dişin irgürürse ḳaçı ḳıçına
Ḳamu bismil olur yimeklik gerek
Ḫüẕâ'ya şükürler dimeklik gerek
Eger bir ava ṣalsa issi anı
Ol it varuban dutsa yâd olanı
Ḳoyıvirdüginden yiḳeyse yinür
Degülse ḥarâm oldı yinmez dinür

72

Eger dutdıġından biraz yidise
Suçı yoḳ kim aña yinilmez dise
Evet ḳanın içerse bismil olur
Yimeklige insâna ḳâbil olur
Eger pâresini ḳoparursa it
Anı bıraġup ava varursa it
Dutup avı öldürse dönse yine
Bıraḳdugını yise avı yine
Ṭoġan dutdugından yise artanı
Bilüñ Bû Ḥanîfe yi didi anı
Eger Tañrı adı añılmış ite
Añılmamış it ortaġ olsa nite
Yaḫud bir Mecûsî'nüñ iti bile
Bulunsa Müsülmân'uñ iti-y-ile
Ḥarâm olur andan yimegil begüm
Aña bismil oldı dimegil begüm
Eger âdemî zann idüp atsa oḳ
Avı vursa bismildürür şübhe yoḳ
İtin daḫı bu veche ṣalsa hemân
Yaḳînî yinür anda yoḳdur gümân
Bu deñlü mesâ'il ki yâd eyledük
Hem avcı olanları şâd eyledük
Diri-y-ken irişimesedür ḳamu
Diri bulsa ḥükmin diyelümᶜamû
Eger ölmedin ire avcı ava
Dilerse ki murdârlıgın ṣava
Boġazlamaġ ardınca olsun hemîn
İnansun bu söze gerekmez yemîn

Eger yârdan uçup ölürse yime
Ṣuya düşüp ölse degüldür yime
Ṣuda ṣu ḳuşını vururlar-ısa
Dutavuz diyüben vururlar-ısa
Yarasına ṣu irdi-y-ise yimeñ
Ḥarâm oldı almañ kim aydursa meñ
Kemengüre taşıyla el taşile
Çomagıyla yay çıbuġıyla bile
Vurup öldürür ise murdârdur
Yimeklik günehdür anıᶜârdur
Meger yay çıbuġı ki ṭoġru vara
Vura bir yanını dele ya yara
Bu kez bismil olur işit didügüm
Ki bu sözler içünde ola dügüm
Ḳılıç ile atsañ avı yügürüp
Ḳoyarsañ anuñ pâresini vurup
Büyük pâresin yi kiçisin ḳo
Ki murdârdur Tañrı ḥükminde o
İki pâre ḳılsa ikisin de yi
Ṣoñınca anuñ Tañrı'ya şükri di
Ḳaçan bir avı atsa vursa bir er
Żaᶜif itdüginden belürse eṣer
Bu kez bir kişi daḫı vursa anı
O ṣoñıraġı vurmaḳ çıḳarsa canı
Ḥarâm olur andan saḳınmaḳ gerek
Ḥalâl-ḫ̈or adın daḳınmak gerek
Evet ṣoñıra vuran evelkisine
Anuñ ḳıymetini öder issine
Yarasıyla dutalar ḳıymete
Taġaddî idüp geçmeyeler öte
Żaᶜîf eylemediyse evvel vuran
Düşürem ṣanuban yirinde duran
Anı yiñ diyüben irişdi ḫaber
Kim uymazsa bu söze oldı deber
Hem ol ṣoñıra vuranuñ olur tamâm
Budur ḥükm-i şerᶜî didüm vesselâm

Der Beyân-ı Keyfiyet-i Ẕebḥ

Boġazlamaḳ ikidür işit yine
Maḥabbet çıraġını ışıt yine

73

Biri iḫtiyârîdür añа mekân
Boġazla gögüs oldı şerᶜâ hemân

Birisi dahı ıztırârîdürür
O da ḥükm-i şer'ile ârîdürür
Neresine kim yara irer ise
Yinür bismil olur ne kim var ise
İki dürlü boġazlamaġuñ dahi
Hem üç şarṭı vardur diyeyim aḥî
Biri Tañrı adını añmaḳdurur
Ḳolay gelüben işi oñmaḳdurur
İkincisi oldur ki boġazlayan
Yaḥud yaralayup dönüp izleyen
Müsülmân gerek ya kitâbî gerek
Dir isen yimege kebâbı gerek
Mecûsî olur ise murdâr olur
Ne boġazlarısa yimek'âr olur
Eger bir ḳoyunu yaturup bir er
Añа Tañrı adın getürüp bir er
Boġazlasa ayruġını yinmeye
Añа bismil oldı sözü dinmeye
Bıçaḳ ġayru olursa yinür evet
Ḳolay gelüben iş olur oñat
İki ḳoyunu bir çalarsa añа
Yiter Tañrı adını bir kez añа
Eger Tañrı adıyla bir kimsenün
Dahı adın añarsa ḥükmi anuñ
Kerâhetdürür din gerekdür diyen
Degüldür anuñ gibi eti yiyen
Develerde sünnetdür işit beni
Gögüsden kesüp dökmek andan ḳanı
Evet bil ki ṣıġırıla ḳoyunı
Kesilmek gerek bunlarıñ boyunı
Ki mekrûh olur 'aks idincek anı
Ne var her birinün dökülse ḳanı
Eger bismil oldı mı bilmek gerek
Bil üç nesne andan kesilmek gerek
Kızılüñügidür ṣoluġıyile
İki şâh ṭamarı dahı bile
İki şâh ṭamarı ne kim ḳaṭ'ide
Aḳa ḳanı ḳalmaya tende gide
Anuñ gibi nesneyle boġazlamaḳ
Dürüst oldı yoḳ dime Tañrı'na baḳ
Evet diş aġızda dururken henüz
Dahı dırnaḳ eldeyiken lâ-yecûz
Bular dahı ḳopmış olıncaḳ yine
Dürüst oldı boġazlananı yine
Budur müsteḥabbı bıçaġını tîz
İde bileyüp tâ ki ḳaṭ' ide tîz
İlige degirmek kerâhetdürür
Kerîh ise nola hele etdürür
Başın kesmek evvel ṣoyımadın ol
Günâh artırandur idenlerde bol
Derisini yüzmek ısıcaġ iken
Hem elindeki künd bıçaġ iken
Bu iki de mekrûh olupdur bilüñ
Ne kim buyruġıyısa anı kılıñ
Ne kim âdeme üns dutarısa
Ḳolay el virür cânavar varısa
Boġazlaması iḥtiyârîdürür
Meger kim anuñ baḫt yâridürür
Bu kez vaḥşilerüñ żarûrî olur
Ki vaḥşîlıġına ġurûrî olur
Eger bir boġazlanmışuñ oġlanı
Ḳarından çıḳarısa yimeñ anı
Bilüñ her ne nesne ki boġazlana
Ya oḳıla vuruluban izlene
Gerek yinmez olsun gerekse yinür
Anun derisi bismil oldı dinür

74

Ṭoñuz derisi âdemînüñ bile
Bular bismil olmazlar eyle bile

Der Beyân-ı Ânki Ḥayavanât Küẕâmeş Ḫorend ve Küẕâmeş Neḫorend

Ne kim yırtıcıdur ḳuş u cânavar
Dahı ḥaşerâtdan ne nesne ki var
Hem av eşegiyle ḳatırda bile
Ḥarâm oldı bunlar oḳıyan bile
Evet at dahı loru ḳartal ġurâb
Bular yund ḳuşıyla bir oldı ḥisâb
Ki mekrûh olupdur bular dükeli
Yinenleri dahı diyelüm beli

Toḫum ḳarġasıyla ḳarasaḳ bile
Yinür ṭavşan u daḫı ʿaḳʿaḳ bile
Çekürge de yindi kerâhetsüzin
İşitmedük anda kerâhet sözin
Bular berriyidi bu kez baḥriyi
Diyeyim ki ḥükmi biline eyi
Ṣudaġından ancaḳ balıḳdur yinen
Anufi ḥaḳḳına bismil imiş dinen
Nice balıġısa ḳamusın yifiüz
Afia şübhesüz bismil oldı difiüz
Meger şol balıġa ki su üstine
Gele ölüben afia yinmez dine
Sovuḳdan ölincek o daḫı yirüz
Ana daḫı bismilliġ adın dirüz

Ḫâtime

Beyân oldı âyîni avufi tamâm
Bilindi . neyise ḥalâl u ḥarâm
Bu kez ṭopa çevgânı vurmaḳlıġı
Ya atiyle meydânda ṭurmaklıgı
Oḳısun onaltıncı bâbındadur
Anufi resmin ol kimse kim zindedür

Bâb-ı Şânzdehüm Ender Zeden-i Gûy u Çevgân Giriften

Gerekse hemîşe yüzüfi aḳlıġı
Ḫu idinme çevgânı vurmaḳlıġı
Anufiçün ki andan niceler helâk
Olıgeldi kim zehreler oldı çâk
Ḫuṣûṣâ ki meydândaġı atlular
Çoġ ola ki ḳamusı ḳuvvetlüler
Çaḳıdlıḳ olur kimi atdan düşer
Varur dost düşmen başına üşer
Ya ḳolı çıḳar ya başı yarılur
Ḫalâyıḳ biribirine ḳarılur
Yaḫud ṭop gözine doḳınur nagâh
Bu kez durmaz eyler acımaḳdan âh

Ḥikayet

İşitdüm Ḫorasan'a sulṭân imiş
Ki ʿAmrübni Leys ol ile ḫân imiş
Evet bir gözü varmış anufi hemân
O bir gözile ḳaldı niçe zamân
Daḫı bir sipâhîsi vardı anufi
Diyeyim adın safia yaşlar senüfi
Adı Ezher idi laḳab ḳaldı Ḫar
Ḳamu ḫalḳ afia ḫar diyüp dir ḫaber
Ḳatı masharaydı kiʿalelde yoḳ
Leṭâfetlü sözleri var idi çoḳ
Bu ʿAmrüfi işi ṭop vurmaġ idi
Binüp ata meydânda ṭurmaġ idi
Meger yine bir gün süvâr aldı ḫân
Ki meydânda çevgân vura bir zamân
Gelür arḳın ol sipâhî ki ḫar
Laḳabluyidi o yanından dutar
Bege dir ki bugün ḳomazam ki sen
Ṭop oynayasın ḳalmaġ içün esen

75

Didi ʿAmru niçün ḳomazsan beni
Ki meydânda ṭop ile vuram seni
Didi andan ötrü ki ḳamumuzun
İki gözi var ḫâṣ u ʿamûmuzun
Eger ṭop doḳınursa birisine
Yiter bir gözi baḳmaġa issine
Evet safia doḳunsa ṭop nâgehân
Ḳażâ gökden iner ḫo yire hemân
Gider tâc u taḫtufi ḳamusı yile
Bukez şöyle ḥasret ḳalursın ile
Didi ʿAmru adufi egerçî ki ḫar-
Dur illâ didüfi bafia ṭoġru ḫaber
Daḫı tevbe olsun ki ben bir nefes
Ṭop oynamaġa eylemeyem heves
Pes afila ki çevgân vurmaḳlıġı
Getürmez vuranlara yüz aḳlıġı
Eger oynamaġa idersefi heves
Sözüm dinlemeklik gerek safia pes
Çoġ atluyı meydâna ḳoyma hemîn
Gümânsuz olursın belâdan emîn

Gerekmez ki anlara karışasın
Top urmakda halk ile yarışasın
Gerekdürki meydân başında özüñi
Dura dahı halka yürüye sözüñi
Birer âdemi dört yanında ko kim
Yig ola oyın dime bu kim o kim
Dahı altı âdem ko meydânda sen
Karışma bularunıla anda sen
Eger top kendü gelürse saña
Vurıvir ki gide yine ol yaña
Saña dahı bu deñlü oyun yiter
Oyun vaktına dek dün ü gün yiter
Garaż pâdişâha temâşâdurur
Oyun oynamak añia hâşâdurur
İñen dahı magrûr olup oynama
Degül dünya magrûr olup oynama
Her işlerde vâcibdürür ihtiyât
Gerekmez ki hadden geçile nişât
El-ihtiyâtü vâcibün fi külli hîn[41]
Ki her şâzılıguñ yanında gamı
Bile olıgeldi bilür âdemi
Ne kim tehlüke yiri ola añia
El uzatma soñra sögesin bañia
Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde Hak
Buyurdı ki bu halka ola sebak
Velâ tülkû bi-eydîkum ile't-tehlüke[42] (el-âyet)
Egerçi yazılan yuyulmaz velî
Muhâle rıża viren olur deli
Kişi ihtiyârın gözetmek gerek
Dahı kâr u bârın gözetmek gerek

Hâtime

İşit iy cihângîr-i 'âlem sañia
Kolay oldı tedbîr-i 'âlem sañia
Kamu düşmenüñi Hak zebûn eylesün
Seni fâyik anları dûn eylesün

Hümâ gölgeñi üstümüzden Hüzâ
Gidermeye kim devlet olur cüzâ
Senüñi varlıguñdan zamân u zemîn
Selâmetlığıla olupdur emîn
Eger pâdişâhuñ ola düşmeni
Dilerse ki kahride Tañrı anı
Gerek bile cengi nicitmek gerek
Nice turuban nice gitmek gerek
Okı onyidincide oldur beyân
Okursan bilisersin anı 'ayân

76

Bâb-ı Hefdehüm Ender Âyîn-i Harb ü Kâr-Zâr Kerden

Biliş düşmana virme hergiz amân
Komagıl ki ögin dire bir zamân
Ki süstlük bu yolda sakatdur iñen
Bilür ceng idenler galatdur iñen
Dahı 'ayş u 'işret gözetmek bu dem
Getürse gerek soñra haylî nedem
Dürüşgil ki karşu varasın añia
O kuvvet dutup yürimedin sañia
Eger yâd olur ise yagıyı ko
Ki gele senüñi ilüñe gire o
Buyur kim öñinden göçe şehr ü köy
Gerek kaça âdem yakın gelse boy
Kaçan kim gire ol senüñi ilüñe
Elin suna avlamaga bilüñe
Kamu tag u taş añia yagı olur
Sınur gider ilüñi bayagı olur
Yagı yâd olıncak key eblehdürür
Egerçî ki kendü ulu şehdürür
Şu kimse ki yagıya karşu gider
Savâb ola sanur hatâlar ider
Yakîn bil ki sultân olan bî-gümân
Hakîkatde cânbâz olupdur hemân
Çeri çokluginda degüldür hisâb
Hüzâ'dan irer kişiye feth-i bâb
Mudârâyıla iş süren kişinüñi
Soñı döniser hayra her işinüñi

---

41 "İhtiyat her iş sırasında gereklidir."

42 "Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (Bakara,2/195)

Bugün bitir işi ḳoma yarına
Ki şâh olasın illerüñ varına
Sikender'den ehl-i zamân ṣordılar
Cihângîr olduġını gördiler
Didiler bu az yaşuñ içinde sen
Cihânı nice dutduñ olduñ esen
Ki yiryüzüni żabṭ ḳılduñ tamâm
Muṭîʿoldı safïa ḳamu ḫâs uʿâm
Didi her ne iş kim bu sâʿat bite
Ḳomamışam anı ki geçe öte
Bitürmeklik ardınca oldum hemân
Benüm oldı lâbüd zemîn ü zamân
Pes añla şu kim ola çâlâk ü cüst
Anuñ her işi olısardur dürüst
Ḳaçan ḫaṣm ile rû-be-rû olasın
Sen olmaya andan berü olasın
Bir adım ilerlek yürü cehd ḳıl
Göñülden ol Allâh'ıla ʿahd ḳıl
Ki yüz ṣuyı vire emîr olasın
ʿAṭâlar virüp dil-peẕîr olasın
Eger ṣıdḳıla ḫayr ola niyyetüñ
Yüce ṭaġları yir ide himmetüñ
Ki iḥsanlar itmek belâ redd ider
Belâlar yolını safïa sedd ider
Nitekim ḥadîsinde didi Resûl
Gör imdi ki ḳayduñ ne yidi Resûl
Es-ṣadḳatü teruddül-belâ ve tezîdül-ʿömr[43]
Eger düşmen içinde ṭar yire siz
Düşesiz gerekmez ki el viresiz
Yigit yigid ile bile dürişüñ
Ki ḫayra irişe ṣoñucı işüñ
Gerekdür ki ol demde cüst olasız
Ki eksilmeyesiz dürüst olasız
Ḳaçan ḫaṣm sizde göre cüstlügi
Şolıḳdem dutar anlaruñ süstlügi
Dahı ḳorḳı getürmegil göñlüñe
Ecelden vecel düşmesün ögüñe
Göñül muḥkem it kim ṣıyasın anı
Kesesin başını dökile ḳanı

77

Dimişler bahâdur elinde ḳılıç
Ne deñlü ḳısaysa uzar iki bıç
Kim açarsa ḳorḳı yolın ol zamân
Hemîn ḫaṣm elinden bulımaz amân
Biñ olusa cânı birisi necât
Bulımaz ki tende belüre ḥayât
Kişi ceng idüp ölse yüz ṣuyıdur
Bahâdur olanuñ bu iş ḫuyıdur
Muḫanneslıġıla diri ḳalmadan
Yig ölmek ki ṭoprağa düşe beden
Ḳılıcdan saḳın imdi döndürme yüz
Ki bir âdemüñ ḫaṣma görine yüz
Eger yüz çevürür iseñ eyle bil
Şehenşehler içinde olduñ ḫacil
Sipâhîyisen ḫod hemân etmegüñ
Elüñden çıḳar saña baḳmaz begüñ
Başuñ da aşağa olısar hemân
Bahâdurlar içinde ḫaylî zamân
Ne nânuñ ḳalur u ne nâmuñ ḳalur
Hemîn ḫalḳ içinde melâmuñ ḳalur
Bu dirlikden ölüm yig er olana
Erenler işine yarar olana
Eyü adıla ölse yigdir kişi
Dirilüp aşağa olınca başı
Kişinüñ adıdur cihânda ḳalan
Zamân ehli içinde destân olan
Ṭoġan hep ölür sen de ölseñ gerek
Yir altında ṭoprak olsañ gerek
Eyü adı ḳazanmaḳlıġ ardınca ol
Ki tâ bulasın şeh cenâbına yol

Rubâʿî

Pâdişâhuñ ḳalʿası nökerdürür
Şol nökerler kim biri biñ erdürür
Her nöker kim pâdişâhın saḳlamaz
Devleti yoḳ varısa ebterdürür

İşit iy saʿadetlü devletlü şâh
Aşaḳ dilli ve yüce himmetlü şâh

---

43 "Sadaka belâyı çevirir ve ömrü artırır."

Dilersen-ki ḫaṣmuñı Tañrı sañа
Ṣıyıvire ġalib olasın añа
Saḳın girme nâ-ḥaḳ yire ḳana sen
Ki tâ olasın şâh-ı devrâne sen
Ḥarâm olıcaḳ ḳanı dutma ḥalâl
İrişmeye gönlüne hergiz melâl
Meger uġrıyıla ḥarâmî ola
Ya hâyinlerün ol hümâmı ola
Yaḫud ẓâlim ola müsülmanlara
İde ẓulmi ʿadl itmeye anlara
Ḳıṣalt ʿömrin anuñ yaşuñ uzasun
Bu söze dime yoḳ digil kim usun
Şu sulṭân ki ḳan döke nâ-ḥaḳ yire
İki ʿâlemüñ şâhı anı yire
Daḫı bir bu lâbüd cezâsın görür
Bu ʿâlemde anuñ sezâsın görür
Ki Câmasb eydür bu ʿâlemde ben
Niçe rûzigârı ki sürdüm esen
Ḫayır şer ne-kim ḳıldumısa bañа
Yitişdi cezâsı düşürdi ṭañа
Dahı tecribe itmişemdür cehân
Niẓâmı mükâfâta düzdi cihân
Ne iderse âdem bulur lâ-cerem
Ya ḳahr ile cevrü ya luṭf u kerem
Eger kendü bulmazsa oġlı ḳızı
Bulısar deñeyenler añа bizi
Daḫı bir bu ḫûn-rîz olur ise şâh
Ḳamu ürker andan yıġılur sipâh
Evet kim-ki dâyim iderse fesâd
Anuñ ḳanını dök cihân ṭola dâd
Ki sâlâr-ı ümmet imâm-ı hümâm
Cihân faḫri Aḥmed ʿAleyhi's-selâm

78

Her incidiciyi depeleñ didi
Gör ol ṭûṭiyi kim ne şekker yidi
Küllü mûzin yuḳtelü[44]
Fesâd ehli ölince milke ṣalâḥ
İrişür bulurlar ḫalâyıḳ felâḥ

Evet yoḳ yire ḳan yaramaz olur
Anı ʿâḳıl âdem aramaz olur
Bu maʿnîde bir ḫoş hikâyet direm
Gözi olana ulu âyet direm

Ḥikâyet

Ki Şemsü'l Meʿâlî ulu ḫân iken
Zamânında ol-daḫı sulṭan iken
Ḳatı ḫun-rîz idi Merrîḫ-vâr
Zuḥal-kîn idi ol meh-i rûzigâr
Ne zehreydi kim ṭâru defilü günâh
İdebileler idi bârî sipâh
Hele âḫirü'l-emr anuñ leşkeri
Ḳamu düşmen idindi anı varı
Ḳarındaşı Ḳuṭbü'l-Meʿâlî'ye yüz
Dutup gitdiler ḳamusı biñ ü yüz
Varı varı Ḳuṭbü'l-Meʿâlî iñen
Buyurdı daḫı oldı ʿâlî iñen
Bu kez ḳaṣd ḳıldı ḳarındaşına
Getürmeklige yas anuñ başına
Muḳâbil gelüben dürüşdi bular
O bir milk içün çoḳ dürüşdi bular
Dutup leşkeri anı virdi ele
Çeri dönse elden daḫı ne gele
Müvekkeller alup giderler idi
Anuñla keleci iderler idi
Birisi müvekkellerüñ ittifâḳ
Veziriyimiş anun ehl-i nifâḳ
Adı daḫı ʿAbbâs-ı Zîri-y-idi
Nice yıllıġ anuñ vezîri-y-idi
Bu-kez ṣordı Şemsü'l-Meʿâlî añа
Ki vâḳıʿolan işlerini añа
Didi kim şu işi kim itdi bañа
Diyivir bileyim ṣoraram sañа
Didi kim fülân u fülân u fülân
Adın didi kim ise ḫâyin olan
Daḫı andı ben virmişem anlara
Sañа cümleten ḫâyin olanlara
Evet bizden añlama sen bu işi
Ki bunı sañа nefsüñ itdi kişi
Anuñçün ki nâ-ḥaḳ yire niçe ḳan
Döker idüñ andan bilürem hemân

[44]"Her eziyet verici zararlı öldürülür."

Ki sen bu belâya giriftârsın
Ne yoḳsın cihânda ne ḫod varsın
Cevâbında Şemsü'l-Meʿâlî afïa
Dimiş kim bu iş andan oldı bafïa
Ki öldürmedüm sizi ḳodum esen
Ṭapalarsın uşda beni şimdi sen
Eger sizi öldürsem idi tamâm
Bulınurdı işümde lâbüd niẓâm
Pes afïla ki ölmeyecek âdemi
Eger öldürürseñ getürür ġamı
Yine ölecekleri ḳorsan diri
Safïa şîr-gîr olısar her biri
Daḫı ḳaçanı ḳomagıl zînhâr
Ki işüñi oñara Perverdigâr
Saḳın ḫâdım eyletmegil kimseʾi
Ki bî-dâd işüñ ṣofı olmaz eyi

Ḫâtime

Bu ṭavr ile dirlik iden pâdişâh
Cihânda olısardurur ulu şâh

79

Tamâm oldı sözleri ceng itmegüñ
Ẓafer bulmaġa düşmene nitmegüñ
Bu-kez suçlular kim olısarʿiḳâb
Olarufi içün itmege feṯḥ-i bâb
Didüm onsekizincide ṭavrını
Kim oḳur ise bulısar ġavrını

BÂB-I HEJDEHÜM ENDER ʿUḲÛBET-KERDEN VE ʿAFV Ü TERAḤḤUM-İ ÂN VE ḲAẒÂ KERDEN-İ ḤÂCÂT

Günâhluları ʿafv idegör müdâm
Ki baḫtufïla ʿömrün ola müstedâm
Bil evvel ki âdem ne defïlü günâh
İderse gerekmez ki ola tebâh
Bir âdem otuz yılda ḥâṣıl olur
Ki ʿaḳl ile naḳl anda kâmil olur

Yaramaz ki bir demde ola helâk
Gide cân ḳala gevdesi sehm-nâk
Anunçün Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ
ʿAfuv ḳılmaġı virdi ḫalḳa sebaḳ
Niçe yirde faʿfü ḫiṭâb eyledi
Suâl eylemedin cevâb eyledi
Faʿfü ʿanhüm vaṣfaḥ inn-Allâhe yuḥibbül-muḥsinîn[45]
Bir âyetde daḫı buyurdı o Ḥay
Key işit key afïla fikir eyle hey
Velâ tensevü'l-faḍle beyneküm[46]
Eger pâdişâh u ya ḳâżıyısafï
Selâmet yürimege râżıyısafï
Saḳın şübheyile dururma ḥudûd
Ki Tafïr'ya olıbilesin vedûd
Ki defʿeylemeklikden açdı kelâm
Cihân faḫri Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
İdreü'l-ḥudûde biş-şübehât[47]
Kimesne günâh itse ʿöẕr eylese
Ḳabûl eylegil ʿöẕrini eylese
Günâhın baġışla iḳâb eyleme
Yüzine vuruban ʿiṭâb eyleme
Çün ol âdemîdür ʿaceb olmaya
Günâhı helâke sebeb olmaya
Ki evvel günâh Âdem itmişdürür
Güneh yolına ilk o gitmişdürür
Sehil nesneden ötrü ḳılma ʿiḳab
Ki Ḥaḳ'dan irişmeye safïa ʿitab
Daḫı sâbir ol tîz ḳakımagı ḳo
Ki ʿaḳlufi bozar perdelerini o
Göñül ṭar iken ʿafva meyl eylegil
Ḫüẕâdan nasîbüñü neyl eylegil
Ne defïlü büyük daḫı olsa günâh
Geç andan iki mülke ol pâdişâh

---

45 "Onları affet ve bağışla. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever." (Maide, 5/13)

46 "Aranızdaki iyiliği unutmayınız." (Bakara, 2/237)

47 "Cezaları şüphelerle kaldırınız." (Şevkânî, Neylül-Evtar VII 3.baskı, Mısır 1961 K. Hudud, sh.110,111)

Günâh itmese ḳulları Tañrı'nuñ
Ya ᶜafvı neye gerek idi anuñ
Eger her günâha iderseñ ᶜiḳâb
Kimesneye itmezsen feṯḥ-i bâb
Ḳanı sendeki ol mürüvvet kerem
Ki insânı dutmayasın muḥterem
Gerekdür ki ᶜafv eyleyesin sañа
Duᶜa ide ḫayr ile sözden añа
Bu kez ᶜafv idincek dimegil ki sen
Bunuñ gibi iş ḳılduñ illâ ki ben
Seni ᶜafv ḳıldum ḫalâṣ eyledüm
Ki ᶜâm iken ol ᶜafva ḫaṣ eyledüm
Saḳın sen-de hergiz günâh eyleme
Soñında naṣîbüñi âh eyleme
ᶜİḳâbı günâha göre eylegil
Firâsetle bil ḥükmi andan digil
Anuñ-çün ki dimişdürür ulular
Ululuḳ içinde eyü ḫûlular

80

ᶜİḳâbı günâha göre eylemek

Daḫı buyrıġı fikr idüp söylemek

Budur ᶜadlüñ ancaḳ ṭarîḳı hemân
Bu ṭavrı ḳomaġıl saḳın her zamân
Bu kez geldüñ inṣâfa baḳıncaġaz
Günâhı anuñ ya çoġ ola ya az
Gerek bir diremcük günâh idene
ᶜUḳûbet buçuk dirhem ola yene
Ki resm-i kerem hem siyâset bile
Yirinde duralar riyâset bile
Daḫı sen-de munṣıf kerîm olasın
Belâdan ḳażâdan selîm olasın

Ḥikâyet

İşitdüm ki Ḫusrev şehenşâh iken
Hümâ gölgelülerle hem-râh iken
Meger bir ḳavim çoḳ günâh itdiler
Azup maᶜṣıyet yolına gitdiler
Getürdiler ol ḳavmi bârî tamâm
Dirilmişdi dîvâna hep ḫâṣ u ᶜâm
Buyurdı ki Ḫusrev buları soruñ
Nedür suçları evvel anı görüñ
Bukez ben ᶜiḳâbı neyise idem
ᶜAdil isteyenler yolına gidem
Varup sordılar gördiler anları
Ki çıḳmaġa lâyıḳdurur cânları
Buyurdu ki herbirinün boynını
Öñinde vuralar göre oynını
Ṣıra ṣıra anları çökerdiler
Boyunlarını uzadup gerdiler
Bu ḳavmüñ arasında biri meger
Oḳımış idi ehl idi muᶜteber
Didi kim i şâh-ı zamâne size
Kelâm eyleyelüm emân vir bize
Didi Ḫusrev añа ki di söylegil
Kelecün neyise bañа eylegil
Didi kim cihân ṭolıdur ser-be-ser
Kerîm olduġun fâş idelden ḫaber
ᶜİlimde ḥilimde kemâl ehlisin
Celâli koġıl kim cemâl ehlisin
Eger bir daḫı pâdişâh olsadı
Senüñ yirüne ol da şâh olsadı
Bize bu günehden ne ideyidi
Dönüp Ḫusrev anuñ cevâbın didi
Ki ben itdügimi iderdi hemân
Yaḳın bilüñüz bunda yoḳdur gümân
Bu kez suçlu dimiş ki iy kâm-rân
O da sencileyin idincek hemân
Senüñ ya kerîm olduġuñ ḳanımış
Çün ikinizüñ ḳaṣdı da ḳan imiş
Bunuñ sözi ḫoş geldi Keyḫusrev'e
Ḳoyıvirdi herbiri gitdi eve
Bağışladı suçlarını anlaruñ
Döküldügin istemedi ḳanlaruñ
Pes añla ki az nesneden suçlıyı
Ḳoyıvir bilincek neden suçlıyı
Evet kim ki şirrîr ola zînhâr
Depelegil eyletme hergiz karâr
Daḫı bil ki ᶜâlemde hergiz günâh
Bulınmaz ki ᶜöẕr olmaz añа penâh
Ne defîlü günâh olsa ᶜöẕri bile
Bulınur ḳaçan kim geleler dile

Ḳabûl eyle redd eylemegil anı
Ki merdûd ḳılmaya Tañrı seni
Eger sende bir kimsenün ḥâceti
Olursa ki eksügi ola ḳatı
Eger dîn ü dünyâya itmez ḫalel
Anı virmek ardınca olġıl elel

81

Çevürme yüzüñ vir añа ḥâcetin
Ḳaçan kimse sаña añа ḥâcetin
Anuñ ẓannını bâṭıl eylemegil
Melâlet añа ḥâṣıl eylemegil
Yararı bu maḥrûm itmeyesin
Aduñı dahı şûm itmeyesin
Dimişler ki ḥâcetlü olmaḳ hemîn
Esîr olmaġ imiş eyâ rükn-i dîn
Esîr olana merḥamet itmemek
Yaramazdurur ḫod ne ḥâcet dimek
Eger sen-de muḥtâc olursan ʿazîz
Nicitmek gerek diyeyim ḳıl temîz
Bil evvel ki muḥtâc olduġun er
Anuñ ihtiyâciyle ṭolduġuñ er
Cüvân-merd mi nâkes mi şor anı bil
Oñat baḳ göñül gözi yaşını sil
Cüvân-merd olursa dile ḥâcetüñ
Ḳabûl idiser gel dile ḥâcetüñ
Eger nâkes olur-ısa vazgel
Hem ol demde sen ḥâcetüñden yu el
Daḫı nesne istemegüñ furṣatın
Geçürme ger aylaḳ ola ya satın
Ki tâ andan olmayasın bî-naṣîb
Gülüşmeyeler sаña yirlü ġarîb
Göñül tarlıġıyıla açlıḳ da hem
Gelegen olur âdem oġlına hem
Saḳın nesne isteme virmeyiser
Göñül diledügine irmeyieser
Dilek dilenicek ne söyleriseñ
Ana hoş gelen sözi söyleriseñ
Sözüñüñ ṣoñınca dilegüñ dile
Ẓarâfet yüzinden anı gel dile

Dilek vaḳtini ḥâṣılı gözleseñ
Murâda irersin olma uṣañ

Rubâʿî

İy dil diler iseñ ki dil-ârâma iresin
Hem dil-ber ile devlet-i eyyâma iresin
Ḥâṣâna niyâz eyle ki dil-ber bile ancaḳ
Saḳın ki negâhın dehen-iʿâma iresin

Kime ihtiyâcuñ olursa senüñ
Gerek ḳulı gibi olasın anuñ
Bu kez ḥâcetüñ ḥâṣıl olıncaġaz
Ferаḥdan göñül evi ṭolıncaġaz
Şükür eyle Allâh'a iḫlâṣ-ıla
Ki daḫı ziyâde gele ḥâṣıla
Eger şükr ḳılmaz olırsañ hemîn
Belâdan olımayısarsın emîn
Nitekim Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ
Buyurdı ki bu ḫalḳa ola sebaḳ
Leîn şekertüm le-ezîdenneküm
Ve leîn kefertüm inne aẕâbî le-şedîd[48]
Eger ḥâcetüñ ḥâṣıl olmazısa
Göñül diledügüni bulmazısa
Sen öz tâliʿünden bil ol nesnei
Ki vire sаña Tañrı bol nesnei
Ya anı felekden dutayım dime
Anun-çün belâlar utayım dime
Felek çâr ü nâ-çâr ḫizmet ḳılur
Anuñ buyruġında idügin bilür
Ḫasîs ayıġ iken dilek dileme
Ki ol ayıġ olsa yaramaz eme
Evet mest olıncaḳ saḫî olur ol
Ne nesne dilerseñ virür anı bol
Egerçî ki ṣoñra peşîmân olur
Niçün virmişem diyü nedmân olur
Elüñden gelürse baḫîl olana
Laṭîf olmayuban şaḳîl olana

---

48 "Andolsun eğer siz şükrederseniz elbette size(nimetimi) artırırım. Fakat nankörlük ederseniz, muhakak ki benim azabım çok şiddetli olacaktır." (İbrahim, 14/7)

Dilek dileme kim olursın melûl
Ki sözini redd eyler itmez kabûl

82

Ulular dimişler ki üç kimsei
Be-ġâyet esirgeyen oldı eyi
Biri ʿâḳıl âdem ki aḥmaḳ kişi
Elinde esîr olmaġ ola işi
İkinci żaʿîf âdemi kim afïa
Ḳavî ġâlüb ola düşüre ṭafïa
Üçünci kerîmi ki muḥtâc olur
Leîme yalıncaḳ yaḫûd ac olur

Ḫâtime

Bu defïlü deḳâyıḳ ki yâd eyledüm
Perîşân göñülleri şâd eyledüm
Tamâm oldı ʿafvuñ ʿikâbuñ sözi
Ḳażâ ḥâcetile bu bâbuñ sözi
Hele bâri envâʿu eṣnâfdan
Safïa söyledüm bildün inṣâfdan
Bu kez şâh olan kimse irkerse mâl
Nedir ṭavrı afïa irişdi maḳâl
Oḳı ontokuzıncı bâbını sen
Göresin bilesin ol âyîni sen

BÂB-I NÜVÂZDEHÜM ENDER CEM-KERDEN-İ MÂL VE TERTÎB-İ HAZÂNE VE ṢARF-I ÂN

Her âdem gerekmez ne kim ḳazana
Yiye koyuban hep anı ḳazana
Bu daḫı yaramaz ki ola ḥasîs
Ki ʿömrinde yimek yimeye nefîs
Geregi bu kim ne ḳazansa kişi
Eger irkek âdem ola ya dişi
Kimin yiye bir nice miskîn ile
Lebi ḫuşk u gözleri nemgîn ile
Kimisin daḫı ḳoyuban saḳlaya
Yarar işi budur yoḳsula hem baya
Anuñ-çün ki ṣıḥḥat saḳamlu olur
Yine şâẕılıḳ daḫı ġamlu olur
Eger zellesi yoġise ḳalur ac
Kimi kim göre gösterür iḥtiyâc
Ve ger zellesi var ise ḫarc ider
Saḳâmını ṣıḥḥatde ol derc ider
Ölür ise vârisleri bây ola
Yarın gün anuñ işi kolay ola
Dimişdür Muḥammed Aleyhi's-selâm
Odur zümre-i enbiyâya imâm
"Kişi vârisini ḳomaklıḳ ġanî
Ki bây ola andan fakîr olanı
Ölen kimse kim ise evlâdurur
Fakîrâne ḳomaḳdan aʿlâdurur"
İnneke tedeʿa vereṣeke aġniyâe evlâ min en tedeʿahüm fuḳarâe yetekeffefüne ʿanin-nâs[49]
Bu kez pâdişâha ḫazîne gerek
Dime mâl şâhuñ nesine gerek
Evet cehd ide ne kim irker ise
Anı vech-i ṣâliḥden irker ise
Ki fâsid cihetden ne irkilse mâl
Kimisi ḥarâm olsa kimi ḥalâl
Ḥalâli ḥarâm ile żâyiʿ olur
Anuñ ṣâḥibi ṣofïra câyiʿ olur
Dimezler mi kim ḳurı ḳatında yaş
Bile yanısardur bu sırr oldı fâş
Bu kez çünki cemʿ idesin mâller
Geçüp üstine mâhlar sâller
Saḳın anı yoḳ yire ḫarc eyleme
Degül mal yok yire harc eyleme
Gereklü yire ḫarcanursañ yarar
Ki ḫ̈oca olursın yaḫud şehriyâr
Evet her ne harc eyleseñ yirine
Yitürmeklik ardınca olġıl yine
Eger dâyimâ ḫarca meşġul iseñ
Ya şâh u ya ḫ̈oca yaḫûd ḳul iseñ

49. "Senin varislerini zengin bırakman, onları halka dilenecek şekilde fakir bırakmandan daha hayırlıdır."

83

Şoñucı peşîmânlıġ irer safïa
Alur ᶜaḳlı ḫayret düşersin ṭafïa
Eger genc-i Ḳârûnısa tiz zamân
Dükenür yirine ḳomasafï hemân
Evet mâle saḳın göñül baġlama
Çıḳarsa elüñden bukez aġlama
Eger mâli maḳṣûd idinür isefï
Daḫı anı maᶜbûd idinür isefï
Safïa ᶜâḳıbet mâl mâr olısar
Hemîşe işüñ zâr zâr olısar
Dilersen-ki mâlüñ ziyâde ola
Ḫuṣûṣân aduñ ulu-zâde ola
Virigör zekâtı faḳîr olana
Gerek yigide yaḫûd pîr olana
Ki tâ yevme yuḥmâ emîn olasın
Küdûret gide pâk-dîn olasın
Oḳı gör ki âyet ne taḳrîr ider
Benüm didiğüm ḥükmi taᶜbîr ider
Velleẕîne yeknizûneẕẕehebe vel-fiḍḍate velâ yunfiḳûnehâ fî sebîlillâhi febeşşirhüm bi ᶜaẕâbin elîm. Yevme yuḥmâ ᶜaleyhâ fî nâr-i cehenneme fetükvâ bihâ cibâhühüm ve cünûbühüm ve ẓuhûruhüm hâẕâ mâ kenẕtüm li-enfüsiküm fe-ẕuḳû mâ küntüm teknizûn[50]
Şu mâlüñ ki andan virilmez zekât
Adı kenzdür didiler anla yat
Nitekim cihân faḫri Aḥmed didi
Bizimçün görüñ ne emekler yidi
Mâ üddiye zekâtühü feleyse bi kenzin ve in kâne bâṭınen vemâ beleġa en yüzekkâfelem yüzekke fehüve kenzün ve in kâne ẓâhira[51]
Ḳîmüs-ṣalâte ve âtüz-zekât[52]
Ḫiṭâb oldı Ḥaḳ'dan dilersen necât
Namâzı ḳıluban zekâtı öde
Daḫı ḥacc idüp ṣavmı eyle edâ
Daḫı bil beriden ne yigdür kişi
Dilersefï ki ofïmış bulasın işi

Rubâᶜî

Didiler vâḳıf olanlar âlemüñ esrârına
Düşmenine düşmen olup yâr olanlar yârına
Dost olan kimseneden bâri dimekden lâ-cerem
Yigdürür düşmenlerinün me dimeklik varına

Şu kimse ki az mâli żabṭ eyleye
Çoġ olursa ṣanma ki ḫabṭ eyleye
Azı başaran çoġı da başarur
Nireye ḳılavuzlarısafï varur
Ḳazan mâli renc ile çek zaḥmeti
Yi yidür ki tâ bulasın râḥatı

Rubâᶜî

Didiler kûşâ olan nûşâ olısar lâ-cerem
Ḥürmeti yoġsa evvel ṣofïra olur muḥterem
Ḫizmet iden kimse maḫdûm olısardur ᶜâḳıbet
Kim kerem itse bulur ne bulsun bî-kerem

Bu kez her ne kim zûr u zâr ile mâl
Yıġasın dürüşüb ḳarınca-miṣâl
ᶜAbeṣ yire ḫarc itme azırġanup
Yarar ḫarcolınursa ᶜaḳla ṭanup
Kim az mâl ḫarc ide tedbîr ile
Ḳalısardur ol kimse tevfîr ile

---

50 "... Bir de altını ve gümüşü biriktirerek onları Allah yolunda harcamayanlar varya, işte bunları acıklı bir azapla müjdele. Kıyamet gününde, bu biriktirilen malların üzerleri Cehennem ateşinde kızdırılacak ve onlarla sahiplerinin alınları, yanları ve sırtları dağlanacak. Kendilerine `İşte nefisleriniz için biriktirdiğiniz budur. Haydi tadın bakalım biriktirdiklerinizin tadını' denilecek." (Tevbe, 9/34,35)

51 "Zekâtı verilen şey, gizli olsa bile kenz (hazîne) değildir. Zekât verilecek seviyede olup da zekâtı verilmemişse, açıkta olsa da kenzdir."

52 "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin." (2/43,110...)

Evet kim-ki çoḳ mâli tedbîrsüz
Ḳamusını ḫarc ide taḳsîrsüz
Şoñucı dilenci olur ac olur
Ne defîlü ki bây ise muḥtâc olur
Eger ḫarcı daḫlüñden az idesin
Seni kimseye bî-niyâz idesin
Meger Tañrı'ya kim ʿinâyet ḳıla
Safîa ʿâḳıbet ḫayrı ġâyet ḳıla
İki aḳça ḳalursa birbuçıgın
Gider ḫarca saḳla o bir buçıgın
Bu tedbîri kim dutsa ac olmaya
Ya bây ola ya benzeye ol baya

84

Ḳanâʿat iderseñ ḫu baysın ḳatı
Ḳanâʿat bitürür ḳamu ḥâceti
Şu kimse ki her dem ḳanâʿat güder
Odur kim cihânda saʿâdet gider

Rubâʿî

Ḳanâʿat mâldur kim yoḳ fenâsı
Ne defîlü diriseñ vardur beḳâsı
Ḳanâʿatdan dem uran ben degülem
Dimüşdür enbiyânuñ Muṣṭafâ'sı

El-ḳanâʿatü kenzün lâ yefnâ[53]

Ne-kim ḳısmet ise irişür safîa
Hemîşe ider meyli sendin yañîa
Naṣîbüñi sen bir dilersen ḥabîb
Ḥaḳîḳat seni biñ-kez ister naṣîb
Ki Naḥnü ḳasemnâ beynehüm dimişdür Ḫüẕâ
İdincek ḫalâyıḳ naṣîbin cüẕâ
Naḥnü ḳasemna beynehüm maʿîşetehüm[54]
Evet her ne iş kim eyü sözile
Biter ana ḫarc eyleme gel dile
Dahı bil-ki ḫalḳuñî budurʿâdeti
Şanurlar saʿâdet ola ġâyeti
Bayuñî aşşısı yoġ iken muḥterem
Dutarlar ana eyleyüben kerem
Evet kim-ki dervîş ise bî-żarar
Anı ḫor dutarlar ehl-i şerer
Ne defîlü ki kişi hüner-mend ise
Sözi işiden kişiye pend ise
Gedâlıḳ idincek gider iʿtibâr
Bu-kez ḫalḳ içinde olur şerm-sâr
Ne ḫaṣlet ki varlulara medḥ imiş
O yoḳsul olanlara key ḳadḥ imiş
Dahı bil-ki ârâyişiʿâlemüñî
Neʿâlem ki içindeki âdemüñî
ʿAṭâdur ki ḳadri ziyâde ider
Kiçileri key ulu-zâde ider
Ḳoma mâli yatmaġa ölseñ gerek
Ölüp çüriyüp ḫâk olsañ gerek
Yiyüp yidürenler başardı işin
Ḳamu nûr ḳıldı için ü taşın
Şu kim irküben yıġdı altûn ḳumaş
Kimesneye yidürmedi etmek aş
Anuñî gibinüñî mâlini bî-sipâs
Ölincek yiyiserdür eşrâr-ı nâs
Dahı bil-ki sen bir sınuḳ manḳurı
Ya bir pâresin etmegüñüñî ḳurı
Elüñî ile virmek yig añıla kelâm
Yinilmekden ölince mâlüñî tamâm
Yi yidür ki ḥasretde ḳalmayasın
Dahı renc ü miḥnette ḳalmayasın
Evet saḳın isrâf eyleme sen
Ki ṭamu odından olasın esen
Egerçi didi Ḥaḳ külû veşrebû
Şoñında buyurdı velâ tüsrifû
Külû veşrebû velâ tüsrifû innehu lâ yuḥibbü'l-müsrifîn[55]
Anuñ-çün ki her nesnenüñî âfeti
Var andan o nesne yoġ olur ḳatı

---

53 "Kanâat tükenmez bir hazînedir."

54 "Onların geçimlerini aralarında biz taksim ettik." (Zuhruf, 43/32)

55 "Yiyin için ama israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez." (A'raf, 7/31)

Hemân âfeti mâlüñ esrâf imiş
Dahı mâl çoḳlıġına lâf imiş
Hemîn ṣanma isrâfı mâle telef
Bu söz müttefaḳdur degül muḫtelef
Ki isrâf her nesnede şûmdur
Ṣınamış olanlara maʿlûmdur
Yimekde vü içmekde geymekde hem
Sözi dinlemeklikde dimekde hem
Bu söze yiter şâhid ola çıraġ
Egerçî-ki cândur fetîline yaġ

85

Evet yaġı isrâf iderseñ hemân
Ölür diri ḳalmaz çıraġ ol zamân
Pes añla ki isrâf iñen şûm imiş
Kim añа uyarısa maḥrûm imiş
Eger mâl-dâr olursañ iñen
Nidesin anı diyeyim diñle ben
Ḳazancuñ neyise ḥisab eylegil
Bu ṭavrı dutup feṯḥ-i bâb eylegil
Tamâm üç bölük eyle bir böligin
Anuñ ḫarca ḳoġıl ṭonat baş egin
İkinci böligini Ḥaḳ yolına
Ḳoyasın gerek añа ṣarf olına
Üçinci böligini ḳoya ḳoġıl
Bu-kez şükr tesbîḥini oḳuġıl
Dürüş borca girme elüñ ṭarısa
Başuñda saʿâdetlü ḳıl varısa
Ki borc âdeme key mezelletdürür
Hemân maʿnide biri bin letdürür
Ödünc virmeden dahı ḳıl iḫtirâz
Ki bâḳî ḳala sendeki iʿtirâz
Ḫuṣûṣâ duz etmek yimiş kişiye
Viresin ödünc irkege dişiye
Yine alıbilince zâr olasın
Ne defîlü ki ʿâlemde var olasın
Bu-kez çâresüz olıban virecek
Unut akça'i bir zamân eli çek
Dileme şuñа daḳ ki kendü vire
Kimesnede mâli varısa dire
Dilerseñ mürüvvetsüz olduñ hemân
Ödüncüñde minnetsüz olduñ hemân
Taḳâżâ iderseñ ḫu düşmen olur
Vuruşursız ortada sen ben olur

Rubâʿî

Biñ dostdüşmen itmek olur
Bir düşmeni dost eyleyince
Mecnûn u seflh iderler anı
İtmez bunı ʿâḳıl ölmeyince

Ṭamâʿ ḳılmaġıl ġayrinüñ mâline
Ḥased eyleme kimsenün ḥâline
Senüñi safña ayruġuñ ayruġa
Ḳo itme ṭamâʿuy söze buyruġa

Ḫâtime

Dürüş ṭoġrulug ile maʿrûf ol
Ṣıfât-ı ḥamîdeyle mevṣûf ol
Delîl-i diyânet emânetdedür
Melâmet melâlet ḫıyânetdedür
Delîlü'd-diyâneti fî ḥıfzı'l-emânet 56
Dilerseñ bilesin emîn olmaġı
İki ʿâleme pâk-dîn olmaġı
Oḳı gör yigirminci bâbını dut
Ne kim dirse anı dimezven unut

BÂB-I BÎSTÜM ENDER TERTÎB-İ NİGÂH-DÂŞTEN-İ EMÂNET

Kimesne emânet ḳorısa safña
Gerekmez ḫıyânet idesin añа
Evet cehd idegör ki almayasın
Taṣavvur idip anuñi almayasın
Ki düşvâr işdür emânetçilik
Dahı dîn içinde diyânetcilik

56 "Dindarlığın delîli, emâneti korumaktadır."

Anufi-çün ki her kim emânet ala
Ol aldugı nesne katında kala
Ol üç halden bâri hâlî degül
Üçi dahı mümkin muhâlî degül
Biri bu ki issine vire yine
Ki afia emîn âdem imiş dine

86

Hem oldur tarîkı er olmaklıguñ
Er olanlara rehber olmaklıguñ
Nitekim buyurdı o Hayy-i Hakîm
Kelâm-ı mecîdinde hükm-i kadîm
İnn'Allâhe ye'muruküm en
tü'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ[57]
Egerçî-ki çok gussasını yidüñ
Gele sag esen issi ala didüñ
Alur sahibi minnet itmez safia
Bu-kez sen bu işden düşersin tafia
İkinci bu nâ-gâh olursa helâk
Bulur zehrenün perdesi intihâk
Bahâsın virürsen safia ᶜâr olur
Anuñçün ki aduñ tamaᶜ-dâr olur
Veger virmez iseñ bahâsın anuñ
Çekersin belâsın kazâsın anuñ
Adufi dahı hâyin olur ortada
Ne dirseñ inanmaz bilişe yada
Üçüncisi ol kim tamaᶜidesin
Tamaᶜ-dâr olan yolına gidesin
Bu ᶜâlemde kem-rızk olursın hemân
Dahı menbaᶜ-ı fısk olırsın hemân
Pes afila ki her kim emânet alur
Sofiucı ol işden peşîmân kalur
Bu kez çâresüz olup alurısañ
Emânetcılıgıla kalurısañ
Katı gör gözet âşikâr ü nihân
Ki aduñıla tola mülk-i cihân
Cüvân-merdlik oldur emânet alan
Ne aldıysa bâri elinde kalan

Harâmiyse dahı tamaᶜ itmeye
Tamaᶜ-dâr olanlarıla gitmeye

Hikâyet

Meger kim Buhârâ'da bir mâl-dâr
Ki bulmuş idi mâl ile iᶜtibâr
Seher-gâh idi çıkdı evden ive
Diler vara hammâma gele eve
Anuñ bir dahı mûnisi var idi
Ezelden biri birile yâr idi
Şerîf İbni Bûs idi anufi adı
Giderken bu hoca afia ugradı
Didi hoca hammâma gel bile gir
Yunup gitsün üstüñde var ısa kir
İşim var dimiş girimezem bile
Evet varayım bile sinüñi ile
Bu-kez hoca öñince ardınca bu
Giderler idi ol iki bahtulu
Yakın geldi hammâma çün-kim bular
Dimedin buña döndi gitdi ol er
Meger Saᶜd-i ᶜAyyâr dirler idi
Buhârâ'da gâyette ᶜayyâr idi
O da bunlarıñ ardına uyuban
Gideridi yolca vuruban taban
Koyup hoca i yâri gidincegez
Afia dimegüñi terkin idincegez
Hemân kaldılar hoca ᶜayyâr ile
Şanur hoca kim gider ol yâr ile
Bu-kez hocanun kîsede altunı
Var imiş eline aluban bunı
Döne geldi ᶜayyâra yâri diyü
Karanlıkda ol gam-küsârı diyü
Şunı virdi didi me şunı i yâr
Emânet safia saklagil zînhâr
Ki ben şimdi hammâma girsem gerek
Yazılmış ne var ise görsem gerek

87

Anı alduram nâ-geh elden çıka
Gele gussası gönülüm evin yıka

---

57 "Allah size emânetleri ehline vermenizi emreder." (Nisâ, 4/58)

Çıkıncaḳ yine viresin bafïa sen
Senüñ ile ḳurtıla mâlüm esen
Hemân ḫ̈oca ḥammâma girdi revân
Gerek kim gire hem çıḳa şâẕümân
Anuñ aldı ʿayyâr altûnını
Alup gitmedi var altûnını
Emânet saḳınmak ḥaḳın gözledi
Egerçi ḥarâmiydi anuñ adı
Oturdı oracuḳda küydi tamâm
Ki ḥammâmdan çıḳa ḫ̈oca hümam
O çıḳınca key rûşen olmuş idi
Gün ile cihân gülşen olmuş idi
Şunıvirdi altûnını ḫ̈ocaya
O ḥammâma dünle giren ḳocaya
Bu-kez bildi ḫ̈oca ki ʿayyâr imiş
Ḥarâmîlıġ içinde ṭarrâr imiş
Emîndür diyüp ḳoduġı mâlini
Evet ṣoñra ḫayr itdügi ḥâlini
Didi ḫ̈oca kim sen ḫo ʿayyâr idüñ
Ḳomaduguñ almaḳda ṭarrâr idüñ
Niçün bâri mâli alup gitmedüñ
ʿAcebdür ki bizi melûl itmedüñ
Dönüp Saʿd-i ʿAyyâr ol ḫ̈ocaya
Ḫiṭâb itdi bu yâr ol ḫ̈ocaya
Didi alur idim senüñ mâlüni
Ṣafâsuz geçürür idüm ḥâlüñi
Eger ṣanʿat idüben alsam anı
Melûl eylemeklik olurdı seni
Evet zînhârî emânet ḳoduñ
Cüvân-merdligüm içün âyet ḳoduñ
Ḫıyânet emânetde key şûm olur
Kim iderse ṣoñucı maḥrum olur
Cüvân-merdlik oldur emânetleri
Riʿâyet ḳılalar diyânetleri
Pes añla emânet saḳınmaḳ kişi
Olupdur cüvân-merd olanlar işi
Bu-kez kimseye sen emânet ḳosañ
Ṭanuḳlar ḳatunda ḳo olma uṣañ
Yalan yire and içme saḳın ḳatı
Ki her bir sözünün ola ḳuvveti
Anuñ-çün ki yalan yire and içen
İki sözde bir varup anda ḳaçan

Eger girçek ise de sözine ḫalḳ
İnanmaz u baḳmaz yüzine ḫalḳ
Ölincek kefensüz öliserdürür
Yalancıya daḫı n'olısardurur

Ḫâtime

Şu kim ṭoġruluġ ile maʿrûf ola
Ṣıfât-ı ḥamîdeyle mevṣûf ola
Ne dirse ḫalâyıḳ inanur añla
İşiden ider meyl andın yañla
Bu ṭavrı ḳoma sen ki biz giderüz
Bir ayruḳ maʿânî beyân iderüz
Evet ol-da bufïa münâsibdürür
Bilür şol kimesne ki ḥâsibdürür
Veli-niʿmete şükr ü minnet gerek
Sipâs eylemeklikde himmet gerek
Ḳamu niʿmeti viren ol Ḫaḳ'durur
Ne ḳayd añla kim ḥaḳḳı muṭlaḳdurur
Şu-kim ḥaḳḳın anuñ edâ eyleye
Resûl'üñ sözin muḳtedâ eyleye
Bilür ḥaḳḳını her veli-niʿmetüñ
Ḳamusına irer eli niʿmetüñ
Şu-kim bilmeye ḥaḳḳın Allâh'ınuñ
Varur eylügün mi bilür öz şâhınuñ

88

Bu sözleri yirmibirinci bâb
Beyân ider oḳıgil itme şitâb

BÂB-I BÎSTÜYİḲÜM ENDER SİPÂS-DÂŞTEN-İ NİʿMET-İ ḪÜẔÂ-YI TEʿÂLÂ

Bu ḫalḳa nüfûsı viren kişiye
ʿİnâyâtı luṭfı iren kişiye
Gerekmez mi biñi biñ şenâ ḳılavuz
Anuñ niʿmeti ḥaḳḳını bilevüz
Nihâyet yoġ añla ḳaçan biline
Geregince şükri nice ḳılına
Hele bâri elden gelen defïlice
Gerek şükri olına gündüz gice

Ki münʿim olan şükre oldı ḥaḳîḳ
Silinse mücellâ olurmuş ʿaḳîḳ
Gönül gözini şükr silgisile
Silerseñ ḳamu naḳşı görebile
Eger varlıġuñ cümle şükre döne
Anı daḫı niʿmetle şükre döne
Saña taʿate yâd ideyim ḥudûd
Eger yâri ḳılursa ol Vedûd
Ki İslâm ḳaç nesneye didiler
İşitgil ki bir bir neye didiler
Biri bu şehâdet ide dil ile
Geregince taṣdîḳ irişüp dile
Namâz u zekât u Ḥicâz u ṣıyâm
Bu bişe ne ḳul kim ide ihtimâm
Aña müslim oldı dinilse yarar
Ki dutmışdur İslâm içinde ḳarâr
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Didi Cebrâyîl'e ṣorıncaḳ kelâm
Ḳâle'l-İslâmü en teşhede en lâ ilâhe illa'llâhu ve enne Muḥammeden Resûlu'llâhi ve tuḳîme's-ṣalât ve tü'ti'z-zekâte ve teṣûme Ramażân ve tuḥiccü'l-Beyte in isteṭaʿate ileyhi sebîlâ[58]
Şehâdet gerekdür ki nefy idile
Anuñ ġayrı tâ hep aña gidile
Bu-kez anuñ işbât u taṣdîḳına
Gönül vir dimegil ki taṣdîḳı ne
Ki îmân gönülden inanmaġ imiş
İnanmaḳ şarâbına ḳanmaġ imiş
Bu altıya kim şimdi yâd eylerem
Ḳoyup buḫl ile ẓulmi dâd eylerem
Bir Tañrı'sına inanmaḳdurur
Ki tañrılıg aña muḥaḳḳaḳdurur
İkinci melâyik üçünci kütüb
Ḥaḳ olduġını ḫoş gönülde dutub
İnana ki dördünci ḥaḳdur rüsül
Ḳamusına Ḥaḳ'dan ḫiṭab irdi ḳül
Bişinci ḳıyâmet ḳopacaḳdurur
İnanmaḳ gerekdür ki ol ḥaḳdurur
Hem altıncı ol kim ḳażâ vü ḳader
Ḫayır şer ne var ise Tañrı ider
Nitekim Muḥammed buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
El-îmânü en tü'mine billâhi ve melâ'iketihi ve kütübihi ve rusülihi ve'l-yevmi'l-âḫıri ve tü'mine bi'l-ḳaderi ḫayrihi ve şerrihi[59]
Ḳul olmaġı taṣdîḳ ider namâz
Ki anuñla bellü bilinir niyâz
Bu-kez dinlegil kim kişiye ṣıyâm
Ne ider ifâde bilesin tamâm
Bu ḳulluḳda buyruḳ dutıcılıgı
Belürdür saʿâdet utıcılıġı
Nüfûsuñ ḳatında yimekdür ʿazîz
Ḫuṣûṣâ ki şîrin ola vü semîz
Anı diledügiyile ḳomamaḳ
Olur Tañrı yolına boyın ḳomaḳ

89

Oruc dutmaġa dut deminde yüzi
Evet difile ḳancaru gider sözi
Senüñ açlıguñ ṭoḳlugun Tañrı'ya
Ne alur ne virür o müstaġniye
Velîkin bu bir mühr-i ḥaḳḳânidür
ʿİbâdetlerüñ cümle sulṭânıdur
Bu mühr ancaġ aġza urılan degül
Ḳulaġuñ dilüñ baġla daḫı ögül
Elüñ ayaġun cümle aʿżayile
Dil ü nefsi daḫı mühürle bile
Ki tâ lâyıḳ olmayan efʿâlden
Dönesin ḫabîr olup aḥvâlden
Dilersen-ki il saña bende ola
Efendüñe sen ṭoġru bende ola
Ḳul iken efendilik itme heves
Ki olmaz efendi ḳula hem-nefes

---

58 "İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun resûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan'da oruç tutman ve gücün yeterse hacc etmendir."

59 "İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine, kadere inanmandır."

Şu ḳul kim efendilige ḳaṣd ider
Ḥaḳîḳat bil anı helâke gider
Bu iḳrâr u taṣdîḳ u ṣavm u ṣalât
Dahı ihticâz ile virmek zekât
ʿİbâdetdürür ḫâṣ idindi Ḫüẕâ
Gerekmez olardan olasın cüẕâ
Eger sen de ḫâṣını ḫâṣ idesin
Özüñi belâdan ḫalâṣ idesin
Ve ger bu ʿibâdetde taḳṣîr idüp
Oʿâmî olanlara uyup gidüp
Ḳalursañ ki irmeye taḥḳîḳlar
Bu yolda olur sañа taʿvîḳlar
Gel imdi bu ʿaḳlile endîşe ḳıl
ʿAḳıl tanışığını sen pîşe ḳıl
Namâza ne deñlü fevâyid irer
Bu rûḥa olardan ʿavâyid irer
Ki biş vaḳt namâzın edâ eyleyen
Edâsın geçürse ḳażâ eyleyen
Ter ü tâzedür ṭonı yüzi ışır
Namâzın ḳoyan oldı ḫışır yaşır
Namâziyle hem Tañrı uçmağına
Olur muġtemil-ḥâl açmağına
Tevâżuʿ virendür kişiye namâz
Eger irkege ya dişiye namâz
Tevâżuʿ ḳaçan ṭabʿa muʿtâd ola
Tenüñ dahı ṭabʿile hem-dâd ola
Namâzuñ bu-kez çoḳ ṣevâbı irer
Her işde sañа feṯḥ-i bâbı irer
Bu milke gelen cümle biliciler
Biliyile her işi ḳılıcılar
Didiler rivayetdür eslâfdan
Taṣarruf yüzindeki aḫlâfdan
Buʿâlemde devlet ola mı deñe
Ki İslâm ü dîn devletini yiñe
Pes añla ki devlet dileyen kişi
Şerîʿat yolın gütmek olur işi
Ṭarîḳat atına binüp al ele
Şerîʿat çomağını ṣala ṣala
Ḥaḳîḳat diyârını feṯḥ eylegil
Bu vaḥdet sarâyına gel gir egil
Şerʿiyyat yolında taḫallüf nedür
Neʿilletler ile taṣallüf nedür
Eger kesb ḳılduñ ḫuḍûʿ u ḫuşûʿ
Eṣer ḳıldı sañа sücûd u rükûʿ
Taʿaṣṣub ipin elden üzmek gerek
Tecerrüd düzenini düzmek gerek

Ḫâtime

Cüvân-merdlik oldur ki taġyîrsüz
Bu ṭâʿatleri ide taḳṣîrsüz
Söze sözden irişmez imiş kenâr
Göñülden dile irmeyince ḳarâr

90

Oḳı imdi iy şâh-ı devr-i zamân
Yigirmiikincide noldı beyân
Riʿâyet ḳıl anı ne ḥükmeylese
He ėdi saḳın yoḳ dime eylese

BÂB-I BÎSTÜDÜVÜM ENDER FUZÛNÎ-İ ṬÂʿAT BE-CİDD-İ ṬÂḲAT

Yine münʿim olanlar içün Ḫüdâ
İki farż ḳodı er iseñi öde
Biri ḥacc-i Beyt ü birisi zekât
Virenler bulurlar saḳardan necât
Evet bu iki ṭâʿati ṭâḳate
Göre lâzım eyledi baḳma öte
Kime kim ola istiṭâʿat-ḳarîn
Eger ḥacc-i Beyt ide olur fezîn
Ki bî-sâz olana buyurmaḳ sefer
Kerem olmaya kim yitişür żarar
Eger sîm ü zer sañа hem-râz ola
Ḳamu nâz u niʿmet bile sâz ola
Didüm geçdi ne aṣṣı ider namâz
İşit nė ifâde kılurmış Ḥicâz
Bu cân menbaʿı key uludur ulu
Şol ulu ki andan cihândur ṭolu
Ol aʿlâ maḳâmı ḳoyup seyr ider
Teferrüc yirin kendüye deyr ider
Ki tâ kendü kendüsine ide nâz
Bu milke gelüp ola Maḥmûd Ayâz

ʿUḳûli felekleri seyr eyleyüp
Bir adımda biñ yurd idinüp ḳoyup
Gide gide şeklile insân olur
Ḥaḳḳ'uñ gizlü gencine pürhân olur
Gider nuṭfe rengi ḫoş âdem ṭoġar
Ṣoñınca Ḥaḳ'uñ feyżi gür gür yaġar
Evel mertebede heyûlâlayın
Ne ṣûret ki baġladı ḳodı boyın
Büyidi bite bite azın azın
Seçer oldı işlerde çoġın azın
Eger ʿilm ü ḥikmet ḳazandıysa
Maʿârif şarâbına ḳandıysa
Anuñ gibi kişi eger iḥticâz
İderse seferden bulur iʿtizâz
Sefer kişiye ʿayn-ı iḳbâl olur
Şuña kim eylere hem-ḳâl olur
Kişi yimedügini yimeklige
İşitmedügi sözi dimeklige
Bilimedügini bilicilere
Bulımadugını bulıcılara
İrişmez sefer ḳılmayınca sefer
Sefer ḳılur insânı ehl-i naẓar
Sefer neylesün ṣûret insânına
Ki añlamaya sîret insânı ne
Müsâfir olan kendü aḥvâlini
Görür gözedür çarḫuñ efʿâlini
Dükeli işi ucdan uca ṣınar
Ne-kim işler ise sonını ṣanar
Daḫı kendü aḳrânı yâranlara
Saʿâdetlü ḳatına varanlara
Ne-kim ḥâṣıl oldıysa ʿilmel-yaḳîn
Ḳamu görinür añа ʿaynel-yakîn
Muʿâyenleyin ḳanda ola ḫaber
Şuhûd ehli eyler kişiyi sefer
Leyse'l-ḫaberü ke'l-muʿâyene[60]

Pes añla ki Tañrı tüvân-gerlere
Ḥicâz'a varuñ didi mihterlere[61]
Ki tâ niʿmetüñ lezzetin bileler
Ne-kim Tañrı didi anı ḳılalar
Güci yetmeyenlere vâcib degül
Ki uzaḳ yol aca münâsib degül

91

Bu söze münâsib ḥikâyet işit
Bilüp maʿnisin añа göre iş it

Ḥikayet

Meger vardı bir ḫoca dünyâsı bol
Ḥicâz'a yöneldi vü gözetti yol
Buḫârâ'da ol idi müʿim reʾîs
İçi pâk ü pâkize ṭaşı nefîs
Ḳamu kâr u bârını sâz eyledi
Yüz vurup Ḫüẕâ'ya niyâz eyledi
Ki iy Ferd-i Sulṭân-ı cân ü cihân
Sañа görinür âşikâr u nihân
Bañа nâz ü niʿmet revân eyledüñ
Tenüm ṭoprag iken revân eyledüñ
Farîża ḳoduñ müʿim olanlara
Ki senden nişân ola ol anlara
Dilerem ki ben de ʿibâdet ḳılam
Senüñ yapduguñı ziyâret ḳılam
Bu resm ile ʿarż itdi ḥâcâtını
Ḫüẕâ'sına kendü münâcâtını
Gönüldi yola girdi ḫoca gider
Binüp atlar üstinde ḫoş ʿîş ider
Tenaʿumlar idüp gider kâm ile
Tenaʿum ṭufeylî düşer kâmile
Bir abdâl dervîş bile meger
Ser ü pâ-birehne ḳılurdı sefer
Bu işini gördi reîsüñ faḳîr
Ki ol nâz u niʿmetde kendü ḥakîr

---

60 "Haber, görmek gibi değildir." (El-Hakîm, Müstedrek Ale's Sahîhayn c.2, sh.321)
(Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut 1251 c.2, sh.168)

61 Hacla ilgili bâzı âyetler: (2/196-200, 5/97, 22/26-37)

Çağırdı ki iy ḫ̈oca ḥacc-i Ḥicâz
Bu nâziyle olmasa olur niyâz
Ki ben böyle bî-çâre muḥtâcam uş
Sañа eksük olmadı âġûş u nûş
Ḳıyâmetde yine ṣevâbum benüm
Çoġ olur key añıla ḫiṭâbum benüm
Didi ḫ̈oca hâşâ ki bañа ṣevab
Senüñile berâber ṣorıla ḥisâb
Eger bilseyidüm ki bañа cezâ
Senüñile berâber viriser Ḫüẕâ
Bu yola ayaḳ başmaz idüm daḥi
Bu kez didi abdâl neyçün aḫî
Didi ḫ̈oca anuñ içün kim o Ḥay
Gelincek yaraḳ düz didi bañа key
Bañа nice didiyse düzdüm yaraḳ
Varuram añа ḳonuġam yüzüm aḳ
Evet sen ḫilâfınca dervîşsin
Buyurulmayan işlere işsin
Daḫı sen ṭufeylî düşersin bañа
Ev issi ne taʿẓîm ḳılsun sañа
Velî diñile benden ki ḥacc-i Ḥicâz
Bu biş nesneyile olurmuş niyâz
Biri müknet ü biri niʿmetdürür
Daḫı müddet ü emn ü ḥürmetdürür
Bu biş ḥâṣıl olmayana bu sefer
Żarar ḳılur añа yig ola ḥażar
Bu yol belki seni günâha ḳoyar
Senüñ merḥamet ṭonlarıñı ṣoyar
Ḫüẕâ nehy ḳıldı müsülmânları
Mehâlikden olmaġa cümle berî
Velâ tulḳû bi-eydîküm ile't-tehlüke[62]
Sen ol nehye münḳâd olmayuban
Gidersin bu yola vurursın ṭaban
Me imdi sañа yüz fulûrî ḳızıl
Bilece gidelüm ṭap oldıñı ḫacil
Bu aḳçayıla deve al binecek
Bin añа gidelüm yimedin emek
Pes añıla Ḥicâẓa varan ṭâʿate
Gerekdür muṣâḥib ola ṭâḳate

92

Eger ṭâḳati yoġısa vâz ola
Ki munṣıf olanlara hem-râz ola
Şol iki ʿibâdet ki ol ẕi'l-ʿulâ
Farîża ḳodı güci yiten ḳula
Biri ḥacc idi bildüñi evṣâfdan
Birin-de diyem diñile inṣâfdan
Ḳaçan mâlik olsa nisâba tamâm
Gerek kim zekâtın vire ḫâṣ u ʿâm
Gümiş nevʿine çünkim eli ire
İkiyüz diremde bişini vire
İkiyüzden eksük olursa eger
Gerekmez vire altun ola meger
Ki yigirmi miṣḳâle irse ẕeheb
Vire nıṣf-ı miṣḳâli virmeye heb
Deveden ḳoyundan sıġırdan bile
Zekâtın vire görmeye ibtilâ
Nice kim şerîʿat dimişdür duta
Dilerse cihândan saʿâdet uta
Çalap Ḥażretinüñi muḳarrebleri
Zekâtın virendür müeddebleri
Zekâtın viren ḫ̈oca sulṭân olur
Raʿiyyetlere rızḳa bürhân olur
Ki anuñ elinden raʿiyyet ḳamu
Ḥavâyic ne var ise dutar umu
Bu ḥikmetden ötrü ḳılupdur Ḫüdâ
Birisini bây u birisin gedâ
Ki bây olanı mâli şükrânesin
Vire yoḳlulara sañа yanasın
Eger bir virürseñ Ḥaḳḳuñı yolına
Sañа yüz dilerseñ ʿaṭâ olına
Daḫı yümn ü himmetler îṣâr ide
Seni nâz u niʿmetde muḫtâr ide
Ve ger virmeseñ ẓulm toḫmın eküp
Elüñiden alur virdügini çeküp
Görinmez mi dünyâ şehenşehleri
Saʿâdetlü ḳullara hem-rehleri
Ḳaçan kim vilâyetde bir sancaġı
Ḳatı yoḫsul olsa vuruban yaġı
Viribir ḳulını niçe mâl ile
Ki vara raʿiyyetle yiye bile

---

62 "Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (Bakara, 2/195)

Eger bile yirse anı ḫoş dutar
Anuñ göñlini ġuṣṣadan boş dutar
Ve ger bile yimeye ᶜâṣî ola
Ne mümkin ölümden ḫalâṣı ola
Sözi söz açar ḳulaġ ur bir bañа
Ki bir ḫoş hikâyet diyeyim sañа

Ḥikâyet

Zamânında Mûsâ-yı Hârûn ile
Yarenler idi üçi Ḳârûn ile
Bu Ḳârûn iñen yoḳsul idi iti
Taḳâżâ ideridi nefsi iti
Ki dürüş doḳın nâz u niᶜmet ḳazan
Yiyüp içelüm ḳaynadalum ḳazan
Be-ġâyet yarenler idi Mûsi'le
İkisi bile geldiler Muṣıl'a
Bunı gördi Mûsâ ki ḳılletleri
Götürmez diler nâz u niᶜmetleri
Didi Mûsi Ḳârûn'a kim ey ḥabîb
Menem ḳılletüñ ᶜilletine ṭabîb
Ki ben kimyâ ᶜilmini bilürem
Ne dilersem altun gümüş ḳıluram
Sañа da ᶜazîmetler ögredeyim
Senüñ baylıġuñı daḫı göreyim
Bu-kez bir bir ögretdin'itmek gerek
O yola ne ḳayd ile gitmek gerek
Evet çün-ki borc ola sañа zekât
Edâ eyle tâ kim bulasın necât

93

Bu ᶜahdile ögretdi nidesini
Ki mâl arturı ḳanca gidesini
Hemân kim ᶜazîmetlere ḳıldı ᶜazm
Añа ḥâżır oldı heb âlât-ı bezm
Niçeme ki çoġ oldı mâlı anuñ
Yavuzluġa yüz dutdı ḥâli anuñ
Şu deñlü ki mâli anaḫtarların
Sefer ḳılsa yükletseyidi varın
Çeker idi yitmiş ḳaṭâre deve
Ḳıyâs it ki girse sıġa mı eve

Ne deñlü ki Mûsâ dir idi i yâr
Zekâtuñı miskînlere vire var
Dilersen ki bâḳî ḳala bunca mâl
Daḫı yigrek ola yaşadukça ḥâl
Ḳıyamaduġından viremez idi
Ḥaḳ'un ḥikmetine iremez idi
Bu-kez Mûsi'ye düşmen oldı tamâm
Diler ol gide kendü ola hümâm
Diledi ki Mûsî'ye bühtân ide
Ki Mûsî ḫacil ola vara gide
Bulur şehrüñ içinde ṣaḥib-cemâl
Güzel ᶜavreti kim ḳıla mekr ü âl
Añа mâl ü niᶜmetler îṯâr ider
O ḫâtûnı kendüsine yâr ider
Dimiş çünki Mûsâ söz âġâz ide
Durup vâᶜizâne ser-âġâz ide
Duruñgel işâret idem sañа ben
Benümle zinâ ḳıldı Mûsâ di sen
Ki tâ ḫalḳ içinde ola şermsâr
Elinden anuñ ḳurtıla bu diyâr
Bu ᶜahd ile bunlar ḳarâr itdiler
Ol iş ile key iftiḫâr itdiler
Görelüm biz imdi ki Mûsî nider
Bulanı ne vechile rüsvây ider
Anuñ ᶜâdetiyidi vaᶜẓ eylemek
Ne-kim vaḥy u ilhâm ise söylemek
Yine çıḳdı minberde telḳîn içün
Şerîᶜat ne getürdi tebyîn içün
Bu telḳîne müstaġraḳ olup gider
İşit Tañrı'sını ki ne luṭf ider
Öridurdı ḫâtûn ḫiṭâb itmege
Ki Mûsâ'ya andan ᶜitâb itmege
O Ḳayyûm u Deyyûm u Ferd ü Eḥad
Ḳamu kâyinâtı Muḥîṭ ü Ṣamed
Ne câî ider difile dilden dile
Kiᶜaksiyidi maḳṣad anuñ dile
Çaġırdı ki Mûsâ ıraḳdur bañа
Yaḳın varmamışam ben andın yañа
O benden münezzehdür ârîdürür
Ki dilinde Ḥaḳ sözi cârîdürür
Hemân bildi Mûsâ ki Ḳârûn ider
Bu işi ki ol demde ḫâtûn ider

Hem ol dem içinde duʿâ eyledi
Ḳamu tâc u taḫtın hebâ eyledi
Yire girdi mâliyle milkiyile
Ṣuya gitdi taḫtı vü baḫtı yile
Pes afıla kiʿâsî olana belâ
İrişür Ḫüẕâ'dan ider mübtelâ
Şu kimse kiʿişyânda bulınmaya
Anufi devleti güni ṭulınmaya
Taṣadduḳ idendür oñaran işin
Ki olur göñüllere kûşe-nişîn

Ḫâtime

Hele benʿibâdâtı taḳṣîrsüz
Beyân eyledüm cümle taḳyîrsüz
Dutanlar saʿâdet yolın dutdılar
Saʿâdetsüz olanlar unutdılar

94

Şu kim Tañrı'sına ʿibâdet ider
Ḫüẕâ şeksüz añaʿinâyet ider
Velî-niʿmetüñ kim-ki bilmez ḥaḳın
Anı redd olındı bilün siz yaḳın
Her oğlan ki devletlü olsa gerek
Ata ana mihr ile tolsa gerek
Olarufi ḥuḳûḳın gözedür ḳatı
Özin ḫıdmetine özedür ḳatı
Anufi-çün olarufila n'itmek gerek
Ya ḫizmetlerini nic'itmek gerek
Yigirmiüçüncide ḳıldum beyân
Müyesser olasını bildüm beyân

BÂB-I BÎSTÜSÜVÜM ENDER ŞİNÂḪTEN-İ ḤAḲḲ-I PEẔER VE MÂẔER

Bu mülki ki görürsin iy şehriyâr
Ḥayât ile nice müzeyyen diyâr
Tenâsül tevâlüddür añaa sebeb
Ne ḥikmetler ider göre luṭf-ı Rab
Kişinüñ vücûdına ana ata
Sebebdür ki raḥme düşüben yata
Ṭoḳuz ay geçince bir oğlan ola
Bulardan ḳopup ol da bir cân ola
Pes anlara şevḳ ile ḫizmet gerek
Olarufi ḥuḳûḳına himmet gerek
Eger diseler kim ata vü ana
Sevişürler idi ikisi yana
Olar ârzûyidi kim sürdiler
Bizim çün ne defilü belâ gördiler
Be-ġâyet ḫaṭâdur ki ol ârzû
Şu bir laḥẓa gelüp gidendür ḳamu
Anufi ṣoñına dürlü miḥnetleri
Görürler senüñ-çün mażarratları
Ana ṭoḳuz ay safia ḥammâl olur
Ṭoġurınca rencile bî-ḥâl olur
Yine bisleyici-daḫı anadur
Gice gündüz üstüne pervânedür
Ata da ana gibi miḥnet görür
Seni bislemekde meşaḳḳat görür
Dürişür doḳınur ki sen artasın
Bilür kişinüñ mâl ile artasın
Seni pâk pâkize saḳlar temîz
Ki ḳoñş' oğlanından olasın ʿazîz
Ḳamu rûzgârın safia ṣarf idüp
Daḫı yoġ u varın safia ṣarf idüp
Ḥaḳ' uñ biñ belâsın ider iḫtiyâr
Ki tek bir iş işleye safia yarar
Pes afıla olara iṭâʿat ḳılan
Ki ḫıdmetlerini ṣanâʿat ḳılan
Ḳodı Tañrı yolına dilden boyun
İṭâʿat feżâsında oynar oyun
Didi Tañrı bafia iṭâʿat ḳılufi
Resûle uli'l-emre ṭâʿat ḳılufi[63]
Müfessirler envâʿ-ı tefsîr ile
Dimişler uli'l-emri tahrîr ile
Dirâyetde evceh rivâyet olan
Bu ḥâle münâsib ʿibâret olan
Uli'l-emr ata ana olmaḳdurur
Ṭanış ʿaḳla gör ya ne olmaḳdurur

63 "Ey îman edenler, Allâh'a itâat edin. Peygamber'e itâat edin ve sizden olan idârecilere de itâat edin." (Nisâ, 4/59)

Vücûh ile ʿaḳl anı iṣbât ider
Ulîl-emr ata ana olsa nider
Ki anlardan irer safïa perveriş
Olar gösterür ṭoġru yola varış
Daḫı nefî ḫarâb olsa ʿâmir olar
Sen anlara meʾmûr u âmir olar
Daḫı safïa bunlardan irer edep
Vücûdufïa daḫı bulardur sebeb
Bu-kez bunca mâli ki żabṭ eyledi
Ṣavâb işlerem ṣandı ḫabṭ eyledi

95

Ölincek cehân mâli senüñ ḥaḳufî
Olur buyruġını unutma Ḥaḳ'ufî
Pes anlara ḫizmetde ḳıl ihtimâm
Her işlerde it iʿtizâz ihtirâm
Bularufî gücenmegil âzârına
Koġul âdemüñ uyma âzârı ne
Saʿâdetlü olmaġa fermân-ber ol
Maḥabbetlü ḳullarıla hem-ser ol
Didi Tafïrı anlara uf dimegil
Ya bîḫûze endîşeler yimegil
Bu ḳandaḳi incidesin anları
Şikâyet ide Tafïrı'ya cânları
Velâ teḳul lehümâ uffin velâ tenher-
hümâ veḳul lehümâ ḳavlen kerîmâ[64]
ʿAlî kerrem-Allâhu vecheh meger
Otururdı fâriġ biregü ṣorar
Ki ata ana ḥaḳḳı ḳaç nesnedür
Beyân eyle bafïa ki bir bir nedür
Dimiş kim bu âdâba ḥad yoḳdurur
Ṣayarsam dükenmez iñen çoḳdurur
Evet görmişemdür ki ol Aḥmed'üñ
Saʿâdetlülerden daḫı esʿadüñ
Atası anası ki ölmiş idi
Çüriyüp teni ṭoprağ olmış idi
Ölüm ḳapusında yazaca ḳomış
Oḳımaġa yarar düzece ḳomış

Revân oḳıdum ʿaḳl gözi-yile
Daḫı söylerem fikr sözi-yile
Dimiş kim ataya anaya vefâ
İderdi diri bulsadı Muṣṭafâ
Egerçî-ki kâfirler ise dahı
Ya fısḳ ile fâḫirler ise dahı
Pes añla ki muḳbil olan oġlana
Uli'l-emr olur imiş ata ana
Şu kimse ki ata ana ḥaḳḳını
Görür gözedür gözedür Ḥaḳ anı
Ata ana ḥaḳḳın saḳınımayan
Eyü adı andan daḳınımayan
Varur ḥaḳḳını mı bilür yâdufî ol
Yanına mı varur eyü adufî ol
Ne-kim ataya anaya ḳılasın
Umadurġıl oġlufî safïa ḳılasın
Ki oġul yimişdür ata an'aġaç
Sen anlar neden nehy ider ise ḳaç
Eger sen atafïla anafïla
Eyü dirlik itdüñse ḫıdmet ḳıla
Senüñ yimişüñ-dahı çaḳ şöylece
Sana ḫıdmet ider göñülden ece
Saḳın imdi mîrâṣ içün bunlara
Ölüm isteme uyma maġbûnlara
İrer safïa rızḳufî ne-kim varısa
Sögülmeyiçün dutma gözüfî ise
Ki her kişinüñ rızḳı maḳsûmdur
Vuḳûf añlayan kimse maḥrûmdur
Yimeklik içün key saḳın ġam yime
Bu yıl yine yıl ne yiyeyim dime
Ḳo senden yigi eyle dâim naẓar
Kem olan kişiye ki gide ḫaẓer
Ki tâ bu naẓardan naẓîr olasın
Naẓarlu kişilere mîr olasın

Ḫâtime

Eger mülk ü mâl ile dervîş isefî
Dürüş devlet ehline ger iş isefî
Ki ʿaḳl ü hüner birle bây olasın
Cehil karañusına ay olasın
Cihân mâli milkine irer zevâl
Evet ʿaḳl mâline irmek muḥâl

64 "...Sakın onlara üf deme ve onları azarlama. İkisine de güzel ve yumuşak söz söyle." (İsrâ, 17/23)

96

Ne od yaḳar anı ne yiller alur
Ne ṣuyile ṭoprakda çürür ḳalur
Eger ʿaḳluñ ola hünerler ḳazan
Hüner ḳazanımadı ʿaḳlı azan
Hüner artıcaġaz güher çoḳ olur
Bu-kez faḳrıla fâḳalar yoḳ olur
Eger söze sözden kenâr uladı
Söz ehline diñmek yarar uladı
İşit yine iy şâh-ı ṣâḥib-naẓar
Ki yigirmi dördünci bâbı ḫaber
Virür gevher artar hünerden diyü
Hüner oldı maḳṣûd erden diyü

BÂB-I BÎSTÜ ÇEHÂRUM ENDER FUZÛNÎ-İ HÜNER VE ZİYÂDET-İ GEVHER

Yimişsüz aġacdur hünersüz kişi
Hünersüz kişilerüñ ofimaz işi
Muġaylân aġacı gibidür hemân
Yimiş yoġ u gölge dibidür hemân
Ne kendüye aṣṣı ider ṅayruġa
Ne ögüde baş ḳor ne ḫod buyruġa
Şu kimse ki olmaz nesebden ulu
Az ola ger olurısa baḫtulu
Neseblü kişidür yine muḫterem
Neseblüden irer kişiye kerem
Evet bu neseb gevherinden ḥaseb
Yig oldı ḫuṣûṣâ ki bula edeb
Edeb ʿaḳla key ulu âletdürür
Edeblünüñ işi hidâyetdürür
Ki bizden ilerü gelen kişiler
Eger irkek idi ve ger dişiler
Ḳamu müttefiḳdür ki faẓl u edeb
Bih ü bihterest zi aṣl u neseb
Şol ad kim anı ata ana kodı
Saña her işinde anı oḳıdı
Saḳın ḳılma ol adıla iftiḫâr
Ki bu faḫrıla cânuñ oda yanar
Ad oldur ki kişiye ḳoya hüner
Hem ol adıla arta dura güher
Muḥammed gibi daḥı ʿÎsâ gibi
Peyġamberlik içinde Mûsâ gibi
Neseb-de ḥaseb-de kişiye gerek
Hem irkege vü hem dişiye gerek
Bu-kez gevher-i aṣla mâlik olan
Evet gevher-i nefse sâlik olan
Hünerlüye hem-ṣoḥbet olımaya
Olursa dahı zevḳı bulımaya
Eger sen bu iki güherlü kişi
Bulasın be-ġâyet hünerlü kişi
Murâd idin anı mürîd ol añа
Dürüş cehd idüp bul ara yol añа
Saḳın kimse ġammına şâd olmaġıl
Sen adıla sengîn-nihâd olmaġıl
Kişi dâd virse yine dâd alur
Ya bî-dâd olan kimse ne dâd alur
Eyülük ḳulavuzla gördügüñe
Eyülük getür dâyimâ ögüñe
Ki ḫayra delâlet iden her zamân
Anı işleyenler gibidür hemân
E'd-dâllü ʿale'l-ḫayri ke-fâʿilihi[65]
Göñül ele almaġa dirişigör
Ayaḳta ḳalanlara irişigör
Eyülük yavuzluḳ ne ḳılsañ bañа
Ḥaḳiḳatda yine saña saña
Elüñirdügince ḳazanġıl hüner
Hünerdür kişiye dükenmez güher
Hünerlü kişiler ʿaṭâcı olur
Hünersüz olanlar ḫaṭâcı olur

97

Hünerlü niçe yirde can ḳurtarur
Hünersüz virür can yüzin burtarur
Bu söze münâsib ḥikâyet işit
Niçe dürlü maʿnîye âyet işit

Ḥikâyet

---

65 "Hayra delâlet eden, onu yapan gibidir." (İmâm-ı Müslim, Sahîh-i Müslim, 2/704-705)

Meger kim zamanında bir ulu ḫân
Ki andan müşerref olurdı cihân
Bir oġlanı var idi adı Ṣafâ
Ṣafâ ehline ider idi vefâ
Oġul dimiş idi ol oġlana şâh
Be-ġâyet severdi anı pâdişâh
Egerçi neseb yoḳdı illâ ḥaseb
Ḳazanmışdı ol server-i muḥteseb
Hüner gevherine özi kân idi
Sözi âyet-i luṭf-i Raḥmân idi
Dükeli hünerden ḳazanmış idi
Gerek olacaġını ṣanmış idi
Oḳ atmaḳ yazı yazmaġ olmaḳ süvâr
Daḫı ne gereklü hünerler ki var
Ḳazanmışdı lîkin yüzemez idi
Yüzüben güherler süzemez idi
Diledi ki yüzmeklik ögredeler
Yüzüp nesne süzmeklik ögredeler
Yüziciler istedi getürdiler
Gelüp ḳarşusında anuñ durdılar
Didi anlara neyse maḳṣûdını
Götürdi ara yirdeki udını
Ṣafâyile bunlar ṣuya gitdiler
Zamân ile yüzmeklik ögretdiler
Şu deñlü dürüşdi yüzicilige
Yüzüben güherler süzicilige
Ki kendüzisine inandı tamâm
Begendi yüziciligin ḫâṣ u ʿâm
Meger günler içinde bir gün Ṣafâ
Ki görmemiş idi nicedür cefâ
Diledi ki atlana vara ṣuya
Girüp oynaya gevdesini yuya
Durıgeldi atlandı çün atına
Atın dutdılar indi ṣu ḳatına
Ṣuya girdi taʿlîm yirineden
İrişdi henüz muḥkem idi beden
Ġurûr ile andan tecâvüz ḳılup
Özini be-ġâyet yüzici bilüp
Yüze yüze gitdi birez ileri
Ne ayaġı yoruldı ne elleri
Velîkin ḳażâ gökden iner yire
Ki tâ her başa ne yazılsa ire
Ṣu üstine ġâlib olur nâgehân
Alur anı girdâba ṣalar hemân
Ṣafâ gördi ḳurtılmaġ imkânı yoḳ
Bu derdüñ çekinmekde dermânı yoḳ
Ḳoyıvirdi kendüyi gitdi ṣuya
Belürsüz olup indi batdı ṣuya
Ki inerdi gâhî çıḳardı Ṣafâ
Hele kendüsini çıḳardı Ṣafâ
Atar kendüzini ḳatı sıçrayu
Girür bir ḳaya deligine ayu
Hünerlü hünerden görür himmeti
Hünersüzlere miḫnet irer ḳatı
Yidi gün o delükde ḳaldı Ṣafâ
Bu ḫalḳ içine odı ṣaldı Ṣafâ
Çün işitdi ol şâh evvelki gün
Ki almış Ṣafâ'yı bu mevc-i kühün
Yire indi taḫtından eyledi yas
Ṣafâyiçün az ḳaldı geye palâs
Buyurdı gemiciler istediler
Getürdiler ol işde üstâdlar

98

Didi ḳanḳıñuz kim Ṣafâ'yı bula
Saġ esen o kân-ı vefâyı bula
Bu bişbin fulori heb anuñ ola
Biñi daḫı ölmiş bulanuñ ola
Eger ben Ṣafâ'dan ḫaber bilmeyem
Yimek yimeyem şâẕılıḳ kılmayam
Ṣafâsuzkişi ne dil-ârâm ola
Safa çün-kim ana dil-aram ola
Gemiciler işitdi çün bu sözi
Ḳamusı Ṣafâ'ya yöneltdi yüzi
Yidi gün gice gündüz istediler
Ne bir ikidür yüz yüz istediler
Bilinmedi hergiz Ṣafâ noldugı
Muḥaḳḳaḳ olıyazdı ġarḳ olduġı
Sekizinci gün bir gemici meger
Bu yoldaşlarından dümenin eger
Dutar bir utı gemisini sürer
Göñülden hemîşe Ṣafâ'yı ṣorar

Ḳażâyıla nâgeh Ṣafâ'ya irer
O maḥbûb-ı kân-ı vefâya irer
Görür bir ḳayanuñ delügindedür
Evet ölmemişdür daḫı zindedür
Ṣafâ'nuñ eline yapışur revân
Gemi içine alur anı hemân
Şükür eyler ol demde Allâḥına
Ṣafâ'yı getürür yine şâhına
Ṣafâ'nuñ ṣafâlığın işitdi şâh
Bu-kez dinlegil kim ne iş itdi şâh
Buyurdı vezîrine ısrârıla
Göñül ṣıdḳıyıla dil iḳrârıla
Ne-kim mâli varısa üleşdüre
Ki cânı Ṣafâyile ulaşdura
Ṣafâ çünki geldi gemiciyile
Anı gördi sulṭânı geldi dile
Didi kim Ṣafâ'ya şarâb u kebâb
Getürüñ ki yiye ṣoravuz cevâb
Ṣafâ didi iy şâh-ı kân-ı vefâ
Gidelden acıḳmadı hergiz Ṣafâ
O yirde ki Ḥaḳ'dan irişdi necât
Ki gitmedi ḳaldı bedende ḥayât
Ṣu üstince her günde ṭolu ṭabaḳ
Viribirdi üç etmek ile o Ḥaḳ
Her etmekde yazmış ki eylük gerek
Ṭabaḳ üzre ḳazmış eylük gerek
Alurdum yir idüm acıḳmazıdum
Ḳaya deliginden de çıḳmazıdum
Hele çoḳ şükür Ḥaḳḳ'a raḥmet safïa
Ki gösterdi Tafïrı yüzini bafïa
Çün işitdi bu sözi ol şehriyâr
Yaḳîn bildi şehrinde bir kimse var
Ki ṣuya hemîşe ṭabaḳ ṣalar ol
Umar nâz u niʿmet ire ana bol
Buyurdı ki şehrinde çaġırdalar
Çaġırıcı kim ise baġırdalar
Ki gel iy saʿâdetlü devletlü er
Hünerlülügünden ḳazanduñ güher
Gel iy Nîl'e her günde ṭolu ṭabaḳ
Ṣalan kimse senden alalum sebaḳ
Gel imdi ki şâh-ı zamâne olan
Seni ṭoylasun eylügüñi bulan

Meger şehr içinde bir ehl-i ṣalâḥ
Kişi varıdı adı daḫı Ṣabâḥ
İşitdi-ki böyle nidâ ḳıldılar
Bu vech ile gökcek duʿâ ḳıldılar
İñen ʿârif idi cihânda velî
Cihân ehli anı ṣanurdı deli
Yüzin bunlara âşikâra idüp
Bularunıla ḫoş müdârâ idüp

99

Cenâbına şâhuñi yitişdi Ṣabâḥ
Ki bula eli boşlığından felâḥ
Didi kim benem ol işi işleyen
Azın virmek ile çoġın dişleyen
Dimiş şâh añа kim nişânun nedür
Diyivir vireyim nişânuñi nedür
Dimiş hep bir itmekde yazmış idüm
Ṭabaḳda daḫı anı ḳazmış idüm
Ki eylük gerekdür kişiye ḳatı
Güherlü binecekdür eylük atı
Bu-kez didi şâh añа iy merd-i Ḥaḳ
Ḳaçandan ṣalarsın bu ṣuya ṭabaḳ
Cevâbında didi Ṣabâḥ iy emîr
Ayaḳdaġılara olan dest-gîr
İşitmiş idüm bu uzun yanḳudan
Ki ḫoşlıḳ bulısardur eylük iden
İd eylügi ṣuya bıraḳ didiler
Gelür safïa ṣanma ırak didiler
Bu naḳşı oḳuyalı bir yıl ola
Ṭabaḳ-daḫı ḳoyalı bir yıl ola
Elüm bufïa irerdi ancaḳ hemân
Ki ardınca oldum anuñi bir zamân
Bu-kez mâli ol şâh daḫı aña
Şu denlü virür kim düşüre ṭafïa
Daḫı aña bir ḫoş vilâyet virür
Eline nişân-ı imâret virür
Pes eylükler eyle ki eylüklüler
Olur gevher-i devlete yüklüler
Bu ʿâlemde eylükle meşhûr ol
Şeref perdelerinde mestûr ol
Çün eylükde şöhret bulasın tamâm
Yavuzluġa virme göñül iy hümâm

Şu-kim câşnî göstere buġdayı
Evet cev-fürûş ola olmaz eyi
Her işde sen özüñiden inṣâfa gel
Ḳo yavuz ḫûları ḫoş evṣâfa gel
Eger sende şâẕî ola yâḫu ġam
Kimesneye dimegil iy pür-kerem
Meger şol kişiye ki maḥrem ola
Melâletde şâẕîde hem-dem ola
Ne şâẕî ki ṣoñında ola ġamı
Añа şâdılıġ ile virme demi
Saḳın olma nevmîd ümîd dut
Şu-kim nâ-ümîd ola anı unut
Ki lâ taḳnetû geldi Ḥaḳ 'dan ḫiṭâb[66]
Boyun ḳomayanlar görürler ʿiḳâb
Önegilik iderse kimse sana
Sükût ile virgil cevâbı añа
Ki aḥmaḳ olanuñ cevâbı sükût
Olurmış eger oḳıduñ ise dut
Cevâbü'l-aḥmaḳi es-sükût[67]
Yolunda belâlar çeken kişiye
Ḫuṣûṣâ ṭoġurup eken kişiye
Mükâfat eylegil eylük ile
Sözi daḫı söylegil eylük ile
Eger kimseden îmin olmazısañ
Ḫalâ ṣuñı tedbîr id olma uṣañ
Gümân key ziyân oldı nâ-îmine
Sen aldanmaġıl düşmenüñi yimine
ʿAḳılsuz kişi olmayısar hümâm
Eger ḳazanursa da nân ile nâm
Ḥırez-mend olġıl hüner-mend olup
Cihân bendi içinde pür-bend olup
Ṣor ögren neyi kim bilimez iseñ
Ara bul ne nesne bulımaz iseñ
Ṣorup ögrenen kimse muḫtârdur
Evet câhil olmaḳ ulu ʿârdur

Halâyıḳ sañа key terâzûdurur
Oḳı gör ne rûşence yazudurur
Kimisinde ʿayb ü kiminde hüner
Kimi yoḳsul oldı kimi pür-güher
Sañа her ne ḫoş gelse ḫalḳa daḫi
Odur ḫoş gelen anı işle y'aḫi
Ne nesneḳi ḫalḳa ḳıla menfaʿat
Dürüşgil ana bulasın merḥamet
Ne nesneḳi ḫalḳa ziyân eyleye
Ol işden özüñi nihân eyleye
Hünerlerde yigrek hünerdür edeb
Edeb saklayana irer luṭf-ı Rab
Hüner ögrenigör hüner-mende var
Añа ḫıdmet eyle yüri bende-vâr
Ne-kim görseñ ögrenmek ardınca ol
Ki andan fevâyid ire sañа bol
Dimişdür ki Soḳrat o merd-i ḥakîm
Zamânında ol idi ferd-i ḥakîm
Hüner ḳûtı gibi bulımaya er
Yavuz ḫûdan olmaya düşmen beter
Şu ḥâl ile olġıl ki bir laḥẓacuḳ
Fikir gözini yummaġıl ḳo açuḳ
Hüner artmadın ḳoma ömri geçe
Melâmet tozını yüzüne ṣaça
Eger her ne vaḳtile biliciler
Biliyile her ne işi ḳılıcılar
Bulımayasın kim hüner alasın
Hünerlü kişiden güher alasın
Bu-kez câhil olana eyle naẕar
Ki cehlinden anuñi idesin ḥaẕer
Sikender buyurmışdur ol merd-i Ḥaḳ
Meger ögredürdi añа ferd-i Ḥaḳ
Niçeme hünerler ki kesb eyledüm
Naṣâyiḥ yüzinde neler söyledüm
Ne-kim dost olandan ögrenmişem
Yüz ol defîlü düşmenden ögrenmişem
Ki kişiye ʿaybın dimez dostı
Bilüp çâresini yimez dostı
Evet her ne ʿaybum ki düşmen göre
Varur ḫalḳa söyler ki beni yora
O söz varı varı bañа irişür
Göñül eydür olʿaybı dürüp dişür

100

---

66 "Ey kendileri aleyhine israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.." (Zümer, 39/53) âyetinden iktibas.

67 "Ahmaka verilecek cevap sükûttur."

Anı ben de cân ü gönülden koram
Melâmet getüre diyü korkaram
Pes anla ki düşmende bir menfaʿat
Var imiş ki dostunda yoḳ ol ṣıfat
Ne ʿaybı düşmenden işidesin
Anı terk eyleyüp iş idesin
Uluya kiçiye gerekdür gerek
Hüner ögrene kim ola yigrek
Hünerden bulur kişi serverligi
Yarenleri üstine mihterligi
Eger sen hünerle beşâşet bulup
Hünerlülügünden selâmet bulup
Hüner yolına ʿömri ṣarf idesin
Saʿadetlülere uyup gidesin
Tiz ola ki yoldaşlarundan ḳamu
Yig olasın itme gümânı ʿamû
Dahı her ne defilü ḳazansañ hüner
Hüner gevherine yine ḳıl sefer
Ḳanâʿat egerçi eyü hûdurur
Hüner istemeklikde ḳorḫudurur
Ḳoma kâhil olmaya ten cân ile
Ki ta ulaşıbile cânân ile
Dimişler ulular fesâdı cânuñ
Hemân kâhil olmasıdurur tenüñ
Teni câna fermân-ber eyleyigör
Eyi söyle eyi işit[68] eyi gör

101

Alup nefs elinden teni câna vir
Bu-kez cânı ʿışḳıla cânâna vir
Ḳaçan cânuña ten iṭâʿat ḳıla
Ḳoya nefsüñi añla ṭâʿat ḳıla
Hemân ʿaḳl gözi ṭolar nûr ile
Bu-kez cân ne naḳşı görürse bile
Ḳamu eylügüñ ulu ser-mâyesi
Hünerlülerüñ cânınuñ vâyesi
ʿAḳıldur ḳamu faẓla Ḥaḳ'dan sebep
Ḫuṣûṣâ ki bula hünerle edep

ʿAlî Murtaẓâ'dan rivâyetdürür
Evet ehl-i Ḥaḳḳ'a hidâyetdürür
Dimişdür kim isterse ʿâlim ola
Gide ʿilleti kendü sâlim ola
Gerekdür bu altı ṣıfatlar ile
Ola muttaṣıf maʿrifetler ile
Birisi tevâżuʿ ikinci sedâd
Üçünci diyânet ki tâ bula dâd
Dahısı hayâyile ḥilm ü ṣafâ
Kem-âzâr olandan geliser vefâ
Evet şöyle virme ḥayâya boyun
Ki ḳurd ola üstüne yavaş ḳoyun
Hayâ eyle gerek ki ola elel
Mühimmâtuña eylemeye ḫalel
Utanmaḳ ḳız oġlana ġâyet gerek
Evet er olana ṣalâbet gerek
Niçe menfaʿatlerde ġamnâk olur
Şu kimse ki ġâyet şermnâk olur
Dimişdür Ebû Bekr-i Ṣıddîḳumuz
Ki evvel o gösterdi taṣdîḳumuz
Utanmaḳ netice-i îmândurur
Utanmaḳ iñen ulu iḥsândurur
El-ḥayâü mine'l-îmân[69]
Evet rızḳı menʿ idermiş ḥayâ
İşitdüm bu yola gidermiş ḥayâ
Muḥammed dilinden ʿaleyhis-selâm
İnandum ki gerçekdür anı tamâm
El-ḥayâ'ü yemneʿu'r-rızḳ[70]
Dahı ehl-i ḥikmet dimişlerdürür
Bizimçün emekler yimişlerdürür
Ki eylüge yavuzlıġıla bile
Ḥayâ oldı ser-mâye gören bile
Bilisüzleri ḳatma âdemlere
Hünerlü kişilere hem-demlere
Hünersüz kişiye bilici dime
Bilisüz kişiler için ġam yime
Saḳın câhile olmaġıl hem-nişîn
Bu ḥaḳ söze uyġul dimegil nişin

---

[68] Bu kelime "iş it" şeklinde de okunabilir.

[69] "Haya imandandır." (Buhari, K.İman 16.bab Tirmizi, K. Birr, Hadis,1314)

[70] "Haya rızka mani olur."

Ḫuṣûṣâ şu câhilden ifien saḳın
Ki ʿâlim bile kendözini yaḳîn
Hemân nîk-nâm ile ol hem-nefes
Anuñ ṣoḥbetine key eyle heves
İşitmez misin ne ḫoş ad ḳazanur
Susam yaġı nice bezek bezenür
Gül ile benefşeyle ṣoḥbet ḳılur
Ululuġa irmege himmet ḳılur
Gider ol yaramaz adı bayaġı
Dinür gül yaġı vü benefşe yaġı
Ziyân-kâr olma saḳın iy cüvân
Ki ʿışḳuñ mezîd ola ḥükmüñ revân
Dürüşgil ki ʿâlemde ögülesin
Yavuzluġa varma ki dögülesin
ʿAvâma ögülmek de noḳṣan imiş
Ḫavâṣ ögdügi kimse insân imiş

Ḥikâyet

102

Ḥakîm-i Fulâṭûn o merd-i güzîn
Otururdı şâẕân degüldi ḥazîn
Ḫavâṣından anuñ bir uṣlu kişi
Var idi anuñ bir himmet idi işi
Selâmına geldi ki ḫıdmet vire
Ṭapu ḳıldı daḫı oturdı yire
Söze başladılar ikisi bile
Ki her biri söyleye dilden dile
Nidâ ḳıldı aydur i merd-i ḥakîm
Teellüh merâmını sensin ʿalîm
Fülân kişi bu gün çoḳ ögdi seni
Feraḥ eyledi ol sitâyiş beni
Saña ṣıdḳıla çoḳ dufâ eyledi
Benüm sînemi pür-ṣafâ eyledi
Fulâṭûn çün anuñ sözin añladı
Başın aşaġa dutdı çoḳ aġladı
Ḳatı göñli ṭar oldı buldı melâl
Ṭabîʿat ṣovudı irişdi kelâl
Bu uṣlu kişi daḫı saḫt oldı key
Didi göñli ṣorgıl Fulâṭûn'a hey

Ki iy ḳıdve-i ehl-i ḥikmet neden
Ser-efrâz-ı aṣḥâb-ı himmet neden
Melûl olduñuz ben ne didüm size
Ki böyle ʿuḳûbet ḳılursız bize
Ḥakîm eydür iy uṣlu kişi safïa
Melûl olmazam ne düşersin ṭañа
Melûl olduġum bu ki câhil olan
Maʿânî diyârında câhil olan
Nedendür ʿaceb kim beni medḥ ide
Ḳoya ḳadḥi medḥ eylemege gide
Meger câhilâne iş itdüm ki ol
Ṣafâ buldı kendüye işümde bol
Ḳatı ʿâr geldi ki câhil kişi
Beni öge irkek ola ya dişi
Ki câhillere kim-ki maḳṣûd ola
Anı ʿâḳıbet ṣanma maḥmûd ola
Özin bilmeyenden ne olsun koya
Ṣuvar defterinden ol adı yoya
Özinden ḫabersüz kişiye saḳın
Yaḳın olma âdemligün bil ḥaḳın
Feṣâḥat belâġat ṭarâvet daḫı
Leṭâfet ẓarâfet sefâhet daḫı
Kişiden kişiye sirâyet ider
Bunı ehl-i bâṭın dirâyet ider

Ḥikâyet

Zekerya-yı Râzî o kân-ı vefâ
Ki içi ṭoluyıdı şevḳ u ṣafâ
Yarenleriyile giderdi revân
Münevver olurdı yüzinden revân
Bir abdâl ilerü gelür öñine
Yürümege ḳomaz göre öñi ne
Yüzine baḳar daḫı ḳaṣ ḳaṣ güler
Ḳomaz yürümege ayaġın güler
Geçince delülügi güler tamâm
Bu-kez yol virür kim yüriye imâm
Hemân kim gelür Şeyḫ-i Râzî eve
Düzer eftimun şerbetini ive
Şoloḳ-dem içer anı taʿcîl ide
Ki ṭabʿını telyîn ü taʿdîl ide
Yarenleri çün bu işi gördiler
Dönüp şeyḫa taḥḳıḳını ṣordılar

Ki iy şeyḫ-i ʿâlem ṣoraruz sañа
Ne iş idi kim bizi ṣaldı ṭañа
Digil şerbet içmege neydi sebeb
Ne derd idi itdüñi devâsın ṭaleb
Didi Şeyh-i Râzî ki iyʿâşıḳân
Buʿâşıḳlıġ içinde key ṣâdıḳân

103

Şu bugünki delü ki gördi beni
Sevindi be-ġâyet uyandı canı
Mizâcına sevdâ hücûm eylemiş
Demürden mizâcını mum eylemiş
Eger bende görmese divânelıḳ
Baḳup yüzüme gülmez idi bayıḳ
Ki her dürlü ḳuş cinsiyile uçar
Eger cinsini bulamaz ise ḳaçar
Anuñ defʿine içmişem şerbeti
Ki sevdâ hücûm eylemeye ḳatı
Pes añla ki kişi dürüşmek gerek
Ki tâ hem-nişîni ola yigrek
Şu-kim yadlulara ola hem-nişîn
Eyiyse daḫı yadlu olur hemîn
Seni sen güneş gibi pür-nûr dut
Göremez misin nice örter bulut
Ne tünd ol ne tîz ol miyâne gerek
Eyü ḫûları dut ki câna gerek
Ne şöyle yavaş ol ki başılasın
Ne iñen yavuz ol ki aşılasın
Ne tatlʾol ki yimege ögreneler
Ne ġâyet acı ol ki yigreneler
Kimesneye yavuzluġ ögretmegil
Yaramaz yireʿazm idüp gitmegil
Günehsüz iken kimse sögse sañа
Yine luṭfıla vir cevâbın añа
Ki erlik kem-âzârlıḳdur hemân
Eger erligün varsa göster nişân
Yavuzluḳ idenüñi mükâfâtını
Sen eylük idüp gözle âfâtını
Seni âyîne eyle manẓar görin
Eyülüge bu ḫalḳa reh-ber görin

Ki tâ ḳamu sañа naẓar ḳılalar
Yavuzlıġı ḳoyup ḥaẓer ḳılalar
Hem eylüklülerüñi naṣîḥatların
Ḳabûl eyle seni naṣîḥatların
Bu-kez çünki faẓl ü hüner bulasın
Bu baḥr-i kühünde güher bulasın
Saḳın faẓluña ġarre olma saḳın
Ki gide gümânuñi bulasın yaḳın
Egerʿilm ü ḥikmetde Loḳmân iseñi
Ya ḥükm ü şerefte Süleymân iseñi
Seni şöyle nâ-dân bil iñen ḳatı
Ki ḫayr ola her işinüñi ġâyeti
Budurʿârif olan kişiler işi
Bu ṭavrı ḳomazʿâḳıl olan kişi

Ḥikâyet

Meger kim zamânında Nuşirevân
Oturmışdı taḫtında ḥükmi revân
Ḫoten pâdişâhından ilçi gelür
Anı iʿtizâz ile taḫta alur
Hemân Ḫŏca sağında ṣolında bu
Ḳalan ḫalḳ ayaġın dururlar ḳamu
Diledi ki kisrâ öge Ḫŏca'i
Nider ögmegi kim-ki ola eyi
Dimiş kim buʿâlemde ne ola-ki
Anuñi aṣlını bilmeye ḫocegî
Dilerdi ki Ḫŏca diyeydi ki yoḳ
Didi bildigümden bilinmezi çoḳ
Melûl oldı kisrâ ki düşdi ḫacil
Beti beñzi- ḫacletden olup ḳızıl
Pes añla ki kendüyi ʿâlim bilen
Cehlinden hem özini sâlim bilen
Kişidür yine ṣoñra nâ-dân çıḳan
Daḫı ʿırżınuñi ḫânesini yıḳan
Ki Soḳraṭ eydür o merd-i zamân
Hakîm-i cihângîr ü baḥr-i emân

104

İger korkmasaydum ki ibrâm ide
Ṣoñumca gelen bañа ilzâm ide

Şu daʿviyidi maḳṣadolan bana
Ki bir nesne bilmedüm öñden ṣoña
Velîkin bu bir ulu daʿvîdürür
Ne görsün bunı kim-ki aʿmîdürür
Bilinmek ü bilmek ikilikdedür
İkiligi ḳor kim-ki birlikdedür
Pes añla ki ʿilmine ġarre olan
Kimesneyimiş cehl içinde ḳalan
İşi kendü özünden işlemegil
Şeker ṣanuban zehri dişlemegil
Ṭanışġıl her işüñi ʿâḳıllara
Bilicilik içinde kâmillere
Veşâvirhümû fi'l-emr[71] didi Ḥaḳ
Ḫiṭâb Aḥmed'e ḫalḳa virdi sebaḳ
İki göz işin bir göz işlemeye
Ṭanışup şürûʿ it iderseñ neye
Ne deñlü ki ḫazḳ olursa ṭabîb
Yig ol kim ʿilâcı ṭanışa ḥabîb
Eger dostuñ bir işe uġraya
Dürüş yolına sen daḫi uġraya
Anuñ rencini çek ten ü mâl ile
Tesellî idedur anı ḳâl ile
Eger girçek iseñ bu luṭfı hemân
Sana düşmen olana ḳıl her zamân
Ki tâ düşmenüñ dost ola saña
Bu-kez söger iseñ sögesin bana
Eger ḫîşüñ aḥbâbuñ iy pür-kerem
Selâma geleler iñen muḥterem
Dutagör ki sañа ḥarîṣ olalar
Bu ḥırṣ ile herbirisi ṭolalar
Bu-kez ululuġuñ olına ziyâd
Eyülük ile ḳala ʿâlemde ad
Hünerlerüñ içinde bihter olan
Hünerlüler anuñla mihter olan
Nedür ol hüner nuṭḳ-ı âdemdürür
Ki insân o nuṭḳıla aʿlemdürür
Bu nuṭḳ oldı insânı tafṣîl iden
Ḳamu cânlular üzre tafḍîl iden

Ḫüẕâ her ne yaratdısa ins ü cin
Ḳamusından insânı ḳıldı yigin
Mükerrem ḳılıpdur bu âdemleri
Ki tâ seyr eyleye ʿâlemleri
Tecerrüd maḳâmını insân bilür
Taʿalluḳ merâmını insân bilür
Ḳalan cânlulardan faẓîletlerin
Beyân eyleyeyim ṭapuña varın
Ki insânda onbir güher vardurur
Birisiyile ḫalḳa serverdürür
Bişi ẓâhirdürür bişi bâṭınî
Anuñla bilür ẓâhiri bâṭını
Biri semʿ ü birisi daḫı baṣar
Daḫi ẕevḳ ü şemm lems añla ḫaber
Ki biş lüle oldı bular cânıçün
Bu ḫıdmetdedürürler insân içün
Ki bu ḥasse-i semʿi taḫṣîṣ ile
Ḳodı Ḥaḳ ki aṣvât işidile
Ḳulaġuñ içinde siñirler ḳodı
Ki andaġı ḳuvvet işide adı
Gözi daḫı yarattı ide naẓar
Ki bîdâr ider cânı ḥiss-i baṣar
Bu ḳuvvet de iki siñirden gelür
Mücevvefdür ikisi birden gelür
Dimâġuñ öñinden gelür her biri
Alur ḳuvveti göze virür biri
Dimâġuñ saġından gelen ṣolına
Gider saġı ṣola ki derk olına

105

Hem ol reng ile nûrı idrâk ide
Bu rûḥı ṣafâyile çâlâk ide
Üçünci olan ḥasse-i ẕevḳ imiş
Anı ṭuʿm idrâkiyiçün ḳomış
Dilüñ saṭḥı üstinde siñir düşer
Ki ṭat bula ol ḳuvvetile beşer
Bu-kez ḥasse-i şemmi yiylemege
Ḳodı bâya yoḳsula ḳula bege
Bu ḳuvvet de aḳṣâ-yı ḫayşûmda
İki pâre etdedür ol şûmda

---

71 "İş hususunda onlarla müşâvere et." (Âl-i İmran, 3/159)

İkisi de emcek ucı gibice
Biter yumrıcaḳ var defe gör nice
Bişincisi lems oldı key difile gel
Ki müşkillerüñ ola ḳamusı ḥal
Bu ḳuvvet de saṭḥ-ı bedenden gelür
Başından ayaġına tenden gelür
Ki idrâk ide niçe nesneler
İşitgil diyeyim ki bir bir neler
Birisi ḥarâret burûdet bile
Birisi de ruṭûbet yubûset bile
Dahı huşûnet melâsetdürür
Yidincisi lïnet ṣalâbetdürür
Ṣiḳâl ḫiffet imiş çün onıncısı
Lüzûcet heşâşet onikincisi
Bu oniki dutmaġıla bilinür
Bilincek ne diler isefi ḳılınur
Eger bildüñi ise bu biş lüleden
Nicesi müşerref harím-i beden
Bilürsin beyân eyleyincek tamâm
Ki bâṭındaġı biş nedür iy hümâm
Çün idrâk-i küllî nüfûsuñdurur
Pes idrâk-i cüz'î ḥavâsuñdurur
Oñat difiledün ise ẓâhirdaġın
Didüm saña ʿışḳıle ḫâṭırdaġın
Diyeyim bu bâṭındaġı bişi-de
Gereklü olan kimseler işide
Biri ḥiss imiş müşterek ad ile
Bilür emr-i maḥsûsı ol dâd ile
O ẓâhirdaġı biş buña ḳuldurur
Ki her birine ne diler ḳıldurur
Ne ṣûret ki bu başdan ol baġlaya
Hazîne gerekdür ki bol baġlaya
Dimâġ üç bölükdür işitgil şehâ
Kelâm incüsin al evet vir bahâ
Evelki bölügüñ öñini maḥal
Ḳomışdur bu ḥisse o Ḥayy-i ezel
Bu-kez bir hazîne gerekdür be-cidd
Ki belüre bu yoldaġı cehd ü cidd
Ḫayâl oldı buña hazîne ḫayâl
Ḫayâli ʿayân eyle bulġıl kemâl
Bunun-dahı yiri yaḳıncak gerek
Ki göre bile bu yaḳıncaḳ gerek
Çün evvel bölügüñ anuñdur öñi
Bu-kez lâyıḳ oldı bunuñ-çün ṣoñı
Üçüncisi vehm oldı anuñ yiri
İkinci bölüginden olmuş giri
Buna ẓâkiredür ḫazîne be-nâm
Ki âḫır bölükdür maḥalli tamâm
İkinci bölükden evel kûşede
Taṣarruf ḳılan ḳuvvet oldı dede
Gerek her ne maʿnî ki baġlar vehim
Taṣarruf ḳıla her birini fehim
Bu ondan çoġı her diride olur
Evet nâsda her onbiri de olur
Ki nuṭḳ ancaġ insâna maḫṣûṣdur
Bu sözi yalan ṣanma manṣûṣdur
Feṣâḥat belâġat bu nuṭḳ iledür
Ṭarâvet ẓarâfet bu nuṭḳ iledür

106

Hatime

Söz ile müşerrefdürür cism ü cân
Söz ile ṭoludur tamâmet cihân
Söze çün kenâr olmaz imiş kenâr
Göñülden ḳarâr olmayınca ḳarâr
Oḳı imdi iy şâh-ı şîrîn-liḳâ
Özini bilüben bulasın beḳâ
Ki yigirmibişinde naẓm eyledüm
Saḫun-dânlıga anda ʿazm eyledüm

BÂB-I BÎSTÜPENCÜM ENDER BÎŞÎ-CUSTEN BER DÂNİSTEN-İ SAḪUN

Sözi söyleyici bilici kişi
Nireye varırsa oñarmış işi
Öküşdür söz ehli cihânda velî
Dürüst söyleyene ne dirse beli
Sözi söyleyincek revân söylegil
Gerek bellü gerek nihân söylegil
Kişinüñ ne defilü ki ʿilmi ola
Geregince luṭfı vü ḥilmi ola

Gerekdür ki sözlerde ḥikmet güde
Muṭṭaʿ ola işitdügi ögüde
Ki revnaḳ bula ḫalḳ içinde sözi
Duta eli ayaġı göre gözi
Dilüñe eyü söylemekʿâdet it
Göñül ḫânümânını gel ġâret it
Laṭîfüñ dilinden leṭâfet gelür
Ṣaḳîlün sözinden ṣaḳâlet gelür
Kimüñ kim dili ṭatlu ola anuñ
Sözin dinlemekdür ġıẕâsı canuñ
Dili ṭatlunuñ çoġ olur ḳardaşı
Ki ṭûṭi gibi şekkerîdür aşı
Ḳâle ʿAlî Kerrem-Allâhu vecheh
Men ʿaẕube lisânühü keẕüre ihvânuhu[72]
Şu-kim dilde dirlikde bed-ḫû olur
Eyüler ḳatında siyeh-rû olur
Dimişler gelen bizden öñdünkiler
Cihân ṭuralı dimezem dünkiler
Kim isterse kim düşmenin ide dost
Şu resme ki ölincegez gide dost
Dili yumşaġ olsun u çerb ü laṭîf
Bu-kez ulular ile ola ḥarîf
Evet sañа zinhâr benden ögüt
Yirine degin sözi gözle vü güt
Şu söz kim o yirinden öte geçer
Ne deñlü ki ḫub ise zişte geçer
Söz oldur ki az ola vü öz ola
Gözi baġlulara kulavuz ola
Egerçi söz insâna zînetdürür
Evet yañşaġ olmaḳ melâmetdürür
Sukûtî olanun vaḳârı olur
Vaḳârı olanuñ daʿârı olur
Niçeler sükût ile ḥürmetdedür
Evet yañşaġ âdem melâmetdedür
Ki ṣâmit olan kimse nâcî olur
Ḥicâz'a varan kişi ḥâcî olur
Men ṣamete necâ[73]

Şorulmayıcaḳ sözi söylemegil
Güzâfa naṣîḥatler eylemegil
Ki ker-ṭabʿı söz nicesi ḳıla râst
Çi râst-kerden-i ân be-dest-i Ḫüdâst
Meṣeldür ki egri biten aġacı
Meger yona ṭoġrulda dürger ḥacı
Sözi söylemeklikde ıṣrâr ḳıl
Ḳo ḥaḳ söze inkârı iḳrâr ḳıl

107

Ne sözden ki töhmet işitseñ gerek
Unutmaġa anı iş itseñ gerek
Yavuz ögrediciden olġıl ıraḳ
Ki ʿışḳuñ göñüllerde ḳıla ṭuraḳ
Galaṭdan saḳın sözüni key saḳın
Özüne saʿâdet adını daḳın
Şu yirde ḳo seni ki isteyicek
Bulalar orada yimedin emek
Eger sen seni bulmayacak yire
Ḳor isen seni ṣoḥbet ehli yire
Seni ḳoduġun yirden iste yine
Ne ḥâcet ki arduñca sözler dine
Yalan sözi söyleme cehd eylegil
Sözi râst bilince söylemegil
Seni ṭoġru söz ile maʿrûf ḳıl
Ṣıfât-ı İlâhîye mevṣûf ḳıl
Ki tâ vaḳt ola kim żarûret düşe
Çoġ iş gelür olur cihânda başa
Yalan söyleyesin ḳabûl ideler
Ne maḳsûduñ ise añа gideler
Nice söz ki yalana ola yaḳın
Söz ehli ḳatında dimegil saḳın
Ki yigdür yalan söz ki maḳbûl ola
İnanılmayandan ḥaḳ ise nola
İşit bu söze bir ḥikâyet yine
Gözi olana ulu âyet yine

Ḥikâyet

Ki Keykâvus ulu cihân-gîr idi
Seḫâda edebde hemân pîr idi

---

[72] Hz. Ali (Allah onun yüzünü şereflendirsin): "Kimin dili tatlı olursa, dostları çok olur." buyurdu.

[73] "Susan kurtuldu."

Ulu ġâziyidi o merd-i Ḫüẕâ
Ki Hindûsitân'a iderdi ġazâ
Sefer ḳıldı ḥacc-ı Ḥicâz eyleyü
O ferd-i ḥakîme niyâz eyleyü
Bu devr içre Ġazn'e ʿIrâḳ'a bile
Sipâhân'a Kirmân'a Baġdâd ile
Şehenşâh idi mîr-i Behrâm Şâh
Ḳamu yoḳlulara ol idi penâh
Bu Behrâm Şâh iñen uluyıdı
Ululuḳ içinde key usluyıdı
Ḫıred-mend idi ʿâḳıl idi iñen
Ḥaḳ'un feyżini ḳâbil idi iñen
Söz içinde çâlâk ü hem pâk-dîn
Seḫâda şecâʿatda birdi hemîn
Ne deñlü hünerler varısa ḳamu
Ḳazanmış idi ol eyü baḫtulu
Ulu baḫt-ı Ġazn idi ol mihrübân
Oturmışdı taḫtında ḥükmi revân
Meger şâh-ı Keykâvus'a ittifâḳ
Düşer Ġazn ola bir niçe gün turaḳ
Yolı şehr-i Ġazn'e düşürür nüzûl
Ki diye işide be-ehl-i ḳabûl
İşidür bu Behrâm şâh-ı zamân
Gelür şâh-ı Keykâvus ol nev-cüvân
Ḥicâz'a gönilmiş ki vara göre
Bilimedügin bile ḫalḳa ṣora
Murâdına irmiş yine dönmiş uş
Gelüp şehre yaḳlaşdı ol ḫulḳı ḫoş
Özi faẕl ü ʿilm ile ârâste
Sözi yoḳlulara ana hem ata
Ḫıtay iline key ulu ḫan imiş
Evet maẓhar-ı luṭf-ı Raḥmân imiş
Bu evṣâfı işitdi Behrâm Şâh
Anı ḳarşulamaḳlıġa dutdı râh
Alur iʿtizâẕ ile tenzîl ider
Göñül yapmaġ işini taḥṣîl ider
Çün irdi iki şâha ʿayş ü ḥayât
Ne mat eyleye dahı ferzîn ü at

108

Biri birine göñli natʿın döşer
Ki manṣûbe söz degürene düşer

Be-ġâyet yaradı biri birine
Temâmet deñedi biri biri ne
Sözün naġzını söyleşürler idi
Biri birisin ṣoylaşurlar idi
Her ıḳlîm içinde ʿacâyib ne var
Ḳulaḳ işidecek ġarâyib ne var
Biri birine ḳarşu taḳrîr ider
Ne müşkil ki söyleye tefsîr ider
Söze nevbet irişdi Keykâvus'a
Niçe bir o söz söyleye bu susa
Dizin çökdi başladı söylemege
Ki söz ile Behrâm Şâhı ege
Buyurdı ki rustâ-yı Gürgân'da
Büyük çeşme vardur aḳar anda
Ova ḫalḳı andan içerler ḳamu
Ovada dahıllar biçerler ḳamu
Evet ol ovadadurur ḥaddi yoḳ
Yeşil ḳurdcaġazlar yürür ʿaddi yoḳ
Basıncaḳ birini señeklü kişi
Eger irkek âdem ola ya dişi
Hemân suyı ḳoḳar señeġi bile
Yumayınca gitmez ḳoḳusı yile
Çün işitdi bu sözi Behrâm Şâh
Uġurlınca göñilinden eyledi âh
Ki bu kişi gökcek hünerlü kişi
Evet söz aşın çeyneyimez dişi
Ḳodı bayaġı iʿtizazı buña
Bu iş ile anı düşirdi buña
Niçe gün anuñ yüzine baḳmadı
Gözi baḳmamaġın göñül aḳmadı
Emîrüñ vezîrine ṣordı için
Ki sulṭân bañа ne söze dutdı kîn
Vezîr aydur iy şâhzâde sizi
Severüz gerekse sevüñ siz bizi
Şikâyet ider şâh sizden bize
ʿAyıb dutmañuz söyleyelüm size
Dimişdiñ dimiş şâh aydur ki bu
Yigitde hünerler bulınur ḳamu
Evet oġlan uşaḳ sözini bañа
Ḫiṭâb eyler andan buşaram añа
Ṣarîḥâ yalan sözi söyleyene
Buşarlar ne iderler ana yene

Bu söz çünki irişdi Keykâvus'a
Ṭanışdı ki neyleye ʿaḳla uṣa
Şuña vardı fikri ki bir ḳul ṣala
Vara anda ḳâḍî bitisin ala
Viribidi gitdi tamâm iy hümâm
Biş ay geçdi andan irişdi ġulâm
Gelincek virür nâme'i şâha ol
Oḳımaġa sığınur Allâh'a ol
Oḳur anı Behrâm Şâh-ı zamân
Bilür kim yalan söylememiş hemân
Güle güle aydur ki iy ḫoş cuvân
Bilürdüm seni söylemezdüñ yalan
Evet şol sözi kim inanmasına
İnanup ṣafâsına ḳanmasına
Biş ay dürişeler saḫun-dânlara
O sözi dimek yaramaz anlara
Pes añla ki sözüñ muḥâlin dimek
Getürür kişinüñ başına emek
Ne-kim ʿaḳluñ añа dirâyet ḳılur
Göñülden dil anı rivâyet ḳılur
Ḫired-mend odur kim saḳına dilin
Yavuz sözden añа kim aydur ilin
Dimişler ḳamu ḥikmet ehli be-nâm
Dilinden bulur her işi ḥâṣ u ʿâm

109

Saḫun-dânlarun sözi reh-ber olur
Şuña kim söz içinde ebter olur
İñen ulu ser-mâye ʿaḳl ehline
Ḫuṣûṣâ ki uġraya naḳl ehline
Hemân sözdürür söz ulu nesnedür
Söz incüsi ḳatında ne nesne dür
Sözüñ ululuġına daḫı delîl
Budur kim o Ḥayy-i Hüzâ-yı Celîl
Kamu enbiyâya viribidi söz
Ki viribimege ḳarîb idi söz
Kişinüñ cemâli feṣâḥatdurur
Maʿânî içinde belâġatdurur
Buyurmışdurur Ḫʿoca Büzrücmihir
Ki anuñ işi-y-idi luṭf u mihir

Şu sözler ki ʿaḳla muvâfıḳ ola
Ya aṣlında kâẕib ya ṣâdıḳ ola
Ḳamu dost düşmen begenür anı
İşidenlerün tâze olur canı
Evet şol ki ʿaḳla muvâfıḳ degül
Anı söylemek dile lâyıḳ degül
Bili-y-ile söyleyen âdem sözi
Ne defîlü ırak baḳsa görür gözi
Bilisüzlik ile söze başlayan
Kişidür yine kendözin ṭaşlayan

Ḥikâyet

Meger ʿAżd-ı Devlet şehenşâh iken
Ḳatı ʿâlim idi vüʿâmil iñen
Diledi ber-i Rûm'a ilçi ṣala
Ki Rûm'uñ ḫaberlerin andan ala
Zamânında anuñ ḥakîm-i zamân
Hemân Ḫʿoca Tûsi'ydi ehl-i beyân
Anı ṣaldı ilçi ki Rûm'a vara
Didi şâh-ı Rûmî nicedür ara
Niçe gün gider ḫʿoca eyyâm ile
Melik Rûm'a irer hele kâm ile
Melik Rûm görür bunuñ ʿaḳlını
Sözi söylemeklikdeki naḳlını
Saḫun-dânlıġ içinde ḳâdirlıġın
Görür faẕl u dânişde hâẕırlıġın
Be-gâyet ḫired-mend ü şîrîn-zübân
Diyimez kimesne ḳatında beyân
Meger bir keşiş vardı anda ulu
İçi ṭaşı ḥikmet söziyle ṭolu
Ḳıġırdı Melik Rûm anı ki ol
Söz içinde baḥs ide ḫʿocayla bol
Didi kim elüñden gele mi senüñ
Ki sözde cevâbın viresin anuñ
Feṣâḥatda ḳamuyı ḳıldı ḫacîl
Belâġatda her ʿaḳlı ider ʿaḳîl
Keşiş aydur ol çünki ḥâẕır ola
Kimi söyleye diyü nâẓır ola
Bañа bir işâret idesiz hemân
Görem ki nice depredürmiş zübân

Cevâbın virüben ḫacil eyleyem
Bu sözden anı teng-dil eyleyem
Çün ol gün geçüp irte oldı yine
Ulu kiçi dîvâna ṭoldı yine
Keşiş ile ḫ̆oca bile geldiler
Biri birisinden ḫaber deldiler
Keşiş aydur iy ḫ̆oca safïa su'âl
İderem evet ṭoġru di ḳılma âl
Ki sizüñ nebî ʿavreti ḳıṣṣası
Nicedür di gitsün şehüñ ġuṣṣası
Meger ʿÂyişe'yi ki Ṣafvân ile
Bir oldı didilerdi bühtân ile
Yine âyet indi yalandur didi
Diyen anı kâfir olandur didi[74]

110

Bu melʿunuñ ol idi añdugı iş
Dilerdi ki anı yiñeydi keşiş
Çün işitdi bu sözi ḫ̆oca hemân
Dizin çökdi başladı söze revân
Didi kim sizüñ ʿÎsa'nuñ anasın
Nice işidür iseñ efsânesin
Bunun ḳıṣṣası daḫı oldur hemân
Evet diñle farḳın ideyim beyân
Budur farḳı ʿÎsâ anası gebe
Oluban ṭoġurdı yoġ iken baba
Velîkin bu bizüm nebî ʿavreti
Ṭoġurmadı oġlan çeküp zaḫmeti
Çün uşbu sözi ḫ̆ocadan aldılar
Ḳamu Rûmiler hep ḫacil ḳaldılar[75]
Pes añla ki sözi gözetmek gerek
Yirine dek anı özetmek gerek

Saḳın imdi sözde düşürmeyeler
Çoġuldaşuban söz üşürmeyeler
Ki Boḳraṭ aydur ki elden düşen
Durur durımaz lîki dilden düşen
Süñi oḳ yarasına ḫoşluk gelür
Evet dil yarası oñılmaz ḳalur
Daḫı Ḫ̆oca'dan key rivâyetdürür
Kim idrâk iderse ḫoş âyetdürür
Söz oldur ki aṣṣılı ola hele
Daḫı kendü vaḳtiyle dile gele
Ḳamu Fârisîler bu ḳaṣda uyup
Dimişler niçe menfaʿatler ṭuyup
Ki aṣṣılı söz söylemeyen kişi
Sözi vaḳti gelse dimeyen kişi
Ḫuṣûṣâ ki sözinde kâẕib ola
İçi ṭaşı yalan söz ile ṭola
Revâ degül añа ne ḥâcet dimek
Saḫun-dânlar içinde söz söylemek
Eger söyler ise peşîmân olur
Sözi gerçek ise de yalan olur
Şu sözde ki aṣṣı yoġ olsa ziyân
Gerekmez ki söyleye anı zübân
Birâhîm'e Ṣuḥfında dimiş Ḫüẕâ
Ki tâ yadlu sözlerden ola cüẕâ
Dimiş ʿâḳıl oldur zamânın bile
Her işinde sûd u ziyânın bile
Daḫı kendü işinde muḳbil ola
Dilin saḳlamaḳlıḳda kâmil ola
Yine ehl-i ḥikmet dimişlerdürür
Bizim-çün emekler yimişlerdürür
Ki endâzelü sözi dimek hümâm
Biliciliġüñ yarısıdur tamâm
Evet sözi ḫarcanmaḳ endâzele
Safïa yig dutarsañ diyeyim hele
Bu daḫı yarısıdur ululuġuñ
Ulularuñ içinde hoş-ḫûluġuñ
Kişi kendü mikdârını gözlemek
Göñülde yoġ u varını gözlemek
Yarısı-y-imiş bu da âsânlıġuñ
Bu ifrît-i nefse Süleymânlıġuñ
Bu-kez ḫalḳ içinde begenilmecük
Ḳamu encümenlerde ögilmecük

---

[74] Nur sûresindeki 24/11-20 âyetlere telmîh olunuyor.

[75] Lamiî-zâde Abdullah Çelebi (ölm. 1531)'de Letâif'inde bu latîfeyi nakleder, (Lamiî-zâde Abdullah Çelebi, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, 1978 Hzr. Yaşar Çalışkan, sh 31,32)

Yarısıdurur iymin olmaḳlıġuñ
Ḫalâyıḳ içinde yüzi aḳlıguñ
Bilisüz kişiden ırag olmacuḳ
Naṣîbi ol erden ferâġ olmacuḳ
Yarısı-y-imiş sâlim olmaḳlıguñ
Nişânı-y-imiş ʿâlim olmaḳlıġuñ
Meşeldür buyurmuşdurur tâziler
O nefsi depeleyici ġâziler
Ki dil yırtıcı bebrdürür hemân
Boşandurma kim seni vurur hemân

111

Dilin saklayan kimse râḥat olur
Saḳınmayan işi nedâmet olur

Ḥikâyet

Meger Muʿtaṣım kim ḫalîfe-y-idi
Şehenşehlik içinde ṭurfa-y-idi
Ḫorasân'a ilçi ṣalar kim vara
Dir añа ki ʿAmrubni Leys'i ara
Zamân ile ilçisi ʿAmr'a irer
Gehî ʿAmr'ı öger ü gâhî yirer
Ki ümîd-vâr ide virür ḫaber
Gehî ʿAmr'uñ içine ṣalar ḫaẕer
Vezîri var idi buʿAmr'uñ meger
Ayaġın durup diñler idi ḫaber
Ḳatı güç gelür ilçinüñ sözleri
Ġażabdan ʿaḳîḳa döner gözleri
Vezîr aydur ilçiye ide ḫiṭâb
Didügi söze tâ işide cevâb
Şu-kim sen oḳımaġıla gelmeye
Senüñ sürdügüñden ḫaẕer almaya
Bu sözi diyince küyermiş hemân
Buyurdı ʿAmir iy ḳapucı fülân
Vezîrün götine yüz aġaç vuruñ
Bu demde vuruñ küymeñ anı duruñ
Eline ʿaṭâ biñ fuluri virüñ
Bu ġammuñ soñına sürürı virüñ
Egerçî-ki sözi muḥaḳḳaḳdurur
Bize karşu söyledi nâ-ḥaḳdurur

Pes añla edepsüz keleci diyen
Kişidür yine ġuṣṣasını yiyen
Söz aṣlında gerçî girân-mâyedür
Fürû-mâye söylerse bî-vâyedür
Şu söz kim ululardan işidilür
Zamân ile söylemek iş idilür
Sözi söyleyen kişi endâzesüz
Düşe elden ayaġı başmaya düz
Mü'ebbed buyurmışdur ol merd-i Ḥaḳ
Ki soñra gelenlere ola sebaḳ
Söz ehliyle ṣoḥbet dileyen kişi
Sözini bişürmeklik olur işi
Çü söz bişmiş ola işiden alur
Eyüler ḳulaġında bâḳî ḳalur
Arasṭo dimişdür dutıcı gerek
Ki sözden maʿânî utıcı gerek
Şu söz kim bili-y-ile söylenile
Öñi ardı ne-y-ise ṣoylanıla
Diyene yitişür fevâyid iñen
İşidene irer ʿavâyid iñen
Didi Sündübâd ol ḥakîm-i zamân
Dileyen kişiler belâdan amân
Dilin baġlu dutsun ki diller añа
Ḳamu baġlu olup düşeler ṭañа
Ki bir laḥẓa dil yıḳdugını hemîn
Yapamaya yüz yılda ehl-i zemîn
Dilüñ cirmi azdur evet cürmi çoḳ
Dilinden emîn olmış âdemî yoḳ
El-lisânü ṣagîrü'l-cirmi ʿaẓîmü'l-cürmi[76]
Yavuz sözi söyleme dilden saḳın
Ki gide gümânuñ bulasın yaḳîn
Yavuz söyleyen yavuz işidiser
Yavuzlugıla pes ne iş idiser
Şu kişi ki sözinde nâ-bâk olur
Yine ol söze kendü ġam-nâk olur

Ḥikâyet

Hişâm-ı ḫalîfe ulu ḫân idi
Ḫilâfet maḳâmında sulṭân idi

---

76 "Dilin cismi küçük, suçu büyüktür."

112

Buyurdı melik Rûm'a nâme yazuñ
Da ʿunvânın anuñ bu nâme yazuñ
Diñüz min Hişâmi'l-emîri'r-reşîd
İle'l-mâliki't-tâġi vehve'l-merîd[77]
Nice kim buyurdıyise yazdılar
Yazanlar da ana uyup azdılar
Çün irdi melik Rûm'a nâme hemân
Ne didüğin oḳıdı bildi revân
Cevâbında yazdı ki ʿaḳlı olan
Sözi söylemeklikde naḳlı olan
Suçı yoġa düşnâm eyleye mi
Hem özini bed-nâm eyleye mi
Evet kim ki diline ḳâdir degül
Ne söylerse ʿaḳl ile nâẓır degül
Ne lâyıḳdur ol Tañrı ḳullarına
Şehenşâh ola ḥükm ide varına
Eger bende yazdursam itsem ḫiṭâb
Suâle muvâfıḳ olurdı cevâb
Ki min mâliki'r-Rûmi faḫru'l-enâm
İlâ mâliki'ş-Şâmi tâġî Hişâm[78]
Senüñ ne elüñden gelürdi diye
Fikir ḳaşuġıyla bu aşı yiye
Ḳatı şermesâr oldı bundan Hişâm
Ögüt dutdı andan düketdi kelâm
Benî Mûsa Dânâ buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Sözi dimedin baḳıcaḳ soñı ne
Peşîmânlıġ olmaz anuñ soñına
Şu söz kim dürüst ola vaḳti-y-ile
Dine virmez ol sözi vaḳti yile

Ḥikâyet

Meger Muʿtaṣım ol emîr-i zamân
Ḫalîfeydi key ulu ṣâḥib-ḳırân
O ʿaṣr içre var idi şâir Faṣîḥ
Söz içre belîġ u liḳâda ṣabîḥ
Gelür şâha bir medḥi oḳur tamâm
Be-ġâyet begenür sözini imâm
Ebû Ḫâtem idi anuñ ḫâzini
Bilürdi ḳamu çoġını azını
Buyurdı şehenşâhı kim şâʿire
Ebû Ḫâtem üçbiñ fulori vire
Hemân biñ fulorisini virdi ol
Ki tâ kendü mâlini artura bol
Ne deñlü ki öñince şâʿir yayan
Yügürdi vü yildi vuruban ṭaban
Daḫı çâre olmadı bir manḳura
Ayaġına ṣu indi ṭura ṭura
Meger kim ol esnâda taḳdîr ile
Nice çıḳışa kişi tedbîr ile
Kız oġlan ḳaravaş görüben sever
Ebû Ḫâtem altmış biñ altun sayar
Ṣatun alup anuñla ẕevḳa düşer
Anuñ ʿışḳı odiyle şevḳa düşer
Bu üç beyti şâʿir Bedîhî yazar
Ne vezninden ekser ne baḥrin azar
Sen inṣâf vir Ḥaḳ Ebû Ḫâtem'e
Muḫâlif iş işler şeh-i ʿâleme
Ki altmışbiñ altunı fiñ fiñ ṣayar
Şehenşâhuñ itdügi ḫayrı yoyar
Görüp ʿışḳa düşüp alur Ḳâsim'e
Ḫabersüz baḳ mâlik-i nâyime
Bunı ruḳʿa eyler eline alur
Şehenşeh ḳapusında iken gelür
Meger ḳapucı-başı anuñ ile
Yaranlar idi yiye içe bile
Virür ruḳʿa'i ḳapuçıya revân
Girüben oḳur şâh öñinde hemân

113

Şehanşah didi bu kez ḫâdime
Kim imiş diyüvir ya biz Kâsim'e
Didi ḫâdim añа i şâh-ı cihân
Senüñle müzeyyen zemîn ü zamân

---

77 "Doğru, dürüst hükümdar Hişam'dan, azgın, sapkın krala..."

78 "Varlıkların iftihâr ettiği
Roma kralından, azgın Şam hükümdârı
Hişâm'a..."

Sevüp aldugı ḳaravaş adıdur
Ki Ḫurşid idinüp Ferahşâd'ıdur[79]
Şehenşâh endîşe ḳıldı tamâm
İnandı ki kendüyi almış menâm
Dimiş kim eger ben uyımasadum
Buyurdukları sözi şımasadum
Benüm buyrugum dahı şınmaz idi
Bañia şâʿir el böyle şunmaz idi
İki yılda altmış biñ altunıla
Ḳaravaş alan kime eylük ḳıla
Hemân ʿazl ḳıldı Ebû Ḫâtem'i
Getürdi anuñ başına matemi
Evet şâʿire çoḳ ʿaṭâ eyledi
Anuñ tabʿını pür-ṣafâ eyledi
Ki yirinde söyledi söyledügin
Biregüye yas oldı buna dügin
Şu söz kim agızdan hümâyûn çıḳar
Anuñ ṣâḥibi ḥâli meymûn çıḳar
İmâm-ı ʿAlî'den rivâyetdürür
Ḳamu mühtediye hidâyetdürür
Ki devlet kişiye dilinden gelür
Saʿâdet kişiye dilinden gelür
Sözün nevʿi dörd imiş iy şehriyâr
Kimisi yaramaz kimisi yarar
Ya hem bileler hem-de söyleyeler
Añılınca her demde söyleyeler
Yaḫûd ne bileler ne söyleyeler
Yaramazdurur çün ne söyleyeler
Yaḫûd diyeler ille bilmeyeler
Ya bileler illâ ki dimeyeler
O söz kim bilüp söyleyeler anı
Ki şâd eyleye bu bedende canı
Bu dîn ile dünyâyı muṣliḥ olan
Söz imiş bile diye andan ṭolan
Ne bile ne diye şu sözi ki ol
Ziyân arturur dîn ü dünyâda bol
Diye bilmeye sol sözi kim anı
Ḫüdâ-yı ʿAlîm ü Ḥakîm ü Ġanî

Müşâbih viribidi Peygambere
Kiʿâḳıllara ʿaczini göstere
Bilürseñ-de şol sözi ḳılma maḳâl
Ki yalan ola yâḫud ʿaḳla muḥâl
Bu dört nevʿi sözi ki didüm sañia
İkişer yüzi var ḳulaḳ vur bañia
Biri zişt birisi nîkû-y-imiş
Yaramazı dir kim-ki bed-ḫû-y-imiş
Evet sen dürüşgil ki kendözüñe
Eyü yüz ḳılavuzlaya sözüñe
Ki tâ işidecegez ehl-i ḳabûl
Ḳabûl ide taḥsîn eyleyü bol
Ḫired-mendi sözinden añladılar
Ki andan niçe nesne ṭañladılar
Buyurmışdurur ol ʿAlî Murtażâ
O kân-ı riyâżet o baḥr-i rıżâ
Her er dili altında gizlidürür
Ya ẓâhirde kördür ya gözlüdürür
El-merʾü maḫfiyyün taḥte lisânihi[80]
Niçe niçe söz var ki maʿnîde zişt
Diyen döşegi ḫâk u yaşdugı ḫişt
Velîkin hemân ol sözi kişi var
Feṣâḥatle söyler sözi kişi-var
Ki düşvâr gelmez işidenlere
Biliyle cihânda iş idenlere

114

Bu maʿnîde bir ḫoş ḥikâyet işit
Sözi söylemeklige âyet işit

Ḥikâyet

Ki Hârûn ḫalîfe ulu ḫân idi
Maʿânî diyârında sulṭân idi
Düşünde görür bir gice nâ-geh-ân
Ki dişleri çıkmış boş olmış dehân
Muʿabbir gerek didi getürdiler
Ulu-zâdeler ayagın dürdiler

[79] Şeyhoglu Mustafa'nın 1387'de yazdığı dini-tasavvufî aşk mesnevîsinin kadın ve erkek kahramanlarına telmîh olunuyor.

[80] "Kişi dilinin altında gizlidir." (Hz. Ali)

Mu'abbir işitdi düşin söyledi
Öñü-y-ile ṣoñın nedür ṣoyladı
Didi yâ ḫalîfe sen uzun yaşa
Ki lâyıḳ kişisin sen uzun yaşa
Ḳamu aḳribâ senden öñi öleler
Sen anlaruñ ölesin öñi olalar
Bu sözi diyince küyermiş hemân
Ḳaḳıdı vü buşdı kelâmına ḫân
Buyurdı götine yüz aġaç vuruñ
Döge döge anu ḳapudan sürüñ
Ki benüm ḥużûrumda ḳılmadı bâk
Bunuñ gibi söz söyledi derd-nâk
Daḫı bir mu'abbir buluñuz didi
Benümle ol olsun yaluñuz didi
Yine bir mu'abbir bulup aldılar
Ḫalîfe ḳatına bile geldiler
Ḫalîfe añа daḫı didi düşin
Ki gördiydi çıḳmış idi hep dişin
Mu'abbir didi kim ḥişâh-ı zamân
Senüñle müşerref mekîn ü mekân
Sizüñ yaşıñuz aḳribâdan uzun
Olısardurur Ḥaḳ idipdür füzûn
Ḫalîfe didi kim söz oldur hemân
'İbâretde görindi yahşi yaman
Buyurdı biñ altun vireler añа
Ki tâ pâdişâhı du'âdan añа
Bu söze münâsib yine bir daḫi
Laṭîfe işitdüm diyeyim aḫî

Laṭîfe

Meger şehr-i Mardin'de Ḫoca Hümâm
Yaturdı yanında ḳucışup ġulâm
Ġulâmını ḫoca yimek istedi
Añа ḥâcetini dimek istedi
Ġulâma beri döndür arḳañ didi
Ki maḳṣûda irmege ḳaydın yidi
Ġulâm aydur añа ki iy ḫoca hey
Bu vech ile söyleme olmadı key
Didi ḫoca kim pes ne dimek gerek
Bu sözi ne âyîne dimek gerek
Dimiş di ki yönüñ añaruya dön
Sözi şeyle söylemegi añlayun
Hemân ma'ni birdür 'ibâret cehân
Eyü sözden olur müşerref cihân
Şu 'âḳıl ki kâfi vü kâmil ola
Ma'ânî ṭabî'atda ḥâṣıl ola
Gerek kim sözi çün beyân eyleye
Saḫun-dânlara söz 'ayân eyleye
Vücûh-ı kelâmı ri'âyet ḳıla
Maḳâmına göre 'ibâret ḳıla
Ki tâ ḫalḳ içinde saḫun-dân ola
Ne defîlü güc ise söz âsân ola
Saḫun-dân odur kim ne söyler ise
Saḫun-dânlar ile ne ṣoylar ise
Hemîn ḳadr-i fehme muvâfıḳ diye
Ḳamu sözini ḥâle lâyıḳ diye
Ki 'âḳıllara ḳıldı Aḥmed ḫiṭâb
Dutan 'âḳılüñ işi 'ayn-i ṣavâb

115

Sözi ḫalḳa miḳdâr-ı 'aḳl ile diñ
Eger 'aḳla varmasa naḳl ile diñ
Kellimu'n-nâse 'alâ ḳadr-i 'uḳûlihim[81]
Bilüp söyleyincek kişi sözini
Mu'azzez ḳılur ḫalḳa kendözini
Eger bilmez ise didügi sözi
Hemân ḫor olur ḫalḳ içinde özi
Ne söz kim nüzûl ide dilden dile
Maḳâma göre sözi dilden dile
Didi ittifâḳ ile hep ehl-i ḥâl
Li külli maḳâmin maḳâlün maḳâl[82]
Bu ṭavrı dutan ehl-i 'irfân olur
Ma'ânî diyârında sulṭân olur
Saḳın sözde da'vî-yi bî-ma'niden
Yalan söze taḳrîr çün ya'niden
Eger nesne ṣorarlar ise için
Ki eydiviresin ṭaşın u için

---

81 "İnsanlara akılları mikdarınca söz söyleyiniz" (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut, 1351 C.I, sh.196)

82 "Her makamın bir sözü vardır."

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İçin taşın endîşe eyle sözüñi
Bu-kez ḫalḳa var ise söyle sözüñi
Eger bilmez iseñ dürüş cehd ḳıl
Göñülden ol Allâh ile ʿahd ḳıl
Bilesin hem eydiviresin tamâm
Ki maḥbûb idine seni ḫâṣ u ʿâm
Melâlet deminde ḫiṭâb eyleme
Su'âle güzâfın cevâb eyleme
Ki ḫalḳ içre olmayasın şermesâr
Bu-kez barmaġıla olasın müşâr

Ḥikâyet

Meger kim zamânında kisrâ-yı şâh
Uluya kiçiye ol idi penâh
Vezîri hemân Ḫ̈oca-y-idi anuñ
Tenindeki cân Ḫ̈oca-y-idi anuñ
O devr içre Ḫ̈ocaydı ulu ḥakîm
Ki ṭabʿı selîm idi luṭfı delîm
Bu eşkâl-i ʿâlemde ʿibretleri
Sanâyiʿ yüzündeki ḥikmetleri
Ol idi zamânında teftîş iden
Özine hemân anları iş iden
Ḳażâ-y-ile bir gün melâle düşer
Beşer ṭabʿıdur çün kelâle düşer
Gelür bir ḳarı nâ-geh-ânî buña
Suâl eyleyüben düşürür buña
Bilimez suâle ne vire cevâb
Ki ḳarı ḳatında görine ṣavâb
Bu-kez Ḫ̈oca aydur i ḫâtûn kişi
İ mestûre ḫâtûn kişiler işi
Bu sen ṣorduġuñı sözi bilimezem
Geregince fikrini ḳılımazam
Ḳarı dir şu sözi-de bilmeyicek
Ṣunup fikrüñi âlini ilmeyicek
Ne ḥükm ile yirsin bu niʿmetleri
Ne vech ile bulduñ bu ḫıdmetleri
Ḳatı şerm-nâk oldı Ḫ̈oca hemân
Birez durdı ḥayretde beste-zübân
Digiçden kiyik zûr u zâre düşüp
Cevâbın virür yaʿni ʿâre düşüp
Dimiş kim yidügüm bilüm degüldür
Sözümde ḥalâvet dilüm degüldür
Saḳın imdi sen sözi teftîş ile
Digil dime zinhâr teşvîş ile
Dahı her bir işüñde tavsîṭ ḳıl
Ne ifrâṭ eyle ne tefrîṭ ḳıl
Ki işüñi ḫayırlusı ortancıdur
Ḳamu sözlerüñi uşbu söz gencidür
Ḫayru'l-umûri evsâṭuhâ[83]

116

Sözüñde işüñde ḫafîfin gözet
Ḥabîbüñi ẓarîfin laṭîfin gözet
Ḫıred-mend-i muḳbil şu kişi ola
Kişi işledügi nesne işi ola
Taʿalluḳsuz işlere meşġûl olan
Kişidür meḥâfilde maḫẓûl olan
Ne cemʿiyyet içre ki oturasın
Gerek söyleyene ḳulaḳ vurasın
Ki her bir dil aġzın ne sözden açar
Nice söze varur ne yüzden ḳaçar
Ḳamu sözlerin żabṭ iderseñ hemîn
Nolısar bilürsin olursın emîn
Firâset çırâġını elden ḳoma
Degüldür anı bek dut elden ḳoma
Ki tâ cehl ẓulmetlerinden seni
Ala nûr-ı ʿilmile ḳıla ġanî
Ne söyleyecek iseñ endîşe ḳıl
Her işüñde endîşe'i pîşe ḳıl
Ki endîşesüz söz nedâmet virür
Nedâmet kişiye melâmet virür
Saḳın serd sözleri söylemegil
Ki işitse serd olmaya germ dil
Sovuḳ sözdürür toḫmı düşmenligüñi
Dimegil gerekse safïa senligüñi
Dinilmiş sözi cehd idegör ṣıma
Ki bir şişedür söz ki degül ṣıma
Ne söz kim dilüñe revân ide dil
Saḳın anı endîşesüz dimegil

---

83 "İşlerin hayırlısı orta halli olanıdır."

Sözüñ ʿâmını ʿâm âdemlere
Digil ḫâṣını ḫâṣ maḥremlere
Ki tâ ḥadd-i ḥikmetde dutup ṣebât
Belâdan ḳażâdan bulasın necât
Ne yirdeki bir söz edâ idesin
Taṣavvur idüben edâ idesin
Delîl isteyenler sözüñe hemân
ʿAleʾl-fevri ḳılma delîlüñ beyân
Sözi vefḳ-ı ṭabʿ üzre taḳrîr ḳıl
Ṭabîʿat dilegince taḥrîr ḳıl
Ki tâ irişesin selâmetlıġa
İrişmeye aduñ melâmetlıġa
Sözi şöyle ḫarcan ki dükenmeye
Elüñ irişibile ṣunsañ neye
Sözi çoḳ bil illâ ki az söylegil
Ne söyler iseñ söyle öz söylegil
Ḥaḳîḳatda ḫâmuşluġ añla hümâm
Selâmetlıġuñ mâyesidür tamâm
Evet her ne yirde gerekse degil
Ögül ḫalḳa sözi yirinde digil
Ne delîlü ki ḥikmetde olsañ vaḥîd
Seni ögme tâ kim olasın ferîd
Kişi kendüyi ögse mezmûm olur
Gider iḥtirâmı vü maḥrûm olur
Özin nesne bilen ḳalur nesnesüz
Diyimez söz ehline bir nesne söz
Nitekim o bir pîr-i müftî bile
Çekişdiydi Seyyid Hüseynî-y-ile

Ḥikâyet

Meger Şâh-ı Ṣâḥib şehenşâh iken
Hümâ gölgelülerle hem-râh iken
Ulu taḫtı Rey şehriyidi anuñ
Hem aṣlıyle rey şehri-y-idi anuñ
Meger şehr-i Zengân'da taḳdîr ile
Bu seyyid çekişürler ol pîr ile
Hüseynî nesebden ululuḳ ṣatar
Anı pîr-i müftî yabana atar
Çıḳar pîr menberde taḳrîr ider
Ne müşkil ki söyleye tefsîr ider

117

Ṭomışur oturur Ḥüseynî hemân
Penâh idinüben Hüseyn'i hemân
Biri birisinün yüzine söger
Bu anı o bunı söz ile döger
Hüseynî ḳatı ḳaḳıyuban añа
Söger pîr-i kâfir diyüben añа
Görür pîr anuñ kâfir oḳuduġın
Alur zihn eli ḥâżır o ḳoduġın
Dek otur bire hey ḥarâm-zâde dir
Bu ḥikmet ḳażâsında nâ-zâde dir
Bu sözi işidür Ḥüseynî hemân
Vurur yire dülbendin ider fiġân
Ki ben âl-i peyġamber olam bañа
Ḥarâm-zâde diye yavuz söz añа
Hem ol dem binüben gider Ṣâḥib'e
Bu sözden şikâyet ider Ṣâḥib'e
Çün işitdi Ṣâḥib sözini anuñ
Esirgedi ġâyet özini anuñ
Viribidi ḳullar ki pîri revân
Alup geleler virmeyüben amân
Gelüp aldılar pîri Zengân'dan
Umar pîr kim gide jeng andan
Çün irişdi pîr öñüne Ṣâḥib'üñ
Bilimedi kim öñi ne Ṣâḥibüñ
Didi Ṣâḥib añа ki iy pîr-i dâl
İçüñ taşuñ almış tekebbür ḍalal
Çü sen pîr olasın ü müftî imâm
Şerîʿat diyârında olup hümâm
Niçün âl-i Peyġamber'e sögesin
Añа ceddi anuñ sañа sögesin
Di imdi bu nefyüñi iṣbât ḳıl
Ki sözüñden incindi cân ile dil
Yaḫud bir ʿuḳûbet ḳıluram sañа
Ki cümle cihân ehl-i düşer ṭañа
Dimiş pîr añа kim eyâ şâhumuz
Sipihr-i meʿâlîdeki mâhumuz
Özidür ki bu işe olur güvâh
Benüm ne suçum var ki ḳaḳıya şâh
Ḳamu ehl-i Zengân bilür ḫâs u ʿâm
Ṭanuḳlıḳ virürler bu işe tamâm

Ki ben ʿaḳd ḳıldum be-ehl-i ṣalâḥ
Atası-y-içün anasına nikâh
Bafia ḫalḳuñ içinde kâfir didi
Didüm sen ḥarâm-zâde kâfirdi di
Bilürsiz ḫo bâdîler ezlemdürür[84]
Bu söz ittifâḳî müsellemdürür
Ḥaḳîḳatde küfrümi bildi-y-ise
Sözi-y-içün endîşe ḳıldı-y-ise
Nikâh itse kâfir ḫo câyiz degül
Bu sözden pes ol kişi fâyiz degül
Ve ger bilmedin didiyise sözi
Bu-kez ḥadd-i ḳaẕf ur göyünsün özi
Hüseynî utandı ḳatı ol zamân
Düşüp ḥayrete ḳaldı beste-dehân
Bu-kez bildi kim her sözini kişi
Bilüp söylemese çürürmiş işi
Pes afila ki âdem saḫun-gû gerek
Saḫun-dânlıġ içre hemîn o gerek
Dilin çeyneyici söz ehli degül
Nice diye eyde söz ehli degül
Ne deñlü ki yaşuñ olursa delim
Söz işit ki sözde olasın ʿalîm
Söz işitmese kişi söyleyimez
Öñi-y-ile soñını şoylayımaz
Eger anadan ṭoġıcak oġlanı
Işuz yirde besleselerdi anı
Ki bir âdemîden söz işitmese
Hemân lâl olur söyleyimez nese
Bilürsin ḫo her lâl saġır olur
Dili gibi kulaġı aġır olur

118

Pes afila ki sözi işitmek gerek
Sözüñ mûcibince iş itmek gerek

Ḫâtime

Tamâm oldı bâbı saḫun-dânlıġuñ
Maʿânî diyârında sulṭânlıġuñ

Saḫun-dan olanlar cüvân-merd olur
Cüvân-merd olanlar hemân ferd olur
Oḳı imdi yigirmi altıncı bâb
Cüvân-merd olmaḳdan ider ḫiṭâb

BÂB-I BÎSTÜŞEŞÜM ENDER RESM ü ÂYÎN-İ CÜVÂN-MERDÎ

Cüvân-merdligi pîşe idinene
Gice gündüz endîşe idinene
Gerek bile aslı ne-y-imiş anuñ
Ḳopacagı ne nesne-y-imiş anuñ
Bile evvelâ üç sıfat var imiş
Ki üçi biri birile yâr imiş
Şular kim ol Allâh'a ḫâṣ oldılar
Belâ duzaġından ḫalâṣ oldılar
Hep ol üç sıfatdan ẓafer buldılar
Anı terk idenler ḫaṭar buldılar
Biri ʿâḳıl olmaḳ seḫâvet biri
Ki birisi devlet saʿâdet biri
Üçüncisi merdümlik oldı anuñ
Cihân eylügi-y-ile ṭoldı anuñ
Her âdemde bu üç sıfat var imiş
Daḫı mâye-i maʿrifet var imiş
Evet bu ʿavâyıḳ ʿalâyıḳ anı
Daḫı hây u hû-yı ḫalâyıḳ anı
Olardan ırağ eyler imiş ırak
Bulardan ırağı elüñden bırak
Anuñ-çün ki âdem mürekkebdürür
Başından ayaġa mürettebdürür
Mürekkebdürür lîkin ezdâddan
Muḫâlifdür ecnâs ü efrâddan
ʿAnâṣır ṭabâyiʿdür erkân ile
ʿAḳıl nefs daḫı bile cân ile
Ne diyem ne-kim ʿâlem içinde var
Arasañ ḳamu âdem içinde var
Budur nusḫa-i câmiʿa ʿâleme
Budur lemʿa-i lâmiʿa ʿâleme
Budur mażhar-ı sırr-ı Yezdân-ı ġayb
Budur maḥrem-i luṭf-ı Raḥmân-ı ġayb
Ne-kim âdemîye keşâfet gelür
Leṭâfet gider ü şekâlet gelür

84 "Bedeviler küfür ve nifak yönünden daha şiddetlidir." (Tevbe, 9/97) ayetine telmih olabilir.

Ṭabâyiʿden irer ḥuṣûli anuñ
Bu-kez câna olur vuṣûli anuñ
Daḫı bil-ki sûretle ḥarket bile
Ḥayât ile âdemde ḳuvvet bile
Felekten yitişür bilenler bilür
Ne-kim añа lâyıḳdur anı ḳılur
Ḥavâsı ki âdemde peyẕâ olur
Heyûlâsı-y-ıla hüveyẕâ olur
Evet bâṭını nefs-i külden irer
Bu sözler dilüme göñülden irer
Egerçî-ki bunlarda çoġ oldı ad
Evet ḳamusından bir imiş murâd
O bir cân imiş biñ görinen bize
Key añlañ söz aṣlını didüm size
Taʿalluḳ biri biñ ider bî-gümân
Yakînî bilür kim ide imtiḥân
Tecerrüd biñ olır ise bir ḳılur
Ne-kim ḥaṣrı yoġ ise ḥâṣır ḳılur
Ne var ise âdemde maʿlûmdur
Ki hep yirlü yirince maḳsûmdur
İşâret idincek muʿayyen olur
Beden şehri andan müzeyyen olur

119

Evet ʿilmi bilmediler ḳandadur
Nirede ki Tañrı ḳodı andadur
Bu defîlü bilürler ki cân iledür
Ki ol cân cenân u cihân iledür
ʿİlim maʿrifet ʿaḳla ser-mâyedür
ʿAḳıl gün ʿilim maʿrifet sâyedür
Ḳaçan sâye hem-reng-i ḫûrşîd ola
Naṣib ol zamân rûḥa tecrîd ola
Bu iş her kişiye müyesser degül
Ḫuṣûṣâ şu kim ʿışḳa hem-ser degül
Şu defîlü dutubdur nüfûsı ḥicâb
Ki ḳaṣd itse ʿaḳl eyleyimez ḥisâb
Anuñçün dürür iḫtilâf olduġı
Bu ḫalḳ arasında ḫilâf olduġı
Kimerkisi ḥayvân-ṭabîʿat olur
Girân-cânlıġ añа ṣanîʿat olur
Kimisi ḫafîf ü laṭîf-i zamân
Ḥabîb ü ḥarîf ü ẓarîf-i zamân
Kime nâz ü niʿmet firâvândurur
Kimi cevr ü miḥnetde nâlândurur
Kimi kâfir oldı esîr itdiler
Kimisini ʿâlemde mîr itdiler
Kimüñ kim teni cânına muʿtelif
Olımaya belkim ola muḫtelif
Leṭâfet bulımaya ten cânlayın
Ki taḫtında ola Süleymân'layın
İrişmeye envârı cânuñ añа
Virilmeye hem varı cânuñ añа
Anuñ iʿtidâli iñen süst olur
Evet nefsinüñ cehli key cüst olur
Kimüñ nefsi cânına yâr olmasa
Anuñ işlerine yarar olmasa
Girân-ṣûret ü hem ḳatı künd olur
Açılmaz u gülmez iñen tünd olur

İḫtilâf-ı Nefs Bâ-ʿAḳl

Kimüñ nefsi ʿaḳlına uymaz ise
Küdûretleri çoḳ ṣafâ az ise
Anuñ re'y u tedbîri olmayısar
Cihân eylügi-y-ile ṭolmayısar
Hem erlik de gelmez anuñ gibiden
Gören vâye almaz anuñ gibiden

İttifâḳ-ı Nefis Bâ-ʿaḳl

Kimüñ ʿaḳlına nefsi olsa muṭîʿ
Biri müsteṭâʿu biri müsteṭîʿ
Anuñ gibi kimse müdebbir olur
Nirede yürürse müfekkir olur
Añа feyż-i Yezdân iner her zamân
Añа luṭf-ı Raḥmân irer her zamân
Hem erlik de anuñ gibiden gelür
O maḥbub-ı cânuñ gibiden gelür

Ḫitâb-ı Cüvân-merdân

İşit imdi bir ḫoş kelâm-ı daḳîḳ
Diyeyim ʿaṭâna olayım ḫaḳîḳ

Bil evvel-ki erlik cüvân-merdlige
Cihânuñ içinde hemân ferdlige
Didi ehl-i ḥikmet ki ṣûretdürür
Bularuñ işi ḫod ḥükûmetdürür
Seḫâvet evet cânı-y-imiş anuñ
Daḫı maʿdeni kânı-y-imiş anuñ
Ḥavâsı anuñ ʿilm imiş bilesin
Ne-kim añla lâyıḳ olur ḳılasın
Maʿânî hem anuñ ṣıfatı-y-imiş
Maʿânînüñ ol-daḫı ẕâtı-y-imiş
Anı ḳısmet eyledi ḥükm-i ezel
Ki bulınmaz ol ḥükm içinde ḫalel

120

Kimisine ten degdi kimine cân
Ya şimdi gedâdur yaḫûd oldı ḫân
Kimisine ikisi oldı naṣîb
Anuñ-çün ki ola Ḫüda'ya ḥabîb
Kimisine dördin naṣîb itdiler
ʿAcîb olmaya kim ġarîb itdiler
Şular kim naṣîb oldı anlara ten
Öñürdi didüm ḫod dimegil neden
Sipâhîler oldı ve ʿayyâriler
Aḫîler bilesince bâzâriler
Kim anlardan erlik adın daḳına
Bu-kez ol yañla bu yañla baḳına
Cüvân-merd ḳorlar anuñ adını
Ki eylük ile vurdı bünyâdını
Şular kim ten ü cân naṣîb aldılar
Olar luṭf u iḥsân naṣîb aldılar
Olar ehl-i faḳr u taṣavvufdurur
Ki işleri terk-i taṣarrufdurur
Bular erligine cüvân-merdligüñ
O serverligine cüvân-merdligüñ
Veraʿmaʿrifet didiler ad ile
Ki iki ṣıfat didiler ad ile
Şular kim ten ü cân yanında ḥavâs
Naṣîb aldı anlardur eşrâf-ı nâs
Olar ehl-i ḥikmet daḫı enbiyâ
Olara uyar evliyâ aṣfiyâ

Bular erlige faẓl-ı nâm itdiler
Bu söz ile ḳaṣdı tamâm itdiler
Olar ṣırf revḥâniler oldılar
Ne şeytânı Raḥmâniler oldılar

Beyân-ı Merdümi

Bu-kez erligüñ aṣlı üç nesnedür
Evet anuñ üçi de güç nesnedür
Biri ol ki ne dirse anı ide
İkinci bu kim ṭoġruluġa gide
Üçüncisi oldur ki ṣâbır ola
Ṣabır sînesinde mücâvir ola
Daḫı bil-ki bu üç ṣıfat kim didüm
Üçi daḫı key güç ṣıfat didüm
Didüm-aḫı üç ṭâyife aldugın
Anuñla cüvân-merd olup ḳaldugın
Egerçî-ki ṣûretde üçdür hemân
Evet maʿnide ister iseñ cehân
İşit imdi ol üç ṣıfâtı yine
İderseñ söze iltifâtı yine
Bu üç ṭâyifeye üleşdüreyim
O sözleri ʿaḳla ulaşdurayım
Bil evvel ki ʿayyârlarven ḳatı
Cüvân-merd olup gör olan himmeti
Odur kim nice dürlü anda hüner
Bulına ki anlardan arta güher
Biri bu ki merdâne olmaḳ gerek
Her işinde yigâne olmaḳ gerek
Daḫı ṣâdıḳu'l-vaʿd ola hem ṣabûr
İñen pâk-şalvar u ġâyet ġayûr
Biregünün aṣsısı-y-içün ziyân
Ḳabûl eyleye kendözine ʿayân
Muʿâvin ola ʿâciz olanlara
Bahâdurlana ḥâciz olanlara
Yavuzluġa eylük mükâfât ide
Gerekmez cezâsını âfât ide
Daḫı girçek ü ehl-i inṣâf ola
Yaramaz ki dâyim işi lâf ola
Kimüñle ki nân ü nemek yiyeler
Anuñ ḥaḳḳı-y-içün emek yiyeler

121

Bu evṣâfı her kim saḳınur olur
Cüvân-merdlik adın daḳınur olur
Eger dikḳat ile iderseñ naẓar
Ol üçdür bu evṣâfdan mu'teber

Ḥikâyet

Meger kim Kuhistân'da ʿayyârlar
Otururdı bostânda ʿayyârlar
Bir er geldi anlara virdi selâm
Diledi ki ardınca ide kelâm
Didi Merv ʿayyârları size
Selâm itdiler ḳamu varı size
Didiler biz anlara iki suâl
İdevüz cevâbına ger intiḳâl
İderlerse biz anlara ṭapalum
Bizüm ḫânedân ḳapusın yapalum
Ve ger bilmezlerse lâyıḳ budur
Cüvân-merdlige hem muvâfıḳ budur
Ki anlar gelüben bize ṭapalar
Hem öz hânedânlarını yapalar
Didiler suâli di bir görelüm
Fikirle nedür anda sır görelüm
Didi biri ol-kim cüvân-merdligi
Beyân eyleyesiz geregi bigi
İkinci suâli nedür diyeyim
Anuñ-da meâli nedür diyeyim
Ol oldur ki ʿayyâr yol üstine
Dururken birez yoluñ ol üstine
Geçüp gitse bir kişi ḳaça ḳaça
Ya irkek yaḫûd dişi ḳaça ḳaça
Anuñ ḫaşmı ardınca gelse hemân
Depelemek içün ḳomayıp amân
Bu ʿayyâra şorsa ki tiz tiz bir er
Gelüp geçdi-y-ise vir andan ḫaber
Cevâbında geçdi dir ise eger
Cuvân-merdliginden özini eger
Anuñ-çün ki bir cânı öldürmege
Sebeb düşer ol anı öldürmege
Ve ger dirse geçmedi yalan olur
Cuvân-merdlik içinde nâ-dân olur
Pes eydüñ cevâbın ne vire cevâb
Ḫaṭâ olmaya bel-ki ola ṣavâb
Çün işitdi bunlar suâlin anuñ
Nedür bilmediler me'âlin anuñ
Biri birisine baḳışdı bular
Birez duruban göz ḳaḳışdı bular
Meger bunlarıñla bir er var idi
Bulardan daḫı ḳatı ʿayyâr idi
Fuḍayl idi adı didi kim baña
İcâzet virürseñüz eydem aña
Cevâbını iki su'âlüñ daḫı
Ara yirdeki intiḳâlüñ daḫı
Didiler cevâbın diyivir aña
Ḫaṭâsuz ṣavâbın diyivir aña
Didi kim cuvân-merdligüñ aṣlını
Diyeyim ideyim sözüñ faṣlını
Ol oldur ki kişi idecegini
Dile gele aña nidecegini
Daḫı ṣabrı kendüye yoldaş ide
Cuvân-merdligi ʿâleme fâş ide
İkinci suâlin cevâbı budur
Ḫaṭâsuz cevâbuñ ṣavâbı budur
Ki ʿayyâr bir iki adım ada
Bu-kez varuban dura ol arada
Diye tâ ki ben buraya gelmişem
Neye geldüm ise aña ḳalmışam
Kimesne gelüp buradan geçmedi
Ya arḳın yüriyüp yaḫûd ḳaçmadı

122

Çün aldı cevâbını ilzâm ile
Durup gitdi anlara ikrâm ile
Pes añla ki şûrî cuvân-merdligi
Dimişem żarûrî cuvân-merdligi
Ne aṣl ile olursa ʿayyârda
Ya ʿayyâr olanda yaḫûz yârda
Sipâhîlerüñ-de hemân böyledür
Ki ʿâdetleri her zamân böyledür

Evet ḳonuġ almaġ u olmaḳ bile
Sehâsı ḳulaḳlara ṭolmaḳ bile
Sipâhîde nâ-çâr olsa gerek
Bu üç hû añа yâr olsa gerek
Bu-kez ḥıdmet ile ser-efgendelik
Kimi görür ise añа bendelik
Bularunla zen-dost olmaklıġ er
Sipâhîlere oldı ġâyet hüner
Evet ᶜayb olur kim-ki ᶜayyâr ise
Bularuñ gibi ḫûları var ise

Cuvân-merdî-yi Bâzâriyân

Şu kimse ki bâzâr ehli ola
Yaramaz ger âzâr ehli ola
Gerek ṣatup almaḳda şîrîn-zübân
Ki ṭatlu söze meyl ider cümle cân
Oran ile aṣṣıya ḳâniᶜ gerek
Dimezven ki artuġa ṭâmiᶜ gerek
Şirâsın yalan dimeye şûmdur
Kim añа uyar ise maḥrûmdur
Kaçan ᶜavret oġlanla bâzâr ide
Gerekmez ki aldayuban zâr ide
Revâ görmeye ḥayfı anlara ol
Uyarsa cuvân-merd olanlara ol
Ṭaş ile terâzûyı dutġıl tamâm
Cihânuñ saᶜâdetin utġıl tamâm
Sakın ḫâyin olmaġıl ortaġuña
Yavuz kimse ḳondurma otaġuña
Ödünc virici ol ki ġâyet gerek
Eger dir iseñ ki saᶜâdet gerek
Yalan girçek and içme ḳıl iḫtirâz
Dilersen eger bulasın iᶜtizâz
Bu ṭavrı ticâretde yâd eyledük
Bunuñ yâdına anda dâd eyledük
Oḳı gör tamâmın bilem dir iseñ
Anuñ buyruġını ḳılam dir iseñ
Biz imdi beyân idelüm anları
Gümândan ᶜayân idelüm anları
Ki cânı teni hem cüvân-merdligüñ
Olara müsellem cüvân-merdligüñ

Cuvân-merdî-yi Ehl-i Faḳr

Fakîr-i cuvân-merd ol imiş hemân
Ki ḥaḳ söyleyici ola her zamân
Yalan söylemege gönül virmeye
Daḫı kimsenün göñline irmeye
Dili ṭatlu hem çerb-güftâr ola
Saḫun-dân u maḳbûl-girdâr ola
Veraᶜ maᶜrifet kânı olmaḳ gerek
Halâyıḳ ten ol cânı olmaḳ gerek
Taᶜaṣṣubdan el çekse gerek faḳîr
Ṣafâ toḫmını ekse gerek faḳîr
ᶜAyıbdur ki anlar ola ḫışm-nâk
Ki ḫışm oddur ᶜaḳlı ider helâk
Yiri olsa hem emr-i maᶜrûf ide
Özin nehy-i münkerle mevṣûf ide
Nifâk u tamaᶜdan müberrâ ola
Dilerse ki göñili muṭarrâ ola
El irdükce ḥâcet revâ eyleye
Özine saᶜâdet revâ eyleye

123

Daḫı dîni dünyâya ḫarcanmaya
Hem uḫrâyı ûlâya ḫarcanmaya
Daḫı perdesin ḫalḳuñ itmeye çâk
Ki tâ bulmaya perdesi intihâk
Eger bir kişiye naṣîhat ḳıla
Gerek kim maḥallini ḫalvet bile
Ki ḫalḳ içre virmek naṣîḥat ᶜîtâb
Olur didiler câna irer ᶜiḳâb
En-nuṣḥu beyne'l-mele' taḳrîu[85]
Melâm itmeye fâsıḳı fısḳ ile
Ne söylerise söyleye rıfḳ ile
Gerekmez ki fetvâ vire ḳan içün
Ya ḥaḳḳ içün ola ya bühtân içün
Bilimedügine hem iḳrâr ide
Yaramaz eger añа inkâr ide

85 "Kalabalık arasında öğüt vermek azarlamaktır."

Ḳaçan añа inkâr ide farḳı yoḳ
Ḥalâyıḳdan anuñ evet zerḳı çoḳ
Ki her kimse bilmedügini yirer
Öger şunı kim añа ʿaḳlı irer
Ḳâle ʿAlîyyü Kerrem-Allâhu vecheh
El-mer'u ʿadüvvü limâ cehileh[86]

Cuvân-merdî-yi Ehl-i Taṣavvuf

İşitdüm ki ṣûfîlıġ evvel-ḳadem
ʿUzeyr iḫtirâʿıdur iy pür-kerem
Anuñ zühdi ol ḥadde irmiş idi
Eyü ḫûları şöyle dirmiş idi
Yehûdîler aydurdı ibnül-İlâh
Budur on sekizbiñ ʿavâlimde şâh
Kelâm-ı Mecîd añа nâṭıḳdurur
Yalan ṣanma bu sözi ṣâdıḳdurur
Ḳâleti'l-yehûdu ʿUzeyrun ibnü'llâh[87]
İşit imdi sañа beyân ideyim
Taṣavvuf sözini ʿayân ideyim
Şu-kim ṣûfî oldı añа üç ṣıfat
Gerekdür ki kesb eyleye maʿrifet
Şu kimse ki anları taḥḳîḳ ider
Ki tecrîd ü teslîm ü taṣdîḳ ider
Ol elbette maṭlûba vâṣıl olur
Sülûk ileʿâlemde kâmil olur

Güftâr Ender Tecrîd

Gerekdür ki dervîş tecrîd ide
Dilerse ki aṣlıyla tevḥîd ide
Mücerred bile ẕâtı ġayrı ḳoya
Ṣıfâtı vü esmâyı küllî yoya
Eger birligine inandıyise
Maʿârif şarâbına ḳandıyise
Anuñ ġayreti ġayra virmez vücûd
Evel âḫir ayruġa irmez vücûd

Şu kimse ki tecrîde ḳodı boynı
Ḥaḳîḳat feżâsında oynar oynı
Añа ḥâṣıl oldı şuhûd-i şuhûd
Ki tecrîd-i ẕâtile ḳıldı sücûd

Güftâr Ender Teslîm

Bıraḳ benligüñi Ḥaḳḳa teslîm ol
İki ʿâlem içinde bî-bîm ol
Şu-kim nefsini câna teslîm ider
Ḥaḳîḳat o Sulţâna teslîm ider
Ki Ḥaḳḳ emridür cân didi kendüsi
Sözinde o Sübḥân didi kendüsi
Yes'elûneke ʿani'r-rûḥi Ḳuli'r-rûḥu
min emr-i Rabbî[88]
Şu kim emre teslîm ider kendüyi
Yoġ olmaġa taʿlim ider kendüyi

124

Hemân âmire ḳıldı teslîm özin
Ḫüẕâ açdı anuñ göñülden gözin

Güftâr Ender Tasdîḳ

Eger safia tecrîd ü teslîmden
Bu yoḳluḳ yüzindeki taʿlîmden
Eşer ẓâhir oldıysa ṣıdḳı ḳoma
Her işlerde cehd eyle rıfḳı ḳoma
Neye kim muḥaḳḳaḳ naẓar idesin
Añа ṣıdḳ ile ḥaḳ naẓar idesin
Eger ṣıdḳa yâr idesin kârufi
Muḳırr ol ne görseñ ḳo inkârufi
Hemîşe tefekkürde olmaḳ gerek
Göñülden taṣavvurda olmaḳ gerek
Ki tâ vaḥdet içinde taṣdîḳ ola
Bu-kez keşretüñ maḥvı taḥḳîḳ ola
Tefekkürde ʿaḳluñ göyünse gerek
Semâʿile odı söyünse gerek

---

86 "Kişi bilmediğine düşmandır." (Hz. Ali, Nehcü'l-Belâga, Şerh-i Subhi Sâlih, Beyrut 1967 sh. 30)

87 "Yahudiler, 'Üzeyir Allah'ın oğludur' dediler." (Tevbe 9/30)

88 "Sana ruhtan soruyorlar. De ki; Ruh, Rabbimin emrindendir" (İsra, 17/85)

Dimişlerdür ehl-i ṭarîḳat ḳamu
Ne dirlerse oldur ḥaḳîḳat ḳamu
Fikir oddur ʿaḳlı göyündürür
Anı bir ḳara egsiye döndürür
Semâʿ odı teskîn ider ṣu gibi
Mizâcını telyîn ider ṣu gibi
Velîler bu sırra bulup ıṭṭılâʿ
Ḳodılar ki her dem olına semâʿ
Şu sözler ki söylendi taḥḳîḳ ile
Bu tecrîd ü teslîm ü taṣdîḳ ile
Şunufîdur ki bâṭında câmiʿ olur
Żamîrinde Ḥaḳ nûrı lâmiʿ olur
Şunufî kim żamîri mükedder ola
Gerek ẓâhirinde münevver ola
Riʿâyet ḳıla zâhir âdâbını
Ki feṭḥ ideler beste ebvâbını

Cüvân-merdî-yi Dervişân-ı Zâhirî ki Nûr-ı Bâṭın ve Maʿrifet-i Revḥânî Nedârend

Eger bâṭın ehli degülseñ hele
Dürüş ẓâhirüñi getürgil ele
Dilüñ ṭatlu olsun u çerb ü laṭîf
Ki tâ ululara olasın ḥarîf
Gerek sende ola ḥażar âleti
Yine ancılayın sefer âleti
ʿAsâ-y-ile seccâde mîzer gibi
Daḫı mirvaḥa iste bul er gibi
Götür şâne vü sûzen âyîne sen
Ki tâ giresin uşbu âyîne sen
Ne var alçag isen yüce himmet it
Kime kim irişseñ añа ḫıdmet it
Sefer-dost ol-kim ṣafâ bulasın
Cefâ ḫânesinden vefâ bulasın
Nireye gerekse gireyim dime
Ne sırr olsa añа ireyim dime
Saḳın kimsenüñ ʿaybın eyleme fâş
Daḫı hiç kimseyle itme savaş
Sağ ayağuñ öndin ḳo seccâdeye
Temelluḳlar it ḳula âzâdeye
Başuñ ayağa dut oturur iken
Yaḫûd ḳarşuda öri durur iken
Ṣalâḥ ehline dâyimâ hem-dem ol
Dimezven ki müfsidlere maḥrem ol
Şularuñla kim ṣoḥbet eyleyesin
Gerek anlara ḥürmet eyleyesin
Cemâʿat ne iş kim iderüz diye
Ya bir yire daḫı giderüz diye
Günâh ise-de sen ḫılaf eyleme
Olaruñ ile iḫtilâf eyleme
Oturgıl ḥużûr ile seccâdede
Ki aduñ ola ḫalḳ içinde dede

125

Cemâʿatden ayru yimek yimegil
Fesâd arturan sözleri dimegil
Kimesne yirine ayaḳ başmagıl
Ya himyânuñı yâd yire aşmagıl
Semâʿ olsa bî-ḫûẕelıḳ itmegil
Ḳoyup ṭavruñı ayruga gitmegil
Semâʿ içre ger câme çâk idesin
Dilersin-ki işüñi pâk idesin
Çıḳar anı derḥâl pîr öñine
İlet ḳo ḳulı gibi mîr öñine
Yimek yinür iken kelâm eyleme
Girüp üstlerine selâm eyleme
Yimek yinecek dem gideyim dime
Sañа muntaẓırlar ideyim dime
Elüñ ṣunma öñdin neseb saḳlagıl
Neseb olmaz ise ḥaseb saḳlagıl
Eger ṣâyim iseñ dime ṣâyimem
Ki ol Tañrı ḳullugına ḳâyimem
Cuvân-merdlik eylegil iftâr ḳıl
Yine ödemeklige ısrâr ḳıl

Cüvân-merdî-yi Enbiyâ ve Evliyâ ve Ḥükemâ

Didüm ehl-i faḳruñ cüvân-merdligin
Ol el-faḳru faḫrun[89] cüvân-merdligin

---

[89] Bu hadis, "El-faḳru faḫrî" şeklinde de rivayet olunur. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut,1351 3. baskı c.I, sh.87)

Gerek şimdi lâbüd beyân idevüz
Şol üçünci kısmı ʿayân idevüz
Ki anlara ten cân yanında ḥavâs
Bile degdi oldılar eşrâf-ı nâs
Olar enbiyâdur daḫı evliyâ
Bilesincedür etḳıyâ aṣfiyâ
ʿİlim anlarufila bulupdur kemâl
Olardan bilindi ḥarâm u ḥalâl
Olardur ki ḫalkı yöneldür Ḥaḳ'a
Fenâ olmadılar buluban bekâ
Şular kim ten ü cân ḥavâsı bile
Naṣîb aldı anlar maʿânî-y-ile
Bular daḫı iki bölükdür ʿazîz
Diyeyim ikisini-de ḳıl temîz
Ulü'l-ʿazm ü ġayr-i ulü'l-ʿazmdür
Beyânın gör anufi ki ne naẓmdur
Bular ḳamusı gerçi revḥânidür
Degül cümle şeytâni Raḥmânidür
Ulül-ʿazm olanlara ṣabrı ziyâd
Ḳomışdur ezelden düzen Üstâd
Nitekim Kelâm-ı Ḳadîminde Ḥaḳ
Ḫiṭâb Aḥmed'e itdi ḫalḳa sebaḳ
Faṣbir kemâ ṣabera ulü'l-ʿazmi mine'r-rusül[90]
Ki her birisine irişdi belâ
Ṣabır ḳıldı olduġına mübtelâ
Bularufi cuvân-merdligi ṣabr imiş
Her işlere ṣabrı bilüfi cebr imiş
İşit imdi ʿallâme Keşşâf'da
Ne didi diyeyim o küşşâfda
Didi min yarar ola tebʿîż içün
Añaram anı saña taḥrîz içün
Ulü'l-ʿazm her mürsel olmaz bu dem
Yaşa ʿâlem içinde görme nedem
Murâd anda pes baʿżı mürsel ola
Ki ṣabrı olarufi mükemmel ola
Biri Nûḥ gibi ki ḳavmi anı
Ḳatı incidürlerdi yevmi anı
ʿİvaż anlara ṣabr ider idi ol
Dutup Ḥaḳ yolına gider idi ol

Nitekim ṣabır ḳıldı oda Ḫalîl
Gülistâna döndürdi anı Celîl
Hem İsmâʿîl idi ki ẕebḥ itmege
Boyun ḳodı Ḥaḳ yolına gitmege

126

Ya Yaʿḳûb gibi ki hicrân ile
Cüẕâ düşdi Yûsuf'dan aḥzân ile
Gözi görmez oldı ṣabır eyledi
Ki ṣabr ile noḳṣânı cebr eyledi
Ya Yûsuf ki zindânda gördi belâ
Düşüp ḳuyıya anda gördi belâ
Zelîḫâ da bühtân ḳıldı aña
Yine luṭfı Sübḥân ḳıldı aña
Hem Eyyûb'dur kim belâ çekdi çoḳ
Ṣabır tohmını yirine ekdi çoḳ
Ya Dâvûd gibi ki ḳırḳ gün tamâm
Döküp gözyaşın aġladı ṣubḥ u şâm
Ya Mûsâ ki Firʿavn gibi laʿîn
Anı eylemek ister idi mehîn
Ya ʿÎsâ gibi kim mücerreddürür
Mücerredlik içinde mefreddürür
Ṣabır ḳıldı dünyâdan el çekdi ol
Bu-kez Tañrı'sına dutabildi yol
Dimiş kim cihân geçecek yirdür
Geçersiz eger giç eger irdür
Anufiçün ḫiṭâb eyledi faʿburû
Dönüp nehy ḳıldı ve lâ taʿmurû
Geçüfi tiz tiz itmefi ʿimâret anı
Ḳoyup şöyle gitmen ʿimâret anı
Ḳâle ʿÎsâ ʿAleyhi's-selâm E'd-dünyâ maʿberetün faʿburûhâ velâ taʿmurûhâ[91]
Ulûl-ʿazmden ṣaymadı Âdem'i
Şu kimse ki yaratdı bu ʿâlemi
Didi ʿazmi bulmadug Âdem'de biz
İşe cezmi bulmaduġ Âdem'de biz
Ḳade'llâhu Teʿâla Velem necid lehü ʿazmâ[92]

---

90 "Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret" (Ahkaf, 46/35)

91 Hz. İsa (A.S.) dedi ki:"Cihan bir geçecek yerdir, geçiniz, onu îmar etmeyiniz."

92 Allâhu Teâlâ buyurdu : "Biz onda bir azim bulmadık." (Tâ-hâ, 20/115)

Yine Yûnus'ı daḫı ṭarḥ eyledi
Ulü'l-ʿazm ḳılmadı cerḥ eyledi
Didi Aḥmed'e olma anuñ gibi
O ṭarlıġanup ḳaḳıyanuñ gibi
Velâ tekün ke-ṣâḥibi'l ḥûti iẕ nâdâ ve hüve mekẓûm[93]
Daḫı min beyân içün olsa yarar
Bu ḳavli daḫı itdiler iḫtiyâr
Bu-kez cümle mürsel ulü'l-ʿazm olur
Murâd anlarıdugına cezm olur
Ki erlik şecâʿat seḫâvet bile
Daḫı ʿilm ü ʿadl ü fütüvvet bile
Bulardan belürdi bu ʿâlemlere
Ḥiṣâl oldı uş baʿżı âdemlere
Cuvân-merdlik anlarda oldı tamâm
İşütdüñ ḳulaġuña ṭoldı tamâm

Ḫâtime

Ḥavâsı cüvân-merdligüñ ʿilm idi
Anuñ revnaḳın arturan ḥilm idi
Didüm anı safïa işütdüñ oñat
Eger bildüñ ise iş itdüñ oñat
Sen anları tekrâr eyleyigör
Cuvân-merd özüñ var eyleyigör
Biz uş ʿilmi cehli beyân idelüm
Nedür faẓlı naḳṣı ʿayân idelüm
Yigirmiyidinci olan bâbı sen
Oḳı andan it feṯḥ-i ebvâbı sen
Ḳodum anda ʿilm ehli-y-içün beyân
Oḳıyan kişiler bileler ʿayân

BÂB-I BISTÜHEFTÜM DER SİTÂYİŞ-İ DÂNİŞ VE EHL-İ DÂNİŞ ve HAṢÂYİL-İ İŞÂN

Bu gizlü degül ʿâḳıl olanlara
Taʿaḳḳulleri kâmil olanlara
Ki her nesnenüñ yigregi ʿilm imiş
Ḳalanı afïa ḳul begi ʿilm imiş
Anuñ-çün Kelâm-ı Kadîm'inde Ḥaḳ
Ögüp ilmüñ ehlini virdi sebaḳ
Velleẕîne ûtü'l-ʿilme derecâtin
Vallâhü bimâ taʿmelûne Ḫabîr[94]
Ḳul hel yesteviyelleẕîne yaʿlemûne velleẕîne lâ yaʿlemûn[95]
Ve men yu'te'l-ḥikmete feḳad ûtiye ḫayran keṯîrâ. Ve mâ yeẕẕekkeru illâ ulü'l-elbâb[96]
Daḫı ʿilm ehline mîrâṯ imiş
Geçen enbiyâdan Muḥammed dimiş
El-ʿulemâ'ü vereṯetü'l-enbiyâ[97]
Şu-kim ʿilim içün çeke renc ü ʿanâ
Bula genc-i bâḳi ki bulmaz fenâ
El-ʿilmü kenzün lâ yefnâ[98]
Şeref ol-ki ʿilm ü edebden ola
Anı ṣanmaġıl kim nesebden ola
Nitekim dimişdür ʿAlî Murtażâ
O baḥr-i riyâżet o kân-ı rıżâ
E'ş-şerefü bi-ḥüsni'l-edeb lâ bi-faḍli'l-ḥaseb[99]
Rubâʿî de andan rivâyetdürür
Evet añlayana hidâyetdürür

Rubâʿî

Men kâne müftehiran bi'l-mâli ve'n-neseb.
Fe innemâ faḫruna bi'l-ʿilmi ve'l-edeb

---

93 "Balığın sahibi (Yunus) gibi (aceleci) olma! Hani kederle dolu olduğu halde (balığın karnında) dua etmişti." (Kalem, 68/48)

94 "Kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Mücadele, 58/11)

95 "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 39/9)

96 "Kime hikmet verilirse, muhakkak ona pek çok hayır verilmiştir. Bunu akıl sahiplerinden başkası hatırlamaz." (Bakara, 2/269)

97 "Alimler peygamberlerin varisleridir." (Buhari, e's-Salih, K. İlm, 10 c.1, sh. 25)

98 "İlim bitmez bir hazinedir."

99 "Şeref, soy üstünlüğüyle değil, edeb güzelliğiyledir."

Leyse'l-yetîmüllezî ḳad mâte vâlidühü
İnne'l-yetîme yetîmü'l-ʿilmi ve'l-edeb[100]

Dimiş farisîler şu kimse ki ol
Kazanmaya ʿilmi bu ʿâlemde bol
Hem öz nefsini nicedür bilmeye
ʿUlûmile ârâste ḳılmayaa
Añа âḳıl olanlar insân dimez
Ölür cânı maḳbûl-i cânân dimez
Didi şâh-ı Nûşîn-revân-ı zamân
Ki ʿadl añа-y-idi musaḫḫar hemân
Ḳamu eylügün serveri ʿilm imiş
Velîkin anuñ cevheri ḥilm imiş
Ululuḳ-daḫı ʿilm ulu(lu)ġıdur
Tevâżuʿ anuñ ḫoş-hululuġıdur
Daḫı nîk-baḫt ol ki hem-dem añа
ʿİlim ehlidür yâr-i maḥrem añа
Ki ʿâḳıllar aydur ki te'yîd ü fer
ʿİlimdür viren sen saḳın sanma zer
Menûçehr aydur ʿilim bir çırâġ
Gibidür dürişmekdürür añа yaġ
Ki yüz biñ çırâġ andan uyarılur
Ne eksilür andan ne o yarılur
Ḳamu nesne ḫarc idicek kem olur
ʿİlim harcanıldukça muḥkem olur
Didi Çîniler diñile sözi kişi
Ki dünyâ-y-ile dînüñ ârâyişi
Hemân ʿilm imiş ʿâḳıl olan bilür
Başında ʿaḳıl kâmil olan bilür
Daḫı her ne nesne ki bisyâr olur
ʿAzîz olmış iken iñen ḫâr olur
Meger ʿilm ola kim ne deñlü ki çoḳ
Ola ḫor olmaġa imkânı yok

Hikayet

Meger kim Süleymân ʿAleyhi's-selâm
Añа cümle maḥkûm iken ḫâṣ u ʿâm
Buyırdı yile götüre taḫtını
Bilür kim saʿâdetlüdür baḫtını
Alur taḫtını yil gider ol zamân
Varup bir şehirde iner nâ-geh-ân
Şehir ḳapusında yazılmış görür
Ki tîġ ile taşa ḳazılmış görür

128

Dimişler ki bir gün dürişmekligüñ
Dürüşicilerle görüşmekligüñ
Hemân bir diremdür bilüñ ücreti
Bahâdan añа yitişür ġâyeti
Eyülügi vaḳtiyle eylemege
Ya ḳulına eyleyeler ya bege
Bahâ yüz diremdür işiden bile
Añа göre kendü yaraġın ḳıla
Evet bir nefes ʿilme dürüşmege
Bu ʿâlim olanlara görüşmege
Geçen ʿömri gevher bilüñ bî-bahâ
Ki anuñla bulur bu ʿâlem bahâ
Didi ehl-i ḥikmet olan kimseler
İçi ʿilm nûrı ṭolan kimseler
Ki ʿilm oldı her re'y ü tedbîre baş
ʿİlim ehli olanlar olur yavaş
Eger ʿilm ü faẓl ü şeref olmasa
Bu ʿâlem anuñ nûr ile ṭolmasa
Cihân ḫalḳı ʿilm ehli fermânına
Uyup dimeyelerdi fermânı ne
Daḫı ḫâs u ʿâmuñ ḳamu ḥâline
Ya başına ḫalḳuñ yaḫud mâline
Geçe midi şöyle revân sözleri
Ne dinse dutıla hemân sözleri
Daḫı pâdişehler ki bu ʿâleme
Gelürler ḥüküm ḳılmaġa âdeme
O ʿilm ehline tâbiʿ olur midi
Ya sözlerine ḳâniʿ olur midi

Rubâʿî

ʿİlm ile buldı ʿArş'da revḥâniyân şeref
Cânân ḳatında ʿilm ile bulur bu cân şeref
ʿİlm iledür ʿimâret-i dünyâ vü âḫiret
Sanma hemân ki buldı bu vîrân cihân şeref

---

[100] "Kim malı ve soyuyla övünürse, biz ilim ve edeple övünürüz. Yetim, babası ölen değil, ilim ve edeb mahrumu olandır."

Fulâṭun dimişdür ki ʿilm ehline
Güç işlerde aydur işüñi sehli ne
Musîbetlerinde olur dest-gîr
Bu ʿâlim emir añaʿilmi vezîr
ʿİlim câna hem-râh-ı ṣâdıḳdurur
Muḫâlif degüldür muvâfıḳdurur
Ki her bir sözi ʿilmüñ olur müfîd
Müzâd isteyenler olurlar mürîd

Ḥikâyet

Meger Muʿtaṣım ḫân iken ʿâleme
Zamânında sulṭân iken ʿâleme
Ḫışım eyledi Baṣra ehline ol
Anı ḳaṣd idüp yıḳmaġa dutdı yol
Dönüp ẓulme yüz döndürüp dâddan
Çıḳup Baṣra'ya gitdi Baġdâd'dan
Çün işitdiler Baṣra ehli tamâm
Ḫaber-dâr oldı ḳamu ḫas u ʿâm
Ki şehr ucına gelmiş uş Muʿtaṣım
Diler şehri eyleye boş Muʿtaṣım
Yıḳup şehri ḫalḳını ide esîr
Bu ḳavl üzre gelmiş emîr ü vezîr
Dirildi ḳocalar yigitler bile
Ne var ise işe yarar er bile
Durup geldiler Muʿtaṣım ḳatına
Umar herbiri ire ḥâcâtına
Didiler ki iy şâh-ı ʿâlem saña
Ki maḥkûmdur bunca âdem saña
Kerem eyle gel Baṣra'i ṣat bize
Biz uş biñ fuluri virelüm size
Bu söze rıżâ virmedi Muʿtaṣım
Rıżâ-yı Ḥaḳ'a irmedi Muʿtaṣım
Meger Baṣra içinde bir ehl-i dil
Kişi var idi tabʿı key muʿtedil
Ḳatı ʿâlim idi vü ʿâmil iñen
Daḫı naḳl ü ʿakl ile kâmil iñen

129

O Hârun Reşîd'üñ nedîmi-y-idi
Zamânında yâr-i ḳadimi-y-di
İlerlek yürür dir ki iy pâdişah
ʿAfüv ḳıl bu bî-çârelerden günâh
Şefâʿat umarsañ şefâʿatler it
Ve ger ummaz iseñ şenâʿatler it
Anuñ sözlerini ḳabûl itmemiş
Ḳoyup ẓulmi ʿadl itmege gitmemiş
Dimiş añа elbette ben Baṣra'i
Vururam sañа yarayan kimse'i
Alup gel çeriye selâmet yüri
Ol arada sen bî-melâmet yüri
Dimiş ʿâlim añа ki şehriyâr
Bu sözde benüm göñlüm itmez ḳarâr
Yigirmi yıl oldı ki bu ḫalḳ ile
Esenliklerin görür idüm bile
Bu-kez erlik olmaya râḥatların
Görüp görmemek bile zaḥmetlerin
Bu sözi didi daḫı durdı revân
Melûl oldı söz dutmaduġına ḫân
Meger bir mürîdi var idi anuñ
Ki ḳatında key server idi anuñ
Ḳatı ehlidi ve saḫun-dân idi
ʿİlim maʿrifet iline ḫân idi
Didi ya ḫalîfe bizi ʿafv ḳıl
Seni Tañrı ʿafv eyleyesini bil
Anuñ-çün ki ʿafv eyleyüp ṣoñra sen
Peşîmân olup aydur iseñ ki ben
Niçün şunlara eylemedüm ʿiḳâb
Ki şimdi ider bañа baḫtum ʿitâb
Yine itseñ olur ʿuḳûbet bize
Ki andan irişe şuʿûbet bize
Ve ger ḳaḳıyuban ʿikâb idesin
Yıḳuban bu şehri ḫarâb idesin
Bu-kez gelseñ andan peşîmânlıġa
Ki raḥm eyleyesin Müsülmanlıġa
Tedârük idemeyisersin anı
Döküp göz yaşın diyisersin ḳanı
Dimişler ulular ki dört nesne var
Ki dönderimez anı aġyâr u yâr
Birisi dinilmiş söz ikincisi
Atılmış oḳ olmışdur üçincisi
ʿÖmürdür ki durmaz yügürüp geçer
Ṣoñı irmemek içün öñi ḳaçar

Ya dördünci elden ḳażâdur çıḳar
Ki âdem ḳırar yaḫu iller yıḳar
Ḫalîfe çün işitdi bu sözleri
Ṭola geldi ḳan yaş ile gözleri
ʿAfüv eyledi Baṣralunuñ ehlini
Ḳodı saʿbın işüñ dutup sehlini
O söz söyleyen yârı ḫılʿatladı
Dimezven ki aġyârı ḫıl atladı
Pes añla ne söz kim dine ʿilm ile
Beyân olına lînet ü ḥilm ile
O sözden hemîşe fevâyid irer
Diyüp işidene ʿavâyid irer
Didi Hindular ʿaḳl kimde-ki var
Gerek ʿilmi ide şiʿâr ü diṣâr
Şu-kim faẓl ü dânişde yoḫsul ola
Cihân milkine şâh ise ḳul ola
Dürüş ta ki dânâ olıbilesin
Dilersen ki vâlâ olıbilesin
Didi ehl-i ḥikmet saʿâdetlerüñ
Ḫayır bulmaġa resm ü ʿâdetlerüñ
Yigi faẓl ü dânişdür añlayana
Gerek ise ṭanışdur añlayana
Eger ʿilm içinde şeref olmasa
Ṣadef gibi pür-dür içi ṭolmasa

130

Cihâna gelen pâdişah-zâdeler
Feraḥ-nâk olup ġamdan âzâdeler
Ḳamu ʿilme mâyil mi olur idi
Vücûbına ḳâyil mi olur idi
Ya bir ʿâlime kendü oġlanını
Virür midi kim ḳullana cânını

Ḥikâyet

Ḫalîfeydi devrinde Hârun Reşîd
Oturmaġa düzmiş idi ḳaṣr-ı meşîd
İki oġlı var idi anuñ hemîn
Olar idi Me'mûn Muḥammed Emîn
İkisin bir üstâda virmiş idi
İki ḳul bir âzâda virmiş idi

Sarâyında bir gün oturmış iken
Yatup pencereye göz urmış iken
Ḳażâ-y-ile görür ki oġlanları
Cigerden ṭamup cân olan ḳanları
Durup ḫıdmet iderler üstâdına
Girişdükler içün ʿilim dâdına
Yanında meger ḫâdimi var idi
Hemîşe anuñ-çün nigeh-dâr idi
Didi ḫâdime ol ne kişi ola
Ki maḫdûm olmaḳlıġ işi ola
Bu ḫalḳ ulusı añа ḫıdmet ide
Añа ḫâdim olmaġa himmet ide
Dimiş ḫâdim añа o sensin hemân
Ki ḳulluḳ ider saña ḫalḳ-ı zamân
Dimiş kim ḫaṭâ eyledüñ bilmedüñ
Cevâbuñ ṣavâbına el ilmedüñ
O şol iki oġlanun üstâdıdur
Ḥaḳîḳatde sulṭânuñ üstâdıdur
Ol anlara ʿilm ü hüner gösterür
Anuñ-çün özin muʿteber gösterür
Ben anlara ḫâdim düşüpdürürem
Ki her dürlü ḫıdmetlerin görürem
Olar daḫı üstâda ḫâdimdürür
Bu ikisi maḫkûm o ḥâkimdürür
Bu-kez ḫâdimüñ ḫâdimi ḫâdimi
Olur görür ü gözedür ʿâlimi
Pes añla ki ʿilm ulu nesne-y-imiş
Dili göyner ol kim diye ne-y-imiş
Fulâṭûn buyurmış ki ol Lâ-yezâl
Bir ıḳlîme hergiz irürmez zevâl
Meger ehl-i ʿilm iʿtibârı gide
Yaʿâlimleri öle varı gide

Der Ḫasâyil-i Âlimân

Didiler ulular cihân milkine
Ser-efrâz olanlar bu cân milkine
Şu kimse ki ʿilm ile mevṣûf ola
Adı faẓl ü dânişde maʿrûf ola
Gerek kim bu on ḫaṣleti kendüye
Şiʿâr idine key ḳatı kendüye
Biri ol ki kendü ḳuṣûrın bile
Ne-kim ḥâżır olsa ḥużûrın bile

Şu-kim kindünüñ ʿaybını bilmedi
Anuñ terkinüñ ḳaydını ḳılmadı
Hemîşe o ḫalḳ içre maʿyûb olur
ʿAyıblu olan ḳanda merġûb olur
İkinci bu ʿilm ehlinüñ ṣoḥbetin
Seve cân ü dilden süre ṣıḥḥatin
Şu ʿâlim ki sevmeye ʿilm ehlini
Ol iẓhâr itmiş olur cehlini
Üçünci bu-kim kendü tedbîrine
İnanmaya bilmez ki taḳdîri ne
Ḳalan ehl-i faẓla daḫı danışa
Her işi nicedür göre ṭanışa

131

O dördünci ḫaṣlet bu-kim cehd ide
Gönül ṣıdḳa bağlayuban ʿahd ide
Sözi vaḳti olmasa söylemeye
Debertmeye anı vü ṣoylamaya
Evet vaḳti olıncaġ iḳdâm ide
Söz içinde inʿâmını ʿâm ide

Ferd

Devr-i zamânda devlete yoldaş olam diyen
Sözi yirinde olmasa söylememek gerek

Bişinci ṣınanmamışa iʿtimâd
İdüp eylemeye ana iʿtiḳâd
Meger şuña kim yadlıdan dûr ola
Ḫiṣâl-i ḥamîdeyle meşhûr ola
Ol altıncı ḫaṣlet bu-kim câhilüñ
ʿİlim leẕẕetin bilmeyen ġâfilüñ
O dostluġına iʿtimâd itmeye
İşini inanup aña gitmeye
Anuñ-çün ki câhil egerçî ki yâr
Olur dostluḳda dutuban ḳarâr
Evet cehl ile bir iş işleye-kim
Ziyân ola aṣṣı var ise ne-kim
Yidinci ḥaḳîḳat bile ne mecâz
Ki nâ-dândan itmek gerek iḥtirâz
Anuñ-çün ki nâ-dândan olmaḳ ıraḳ
Hüdâ'ya yaḳın idiser bî-nifâḳ
Sekizinci ḫaṣlet bu-kim bî-sebeb
Kimesneye itmeye ḫışm u ġadab
Anuñ-çün ki yoḳ yire ḫışm eylemek
Delüler işidür ne hâcet dimek
Ṭoḳuzıncı ḫaṣlet budur-kim aña
Eyülük ideni ḫayırla aña
Yine eylük ide mükâfâtını
Ki maḳbûl eyleye ḥâcâtını
Elinden gelürse bu yola gide
Ki yavuzluġ idene eylük ide
Ki ḫûyı bu-y-idi peyamberlerüñ
Daḫı dünye içinde mihterlerüñ
Pes onuncı ḫaṣlet nedür diyeyim
Eger dir-iseñ sen ne dür diyeyim
Budur kim gerekmez işin zevḳ ide
Gerek eyiyi yadludan farḳ ide
Maṣâlih olan işi berk eyleye
Mefâsid olanları terk eyleye
Şu ʿâlim ki bu on ḫiṣâli dutar
Özin ʿâlem içinde ʿâlî dutar

Der Tafḍîl-i ʿİlm Ber-mâl

Didi ehl-i ḥikmet egercı-ki mâl
Olıncaḳ döner eylüge yadlu ḥâl
Ki mâl olsa ḫayr ile iḥsân olur
Hem iḥsânı olanlar insân olur
Evet ʿilm efḍaldurur mâlden
İşit ḥâlden diyeyim ḳâlden
Yidi vech ile efḍâliyyet beyân
İdeyim ki ola gümânuñ ʿayân
Biri ol ki ʿilm ehli olanlara
Ḫuṣûṣâ ki ḥilm ehli olanlara
Şehenşâh olanlar ider iltifât
Bilür ʿilm iledür belâdan necât
Nice işde anlara muḥtâc olur
Ne dirse sözi başına tâc olur
Evet mâl ehli bunuñ ʿaksine
Olur ḫod bilürsin dime ʿaksi ne
Bular belki mâlin saḳınmaġ içün
Selâmet adını daḳınmaġ içün
Şehenşâha kendüyi ḫâdim ider
Anuñ ile mâlini sâlim ider

İkinci bu ʿilm ehli ʿilmi-y-ile
Tevâżuʿları-y-ile ḥilmi-y-ile

132

Belâlardan iymin olurlar müdâm
Cihânuñ içinde oluban hümâm
Evet çoḳdur âfâtı mâl ehlinüñ
Belâdur mükâfatı mâl ehlinüñ
Nicesi olur mâl ucından helâk
Ki dehşet ider zehrelerini çâk
Ḥaḳîḳatde yası ṣanurlar dügin
Ḳoġıl gice gündüz belâ çekdügin
Üçünci bu-kim mâli isrâf ile
Ḳaçan ḫarcanurlarsa varur yile
Evet ʿilmi ne deñlü ḫarc itseler
Müdâm anuñ isrâfına gitseler
Kem olmaya belki ziyâde ola
Ki her müstefîde ifâde ola
O dördinci bu-kim helâk olsa mâl
Ḥarâm ola aṣlında yaḫûd ḥalâl
Hemân ıssı müflis olur bî-meded
Bu-kez od gibi yir içinden ḥased
Evet ʿilme hergiz fenâ yoḳdurur
Beḳâ bilür iseñ beḳâ çoḳdurur
Bişinci bu kişi idincek vefât
Bulur ʿilm ucından saḳardan necât
Evet mâl ucından çekilür ʿiḳâb
Ḥarâma ʿaẕâb u ḥalâla ḥisâb
Hem altıncı bu ʿâlim olsa faḳîr
Ġanîler gözine görinse haḳîr
Elinden gelür mâl taḥṣîl ide
Ġınâsına faḳrını tebdîl ide
Evet bir kişi mâl-dâr olsa key
Ki her nevʿa emvâli var olsa key
Faḳîr olsa ʿilm ü kifâyetde ol
Bilide haḳîr ise ġâyetde ol
Ne mümkin ki taḥṣîl-i ʿilm eyleye
Ki Ḥaḳ'dan naṣîbini ḥilm eyleye
Yidincisi oldur kî her bir kişi
Hemîn ʿömri içinde budur işi
Ki mâline dâyim nigeh-bân ola
Anuñ ḳorḳısıyla perîşân ola

Evet ʿilm issi nigeh-bânıdır
Ki cân ʿilme ten ʿilm anuñ cânıdur

Ḫâtime

Bu ʿibretlü sözlere eyle naẓar
Ki cân ola cânânuña muʿteber
Çün eydildi ʿilm ehli-y-ile bile
Gerek cehli daḫı gelevüz dile
Oḳı gör yigirmisekizinci bâb
Ki cehl ile ehlinden ider ḫiṭâb

BÂB-I BISTÜHEŞÜM ENDER NÂ-DÂNÎ ve ALÂMET-İ NÂ-DÂNÎ ve İCTİNÂB NÜMÛDEN EZ-NÂ-DÂN

Cehilden ʿayıb nesne yoḳ âdeme
Ḫuṣûṣâ ki sulṭân ola ʿâleme
Cihân Faḫri Aḥmed buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Cehilden ḳatı faḳr olmaya hiç
ʿİlimden ulu faḫr olmaya hiç
Daḫı ʿaḳldan aṣṣılı mâl yoḳ
Egerçî-ki ʿâlemde emvâl çoḳ
Lâ faḳra eşeddü mine'l-cehli ve-lâ mâle aʿvedü mine'l-ʿaḳl[101]
ʿArab-daḫı ḍarb-ı meṯel eyledi
İşiden anuñla ʿamel eyledi
Maraż olmaya key ḳatı derd-nâk
Meger cehl ola cânı ider helâk
Lâ dâ'e aʿyâ mine'l-cehl[102]
Didi Hâşim-i Iṣfahânî diyen
Dutam ḥikmet ile cihânı diyen

133

Ki üç ṭâyife var peşîmândurur
Hemîşe anuñ çünki nâ-dândurur
Biri ol ki nâ-dânlıġın bilmeye
Ṣoñucı peşîmânlıġın bilmeye

---

101 "Cehaletten daha şiddetli fakirlik ve akıldan daha faydalı mal yoktur."

102 "Cehaletten daha tedavisi mümkün olmayan hastalık yoktur."

Vara ʿilmüñ ehliyle bahs eyleye
Utanmaya cehliyle bahs eyleye
İkinci şol erdür ki ola żaʿîf
Ḳavî düşmana kendü düşe ḥarîf
Üçünci şu yoḳsul ki ḳoñşusı bây
Ola anı düşmen duta yıl u ay
Bu üç işi ġâyetde nâ-dân ider
Özin ṣoñra giryân u nâlân ider
Dahı bil-ki Yunâniler didiler
Ne şeyṭânı Raḥmâniler didiler
Ki câhil olandan yig aʿmâ kişi
İşit imdi taḥḳîḳın añla kişi
Gözi olmayana güç iş bu-y-imiş
Ki görmeye her gözsüze hû-y-imiş
Ḳuyuya düşe nâ-geh ola helâk
Ḳolı şına ya zehresi ola çâk
Hele bâri ḳorḳusı tenden olur
Evet câhile ḳorḳı candan olur
ʿUlûm u maʿârif ḳazanmadı çün
Maʿânî şarâbına ḳanmadı çün
Anuñ ḳaldı ḥasretde cânı hemân
Peşîmânlıġ oldı işi câvidân
Dahı añlaġıl ḥikmet ehli tamâm
Ki deryâya beñzetdi cehli tamâm
Nite-kim deñize irilür geñez
Nireden gerekse girilür geñez
Evet ḥâli ġâyet ḫaṭar-nâk olur
Gice gündüz işi anuñ bâk olur
Cehâlet-de ancılayındur hemîn
İnanġıl bu söze gerekmez yemîn

Rubâʿî

Cehli ḳo ʿilme ḳıl fidâ cânı
Ki gözün görebile cânânı
Ḳamu derdin devâsı var lîkin
Cehle bulmadı kimse dermânı

Menûçihr eydür ki câhil müdâm
Muʿârıż düşer ʿâlime iy hümâm
İşitmez misin Aḥmed'e nice kîn
Dutar idi Bû Cehl-i ḫor u laʿîn

Ya Firʿavn'ı görmez misin Mûsı'ya
Ne işler iderdi ḳoyup busıya
Birâhîm'e Nemrûd'ı görmez misin
Nice yaḳtı ol odı görmez misin
Ya Dâvûd'a Câlût ḳıldı neler
Ki Dâvûd yand yaḳıldı neler
ʿAlî ḥażretinden rivâyet budur
Riʿâyet idecek dirâyet budur
Ki er bilmedügine düşmen olur
Sever ne ki añña muʿayyen olur
El-mer'u ʿadüvvün limâ cehileh[103]
Ne mümkin ki câhil bir iş ide hûb
Ki andan idebile ṣayd-ı ḳulûb

Rubâʿî

Cehâlet her ṭarafdan bir belâdur
Añña maḥrûm olanlar mübtelâdur
Ṣafâsı tîrelik dermânıdur derd
Şifâ gösterdügi renc u ʿanâdur

Kimüñ ʿaḳlı var ise ʿâlim ola
Bu-kez her belâdan o sâlim ola

Der ʿAlâmet-i Nâ-dânî

Fulâṭun dimişdür ki üç nesne var
Ki lâzımdurur cehle anlar i yâr
Birisi bu-kim bilmeye ʿaybını
Anuñ terkinüñ ḳılmaya ḳaydını

134

İkinci bu kendüye aṣṣı ziyân
Nedür farḳın idemeye dermiyân
Üçünci ṣafî bu gele ögine
Ki hoşnûd ola bildügine
Didi Feyḳaravus ḥakîm-i zamân
Şerîf iken andan mekîn ü mekân
Ki biş nesne cehle ʿalâmetdürür
İdenlerüñ işi melâmetdürür

---

103 "Kişi bilmediğine düşmandır."

Biri bu sebebsüz ġażab eyleye
Sebeb olmayanı sebeb eyleye
İkincisi geçmeyecek yire söz
Diyen kişiyi kim ise yire söz
Üçüncisi kimseye râzın dimek
Göñülde ne var çoġ u azın dimek
Ḫuṣûṣâ ṣınamadugı kişiye
Ya irkege diye yaḫud dişiye
O dördinci dostluġa düşmenligi
ʿİvaż dutına senligi benligi
Bu ġâyetde cehl oldı añlar iseñ
Ne inṣâfsuzluḳdur anl'eriseñ
Bişinci bu her kimse'i kim göre
Anuñ iʿtimâdın göñülde vura
İnana añа eyleye iʿtimâd
Göñül evine ḥubbın ide ʿimâd
Añа sû'i ẓandur didi ol hümâm
Cihân Faḫri Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
El-cezmü su'ü'z-ẓann[104]
Didi Ḫ̈oca nâ-dâna hem-dem olan
Kişi oldı cehl-i mücessem olan
Bu iş ḳıldı nâ-dânlıġ içün nişân
Bilür kimde kim varise imtiḥân

Rubâʿî

Cânuñ diler ise bula cânân ṣoḥbetin
ʿÂlimler ile eyliyegör cân ṣoḥbetin
Maḳbûl-i Ḥażret olduġın ister iseñ mürîd
ʿİlmi murâd idin ḳo bu nâ-dân ṣoḥbetin

Der İctinâb Nümûden Ez-nâdân

Arasṭo dimiş çünki nâ-dâna dost
Olasın anı eyleme câna dost
Saḳın nesne söylemegil añа râz
Müdâm eyle andan ḳatı iḥtirâz
Didi Faḫr-ı ʿÂlem ṣafâ-baḫş-ı dîn
Muḥammed odur raḥmet-i ʿâlemîn
Yavuz kişinüñ hem-demi olmadan
Anuñ yârı vü maḥremi olmadan

104 "Kesin karar vermek su-i zandır."

Yalıñuz oturmaḳ ḫayırludurur
Fikir idedurmak ḫayırludurur
El-vaḥdetü ḫayrun min celîsi's-sû'i[105]
Daḫı bir bu nâ-dân ile hem-nişîn
Olan kimse nâ-dân olısar hemîn
Ki ḫu ṭabʿdan ṭabʿa sârî olur
Dutan üns anuñ ile yâri olur
E't-ṭabʿu mine't-ṭabʿi yesraḳ[106]
Anuñ-çün ki îcâd iden ʿâlemi
Şu resme yaratmışdurur âdemi
Ki her ḫûya her fiʿle ḳâbildürür
Ḥarîfine bârî muḳâbildürür

Rubâʿî

Bu bedende revân olan cânı
Ki dinür añа nefs-i insânî
Cehl ile ḳoma uyma şeyṭâna
ʿAlim eyle ki ola Raḥmânî

Ulular ki didiler k'ahmaḳ olan
Kem olduġı ʿaḳlı muḥaḳḳaḳ olan

135

Kişiden ırag oldı Ḥaḳḳ'a yaḳın
Bu sözi giderme ögüñden saḳın
Muḳâṭaʿatü'l-aḥmaḳi ḳurbetü il-Allâhi Teʿâlâ[107]
Daḫı didiler aḥmaḳuñ yüzine
Naẓar eylemek ḳaşına gözine
Büyük maʿṣıyetdur bilen kişiye
Bili-y-ile işler ḳılan kişiye
En-naẓaru ilâ vechi'l-aḥmaḳi maʿṣıyetün[108]
Ulu aḥmaḳ oldur ki câhil ola
İçi cehl ile ucdan uca ṭola
Bu sözden bilindi ki ʿâḳıllarıñ
Cemâline baḳmaḳ o kâmillerüñ

105 "Yalnızlık kötü arkadaştan hayırlıdır."

106 "Huy tabiattan tabiata geçer."(Yaradılış, yaradılışa çeker)

107 "Ahamaktan uzaklaşmak, Allâh'a yaklaşmaktır."

108 "Ahmakın yüzüne bakmak günahtır."

Ulu ṭâʿat imiş bilür ehl-i dil
Ḫuṣûṣâ ki ṭabʿı ola muʿtedil
Mü'ebbed dimişdür ki câhillere
Naṣîhat idendür ḳatı mashara
Ki câhillere pend eşer eylemez
Cehil ögidi muʿteber eylemez
Dimişler naṣîḥat ḳılan câhile
Ögüdi sani at kılan cahile
Hemân esrüge vaʿż eyiden gibi
Olur ẓann ile eyi iden gibi

Ḫâtime

Tamâm oldı ʿilmile cehlüñ sözi
Dahı câhil olanuñ ehlüñ sözi
Bu-kez vâcib oldı-ki basṭ-ı fünûn
İdevüz ʿulûma olara nümûn
Eger ʿilme bulunsa-y-idi kerân
Getürürdüm illâ ki gerek oran
Ṭabîʿat deñizinde olduḳça cûş
Cevâhir bu vech ile naẓm oldı ḫoş
Hele ḳamu ṣanʿatlaruñ yigregi
Ḳalanı ḳul ancaḳ ol ola begi
ʿİlimdür iki ʿâlemüñ mâyesi
ʿİlimden irer cânlar vâyesi
Eger bilmek isterseñ aḥvâlini
İşitmek gereksin hep aḳvâlini
Yigirmiṭoḳuzıncı bâbı oḳı
Gelür anda aḥvâli ʿilmüñ çoḳı

BÂB-I BÎSTÜNÜHÜM ENDER TAḲSÎM-İ ULÛM VE TALEB-İ MÜDERRİSÎ ve FAḲÎHÎ ve MÜZEKKİRÎ ḲADI KERÎ

Bil evvel iki nevʿimiş pîşeler
Ki anlara gidermiş endîşeler
Ya ʿilmi ola ṣanʿata ulaşa
Ya ṣanʿat ola ʿilm ile ṭolaşa
Bu ḳısm olmadı çıḳça ʿilmi ola
ʿAmel birle girmeye hergiz yola
Bu da yoḳ ʿamel ola çıḳça hemân
Ḳarışmaya ʿilm ile ol bir zamân
ʿAmelden murâdum key añla azîz
Eʿammıdur aʿmâlüñ eyle temîz
Ya ol fiʿl-i ḳalb ola îmân gibi
Ki îmândur insân içün cân gibi
Yaḫûd câriḥa fiʿli ola hümâm
Sözümü ḥisâb eyle żabṭ it tamâm
Şu ḳısmı ki ʿilmî oluban ʿamel
Yolını dutar eydeyim ḳıl emel
Olar hendeseyle misâḥat nücûm
Bularuñ yanında olur ṭıbbı um
Daḫı şiʿr eyitmek gibidür ki uş
ʿİlimdür ʿamel yolına oldı ṭuş
Evet şol-ki aṣlında ola ʿamel
Alup ʿilmi ʿazm ide yola ʿamel
Ya kehḥâllıḳdur ya sâzendelıḳ
Ya yapıcılıḳdur ya gûyendelıḳ

136

Bularuñ gibi çok daḫı iste bul
Ya baḳ añduġumı dut eyle ḳabûl
Bu-kez ḳısmı ʿilmî iki dürlüdür
Evet gör ne cevherlüdür dürlüdür
Birisi anuñ ʿilm-i ʿaḳlîdürür
İkincisini bil-ki naḳlîdürür
Evet ṣırf naḳlîye yoḳdur vücûd
Key işitgil iy menbaʿ-i luṭf u cûd
Ki şimdi ulumı ne zabt eyleyem
ʿAyıb dutmaġıl gerçi ḫabṭ eyleyem
Beşer ṭabʿına her dem irer kelâl
Tekellümde-y-ise ider güng ü lâl
Bu-kez ʿilm-i ʿaḳlîye mantıḳdurur
Ki ol sözleri boġaza dıḳdurur
Yaḫud ʿilm-i ḥikmetdür iy şehriyâr
Bu ikiyi bil ille daḫısı var
Nücûm ile hey'et bile hendese
Misâḥat daḫı ʿilmdür ḳandese
Bular ʿaḳla mensûblardur ḳamu
Bu-kez diñle naḳlî olanı ʿamû
Bu da iki ḳısm oldı eydem saña
Bilincek duʿâlar idesin baña
Birisi bu-kim dîne mensûb ola
Kim anı bilür ise maḥbûb ola

İkincisi añа vesîledürür
Bu daḫı anuñ ile biledürür
Bu-kez ʿilm-i dînîye biş ḳısm var
Ki herbirine eyüce ism var
Biri ʿilm-i tefsîr-i Kur'ân'durur
Ki Kur'ân bize cân u cânândurur
İkincisi ʿilm-i ḥadîṯ-i Resûl
Çalap'dan iderdi Resûl'e nüzûl
Bu ikiden üç daḫı peyẓâ olur
Bilimeyen anları şeyẓâ olur
Biri aṣl-ı fıḳh u biri aṣl-ı dîn
Biri daḫı ferʿ oldı fıḳha hemîn
Bu-kez ḳısm-ı naḳlîye geldi beyân
Anı daḫı itmek gerekdürʿayân
Bu da oniki ḳısma maḥṣûrdur
Tetebbuʿla ḥaṣr oldı maʿzûrdur
Luġat ṣarf ile iştiḳâḳla naḥiv
Maʿânî beyân ile ḳılma sehiv
ʿArûż ile ʿilm-i ḳavâfî bile
Hem inşâ'ı şiʿr oldılar neṯr ile
Daḫı onbirinci kitâbetdürür
Onikinci ʿilm-i ḫiṭâbetdürür
Bu defîlü ʿulûmı ki yâd eyledüm
Ḳodum buḫli ẓulmile dâd eyledüm
Yazardum bu defterde anları hep
Anuñ-çün ki benümledür luṭf-i Rab
Evet key muṭavvel olurdı kitâb
Çoġ olurdı ġâyet fuṣûl ile bâb
Hem îcâz bir vaṣf-ı merġûbdur
Ki ṭullâb olanlara maṭlûbdur
Anuñ-çündür îcâza ḳaṣd itdügüm
Bu mûcezle iʿcâza ḳaṣd itdügüm
Ne lâbüdd ise anı naẓm idelüm
Bu-kez bir beyâna daḫı gidelüm
Eyâ pâdişâh-ı zemîn ü zamân
Ki senden irer ḫalka emn ü emân
Dilegüm budur ol Ḫüdâ'dan ki sen
Ḳalasın cihânda olasın esen
Seni ol Ḫüẕâ müstedâm eylesün
Cenâbuñı dâru's-selâm eylesün
Cüvânsın kemâl ile pîr olasın
ʿUlûm u maʿârifde bir olasın

Nücûm ile remli ʿarûżı bile
Kelâm ile edvârı geldüm dile

137

Daḫı ʿilm-i ṭıbb ile inşâyı hem
Birez ögdüm olduḳlariçün ehem
Bu esrârı sañа ʿayân itdügüm
Ḳamu ṭavrı bâri beyân itdügüm
Budur kim her işden ḫabîr olasın
Bu-kez iki ʿâlemde mîr olasın
İşit imdi taḳrîre başlayalum
Bu taḳrîri taḥrîre başlayalum
Sen ancak kulak dutġıl iy nâm-dâr
Göresin ne sırlar idem âşikâr
Eger ol Ḫüẕâ'dan ʿinâyet ire
Şeḳâvet gide vü saʿâdet ire
Dürüş ʿilm-i dîn ögren iy kâm-rân
Ki tevhîde ol ʿilm olur nerdübân
Ḳamusından aʿlâ ulûmuñ hemîn
Şu ʿilm oldı kim oldurur aṣl-ı dîn
Hem aḥkâm şuruʿuñ fürûʿını hep
Budur şöyle çoḳ eyleyici sebeb
Bu-kez vâcib oldı bañа daḫı pes
Ki naẓmına ol ilmüñ idem heves
Ki sen pâdişâh-ı zamâne anı
Bilesin olasın yigâne anı
Ḳalan ʿilm añа ḳul o sulṭânıdur
Tene cândur anlar bu cânânıdur
Ki oldur viren mü'mine iʿtiḳâd
Hem İslâm'a andan olur iʿtimâd
Ne-kim Ehl-i Sünnet Cemâʿat didi
Soñınca gelenler de ḳaydın yidi
Sañа ḳamusını beyân ideyim
Ne var ise gizlü ʿayân ideyim
Ola kim irem ḫayr u iḥsânuñа
Bu-kez çoḳ duʿâlar idem cânuñа

Der Beyân-ı ʿAḳâyid-i İslâmiyye

Bil evvel ki Tañrıdur olan ḳadîm
Hem oldur Kerîm ü Raḥîm ü ʿAlîm

Çün oldur müdebbir ḳamu işleri
Pes ol getürür yazları ḳışları
Ṣıfât-ı kemâl ile mevṣûf odur
Dahı cûd u birr ile maʿrûf odur
Dileyüp ider ḫayr u şerri velî
Muḥâle rıżâ viren olur deli
Muḥâl işe râżî degüldür Ḫüẕâ
Añа râżı olmaḳdan oldı cüẕâ
Ya ẕâtınuñ ola ya efʿâlinüñ
Ṣıfâtın kadîm añıla her hâlinüñ
Ṣıfâtı anuñ ẕâtınuñ iy hümâm
Ne aynı ne ġayrıdur añıla tamâm
Hem ol nesnedür nesneye beñzemez
Olur kâfir eyden neye beñzemez
Anuñ ẕâtı hem şeş cihetden beri-
Dür añа irişmez cihâtuñ biri
Cihâta cihât andan irişicek
Cihetsüz idügine anuñ ne şek
Degül ismi ġayrı müsemmâsınuñ
Ḳatında ḫalâyıḳdan aʿlâsınuñ
Ne cism oldı ne cevher ol neʿaraż
Ne küll ü ne baʿż olur añıla ġaraż
Dahı bil-ki Ḳur'ân yaradılmadı
Ḳonılmadı bil soñra anuñ adı
Ki ẕâti-y-ile ol dahı var idi
Kelâmı-y-idi kendüye yâr idi
Dahı Tañrı ʿarşdan yuḳarıdadur
Evet ṣanma kim burc u bârûdadur
Temekkün yoḳ anda dahı ittiṣâl
Hemân birdür añа firâḳ u viṣâl
Dahı geçmez üstine anuñ zamân
Ne geçsün viren ol zamâna amân

138

Ġanîdür Ḫüẕâ ʿavret oġlandan
Diridür berîdür evet cândan
Ki cânândur ol cân ṭufeylîsidür
Ḳamu ḫalḳı Mecnûn o Leylî'sidür
ʿAlîdür muʿâvinle nâṣırdan ol
Añа kimse ḥergiz bulımadı yol
Bu ḫalḳı diriyken hep öldüriser
Yine dirilüben ḳamu düriser

Buña ḥikmet ehlidür inkâr iden
Uzar söz diyecegez anı neden
Şu kim ehl-i ḫayr ola cennât añа
İrüp gide şerr ehli oddan yañа

Ferd

Görür lâyıḳ olanlar Tañrı'sını
Saḳınan kimseler ḫavf ile dînı

Nitelüksüzin göriserler anı
Yine ġâyib olur diyince ḳanı
Ḳatı ẓâhir olduġ içün kimsene
Bilimedi anı nedür kimse ne
Hep oldur kimesne yoġ ansuz dahi
Cuvân ile pîr ü ḫasîs ü sahi
Alan viren ü gören ü gösteren
Odur verd ü reyḥân ile nesteren
Buña ehl-i ʿuzletdür inkâr iden
Bu iḳrârı itmeklige ʿâr iden
Dahı Tañrı'ya aṣlaḥ olmadı farż
Sañа ḳıldum uş sözüñ aṣlını ʿarż
Evet farżdur enbiyâya kişi
İnanmaḳ ki Tañrı oñara işi
Dahı evliyâya gerek iʿtiḳâd
Ki kişi olıbile rûşen-nihâd
Muḥammed'dürür ḫâtim-i enbiyâ
Hem oldur şeh-i aṣfiyâ evliyâ
Anuñ şerʿi bâḳî ḳalısar müdâm
Şu deñlü ki irişe yevmü'l-Ḳıyâm
Dahı bil-ki miʿrâcı ḥaḳdur anuñ
Gerek añа key iʿtiḳâduñ senüñ
Ki oldur şefîʿü'l-ḫalâyıḳ olan
Fażâyilden anlara fâyiḳ olan
Ḳamu enbiyâya virildi amân
Ki ḳaṣdâ günâh itmeye bir zamân
Ḳul ile ḥased hîle ehli kişi
Nebî olmadılar nitekim dişi
Sikender nebî-y-idügünde hemân
Yaḳîn irmemişdür ḳalupdur gümân
Anuñ gibi Loḳmân da meşkûkdur
Kim inanmaz olursa meflûkdur

Dahı İbn-i Meryem geliserdürür
Bu ʿâlemde kırḳ yıl ḳalısardurur
Ḳaçan kim ine yire derḥâl anuñ
Elinde vire cân deccâl anuñ
Kitâb âḫirinde anuñ ḳıssasın
Oḳı kim gidere göñül ġuṣṣasın
Dahı evliyânuñ kerâmâtına
Gerekdür inanmaḳlıġ âyâtına
Çün anlar Ḫüẕâ'ya ḥabîb oldılar
Gümânsuz olar pür-naṣîb oldılar
Velî gelmedi kim nebîden ulu
Ola eyle bil olasın baḫtulu
Ebû Bekr'üñ aṣḥâba rücḥânı var
Gümân itme anda ki bürhânı var
ʿÖmer dahı râciḥdi ʿOṯmân'dan
Bilesin ṣorarsañ bulanı neden
ʿAlî'den deʿOṯman uluraḳdurur
Bular ḳamu ʿışyâna ıraḳdurur
ʿAlî dahı efdaldür aġyârdan
Ḫaber-dâr oldıġıçün yârdan
Dahı ʿÂyişe bil-ki Zehrâ'dan ol
Uludur ki buldı Ḫüẕâ'sına yol

139

Yezîd'e saḳın laʿnet eyleme sen
Ölenleri ḫayr ile an ol esen
Muḳallid olanlarıñ îmânı var
Añа Ehl-i Sünnet ider iʿtibâr
Dahı dâr-ı İslâm'da bilmemek
ʿÖẕür olmaz ögren çeküben emek
Evet muʿteber degül îmân-ı be's
Kişiye irişür hemîn anda ye's
Dahı ḫayr u iḥsâna îmân dime
Saḳın câna cânân tene cân dime
Zinâ-y-ile ḳan eyleyincek kişi
Dime kâfir oldı çürütme işi
Kişi lafẓ-ı küfr añsa bî-iʿtikâd
Geñiyle añа ḥükm olur irtidâd
Evet esrügüñ küfr söyledügi
Laġıvdur bilesince yoḳsa ögi
Yoġa nesne degül didi ehl-i Ḥaḳ
Yiter kim-ki añlar ise bu sebaḳ
Mükevvinle tekvîn bir olmadılar
İkisi birün ḥükmin almadılar
Ḳamu kâfire fâsıḳa olısar
ʿAẕâb-ı ḳabir gevdesi öliser
Ḳıyâmetde olsa gerekdür ḥisâb
Kimisine râḥat kimine ʿaẕâb
Şu-kim eylük itdi anuñdur cinân
Yavuza yoġ aṣṣı çoġ irer ziyân
Ḥarâm u ḥalâl âdemüñ rızḳıdur
Kim eydürse yoḳ didügi fısḳıdur
Kimer ḳul bitisini saġ eline
Virürler feraḥ-nâk olur ḥâline
Kimisine bögrin delüben revân
Şol eline biti virürler hemân
Ṣırât ile mîzânı ḥaḳ biligör
Añа lâyıḳ olacaġ iş ḳılıgör
Duʿâlarla olur olarıñ iñen
Eserleri var iʿtiḳâd eyle sen
Ḍalâl ehli nefy eylediler anı
Anun-çün olurlar ḳamudan denî
Bu dünyâ yiñidür heyûlâsı yoḳ
Ki andan duta ṣûreti böyle çoḳ
Yaratmışdur uçmaġı ṭamu-y-ile
Bular fâni olmaz ikisi bile
Dahı bunlarun ehli fânî degül
Fenâ ikiden biri şânı degül
Dahı bil-ki îmânı olan eḥad
Ḳonılmaz ki tamuda ḳala ebed
Günâhı ḥisâbınca yansa gerek
Bu-kez gelse uçmaḳda ḳansa gerek
Dahı Ḥaḳ Teʿâlâ'ya vâcib degül
Dimezven ki Ḥaḳ añа râġıb degül
Ki her mü'mini ḳoya uçmaġına
Girüp mâlik ola anuñ bâġına
Anuñ-çün ki uçmaḳ Ḥaḳ'uñ faẓlıdur
Bil anı muḥaḳḳaḳ Ḥaḳ'un faẓlıdur
Kimisine vire kime virmeye
Kimi ire bu faẓla kim irmeye
Tamâm oldı tevḥîdüñ âyetleri
İrer mühtedîye hidâyetleri

Ne kim Ehl-i Sünnet ider iʿtiḳâd
Hem ol iʿtiḳada olur iʿtimâd
Ḳamusını naẓm ile ḳıldum beyân
Gerekdür ki ezber ḳılasın hemân

Aḥvâl-i Ṭullâb ve ʿUlemâ ve Âdâb-ı Îşân

Eger ṭâlib-i ʿilm olursañ sañа
Gerek söz diyeyim ḳulaḳ vur bañа
Gerekdür ki onüç neseneyi sen
Bilesin diyeyim işit imdi ben

140

Biri ʿilm ü fıḳhuñ ne mâhiyyeti
Var anı bilesin dutup niyyeti
Dahı faẓl u ifḍâli n'olsa gerek
ʿUlûm ehlinüñ ḥâli n'olsa gerek
İkincisi niyyet gerek ṭâlibe
Ki ʿilm ile ġâlib düşe ḳâlibe
Üçüncisi dört nesne'i iḫtiyâr
İdegör direm uş sañа zînhâr
ʿİlim bul oḳımaga dut üstâd
Dilersefi ki kesb idesin gökcek ad
Şerîk ile dutmaḳ gerekdür şebât
Ki cehlüñ elinden bulasın necât
Cehârum olanʿilme taʿẓîm imiş
Dahı şuña kim işi taʿlîm imiş
Bişincisi cehd ile himmetdürür
Dahi ehl-i ʿilme maḥabbetdürür
Hem altıncı başlayıcaġaz sebaḳ
Ne ṭavr ile nice ḳonuldı nesaḳ
Dahı ḳadri nedür sebaḳdan anı
Bilürseñ Ḫüẓâ ʿâlim ider seni
Yidinci tevekküller itmek gerek
Tevekkülci yolına gitmek gerek
Sekizinci taḥṣîl vaḳtin ġözet
Kiçi'ken büyük ʿilme özüñ özet
Ṭoḳuzıncı şefḳat naṣîḥat gerek
Eger sañа taḥṣîle ṣıḥḥat gerek
Onıncı gerek istifâde sañа
Ki idebileler ifâde sañа
Dahı onbirinci veraʿdur ki ol
Be-ġâyet gerek ʿilme bulmaġa yol
Onikinci bilmek gereksin ki sen
Unutmaġ u añmaḳ nedendür neden
Onüçüncı bilmek gerekdür tamâm
Ki rızḳı nedür arturan iy hümâm
Yaḫud menʿ-i rızḳa ne-y-imiş sebeb
Diyem bildürem irişe luṭf-ı Rab
Dahı ʿömri naḳṣ u ziyâde iden
Nedür bilsün anı oḳuyıcıgiden

Der mâiyet-i ʿilm ve tefaḳḳuh

Bilüñ ʿilmi farż oldı her kişiye
Hem irkek olana vü hem dişiye
Nitekim bu maʿnîde bir ḫoş kelâm
Buyurdı Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Ṭalebü'l-ʿilmi farîżatün alâ külli müslimin ve müslimetin[109]
Gerek ʿilm-i ḥâle dürüşe kişi
Ki maḳṣûda iledibile işi
Dimişler ʿilm ile ʿamel efḍali
Saʿâdetlü eylemege ekmeli
Hemîn ʿilm-i ḥâl oldı vü ḥıfz-ı ḥâl
Ki bunlardan irişdi żabṭ-ı maḳâl
İmâm-ı Muḥammed giderken añа
Didiler naṣîḥat idelüm sañа
Didi kim buyuruñuz işidelüm
O buyruġa göre biz iş idelüm
Dimişler ki cehd eyle ʿilmi ḳoma
Ḳazan ʿilmi yanında ḥilmi ḳoma
Ki ʿilm ehline ḫûb zînetdürür
Anuñ ḥâṣılı ḥilm ü lînetdürür
Şu ʿâlim ki bed-nefs ola şûm olur
Anı câhil añla ki maḥrûm olur
Bu biş beyti yazup añа virdiler
Ki anda naṣîḥatleri dirdiler

---

109 "İlim istemek kadın erkek her müslümana farzdır." (İbn Mâce, Mukaddime, 17 Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c.2., sh. 68)

Te'allem fe inne'l-'ilme zeynün li ehlihî
Ve faḍlun ve 'unvânun li-ehli'l-meḥâmid
Ve kün müstefiden külle yevmin ziyâdeten
Min'el-'ilmi vasbaḥ fî buḥûri'l-fevâyid[110]

141

Tefakkah fe inne'l-fıḳh efḍalü kâyidi
İle'l-birri ve't-taḳvâ ve a'delü ḳâṣid
Hüve'l-'alemü'l-hâdi ila süneni'l-hüdâ
Hüve'l ḥuṣnu yünca'min cemi'i ş-şedâyid
Fe inne faḳîhan vâḥiden müteverri'an
Eşeddü 'ale'ş-şeyṭâni min elf-i 'âbid[111]
Ḳamu cânavar âdeme müşterek
Olupdur diyeyim daḫı ḫüşterek
Şecâ'atde cüretde ḳuvvetde heb
Daḫı mihr ü şefḳatde ḳılma 'aceb
Berâberdür insân ile ayruġı
Bu resm ile geldi Ḥaḳ'uñ buyruġı
Evet 'ilm insâna maḫṣûṣdur
Sözi lâf ṣanma ki manṣûṣdur
Anuñ-çündür âdem[112] melekden şerîf
Olupdur didükleri añla ḥarîf
Evet 'ilm odur kim tekebbür gide
Kişide tevâżu' ziyâde ide
Yarar 'ilm-i ṭıbb ögrenürseñ sañа
Ki ġâyet gereklüdür öñden ṣoña
Beden saġ olıncaḳ oḳınur 'ilim
Bu-kez ḥâṣıl olur 'ilimden ḥilim

Nitekim Muḥammed 'Aleyhi's-selâm
Buyurdı bu ma'nîye lâyıḳ kelâm
El-'ilmü 'ilmân 'ilmü'l-ebdân ṣümme 'ilmü'l-edyân[113]

Der Beyân-ı Niyyet Der Taḥṣîl-i 'İlm

Daḫı 'ilme niyyet gerekdür 'azîz
Ki aḥvâlüñi idebilesin temîz
'Amel hiçe ṣayıldı niyyetsüzin
Dimeyince dil anda niyyet sözin
Nitekim didi ḫâtim-i enbiyâ
Muḥammed o şâh-ı ḳamu-evliyâ
El-a'mâlü bi'n-niyyât[114]
Niçe yadlu ṣûretlü işler ola
Gide niyyet ile ḫayırlu yola
Gerek ṭâlib-i 'ilm olana hemân
Ki niyyet ide küymeye bir zamân
Rıżâsına Ḥaḳ'uñi heves eyleye
Özin raḥmete hem-nefes eyleye
Daḫı cehl-i nefsi izâlet ide
Ki 'âlim olanlar yolına gide
Ṣafî ḳaṣdı ihyâ-yı dînde ola
Dilerse ṣafâ-y-ile zinde ola
Daḫı niyyet eyle ki 'ilmüñi senüñi
Ya 'âlimlıġ içinde ḥilmüñi senüñi
'Aḳıl ni'meti şükridür Tañrı'ya
Irağ ola tâ kim işüñden riyâ
Beden ṣıḥḥatinüñi cezâsıdurur
Murâd anda Ḥaḳ'uñ rıżâsıdurur
Gerekmez kişi mâl içün oḳuya
Dire irke dünyâyı ḳoya ḳoya
Yaḫûd 'ilm oḳıya bu ḳaṣdı ola
Ki begler cenâbına ol yol bula
Bunuñ gibinüñi şerri artuḳ olur
Ne artuḳ ki hergiz ḫayır yoḳ olur
Nitekim Muḥammed 'Aleyhi's-selâm
Buyurdı bu ma'nîye lâyık kelâm

---

110 "İlim öğren,, İlim, ehlinin süsüdür ve övünülecek şeylerin üstünlüğü ve adresidir. Her gün ilimden biraz daha istifade et, faydalar denizinde yüz.

111 Fıkıh öğren, çünkü fıkıh iyilik ve takvâya götüren şey olduğu gibi, en iyi de habercidir. (Fıkıh) hidâyet yollarına hidâyet işaretidir. O bütün sıkıntılardan kurtaran bir kaledir. Günahtan sakınan bir tek fakih, şeytana karşı bin âbitten daha şiddetlidir.

112 Buradaki "âdem" (insan) kelimesi, has isim olarak düşünülebileceği gibi, cins ismi olarak da düşünülebileceğinden, biz ikinci şıkkı daha uygun gördük.

113 "İlim ikidir: Beden ilmi ve din ilmi."

114 "Ameller niyetlere göre olur."

Şerri'l-ʿulemâi men zâre'l-umerâ ve ḫayru'l-umerâi men zâre'l-ʿulemâ[115]

Bunuñ ẓâhirin ṣanmañuz maʿnisin
İşidesiz eydem nedür yaʿnisin
Ki Mollâ-yı Rûmî buyurmışdurur
O buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Şu ʿâlim ki anda ṣalâḥ u fesâd
Dahı ʿilm ü ḥilm ile hem ẓulm ü dâd

142

Beg içün ola Ḥaḳḳ içün olmaya
Anuñ ḳorḳısından içi ṭolmaya
Gerek ol bege vara ya beg añа
Hemân şerri çoḳdur didüm-a safia
Beg anuñ mezûn o zâyirdürür
Ya ʿâdildür ol beg ya câyirdürür
Ki muḥtâc olmışdurur ol bege
Gerek kim ḳapusında boynın ege
Şu ʿâlim ki ʿilm oḳımaḳdan añа
Garaż bu ola Tañrı ḥükmin añа
Dahı dîn ü İslâm'ı muḥkem ḳıla
Yaramaz işi nesḫ ide kem ḳıla
Bunuñ gibi ʿâlim varursa bege
Ya beg añа gelürse boyun ege
Ḥaḳîḳatde zâyir beg oldur mezûr
Anuñ-çün olur şerden ol kimse dûr
Bu ʿâlim güneş gibidür kim tamâm
Anuñla münevver olur ḫâṣ u ʿâm
Gerekdür ki ṭâlib araya bula
Safia dahı didüm araya bula
Şol evrâḳı kim Bû Hanîfe anı
Vaṣiyyet yazıpdur dimegil ḳanı
Ne didiyse dut dahı geçme öte
Ki ulular içinde sözün öte
Ben artuḳ añarsam ḳütâbum uzar
Uzaḳ sözi söylemeyiser uz er

Der İḫtiyâr-ı ʿİlm ve Üstâd ve Şerîk ve Şebât

Bilüñ ṭalib-i ʿilme lâyıḳ budur
Ḳamu nesneden añа ḥayıḳ budur
Ki ʿilmüñ gereklüsini oḳıya
Dürüşe uyımaya câna kıya
Dilerse ki cânânına yol bula
Ṣafâ vü vefâ cânına yol bula
Evel ʿilm-i tevḥîde ide şürûʿ
Ki andan çıḳar hep uṣûl ü fürûʿ
Muḳallidlerüñ gerçi îmânına
Ṣaḥîḥ oldı dirüz varup yanına
Evet terk-i ḥüccetle âṣim olur
Ki ḥüccet bulur ise âṣım olur
Saḳın baḥṣ iderken cidâl eyleme
Nasîbüñ şerefden zevâl eyleme
ʿİnâdı ḳo kim vaḥşet arturur ol
İden kimse bulmaya Tañrı'ya yol
Ki eşrâṭ-ı sâʿatden oldı bu ḫû
Hadîsinde didi Muḥammed ʿamû
Gerekdür ki üstâduñ aʿlem ola
Ya evraʿ esen ola aḳdem ola
Ki Ḥammâd'ı gör Bû Ḥanîfe nice
Ḳabûl itdi oḳudı gündüz gice
Ṣabûr idi pîr idi pür-ʿilm idi
Dahı kân-ı dîn maʿden-i ḥilm idi
Gerekdür ki şâkird her ne işe
Şürûʿ itse üstâdına ṭanışa
Veşâvirhümû fil-emir[116] didi Ḥaḳ
Ḫiṭâb Ahmed'e ḫalḳa virdi sebaḳ
Şu deñlü ʿaḳıl kim anuñ varidi
Buyurdı Ḫüdâ meşveret it didi
Senüñle bañа meşveretsüz işi
İdincek yarar dimeseler kişi
ʿAlî Murtażâ'dan rivâyetdürür
Bu maʿnîde ol dahı âyetdürür
Ki er meşveretle helâk olmaya
Güç iş uġrayup zehre çâk olmaya

---

115 "Âlimlerin kötüsü idârecileri ziyaret eden ve idarecilerin iyisi, âlimleri ziyaret edenlerdir."

116 "İş hususunda onlarla müşâvere et." (Âl-i İmran, 3/159)

Mâ heleke imrü'ün ʿalâ meşveret[117]
Dimişler ulular ki ikidür er
Diyeyim bulardan işitgil ḫaber

143

Olarıñ birisi bütündür biri
Yarımdur ḳulaḳ dut sözüme beri
Bütün er odur kim anuñ ʿaḳlı var
Her işde ider meşveret iḫtiyâr
Yarım er odur kim anuñ fikri çoḳ
Evet meşvetden yana meyli yoḳ
İvüp dersi başlama her kişiden
Diyem vechini añlaya işiden
Anuñ-çün ki nâ-geh yine kesesin
Taṣavvur id anuñ safïa küsesin
Otur dersine evvel anun ki tâ
Bilesin muḥaḳḳıḳlıġında nite
Bu-kez dersi başlayup oḳuyasın
Yaramaz olan işleri koyasın
Dahı ṣâbit olmaḳ gerek ṭâlibe
Ki istedügine ire ġâlibe
Ne-kim ṣâbit oldıysa bitmişdürür
Ḳopan her ne nesneye yitmişdürür
Men ṣebete nebete[118]
Dürüş ne ki başlarsañ itmâmına
Ki irişesin ʿilmüñ inʿâmına
Bir ehl-i saʿâdet kişi etegin
Dutuban anı bil cihânuñ begin
Ġulâmı gibi ḫıdmet eyle añа
Ki andan ḫayırlar irişe safïa
Eger sen şerîk idesin iḫtiyâr
Dürüşgen olanına ḳıl ʾtibâr
Muʿaṭṭalla kâhelden olġıl ıraḳ
Ki göñlünde ʿilme bulına ṭuraḳ
Ḳaçuñ müfsid âdemle mikṣârdan
Dahı fitne-engîz olanlardan
Anuñ-çün ki ider sirâyet hemân
Ṣalâḥ u fesâd âdeme her zamân

Görinmez mi bu her ne oġlan kim ol
Ṭoġar dutar îmân ü İslâm'a yol
Evet ata ana anı azdurur
Olara uyana bu da az durur
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Dimişdür bu maʿnîye lâyıḳ kelâm
Küllü mevlûdin yûledu ʿalâ fiṭrati'l-İslâmi,illâ enne ebevâhu yühevvidânihi ve yunaṣṣirânihi ve yümeccisânihi[119]
Pes añla ki yârüñ olıncaḳ necîb
Saʿâdetden irer saña da naṣîb
Eger müdbir olursa ayrıl hemîn
Ki şerrinden anuñ olasın emîn

Der taʿzîm-i ʿilm ve ehl-i ʿilm

Gerek ṭâlibe ʿilmi taʿzîm ide
Hem üstâda kendüyi teslîm ide
Öñince yürimegil üstâduñuñ
Ki gökcek ḳoḳusı ḳoḳa aduñuñ
Yirinde oturma ḳatında kelâm
İdeyin dimegil anuñ ve's-selâm
Melâlet deminde suâl eyleme
Yavuz işe ḳaṣd idüp âl eyleme
Anuñ ḫâṣılı sen rıżâsın dile
Ki tâ ʿilme elüñ irişibile
Hemân kendü gibi taʿalluḳların
Muʿazzez mükerrem dutagör varın
Dahı bil-ki üstâdı incidene
Añа yaramaz işleri idene
Cemîʿi ulûmı iderler ḥarâm
Ḥalâl olmayuban ḳalısar müdâm
Ne defîlü ulular ki gelmişdürür
Niçe gün bu ʿâlemde ḳalmışdurur
Ḳamu ehl-i ʿilmi ulular idi
Anuñ-çün ki hep baḫtulular idi

---

117 "Meşveretle kimse helâk olmamıştır."

118 "Sabit olan biter."

119 "Her doğan çocuk, muhakkak İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra annesiyle babası onu yahudi yahut hıristiyan veya mecûsî eder." (Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Ank. 1981, 6. baskı, c.IV, sh.529)

144

Ḥikâyet

Meger kim ḫalîfeydi Hârun Reşîd
Hem ehl idi ġâyetde ol Bû Saʿîd
Virür oġlını Aṣmaʿî'ye ki ol
Edeb ʿilmi ögrede göstere yol
Ḫalîfe görür nâ-geh-ân Aṣmaʿî
Durup âbdest alur ol el-maʿî
Öridurmış oġlı ṣu döker añа
Dönüp baḳdı şâh Aṣmaʿî'den yaña
Didi kim ko kendü yusun ayaġı
Ṣuyı-da o döksün yine bayaġı
Pes añıla ki ḥürmet gerek ʿâlime
Gerekmez ki yüz vireler ẓâlime
ʿİlim ḥürmetini kitâbına it
Eyüler yolına göñül daḫı git
Ayaġun kitâba uzatma saḳın
Dilerseñ ki ola gümânuñ yaḳın
Kitâbı ḳomaḳda riʿâyet gerek
Kime kim Ḫüẓâ'dan ʿinâyet gerek
Şerîf olsa ʿilmi kitâbuñ anı
Ḳamusından üstün ḳo dinle beni
Muḳâbel degülken oḳıma sebaḳ
Ki anlamaġ ola saña müstaḥaḳ
Saḳın ders oḳur iken üstâdüñа
Yaḳın varma yaḫşi degül aduñа
Meger kim żarûretde yir ṭar ola
Bu sözden çıḳan kimse murdâr ola
Bir ulu adım yir kifâyet ider
Ki küstâḫlık ara yirden gider
Gerekdür ki ṭâlib yavuz ḫûları
Ḳoya unıda yoġ olalar varı
Tekebbür tecebbür teehhül gibi
Gerekmez bilüp ḳıl teemmül gibi
Neler var diyecek gereklü ḫaber
Ki her birisi maʿnilü muʿteber
Egerçi dimedüġüme göyner ëz
Diseydüm be-ġâyet uzar idi söz
Hele bir işâret yiter ʿâḳıla
Ḫuṣûṣâ ki ʿaklı-y-ile kâmile

Guftâr ender cidd u muvâzabetü ve himmet-i ṭâlib

Gerek ṭâlibe cidd ü cehd eyleye
Göñülden Ḫüẓâ-y-ile ʿahd eyleye
Ki ʿâlimlıġ ile muʿammer ola
İki ʿâlem añа münevver ola
Mücâhid olan Ḥaḳḳ'a maḳbûl olur
Ne maḳṣûdı var ise maḥṣûl olur
Nitekim Ḫüẓâ-yı Raḥîm ü Ġanî
Kelâm-ı Kadîm'inde andı anı
Velleẕîne câhedû fînâ
lenehdiyyennehüm sübülenâ[120]
Daḫı ululardan rivâyetdürür
Bilüp dutana key hidâyetdürür
Kim istese cidd ile bayıḳ bulur
Ḳamulardan özini fâyıḳ bulur
Men ṭalebe ve cedde vecede[121]
Gerek fikri tekrâr idesin müdâm
Niçe kim gele gide bu ṣubḥ u şâm
İki vaḳt evet key mübârekdürür
Yaramazdur anlarda kim dek durur
Seḥer yatsu aḫşam arası-y-imiş
Bularda yatan göñli kâsî-y-imiş
Gerek kim bu vaḳtlerde fikr olına
Ḥaḳkuñ biñbir adıyla ẕikr olına
Yigitlik avânın ġanîmet bilüñ
Gereklü ne nesneyse anı ḳılıñ

145

Nefes virdügüñce dürüş kim yine
ʿİlim ḥâṣıl ola anuñ yirine
Evet nefsi iñende incitmegil
Gereklüdür añа ʿaẕâb itmegil
Nitekim Muḥammed buyırmışdurur
Ki buyruḳ maḥallinde durmışdurur

---

120 "Bizim uğrumuzda mücâdele edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz." (Ankebût, 29/69)

121 "Kim ister ve çalışırsa elde eder." (Mansur Ali Nasif, E't-Tâc, (B.Sadak terc.) c.4, sh. 769 Hadis No 960)

Nefsüke maṭıyyetüke farfuḳ bihâ[122]
Yiñi arturıgör heves ʿilme sen
Bu-kez hem-dem ol ʿilm ile ḥilme sen
Dahı bil-ki balġamdurur âdemi
Ḳatı kâhil iden gider balġamı
Yimegi sen az yi ki ol da gide
Bu-kez kâhil olmaḳlıġı maḥv ide
Ki yitmiş peyamber ʿaleyhim selâm
Ḳamu ittifâḳ ile didi kelâm
Ki nisyân balġamdan artar imiş
Evet balġama da sebeb var imiş
Şu çoḳ içmek imiş anuñ ʿilleti
Añа da sebeb çoḳ yimekdür ḳatı
Kur'itmek keser balġamuñ aṣlını
Hemîşe ḳomaġıl yiyigör anı
Anı açla ḳusmaḳ-da taḳlîl ider
Bayaġı mizâcını tebdîl ider
Pes az yi az uyı hem az söylegil
Naṣîbüñi Ḥaḳ'dan sürûr eylegil
Sözidür Resûl'üñ ki Tañrı ḥaḳîr
Dutar üç kişiyi be-ġâyet faḳîr
Biri çok yiyendür birisi baḫîl
Biri dahı kibr ehlidür eyle bil

Güftâr Ender Sebaḳ-Ḫŭnden ve Ḳadr u Tertîb-i ân

Sebaḳ başlaġıl çârşenbe güni
Ki şuġl idesin añа güni düni
Dimişdür ḥadîṣinde Faḫr-i Cihân
Ne iş başlanursa bu gün nâ-geh-ân
Gümân itmesünler ki olur tamâm
Varup tecribe eylesün ḫâs u ʿâm
Mâ min şey'in büdi'e fi yevmi'l-erbiʿ â'i illâ ve ḳad temme[123]
Anuñ-çündür ol gün içinde Ḫüẕâ
Düzüp kıldı nûrı ẓulemden cüẕâ
Bugün ehl-i küfre ḳatı şûmdur
Anuñ şûm oldugı maʿlûmdur
Bu-kez lâyıḳ oldur Müsülmânlara
Mübârek ola yaraya anlara
Meşâyıḫ dimişler ki ḳadr-i sebaḳ
Gerekmez ki dâyim ola bir nesaḳ
Şu deñlü gerekdür ki żabṭ olına
Bu degül ki çoġ ola ḫabṭ olına
Gerek kim iki-kez iʿâde ide
Oḳıyan kişi istifâde ide
Eger günde bir lafẓı arturasın
Ulular yirine tiz oturasın
Gerekmez çoġ oḳıya teşvîş ola
Az oḳıya çoġ işi teftîş ola
Ulular dimişler sebaḳ yitdi ḥarf
Evet olsa ḫoş anda tekrâr elf
E's-sebaḳu ḥarfün ve't-tekrâru elfün[124]
Gerek ḥıfẓa meşġûl olasın hemân
Teemmülde bulınasın her zamân
Ki bir añlamaḳ biñi işitmekcedür
Bir işdür evet biñi iş itmekcedür
Ne ezberlesen ḳoma şöyle ḳala
Baḳadur ki dâyim ögüne gele
Eyitmek de ġâyet gerek ṭâlibe
Ki maġlûb olmaya her ġâlibe

146

Rubâʿî

Müẕâkere gerek iñende ṭâlib-i ʿilme
Ki ʿilm ü fehm ola içiyle taşı sipsilme
Münâẓara ider iseñi yarar evet zinhâr
O demde virgil özüñi tevâżuʿa ḥilme

Ki baḥs eyleyincek iden iḥtirâz
Şeġabdan ġażabdan bulur iʿtirâz

---

122 "Nefsin senin bineğindir, ona yumuşak davran."

123 "Çarşamba günü başlanmış olan bir iş yoktur ki, tamamlanmış olmasın."

124 "Ders bir harftir, tekrar ise bindir." (Abdülkadir Geylânî'nin Sırru'l-Esrar adlı eserinde bu söz hadis-i şerif olarak zikredilmektedir. a.g.e. İst. 1986 sh. 36 Çev. Abdülkadir Akçiçek)

ʿİnâd ehli sanma kim ögüliser
Mükâbir olan kimse dögüliser
Ki bahs oldur izhâr-ı hak ideler
Bu degül ki düşmenlige gideler
Evet şimdi bahsi savaş itdiler
Yaramazlıgı halka fâş itdiler
Söz oldur ki insâf ile söylene
Öñi-y-ile soñı nedür soylana
Dimişler ki bahs itmede fâyide
Eyitmekden artukdurur ʿâyide
Evet munsıf ile ki tabʿ-ı selîm
Ola dahı hulkı ve lutfı delim
Dahı tâlib oldur ola müstefîd
Kaçan kim müyesser bulına müfîd
Ko üstâdı takrîr kılsun sözi
Ki tâ seni görmege ola gözi
O söyler iken sen de söylemegil
O dem söyleyecek zamâne degil
Eger añlamazsañ yine sorasın
Ne dir ise żabt eyleyüp göresin
ʿİlim hâsıl itmege hıdmet gerek
Okıyup eyitmege himmet gerek
Güç işdür oranı bir âdem aña
Döyemez deñe gör didüm ben saña

Hikâyet

Meger kim İmâm-ı Ebû Yûsufʿı
Görür güyegisi ki durmış safı
Yine ders eyitmekde şâzi-y-ile
ʿİlim nûrı kuvvet getürmiş dile
Didi kim taʿaccübdeyim işine
Ki biş gün yimek degmedi dişine
Görüñi kim ne kuvvetlü eydür yine
Bu âdem degüldür firişte dine
Didi Fahr-i İslâm ile Kâdı Hân
Fakîh olmag isteyen âdem hemân
Gerekdür ki bir nüsha ezberleye
Bu yolda dürişe vü kan derleye
Koma fıkhı elden gereklü-y-imiş
Fakâhet bulan kimse görklü-y-imiş
Ne isterse andan bulısar fakîh
Meger katı mecnûn ola ya sefîh

Güftâr Ender Tevekkül-i Tâlib-i ʿİlm

Gerekdür ki tâlib tevekkül kıla
Ki tâ ʿilmi ol hâsıl idebile
Kayırmaya rızkını kâniʿ ola
ʿİlim nûr ile içi taşı tola
Çün işitdi kim rızkı maksûmdur
Hüzâ'nun Kitâb'ında mafûmdur
Nahnü kasemnâ beynehüm maîşetehüm[125]
Dahı Bû Hanîfe rivâyet ider
Hem isnâd idüp key dirâyet ider
Cihân Fahri Ahmed'den eydür ki her
Şu kimse ki fıkh okımagı sever
Anuñi rızkını Hak viriserdürür
Bir ummaduğından iriserdürür
Men tefakkaha fî dîni'llâhi kefâhu'llâhu himmeten ve yerzukhu min haysü lâ yahtesib[126]
Fakîh ol kogul rızk ile kisveyi
İki ʿâlem içinde olgıl eyi

147

Ki rızk ile kisvet gözeden kişi
Soñi ucı başa iledimez işi
Gazâdan fakîh olmag efdaldürür
Sevâbından anuñi bu ekmeldürür
Fakîhüñ biri yigdür itme gümân
Yakîn ehli olmaga yüz dut hemân
Biñi ehl-i cidâl ü fişârâtdan
Ki söz naklin ide işârâtdan
Gerekdür ki sıdk ile tâlib müdâm
Vire kendü özini ʿilme tamâm
Ki bir lahza andan ırag olmaya
Firâkı yüreginde dâg olmaya
Ölür ise dahı anuñla gide
Dilerse ki kendüyi makbûl ide

---

125 "Onların geçimlerini aralarında biz taksîm ettik." (Zuhruf, 43/32)

126 "Allah'ın dininde fakih olan Allâh yeter ve onu ummadığı yerden rızıklandırır." (Küçük bir farkla, Muhammed b. İsmail el-Buhari, Câmi'ü's-Sagîr fi'l-Hadis, c. 2, sh. 429)

Ḥikâyet

Meger ki İmâm-ı Muḥammed vefât
İdüp buldı ḳayd-ı bedenden necât
Bunuñ üstine geçti bir niçe gün
Ṣayarlardı anı diyüp dün bugün
Görür bir kişi düşde anı ṣorar
Göre hâlin oñar mı yoḳsa yorar
Dir añа ki nezʿa irişince sen
Ne ḥâl ile geçdüñ ki ḳalduñ esen
Umar kim cevâbını dile gele
Dimiş kim mükâtebde bir mes'ele
Fikir ideyorurdum ol demde ben
Nice çıḳdı cân bilmedüm hem de ben
Pes añla ki kendüyi ʿilme viren
Kişidür ṣafâsına anuñ iren

Güftâr Ender Vaḳt-i Taḥṣîl

Gerek vaḳt-i taḥṣîli tâlib bile
Bu işi ehemm-i meṭâlib bile
Ki tâ żâyiʿ eylemeye vaḳtini
Bu-kez görmeye işlerüñ saḫtini
Didiler ki ṭoġmaḳdan ölmege dek
Hemân vaḳt-i taḥṣîldür eyle dek
Ḥasen kim Ziyâd oġlıdur seksene
İrişmiş faḳîh andan olmış yene
Döşege henüz yatmamış bir gice
Göreydi anuñ dahı ẕevḳı nice
O ḳırḳ yıl da müftîlik itmişdürür
Bu-kez dünyadan ol da gitmişdürür
Bu şimdiki ʿâlimler on yıl tamâm
Dürüşmez ya ḳâżî olur ya imâm
Evet vaḳt-ı efḍaldürür ʿunfuvân
Başarur her iş kim duta nev-cuvân
Dir iseñ ki vaḳt-i teemmül gerek
Ki ṭâlib olana taʾaḳḳul gerek
Ya yimedin itmek gerekdür anı
Ki tâ bilesin öñi ardı ḳanı
Ya vaḳt-i seḥerde fikir idesin
Dahı çoḳ taṣarruf ide gidesin
Ḳaçan bir ʿilimden ṭabîʿat kelâl
Buluban getürmek dilerse melâl

Yüri bir dahı ʿilme eyle naẓar
Görincek ṣorana viresin ḫaber
Ḳaçan İbni ʿAbbâs olaydı melûl
Mütâlaʿa itmezdi göñli ḳabûl
Oḳur idi ebyât ü eşʿârdan
Kimi yârdan kimi aġyârdan
Anuñ ile iderdi göñlini ḫoş
Ṭabîʿat bu-kez kendü iderdi çûş
İmâm-ı Muḥammed de hiç uyḳuyı
Göremezdi bu-y-idi anuñ ḫuyı
Gelincegez uyḳusı durur idi
Yüzine ṣovuḳ ṣuyı vurur idi

148

Meger gündüz olaydı uyuyadı
Birezcük de elden anı ḳoyadı
Pes añla ki ʿilme dürüşmek gerek
ʿİlim ehli-y-ile görüşmek gerek

Güftâr Ender Şefḳat u Naṣîhat-ı Ṭâlib

Gerek ṭâlib-i ʿilme müşfiḳ ola
Gerekmez ki vara münâfıḳ ola
Dahı nâsiḥ u ġayr-i ḥâsid gerek
Ki Ḥaḳḳ'uñ rıżâsına ḳâṣıd gerek
Ḥased itme kim çoḳdur anda ziyân
Ki maḥrûm olur iden anı hemân
Kimesneyle düşmenlüğüñ var ise
Sana yâr olmayup aġyâr ise
Ḥased eyleme ʿilme meşġûl ol
ʿİlim ehli ḳatında maḳbûl ol
Göresin ne tizcek ẓafer irişe
Seni çâbük eyleye herbir işe
Bu-kez ḫaṣma şöyle bulasın mücâl
Ki söyleyimeye ḳatuñda maḳâl
Nitekim rubâʿîde yâd itdiler
Yaramazlar ana ʿinâd itdiler

Rubâʿî

İżâşîʾte en tulkiye ʿaduvveke rağmen
Ve taḳtülehü ġammen ve tuḥrikahu hemmen

Fe-râmi'l-ulâ vezded mine'l-ʿilmi innehu
Men izdâde ʿilmen zâde ḥâsidühü ġammen[127]

Didiler gerekdür ki herbir kişi
Bile kendüye yarar olan işi
İşin görmege ola şuġlı anufi
Dilerse ire ḳahrına düşmenüfi
Ḳoma nefsi düşmen o yiter safia
Dürüş kim ṣalâhiyyet ire afia
Ne söz dirler ise taḥammüller it
İşidüp işitmeze vur geç de git
Ḥusûṣâ sefîh ola söz söyleyen
Senüfile ʿinâd ü cidâl eyleyen
Bu-kez dınma bilsün cevâbın sükût
Sükût ile sen anufi aġzını dut
Ki ʿİseb'nü Meryem buyurmışdurur
O buyruḳ maḳâmında durmuşdurur
Sefîhüfi sözine bir it iḥtimâl
Ki on aṣṣı idesin andan ḥalâl
Ḳâle ʿÎsâ ʿAleyhi's-selâm iḥtemilû mine's sefîhi vâḥideten key terbeḥû ʿaşrâ[128]
Sakın kimseye sû-i ẓann itmegil
Ḳoyup ḥaḳ yolu bâṭıla gitmegil
Ki ol sû-i ẓandan ʿadâvet ḳopar
ʿAdâvetden âḫır şaḳâvet ḳopar
Nitekim Ebu't-ṭûb naẓm eyledi
Bu sözi ʿArab dil ile söyledi
İẕâ sâ'e fi'lü'l-mer'i sâ'e ẓunûnuh
Ve ṣuddiḳ mâ yaʿtadîhi min tevehhümi
Ve ʿâşâ muḥibbihi bi-ḳavl-i ʿadâ'ihi
Vaṣbaḥ fi leylin mine'ş-şekki muẓlimin[129]

Güftâr Ender İstifâde-i Ṭâlib

Gerek ṭâlib-i ʿilm ola müstefîd
Kimi kim bulur ise bâri müfîd
Ki tâ faẓl-ı nefs afia ḥâṣıl ola
Varı varı ol-daḫı kâmil ola
Budur istifâde ṭarîḳı ki ol
Devât u ḳalem ala dutınca yol
Yifiinde gerekdür ki defter ola
Dilerse ki ʿilm ile mihter ola
Fevâyid ne işitse yaza ḳoya
Anı göfili levḥinde ḳaza ḳoya
Dimişler ki maḥfûz idiser firâr
Evet yazılan nesne dutar ḳarâr

149

Ulular didiler ki ʿilm-i müfîd
Odur kim anı ögrenen müstefîd
Ulularufi aġzından ezberleye
Bu-kez eli ire ṣunarsa neye
Vaṣiyyet ḳılupdur Ṣadr-ı şehîd
Ḳaçan müstefîde bulınsa müfîd
ʿİlim ḥikmet ögrene her gün yifii
Ki ʿilm ile ṭola etegi yifii
Berâber olanlar düni bugine
Olar ḳaldı maġbûn bilen dögine
Nitekim Cihân Faḫri Aḥmed didi
Bu remzüfi beyânın Muḥammed didi
Men istevâ yevmâhu fehüve maġbûn[130]
ʿİlim çün keşîr oldı ʿömrüfi ḳaşîr
Dürüş yardım eyleye niʿmen-naṣîr
Ḳoma ẓâyiʿ evḳât u sâʿatüfii
ʿİlim eyle her dem sınâʿatüfii
Temelluḳlar it ʿâlime uġrasafi
Ki bir fâyide eyde olma uṣafi

---

127 "Düşmanına rağmen onu yere düşürmek, kederden öldürmek ve üzüntüden yakmak istiyorsan, yüceliklere doğru git, ilmini arttır. Kimin ilmi artarsa, onu kıskananın üzüntüsü artar."

128 "Sefihin sözüne bir ihtimal verin ki, on kâr edesiniz."

129 "İnsanın fiilleri kötüleşirse, düşünceleri de kötüleşir. Kuruntudan olan alışkanlıkları bunu doğrular. Düşmanlarının sözüyle sevdiklerine düşmanlık besler. Şüphelerinden dolayı bir geceye girmiş olur."

130 "İki günü birbirine müsavi olan ziyandadır." (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c.2 sh. 233,Beyrut,1351)

Temelluḳ egerçi-ki meẕmûmdur
Şerîʿatde ehline maʿlûmdur
Evet ṭâlib-i ʿilme lâzımdurur
İde şuña kim ḳatı ʿâlimdürür
Temelluḳ idüp istifâde ḳıla
Bu-kez ʿâlim aña ifâde ḳıla
Dimişler ʿilim birʿululuḳdurur
Ki ʿanuñ ẕelîl olması yoḳdurur
Evet ḥâṣıl olmaz bu ʿizzet ʿazîz
Kişi ḫor olmadın eyle temîz
Erâ leke nefsen teştehî len teʿizzehâ
Feleste tenâlü'l-ʿizze ḥattâ tüẕillehâ[131]
Şu ʿâḳıl ki ʿâlim olayım diye
Gerekdür ki üç nesne ḳaydın yiye
Yimek az yiye tâ ki az ola ḫâb
Söz az söyleye kim bula feṯḥ-i bâb
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Bu ḳaṣd ile kendü buyurdı kelâm
ʿAlâmetü'l-ʿâlimi'l-ʿâḳılı ṣelâṣün
ḳılletü'l-kelâm ve ḳılletü'l-menâm ve
ḳılletü't-ṭaʿâm[132]
Pes añla ki bu üç neseneyi er
Yirine getürse olur muʿteber

Güftâr Ender Veraʿ-i Ṭâlib-i ʿİlm

Gerekdür ki ṭâlib veraʿlu ola
Ki ʿilm ögreni ṭoġru gide yola
Hem ol Faḫr-ı ʿÂlem buyurmışdurur
O buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Men lem yeteverraʿ fî teʿallümihi
ibtülâhü'llâhu bi-eḥadi ṣelâṣeti eṣyâ'i
İmmâ len yumîtehü fî ṣebâbihi evyûḳi-
ʿahu fi'r-resâtîḳ ev yebtelîhi bi-
ḫıdmeti's-sulṭân[133]

Veraʿdur ki az yiye az uyıya
Daḫı söyleyincek sözi az diye
Eger mümkin olursa bâzâr aşın
Yimeye ki başa ilede işin
Mesâvîci olanla mikṣârdan
Meʿâṣî mefâsid ḳılanlardan
Muʿaṭṭal olandan gerek dûr ola
Diler ise kim ṣoñı maʿmûr ola
Evâmir nevâhî ne var ise hep
Ki ḫayr ile şerre bulardur sebep
Yirine getürmek gereksin ʿamû
Dilerseñ ki ʿilmi bulasın ḳamu
İmâm-ı ʿÖmer kim Nesef'dendür ol
İki beyt eyitmiş söz az maʿni bol
Kün li'l-evâmiri ve'n-nevâhî ḥâfiẓan
Ve ʿale's-ṣalâti muvâẓiben ve muḥâfiẓan
Ves'el İlâheke ḥıfẓan ḥıfẓıke râġıben
Fî faḍlihi fallâhu ḫayrun ḥâfiẓan[134]

150

Bu iki daḫı hem anuñdur yine
Oları-da yazdum oḳı gör yene
Eṭıʿû ve ciddü velâ teksilû
Fe entüm ilâ Rabbiküm turceʿûn
Velâ tehceʿû fe ḫıyâru'l-verâ
Ḳalîlen mine'l-leyli mâ yehceʿûn[135]

Güftâr Ender ân Çîzhâki Mûriṣ-i Ḥıfẓ ve Nisyân Bâşed

Bil evvel nedür ḥıfzuñ esbâbını
Ki feṯḥ idesin beste ebvâbını

131 "Sende bir nefis görüyorum, onu aziz kılmayı arzu ediyorsun.. Nefsini zelil kılmadıkça izzete ulaşamazsın."

132 "Akıllı âlimin alâmeti üç'tür: Az konuşmak, az uyumak ve az yemek."

133 "Öğreniminde günahtan sakınmayan kimseyi Allah üç şeyden biriyle imtihan eder: Ya onu gençliğinde öldürmez ya onu ekim-biçim yapılan bir yere atar ya da onu bir sultana hizmetle mübtelâ kılar."

134 "Emir ve nehiyleri koru, gözet. Namazı koru ve namaza devâm et. Allâh'ın fazlını istediğin gibi ondan seni korumasını da iste. Çünkü en iyi koruyucu Allah'tır."

135 "İtâat ediniz, gayret ediniz, tembellik etmeyiniz. Siz Rabbinize döndürüleceksiniz. Gece uyumayınız. Çünkü halkın en hayırlıları, gece az uyuyanlardır."

Dürüşmekdür az yimek az uyımaḳ
Biri daḫı Ḳur'ân baḳa oḳımaḳ
Resûl-i zamân daḫı dimişdürür
Bizüm eksügümüzi yimişdürür
Efḍalü aʿmâl-i ümmetî ḳırâ'atü'l Ḳur'âni naẓaran[136]
Daḫı Aḥmed'e çoḳ ṣalât eyleye
Nasîbin cehilden necât eyleye
Nitekim didi şâʿir ol ḳaṣd ile
Göñülde düzüp beyti geldi dile
Şekevtü ilâ Vekîʿin sû'e ḥıfẓî
Fe evmâ lî terki'l-meʿâṣî
Fe inne'l-ʿilme faḍlün min İlâhin
Ve faḍl-ullâhi lâ yuʿṭa liʿâsî[137]
Sivâk u ġusül hem yimeklik şeker
Bular mûriṯ-i ḥıfẓdur muʿteber
Ṣabâḥ acla yigirmibir dâne'i
Yi ḳızıl üzümden olasın eyi
Ki ḥıfẓ arturur ḫâṣda ʿâmda
Şifâdur daḫı niçe eskâmda
Ne-kim balġamı ekse ḥıfẓ arturur
Ne ezberler ise göñülde durur
Bu-kez bil-ki nisyân niçün çoġ olur
Ki tâ bilesin ol neden yoġ olur
Meʿâṣiyle aḥzân-ı dünyeviden
Unutmaḳlıġ artar digil kim neden
Anuñ-çün ki ẓulmet bulardan ḳopar
Bu ẓulmet ḫu nûrını ʿilmüñ ḳapar
Maḳabirdeki yazıyı oḳumaḳ
Olur kendüyi şöyle ebter ḳomaḳ
Diriyken bitini bıraḳmaḳ yire
ʿİvaż añla unutsaġılık vire
Kim eñse çuḳurı n ḥicâmet ide
Ne ezberler ise göñülden gide

136 "Ümmetimin amellerinin en faziletlisi, Kur'an'ı bakarak okumaktır."

137 "Vekî'e hâfızamın kötülüğünden şikâyet ettim. Bana, günahları terk etmemi işâret etti. Çünkü ilim Allah'tan gelen bir nîmettir. Allâh'ın nîmeti günahkâra verilmez."

Der Ân Çîzhâ ki Celb-i Rızḳ Küned yâ Menʿ-i Rızḳ Küned yâ ʿÖmr râ Ziyâde yâ Nâḳıṣ Küned

Gerekdür bile ṭâlib olanlara
ʿİlim sevgüsi ġâlib olanlara
Nedür ḳûtını ʿömrini arturan
Ya nedür bu ikisi eksedüren
Bulan bilincek ide iḫtirâz
Kiminden kimisiyle bir ide râz
Bu-kez göñli anuñ ferâġat bula
ʿİlim ḥâṣıl itmege raġbet bula
Bunun-çün bir ulu kitâb itdiler
İçinde niçe faṣl u ḫitâb itdiler
Evet ben gereklüsini iḫtiyâr
İdüben getürdüm ḳılup iḫtiṣâr
Dimişdür ḥadîşinde faḫr-i cihân
Muḥammed ki ol oldı şâh-ı şahân
Lâ yeruddü'l-ḳadere ille'd-duʿâ'ü ve lâ yezîdü'l-ʿömre ille'l-birrü ve enne'r-reculeleyḥrumu'r-rızḳa bi zenbin yuṣîbühü[138]
Bilindi bu sözden ki ḳılmaḳ günâh
Gerekse ḳul olsun iden yaḫu şâh
Sebeb oldı ḥırmân-ı rızḳa hemân
Niçe kez olupdur bu iş imtiḥân
Ḫuṣûṣâ ki yalancılıḳdan saḳın
Cihân içre ṣâdıḳlıġ adın daḳın

151

Ki rızḳuñ giñi ola vü ḥalüñi eyi
Başa iledesin dutarsañ neyi
Ṣabâḥ uyumaġ ile çoḳ uyumaḳ
Hemîn himmetin uyumaġa ḳomaḳ
Virür faḳr-ı ʿilm ile yoḳsulluġı
Ki terk eyledi Tañrı'ya ḳulluġı

138 "Kaderi ancak dua çevirir, ömrü ancak iyilik arttırır, kişi işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum olur."

Ferd

Şurûri'n-nâsi fî lubsi'l-libâs
Ve cemʿü'l-ʿilmi fî terki'n-nuʿâs[139]

Âḫar

Eleyse mine'l-ḫusrâni inne leyâlenâ
Yemurru bi-lâ nefʿin ve tuḥsebu min ʿumrinâ[140]
Yalıncaḳ çıḳup işemeklik daḫı
Cünüble yiyecek yimeklik daḫı
Yimekden dökülenlere baḳmamaḳ
Yimeklige anı göñül aḳmamaḳ
Şoġan u sarımsaḳ ḳabını eve
Bıraḳmaḳ aşa doġrar iken ive
Evet bit bıraḳmaḳ süpürmek gice
Bular yoḳsul eyler dimegil nice
Meşâyıḫ öñünce yürimek daḫı
Ata ana adını dimek daḫı
İşükde oturmaḳ-da ider faḳîr
Kime uġrar ise görinür haḳîr
Ḫalâda tavaẓẓî namâza kesel
Daḫı her işe çoġ u aza kesel
Durup ṭafıla bâzâra varmaḳ daḫı
İve gelmeyüp anda durmaḳ daḫı
Dilenciden etmek ṣatun almacuḳ
Örümcek evinden emîn olmacuḳ
Ataya anaya duʿâ itmemek
Rıżâsı yolına Ḥaḳ'uñ gitmemek
Hem evlâda yadlu duʿâ eylemek
Yaramaz sözi anlara söylemek
Sınuḳ daraġıla daranmaḳ daḫı
Oturup ʿimâme sarınmaḳ daḫı
Sarıḳlu ḳalemle yazı yazmaḳ
Ḳoyup toġru yolu varup azmaḳ
Öriduruban iç tonın geymecük
Ḫayır işi tehîr idüp küymecük
Daḫı buḫl u taktîr u isrâfda
Elinden gelür gelmeze lâfda
Bular rızḳı mennâʿdur ḳamusı
Ḳomazlar ereʿâri vü nâmusı
Resûl-i zamâne buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Dilen rızḳı Ḥaḳ'dan taṣadduḳ idüp
Ḫayırlu kişiler yolına gidüp
Kişiden taṣadduḳ belâ redd ider
Cefâ kapusın üstüñe sedd ider
Daḫı ömrini arturur âdemüñ
Ki biñ dem yirine geçe bir demüñ
İstenzilü'r-rızḳa bi's-ṣadaḳati fe inne's-ṣadaḳate terûddü'l-belâ'e ve tezîdü'l-ʿömr[141]
Ne-kim menʿ iderdi anuñ ʿaksi heb
Getürmeklige rızḳı oldı sebeb
Ḥasan bin ʿAlî'den rivâyetdürür
Evet bilene ulu âyetdürür
Ki evin süpürmek çanaġın yumaḳ
Eri bây ider dâyim az uyumaḳ
Kensü'l-fınâ'i ve ġaslü'l-inâ'i mücellibetün li'l-ġınâ[142]
Ṣalât oldı aḳvâ-yı esbâb-ı rızḳ
Ki menʿine anuñ sebeb ḳaldı fısḳ
Evet şol ṣalâtı ki anda ḫuşûʿ
Ola âdemiye irişe ḫudûʿ
Geregince bârî rıʿâyet ḳıla
ʿUbûdiyyeti-y-içün âyet ḳıla
Ḫuşûṣâ ki ḳuşluḳ namâzın müdâm
Ḳıla ʿömri rızḳı ola müstedâm

152

Daḫı sûre-i Vaḳıʿa oḳumaḳ
Oḳuyup yatup başı yire ḳomaḳ
Yine sûre-i Milk'i Müzzemmil'i
Hemîşe okuġan olursa dili

---

139 "İnsanların en kötüsü elbise giyme derdinde olanıdır. İlim toplama da uyku terketmektedir."

140 "Gecelerimizin faydasız geçip ömrümüzden sayılması bizim için hüsran değil mi?"

141 Sadakayla rızkın inmesini isteyiniz. Çünkü sadaka belayı çevirir ve ömrü arttırır."

142 "Evi (önünü, civârını) süpürmek, kapkacak yıkamak, zenginliği celb edicidir."

Bularuñla Vel-leyl'i hem İnşirâḥ
Oḳursa bulur rızḳ içün iftirâḥ
Eger mescide gelse ḳable'l-ezân
Ṭahâretlü olur ise her zamân
Dahı sünnet-i fecri vitri bile
Şu kimse ki dâyim evinde ḳıla
Ḳılup vitri şoñra kelâm itmeye
Mesâvî idenler ile gitmeye
Anuñ rızḳı vâsi‘ olısar ḳatı
Gideriser andan Ḫüẕâ âfeti
Dahı rızḳı ‘ömri uzamaġa er
Gerekdür ki ḳalḳıncaġaz her seḥer
Namâzuñ irişince vaḳti tamâm
Gelüp ḥâżır olınca ḫâs ile ‘âm
Bu tesbîḥi yüz kez oḳıya müdâm
Bunı oḳımaḳda ide ihtimâm
Sübḥ-ân-Allâhi'l-‘Aẓîm. Sübhân-Allâhi ve bi ḥamdihi estaġfirullâhe ve etûbü ileyh
Dahı her ṣabâḥ u mesâ yüz kezin
Bunı oḳımaġı idine güzîn
Lâ ilâhe ill-Allâhü'l-Melikü'l- Ḥaḳḳu'l-mübîn
Her irte namâzı ṣoñında gerek
Bu tesbîḥi diye ola yigrek
El-ḥamdü li'llâhi ve Sübḥân-Allâhi ve lâ ilâhe ill-Allâhu vallâhu ekber,velâ ḥavle velâ ḳuvvete illâ billâhi'l-‘Aliyyü'l- ‘Aẓîm
Bu-kez cum‘a güni ṣabâḥın ‘azîz
Bunı oḳımaḳlıḳ gerek ḳıl temîz
Allâhümme e‘innî li-ḥalâlike ‘an ḥarâmike veḳfînî bi-faḍlike ‘ammen sivâke
Evet gice gündüz gerekdür ki hiç
Bu da‘vetden ayrılmaya ir ü giç
Ent-Allâhü'l- ‘Aẓîẓü'l-Ḥakîm ent-Allâhü'l-Ḥalîmü'l-Kerîmü ent-Allâhü'l-Melikü'l-Ḳuddûs ent-Allâhü'l-ḫâlıḳu'ş-şerri ve'l-ḫayri ent-Allâhü ḫâlikü'l-cenneti ve'n-nâr ‘Alimü'l-ġaybi ve'ş-şehâdet ‘Alimü's-sırri ve aḫfâ ent-Allâhü'l-Kebîrü'l-Müte‘âl ent-Allâhu Ḫâlıḳu külli şey'i minke bedâ küllü şey'in ve ileyke ye-‘ûdu küllü şey'in ent-Allâhu Deyyânü yevmi'd-dîn lem-tezel ve lâ tezâlü ent-Allâhu lâ ilâhe illâ ente Eḥaden Ṣameden lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehü küfüven Eḥad ent-Allâhü lâ ilâhe illâ ente'r-Raḥmânü'r-Raḥîm ent-Allâhü lâ ilâhe illâ ente'l-Melikü'l-Ḳuddûsü's-Selâmü'l-Mü'minü'l-Müheymınü'l- ‘Aẓîzü'l-Cebbâri'l-Mütekebbiri lâ ilâhe illâ Hüve'l-Ḫâlikü'l-Bâri'ü'l-Muṣavviru lehü'l-esmâü'l-ḥüsnâ yüsebbiḥu lehü mâ fi's-semâvâti ve'l-arḍ ve Hüve'l- ‘Aẓîzü'l-Ḥakîm

Eger bu duâyı gice gündüzin
Oḳımaġa ḳoya kişi kendüzin
Ne ḥâcâtı var ise ḥâṣıl ola
Neye ṭâlib olursa vâṣıl ola
Dahı rızḳı arta hemîşe anuñ
Yapışduġı oña her işe anuñ
‘Ömür arturanları yâd idelüm
Perîşân göñülleri şâd idelüm
Bunuñ ‘umdesi eylük itmekdürür
Hemîşe eyülige gitmekdürür
Dahı pîr olanlara ḥürmet gerek
Elüñden gelür ise ḫıdmet gerek
Ṣılâ-yı raḥim-de sebebdür añа
Ḳulaḳ dutġıl imdi birezcük bañа
Dilersen-ki ‘ömrüñ mezîd olduġın
Hem ol ‘ömri sañа müfîd olduġın

153

Oḳı üç kezin her ṣabâḥ u mesâ
Bu tesbîḥi ire murâduñ nese
Sübḥân-Allâhi'mlie'l-mîzân ve müntehe'l-‘ilmi ve meblaġa'r-rıżâ vezinete'l-‘arşi ve lâ ilâhe ill-Allâhü'mlie'l- mîzâni ve müntehe'l-‘ilmi ve meblaġa'r-rıżâ ve zinete'l-‘arş.
Dahı yaş agac kesmeden ihtirâz
İdegör ki itmeye Ḥaḳ ‘ömrüñ az
Ne var ise aḥkâm-ı şer‘î tamâm
Yirine getür kim olasın hümâm

Dahı ilm-i ṭıbb oḳumaḳlıḳ gerek
Ḳalan ʿilmi ansuz ḳomaḳlıḳ gerek

Aḥvâl-i Üstâẕân

Bu defilü sözi kim oḳıdum sañа
Ḳulaḳ dutduñ ise eger sen bañа
Dükelisi şâkirdüñ aḥvâlidür
Bu-kez ne ki üstâd olan ḥâlidür
Anı difile şimdi beyân ideyim
Ne var ise gizlü ʿayân ideyim

Güftâr Ender Müderrisî

Müderris olursañ gerekdür ki sen
Didügim dutasın olasın esen
Kütüb-dost olġıl hemîşe ʿazîz
Rüûs-i mesâyilde bulġıl temîz
Tefaḥḥuṣ ḳıl esrâr-ı ʿilmi tamâm
Begensün sözüni ḳamu ḫâs u ʿâm
Sebük-rûḥ olġıl girân-cân degül
Bu kez ḫalḳ içinde hemîşe ögül
Dahı müşfiḳ ol ḳamu şâkirdüñe
Ki meşġûl olalar senüñ virdüñe
Ḥarîṣ ü mükedder-mizâc olmaġıl
Birezcük açılup biraz ṣolmaġıl
Dahı kim sahun bîş-bîn olıgör
ʿİlim gevherine emîn olıgör
Ne-kim ṣorsalar gökcek endîşe ḳıl
Her işüñde endîşe'i pişe ḳıl
Bu-kez vir cevâbı ne-y-ise añа
Ki çoḳ çoḳ duʿâlar ideler sañа
Dahı zü-fünûn ol eyit her birin
Göñülde ulûmuñ düzetgil yirin
Eger bu ṣıfât ile var olasın
Ne yigâne-i rûzġâr olasın

Güftâr Ender Müftî Kerî

Bu-kez çünki müftîlige iresin
Gerekdür (ki) ḫaylî kütüb diresin
Hemîşe te'emmülde olmaḳ gerek
Nedür aṣlı her sözi bulmaḳ gerek
Ki fetvâ virincek ḫaṭâ olmaya
Bu-kez irişesin ṣunarsañ neye
Ne var ise aḥkâm-ı şerʿî ḳamu
Riʿâyet ḳıl ısrâr ile sen ʿamû
Ten ü câme-pâk ol daḫı cehd ḳıl
Göñülden ol Allâh ile ʿahd ḳıl
Ki baḥṣ içre ḥâżır-cevâb olasın
Bu-kez Tañrı'dan kâm-yâb olasın
Ne müşkil ki tefsîrini ṣoralar
Ya taḳrîr u taḥrîrini ṣoralar
Ara bul yaz andan cevâbın anuñ
Ḫaṭâdan temîz it ṣavâbın anuñ
Ki endîşe eylemedin yazıcaḳ
Ḫaṭâ idesin irişe yazıcaḳ
Anuñ-çün ki üstüñe ḥüccetdürür
Senüñ ḫasmun anunla üstüñ vurur

154

Saḳın yazma taḳlîd idüben cevâb
Ki ekser ḫaṭâdur aḳalli ṣavâb
Dilerseñ zamanda vaḥîd olasın
Dü-rû olma dürr-i ferîd olasın
Dahı her rivâyet ki işidesin
Taṣavvur id ayruḳlar işidesin
Rivâyetde maḳbûl olanlar sözin
Yaz u yazma taʿnı bulanlar sözin
ʿUlûm u maʿârifde ol müctehid
Sözi söyleme olmadın müştehid

Güftâr Ender Âdâb-ı Baḥṣ

Saḳın sâyil olmaġa ḳılma heves
Muʿallilüñe olıgör hem-nefes
Ki ol mertebe dûn bu fâyıḳdurur
Pes ekmel olanlara lâyıḳdurur
Mükâbir olan ile baḥṣ eyleme
Degüldür ʿinâd ehli baḥṣ eyleme
Taʿaṣṣub yüzinden söze başlama
Yine kendü kendözüni taşlama
Vücûh-ı kelâmı gözet fehm ile
Saḳınġıl sözi söyleme vehm ile

Gör evvel ki ḫaṣma muḳâbil-misin
Söze daḫli itme ki ḳâbil-misin
Eger ḳâbil olur iseñ ḳâbil ol
Sözüñi ḥaḳḳı neyse añа mâyil ol
Ve ger ḳâbil olmaz iseñ söyleme
Dimezven ki sözlerini ṣoylama
Saḳın ṭard ü ʿaks itme ḥüccetde sen
Ki ḳalmayasın cevr ü miḥnetde sen

Rubâʿî

Ḥucec-i fâsideʾi ḫaṣmuña ʿarż eylemegil
Kendü kendözüñe ilzâmuñı farż eylemegil
Ḫaṣmuñuñi sözini menʿ idecegez dime delîl
Ġaṣb idüp manṣıbını üstüñe ḳarż eylemegil

Ya ḫaṣmuñ ḫilâfına durġur delîl
Muʿârıż olup anı eyle zelîl
Eger menʿ iderseñ mücerred ḳoġıl
Ya yanında anuñi sened oḳuġıl
Yaḫud nakz-ı icmâli tafṣîl ḳıl
Yine müddeʿâñı da taʿlîl ḳıl
Ḫaṣım çünki takrîri-i aḳvâl ide
Mezâhib beyân eyleyüp ḳâl ide
Taʿarruż ideyim dimegil saḳın
Ki baḥṣ eylemegüñ bilesin ḥaḳın
Tarîḳ-ı ḫılâfa ḫılâf eyleme
Sözi safsaṭa itme lâf eyleme
Ki baḥṣ oldur iẓhâr olına ṣavâb
Ḫaṭâsuz biline suâl ü cevâb

Güftar Ender Vâʿiẓî ve Müẕekkirî

Eger vâ iẓ olur iseñ ḥâfıẓ ol
Dilüñde eyü sözleri lâfıẓ ol
Daḫı ʿilm-i tefsîr ü aḫbârda
Rüsûm ile âdât ü eṭvârda
Gerek kim vaḥîd-i zamân olasın
Ki bu ḫalḳa Ḥaḳ'dan emân olasın
Feṣâḥat belâġat ḳazanġıl tamâm
Dilersen ki ḫalḳa olasın hümâm

Daḫı bil-ki buʿâm enʿâmdur
Senüñi sözüñ anlara iʿlâmdur
Gerek sözi nekin diyesin sözüñi
Ki kâr idebile olara sözüñi
Biş altı mürîdüñ gerek naʿre-zen
Ki hây ideler nükte eydince sen
Bu ḫalḳuñ-da rikkat düşe ḳalbine
Düşeler bu-kez yadlu ḫû ḳalbine
Sözüñ çünki cânlara teʾsîr ide
Göñüller evine gire yir ide
Ḫalâyıḳ dükelisi giryân ola
Cigerler ḥarâretde biryân ola
Gerekdür ki sen-daḫı aġlayasın
Viresin gözüñi yaşına vâyesin
Eger sözde maḥṣûr olursañ sañа
Nidesin diyeyim ḳulaḳ vur bañа

155

Gerekdür ki tesbîḥ ü tehlîl ile
Resûl'e ṣalât idesin dil ile
Ki tâ ḫâṭıra söz ʿubûr eyleye
Göñül ḫânesin ṭolı nûr eyleye
Güleç yüzlü olġıl ʿabûs olmaġıl
Bu ḫalḳa iñen ḳara pus olmaġıl
Daḫı söyler iken ṣalınmaḳ gerek
Duʿâ-y-ile Ḥaḳḳ'a yaḳınmaḳ gerek
İşidenlere dâyim eyle naẓar
Nice kim diler iseñ eyle naẓar
Sözi söyle illâ ḳabûlin gözet
Bu-kez cümle ḫalḳı sözüñe özet
Ḳabûl olmayan yirde eglenme sen
Hemîşe ḫacâletden olġıl esen
Suâli yazuban ṣunarlar ise
Oḳı gör içinde ne-kim var ise
Bilürseñ cevâbın edâ eylegil
Sürûr ile ḫalḳa nidâ eylegil
Eger bilmez isen duʿaya bedel
Kıl anı ki böyle olındı ʿamel
Ne söylerseñ añıla mükerrer dime
Ṣoñınca anuñi ġuṣṣasını yime
Daḫı bir şehirde çoġ olma muḳîm
Girân-cân olursın ṭabîʿat saḳîm

Ki vâʿizle kâhinlere feṯḥ-i bâb
Yürürken irer eylegil iżṭırâb
Daḫı ʿırż u nâmûsufı saḳlagıl
Yüzüñi ḳara eyleme aḳlagıl
Gerek zâhirâ bâṭınâ dirligüñ
Bir ola ki olmaya müdbirligüñ
Daḫı girme bâzâra saḳla vaḳâr
Ki göñilinde ḫalkuñ dutasın ḳarâr
Bu-kez ḫâs u ʿâm iḥtirâm eyleye
Daḫı iʿtizâr ihtimâm eyleye
Yaramazlara olmagıl hem-nişîn
Yavuz kişiyi bulmagıl hem-nişîn
Ḥarâma gerek iḥtirâz idesin
Ḥalâle daḫı ḥırṣı az idesin
Saḳın sözde daʿvî-yi bî-maʿniden
Yalan söze taḳrîr içün yaʿniden
Ki tâ ḫalḳa olmayasın şermesâr
Bu-kez barmagıle olasın müşâr
Vaʿid ile vaʿdi ḳarışdur bile
İkisini daḫı getürgil dile
Ki nevmîd olmayalar raḥmete
Egerçî-ki uġrayalar zaḥmete
Eger bunca evṣâfı kim söyledüm
Gereklü ne-y-ise beyân eyledüm
Dutarsañ ulu vâʿiẓ olsañ gerek
Bu ʿâlemde ad ile ṭolsañ gerek

Güftâr Ender Ḳadî Kerî

Eger ḳâḍılıġa ḳoyalar seni
Diyem n'idesin diñler isen beni
Gerekdür faḳâhetde bir olasın
Eger nev-cüvân yâḫu pîr olasın
Uṣûl ü fürûʿı bilesin tamâm
Ne-kim didilerse ḳılasın tamâm
Geregince aḥkâm-ı şerʿî gerek
Yürütmege var ola sende yürek
Ol ḥükmi öz cânuña süresin
Daḫı girü ḳalanuña süresin
Taʿaṣṣubla ḥükm itme düşmez saña
Sözüm dut ki uġramayasın buña

156

Ruba i

Ḳâḍılıḳ eşref-i ʿibâdetdür
İdebilene ulu ṭâʿatdür
İlle rişvetcilik dû-rûlıg ile
Re's-i âṣâm u key şenâʿatdür

Gerek ḳâḍılar key dölek olalar
Ḥaḳ iş işlemeklikde bek olalar
Daḫı re'y-i ṣabitli olmaḳ gerek
Ki ḳâḍılığında ola yigrek
Siyâsetlü ola ve merdüm-şinâs
Ki tâ ḳorḳalar andan eşrâf-ı nâs
Daḫı ḥîlesin her gürûhuñ bile
Ne-kim Ḥaḳḳ'a lâyıḳ olursa ḳıla
Bu eṣnâf-ı ḫalkuñ yolına gide
Rüsûm ileʿâdâtını żabṭ ide
Meẕâhib ne var ise âgâh ola
Ḳamu ḫalḳa sîretde hem-râh ola
Faḳâhet ṣoñınca firâset gerek
Dir iseñ ki baña riyâset gerek
Ki tâ bile ḥaḳḳı ḳılup iʿtibâr
Ḳoya bâṭılı ḥaḳḳ ide iḫtiyâr
Ḫitâb iʿtibâr eyle dinmişdürür
Vücûba delîl âyet inmişdürür
Faʿtebirû yâ uli'l-ebṣâr[143]
Bu muṭlaḳdurur ʿörfe şâmil olur
Bilür kim-ki maʿnîde kâmil olur

Ḳıṭʿa

Çün ḥîletü'l-ḳaḍâyı okımış ola tamâm
Maʿlûm olur ne ḥîle kim iderse ḫâṣ u ʿâm
Peygamberüñ ḫalîfesi begler düşüpdürür
Ḳaḍılar oldı şerʿ-i şi'âr içün imâm
Pes vâcib oldı şâha ki şerʿa muṭîʿ ola
Tâ kim şerîʿata ola devrinde ihtimâm

143. "Ey basiret sahipleri, ibret alınız!" (Haşr, 59/2).

Ḳâḍı gerek ki Ḥaḳ diye ḳorḳmaya kimseden
Begler muṭî' olmaz ise ṭınmaya kelâm
Ṣâḥib-i şerî'at anlara ḥükmin ṣorabilür
Ol şâhdür şehenşeh olanlar aña ġulâm

Pes añla ki ġâyet gereklü-y-imiş
Firâset kişiye ne görklü-y-imiş
Ḫuṣûṣâ ki sulṭân ile ḳâżıya
Oḳuduġı aḥkâmına râżıya
Ki vaḳt ola nâ-ḥaḳ düşe müsteḥaḳ
Ol ide taḥarrî bile neyse ḥaḳ
Bula ḥîlelerini tedbîr ile
Ki nitmiş olalar biri birile

Ḥikâyet

İşitdüm ki vâḳi' ḥikâyetdürür
Evet ḳâḍı olana âyetdürür
Ki 'Abbâs-ı Rummâni ḳâżı-y-idi
Ḥaḳ'ufi buyruġı neyse râżı-y-idi
Ḳatı 'âlim ü 'âmil idi iñen
Ki pûlâd idi dînde degüldi gen
Meger geldi bir er anufi ḳatına
Dilerdi ki irişe ḥâcâtına
Biregünüñ üstinde da'vî ider
Varur müdde'îler yolına gider
Dimiş kim efendi şu kişi benüm
Ödünc aldı virmedi yüz altûnum
Dönüp ṣordı ḳâḍı anuñ ḫaṣmına
Göre ne didügin anuñ ḫaṣmı ne
Ol inkâr itdi yüz altınına
Anuñ ṭoġradı etmegi ḫûnına
Dönüp müdde'îden ṭanuḳ istedi
Bu-kez müdde'î ṭanuġum yoḳ didi
Didi ḫaṣmma gel yemîn eylegil
Yemîn ile göñlin emîn eylegil
Bu sözi diyince-y-imiş küydügi
Hemân müdde'înüñ yayındı ögi

Elin yüzine dutdı aġladı çoḳ
Ḥaḳı var iken ol didügine yoḳ
Didi ḳâḍıya virme andı şuña
Yalan andı 'âdet olupdur oña
Bu-kez didi ḳâḍı şerî'at budur
Resûl'üñ kelâmında niyyet budur
Ki sañа ṭanuḳ gerek añа yemîn
Budurur şerî'at ṭarîḳı hemîn
El- beyyinetü li'l-müdde'î ve'l- yemînü 'alâ men enkere[144]
Dönüp müdde'î ḳâḍıya söyledi
Yüz altınını cehd idüp ṣoyladı
Didi çünki andı virürseñ içer
Benüm ḥaḳ işüm bâṭıl işe geçer
Ḳo andı firâsetle bir çâre ḳıl
Bu derdüñ devâsını fikr ile bil

Ruba i

Ol 'ilm ü 'amel ḥaḳḳı-y-içün kim sañа maḳsûm
Oldı ḳoma kim şöyle gidem müflis ü maḥrûm
Bir çâre iriş bañа ki bî-çâreyem uşda
Tedbîr ile ḳıl derdüme dermânın ma'lûm

Çün işitdi ḳâḍî bunuñ sözüni
Bu işe göyündügini özüni
İnandı ki ḥaḳ müdde'înüñdürür
Evet lâfı ol pîr-i nâ-ḥaḳ vurur
Didi müdde'îye ki digil bañа
Nice oldı virdüñ yüz altun añа
Didi kim benümle ḳatı yâr idi
Ara yirde çoḳdan sevü var idi
Meger bir ḳaravaşa 'ışḳı düşer
Ki ġavġâsı 'ışḳufi başına üşer
Yüz elli fuluri bahâsı-y-idi
Ḳaravaşlaruñ müntehâsı-y-idi
Bunuñ elli altunu vardı hemân
Bulımazdı 'ışḳından anuñ emân
Yürür idi giryân u biryân olup
Anuñ 'ışḳı şevḳıyle ḥayrân olup
Meger bir gün Allâh oñardı işi
Teferrüçleni çıḳduġ iki kişi

144 "Delil, iddiâ edene âittir, inkâr edenin de yemin etmesi gerekir."

Karavaş sözin çekdi orta yire
Meded isteyüben ki benden ire
Şu defilü göyündü ki yandı içüm
Buña ḫayr ṣanduġum oldı suçum
Didüm ki yigirmi yıl oldı tamâm
Ki senüñle dostuz bilür ḫâṣ u ʿâm
Gerekmez bañа sen helâk olduġuñı
Yavuz ad ile ʿâleme ṭolduġuñı
Benüm yüz fuluricuġum vardur
Otuz yıl var ola bañа yârdur
Birin ikin irküp dururam anı
Vireyim ḫalâṣ eyleyeyim seni
Senüñ elliñü ḳat benüm yüzüme
Ḫalâṣ ister olursañ uy sözüme
Ödünc al yüzi ḳatġıl elli añа
Ṣatun al iriş bâri belli añа
Al anı ki gönlüñi bula vâyesin
Kese ḳomaya ḥasretüñ mâyesin
Uṣanıncaġ anı yine ṣatasın
Çoġ aṣṣı ide mâluña ḳatasın
Benüm yüz fuluricuġum viresin
Ṣevâbına bu işüñüñ iresin
Didi eyle olsun ne-dirsen sañа
Uyaram meded eyle bârî bañа
Ki ʿışḳ ile ben bî-karâr olmışam
Gice gündüz âşüfte zâr olmışam
Şaşup yüz fuluriyi virdüm añа
O dem çoḳ çoḳ itdi duʿâlar bañа
Hemân ben bunufilaydum Allâh ile
Dahı kimse yoġ idi anda bile

158

Varup aldı irişdi maḳṣûdına
Didüm bildüñi idi ki maḳṣûdı ne
Bu-kez şimdi dörd aya irişdi uş
Bu ẕevḳında maʿşûḳası-y-ile ḫoş
Ben altunum isterem inkâr ider
Meger borclıyam dimege ʿâr ider
Didi ḳâḍı ḳanda otururduñuz
Bu işlerde ne yirde dururduñuz
Dimiş kim falân bûsitânda falân
Aġacun dibinde-y-idük ol zamân

Didi ḳâḍı çün ḥâẓır imiş aġac
Bu işlere hep nâẓır imiş aġac
Niçün tanıġum yoḳ diyesin ya sen
Dilemeyesin olduġuñı esen
Bu ḫaṣmuñi otursun yüri sen revân
Yazuban elüñe vireyim nişân
Vir ol aġaca di ki ḳâḍı seni
Ḳıġırur viribidi uşda beni
Ṭanuḳluġa ister gel eyle kerem
Ki Ḥaḳ ehline olasın muḥterem
Çün aldı nişânı dahı dutdı yol
Aġacı ḳıġırmaḳlıġa gitdi ol
Ḫaṣım oturıḳaldı ḳâḍı-y-ile
Diler ḳâḍı ḳaṣdı ne anuñi bile
Ḳodı tâ ki bir sâʿat andan geçe
Bu-kez fikri-y-ile bu işi seçe
Dönüp ḫaṣma ḳâḍı didi kim giden
Şu senden yüz altunı daʿvî iden
ʿAceb ol aġac dibine irdi mi
Nişânum aġaca ṣunıvirdi mi
Ḫaṣım didi varmadı anda henüz
Ki vire nişân añа gösterde yüz
Yine ḳâḍı meşġûl oldı ki tâ
Gele müddeʿi bildi ḥâli nite (...)
Biri dahı oldur ki fikr itmedin
Sözün naġzını bulmaġa gitmedin
Ḥüküm idebilmeye nâ-ḥaḳ yire
Ödükdür anı cennet ehli yire
Şu ḳâḍı ki ḥaḳkı bilüp ḥükm ider
Gümânsuzdur ol kim cinâna gider
el-Ḳuḍâtü şelâşetün Ḳâḍıyâni fi'n-nâri ve ḳâḍin fi'l-cennet. Ḳâḍin ḳaḍâ bi-ġayri'l-ḥaḳḳi ve hüve yaʿlemü feẕâki fi'n-nâri ve ḳâḍin ḳaḍâ ve hüve lâ yaʿlemü fe ebṭale ḥuḳuḳa'n-nâsi feẕâke fi'n-nâri ve ḳâḍin ḳaḍâ bi'l-ḥaḳḳi feẕâke fi'l-cennet. (Nuḳile min Ṣimâri'l-Aḫbâr)[145]

[145] "Kadılar üç gruptur: İki grubu cehennemde, biri cennettedir. Hakkı bildiği hâlde haksız yere hükmeden, bu ateştedir. Bilmediği hâlde hükmedip insanların hukûkunu ibtâl eden, bu da ateştedir. Hakkıyla hükmeden kadı cennettedir." (Simari'l-Ahbar'dan nakledildi).

Gerekdür ki ḳâḍîlar âdâbını
Riʿâyet ḳılalar hep esbâbını
Ac iken ṣusuzken göñül ṭar iken
Başında ḳaḳımaḳlıcaḳ var iken
Ya ḥammâmdan çıḳsa ḥükm itmeye
Eger sen-de ḳâḍî-y-isen itmeye
Şürûṭı be-ġâyet riʿâyet ide
Riʿâyetci olmaġı ʿâdet ide
Mubaṣṣır mücerrib kişiler gerek
Ḳatındaki ḥükmi ola yigrek
Daḫı bil-ki ve's-ṣulḥu ḫayrun[146] didi
Ḫüẕâ gör ki ḳayduñ ne resme yidi
Eger ṣulḥa fil-cümle ola mecâl
Ḳo ṣulḥ eylesünler ki ḫoş ola ḥâl
Uyuşmasalar ḳatʿa meşġûl ol
ʿUḳûl ehli ḳatında maḳbûl ol
Ṣukûkı sicillâtı sen yazmaġıl
Ululuḳ yolını ḳoyup azmaġıl
Meger bir żarûret düşe yazasın
Birez ḥışmetüñ yolını azasın

Ḫâtime

159

Bu eṭvârı kim söyledüm iḫtiyâr
İdegör ki tâ bulasın iʿtibâr
Ki ʿilm ehlinüñ ḥâlini söyledüm
Gereklü olanını naẓm eyledüm
Bu-kez ʿilm-i ṭıbbı beyân ideyim
Birez anı-daḫı ʿayân ideyim
Otuzıncı bâbında anı didüm
Gör imdi senüñ ben ne ḳayduñ yidüm
Saña daḫı lâzım budur kim bana
ʿAṭâlar ḳılasın ki düşem ṭaña

BÂB-I SİYÂM ENDER ÂMUḪTEN-İ ʿİLM-İ ṬIBB ve ṬALEB-İ ḤİKMET

Dilerseñ ki üstâd olasın ṭabîb
Benüm sözüme ḫoş ḳulaḳ vur habîb
Gerek ʿilm-i ṭıbbuñ uṣûlin tamâm
Bilesin fuṣûlin vuṣûlin tamâm
İki ḳışmı varʿilm-i ṭıbbuñ ʿazîz
Saña her birini ḳılayım temîz
Biri ḳısm-ıʿilmî birisi ʿamel
Gerek her birinde ḳılasın emel
Ne-kim âdemînüñ teninde olur
Ya başında yâḫûd yeninde olur
İkiden ne mümkin ki ḫâlî ola
Ziyâd olmaġ içün mecâli ola
Birisi ṭabîʿî biri ḫâricî
Bulardur dutan dâḫili hârici
Ṭabîʿi-de üç ḳısma maḥṣûrdur
Ki her biri bir isme maḳṣûrdur
Birisi ṣebâtî ki tende ḳıvâm
Anuñla-y-imiş olduġı müstedâm
İkinci kıvâma tevâbiʿ olan
Ḳamusı bu metbûʿa tâbiʿ olan
Üçüncisi anuñ taḥavvüldürür
Ki aḥvâl içinde tebeddüldürür
Bil aṣṣı ziyân haricîdür i yâr
Ki nefse ḫayır şerr idincek uyar
İki ḳısm imiş tende olan ṣebât
Anuñla bulurmış ölümden necât
Ya ol madde cinsinden alur vücûd
Yaḫud ṣûretâ ider imiş sücûd
Şu-kim madde cinsinden ola ḳatı
Uzaḳ seyr ider yürigendür atı
Aña üsṭüḳussât ḳodılar ad
ʿAnâṣırda dirler bir olur murâd
Olar od u yildür daḫı ḫâk ü ṣu
Ki bu dördden alur vücûdı ḳamu
Bu dördün mizâcı-da dört dürlüdür
Didüm naẓmını gör ne ḫoş dürlüdür
Biri ter biri ḫuşk u daḫı serd
Biri daḫı germ oldı afilaya merd
Bularuñ mizâcından iy kâm-rân
Bulur dört aḫlâṭ-ı cisminde cân
Olar ḳan u balġamla sevdâdurur
Ki dördünci olanı ṣafrâdurur

146 "Barış daha hayırlıdır." (Nisa, 4/128)

Bu dörd imtizâcından aʿża ḳopar
ʿAcebdür ki şekl-i muʿammâ ḳopar
Bu-kez cins-i ṣûret de üç ḳısm imiş
Ki her birine bir ʿaceb ism imiş
Ya nefsânidür yâḫu ḥayvânidür
Üçünci ṭabîʿî ki cismânidür
Bu nefsâni ondur ḳamusın didüm
Ki yigirmi dördinde ḳayduñi yidüm
Oḳı gör kim anda neler söyledüm
Ki her bir sözi muʿteber söyledüm
Bu-kez iki ḳısm oldı ḥayvâni de
Odur var olan cânı-da ḳanı-da
Biri fâʿile birisi münfaʿil
O fâʿil didükleridür men faʿil

160

Yine münfaʿil men fuʿildür hemân
Teemmül id anlayasın bir zamân
Ṭabîʿîde üç ḳısm imiş yârumuz
Ṭapuñidur bizüm yoġumuz varumuz
Müvellid mürettib daḫı ġâziye
Ki cismüñ budur ḥâcetini ḳâżiye
Maḳûlâtdan fiʿlilerdür bular
O fâʿillerini dilerdür bular
Ki her biri bir ḳuvvetüñ fiʿlidür
Pes anlar nisebde ḳamu fiʿlidür
Bu didüklerüme tevâbiʿde var
Ki herbirisini dimege yarar
Semizlik ki tâbiʿdürür balġama
Yaşadukça ʿâlemde düşme ġama
Ṣaruluḳ arıḳlıḳ ki ṣafrâvidür
Ḳızıl ḳara ḳan ile sevdâvidür
Seḫâvet zekâvet şecâʿat bile
Daḫı ʿilm ü ḥikmet ṣınâʿat bile
Tevâbiʿdürür hep dir idüm tamâm
Evet uzanurdı be-ġâyet kelâm
Senüñ zihnüñe iktifâ eyledüm
Ṭabîʿatlulara vefâ eyledüm

Güftâr Ender
Muġayyirât-ı Beden

Bil imdi ki taġyîr iden her teni
Ya bunı ya anı beni ya seni
Sekiz nesnedür hep diyeyim anı
Göreyim nice ḫoş dutarsın beni
Hevâ vü ṭaʿam ile ḥarket sükûn
Daḫı ḫâb ü bîdârî şâẕî ḥüzûn
Bular hep żarûrî sebeblerdürür
Niçe işlere muḫteseblerdürür
Ki her birisi tende teʾṯîr ider
Yigit eyler evvel döner pîr ider
Evet iḫtiyârî sebeb çoḳdurur
Ṣayar isem efrâda ad yoḳdurur
Gerekdür ki onbir ʿulûmı ṭabîb
Bile tâ kim afïa irişe naṣîb
Biri ʿilm-i ʿunṣur ikinci mizâc
Daḫı ʿilm-i aḫlâṭa var iḥtiyâc
Bile ʿilm-i aʿżâyı muṭlaḳ gerek
Hem efʿâl ʿilmi muḥaḳḳaḳ gerek
Daḫı ʿilm-i aḳsâm-ı emrâżı bil
Bu-kez her ne lâyıḳ düşer ise ḳıl
Gerek hem ṭabîbe ki ʿilm-i ʿilel
Oḳıya ki emrâżı bile elel
Daḫı ʿilm-i teşrîḥ oḳumaḳ gerek
Yaḫud ṭıbbı elden o ḳomaḳ gerek
Ki ʿilm-i ḳuvâ-yı ṭabîʿat hemân
Anı bilicek bilinür bî-gümân
Daḫı edviye ʿilmini oḳı sen
Ki ṭıbbı bilüben olasın esen
Bu-kez ʿilm-i nabż ile ḳârûreyi
Daḫı ḳısm-ı buḥrânı bilseñ eyi
Hem aḳsâmını ḥummeyâtuñ tamâm
Bilürseñ bu ʿilm içre olduñ hümâm
Ne didüm ise ḳısm-ı ʿilmî safïa
Muḳayyed olursañ be-ġâyet afïa
Ṭabîb olısarsın ʿamel idicek
Birisinde biñ-kez emel idicek
Bu hep ḳısm-ı ʿilmîdürür eyle żabṭ
Ki teşḫîṣ-i ʿilletde olmaya ḫabṭ

Güftâr Ender Ḳısm-ı ʿAmelî ez ʿİlm-i Ṭıbb

Bu kez dinle imdi ʿamel kısmını
Nedür bil anuñ resmini ismini
Ki ʿilm ü ʿamel cân ü ten gibidür
ʿİlim cân ʿamel bir beden gibidür

161

ʿİlâc itme ʿillet nedür bilmedin
Ne şarṭ ise teşhîşine kılmadın
Şor evvel ki şayrulığına sebeb
Ne-y-ise bil anı eyâ luṭf-ı Rab
Bu-kez nabżını dut ki maʿlûm ola
Ya kârûresin gör ki mefhûm ola
Mizâcın bilürseñ ʿalâmetlerin
Teemmül idüp bilgil anuñ varın
Hem ol yirin âb ü hevâsını bil
Bu-kez neyse işüñ revâsını kıl
Daḫı her ne faṣl ise renci añla
Gerek nisbet itseñ biline sañla
Yigit ḳoca kırġıl ya oġlan ola
O ṣayru ya yirlü ya mihmân ola
Bu vech ile teftîş idincek mizâc
Bilinür ne-y-ise bu-kez kıl ʿilâc
Gerekdür tabîbe ki üstâd ile
Vara ṣayru sormaġa dâyim bile
Ki andan iñen çoḳ fevâyid irer
Ḳavânîn bilinür ʿavâyid irer
Ṭabîbe gerek kim mücerrib ola
Gide tecribeyle müdâm ol yola
Vaṣâyâ-yı Boḳrat oḳursañ eger
Bu işden sañla niçe nesne deger
ʿİlâca saḳın eyleme iʿtimâd
Ḫüẕâ'nuñ işine gerek iʿtiḳâd
Ṭonuñ daḫı pâk ü muʿaṭṭar gerek
Daḫı ṣûretüñ-de münevver gerek
Ki ṣayruya tizcek irişe şifâ
Bu Ḳânûn'ı dutġıl oḳıġıl Şifâ

Güftâr Ender ʿAlâmat-ı Bîmârân

Uyur gibi yatursa ṣayru hemân
Gözini açamaz ise bir zamân
Añla söyle ger ol cevâbın vire
Sözinden sañla ḳarşu maʿnî ire
Evet bilmeye seni ne kişisin
Ki irkek-misin yoġ ise dişisin
Yine kendü ḥâlinde ḫayrân ola
Gerekse gedâ yâḫu sulṭân ola
Yavuzdur ḫuṣûṣâ ki ṭâʿunda
Yaʿâlîde ola yaḫûd dûnda
Eger çabalarsa mübârek degül
Yakîn bil-ki sen eyledür şek degül
Yine ancılayın ḳaçan ṣayrınuñ
Senün ṣayruñ ola yaḫûd ġayrınuñ
Gözinüñ aġıyla ḳarası anuñ
Gözi bebeginüñ yöresi anuñ
Daḫı aġarak ḳararaḳ olalar
Yaşarubanı yaş ile ṭolalar
Ḫayırlu ʿalâmet degüldür ʿazîz
Maraż bilmek içinde bulgıl temîz
Yine ancılayın dilin çeynese
Sözi söyleyimese kese kese
Eger dürlü dürlü olursa yüzi
Saġ olacaġı şübhelüdür özi
Ḳaçan ṣayru sormaġa varsa ṭabîb
Gerekdür gözin aça ola lebîb
Tecessüs tefaḥḥus ide ḥâlini
Ki żabṭ eyleye cümle aḥvâlini
Anuñ ḳaḳlığın deste-mâle ala
Ḳoya ḳunıya andan ele ala
Bu-kez ovva göre ki andan nişân
Ḳalur ise yaḫşi yoġ ise yaman
Maraż ġabn u ġayrından olsa şehâ
Ölümdür añla ġâlibâ müntehâ
Bu defilü ʿalâmet ki söylendi hep
Ḳamusı ölüme olurlar sebeb

162

ʿİlâc ile ṣıḥḥat ḳabûl eylemez
Kim eydür ki ehlin melûl eylemez
Eger bu ʿalâmetleri bulmasañ
ʿİlâcı ḳabûl eyler olma uṣañ
Ümîd ile añla dürüş zînhâr
Ki ümîde irişür ümîd-vâr

Güftâr Ender Nabż Giriften

Eger ṣayru nabżın dutarsañ safïa
Ḳavâʿid diyeyim ḳulaḳ vur baña
Ṭamar tiz tiz atarsa ḳandan atar
Dönüp ṣorma baña ki ḳandan atar
Eger giç giç atarsa ṣafrâsı var
ʿİlâcını eyle ne-y-ise yazar
Eger baş barmaġı altındaġı
Ṭamar segrise dime kim ḳandaġı
Bil andan ki ġâlib ruṭûbetdürür
Ġalaṭ itme dime yübûsetdürür

Güftâr Ender Ḳârûre Dîden

Eger nabż ile ḥâlini bilmeseñ
Ne-kim lâyıḳ ise anı ḳılmasañ
Naẓar eylegil imdi ḳârûreye
Ki biline ḥâli irerse neye
Eger aḳ görine mükedder-ṣıfat
Safïa ḥâṣıl olsun hemân maʿrifet
Ki ṣayru olan ġuṣṣa ṣayrusıdur
Ya ʿİsâ'dur adı yaḫûd Mûsi'dür
Eger aḳ u rûşen olursa hemân
Yaḳın ile bil dutma ayruḳ gümân
Ki ol ḳorḳuban ḫasta olmışdurur
İçi ḳorḳular ile ṭolmışdurur
Eger ṣaru ola zaʿferân gibi
Evet bulanuḳ olsa şişe dibi
Ḥüküm eylegil sen ki ṣafrâsı var
Evet ḳarışıḳ afïa sevdâsı var
Ḳarın aġrısı ṣayrusıdur ol er
Budur toġrusı bende olan ḫaber
Eger yaġ gibi görinürse südük
Diyeyim ki gelmeye safïa hödük
Eger üsti ṣaru oluban dibi
Ḳara olsa ṭoprak ya ḳurum gibi
ʿİlâc itme afïa ki aṣṣısı yoḳ
Evet zaḥmeti bî-ḳıyâs oldı çoḳ
Eger ṣuda olsa ḳaralıḳ yine
Anuñ ḥükmi bunda gerekdür dine
Yeşil olsa şişe dibi-de ṣarı
O tiz saġ olısar göñül dut arı
Ṣuda ḳarışıḳ olsa üstinde ḳan
Yoraşma afïa Tañrı'ya ḳo hemân
Ṣaru olsa kendüsi üsti ḳızıl
Anuñ ḳanı ġâlibdürür eyle bil
Buyur ḳaṣda ḳasd eylesün defʿatâ
Ki ḫoş ola geçmeye ḥadden öte
Südük ṣaru olıcaġaz şişede
Ḳızıl ḳızıl iplikler olsa dede
Anı Tañrı'ya ḳo ʿilâc eyleme
Revâ degül afïa ʿilâc eyleme
Ki tizcek Ḥaḳ'a ulaşısardur ol
Bir ilden bir ile aşısardur ol
Eger aḳ olur ise iplikleri
Ölür giç ölür bilgil ol serveri
Yeşil olsa şişe içinde ṣuyı
Ḳayırma anuñ-çün yi iç yat uyı
Ki renci ṭalaḳdandur anuñ hemîn
Saḳın ḳorḳmaġıl göñlüñ olsun emîn
Yeşil olsa ḳarışsa aḳlıġa hem
İñen-daḫı anuñ içün yime ġam

163

Eger anda sirke siñegi bigi
Olursa bevâsîrdendür igi
Bu-kez çünki nabż ile ḳârûreden
Bilesin ki renci ḳazanmış neden
Nedür cins-i ʿillet anı daḫı bil
Bu-kez her ne lâyıḳ olur ise ḳıl
En evvel gerekmez ʿilâc eylemek
Azacuḳ işe çok yimeklik emek
Gerekdür ġıẕâsını ıṣlâḥ ide
Ḫoş olur ḳaçan ṣâliḥ olsa ġıdâ
Ṭılâ vü żımâd urma afïa saḳın
Ki ṭıbbuñ saḳınmış olasın ḥaḳın
Ne renci ki safïa şikâyet ḳıla
Eger ḳaṣd ile ḳay kifâyet ḳıla
Saḳın ḥabba maṭbûḫa ḳılma heves
Ki ʿaḳl ehline olasın hem-nefes

Eger geçmez ise bularuñ ile
Gerekdür ʿilâc eyle dârû gile
Aṣl-ı ṭıbba ʿillet-şinâsî ola
Ki her dürlü renc aşinâsı ola
Anuñ ferʿi dârûyı bulmaḳdurur
Bularu bilenüñ yüzi aḳdurur
Eger sen her ikisini bilesin
Ne-kim lâyıḳise anı ḳılasın
Cihânda senüñ gibi olmaz ṭabîb
Ki göñilinde bu ḫalḳuñ ola ḥabîb

Ḫâtime

Tamâm oldı ṭıbbuñ-da taḳrîri uş
Şu beyt ile dükendi taḥrîri uş
Neler vardı daḫı beyân idecek
Gereklülerini ʿayân idecek
Evet iḫtiṣâr eyledüm iḫtiyâr
Ki key muʿteberdür müdâm iḫtiṣâr
Bu-kez degdi ʿilm-i nücûma beyân
Ne sırrı var ise diyelüm ʿayân
Pes otuzbirinci olan bâbı uş
Anuñ naẓmın itdüm oḳı gör ne ḫoş

BÂB-I SİVÜYİKÜM ENDER ʿİLM-İ NÜCÛM VE TEVÂBİʿ-İ ÂN

Müneccim olursañ dürüş her zamân
Ki ʿilm-i riyâẓet bulasın hemân
Muḳavvimlıġa ḳâdir olmaḳ gerek
Hem öz vaḳtüne ḥâẓır olmaḳ gerek
Dürüş zîce taḥṣîl idegör tamâm
Ki muḥtâc olalar safïa ḫâṣ u ʿâm
Ḫüẕâ nûrdan çün yaratdı melek
Daḫı düzdi bir yirle ṭoḳuz felek
Yiri ṣuffa eflâki ṣayvân ḳodı
Bu meydânda oyuncı ḥayvân ḳodı
Ki döne felekler süre işleri
Ala yazları getüre ḳışları
Ne defïlü dilediyse seyrân ide
Kimi pür-feraḥ kimi ḥayrân ide
Dahı her felekde ki yıldız ḳodı
Birisinde efʿâli biñ yüz ḳodı
Bürûc u daḳâyıḳ yaratdı bile
Ki aḥkâmını ḥikmet ehli bile
Şu-kim oḳımış olaʿilm-i nücûm
Ḥavâdiṣ ehâdîṣini andan um
Nolur nolısardur bilür ekṣerin
Nice ekṣerin belki bilür varın
Pes afïla ki ʿâlemde ʿâḳıl kişi
Anı ḥâṣıl itmege ḳoya işi
Ḫuṣûṣâ ki dünyâda sulṭân ola
Bir ıḳlîme ḥükm idici ḫân ola
Gerekdür ki ʿilm-i nücûm oḳuya
Ḳalan işlerin hep anuñ-çün ḳoya

164

Eger heyʾet okursañ evvel hemîn
Senüñ oldı bilgil zamân ü zemîn
İşit kim bu ʿilmi ideyim beyân
Uṣûlin fürûʿın bilesin ʿayân

İbtidâ-yı ʿİlm-i Nücûm

Bir evvel ki yidi felekde Ḫüẕâ
Yidi yılduzı ḳodı ḳıldı cüẕâ
Ki evvel felekde ḳonuldı Ḳamer
Daḫı tîre ikincidür müstaḳar
Bu-kez Şems'e dördünci oldı maḳâm
Bişincide Merrîḫ olurmış müdâm
Çün altıncısı Müşteri'nüñdürür
Yidincisi daḫı birinüñdürür
Sekizincide olur ṡâbitât
Ki anlardan irer ḥayât ü memât
Ṭoḳuzıncınuñ yılduzı yoḳdurur
Evet ḳamudan ḥükmi key çoḳdurur

Güftâr Ender ʿAded-i Sitâregân

Ne defïlü ki geldi cihâna ḥakîm
Diyeyim safïa hep didiyse ne-kim
Bular ḳurdılar bunca yıllar raṣad
Ki maʿlûm ideler nücûma ʿaded

Yigirmi ṭoḳuz daḫı biñ var imiş
Evet yidi yılduzı seyyâr imiş
Ḳalanına hep ṣâbitât oldı nâm
Ḳarâr ehli olduḳları'çün müdâm
Bu-kez ehl-i ḥikmet ḳılup ittifâḳ
Bu degül ki ortada ola nifâḳ
Sekizinciyi oniki bildiler
Anuñ herbiri burcumış buldılar
Gefiezce bil andan ḳaçan ṭoġdı ay
Dahı vaḳfe ḳurbân güninde ḳolay
Bil evvel ki târîḫ-i hicret nice
Ṭaşı żabṭ idegör giresin içe
Şu yılı bile ṣay ki içindesin
Saḳın dimegil kim ṣayayın nesin
Dön anı ikiyüzonar ṭarḥ ḳıl
Bu-kez gör ne ḳaldıysa żabṭ eyle bil
Ya eksük ola ya berâber ḳala
İkisi-de şeklüñ içinde gele
Ne ḳaldıysa âḥâd ü ʿaşrâtdan
Gör evvel bölükde bil âyâtdan
Üleşdür bulara ḳaç ise ḳalan
O ṭarḥ olmayuban ṣübûṭı alan
Ḳo bir barmaġ âḥâd olan cedvele
Birin daḫı ʿaşrâtâ ḳoġıl hele
İki barmaġı sür ki tâ her biri
Gelüp buluşalar bir evde beri
Gör ol evde yazılmış adı nedür
Dilerseñ bilesin murâdı nedür
Ne ad ise bil daḫı eyle naẓar
Ki maḳṣûda andan bulasın ẓafer
İkinci bölüginde key gözle sen
Gör adı Ḥüseyn ola yâḫûd Ḥasen
Ne ad ise bir barmaġ üstine ḳo
Ki bellü ola yañlış olmaya o
Bu-kez gör ne ay ise maṭlûbuñı
Nedür ġurre bilmekde merġûbuñı
Ḳo bir barmaġ üstine anuñ-daḫı
Nitekim ḳoduñ ad olanuñ daḫı
Sür ikisini tâ mülâḳî ola
Göresin ne gün ittifâḳî ola
O gün ġurredür diyü ḥükm it hemân
Amân virme eglenmegil bir zamân

165

Ḥamel Ṣevr üçüncisi Cevzâ-y-imiş
Ki Sertân Esed daḫı ʿAẓrâ-y-imiş
Daḫı ʿAḳreb ü Ḳavs ü Mîzânı bil
Nedir Cedy ü Delv ile Ḥût anı bil

Ḫânehâ-yı Kevâkib-i Seyyâre

Ḥamel ʿAḳreb ile ikisi bile
Evi oldı Merrîḥ'uñ añla bile
Bu-kez Müşterî'nüñ evi Ḳavs ü Ḥût
Olupdur bu sözi işit daḫı dut
Evi Zühre'nüñ Ṣevr ü Mîzân imiş
Nitekim Ḳamer evi Sertân imiş
Evi Âfitâb'uñ çün oldı Esed
ʿAcebdür ki ẓâtında yoḳdur ḥased
Ev idindi Cedy ile Delv'i Zuḥal
Ki añа yidinci felekdür maḥal

Erḳâm-ı Burûc

Daḫı bil-ki her burca vardur raḳam
Diyeyim anı daḫı fehm eyle hem
Ḥamel ṣıfr elif oldı Ṣevr'e nişân
Ki Cevzâ'yı bâ harfi ider beyân
Bu-kez cîm Sertân'a oldı ʿalem
Nitekim Esed dâl idindi raḳam
Daḫı Sünbüle-y-çün ʿalem kaldı hî
Ki Mîzân'da vâv oldı ʿAḳreb'de zî
Ḥı Ḳavs'e tı Cedy'e ʿalâmetdürür
Ki yi Delv'e yâ Ḥut'a âyetdürür

Erḳâm-ı Kevâkib-i Seyyâre

Didüm kim burûcuñ ne erḳâmı var
Ne-y-içün neyi ḳıldılar iḫtiyâr
Bu-kez bil-ki kevkeblerüñ âḫiri
Ne ḥarf ise aldı ʿalem her biri
Kamer rı ʿUṭârid oldı dâl
Hi'dür Zühre'nüñ Şems'e sîn oldı dâl
Daḫı Müşterî yi Zuḥal aldı lâm
Hümâm olasın söze ḳıl ihtimâm

Ṭabâyiᶜ-i Bürûc

Bu oniki burca ṭabîᶜat çehâr
Olupdur geçer şöyle leyl ü nehâr
Ḥamel Ḳavs daḫı Esed yoldaşı
Ṭabîᶜat dutubdur bular âteşi
Evet Sünbüle Şevr ile Cedy ile
Bular ḥâkilerdür üçi de bile
Bu-kez Delv'e Cevza'ya Mîzân ile
Hevâdur ṭabîᶜat olan ṣanıla
Balıḳ Yengec ü ᶜAḳreb üçi bile
Bilürseñ-de n'ola geleyim dile
Ṭabîᶜat ṣuyı ḳıldılar iḫtiyâr
Anuñ-çün olur anlara baḫtiyâr

Raḳam-ı Şuhûr

Elif ayuñ evvel günine raḳam
Olupdur bil iy şâhid-i muḥterem
Bi ikincisine üçünciye cîm
Bu resm iledür anda vażᶜ-ı ḥakîm
Ki şöyle gider ay olınca tamâm
Añа kâf ü ṭî âḫir olur ye lâm

Raḳam-ı Usbû

ᶜAlâmet elif oldı yikşenbehe
Bi dûşenbehe cîm sişenbehe
Gider ḥarf-i zâ'ya varınca bu-da
Key añla sözi ḳoyma beni uda

Güftâr Ender Ṭabâyiᶜ-i Kevâkib-i Seyyâre Saᶜd ü Naḥs Ez Îşân

166

Zuḥal naḥs-i nerdür ki rûzîdürür
Nuḥûset meger añа rûzîdürür
Ṭabîᶜatde hem serd ü ḫuşk oldı ol
Ki düşmenligi ḫalḳa artura bol
Evet rûzidür Müşterî saᶜd ü ner
Olupdur ṭabîᶜatde hem germ ü ter
Şebi naḥs-i ner oldı Merrîḫ bil
Ne-kim ḥükmi var ise teftîş ḳıl
Ṭabîᶜatde hem germ ü ḫuşk oldugın
Ana da nühuset sirişk oldugın
Bu-kez rûz-i ner germ ü ḫuşk oldı gün
Yarın gerek ola işitgil bugün
Naẓar itse saᶜd oldı naḥs ictimâᶜ
Bu sırra irişmişdürür ıṭṭılâᶜ
Evet Zühre-y-ile ᶜUṭârid hemân
Ṭabîᶜatde bir oldılar her zamân
Bular saᶜd ü hem rûzilerdür ᶜazîz
Ṭabîᶜatları serd ü ter ḳıl temîz
Ḳamer saᶜd ü mâẓe şebi serd ü ter
Olupdur eyâ dil-ber-i muᶜteber

Güftâr Ender Şeref-i Kevâkib

Şeref virdi Şems'e varıncaḳ Hamel
Ḳamer Şevr'i buldı şereflü maḥal
Zuḥal-çün şeref evi Mîzân imiş
Bu-kez Müşterî'sine Serṭân imiş
Şeref evidür Cedi Behrâm içün
Ki Ḥût oldı Zühre dil-ârâm içün
ᶜUṭârid bulur Sünbüle'yle şeref
Bu vech ile naḳl itdi bize selef
Şeref re'se Cevzâ'da olur nasîb
Nitekim ẕeneb Ḳavs'i dutdı habîb

Güftâr Ender Hubûṭ-ı Kevâkib

Ḥamel burcınadur hübûṭ-ı Zuḥal
Saḳın ṣanma bu sözde ola ḫalel
Hübûṭı evin Müşterî'nüñ şehâ
Hemân Cedy'i bil-kim odur müntehâ
Eger burc-ı Serṭân'a Merrîh ine
Añа hâbiṭ adı o demde dine
Daḫı Zühre Aẕrâ'ya Mîzân'a Gün
İricek hübûṭa düşerler o gün
ᶜUṭârid şerefden yıḳıncak büyût
Hübûṭ-içün ev olur añа Ḥut
Ay'uñ ᶜAḳreb oldı hubûṭı evi
Ki ᶜâdet olupdur añа şeb-revi

Bu kez re'se ḳavs oldı ḳılma ʿaceb
Dutar ise Cevzâ evini zeneb

Güftâr Ender Vebâl-i Kevâkib

Ne yılduza ne burcı evdür diseñ
Vebâli bilinürdi ḳaydın yiseñ
Şay andan yidinci evi bî-ḫılâf
Vebâl evin añla sözi şanma lâf

Güftâr Ender Derecât-ı Şeref-i Kevâkib

On iki deriçe dutar Âfitâb
Şerefden olar da bulur feṯḥ-i bâb
Evet Zühre-y-içün yigirmiyidi
Deriçe var imiş bilenler didi
ʿUṭârid de onbiş deriçe dutar
Ḳamusında anuñ şerefler utar
Ḳamer üç deriçe ḳazandı hemân
Şerefden daḫı bulımadı amân
Yigirmibir aldı deriçe Zuḥal
Şeref sürmege her biridür maḥal
Hemîn Müşterî'nüñ de onbiş imiş
ʿUṭârid gibi ḫayr-endîş imiş

167

ʿAmelden ulular işinden ḳatı
Ḫayırlar irüp göriser râḥatı
Şu defîlü çıḳa mertebesi anuñ
Görinmeye ḫalḳa depesi anuñ
Eger onbirincide düşerse ol
Ümîdün irer dostdan sañа bol
Onikinci evinde çün var ola
Delâlet ider kim göñül ṭâr ola
Ulu kişilerden melâlet ire
Evet ehl-i ḥabse selâmet ire
Daḫı çâr-pâ ḥâli ḫoşdur iñen
Ögüñide dutagör didüm işde ben
Onüçünci evde ki nâzil olur
Ne maṭlûbı var ise ḥâṣıl olur

Eger ondördünci evde ḳala
Güc ola ki maṭlûbı ele gele
Evet ḫayr olısar anuñ ġâyeti
Ele geliser geçse bir müddeti
Bu şekl onbişinciye düşmez imiş
Düşerse daḫı ḥükmi üşmez imiş
Onaltıncı evde dutarsa ḳarâr
O reml urdurana be-ġâyet yarar
Ḫayır olısar lâ-cerem ʿâḳıbet
İrer añа luṭf u kerem ʿâḳıbet
Murâdına irse gerek ḥâṣılı
Ol işden iriser añа ḫoş dili

Der Beyân-ı Aḥkâm-ı Ḳabż-ı'd-Dâḫil

Eger kabż-ı dâḫil evel ev ola
Selâmet bula issi ḫusrev ola
Göñül ḫoşlıġıyla irişe ṣalâḥ
Ṣalâḥ olıcaġaz bulınur felâḥ
Ger ikinci ev añа menzil ola
Anuñ mâli artmaġa mâyil ola
Göre menfaʿat rencini çekmedin
Niçe devleti toḫmını ekmedin
Daḫı ḫayr göre dişilerden ol
Naṣîb eylük ala kişilerden ol
Üçünci ev olur ise ḫânesi
Ḫayırdan ṭolu ola peymânesi
Kim anuñla ḫîş ise ḫoş-ḥâl ola
Naṣîbi anuñ ʿizz ü iḳbâl ola
Göre menfaʿat naḳl ü ḥarketden ol
Bu-kez ḳurtıla cevr ü miḥnetden ol
Ger iderse dördünci evde sükûn
Olısardur emlâküñ andan füzûn
Ḫayır göriser gücilü mâlden
Ṣafâ bulısar mâhdan sâlden
Bişinci ev olur ise meskeni
Oġul ḳız çoġ olur key işit beni
Daḫı ʿayşı key ḫoş olısardurur
Gidüp nîş işi nûş olısardurur
Daḫı bir ḫayırlu ḫaber işide
Añа göre teftîş ile iş ide

Ger altıncı evde ḳarâr eyleye
Ne iş olsa câna yarar eyleye
Cehân ola ḳulluḳcılar ḳapuda
Durup ḫıdmet eyleyeler ṭapuda
Göriserdürür aṣṣı ḥayvândan ol
Ḫalâsı bula zâr u efġândan ol
Eger ṣayru-y-içün iderse suâl
Ne diyeyim andan olur yadlu ḥâl
Yidinci ev olsa bu şekle maḳâm
Gerekdür bileler ḳamu ḫâṣ u ʿâm
Dişilerden ortaḳdan eylük ire
Evet düşmene Tafırı yiglik vire
Sekizinci evde olursa muḳîm
Delâlet ider kim irer ḫavf u bîm

168

Evet geliserdür anufī gâyibi
Ya ḳâḍîsi ola yaḫûd nâyibi
Ṭoḳuzıncı evde olur ise um
Müyesser olısar ḥuṣûl-i ʿulûm
Daḫı ḫûb düşler göriser ol er
İdiserdürür hem yaḳında sefer
Birez müddet ardınca çok menfaʿat
İrüben bula darlığından saʿat
Onuncıda olsa emel ḫub ola
Ne iderse şuġl u ʿamel ḫûb ola
Ulularadan añа ḫayır yitişe
Kerem ideler ḳoyalar bir işe
Eger onbirinci olan ḫâne i
Ya mescid ola yâḫu meyḫâne i
Bu şekl ev idünürse olur delîl
Ki ḫayr ire ʿizzet bula her zelîl
Evet dostlardur sebeb bu işe
Sebeb anı ḳıldı Çalab bu işe
Ne ümîdi kim var olısar revâ
İrişiser elbette derde devâ
Onikinci evde nüzûl eylese
Nedür ḥükmi kendüye ḳul eylese
Delâlet ider kim olısar ziyâd
Büyük dörd ayaḳlı tavar eyle yâd
Evet düşmeninden ġam irişiser
O ġamdan gözine nem irişiser

Onüçünci evde göñül ḫoşluġı
İrişe bula ġuṣṣadan boşluġı
Anuñ-çün ki maḳṣûdına iriser
Ḫüzâ gönli diledügin viriser
Hem işleri daḫı küşâyiş bula
İşi yoġ iken ḫayr ile iş bula
Ṭulûʿ itse ondörd olan ḫânede
Ġurûb eylese girse mey-ḫânede
Ne maṭlûb ise ḥâṣıl olsa gerek
Diledügine vâṣıl olsa gerek
Eger onbişinci evi dutına
Bu aḥkâm geldi anuñ utına
Ki elden çıḳarılmış ele gele
Unutmaġa varılmış ele gele
Eger güm olandan iderse suâl
Cevâbı bu ḳanca giderse suâl
Ki elbette bulsa gerekdür anı
Ṣabır eylesün dimesün kim ḳanı
Ol ana yitişse gerek lâ-cerem
Çün anuñla Tafırı idüpdür kerem
Onaltıncı evde bulursa şübût
Döner ʿâḳıbet ḫayra ögüñide dut
İriser ne-y-ise murâdı anuñ
Bu söze gerek iʿtimâdı anuñ

Der Beyân-ı Aḥkâm-ı Ḳabżi'l-Ḫâric ÷

Eger ḳabż-ı ḫâric ola evvel ev
Neñ olur ise cenge ḳoġıl girev
Ḫuṣûmet olup yadlu ḥâl olısar
İşi kimseden infiʿâl olısar
Hem od[147] zaḫmınuñ anda key bîmi var
Ki her bîmüñ ol bîme taʿzîmi var
İkinci evi dutsa ol nâ-ḫalef
Delâlet ider mâl olısar telef
Harâmî-y-ile uġrı ḳorḳusı var
Meger gizlice uġrılar busı var
Ḫuṣûmet-de olsa gerek mâl içün
Ḫuṣûmât olısardur emvâl içün

[147] Bu kelime "ud" şeklinde de okunabilir.

Üçüncide naḳle delîl olısar
Evet bil-ki naḳli şaḳîl olısar
Dahı aḳribâ cümle bed-ḥâl olur
Belâ-vâr evet ṣûretâ bal olur

169

Ger iderse dördünci evde duḫûl
Ḫurûca delîl oldı bular ḥuṣûl
Maḳâmından ol çıḳısar nâ-murâd
Telef olısar mâl olmaz ziyâd
Yıl u ʿâḳıbet dahı key şûmdur
Uyan kimsene şûma mahrûmdurur
Bişinci evini maḳâm eylese
Ne ḥükmi var afilaya kökin kese
Oġul kız ucından melâlet bula
Ya maʿşûḳ elinden melâmet bula
Dahı ʿayşı nâ-ḫoş olısar anufi
Ḳulaġı yavuz söz ṭolısar anufi
Ger altıncı evde mücâvir ola
O ḫâne mezûr u bu zâyir ola
Ḳul u ḳaravaşlar telef olısar
Uvak ḥayevân nâ-ḫalef olısar
Eger ṣayru ḥâlin ṣorar ise ḫoş
Nice saġ olısar göresine uş
Yidincide ger bu direng eyleye
Er ortaġ u ʿavretle ceng eyleye
Evet düşmenüñ ḥâli bed olısar
Yavuzluġı anufi ebed olısar
Dahı bir sefer var ki meẕmûmdur
Meẕemmetlü olduġı maʿlûmdur
Sekizinci ev olsa anufi yiri
Adı ḳabż-ı ḫâric olanufi yiri
Delâlet ider iymin olmaḳlıġa
Gidüp ġam ferah içi ṭolmaḳlıġa
Evet dişiler mâli ola telef
Şu resme ki hergiz ḳomaya ḫalef
Nesi-y-ise ġâyib yavuz ḥâli var
Meger yadlu aḳvâli efʿâli var
Ṭoḳuzıncı evde olısar eger
Yaramaz yire ideserdür sefer
Göriserdür ol ḳarcaşıḳ düşleri
Bilinmeyiser n'oldı cünbüşleri
Birez daʿvî itmekde zaḥmet göre
Ne mümkin ki daʿvîde raḥmet göre
Onıncı evinde olursa ʿıyân
Bil aṣṣı yoġ irse gerekdür ziyân
İdecegi şuġl u ʿamelden afia
Feraḥ irmeye bu emelden afia
Dahı ululardan ḳatı bîm ire
Ne mümkin ki ikrâm u taʿẓîm ire
Dahı ʿuzlet itse gerekdür bile
Isuz yire gitse gerekdür bile
Eger onbirinci evine gire
Afia dostı-y-ile savaş irgire
Her iş kim duta anda nevmîd ola
Saʿâdet yirine şaḳâvet ṭola
Onikinci evde bulursa şeref
Olur dörd ayaḳlu ṭavarı telef
Ḫalâṣ ola zindânda kim var ise
Eger yâr ise yâḫud aġyâr ise
Ḫalâṣı helâk olmaz ise hemân
Teninde ḳalur cânı ḫaylî zamân
Onüçünci evüñ eger içini
Dutar ise żâyiʿ bile rencini
Niçe dürlü maḳṣûdı çün çekdise
Niçesi degül her ne toḫm ekdise
Yavuz ḥâli var remli vurduranufi
Ya ġâyib ya ḥâżır olup duranufi
Eger ondördünci evde ḳala
Ne mümkin ki maṭlûbı ele gele
Ṭaleb eyledügine irmeyiser
Ḫüẕâ istedügini virmeyiser
Eger onbişinci olan ḫâne'i
Yavuzluḳlar ile ṭolan ḫâne'i

170

Ev idinse er nâ-murâd olısar
Yavuz ḥarket anda ziyâd olısar
Ele girmeyiser yavuġ olınan
Ele mi giriser yavuġ olınan
Onaltıncı evde olur ise bu
Şaḳâvet ṭolısardur içi ḳamu
Ne fikr itdise ʿâḳıbet şûm olur
Saʿâdet naṣîbine maḥrûm olur

İrişmeyiser neyse maḳṣûdına
Disün dimesün neyse maḳṣûdı ne
Eger ġâyibinden ṣorarsa ḫaber
Diyivireyim ger ararsa ḫaber
Bu ġâyib gelecekleyin gitmemiş
Yaraġını yine gelmeye itmemiş

Der Beyân-ı Aḥkam-ı Cemâ'at

Eger şekl-i evvel cemâ'at ola
Yaḳın bil-ki reml issi râḥat ola
Göñül ḫoşlıġı-y-ile ṣıḥḥat bula
Ulular ḥużûrında ṣoḥbet bula
Ofia meksebinden cehân mâl uta
Ḫuṣûṣâ ticâret ṭarîḳın duta
Üçünci evinde geçerse dibe
Bile kim ziyâde olur aḳribâ
Seferden ki ḳaṣd itdi ḳalsa gerek
Ḥażardan ṣafâsını alsa gerek
Meger ḫâric ola onıncı evi
O vaḳtin ḳoyup gidiserdür evi
Eger evi dördinci ḫâne ola
Bile ḥâlin yıluñi miyâne ola
Evet menfa'at göriser şâhdan
'İnâyet irer ise Allâh'dan
Yiri daḫli aṣṣılar ide afia
Ki niçe ziyânlar düşeler ṭafia
Bişincide oġul ḳız üreyiser
Ḳamusı yiyüp içüben geyiser
Evet sevdüginden nifâḳ irişe
Kim eydür imiş ittifâḳ irişe
Ger altıncı evde sükûn eyleye
Ḫüzâ ḳul ḳaravaş füzûn eyleye
Uvaḳ dörd ayaḳlusı ola cehân
Afia bir sa'âdet ire nâ-geh-ân
Eger ḫastasından ḫaber isteye
Ṣoñı ḫayr uzar zaḥmeti ḫasteye
Yidinci evini idinse vaṭan
Muvâfıḳ olısardur enbâz ü zen
Evet düşmeni afia ġâlib ola
Helâk eylemeklige ṭâlib ola

Sekizinci evde olursa muḳîm
İrer uġrılardan afia ḫavf u bîm
Evet ġâyibi var ise geliser
Yanında muḳîm oluban ḳalısar
Ṭoḳuzıncı evde sefer olur az
Evet artısar 'ilm ü ḥikmet niyâz
Daḫı çepreşik düş cehân göriser
Göñülsüz iken nâ-geh-ân göriser
Onuncı ev olur ise menzili
Şufia vardı reml urdurana bili
Ki her işde çok menfa'at iriser
Daḫı darlıġından sa'at iriser
Ulular işinden menâfi' bula
Mużırrın yavuġ ola nâfi' bula
Eger onbirinciyi menzil ḳıla
Her ümîdini Tafırı ḥâṣıl ḳıla
Birez müddet andan geçiser bu-kez
Ḫayır ḳapusın Ḥaḳ açısar bu-kez

171

Yazıcılaruñi dostlıġından afia
Ḫayır ire kim dâyim anı afia
Onikinci evde ḳarâr eylese
Muḳîm olmaġı iḥtiyâr eylese
Remil vurduran ile ehl-i ḳalem
'Adâvet ḳılup irgiriser elem
Gerekdür ki andan ide iḥtirâz
Ki vardukça çoḳ olmaya ola az
Onüçünci evde göñül ḫoş ola
İçi ṭaşı ġamdan anuñi boş ola
Ne isterse andan meserret bula
Dimezven ki ġam u mażarrat bula
Eger ondördünci evde ḥuṣûl
Bula bulur istedügine vuṣul
Şevâhid gerekmez ki sa'd olalar
Ya ḳabl ola anlar ya ba'd olalar
Eger onbişinci ev ola evi
Delâlet ider ḫayra anda ḳavî
Murâduñi gelür ḥâṣıla ġam yime
'Aceb irişe-mi sözini dime

Şevâhid gerekdür ki saʿd ola heb
Ki bu ḥükmi andan idevüz ṭaleb
Onaltıncı ger afïa ḫâne düşe
Remil issi ṣofïı miyâne düşe
Birez çekse gerekdür ol zaḥmeti
Ṣofïında göriser anufï râḥatı

Der Beyân-ı Aḥkâm-ı Feraḥ

÷

Ger evvel ev olursa şekl-i feraḥ
Remil issinüfï bula şekli feraḥ
Ne niyyet ki ḳıldı ider şâd anı
Unutmasın ol eylesün yâd anı
İkinci ev olsa anufï ḫânesi
Feraḥ şekli ad alanufï ḫânesi
Göfïül hoşlıġı-y-ile mâli gide
Feraḥ ġuṣṣadan anı ḫâlî ide
Bu işden sürûr ile sûd irişe
Ziyân yoḳ ki şükre sücûd irişe
Üçüncide olsa sebeb oldı bil
Göfïül ḫoşlıġına ṭarab oldı bil
Evet bu ṭarab ile ḫîşânına
Sefer ide kim ḫoş gele şânına
Ger olursa dördinci ev meskeni
Koyup gidiser menzili meskeni
Feraḥ bulısar sâl ü emlâkden
ʿİnâyet irer devri eflâkden
Bişincide ʿîşi ḫoş u şâd ola
Gide ḳayġusı ġamdan âzâd ola
Oġul ḳız ucından sevinse gerek
Ger aġlamış ise avınsa gerek
Hem altıncı evde göfïül ḫoş olur
Gider ġuṣṣa ġamdan içi boş olur
Ġulâm u kenîzekden ire feraḥ
Hem uvaḳ ṭavar daḫı vire feraḥ
Eger ṣayrudan ṣorsa ṣıḥḥat bulur
Yaḳında aṣıḥḥâya ṣoḥbet bulur
Yidinci evinde çoġ u azdan
Feraḥ bula ʿavretle enbâzdan
Evet düşmenünden ḥaẕer var iñen
Müdârâ ḳıl anufïla yalvar iñen
Sekizincide iyminlik irse gerek
Alup ḫavfı Ḥaḳ emni virse gerek
Evet ġâyibi gic idiser ḫużûr
Ki göfïline andan irişe sürûr
Ṭoḳuzında ḳutlu sefer eyleye
Yine saġlıġ ile ḥaẕar eyleye
Evet ʿilm ucından çoġ eylük bula
Bir iki ne ola ki yük yük bula

172

Onıncıda şuġl u ʿamel ḳılmadan
Ulular işinde emel ḳılmadan
Feraḥlar göre anasından daḫı
Ne ol belki hem-ḫânesinden daḫı
Eger onbirincide tâbân ola
Yaranlar sebeb düşe şâẕân ola
Hem ümîde ire bula ḥürmeti
Geçürince bir ortaca müddeti
Onikincide ḳurtıla vâmdan
Ġam anufï içün ḳurdıġı dâmdan
Daḫı çâr-pâdan ire fâyide
Afïa dörd ayaḳlı vire fâyide
Evet bir münâfıḳ olan dişiden
İre ana bir pâre teşvîşden
Onüçinde şâẕ ola maṭlûbdan
ʿİnâyet ire afïa maḥbûbdan
Çün ondörd ev ol şekl-üçün deyr ola
Dilek gicike ʿâḳıbet ḫayr ola
Bu şekl onbişincide gelmez imiş
Gelürse daḫı ḥükmi ḳalmaz imiş
Onaltıncıda ʿâḳıbet ḫûb olur
Ne niyyet ki ḳıldıysa merġûb olur

Der Beyân-ı Aḥkâm-ı ʿUḳle

÷

Çün evvel evi ʿuḳle ṣûret duta
Göfïül darlıġıyla żarûret duta
İkincide mâli-y-içün ġam yiye
Evet mâl ḳazana nideyin diye
Üçünci evinde ḫısımlarına
Yavuz ḥâl ire anlarufï varına

Olarun içün kendü ġam-nâk ola
İşi güci bir niçe gün bâk ola
Yaḳıncaḳ seferden yıġınsa gerek
Ki bir Tañrı'sına sıġınsa gerek
Bu şekl olsa dördünci evde yatan
Bizüm üstümüze şu ḥükmi atan
Ki ġam göre milk ü maḳâmı-y-içün
Evet mülk ala yiri ṭamı-y-içün
Yılından daḫı göriser sûdlar
Yarar ḥâṣıl olursa maḳṣûdlar
Bişincide dil-teng ü ġam-gîn ola
O ġamdan gözi içi nem-gîn ola
Oġul ḳızla maʿşûḳ ucından melûl
Olısardur ol sözüm eyle ḳabûl
Daḫı ʿayşı ḫoş süriserdür ol er
Evet işidiser perîşân ḫaber
Ger altıncı evde muḳarrer ola
Göñül tarlığına mükedder ola
Niçün ṣatun alınmış altûn içün
Melâlet yaradıldı maġbûn içün
Eger kaçmışı varsa dutulısar
Yavuġ oldugı nesneʾi bulısar
Yidincide ḥükmi ne mestûr ola
Ki enbâz-ı ʿavretle rencûr ola
Nikâh idiser ol ise niyyeti
Yinilse gerek anca aşı eti
Sekizinde ḳorḳusı var uġrıdan
Kişi ḳorḳacaḳ ḫod degül ṭoġrıdan
Daḫı ġâyibüñ ḥâli gergindür
Teni zahmet odından ergindür
Ṣorar ise ḥâlini rencûrınun
Göriser zevâlini rencûrınun
Ümîd üzmesün ola kim saġ ola
Gide ol-da saġlar gidecek yola
Ṭoḳuzıncıda ḳaṭʿ-ı râh olısar
Sefer niyyeti hep tebâh olısar
Yavuz düşde sevdâsı cûş idiser
ʿİlimden için külli nûş idiser

173

Bil evvelki dört nevʿa oldı suâl
Cevâbına itmek gerek intiḳâl
Nedür nicedür ḳaçdurur ḳanıdur
Ki bu dördün aḥvâli penhânidür
Eger niçedürden olursa suʾâl
Yaḫud nice dürden olursa suâl
Yidinci evinde ara bulasın
Taṣavvur id anuñ yara bulasın
Ki taṣdîḳ-i ḳalbî muḥaṣṣal ola
Beyân ile niyyet mufaṣṣal ola
Eger ḳaç olursa suâlinde ḳaç
Onıncı eve gir ḳapusını aç
Nedür olsa evvelki eşkâlden
Araġıl habir olġıl aḥvâlden
Eger ḳanıdur dirse dördinci ev
Beyân eyler anı yene ḫâne-rev

Ḳâʿide-i Uḫrâ

Żamîr afılamaḳda budur muʿteber
Viresin ne-y-ise göñülden ḫaber
Hep eşkâle ḳıl dikḳat ile naẓar
Yañılma ki ḥükme bulasın ẓafer
Gör evvelki şekli ne evde-y-ise
Odur niyyeti oḳıġıl ne-y-ise
Eger anda olmazsa evvelkidür
Ne var ise anda odur ḥükmi sür

Ḳâʿidetü'l-Uḫrâ

Yaḫûd ferd olan noḳṭaları dire
Ḳarışdura göre ki neye ire
Onaltıncınuñ noḳṭasın ṣaymaya
Bu işlere dutmaya anı aya
Eger dükeli arta onikiden
N'ola çoġ olur ise on ikiden
Onikişer anı gerek ṭarḥ ide
Gerekmez ki ol ekse tek ṭarḥ ide
Ne ḳalsa o deñlü evel ḫâneden
Ṣaya bildüñ ise dimegil neden
Ne evde dükense odur niyyeti
Mücerrebdürür bilgil uşbu ḳatı
Onikiden eksük ḳaç ise ḳalan
Ṣay ol deñlü yoḳdur sözümde yalan

Daḫı bil-ki cem itdügi noḳṭalar
Gerek cüft ola açıla nükteler
Eger tek çıḳarsa olupdur ḫaṭâ
Bu ḥükmüñ ḳażâsı ṭolupdur ḫaṭâ
Ṣavâbını bulmaḳ gerekdür anuñ
Ḫaṭâ olanın añma dekdur anuñ

Güftâr Ender
Nümûden-i Şevâhid

Şevâhid şol evlerdürür kim ḳamu
Ḳaç olursa cinsi bir olaᶜâmû
Biri birisine ṭanuḳlıḳ vire
Ne ḥükmi-ki varise lâbüd ire
Meşel iderin ben ikinci evi
Ki mâl evidür bildüñi idi ḳavî
Ya dördünci ev milk eviydi yaḫı
Didüm idi sañа işitdüñi aḫı
Hem altıncı ḳul ḳaravaş evidür
Ki ġâzî olanuñ bular avıdur
Bu üç ev biri birisine güvâh
Olurlar yavuz ḥükmi gelirse âh
Bu veche ḳalanın da eyle ḳıyâs
Ki isteyeler remli eşrâf-ı nâs

Nevᶜ-i diger

İkiden bir ev kim ṭoġardı didüm
Geregince ḳayduñı anda yidüm

174

O ṭoġduġı ikiye şâhid olur
Eger cemᶜ iderseñ şevâhid olur

Güftâr Ender Aḥkâm Bi-ṭarıḳ-ı Ehl-i Maġrib

İşit iy ḥabîb-i hümâyun-liḳâ
Ki baḫt u saᶜâdetde bulduñ beḳâ
Didi ehl-i maġrib ki ḥâcet hemân
İki dürlidür eyledük imtiḥân
Ya andan murâd infiṣâl olısar
Ya maḳṣûd añа ittiṣâl olısar
Eger ittiṣâli su'âl ideler
Bu degül ki mekr ile âl ideler
Ya tezvîc ya vaṣl-ı dil-ber gibi
Ḳo hicri dürüş ḥâṣıl it er gibi
Ya beyᶜu şirâ aḫẕ ü iᶜtâ ola
Bilinse gerekdür ki ḥükmi n'ola
Daḫı umulur nesne taḥṣîl-i mâl
Olısar mı kim key ola yadlu ḥâl
Daḫı ululer ile ḳardaşlara
Ya ġâyib olan sevgüli başlara
İrişem-mi dirler ise iyᶜazîz
Gerekdür ki ḥükmi idevüz temîz
Ki lâyıḳ cevâbın ana virevüz
Bu-kez çok duᶜâsına biz irevüz
Onüçünci ardındaġı ev ile
Eger şekl-i dâḫil olursa bile
Ki daḫli ziyâde olısardurur
Evüñi içi ṭaşı tolısardurur
Eger onbişincisi dâḫil ola
Muᶜayyen ider daḫli ḥâṣıl ola
Onaltıncı ev-daḫı ancılayın
Eger dâḫil ise ulancılayın
Viṣâl ile taḥṣîle oldı delîl
Gümânsuz yaḳînî anı eyle bil
Eger saᶜd ise ḫod huṣûli gañez
Olısardur anuñ vuṣûli gañez
Eger naḥs olur ise düşvârdur
Eli ṣunmaġ ol nesneyeᶜârdur
Ve ger ḫâric olursa bulmaz ḥuṣûl
O hicrânda ḳalmışa irmez vuṣûl
Meger ṭâliᶜi hâricî saᶜd ola
Ki bir daḫı ḥükm ile içi ṭola
Budur ḥükmi maṭlûbı eyleye terk
Bu niyyetde baġlana ḳuşaġı berk
Eger şekl-i naḥs olsa nâ-çâr ola
Komayacaġ-iken ḳoya zâr ola
Eger onüçüncisi dâḫil düşe
Duḫûlünde ol evde kâmil düşe
Evet ondördünci ḫâric ola
Bu degül ki şekl-i mümâzic ola

Delâlet ider kim ümîẕini ol
Ḳabûl eylemez ḥâṣıl olınca bol
Bu-kez infiṣâli olursa su'âl
Cevâbını benden sen âl ile al
Sefer gibi ġamdan ya zindândan
Ḫalâṣ istemek bundan u andan
Yaḫûd ṣayrulıḳdan cüẕâlıḳ gibi
Dimezven ola keṯüẕâlıḳ gibi
Ne var ise bunlara beñzer ara
Arayan kişiye gerekmez ara
Sen ol demde eşkâl-i meẕkûreye
Geçen ṣafḥa içinde mestûreye
Naẓar eyle anlarıñ eşkâline
Ki düşmeyesin ḥükmüñ işkâline
Eger ḫâric ise ḫurûc añlaġıl
Oñat añla ḥükmi dahı ṭañlaġıl
Ve ger dâḫil ise olısar sükûn
Murâdı ele girmez artar ḥüzûn

175

Eger münḳalib şekl-i mihmân ide
Duta anı kendüye zindân ide
Bu-kez anı gör kim onüçünci ev
Bilesince hem ondördünci ev
İki ṣoñraġı evlerüñ ḥâṣılı
Biri ḫâriciyse biri dâḫili
Delâlet ider işüñ itmâmına
Gelincek göresin ki itmâmı ne
Eger bu iki ev dahı saʿd ise
Oñatca gözet gör aḫı saʿd ise
Bulardan ṭoġana naẓar eylegil
Naẓar ḳılmaġı muʿteber eylegil
Eger ol-da saʿd ise beyʿü şirâ
Ola kimse eylemeye iftirâ
Ṣatan-da alan-da nedem görmeye
Peşîmân olup anda ġam görmeye
Nice evde kim şekl-i naḥs olısar
Ne medlûli-y-ise nedem ṭolısar
Meşel iderin kim onüçünci ev
Gerek sevme anı gerek ise sev

Delîl oldı elbette ṣâḥib-yede
Daḫı her işüñ ṭâlibine dede
Yine ondördünci maṭlûb içün
Didüm bulasın anda maṭlûbı çün
Ḳıyâs eyle bu veche hep varını
Ḳoma yarını daḫı aġyârını

Nevʿ-i Dîger Der Beyân-ı Aḥkâm Be-ṭarıḳ-ı Ehl-i Mıṣr ve Hükemâ- i Hind

Ḳamu Mıṣriler Hindularla bile
Ne didi diyeyem işiden bile
Ḳaçan bir kişi ṣorsa bir ḥâceti
Ki bilmek dileye n'olur ġâyeti
Görürler ki ol ḥâcetüñ nevʿi ne
Gidebilmek içün anuñ nevʿine
Bu-kez ḥâceti nisbet itdükleri
Ne evdür aramaġa gitdükleri
Görürler eger şekl olursa saʿîd
Şaḳâvetden olursa bâri baʿîd
Muḳârin olan hem bulardan ṭoġan
Eger saʿd olurlarsa yoḳdur gümân
Ne maḳṣudı var ise ḥâṣıl olur
Ne ister ise añа vâṣıl olur
Eger naḥs olurlarsa ḥâṣıl degül
Ne ister ise añа vâṣıl degül
Ḳıyâs it kalanın bu ṭavrile sen
Ki devrân süresin bu devr ile sen

Güftâr Ender Dânisten-i Ġâlib ve Maġlûb

Dimişlerdür evvelden üstâdlar
Ki ʿâlemde ḳazandılar adlar
Ḳaçan kim iki pâdişeh bir yire
Muḳâbil gelüp bir birine ire
Dilersen bilesin anuñ ġâlibin
Ẓafer bulmaġa cehd ile ṭâlibin
İki ḫaṣm içün iki reml urasın
Bu-kez bir nefes girlecük durasın

Dönüp her birisinde tek tek nuḳaṭ
Ne varsa ṣayup itmeyesin ġalaṭ
Bu-kez herbirinden sekizer ata
Dimezven ki anlara nesne ḳata
Döne her birinden ne ḳaldı göre
Ki her biri ḳaç noḳṭa aldı göre
Çoġı ḳanḳısı-y-ise ġâlib odur
Ṣımaḳlıġa maġlûbı ṭâlib odur

Güftâr Ender Dânisten-i Ânki Zen-i Ḥâmile Piser Zâyed yâ Duḫter

Dilersen bilesin ki her ḥâmile
Ṭoġurur mı ḳız yoḳsa er ḥâmile

176

Bu niyyetle remli tamâm eylegil
Ol işde ḳatı ihtimâm eylegil
Dişür dükeli noḳṭaların anufi
Ḳaç oldı ḥisâb eyle varın anufi
Bu-kez üçer üçer anı ṭarḥ ḳıl
Ḳabûl eyleme anları cerḥ ḳıl
Eger tek ḳalur ise irkek ṭoġar
Yalan ṣanma sözümi girçek ṭoġar
Ve ger cüft ḳalursa ḳız ṭoġısar
Ve giç ḳalısar yâḫu tiz ṭoġısar

Ḫâtime-i Bâb

Tamâm oldı remlüfi-de bâbı tamâm
Evet ṣanmafi olur kitâbı tamâm
Ki uş ʿilm-i şiʿre şurûʿ iderüz
Uṣûlin fürûʿın diyi giderüz
Şu-kim nev-cüvân ola ṭabʿ-ı laṭîf
Huṣûṣâ ki aṣlında ola şerîf
Gerekdür ki eṭvâr-ı şiʿri bile
Ne söylerse mevzûn getüre dile
Yüzi ḫûb özi ḫalḳa maḥbûb ola
Sözi daḫı mevzûn u merġûb ola
Ki şiʿr âdemîye ṭabîʿat virür
Eger ehl-i ṭabʿise ḳuvvet virür

Pes otuzüçinci olan bâbını
Yazup açayım baġlu ebvâbını

BÂB-I SİVÜSİVÜM ENDER FENN-İ ŞİʿR ve UYÛB-I KAVÂFÎ ve FENN-İ MUʿAMMEYÂT

Eger şiʿr eydürseñ iy nâm-dâr
Açuḳ söyle gizlü dime zînhâr
Ne-kim sen bilesin daḫı kimsene
Bilimeye maʿnîsini kimse ne
Anufi gibi söze emek yimegil
Sen özüñe şiʿr ehliyim dimegil
Ki kendü-y-içün şiʿr eyitmez kişi
Ḳamu ḫâṣ u ʿâm içün olur işi
Anufi-çündür ehl-i ṭabîʿat tamâm
Muʿammâya göstermedi ihtimâm
Hemân gözleme vezn ile ḳâfiye
Meʿânî getür kim ola vâfiye
Daḫı bil ʿArab'da dinildi meṯel
Anufile sen daḫı eyle ʿamel
Ki şiʿrüñ yalanıdur aḥsen olan
Ḳulaḳlar anufi gevheriyle ṭolan
Aḥsenü'ş-şiʿri ekẕebühü[148]
Gerek ki şâʿir olanlar ṣanâyiʿ-i şiʿri
Tamâm żabṭ idüp eyde bedâyiʿ-i şiʿri
Feṣâḥat ile belâġat olursa şâʿirde
Bulur maʿânî-i rengînde tâliʿ-i şiʿri

Güftâr Ender Ṣanâyiʿ-i Şiʿr

İşit imdi bir bir ṣanâyiʿ ne var
Ki şiʿrüñde eyleyesin iḫtiyâr

Ḥüsn-i maṭlaʿ

Felek ḳadri irmez hevâfia senüñ
Melek ṣadrı sıġmaz ṣenâfia senüñ

---

148 "Şiirin en güzeli, en yalan olanıdır."

Tecnîs ü tarşîᶜ
İrişseydi ᶜâşıḳ dil-ârâmına
İrişürdi ṣâdıḳ dil ârâmına

Tecnîs-i tâm
Ne-kim söyler isem key işit iş it
Maḥabbet odını göñülde ışıt

Tecnîs-i mürekkeb

177

Eger yâre yarar iş ider iseñ
Di imdi göreyim iş id er iseñ

Tecnîs-i lâḥiḳ
Şu kimse ki ᶜâlemde ola saᶜîd
Şaḳâvet başından olupdur baᶜîd

Tecnîs-i mükerrer
Yavuz ṣubḥ olur iḥtişâm ile şâm
Gül ider yüzin iftiḫâr ile ḫâr

Tecnîs-i muṭarraf
Saḳın ṭabᶜ-ı âzâdı âzârdan
Hem âfâkı âfât-ı bed-kârdan
Eyülüge her laḥẓa ṭâlib oluñ
Bu-kez cümle maṭlûba ġâlib oluñ

Tecnîs-i müzdevic
Mey olsa naġam olmasa ġamm olur
İçincek desem olmasa semm olur

Tecnîs-i ḫaṭṭî
Gözüñden ne göñül ki bî-mâr olur
Lebüñden ᶜaṭâ añа tîmar olur

Ṣanᶜat-i iştiḳâḳ
Söze nâẓır olan münâẓır olur
Ḥużûr ehli her laḥẓa ḥâẓır olur

Secᶜ-i mütevâzin
Olur vâṣıl elbette maḥbûbına
Eger ṭâlib olursa maṭlûbına

Secᶜ-i mütevâzî
Gelelden vücûda ḳamu kâyinât
Varubdur sücûda hemân mümkinât

Secᶜ-i muṣarraf
Ḳaçan vaᶜd ide yâr olan yârına
Ne ḫoşdur ḳarâr olmaġ iḳrârına

Maḳlubü'l-baᶜż
Ḳoġul reşki şükr eyle Allâhuñа
Daḫı ṣıdḳa ḳaṣd eylegil şâhuñа

Maḳlûbü'l-küllî
Ṭabîᶜat ki germ ola merg irmesün
Bu gülden kiber-tabᶜa berg irmesün

Maḳlûb-i mücennaḥ
Şu kim genci ceng ile ḥâṣıl ide
Sen umma ki ḫayr eylemege gide

Maḳlûb-i müstevî
Aramaḳ bir keret yüzi güneşi
Yaşınuñ yüzi ter görüb ḳamere

Kısm-ı evvel ez Redd-i ᶜacuz aleṣ-ṣadr
Yaşı ᶜadl uzadur saġ ider başı
Ẓulüm idicinüñ ḳışalur yaşı

Kısm-ı düvüm
Fiġân oldı ᶜışḳuma benüm nişân
ᶜAceb-mi nişân olsa ᶜışḳa fiġân

Kısm-ı sivüm
Cefâyı vefâya vir eyle ṣafâ
Cefâ gitse ḫoşdur gidince vefâ

178

Kısm-ı çehârum

Ḳaçan iᶜtibâr idesin iḫtiyâr
Hemân maḥv olur anda heb iᶜtibâr

Müteżadd
Yüzüm ṣuyını ṭoprağa ᶜışḳ odı
Ḳarışdurdı zülfüñ hevâsın ḳodı

İstiᶜâre
Ayaġun tozı sürmedür gözüme
Ḳapuñ cennetüm hûrsen özüme

Mürâᶜatün-naẓîr
Ḳaşı nûn gözi ṣad imiş zülfü cîm
Elif ḳaddi-y-imiş evet aġzı mîm

Tevcîh
Şu-kim gûşiş ider irer baḫşişe
Yamanı ḳoyup yönelür yaḫş'işe

Muḥtemilü'ż-żıddeyn
Hevâñ ile cennet olur bañа nâr
Rıżâñ olmayıncaḳ gelür faḫrᶜâr

Te'kîdü'l-medḥ bimâ yüşbihüż-żemm
Seḫâya elüñ dâyimâ yârdur
Ḫazîne görür ise ġaddârdur

İltifât
ᶜAceb ḥûr-i cennet-misin ya melek
Müdâm anı pâyende dutsun felek

Îhâm
Ḳaçan kim yüregümi ġamzeñ yarar
Ḳanum ṭoprağ içinde dutar ḳarâr

Teşbîh-i mutlaḳ
Açar gün gibi tîġuñ envârdan
Zamânuñ żamîrini jengârdan

Teşbîh- mufaṣṣal
Dilerem yüce ola pür-nûr ola
Münevverligi-y-ile maᶜmûr ola
Felek gibi ḳadrüñ i şâh-ı zamân
Melek bigi ṣadruñ i şâh-ı zamân

Teşbîh-i meşrûṭ
Bañа cân gibisin vefâ-dâr iseñ
Ulı düşmenümsün cefâ-dâr iseñ

Teşbîh ᶜalâ sebîli'l-istifhâm
Bülbül isem niçün gülüm yoḳdur
Gül isem nişe bülbülüm yoḳdur

Teşbîh-i tesviye
Yirüñ düşmenüñ yiri gibi şehâ
Yücelsün hemîşe ki bula bahâ
Senüñ taḫt üstinde dîdârda
Anuñ yiri yüceldügi dârda

Teşbîh-i meknî
Gicelerde gün bigi pür-nûrsın
Evet n'ideyim göze mestûrsın

Teşbîh-i ᶜaks
Görüp ṣubḥ-ı rengîni şâm iḳtibâs
İdüp ancılayın ṣarartdı libâs

179

Ḳara geydi şâmiye döndi ṣabâḥ
Ki bula yara ḳan elinden felâḥ

Aᶜdâd-ı menâḳıb
Ṣafâda güneşşin seḫâda felek
Ḥilim içre ṭaġ u vefâda melek

Ḥaşv-i ḳabîh
İrişürse emrüñ eger luṭf ile
Felekde yirüm ola dârül-melek

Ḥaşv-i mutavassıṭ
Ne ḳılsañ ᶜaṭâ bañа iy şehriyâr
Yig oldur ki göñlüm dilegi ola

Ḥaşv-i melîḥ
Senüñ ḥüsnünüñ bâġı kim tâzedür
Benüm gülsitânum ol oldı hemân

İrsâlü'l-meşel
Ḳodı gül yüzüñ derdi bağrumda ḫâr
Ḳodı vaṣlatuñ şevḳi ḳalbümde nâr

İrşâlül-mişleyn
Ḳanı ay ki irişmez afïa ḫusûf
Ḳanı gün ki maḥv itmez anı küsûf

Luġaz
Ne luᶜbetdür ol-kim anuñcânı yoḳ
Yürür cânsuz özi yimez ḳarnı toḳ
Güler ḳaşḳaş aġzında yoḳdur dişi
Bilinmez ki irkek-mi yoḳsa dişi
Gözi yoḳdur aġlar evet zâr zâr
Yaşı irdügi nesne tizcek uzar

Muᶜammâ (*Alï*)
Gözi şekline ḳâmetüñ evveli
Ulaşınca adı bilinür belî

Maṭlaᶜ-i ẕû ḳâfiyeteyn
Eger yâr ola-y-idi mihmân baña
İde-y-idüm îṣâr o dem cân afïa

Tecâhüli'l-ᶜârif
Bu yüz mi ya meh-tâb ya gül-midür
Bu saç-mı ya reyhân ya sünbül-midür

Su'âl ü cevâb
Didüm dil-berüme baña ḳıl vefâ
Didi kim ṣafâdur sevene cefâ

Muvaşşaḥ
Harâmî gözüñ ḳanum itdükce nûş
ᶜAcebdür olur ḫâṭırum saña ḫoş
Senüñ ḳahrını ᶜayn-ı mihr anlaram
Liḳânı ḳoyuban ya ḳanca varam
N'ola redd iderseñ ḳapundan beni
Yaḳın bil-ki terk eylemezem seni[149]

Mülemmaᶜ
Yolunda ölürsem-de olur revâ
Leḳad ṣarrefet ḳalbî nârül-hevâ[150]

Muḳaṭṭaᶜ
Dil-ârâm ol iy derd-i derde devâ
Didüm uş dut anı revâdur revâ

Muvaṣṣal

180

Tekellümcilenmek sögülmekligüñ
Alıcısı-mıyıñ gülmekligüñ

Cemᶜ-i tenhâ
Ṣaçı gibi ᶜâşıḳ lebini arar
Anuñ-çün benüm bigi dutmaz ḳarâr

Tefrîk-i tenhâ
Ṣaçı ᶜanber-efşânlıġ eyleyeli
Ṭolar müşk-i terden ṣabânuñ eli

Taḳsîm-i tenhâ
Ṣaçı yañaġ üstinde kim vardur
Birisi bulut biri gül-zârdur

Cemᶜ ü tefrîk
Benüm gibi zülfi nügûsârdur
Anuñ yiri güldür benüm ḫârdur

Cemᶜ ü taḳsîm
Beni sev diyelden berü ol nigâr
Anuñ ᶜışḳını eyledüm iḫtiyâr
İki nesne virdiiki nesneme
Gözüme şu ṣaldı yüregüme nâr

Cemᶜ ü tefrîḳ ü taḳsîm
Gözüm gibi baydür dudaġı anuñ
Bu şuya o lü'lû-yi şehvârına

[149] "Muvaşşaḥ (akrostiş) örneğinin kenarında "Nâm-ı âşıḳ: ᶜAlî, nâm-ı maᶜşûḳ Ḥasan" kaydı var.

[150] "Arzu ateşi kalbimi vazgeçirdi."

Bunuñ ṣuyı tîre anuñ dürr-i ṣâf
Bu aġlasa ol gülse güftârına

Tefsîr-i celî
Yidi yidüm anı sevelden berü
Ol oldı ben öldüm eyâ şehriyâr
Benüm ḳanumı ol ben anuñ ġamın
O benden feraḥ ben añа ġam-küsâr

Tefsîr-i ḫafî
Sevelden berü ol peri-çihreʾi
Yüzüm gözim ile göñül cân ile
Biri ḫaste ġamdan biri ġark-ı ḫûn
Biri zer biri ḳaldı hicrân ile

Kelâm-ı câmiʿ
Saçum ġamdan aġardı şöyle ki ḳar
Ḳarardı göñül cevrile ṣanki ḳar
Meger bu belâdan vurındı ḥıḍâb
Yaḫûd ol cefâdan olupdur ġubâr

Ḥüsn-i taḫalluṣ

N'ola ʿışḳ-ı miḥnetde ḳodıysa zâr
Bañа medḥ-i şâhuñ yiter iftiḫâr

Kelâm-ı mütezelzil

Çü dîdem cemâleş unutdum hemân
Benüm benligüm añmadum ol zamân

İbdâʿ
Anuñ cezmi ḫâke virelden sükûn
Anuñ ʿazmi çarḫa ḳomadı ḳarâr

Taʿaccüb
Eger cân bağışlayıcıysa lebi
Nedendür ki gözleri ḳanum içer

Ḥüsn-i taʿlîl
Ölürem yolına ben ol ḫânumuñ
Anuñ-çün ki her câna cânân odur

Mükerrer
Çün ol geldi geldi o dem cisme cân
Çün ol gitdi gitti tenümden revân

Ḥüsn-i duʿâ
Nitekim dura nûr-ı şemsüñ ʿayân
Hem esrâr-ı eflâkuñ ola nihân
Gice gündüz ol dünyede kâm-rân
Yıl u ay olġıl bu ʿâlemde ḫân

Güftâr Ender ʿArûż Buḥûr-i Eşʿâr

Bu ṣanʿatlaruñ ẓabṭın iden tamâm
Eyü şâʿir olur ʿaleyhi's-selâm
Evet bilgil evzân-ı şiʿri daḫi
Ki söz eydicek ṭabʿuñ ola saḫi
Buḥûruñ bil aṣlı onaltı-y-imiş
Arayan kişi eyle buldum dimiş
Ṭavîl ü hezec hem recezle remel
Basîṭ ü medîd ile oldı ʿamel
Seriʿü ṣarıḥ ile üçi ḫafîf
Mużâriʿle müctess olupdur laṭîf
Daḫı muḳtedâb vâfir ile bile
Muḳârib daḫı hem gelüpdür dile
Tedârükle kâmil bulardan imiş
Degüldür didilerse bühtân imiş
Bu onaltı baḥre ʿarûz u ḍurûb
Ne defîlü-y-imiş diyeyim dinle ḫûb
ʿAruz elliüç ḍarbı sekseniki
Yaḳîn bil dimegil ki eyle mi-ki
Bulanı beyân eyler idüm tamâm
Bilür idi aṣlı nedür ḫâs uʿâm
Evet key uzardı kitâbum benüm
Çoġ olurdı şâha hiṭâbum benüm
Oñat dinler iseñ bilürsin yine
Be-ġâyet gereklü ne-y-ise dine
ʿArûż oldı ad ile diñle beni
Evel şaṭruñ aḫırġı cüzv olanı
Evet beytüñ eczâsını âḫırġısı
Adı ḍarbdur görme âḫir ḳısı
Daḫı bil bu defîlü buḥûruñ hemîn
Yidi cüzvi var eyle gönlüñ emîn

İkisi ḫumâsî sübâ'î beşi
Diyeyim ki ma'lûm olına işi
Fe'ûlün biri bir daḫı fâ'ilün
Ḫumâsîdür illâ ki müstef'ilün
Mefâ'ilün ü fâ'ilâtün bile
Subâ'îler imiş dinildi bile
Müfâ'aletün de bulardan ola
Degül dimesünler ki bühtân ola
Bişinci mütefâ'ilündür 'azîz
Sözi diñle fikr ile eyle temîz

Rubâ'î

Aṣl dutmaz lafẓ-ı mef'ûlâtu bilgil cevheri
Aṣl dutdı ḳavm anı-da iy güzeller serveri
Cevheri ḳavlini mercûḥ añla râciḥ ḳavmiñi
Pes bil eczâyı sekizmiş ṣanma sözi serseri

Bu-kez bil bu eczânuñ eczâsını
Hem esfel olanın hem a'lâsını
Sebebdür vetiddür daḫı fâṣıla
Diyeyim ki sözüm gele ḥâṣıla
Sebeb ya ḫafîf ola yâhûd ṣakîl
Nice dir isem her birin eyle bil
Ḫafîfi iki ḥarfdür kim anuñ
Ṣoñında sükûn ola yaşlar senüñ
Miṣâli-de fâ'dur ya git yâḫu gel
Viresiye ṣanma sözi al elel
Ṣakîli bu ikisi-de ḥarketlene
Bu resm ile düşmegi 'âdetlene

182

Leke gibi anuñ miṣâlini bil
Bu-kez gel vetid nice ḥâlini bil
Ya mecmû' ola ol ki üç ḥarfdür
Ṣanasın biri birine ẓarfdur
İki ḥarf ḥareketlü oldı hemân
Üçüncisi sâkin olur her zamân
Miṣâlini isterseñ eydem saña
Eger çoḳ 'aṭâlar iderseñ baña
Ḳaçan sâkin ol iki ortasına
Girür ise mefrûḳ olur adına

Miṣâlini ḳâle bilesiz anuñ
Geregi ne-y-ise ḳılasız anuñ
Yine fâṣıla da iki dürlümiş
İşit naẓmın anuñ nice dürlümiş
Birisine ṣuġra dimişler anuñ
Geregince ḳaydın yimişler anuñ
O dört ḥarf imiş üç öñ olan diri
Olurmış ölüsü biriymiş biri
İkincisinüñ adı kübrâ-y-imiş
Sözi bilmeyenüñ işi vâ-y-imiş
Bu biş ḥarf oldı ki bişinci ḥarf
Düşüp ḳaldı sâkin olınmadı ṣarf
Bu üç nesne kim sañа yâd eyledüm
'Aṭâ idesin i'tiḳâd eyledüm
Hep eczâ bulardan mürekkeb olur
Ki şi'r anlarıñla müretteb olur

Güftâr Ender Beyân-ı 'İlel-i E'âr̂îẓ

Daḫı bil 'arûżuñ ḍurûbuñ bile
Cehân'illeti var geleyim dile
Evel ḫabnu kim ḥaẓf-i sâkindür ol
İkincisi iżmâr işit sözi bol
O ḥarketlü olanı iskân imiş
Bu iş dâyimâ añа idmân imiş
Eger râbi' u sâkin olursa ḥarf
Adı ṭayy olur eyleseñ anı ḥaẓf
Adı ḫabl imiş ḫabn ü ṭayyuñ bilüñ
Ne keyfiyyeti var te'emmül ḳılıñ
Bişinci olan ḥarf ki sâkin ola
Eger ḥaẓf olup durımaya yola
Anuñ adı ḳabż oldı bil bî-ḫilâf
Saḳın ṣanma kim anda var iḫtilâf
Bişincisi ḥarketlü olur ise
Anı sâkin idüp kişi ḳor ise
Adı ġaṣb olur ittifâḳî anuñ
Bilürler ki yoḳdur nifâḳı anuñ
Sebebden eger sâkini ḥaẓf ola
Ya ḥarketlü iskân olınsa n'ola
İkisinüñ adı daḫı ḳaṣr olur
Her birinüñ adına ḥaṣr olur

Bu işi vetidde iderseñ eger
Añа ḳaṭ‘ adını dimege deger
Yidinciyi sâkinle ḥaẕf eylemek
Dimeklige keff añа olmaz emek
Eger ḥar'ket ile-y-iken olsa ḥaẕf
Añа lâzım olur dimeklige kesf
Bu-kez sâkin idüp ḳor iseñ anı
Anuñ adı vaḳf oldı diñle beni
Ki kesf ile bu vaḳf maḥṣûṣdur
Şuña kim ḫilâf anda manṣûṣdur
Evet ḳaṭf maḥṣûṣ olupdur hemân
Mufâ‘aletün de bulupdur emân
Şu cüz'ün ki andan sebeb ḥaẕf olur
Ḫafîf iken adı anuñ ḳaṭf olur
O ḥaẕf olanuñ lîki mâ-ḳablini
Ko sâkinle al boynınuñ ḥablini
Vetid ḥaẕf olınursa mecmû‘iken
Adı ceẕẕ olur böyle maṣnû‘ iken

183

Ya mefrûḳ iken ḥaẕf olına añа
Sâlim ad olupdur didüm uş saña
Sebeblerde ne defîlü taġyîr olur
Ziḥâf andan añla ki ta‘bîr olur
Vetidden taḥarrük bulan ḥarfine
Ṭama‘ itseler varsalar ḥaẕfine
Bil ol ḥaẕfa teş‘îṣ ad itdiler
Bu işi idüben dönüp gitdiler
Bu işe hemân fâ‘ilâtun yarar
Vetid çünki mecmû‘le anda var
Düşerse sebeb kim bulındı ḫafîf
Olur adı ceẕẕ iy emîr-i ẓarîf
Eger bâḳisi ḳaṭ‘ oḳunur ise
Adı batr olınur o ḳonur ise
İki şaṭrdan iki cüz'i bile
Gider ise cüz olur adı bile
Eger nıṣf-ı beytüñ bıraġılsa hep
Adı şaṭr olurmuş eyâ luṭf-ı Rab
Bu-kez ḥaẕf iderlerse şülşânını
Anuñ nehk bil adını şanını

Sebebden ḫafîfi olınsa mezîd
Digil ana terfîl dutma ba‘îd
Ḳaçan ḥarf-i sâkin mezîd ideler
Vetiddeki mecmû‘udur gideler
İzâlet didiler anuñ adına
Fikir ḳıl iriş şi‘r bünyâdına
Sebeb kim ḫafîf ola iy ḫoş-nihâd
Añа ḥarf-i sâkin idincek ziyâd
Adı ıṣṭılâḥ ile tesbîġdür
Bu sözleri fehm it ki teblîġdür
Eger bu ziyâde olanlara sen
Gidecek iken cüz'i ḳorsañ esen
Anuñ adına didiler ta‘riye
Eyü ḳul şükürler ider Tañrı'ya
‘İllel her ne var ise bildüñ tamâm
Dilerem ki ömrüñ ola müstedâm
Bu-kez şimdi vâcib bu oldı bize
Ki müsta‘mel olan buḥûrı size
Beyân idevüz yazup ebyâtını
Hep andan bilesiz ‘alâmâtını

Baḥr-i Ṭavîl

Bu baḥr-i ṭavîl ile düşer şi‘rine zîne
Anuñ sen-de taḳṭî‘ini itgil bu âyîne
Fe‘ûlün mefâ‘ilün fe‘ûlün mefâ‘ilün
Ne ḫûrşîd ü zühre göz ḳamer yüziñi ayna

Baḥr-i Hezec-i Müsemmen-i Sâlim

Hezec baḥrin sekiz erkânile sâlim idüp anı
Bu taḳṭî‘i işit benden ki veznin bulasın ḳanı
Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün
Eyâ maḥbûb-ı sîmîn-çehre ḥüsn ıḳlîminüñ ḫânı

Hezec-i Müseddes

Hezec bir de müseddes geldi dilden
Sever nazmın işiden cân u dilden
Mefâ‘îlün mefâ‘ilün mefâ‘îl
Ki şâhin isteyen vaz oldı çilden

Hezec-i Mekfûf

Çü mekfûf ola olur hezec baḥri dil-efrûz
Anufî veznini diyeyim evet sen-de biyâmûz
Me fâ'îlü mefâ'îlü mefâ'îlü mefâ'îl
Ṭarâvetle geçür gice sa'âdetle getür rûz

Hezec-i Aḫreb

Ger baḥr-i hezecden aḫreb ideler
Veznin be-ṭarîḳ-ı a'ceb ideler

184

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün
Ma'şûḳ lebini ber-leb ideler

Hezec-i Ziḥâf

Baḥr-i hezec-i ziḥâf isteyenden
Veznin dileñ ol ki fehm ide benden
Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fa'
Taḳṭî'ini böyle afilaya eydenden

Hezec-i Mekfûf u Maḥdûd u Müşa'aṣṣ

Bir daḫı hezec gelди evet gör ki ne mevzûn
Żabṭ eyle anufî veznini itme beni maġbûn
Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün
Şad ol ṣanemâ görmeyeyim ṭapuñı maḥzûn

Bahr-i Remel-i Müşemmen-i Mevḳûf

Ger remel mevḳûf ola ḫoşdur sekiz erkân ile
Kim ṭabâyi' naẓmına müştâḳ olurlar cân ile
Fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilât
Baş u cân terki nedür ulaşmaġa cânân ile

Remel-i Müşemmen-i Maḫbûn u Mevḳûf

Şi'ri kim eydile dilde remel-i maḫbûndan
Bu 'adâletde getür veznini her mevzûndan
Fe'ilâtun fe'ilâtun fe'ilâtun fe'ilât
Biz mübârek düşüp eylük görelüm gerdûndan

Remel-i Müseddes ü Maḫbûn u Mevḳûf

Remel olınca müseddes ḫoş imiş
Veznin ister isefî oḳı uş imiş
Fe'ilâtun fe'ilâtun fe'ilât
Müdde'inüñ eli senden boş imiş

Remel-i Maḫbûnu'r-Rükneyn

Buña da ramel didiler işid iy emîr-i 'âlem
Ki safâ muṭî' olupdur melek ü peri vü âdem
Fe'ilâtü fâ ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün
Bizi ḫoş dut olmuş iken safâ bu cihân müsellem

Bahr-i Recez-i Müşemmen-i Sâlim

Baḥr-i recezden ad ile erkân diler isefî tamâm
Şekk itme nice dir isem taḳṭî'in eyle ves-selâm
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
Evc-i şerefde himmetüm başumda 'aşḳ elümde câm

Recez-i Maḫbûn

Recezde bu ṭarîḳı daḫı bil revâ
Ki tâ buḥûr cümle biline safâ
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Özüñi bil beḳâya baḳ nedür fenâ

Recez-i Maṭvî

Sen recezi ṭayy ile görmeklik içün
Veznini sıra sıra örmeklik içün
Müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün
Yâd idegör vezne getürmeklik içün

Recez-i Maṭvî-yi Maḫbûn

Bu da recezdür ad ile iy ṣanem-i perî-likâ
Ḥûr u melek beşerleyin bulmadı sana ilḳâ
Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün
Ayn-ı vefâ gelür cefâ ṣâdıḳ olınca 'âşıḳa

Bahr-i Muḍârî -i Mevḳûf

Şu baḥr-i muḍârî ki virür sözlere cemâl
Çü taḳṭî'in idesin ḳoma bu vezni bul kemâl

Mefâʿîlü fâʿilâtü mefâʿîlü fâʿilât
Ḥarâmî gözüñ içün ideyim sihrini ḥalâl

Muḍâriʿ-i Aḫreb
Bir nevʿle muḍâriʿ müstaʿmel imiş aḫreb
Taḳṭîʿin ögrenigör kim söz ola müheẕẕeb
Mefʿûlü fâʿilatün mefʿûlü fâʿilâtün
İy meh-ruḫ u semen-ber iy dil-ber-i şeker-leb

185

Muḍâriʿ-i Mekfûf u Mevḳûf
Gerçi bu-da muḍâriʿimiş vezn ile hemân
İllâ göre ki şiʿrini dilde nice revân
Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿîlü fâʿilât
Key meyl ider bu baḥre olan sözlere revân

Muḍâriʿ-i Tâmm
Bu daḫı muḍâriʿden bir nevʿi ʿaẕîb imiş
Likin görʾaḫı veznin anuñ ne ʿacîb imiş
Mefʿûlü mefâʿîlün mefʿûlü mefâʿîlün
Her kim buları bildi şiʿr añа naṣîb imiş

Baḥr-i Kâmil
Hele baḥr-i kâmili daḫı yâd iderüm sañа
Ola kim ʿaṭâ ḳıluban naẓar idesin bañа
Mütefâʿilün mütefâʿilün mütefâʿilün
Düşeri bu şâha gereklü kullarını añа

Baḥr-i Muḳteḍab
Ṭarca baḥr añа ḳatı oḳıyıcaḳ muḳteḍabı
Gör ki nice ẓabṭ iderem vezn-i teng-i bül-ʿacebi
Fâʿilatü müfteʿilün fâʿilatü müfteʿilün
Dil-ber ile hem-dem olan ṣormaya mı lafı-i lebi

Baḥr-i Mücteṩṩ-i Tâmm
Bu baḥr-i mücteṩṩ ile söz işitse cân sevinür
Ḳamu ṭabâyiʿ anuñ ile şâẕımân sevinür
Mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün feʿilât
Bu demde yâri ḳatında olan revân sevinür

Bahr-i Müttesiḳ
Müttesiḳ baḥridür bu daḫı yâd ḳıl
Veznini ẓabṭ idüp ẓulmi ḳo dâd ḳıl
Fâʿilün fâʿilün fâʿilün fâʿilün
İy şeh-i meh-liḳâ bedri sen şâd ḳıl

Bahr-i Münserih
Dirler bu baḥri daḫı münserih oldı be-nâm
Veznini anuñ işit oḳıyayım iy hümâm
Müfteʿilün fâʿilât müfteʿilün fâ ilât
Yâd ḳıl erkânını cümle bulardur tamâm

Münserih-i Aḫreb
Münserihi bir daḫıca işidür iseñ
İlden ile vezni bileʾsen olasın bañ
Müfteʿilün fâʿilâtün müfteʿilün faʿ
Veznin işitmez iseñ-de ṣorılıcaḳ añ

Baḥr-i Vâfir
İşit sözümi göñülüni eyle ḥâẓır
Ki adını bil dinildi bu baḥre vâfir
Müfâʿaletün müfâʿletün faʿûlün
Senüñ ile faḫr idindi ḳamu mefâḫir

Baḥr-i Ḫafîf
Bu baḥirler içinde baḥr-i ḫafîf
Vezni ḳamularından oldı laṭîf
Fâʿilâtün mefâʿilün feʿilât
Ne söz eydilse olur anda ẓarîf

Baḥr-i Medid
Uş medîdüñ baḥrinüñ yâd ḳıldum adını
Tâ bulalar sözlerüñ oḳıyıcaḳ tadını
Fâʿilâtün fâʿilün fâʿilâtün fâʿilün
Ḫâṭırumda duta-gör adı-y-ile yâdını

Baḥr-i Basiṭ

186

Baḥr-i basîṭi işit ger söze ʿâşıḳ iseñ
Taḳṭîʿin eyle yʾaḫı şöylece ṣâdıḳ iseñ
Müstefʿilün feʿilün müstefʿilün feʿilün
ʿAẕrâ ḳul ola sañа şevḳıyle Vâmıḳ iseñ

Bahr-i Serîʿ

Baḥr-i serîʿ ad itdiler buña-da
Bilişe di dime bu baḥri yada
Müstefʿilün müstefʿilün fâʿilün
Şâʿirlenür her kim bu ṭadı ṭada

Baḥr-i Ḳarîb

Bu baḥre daḫı ḳarîb dirler
Arada bunı ġarîb dirler
Mefʿûlü mefâʿilün feʿûlün
Olmaz mı ʿaceb acîb dirler

Bahr-i Müteḳârib

İşit mütekârib-de ḫoş baḥrdür
Anufi sözlerini bu naẓm ile dür
Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûl
Ḳamu rûzgârı ṣafâ-y-ile sür

Bu deñlü buḥûrı ki yâd eyledüm
Perîşânı rûşen-nihâd eyledüm
Dükelisi müstaʿmel olmışdurur
Saḳın ṣanma kim mühmel olmışdurur
Bu evzâna eyden ʿArab hem ʿAcem
Daḫı Türk imiş iy şeh-i muḫterem
Ḳalanı ḳıyâsile maʿlûm olur
Ne baḥre ḳarîb ise mefhûm olur

Güftâr Ender ʿİlm-i Ḳavâfî-yi Evzân

İşit yine iy şâh-i ferḫunde-fâl
Ki ʿilm-i ḳavâfiye irdi maḳâl
Ḳulaḳ dutġıl imdi beyân ideyim
Maʿânîsini hepʿayân ideyim
Bil evvel nedür muṣṭalaḥ ḳâfiye
Ki envâʿın eydem bu-kez vâfiye

Rubâʿî

Beytüñ âḫir kelmesinden sâkini evvel olan
Kendüden öñdünki ḥarketiyle müstaʿmel olan
Ḳâfiye oldı Ḫalîl üñ meẕhebinde bül-ḥasen
Beytüñ âḫir kelmesine didi anı dutma sen

Dahı bil ḳavâfîyi sen biş imiş
Biri birine ḳamusı iş imiş

Ferd

Müterâdife mütevâtire mütekâvise
Müterâkibe mütedârike ola ḫâmise

Ḳâfiye-i Müterâdife

Nice ḳâfiye kim iki sâkini
Direr müterâdif bilüñ adını
Miṣâl uşda beyt içre oldı miṣâl
Di fikr ile maḳṣûda ḳıl intiḳâl

Kafiye-i Mütevatire

İki ḥarketüñ ara yiri sükûn
Olur ise bilgil anı reh-nümûn
Ki ol ḳâfiye mütevâtir ola
Bu-kez ḥâtıruñ anda şâtır ola

Miṣal

Erâ külle şeynin aṣluhu keṣretü'l-cehl
Ve külle ṣalâḥin aṣluhu ṣıḥḥatü'l ʿaḳl[151]

Kâfiye-i Mütekâvise

İki sâkinün ara yirine baḳ
Eger ḥarketi dördise ittifâḳ
Añа mütekâvis didiler benâm
Be-ġâyet yaraşur adına tamâm

Miṣâl

Ḳad feteḥ-Allâhu'l-kerîmü fenaṣar
Ve ezhere'l-ḥaḳḳu'l-ilâhu feẓahar[152]

187

Ḳâfiye-i Müterâkibe

---

151 "Her kusur ve ayıbın aslının cehaletin çokluğu olduğunu ve her iyiliğin de aslının akıl sağlığı olduğunu görüyorum."

152 "Kerim olana Allah kapı açar ve yardım eder. Allah hakkı izhar etti, o da zuhur etti."

Eger üç ḥurûf ola ḥarketlü hep
İki sâkin içinde şevketlü hep
Anuñ müterâkibdür adını bil
Eger göñlüñ isterse yâdını ḳıl

Miṣâl

El-ḥamdü li'llâhi ḥamden dâyimen ebedâ
Ḥamden nücâvizü fîhi'l-ḥadde ve'l-'adedâ[153]
İki sâkinüñ ger ara yirine
İki müteḥarrik gire yirine
Anuñ mütedârikdür adı hemîn
İnanmazlanursañ ideyim yemîn

Miṣâl

Setübdî leke'l-eyyâmü mâ künte câhile
Ve ye'tîke bi'l-aḫbâri men lem tüzevvidi[154]

Güftâr Ender Ḥurûf-ı Ḳavâfî

Ḳavâfîyi bildüñ ḥurûfın-da bil
Ki şi'rüñ eyitdükce ola cemîl
Ḳavâfînüñ altı ḥurûfı ki var
Diyeyim nedür sañа bir bir i yâr
Reviy-y-ile ridf ü üçünci daḫîl
Daḫı vaṣldur kim degüldür baḫîl
Ḫurûc ile te'sîs daḫı 'azîz
Bulardan imiş sözi eyle temîz
Ki herbirinüñ diñile tavṣîfini
İşitmekile añla ta'rîfini

Ḥarf-i Revî

Bil imdi reviyy oldı şol ḥarfe ad
Ki añа ider ḳâfîye i'timâd
Miṣâl ister olursa ṭab'-ı selîm
Reviyy oldı bilsün selîmünde mîm
Reviyy iki dürlü-y-imiş her birin
Diyeyim bileler görenler yirin

Reviyy ya muḳayyed ya muṭlaḳ ola
Miṣâlin diyincek muḥaḳḳaḳ ola
Revî sâkin olsa muḳayyed olur
Ki añа revîlik mü'eyyed olur
Eger ḥarket ile olursa hemân
Añа muṭlaḳ ad ḳo ḳomaġıl amân
Reviyy oldı her ḥarf evet üç degül
Elîf vâ vü yâ'dur dimek güç degül
Üçi daḫi vardur revî olmayan
Anuñ gibi işe ḳavî olmayan
Olar hâ vü hemzeyle tenvîn imiş
Bularuñ işi güci telvîn imiş

Ḥurûf-ı Ridf

Sañа kimse ṣorarsa yoḫsul ya bây
Ḥurûfını ridfüñ digil añа vây
Ḳaçan öñdin ola revîden bular
Alur ridf adın seviden bular
Miṣâl isteyene diyeyim miṣâl
Göreyim ider mi söze intiḳâl

Ḥarf-i Daḫîl

Reviy-y-ile ridf arasına ḫalîl
Ne ḥarfi göresin gir adı daḫil
Miṣâl uşda ṣâḥibdaġı ḥî gibi
Yaḫûd lafẓ-ı nâyibdaġı yî gibi

Ḥarf-i Te'sîs

Elif ridf iken adı te'sîs olur
Gör aḫı ne ṣıfatlu telbîs olur
Miṣâl ol elifdür ki ṣâḥibdedür
Ki ṣâḥibde olan muṣâḥibdedür

188

Rubâ'ı

Reviy-y-üñ kelmesinden ayru olursa elif ṣâhum
Otesîs olmaz i yañaḳdan gün çehresi mâhum
Miṣâlin iltiḳâ gördüm dilerem kim ḳapuñda ben
İdem ḫıdmetler olınca seni sağ ide Allâh'um

Ḥarf-i vaṣl

153 "Sayı ve sınırı aşacağımız bir hamdle Allâh'a hamd ediyorum."

154 "Bilmediğin şeyleri zaman sana gösterecek. Senin haber getirsin diye göndermediğin biri sana haberler getirecek.."

Hurûf-i vaṣıl oldı yâ-y-ile vâv
Elif hâ-y-ile buldı bu işde çav
Üç evvelki sâkin gerek dâyimi
Ki işlerinüñ olalar ḳâyimi
Evet hâ geh olur ki sâkin düşer
Geh olur ki ḥarketlüleyin düşer
Miṣâlin ṣorarsañ bularuñ bañа
Revî kâf elif vaṣl dirsem sañа
Revî nûnı bilgil diyincek beni
Vaṣıl yâ mı olur deñerem seni
Revî lâm olıncaḳ diseñ baḫtulu
Görür vaṣlı neyse gözi yaḫdulu
Güneh ḳâfiye olsa vaṣl oldı hâ
Revi nun imiş hükm-i fasl oldı ha
Ḳaçan ḳâfiye olsa aṣḥâbühü
Ya ol olacak yirde aḥbâbühü
Anuñ hâ'sı vaṣl oldı bâ'sı revî
Ne ġâlibdür anlarda görgil sevi

Ḥarf-i Ḫurûc

Ḫurûcuñ ḥurûfı daḫı vâ-y-imiş
Evet öñleri dâyimâ hâ-y-imiş
Eger ḳâfiye olsa aḥvâlühâ
Ya anuñ maḳâmında emvâlühâ
Revî lâm-ı hâsını vaṣl añlaġıl
Ḫurûc-ı elif sözde aṣl añlaġıl
Bu deñlü ki didüm kifâyet ider
Ne'i kim ṣorarsañ ḥikâyet ider
Ara bul buları hep eş'ârda
Ger üstad olam dirsen eṭvârda

Güftâr Ender Ḥarekât-ı Ḥurûf-ı Ḳavâfî

Bu altı hurûfuñ eyâ baḥr-i cûd
Senüñile müzeyyen ḥarîm-i vücûd
Tamâm altı ḥarkâtı var diyeyim
Gereginleyin ḳayduñı yiyeyim
Evelkisi mecrâ ikinci nefâd
Üçüncisi ḥazv oldı yâd eyle yâd
Daḫı ress ü işbâ' u tevcîh imiş
Bularuñ hep adları teşbîh imiş

Ḥareket-i Mecrâ

Revî ḥarketi adı mecrâ-y-imiş
Revîler hemîşe añа câ-y-imiş
Miṣâl uş beni nûnınuñ ḥarketi
Olupdur öğüñde dutagör ḳatı
Ḳıyâs ile bulġıl ḳalanını sen
Beyân eyleyeyim ötesini ben
Ki meftûḥ u meksûr u mażmûm olur
Fikir eyleyenlere ma'lûm olur

Ḥareket-i Nefâd

Ne ḥarket ki ol hâ-i vaṣluñ ola
Nefâd oldı bil bu söz aṣluñ ola
Uş aṣḥâbühü hâ'sınuñ żammesi
Hem aḥbâbühü ḥâ'sinün żammesi
Nefâd oldı bî-şübhe yâd eylegil
Bulup feṭḥ ü kesri nefâd eylegil

Ḥareket-i Ḥazv

Ne ḥarket ki ridfün öñine düşe
Ḥazıv didiler gör öñi ne düşe

Ya feṭḥâ ya żamme yaḫûd kesredür
Ki Türkî'de anuñ adı esredür

Ḥareket-i Ress

Ne feṭḥâ ki tesîsden öñ ola
Añа ress dimekligi öñ ola
Miṣâli gerek ise ṣâḥibde bul
Daḫı gerek olursa nâyibde bul

Ḥareket-i İşbâ'

Daḫîle ne ḥarket ki cârî olur
Bil anı ki işbâ'-ı yârî olur
Miṣâli anuñ daḫı ṣâḥib yiter
Eger yitmese ol ṣavâḥib yiter
Evet bil-ki bu iş ne mażbûṭ imiş
Revî muṭlaḳ olmaḳla meşrûṭ imiş

Ḥareket-i Tevcîh

Revîsi muḳayyed olıncaḳ daḫîl
Ne ḥarket olır ise tevcîh bil
Miṣâl ol sözümden bilinmişdürür
Fikirlüye bu iş ḳılınmışdurur

Güftâr Ender ᶜUyûb-ı Ḳavâfî

Şu didüklerimden ḫaber-dâr iseñ
Göñülden benümle eger yâr iseñ
Ḳavâfî ḥurûf ile ḥarkâtını
Oḳıdum safa cümle âyâtını
Bil imdi ḳavâfî ᶜuyûbın daḫı
Ki şiᶜrün bilesin ġuyûbın daḫı
Eger gökcecük żabṭ iderseñ sözi
Oñatca açarsañ göñülden gözi
Göresin ki bir şiᶜri var mı ṣaḥîḥ
Şularuñ ki şâᶜir dirildi faṣîḥ
ᶜUyûbı bil evvel ki oldı çehâr
Eyâ hicri ḳış vaṣlatı nev-bahâr
Bir ikfâ ikincisi iḳvâ-y-imiş
Üçüncisini bil-ki îṭâ-y-imiş
Ki dördünci ᶜaybı olupdur sinâd
Bu resm ile virdi ḫaber üstâd

ᶜAyb-ı İkfâ

Revî iḫtilâfıdur ikfâ olan
Anuñ ᶜaybidügi cihâna ṭolan
İki ḥarfî şâᶜir münâsib bulur
Ki maḫreclerini muḳârib bulur
Düzer şiᶜri eydür birinde beni
Birisinde dir yimeg içün ġamı
Yine bilmedüginden ider ġalaṭ
Eger böyle şiᶜr eydür ise eḥad

ᶜAyb-ı İḳvâ

Revî ḥarketi muḫtelif olıcaḳ
Bil iḳvâdur adı ḳulaḳ ṭolıcaḳ
Miṣâli geñezdür ne ḥâcet dimek
Sehil nesne-y-içün emekler yimek

ᶜAyb-ı Îṭâ

İki-kez getürürse bir lafẓı er
ᶜAyıbdur yoġ aṣṣı evet çoḳ żarar
Ḳaça andan îṭâdur ehl-i şiᶜâr
Ki sözinden irişmeye afaᶜâr
Meger maᶜnileri muġâyir ola
Medârına her biri dâyir ola
O tecnîsdür geçdi bildi bilen
Cehil perdelerini dildi dilen
Mu arref münekker olurlar ise
Ḳalanında hem-ser olurlar ise

190

Afa daḫı îṭâ dimezler imiş
Anuñ ġuṣṣasını yimezler imiş

ᶜAyb-i Sinâd

Revîden öñürdi ne ᶜayb olsa yâd
İdegör ki ad olur afa sinâd
Birisinde irdâf idüp dutalum
Diye birisinde hemin durtalum
Sinâd oldı bu ᶜaybuñ adı ḥaẕer
Gerekdür ki andan bulına ẓafer
Yine bil-ki bu ḥükme maḥkûmdur
Sinâd olduġı yaᶜnî maᶜlûmdur
Birisin müvesses idüp oḳumaḳ
Mücerredle birisini oḳumaḳ
Miṣâli bu kim afıcaḳ ᶜalemi
Diye ḫoş geçür geçmedin her demi
Ṣoñında yine eyde kim ekremi
Anı bil-ki incitmeye âdemi
Sinâd afıla sözümde yoḳdur ḫilâf
Ḳaçan olsa işbâᶜda iḫtilâf
Miṣâli birinde tevâbiᶜ dise
Birisinde lafẓ-ı tedâfüᶜ dise
Ḳaçan muḫtelif ola tevcîhler
ᶜAyıbdur yaraşmadı tevcîhler
Miṣâli budur kim birinde yürek
Diye birisinde diyüben yürük
Bular ᶜayblardur saḳınmak gerek
Ger ehliyyet adın daḳınmak gerek

Sen anları tekrâra meşgûl ol
Şi'r ehli katında makbûl ol
Bir aşla dahi biz şurû' idelüm
Hem ardınca zabt fürû' idelüm

Güftâr Ender İbtidâ-yı 'İlm-i Mu'ammâ ve Luġaz

Mu'ammâyı yarar beyân eylemek
Ki oldur bir adı nihân eylemek
Luġaz da bu ma'nîde oldı hemân
Evet farkın afila i şâh-ı zamân
O hâş oldı-y-ise luġaz 'âmdur
İkisi-de puhte degül hâmdur
Ki tab' ehli anca kabûl itmedi
Ne var gizlü söyledügi çün adı
Anufi-çün ki maksûd rûşen degül
İşidenlerüñ tab'ı gülşen degül
Ki şi'r afia dirler işiden anı
Tamâm afilaya vü sevine canı
Mu'amma hemîn isme mahsûs imiş
Söz ehli katında bu mansûs imiş
Luġaz isme vü cisme şâmil olur
Bilür farkını kim-ki kâmil olur
Hele bu dahı bir sanâ'atdurur
Kişi bilmemeklik şenâ'atdurur
İşit imdi anı beyân ideyim
Ne var ise gizlü 'ayân ideyim
Kavâ'id mu'ammâda çokdur katı
Dir idüm geçürmez idüm fursatı
Evet key uzardı kitâbum benüm
Çoġ olurdı şâha hitâbum benüm
Bu-kez ol ki ġâlib olındı 'amel
Diyeyim usûlini sen kıl emel
Yigirmiiki aşla mahsûrdur
Tetebbu'la anlara maksûrdur

Aşl-ı Evvel Der Rûz u Mâh u Sâl

Evel aşlını rûz u mâh ile sâl
Beyânında bil afila kâl ile hâl
Ki erkâm-ı usbû'-i takvîmde
Didüm idi bildüñise ta'lîmde

Elif oldı yik-şenbeh içün rakam
Alur harf-i bâ'yı dü-şenbeh 'alem
Bu-kez harf-i cîm'i sişenbeh alur
Gider böyle tâ zâ'yi şenbeh alur
Dahı bil-ki mâhı iderlerse yâd
Az olur ki andan üç olur murâd
Ya cîm ola ya lâm fikr eylegil
Bu sözleri ol demde zikr eylegil
Dahı bil-ki mâhı afianlar yüzi
Dilerler evet dilemezler yozı
Kaçan sâl afilursa bilgil yakîn
Gümân eylemegil sözümde sakın
Ki andan murâd üçyüzaltmış olur
Bu kez harfi bulmak safia iş olur

Misâl

Âhri olsa yılufi yik-şenbeh ü penç-şenbe gün
Sen benüm ma'şûkumufi adın o sâ'at bilesin
(Şâh)

Aşl-ı Düvüm Ender Hisâb-ı Cümel

İkinci aşıl iy şeh-i kâm-rân
Hisâb-ı cümeldür kılayım beyân
Elif bir iki bî'dür üç cîm imiş
Bu resme gider afila ta'lîm imiş
Ona irişince ki ol yâ'durur
Geçer gider andan dime ya durur
Bu-kez onar onar olınur ziyâd
Yüze degin it bu bu söze i'timâd
Yüzer yüzer artar olınca hezâr
Ki 'ayn'a irişe dükene i yâr

Misâl

Git diyeyim yigirmidört yüzine
Kalb ile bu-kez sevün şehüfi yüzine

Aşl-ı Sivüm Ender Erkâm-ı Burûc

Üçünci aṣıl ne diyeyim sañа
Evet çoḳ ʿaṭâlar gerekdür bañа
Ki oniki burcuñi ben erḳâmını
Didüm sañа hep ḫâṣını ʿâmını
Yine anı bunda getürmek gerek
Gelen iştibâhı götürmek gerek
Ḥamel sıfr elif Şevr'e oldı nişân
Ki Cevzâ'yı bâ ḥarfî ider beyân
Bu-kez cîm Sertân'a oldı ʿalem
Nitekim Esed dâl idindi raḳam
Daḫı Sünbüle-y-çün ʿalem ḳaldı hî
Ki Mîzân'da vâv oldı ʿAḳreb'de zî
Ḥi Ḳavsa ṭı Cedy'e ʿalâmetdürür
Ki yî Delv'e yâ Ḥût'a âyetdürür

Miṣâl
Ḳavis Delv ile muttaṣıl olıcaḳ
Tîre mâha şeref deger bilesin

Aṣl-ı Çehârum Der Erḳâm-ı Sebʿa-i Seyyâre

İşit iy şehenşâh-ı ferḫunde-fâl
Ki dördünci aṣla irişdi maḳâl
Yidi yılduzuñi ol-da erḳâmıdur
İşâret-de anlaruñi aʿlâmıdur
Anı-da dimişem yine diyeyim
Geregince her ḳayduñı yiyeyim
Bil imdi ki her kevkebüñi âḫîri
Ne ḥarf ise aldı ʿalem herbiri
Ḳamer rî ʿUṭârid ʿalem aldı dâl
Hi'dür Zühre'nüñi Şems'e sîn oldı dâl
Bu-kez Müşterî yî Zuḥal aldı lâm
Ḳapuñi olalı bañа dârüs-selâm

Miṣâl

Ḳalb eyle ʿUṭârid'i getürgil
Ḳoşġıl Zuḥal ile Müşterîye

Aṣl-ı Pencüm Der Erḳâm-ı Eyyâm-ı Şuhûr

Bişinci aṣıl günleriçün raḳam
Ḳonuldı didüm iy şeh-i muḥterem

192

Yine bunda yâd eyleyeyim anı
Özüme murâd eyleyeyim seni
Elif ayuñi evvel günine ʿalem
Olupdur irişmeye sañа elem
Bi ikincisine üçünciye cîm
Bu resm iledür anda vażʿ-ı ḥakîm
Ki şöyle gider ay olınca tamam
Evet kâf u ṭî âḫır olur ye lâm

Miṣâl
Ayuñi altıncısı evvel günine ulaşıcaḳ
Pes üçüncisi gerek ulaşa dördüncisine
(Vâcid)

~~**Aṣl-ı Şeşüm Der Erḳâm-ı Usbû'**~~[155]

~~Bil altıncı aṣlı ki her haftanuñi~~
~~Ne erḳâmı var günlerinüñi anuñi~~
~~ʿAlâmet elif oldı yikşenbehe~~
~~Bi dü şenbehe cîm sişenbehe~~
~~Gider ḥarf i zâ'ya varınca bu da~~
~~Sözüm añlaġıl ḳoyma beni uda~~

Miṣâl
Dilerseñi ḥabîbüm adın bilesin
Eyâ göñlümün taḫtı şâhenşehi
İki çâr-şenbe arasına sen
Ko âẕîne öñince yik-şenbehi

Aṣl-ı Şeşüm Der Ḳalb ü ʿAks

Yidinci aṣıl iy emîr-i zamân
ʿAkis ḳalb olınmışdur añla hemân

---

[155] Bu kısım Murad-name'de yanlışlıkla tekrar yazıldığı için üstü çizilerek iptal edilmiştir.

Dahi her ne lafzı ki bu maʿnide
Olur dahı lâbüd bu işi ide
Ya berkeşte ya bâzgûne gibi
Ara bulasın maşrıkı maġribi

Misal
Yigirmiden al dört yüzin eyle ḳalb
Göresin yañaġını dil-dârumuñ

Aṣl-ı Heftüm Der Ḳalb-i Baʿżest

Sekizinci aṣlı-y-içün ḳalb-i baʿż
Dimeklige meyl eyledi ḳalb-i baʿż
Ol oldur ki bir kilmenüñ birazın
İder ḳalb ancaḳ çoġın ya azın
Ḳalanı durur yine yirinde hep
Miṣâlin dahı diñile iy lutf-ı Rab

Miṣâl
Adınuñ ḳalb eyle baʿżın kime hiç
Ṣal ayaġına yaramaz başını

Aṣl-ı Heştüm Der Ḥarf-i Evveli ve Âḫir-i Kelime

Ṭoḳuzıncı aṣlı-da yâd idelüm
Perîşân göñülleri şâd idelüm
Ol oldur bilürseñ ki lafẓuñ hemîn
Dilerler imiş evvelin âḫırın
Anı niçe ad ile yâd itdiler
Biline diyü iʿtiḳâd itdiler
Leb ü kûşe dahı didiler kenâr
Ṭaraf yâḫu cânib dinilse yarar
Dahı ne ki bunlara beñzer ola
Bularuñ ile ol-da hem-ser ola
Evet ḫâs evvelki ḥarfe delîl
Nelerdür direm ḳorsa Rabb-i Celîl
Evel farḳ u şâḫ u dahı rû vü ser
Hem âġâz ile ibtidâ didiler
Yine târik ad oldı bünyâd ile
Bu maʿnîde ne varsa bil ad ile

Bu-kez âḫirine delîl olanı
Ne-y-ise diyeyim işitgil beni
Nihâyet ser-encâm u âhir gibi
Dahı uşbu maʿnîde fâḫir gibi
Delîl orta ḥarfine maġz oldı bil
Bu maʿnîde ne bulsañ ad anı kıl
Eger evveli âḫiriyle bile
Nicesi gelür iki dirseñ dile

193

Anuñ adı ẓarf oldı ya postdur
Dahı ne ki bu maʿnîye dostdur

Miṣâl
Al derisin cismüñ añа ṣuyı ḳoy
Gör ne rûşen bilinür dil-dâr adı (Cumâ)

Âhâr
Şekkerî lebleri öperse n'ola ḫaste lebin
Balludur irişiser añа şifâ-yı ʿâcil

Aṣl-ı Nühüm Der Ḥarf-i Miyân-ı Kelime

Onuncı aṣıl oldur añla ʿıyân
Ki maḳṣûd ola anda ḥarf-i miyân
Bu maʿnî evet şunda ẓâhir olur
Ki bir lafẓa tek ḥarf ḥâẓır olur
Eger ister isen meṣeldür kerem
Ki râ'dur añа orta iy muḥterem
Bu-kez cüft olur ise fikr idesin
Ne ḥarf ise fikr ile ẕikr idesin
O ḥarfe miyân didiler hem vasaṭ
Dahı ḳalb ü dil lücce yoḳdur ġalaṭ
Yine enderun ile maġz oldı nâm
Ki merkez-de anlara beñzer tamâm
Ki-virmek dilerseñ eger lafẓa ḥarf
Gerekdür ki cüft ola mazrûfa ẓarf

Miṣâl

Çıkar ʿânufî derisini afîa koy beyni sen ʿömrüfî
Göresin dil-berüm adı ne tizcek feth-i bâb eyler
(Ömer)

Âhâr

Dil-berüfî göfîlinde yavuzluk olursa nidelüm
Çünki bizüm göfîlümüzde eylük âhı varimiş

Aṣl-ı Dehüm Der Nisbet-i ʿUżvâ-yı Maḥbûb

İşit onbirinci olan aṣlını
Ki anufî daḫı bilesin faṣlını
Ol oldur ki her ʿużv-ı maḥbûbdan
Ne ḥarf itdi mensûb maṭlûbdan
Elif ḳaddin aldı dehânını mîm
Evet zülfini dâl ü lâm ile cîm
Hemân ḥî-y-ü ḫî da bu maʿnîdedür
Arasafî bular da o yaʿnîdedür
Gözin ṣâd u ḳaşını nûn itdiler
Dişin sîn ile afîuban gitdiler

Miṣâl

Ḳaçan kim gözi şekli boyı lebin
Öper adı ʿâlemlere fâş olur

Aṣl-ı Yâzdehüm Der Isḳâṭ-ı Ḥarf

Onikinci aṣl oldı ısḳâṭ-ı ḥarf
Yarar dir iseî anufî adına ḥaẕf
Yine kesmek atmaḳ arıtmaḳ yarar
Daḫı görmemek oḳumamak i yâr
Yarar geçmek andan ya redd eylemek
Ḳarârı yolın afîa sedd eylemek
Göyünmek ya yanmak-da oldur hemân
Daḫı ne ki bu maʿni ider beyân

Miṣâl

Yıḳdum âh ile o şûhufî göfîlini
Yârlıḳ başını virdüm yirine

Aṣl-ı Düvâzdehüm Der Ḥisâb-ı Hendese

Onüçünci aṣlı nedür feṭḥ-i bâb
İder hendese-y-çün olınan ḥisâb
Egerçî-ki çoḳdur ḥisâbı anufî
Yazılmışdur anca kitâbı anufî
Evet ol ki yarar muʿammâlara
Ki görinmeye göfîli aʿmâlara
Hemîn uşbulardur ki daḫısı yoḳ
Saḳın anı sen ṣanma kim ola çoḳ
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
İki altıya hem yidi sekize
ʿAkisdür dimedin bilinür size

Miṣâl

Sekizüfî ḳalbinde ḳalbin kes bıraḳ
El uzatġıl götine bil adını

194

Aṣl-ı Sîzdehüm Der Taż ʿîf

Onuncıyla dördünci aṣlı nedür
Diyeyim anufî daḫı faṣlı nedür
Ol oldur ki taż ʿîf olına ʿaded
Evet nitedür bilmeye her eḥad

Miṣâl

Onı taż ʿîf eyle almış yarısına ḳarşu ḳo
Biz girincek ortaya dil-dâr adı maʿlûm olur
(Kemâl)

Aṣl-ı Çârdehüm Der Faḳîż

Onaltıncı aṣlı naḳâyiżdürür
Buları-da bilmek ferâyiżdürür
Neʿam lâ taḳîżi belîdür nenün
Cevabını vir kim sorarsa nenüfî
Ḳıyâs ile bulġıl ne defîlü ki var
Taḳîż olmaġa birbirine yarar

Miṣâl

Gevdenüfî soy derisin ʿaksi naḳîzi neʿamı
Afîa ulaşduruban eyle müeṣṣir naġamı (Cemâl)

Aṣl-ı Pânzdehüm Der Tanṣîf

İşitdüñse bir aṣlı taʿrîfde
İşitgil onaltıncı tanṣîfde
Ol oldur ki bir lafẓı ya sağışı
Añub yarısını dileye kişi

Miṣâl
Sorun uz boş kalsın içi denizün
Yarısınuñ ṣûretin dök başına

Aṣl-ı Şâzdehüm Der Ṣûret ü Taṣḥîf

Bu-kez onbişinci olan aṣlı uş
Beyân eyleyeyim göresin ne ḫoş
Anuñ adı ṣûretle taṣḥîf imiş
Bunı ṣanma kim añа taʿrîf imiş
Anuñ adı ṣûret ya hey'et olur
Ya tecnîs ü şekl añа âyet olur
Ol oldur ki lafẓuñ ata noḳṭasın
Eger varsa berk eyleye ʿuḳdesin
Yoġ ise ḳoya anı menḳûṭ ide
Ki fehm ehline bâri maẓbûṭ ide
Ya altındaġı noḳṭa'i üstine
İlede bilüben anuñ üsti ne
Ya üstündekin altına indüre
Eger inmez ise güc ile süre
Şu resm ile kim uşda cîm ile ḥî
Hemân ṣûretâ bir bularuñla ḫî
Evet noḳṭa-y-ile muġâyir olur
Ya terk ider anı ya zâyir olur
Daḫı müfredât içre bî-y-ile ṭî
Şekilde bir oldı bularuñla ṣî
Bular daḫı noḳṭayla farḳ olınur
Eger yoġ ise fikre ġarḳ olınur
Daḫı sîn şin ile hem ṣâd ü dâd
Bu resm iledür anları eyle yâd

Miṣâl
Gözümden ırılduñ anuñ-çündür uş
Senün ṣûretüñi ṣuda gözlerem

Aṣl-ı Hefdehüm Der Cezr ü Kaʿb

Direm onsekizinci aṣlı sañа
Eger çoḳ ʿaṭâlar iderseñ bañа
Bil ol aṣla cezr ile kaʿb olur ad
Diyeyim bulardan ne-y-ise murâd
Bil evvelki cezr ile meczûr ne
Ya kaʿb u mükaʿabda meẕkûr ne
Ḳaçan sağışa er işâret ide
Ki meczûrı andanʿibâret ide
Vur ol sağışı yine kendüsine
Ki n'olur bilesin ya kendüsi ne
O maẓrûbuñ adına üstâdlar
Cezir didiler eyleyüp dâdlar

195

Evet meblaġuñ adı meczûrdur
O fennüñ kitâbında mezbûrdur
Mükaʿabdan iderse taʿbîrini
Bilesin işit añla taḳrîrini
Eger ḥazra meczûra varsañ hemân
Mükaʿab olur kaʿb ile ol zamân
Yine vursa maẓrûba kaʿb olur ad
Ki meblaġ mükaʿabdur it iʿtimâd
Daḫı yigrek añlamaġ içün meṣel
Ḳurayım ki müşkillerüñ ola ḥal
Ḳaçan kimse meczûr-ı çârı añа
Gerek dördi yine vurasın añа
Onaltı olur ḥâṣılı añlaġıl
Dönüp sözümüñ maʿnisin tañlaġıl
Bu-kez dördi onaltıya vuruçaḳ
ʿAcebleme heftâdüçâr oldı çaḳ

Miṣâl
Yüzüñ meczûrın al bir ḳat bıraḳ simsim derisine
Göresin adı dil-dârun ne tizek añlara rûşen

Âhâr

Dördüñ mükaʿabına sen el ṣun ki yârümüñ
Adın bilüp duʿâsına meşġûl olasın

Aṣl-ı Hejdehüm Der Ḳuṭr u Dâyire

İşit onṭoḳuzıncı aṣlı daḫi
Ṭabîʿat olupdurur iken saḫi
Añа ḳuṭr ile dâyire didiler
Gör anufî-da ḳaydın ne ḫoş yidiler
Bil evvel ki ḫaṭṭ-ı müdevverlere
Ki bir noḳṭaya besberâber vara
Dimişlerdür üstâdlar dâyire
Kim isterse bilmek ḳatı ḳayıra

Rubâʿî
Dâyire bir ḫaṭṭ imiş kim ortasında noḳṭaya
Her ṭarafdan besberâber ola kendü müstedîr
Ḳuṭr ḫaṭṭ-ı müstaḳîm oldı çekilmiş ortadan
Sözümi göñlüñde dutgil iy göñül taḫtına mîr

Evet dâyire ḳuṭr deñli tamâm
Üç olur ḥisâb ile añla kelâm
Ḳaçan bir ʿaded anda maṭlûb ola
Gerek bu ḥisâb ile maḥsûb ola

Miṣâl
Sîn'ün al dâyiresi ḳuṭrını şekleyle hemîn
Ḳoş añа ḳalbini lâm'ufî bilesin yârüm adın

Aṣl-ı Nüvâzdehüm Der Riʿâyet ü Tertîb

Yigirminci aṣlı-da bilmek gerek
Ne-y-ise añа da el ilmek gerek
Riʿâyetle tertîb dindi añа
Diyeyim sen ancaḳ ḳulaḳ vur bañа
Ol oldur ki bir ad anıla velî
Añılmaya hergiz anufî evveli
Añılanda tertîb-i merʿî ola
Şonılursa bu ḥükm-i şerʿî ola
Riʿâyetle tertîb lafẓı bile
Gerekdür ki beyt içre gele dile

Miṣâl

Dil-berüm adını bilmek istersefî
Sen riʿâyet eylegil tertîbüñi

Aṣl-ı Bîstüm Der Taṣġîr

Yigirmibirinci aṣıldan beyân
İdeyim bilesin ne-y-ise ʿayân
Ol oldur ki taṣġîr dirler añа
Nice dürlü tefsîr dirler añа
ʿAcem'den ne lafẓa ki kâf ulaşa
Yaḳîn bil-ki bu bende ol ṭolaşa
Ya dil-dârek ola yaḫud dil-berek
Ya bârek ya yârek yaḫud serverek
Ḳıyâs ile bulġıl ne-kim varise
Eger yârise yaḫud aġyâr ise

Miṣâl
Ne merġûb ise ḫalḳa taṣġîr idüp
Ḳo ḳalb olma ḳalb eyle adını bil

196

Aṣl-ı Bistüyiküm Der ʿİbârât-ı Türkî ve Pârsî ve Pehlevî

Yigirmiikinci olan aṣlına
İrişdüm diyeyim bilüñi aṣlı ne
ʿArab'dan ʿAcem'den de Türk'den bile
Yaḫud Pehlevî lafẓı gelse dile
Senüñi ḳaṣduñi ol didügi olmaya
Gerek ṭâlib anları bir bir ṣaya
Evet şarṭı oldur ki meşhûr ola
Ki çoḳ dürlü dillerde meẕkûr ola

Miṣâl
Elem ṣofınca yüri ḳalb id altınufî ḳalbin
Ki ol ḥabîb-i zamânuñi bilesin adını

Aṣl-ı Bîstüdüvüm Ânçi Gûyend Derân ve Berân

Yigirmiüçünci olan aṣla pes
Gerekdür ki eyleye ṭâlib heves

Ol oldur kim anda yaḫud üstine
Ziyâd ola lafẓuñ dine üsti ne
Evet anda dinse miyânın gözet
Dise üste evvelki yanın gözet
Dise anda ḥarfî gerek cüft ola
Ki bulmaḳlıġ ortasını müft ola

Miṣâl

Ol perî göñlinde âh itdi eşer
Kim yarım gice-y-ile dükendi âh
Aṣıl didügümdür evet çoġ olur
Ki bu ḳaṣd ebyâtda yoġ olur
Evel âḫir orta dilerler ḳamu
Anı bilmeye el ilerler ḳamu
Muʿammâ ki ad issini medḥ ider
Bil anı ki evc-i şerefde gider
Yaḫud beyti bârî ola maʿni-dâr
Ki göñüller içinde duta ḳarâr
Bu deñlü ḳavâʿid ki safña didüm
ʿAṭâlar cehân eyle bañña didüm
Ki her ṭavra seni ḳulavuzladum
Sözümi uzatmadum u uzladum
Ṣanâyiʿ bedâyiʿ ne varsa didüm
Senüñ geregi gibi ḳayduñ yidüm

Güftâr Ender Ḫaṣâyil-i Şâʿirân

Ḫiṣâlin işit şimdi şâʿirlıġuñ
Sözi söylemeklikde ḳâdirlıġuñ
Gerekdür ki şâʿir be-ġâyet ẓarîf
Ola ta ki her sözi düşe laṭîf
Ḫuṣûṣâ maʿânîyi câmiʿ ola
Maʿârif ḳazanmaġa ṭâmiʿ ola
Yaramaz ki şâʿir perîşân ola
Yarar bu ki şâʿir perî-şân ola
Ki ol her zaman şâẕümân yaraşur
Daḫı çerb ü şîrîn-zübân yaraşur
Gerekdür ki her laḥẓa söz fikr ide
Unutduḳları nesne'i ẕikr ide
Hem ebyât ü eşʿâr yâd eyleye
Bu söz ḥaḳdurur iʿtimâd eyleye
Nevâdir ḥikâyat ezberleye
Ki meydânda kendüsini erleye
Maḥâfil gülistânına ʿandelîb
Ola ḥüsn ü ḫulḳ ile ḫalḳa ḥabîb
Münâsib ne söz düşse fevt itmeye
Gerekmez söze cehd ide gitmeye
Bu evṣâf ile şâʿir olsa kişi
Ṣoñucı başa iledi̇ser işi

Ḫiṭâb-ı Şuʿârâ

Eyâ mâlik ü şâh-ı milk-i kelâm
Hemîşe yirüñi ola dârüs-selâm
ʿAbûs olma bir laḥẓa ḫandân gerek
Ki şâʿir saḫun-gû saḫun-dân gerek

197

Sözüñi muḥkem olursa naẓm eylegil
Ḳo mensûḫını añña ʿazm eylegil
Ne-kim neşr ile dinmemişdür anı
Saḳın naẓm itme işitgil beni
Raʿiyyet neşir naẓm añña pâdişâh
Olupdur bilür maʿni milkine şâh
Şu-kim lâyıḳ olmaz raʿiyyetlere
Düşürmez göreni ḥamiyyetlere
Şehenşâha lâyıḳ-mı olsa gerek
Nedür fikrüñi eyd-aḫı nolsa gerek
Yüce himmeti ḳoma her sözde sen
Ḫüẕâ'ya sıġınġıl olasın esen
Dime sözde elfâẓ-ı müstaḥḳara
Ki olmayasın ʿâleme mashara
Gedâyâne söz dime cehd eylegil
Ṭabîʿat emîriyle ʿahd eylegil
Saḳın aḥmakı hem-nişîn eyleme
Bilürsin nişindür nişin eyleme
Sözi bilmeze ḫarc ideyim dime
Peşîmân oluban nideyim dime
Ki arslan ḳılıc ile süñiyle ṭaġ
Yıḳılmaz u ḳopmaz gerekdür ferâġ
Ḳadir bilmeze medḥ eyitme saḳın
Gümânsuz selâmet bulasın yaḳın

Daḫı medḥi memdûḥa lâyıḳ digil
Bu-kez sen seni ḫalḳa fâyıḳ digil
Şu-kim merkeb idinmemişdür ḫarı
Eyâ ehl-i şiʿrüñ ulu serveri
Burâḳ issisin diyü medḥ eyleme
Ḥaḳiḳatde medḥini ḳadḥ eyleme
Ögerem ṣanursın sögersin añа
Yiridür ʿaṭâ ḳılmaz ise sañа
Daḫı bil-ki vâcib budur şâʿire
Ki memdûḥı ṭabʿiyle çoḳ ḳayıra
Muʿayyen bile ne ṭabîʿatdedür
Daḫı faḫrı ḳanḳı ṣanîʿatdedür
Bu-kez her ne eydürse maḳbûl olur
ʿAṭâ ḳılmaz ise o maḫẕul olur
Saḳın hecv eyitme ki meẕmûmdur
Kim olursa heccâv maḥrûmdur
Elüñden gelir ise tevḥîd-i Ḥaḳ
Ya medḥ-i Resûli idingil sebaḳ
Ki iki cihânda ulu olasın
Saʿâdetlü vü baḫtulu olasın
Sözi çoḳ eyitme miyâne gerek
Miyâne olan işi câne gerek
Eger dostuñ öle ya ulular
Ululuḳ içinde eyü ḫûlular
Eyit anda meṛsiyye vâcib olur
Ḫuṣûṣâ ki ḫalḳ añа râġıb olur
Bütün söyle ḳoġıl yamalu sözi
Ki şiʿr ehlinüñ seni göre gözi

Rubâʿî

Ṭabʿuñ ne-kim netîce vire anı söylegil
Ya dil-beri ya midḥat-i sulṭânı söylegil
Şâʿirlıġ itme sende ṭabîʿat ʿakîm ise
Şîrinlik ile ḫusrev u ḫâḳânı söylegil

Söz uġuriamaġı ḳo terk eylegil
Sözüñi ṭabîʿatde berek eylegil
Evet sen yine kendü sözüñiden al
Ḥarâm olmasun eyle siḥr-i ḥalâl
Velîkin o lafẓ ile yâd eyleme
Budur ḥaḳ söz uyġıl ʿinâd eyleme
Ne maʿnî ki bir yirde söylenile
Yine ancılaym getürme dile

Geyür añа bir dürlü daḫı libâs
Ki görüp begeneler eşrâf-ı nâs
Eger sen bu yola gidemez iseñ
O defîlü taṣarruf idemez iseñ

198

Yoraşma şiʿir yanına fâriġ ol
Hem eşʿâr eyitmeklige dutma yol
Dut iḳbâle yolı ḳo müdbirligi
Daḫı pintiyâne olan dirligi
Ṭonı çirkin olma ki yigreneler
Yüzi tâze olġıl ki imreneler

Ḫâtime-i Bâb

Bu eṭvârı kim söyledüm her birin
Ögüñide dutup gözle yirlü yirin
Ki sözüñi cihân içre merġûb ola
Hem özüñi ḳamulara maḥbûb ola
Beyân eyledük fenn-i şiʿri tamâm
Dinildi nesi var ise ḫâs u ʿâm
Münâsibdür anuñi ṣoñında ʿayân
Maḳâmât fennini itmek beyân
Otuzile dördünci bâbı şehâ
Oḳı gör ne naẓm eyledüm müntehâ
Niçe kim felek devr-i devrân ide
Bu seyyâreler anda seyrân ide
Saʿâdet işigünde dutsun ḳarâr
Evet ben ḳulunıa ʿaṭa ḳıl yarar

BÂB-I SİVÜÇEHÂRUM ENDER FENN-İ MÛŞIḲÎ ve ÂDÂB-I SÂZENDEGÎ ve GÛYENDEGÎ

Şu kim muṭrib ola gerekdür becid
Ki ʿilm-i maḳâmâta eyleye cid
Makamın usulin füru ın bile
Zamânını añlaya ḍarbı bile
Bilüp ʿilmisini ʿamel eyleye
Gerekince bâri emel eyleye
ʿİlimden şeref buldı her bir ʿamel
Yaramaz ʿamel kim ola bî-emel

Pes añla ki lâbüd gerekdür ki ben
Beyân idem anı evet diñle sen
Şu kim ʿilm ile ben irişdüm añа
İşit naẓmın oḳıyayım hep sañа
Ne didiyse ol fende üstâdlar
Diyeyim ki itmiş olam dâdlar

İbtidâ-yı Fenn

Bil evvelki bu ʿilm-i İdrîs'dür
Açuḳ sözi sanma ki telbîsdür
Anı dört ʿilimden çıḳarmış tamâm
Alup biri birine ḳarmış tamâm
Olar hey'et ü ʿilm-i ḥikmet nücûm
Daḥı ṭıbb imiş söz beyânını um
Ki oniki burca oniki maḳâm
Ḳomuşlar ki seyr eyleyeler müdâm
Yidi yılduza yidi şuʿbe miṣâl
Ḳodılar ki eylenile imtiṣâl
ʿAnâṣır nitekim olupdur çehâr
Maḳâmuñ daḥı aslını añla çâr
Diyem uş maḳâmında fehm idesin
Gerekmez ki fehmüñi vehm idesin
Şu vaḳtin ki İdrîs'e Ḥayy-i ezel
O Maʿbûd-ı bîçûn u çi lem yezel
Mekân-ı ʿalîde maḳâm eyledi
Felekler ṣarîrine râm eyledi
Ḳâle'llahu Teʿâlâ
Ve refaʿnâ mekânen ʿaliyyâ[156]
Bu ʿilm añа anlardan irdi naṣîb
ʿAceb-mi ki oldı Ḫüẕâ'ya ḥabib
Bu-kez ḥikmet ehli bu ʿilmi ʿazîz
ʿAmel eylediler idüben temîz
Şu deñlü ki uş ḳaldı sañа bañа
Söz oldı dirüz ḫalḳı ṣalar ṭañа
Bu ʿilmîsidür lîkin üstâddan
Oḳımaḳ gerek ḳamusın yâddan

Bu daḥı rivâyet olınmışdurur
Buña daʿînâyet olınmışdurur
Ki bu ʿilmi Fârâbi düzmişdürür
Fikir deñizinden o süzmişdürür
Ḳomış oniki maḳâmı uṣûl
Ki uş bize irişdi buldı vuṣûl
Hem âvâzeleri o ḳomış yidi
Dahı şuʿbe dörtdür diyü ol didi
Ḳalanı ne var ise terkîbdür
Bulardan ulalmışca tertîbdür
Her üstâd kim geldi andan berü
Hüner-mendler ile olup rû-be-rû
Her iki maḳâmı ya âvâze'i
Yaḫud şuʿbede dutdı endâze'i
Revân ḳıldı terkîb ḳodı bir ad
Ki eyden işidenleri ḳıla şâd
Şu dördi ki aṣlıydi ancaḳ hemân
Diyeyim ḳulaḳ dut berü bir zamân
Biri Râstdur kim bu ʿâlemde heb
Ne âvâze var ise oldur sebeb
ʿIrâḳ u Sipâhân Zerefkend idi
Ki eydenlerüñ loḳması ḳand idi
Bu dörtden sekiz daḥı ḳopardılar
Meger her birisini üç yardılar
Ki ʿUşşâḳ ile Zengüle Râstdan
Ḳoparlar didüm sözümi râstdan
Daḥı Bûselik Mâye bir yoldaşı
ʿIrâḳ'uñ öñinden götürür başı
Evet Işfahân'dan Hüseynî Nevâ
Ḳopar didiler olsa n'ola revâ
İki naġmelerdür Zer-efkend içün
Rehâviyle Büzrük o bir bend içün
Bu söz Naṣr-ı Fârâbi'den öñ gelen
Bu ʿilmüñ felekden uṣûlin alan
Kişinüñ sözidür beyân eyledüm
Ne kim didi-y-seʿayân eyledüm
İşit imdi Fârâbi sözini-de
Diyeyim göresin ki sözi nide[157]
Oniki maḳâma aşıldur didi
Hem âvâzeleri ol itdi yidi

[156] "Yüce Allah buyurdu ki: "Onu üstün bir makama yüceltik." (Meryem, 19/57)

[157] nide, "nite"(nasıl)

Yine şuʿbe'i dörd idüpdür hemîn
Bu ḳutlu işe ol olaldan emîn
Ki oniki burca yedi yılduza
Bu dört ʿunṣura hep muḳâbil düze
Bu-kez ṣoñra üstâdlar geldiler
Bu ʿâlemde niçe zamân ḳaldılar
Terâkîbi yigirmidört düzdiler
Bu ḥikmet deñizinde dür süzdiler
Ki yigirmidört sâʿate râm ola
Evet her birisine bir nâm ola

Ender Nâmhâ-yı Düvâzdeh Maḳâm

Evel Râst ikincisidür ʿIraḳ
Üçüncisidür Zengüle ittifâḳ
Daḫı Zîr-i kûçek Büzürg Iṣfahân
Rehâvî Ḥüseyni Ḥicâz-ı zamân
Nevâ-y-ile ʿUşşâḳ u hem Bûselik
Ögüñden giderme sözi iy melîk

Ender Nâmhâ-yı Âvâzehâ-yı Heftegâne

Yid'âvâzenüñ daḫı adın işit
Bu ben ḳuluñuñ göñli evin ışıt
Güvâşt ile Nevrûz u Selmek işi
Bilesince Şehnâz u Mâye bişi
Ki altıncı Gerdâniye'dür i yâr
Yidincisi bî-şek olupdur Ḥiṣâr

Ender Nâmhâ-yı Çehâr Şuʿbe

200

Bu dört şuʿbei daḫı direm saña
Ola kim ʿaṭâlar idesin baña
Evelkisi Yi-gâh ikinci Dü-gâh
Üçünci Se-gâh oldı pes Çâr-gâh

Ender Nâmhâ-yı Terâkîb

Terâkîbüñ adını bilmek gerek
Anuñ perdesini-de dilmek gerek
Bil evvelkinüñ adı Beste-nigâr
Olupdur sözüm diñlegil zînhâr
Ki Nîrîz ile Pencgâh-ı cihân
Bulardandurur beste-i Iṣfahân
Daḫı Iṣfahânek-de yoḳdur gümân
Bulardan imiş Zilkeş-i Hâverân
ʿAşîrân'a Zîrkeşîde uyar
Nigâr ile Gerdâniye-yi Nigâr
Daḫı Bûselik'dür Muḥayyer bile
Bu resm ile üstâd gelmiş dile
Ki Vech-i Ḥüseyni-y-ile Ḳarçıġâr
Ya Rû-yı ʿIrâḳ u daḫı Müsteʿâr
Nühüft ü Sipihr ü Ḥüseynî ʿAcem
Bilesince ʿUzzâl i şâh-ı kerem
Daḫısı Nihâvend Hümâyun imiş
Añа Baḫr-i Nâzük-de maḳrûn imiş
Ḥiṣâr u Ḥisârek'le Türkî Ḥicâz
Ḥicâz-ı Büzürg'i de bunlara yaz

Ferd

Muḫâlifek'le Ḥicâz-ı Muḫâlif iy dil-ber
Bulardan olduġunı bilgil iy ulu server

Âḫar

Râḥatü'l-Ervâḥ Nevâ-yı ʿAşürân
Hem ʿIrâḳ-ı Mâye ḳılġıl imtiḥân
Bulardandurur Zavli daḫı bil
Müberkaʿla Zemzem ne yararsa ḳıl
Daḫı oldı ad ile Nevrûz-ı Rûm
Anı bilmeyen eydici oldı şûm
Bile Rekbü hem Rekb-i Nevrûz'da
Yaraşur eyidilse nev-rûzda
Zer-efkend ile Sâz-kâr oldılar
Nihâvend-i Rûm ile yâr oldılar
Ḥısâr Evc ile Râst-ı Mâye ʿazîz
Bulardandur ancaḳ gerekdür temîz
Yine bir de Nevrûz oldı ʿAcem
Eyâ şâhid-i meh-ruḫ u muḥterem
Daḫısını bil Çâr-gâh-ı ʿAcem
Si-gâh-ı ʿAcem hem Dü-gâh-ı ʿAcem
ʿAcem Râst'uñ daḫı vardur şehâ
Anı farḳ idene bulınmaz bahâ

Yine Sebz-ender-sebiz anlara
Ḳoşuldu ki bu da o yola vara
Nitekim Nişâvûrek'üñ nisbeti
Terâkîbe ġâlib olupdur ḳatı
ʿIrâḳ'uñ Ḥicâz'uñ ʿAcem'lerini
Gerek bileler żabṭ idüp varını

Rubâʿî

Hem Sigâh-ı Mâye vü ʿUşşâḳ-ı Mâye herbiri
Oldı başlı başına terkîb-i kâmil bî-ḫılâf
Ol Nigârinek-de ʿUzzâl-i ʿAcem'le bunlara
Uyduġında kimsene hiç itmemişdür ḫılâf

Ender Mebdehâ vü Karargâhhâ-yı Terâkîb

Daḫı bil-ki sen bunca terkîbler
Neden ḳopuban buldı tertîbler
Nedür mebdei vü ḳarâr-gâhı ne
Bilüp iriş anuñ ḳarar-gâhına

Beste-Nigâr

Ki Beste-nigâr ol ki âġâz ide
Dutup Râstı çoġ eger az ide
İne Çârgâha ḳarâr eyleye
İşidenleri zâr zâr eyleye

201

Nîrizî

Ḥicâz itse âġâz evet Râst'da
Ḳarâr eylese bil adın râstda
Ki Nîrîzi ḳalmışdurur añа nâm
Ol ad ile añar anı ḫâṣ u ʿâm

Pencgâh

Sipâhân'dan âġâz idüben i yâr
İnüp Râst ile dutarsa ḳarâr
Añа Pencgâh oldı nâm ü nişân
Gerek ise sözümi ḳıl imtiḥân

Beste-i Iṣfâhân

Sipâhân'dan âġâz idüben Se-gâh
Ḳarâr itse bilgil i ḥüsn ile şâh
Añа Beste-i Iṣfahân didiler
Anuñ ʿâşıḳını cehân didiler

Iṣfahânek

Ger âġâz idüben Sipâhân'dan
ʿAcem'de karar eylese andan
Añа Iṣfahânek dimişlerdürür
Be-ġâyet emekler yimişlerdürür

Zil-keş-i Ḫâverân

Ḥüseynî'den âġâz idüben ʿIrâḳ
Ḳarâr eyler olursa yoḳdur nifâḳ
Adı Zil-keş-i Ḫâverân'dur anuñ
İşitmekligi ḳût-ı cândur anuñ

Zîr-keşîde

Ḥüseynî'den âġâz-ı kâr eylese
Rehâvî evinde ḳarâr eylese
Añа Zîr-keşîde ḳomışlardur ad
İnan bu söze eylegil iʿtimâd

ʿAşîrân

Ḥüseynî'den âġâz idüp Râst'ı
Ḳarâr eylese eydeyim râstı
ʿAşîrân didiler anuñ adına
Dönüben bañа şormaġıl adı ne

Nigâr

ʿAcem'den eger ide âġâzını
Dükede Rehâvî'de âvâzını
Anuñ adını eylediler Nigâr
Yarar gûş iderse didiler nigâr

Rubâʿî - Gerdâniye-i Nigâr

Çünki Gerdânîde âġâz eyleye
Çârgâha vara âvâz eyleye
Mâye'ye irincegez dutsa ḳarâr
Anı Gerdânîde idindi Nigar

Rubâʿî - Gerdâniye-i Bûselik

Çünki Gerdânîde'den âġâz ide
Bûselik yüzinde ḫoş-âvâz ide
Râsta inüp ḳarâr ide eyi
Bûselik aldı o Gerdânîde'i

Muḥayyer

Dü-gâhı ḳaçan ṭîz âġâz ide
Ḥüseynî yüzinden ḫoş âvâz ile
Dü-gâh evine ilte ḳıla karâr
Muḥayyer adın virgil afïa yarar

Vech-i Ḥüseynî

202

Hüseynî'nüñ üstinde her kim i yâr
Yarım perde âġâz ide Ḳarçıġâr
Birez seyr ide Ḥüseynî tamâm
Ḳarâr eyleye vü dükede kelâm
Anuñ adı Vech-i Ḥüseynî ola
Gör üstâddan ʿilm-i ʿaynî ola

Karçıġâr

Nevâ'nuñ yüzinde ḳaçan Çâr-gâh
Yüzin göstere vü otura Dü-gâh
Anun Ḳarçıġâr añlagıl adını
Etegin ḳoma bulsañ üstâdını

Rû-yı ʿIrâḳ

Se-gâh itse âġâz inse yine
ʿIrâk'a ḳarâr eylese ne dine
Diseñ direm adına Rû-yı ʿIrâḳ
Ḫılâf añlama bunda var ittifâḳ

Müsteʿâr

Çün ʿIrâḳ ile ser-âġâz idesin
Sâz yanınca ḫoş âvâz idesin
Gel Se-gâh'a eylegil anda ḳarâr
Ger dilerseñ kim bulasın Müsteʿâr

Nühüft

Muḥayyerden âġâz ider ise ol
Duta gide ʿUzzâl yüzine yol
Ḥicâz'a ḳarâr itsün anuñ hemân
Nühüft olur adı i şâh-ı zamân

Sipihr

Muḥayyerden âġâz idüben Ḥişâr
Yüzin geçe Kûçek'de duta ḳarâr
Sipihr oldı bilgil adın iy ḥabîb
Ki saña bu fenden irişe naṣîb

Ḥüseyn-i ʿAcem

Muḥayyer evinde Ḥüseynî iden
ʿAcem yüzine seyr idüben giden
Ḥüseyn-i ʿAcem'den bulısar miṣâl
Ḳarâr eylese itmese intiḳâl

ʿUzzâl

Ḥüseynî evinden dutarsa Ḥicâz
Hem anda ḳarâr eylese sûz u sâz
Bil anı ki ad ile ʿUzzâl'dur
O medlûl olup bu ana dâldur

Nihâvend

Ḥicâzı dutuban Rehâvî ḳarâr
İderse Nihâvend olur iy nigâr

Hümâyûn

Ser-âġâz iderseñ eger Zengüle
Duʿâ-y-ile ol yüzi rûşen güle
Rehavi karar it Hümayun ola
İşidenlerün hali meymun ola

Baḥr-i Nâzük

Ḥicâzuñ yüzin dutsa itse Si-gâh
Ḳarâr itmege inse ḳılsa Dü-gâh
Añа Baḥr-i Nâzük dimişlerdürür
Yüzen kimse çâbük dimişlerdürür

Ḥişâr

Hüseynî evinde Si-gâh eylese
Muʿallimlere iştibâh eylese

203

Şoñın Kûcek eylese ḳılsa ḳarâr
Bu terkîbüñ adı olupdur Ḥışâr

Ḥışârek
Ḥüseynî'nüñ üstinde bir perdeden
Se-gâh iden âġâz dime neden
Sipâhân yüzini birez seyr ide
Dönüp yine andan Si-gâha gide
Ḳarâr ide anda Ḥışârek olur
Bu fenni bilenler mübârek olur

Ḥicâz-ı Büzürg
Ḥicâzî yüzin gösterüben tamâm
Ḳarârına Büzürg olursa maḳâm
Ḥicâz-i Büzürg ad olupdur añа
Unutmaya anı işiden añа

Muḫâlifek
Se-gâh başlaya ʿUzzâl'e seyr ide ṣoñra
Vara Si-gâha ḳarâra Muḫâlifek dileyen

Ḥicâz-ı Muḫâlif
Ḥicâz ile âġâz idüp Ḳarçıġâr
Evin dutar ise ki ḳıla ḳarâr
Ḥicâz-ı Muḫâlif bil adın anuñ
Ki żabṭ eyleyesin murâdın anuñ

Râḥatü'l-Ervâḥ
Ḥicâz ile ser-âġâz itse ʿâşıḳ
Ḳarâr eylemege inse ʿIrâḳa
Sen adın Râḥatü'l-Ervâḥ bilgil
Ki cânları düşürür iştiyâḳa

Nevâ-yı ʿAşîrân
Nevâ başlasa Ḳarçıġâr eylese
Hemîn anda ḳalsa ḳarâr eylese
Nevâ-yı ʿAşîran didiler añа
Yürekler ṭaşıran didiler añа

Rubâʿî -ʿIrâḳ-ı Mâye
Kim ʿIrâḳ'ı tamâm gösterüben
İne Mâye evinde ḳıla ḳarâr
Buldı bilsün ʿIrâḳ-ı Mâye'i ol
İtsün iḳrâr itmesün inkâr

Zavlî
Si-gâh itse âġâz otursa Dü-gâh
Odur Zavlî iy güzellere şâh

Müberḳaʿ
Eger ḳılsa âġâzını Çâr-gâh
Ḳarâr eyleyincegez itse Si-gâh
Müberḳaʿ ḳalupdur bu terkîbe ad
İnanġıl söze eylemegil ʿinâd

Zemzem
Ser-âġâz ider ise Nev-rûz'dan
Rehâvî ḳarâr itse ol uzdan
O terkîbe Zemzem dimişlerdürür
Ṣusuzlara hem-dem dimişlerdürür

Nev-rûz-ı Rûmî
Eger kimse âġâz ide Penc-gâh
Ḳarâr eylemeklige ide Dü-gâh
Anuñ adını ḳodı Nev-rûz-ı Rûm
Şu kim oldı maʿlûm añа bu ʿulûm

Rubâî Rekb
Her kim âġâz eyleye Kûçek yüzinden Çâr-gâh
Hem ḳarâr eylemege ine anı ḳıla Dü-gâh
Rekb anuñ adıdur añla iy şehenşâh-ı zamân
Ger dilerseñ ẓâhir ü bâṭında olmaḳ pâdişâh

204

Rekb-i Nev-rûz
Eger Kûcek âġâz idüben şehâ
Dü-gâhı iderse añа müntehâ
Hemân Rekb-i Nev-rûz'ı buldı bile
Bu-kez yaraşur gelür ise dile

Rubâʿî Zîr-efgend
Büzrüg evinden ser-âġâz eyleyüp
Gösterür ise Si-gâhı Mâye'de
Di ḳarâr itsün ki Zîr-efgend ola
Key müessir düşe ḫalḳa vâyede

Sâz-kâr
Ger âġâz iderse Si-gâh'ı tamâm
İnüp Mâye göstersün âhı tamâm
Ḳarâr eyleyincek ide Ḳarçıġâr
Dilerse ki yolı bile Sâz-kâr

Nihâvend-i Rûmî
Ḥicâz'ı ser-âġâza yâr eyleyen
Sipâhân'da Kûcek ḳarâr eyleyen
Nihâvend-i Rûmî'yi bulsa gerek
Anufî ḫâṭırı şâd olsa gerek

Rubâᶜî Ḥiṣâr-ı Evc
Kimesne göstertir ise Ḥiṣâr'ı bâi tamâm
Ḳarâr içün inüp eyler ise Büzürg'i maḳâm
Ḥiṣâr-ı Evci bulur sûz u sâzı artursun
Ki bu melâm evi bir dem görine dârü's-selâm

Ferd Râst-ı Mâye
Râst gösterüp inüp Mâye ḳarâr eyler ise
Râst-ı Mâye anufî adına yarar eyler ise

Ferd Nev-rûz-ı ᶜAcem
Ser-âġâz itse Nev-rûzı ṣoñında
ᶜAcem otursa Nev-rûz-ı ᶜAcem'dür

Çârgâh-ı ᶜAcem
Eger gösterüp Çârigâh'ı ᶜAcem
Ḳarâr eylese iy şeh-i muḥterem
Añа Çârgâh-ı ᶜAcem didiler
İşidenlerüñ gözi nem didiler

Si-gâh-ı ᶜAcem
Si-gâh olsa âġâz idincek anı
ᶜAcem'de ḳarâr itse varsa ṣoñı
Si-gâh-ı ᶜAcem didi üstâd añа
Yaraşduġını bildi bu ad añа

Dü-gâh-ı ᶜAcem
Dü-gâha ser-âġâz idüben gine
ᶜAcem'de ḳarâr eylese adına
Dü-gâh-ı ᶜAcem dirler añа ᶜazîz
Dürüşen kişi olur ehl-i temîz

Ferd Râst-ı ᶜAcem
ᶜAcem âġâz idüben Râst ḳarâr eyleyicek
Râst'ı bil-kim añа Râst-ı ᶜAcem ḳaldı ᶜalem

Sebz-ender-sebz
Ḳaçan Mâye Büzürg Nühüft çâr-gâh
Rehâvi vü ᶜUzzâl ile Penc-gâh
Bu yidi ki cemᶜ olına usitâd
Añа sebz-ender-sebiz ḳodı ad

Nişâvurek
Eger kimse Yikgâh'a âġâz ide
Dönüben Hüseynî evine gide
Ḳarâr itse anda digil adına
Nişâvurek oldı dise adı ne

ᶜAcem-i ᶜIrâḳ
Şu ki göstere ᶜIrâḳ'ı inüben Dü-gâh otura
ᶜAcem-i ᶜIrâḳ'ı isterdi di virgil adı-y-ile

205

Ḥicâz-ı ᶜAcem
Ḥicâz itse âġâz otursa ᶜAcem
Diyeyim adını ki bile ecem
Ḥicâz-ı ᶜAcem bilsün adın anufî
Ki bozmayalar iᶜtikâdın anufî

Ferd Sigâh-ı Mâye
Tamâm gösteren âdem Sigâh-ı Mâye ḳarâr
İder ise disün añа Si-gâh-ı Mâye yarar

Rubâᶜî Nigârînek
Kim-ki Gerdânîde'de âġâz ide
Çâr-gâh'ufî evine seyre gide
Seyr idüben Mâye'de ḳıla karâr
Bil Nigârinek'dür ol ḳıl iᶜtiḳâd

Ferd ᶜUzzâl-i ᶜAcem
ᶜUzzâl ile âġâz it otur ᶜAcem evinde
Adını ṣorar iseñ ᶜUzzâl-i ᶜAcem dirler
Bu defîlü terâkîb yâd eyledüm
Perîşânı rûşen-nihâd eyledüm

Gerek mutrib olan ʿamel eyleye
Birisinde biñ biñ emel eyleye
Benüm bulduġumdur bu yâd itdügüm
Ki şâkird iken ustâd itdügüm
Niçe dahı var ola terkîbler
Ḳamusında ḥâṣıl bu tertîbler

Güftâr Ender Beyân-ı Sâʿat-i Perdehâ

İşit perdelerüñ-de sâʿatını
Diyincek bilesin ʿalâmâtını
Güneş ṭoġıcaḳ perdesin Mâyeḥün
Çal ayıt vire dâdını vâyenüñ
Ki bu perde ol vaḳte lâyıḳdurur
Oḳı gör nicesi muvâfıḳdurur
Güneş yükseli vardugınca gerek
Ki Râst'ı eyitmege yine emek
Yaḳın olsa ḳuşluḳ eyitgil ʿIrâḳ
Ki andan ziyâde olur iştiyâḳ
Ḳaçan ḳuşluġ öyle arası ire
Gerek perde-i Râst naġme vire

Ferd
Çün öyle ola gerek çalma Muḫâlif-i Râst
ʿAceb degül-mi ki hem-dem ide muḫâlifi râst

İkindin şu kim Bûselik perdesin
Çalar dirgürür ʿâlemüñ mürdesin
Gün uyaḳsa ʿUşşâḳ eyitmek gerek
Ṣafâ isteyen añа gitmek gerek
Bu-kez çünki aḫşam vaḳti ola
Gerek kim Nevâ-y-ile ʿâlem ṭola
Bu perde muvâfıḳdur Etrâk'e key
Anı çal çalıcı ḳo ġayrını hey

Ferd
Ḳaçan ki yatsu irişe Muḫâlifek çalalar
Bu perdeden işidenler gıdâ-yı rûḥ alalar

Bu-kez dün yarısında çal Işfahân
Ki ṣûz ile sâz ile ṭola cihân
Dünüñ yarusı çün geçe Zengüle
Eyitmek gerek ol şeh-i şengüle
Anuñ-çün ki Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Oḳımaḳ dilese Ḳadîmî Kelâm
O sâʿatde bu perde oḳur imiş
Diledügi deñlü bu-kez ḳor imiş
Çün irte yaḳın ola iy bü'l-vefâ
Rehâvî oḳıġıl bulasın ṣafâ
Ṣabâḥ olsa ġâyet Ḥüseynî yarar
İşiden kişilerde ḳalmaz ḳarâr
Bu her perde kim dindi her sâʿate
Eyit anda ḳoma düş ol ʿâdete

206

Ne-kim ḳopsa her biri_sinden yine
Yaraşur anuñ sâʿatinde dine

Güftâr Der Beyân-ı Münâsebet-i Perde Ber-Müstemiʿân

Şu kim aġ u etlüdürür añа nerm
Olan perdei çalalar ola germ
Ḳızıl yüzlü gök gözlü olanlara
Muḫâlif semâʿî yarar anlara
Ḳara yaġızuñ perdesi ter gerek
Evet çalabilmeklige er gerek
Eger buġday eñli olur ise ḫûb
İder ḥüsn-ü ḫulḳ ile ṣayd-ı ḳulûb
Añа perde-i Râst çalmaḳ gerek
Eger göñline şevḳ salmaḳ gerek
Bu-kez ṣûfîler ile ḳocalara
Dahı pîr olmışca ḫocalara
Uṣûli aġır duta lezzet vire
Dilerse bulardan ʿaṭâlar ire
Yigitler semâʿında baḥr-i şaḳîl
Uṣûli yaraşur imiş eyle bil

Güftâr Ender Beyân-ı Tîz ü Nerm-i Perdehâ ve Âvâzehâ

Bilüñ Râstuñ tîzi Nev-rûz imiş
Anuñ-çündürür kim dil-efrûz imiş

Evet Zengüknermi-y-imiş anuñ
Göñüller ḳamu germi-y-imiş anuñ
ʿIraḳ olsa bir perde Şehnâz olur
Ḳaçan tîzisine ser-âġâz olur
Eger nerm iderseñ anı Mâye bil
İşitmekligin nefsüñe vâye bil
İşit Zengüle tîzisinden Ḥicâz
Ki nerminde Mâye virür câna sâz
Ṣafâsuz geçürmegil eyyâmuñı
Yanuñdan giderme dil-ârâmuñı
Hem-âvâzesi oldı ʿUzzâl'i gör
Bu sözleri benden işit alıgör
Ḥicâz imiş âvâzesi daḫı hem
Beyân itdiler anı ehl-i naġam
(Nice disün ol kim degüldür nesem)
Nevâ buldı tiz itse Uşşâḳ'dan
Evet beyti yâd itsün evrâḳdan
Ḳaçan nerm ola Râst olur hemân
İnanmayan âdem ide imtiḥân
Anuñ Zavlî perdesiyem dimiş
Yalandur ki dirler nesiyem dimiş
Olur Bûselik Mâye tîz olıcak
Bilür ehli olan ḳulaḳ ṭolıcaḳ
Yine Mâye'dür nermi şekk itme hîç
Eger ir işidesin anı ya gic
Ḳaçan tîz olur ise Kûçek Ḥişâr
Olur nerm ise Mâye ider ḳarâr
Hüseynî olur tîz ise Işfahân
Evet nermi Mâye olurmış hemân
Benüm ile bu perde hem-râzdur
Ki âvâzesi adı Şehnâz'dur
Rehâvî daḫı Işfahân gibidür
Ṣanasın ki şâh-ı cihân gibidür
Evet bilmek isterseñ âvâzesin
Rubâʿî oḳı ṣanma kim azasın

Rubâʿî

Küvâşt oldı Rehâvî maḳâmına âvâz
Bilürem olalı edvâr aḳluma hem-râz
ʿİlâka'i ḳo mecâza ḥaḳîkate naẓar it
Ki ḳılmaya bu ʿavâyıḳ seni esîr-i mecâz

Büzürg'üñ ḳaçan tîzi Selmek ola
Bilüñ Râst'ı nerme gelmek ola
Yine Selmek âvâze olmış añа
Ḳulaḳ dut birez daḫı benden yana
Nevâ tîz olursa Ḥicâz olısar
Evet nermine Mâye sâz olısar
Muḥayyer gerekse Ḥüseynî'yi tîz
İdegörgil imdi daḫı küyme tîz

207

Eger Mâye ister iseñ nerm ḳıl
İşidenlerüñ kellesin germ ḳıl

Ferd

Çün ki Zîr-efgend'üñ âvâzı Ḥişâr
Oldı didüm sözi ḳıldum iḫtişâr

Ḥüseynî vü Mâye Nevâ Bûselik
Bu dörde bir âvâze var iy melik
Añа Zîr-keşîde dimişlerdür ad
ʿAmel eylemeklikdür andan murâd

Tetimme

Şu terkîb kim adıdur Müsteʿâr
O Rû-yı ʿIrâḳ imiş añla i yâr
Ki Ḫorezm'de Müsteʿâr oldı ad
Evet bunda Rû-yı ʿIraḳ oldı yâd
Müberḳaʿ daḫı Çâr-gehden ḳopar
Soñında iner beste ider ḳarâr
İki Kûçek'ün adı Şehnâz imiş
Bilür kim-ki anlara hem-râz imiş
ʿIrâḳ'uñ-da tîzîsi Büzrük'dürür
Çıḳarmak bunu añа bir yükdürür
Eger derc olınursa bu biş maḳâm
Ki yâd iderem şimdi sañа tamâm
Sipâhân ile Çâr-geh Zengüle
Rehâvi-y-ile Râst di sen güle
Anuñ adı Selmek olurmış begüm
Ki inṣâfa gelmek olurmış begüm

Eger ṣırf beste ṣorarsañ i şâh
Ḳopar Iṣfahân'dan oturur Si-gâh
Ḳaçan seyr olınıyorurken Si-gâh
Oturur ise Râst olur Râst-gâh
ʿIrak inüben Râst itse ḳarâr
Sipihr adın ider o dem iḫtiyâr
Hüseynî Sipâhân ḳarâr eylese
Añа Zîr-keşlik yarar eylese

Ḳıṭʿa

Si-gâh beste otursa Küvaşt olsa gerek
Öğüñde dutagör imdi dime ki n'olsa gerek
Dügâha bir dahı ad oldı bil Muḫalif-i Râst
Ki sözim ile ḳulaġuñ hemîşe ṭolsa gerek

Muḫâlifek dahı ad oldı Kûçeke yâd it
Ḥarîf olan kişi eydilse anı bulsa gerek
Ḥiṣâr'a Zelûkend-i Kûçek digil
Gözet ḍarbı seyr eyleyüp çek digil
Maḳâm u terâkîbi ḳılduḳ beyân
Ne-kim didiler naẓm olındı ʿayân
İşit imdi iy şâhid-i kâm-rân
Nedür ḍarb dahı uṣûl u zamân

Güftâr Ender Beyân-ı Ḍarb u Uṣûl-i Zamân Der Baḥr-i Remel-i Müseddes

Ḍarb ol imiş kim uṣûl eṭrâfına
Düşe uymaġıl kimesne lâfına
Cemʿi dür aṣluñ uṣûl iy nâm-dâr
Eydeyim neymiş söze ḳıl iʿtibâr
Aṣl oldur iki ḍarb arasına
Vâḳıʿ olur sen-dahı ara şına
Bil zamân oldur ki dört ḍarbuñ temâm
İki aṣluñ ortasın duta maḳâm
Dahı bil-kim ḍarb altı ḳısm imiş
Herbirine ayru ayru ism imiş
Bir ḫafîf ile ṣakîl andan revân
Bir de türkî şâd olur andan revân
Pes bişincisine ḍarb-ı fâḫte
Didi üstâd anı ḳıldı sâḫte
Râh-gird altıncısına didiler
Gör bizim-çün ne emekler yidiler
Bir dahı ḳısmetde ḍarb üç nevʿ imiş
Hep gelen üstâdlar eyle dimiş

208

Biri ḍarb-ı ḳabl imiş biri-de maʿ
Baʿd imiş üçünci eyle muṭṭalaʿ
Ḳabl añа dirler ki bir muṭrib kişi
Kim anuñ sözler eyitmekdür işi
Evvelâ ḍarbın vura andan yine
Dönüp eyitmege vara ṣavtına
Maʿ odur kim ḍarb-ı şiʿri ṣavt ile
Bir uġurdan eyide üçin bile
Baʿd odur kim beyti evvel eyide
Ṣoñra ḍarb u ṣavtını eydi-gide
Neler yâd eyleyiserdüm dahı
Ṭabîʿat olupdurur iken saḫî
Evet key muṭavvel olurdı kitâb
Hem itmâmına eyler idüm şitâb
Ki sulṭânuma tîz iledem anı
Gedâ-y-iken eyleye beni ġanî
Hele her birinden yiter çâşinî
Ki leẕẕetde nedür bile aşını
İşit şimdi evṣâfını muṭribüñ
Ki buyurışın işleye muṭribüñ

Güftâr Ender Âdâb-ı Muṭribî

Gerek muṭrib âdem feraḥ-nâk ola
Gerekmez ki bir laḥẓa ġam-nâk ola
Mülebbis gerek hem liḳâsı ṣabîḥ
Hem âvâzı ḫûb u zübânı faṣîḥ
Ḫuṣûṣâ ki ehl ü saḫun-dân ola
Yarar meclis içinde ol ḫân ola

Rubâʿi Ḫiṭâb-ı Muṭribân

İ ṣoḥbet gül-sitânı ʿandelîbi
Ki sensin ʿişret ehlinüñ ḥabîbi
Hemîşe tâze-rû ḫandân gereksin
Ala her bir kişi senden naṣîbi

Ṭabîʿatlerin bil işidenlerüñ
Ne dirlerse sözin işid anlarıñ
Saḳın nâ-münâsib söz eyitmegil
Birisin ḳoyup ayruġa gitmegil
Eger şâʿir iseñ senüñ sözüñi
Eyitme aġırlıḳda dut özüñi
Meger kim eyit diyeler eydesin
Taṣavvur idüben neler eydesin
Anuñ-çün ki gûyende râvî gerek
Eger ʿâlem içinde çavı gerek
Çoġ ebyât u eşʿâr ezberlegil
Ki her nevʿa güftâr ezberlegil
Eger ʿâşıḳ iseñ sen öz ḥâlüñi
ʿAyân eyleme ḫalḳa aḥvâlüñi
Saña ḫoş gele ḫalḳa nâ-hoş ola
ʿAṭâdan bu-kez ellerüñ boş ola
Sen öz ḥâlüñi ḳoġıl elden bıraḳ
Ya ḥâl-i viṣâl ola yâḫud firâḳ
Dahı sözi tekrâr eyitme saḳın
Ki muṭriblıġuñ saḳlayasın ḥaḳın
Ne nevʿa ki eydilmiş eşʿâr ola
Gerek kim ḳatuñda senüñ var ola
Firâḳ u viṣâl ile redd u ḳabûl
Ara her birisinde sözleri bul
Ya şükr ü ʿinâyet vefâ söylegil
Ya derd ü şikâyet cefâ söylegil
Yaḫûd ʿâşıḳ içün melâmet sözin
Ya maʿşûḳ içün di selâmet sözin
Ya vaṣf eylegil çeşm ü ebrûsını
Dahı zülf-i ḫâliyle meh-rûsını
Bahârî olanı ḫazânda dime
Ṣoñucı anuñ ġuṣṣasını yime
Yine ancılayın ḫazânî sözi
Oḳıma bahâr ise açġıl gözi

209

Ki her faṣla lâyıḳ olanı oḳı
Ne şiʿri ki vaḳt ister anı oḳı
Gülüñ mevsimi gelicek güllere
Oḳı medḥi reşk ire bülbüllere
Dahı bâġ ü râġ ü gülistânı ög
Benefşeyle hem serv-i bostânı ög
Oḳı sözlerüñ naʿzin ü tâzesin
Gözet vaḳtüñüñ geçme endâzesin
Di ebyât ü eşʿâr işidilmedük
O ṣoḥbetde kimse anı bilmedük
Eger meclis içinde bir yâr ola
Ki ol-da bu fenden ḫaber-dâr ola
Uṣûl ü ḍurûbı saḳınmaḳ gerek
Eger muṭrib adın daḳınmak gerek
Ne perde ki müşkildür âġâz ḳıl
Hem âvâzuñı sâza hem-râz ḳıl
Evel naḳşı göster eyit pâre'i
Biñ âvâre eyle bir âvâre'i
Dönüben neşîd oḳı hâle yarar
Bu-kez ṣavtın eyit dahı ḳıl ḳarâr
Eger pîrler ṣoḥbetüñde öküş
Olur ise pîrâne sözlere düş
İlâhî söz oḳı ser-âġâz ile
Hem ol perde'i gözlegil sâz ile
Eger nev-cüvânlar muṣâḥib ola
Ki ʿâşıḳlıġ anlarda ġâlib ola
Elâ göz ḳara ḳaşdan vir ḫaber
Sözüñi tâ bulara ola muʿteber
Silâh ehli-y-ise muṣâḥiblerüñ
Ya ayyârlar olsa ṭâliblerüñ
Oḳı dâsitânını ceng itmegüñ
Ya ḳan döküben mâl alup gitmegüñ
Eger ṣoḥbetüñde içile şarâb
Yinile o meclisde nuḳl u kebâb
Gerek kim münâsib söz oḳuyasın
Yaḫud muṭrib olmaḳlıġı ḳoyasın
Ḫuṣûṣâ şu sâʿat kim elde ḳadeḥ
Dutup üstüne ġâlib ola feraḥ
Şu sözi oḳı kim gele câna hoş
Ziyâde ola iş ü âġûş u nûş
Toluyı çoġ içme saḳın kendözüñ
Ki gice gibi olmaya gündüzüñ
İç ol defʿlü içerseñ andan i yâr
Olar mest olıncaḳ sen ol huş-yâr
Şu kimseyle kim dostuñ ola o
Çalarken saḳın itmegil güft ü gû
Dahı arbede itme ṣoḥbetde sen
Dilerseñ olasın selâmetde sen

Ki mezdûrıdur mestlerüñ çalıcı
Odur anlaruñ akçesin alıcı
Mu'arbid olan kimse ma'lûmdur
Ki bu menfa'atden o maḥrûmdur
Eger kimse ṣoḥbetde ögse seni
Nic'itmek gereksin işitgil beni
Tevâżu'lar eyle temelluḳlar it
Eyü hûlar ile taḫalluḳlar it
Dönüp elüñe aluban sâzuñı
Anuñ medḥin eyle ser-âġâzuñı
Ki hep ṣoḥbet ehli seni ögeler
Eger 'aksin ider iseñ dögeler
Ḳaçan mestler ile giderken safıa
Birisi terâne di dirse afıa
Ḫılâf eylemegil eyitgil hemân
Ki şerrinden anuñ bulasın emân
Safıa daḫı ḥâṣıl olur sîm ü zer
Hem ol kimse senden sözini üzer
Bu sâzendelıḳda key ulu hüner
Ki anuñ ile artadura güher

210

Odur kim ne ḥükm olsa mestâneden
Ki evden içe yâḫu mey-ḫâneden
Gerekdür ki ṣabr ide ḥükmin duta
Dilerse ki ser-mâyesini uta
Daḫı bil-ki sâzende'i kûr u ker
Gerekdür dimişler ḫaberdür ḫaber
Ki tâ baḳmayacaḳ yire baḳmaya
Gözi baḳduġına göñül aḳmaya
Ne söylerler ise işitmezlene
O söz mu'cebince iş itmezlene
Ne görüp işidürse esrârdan
Gerek saḳına yâr u aġyârdan
Ki cevr ü meşaḳḳatden iymin ola
Gide saġ esen geldücegi yola

Ḫâtime-i Bâb

Tamâm oldı muṭribler ile kelâm
Ne-kim gerek idi dinildi tamâm
Bu-kez 'ilm-i inşâya gitmek gerek
Anuñ naẓmı 'azmini itmek gerek

Uş otuzbişinci olan bâbını
Didüm feṯḥ idüp beste ebvâbını

BÂB-I SİVÜPENCÜM ENDER ŞÜRÛṬ-I KÜTTÂB ve MÜNŞİYÂN-I PÂDİŞÂH U SER-NÂMEHÂ BER-SEBÎD-İ İḪTİṢÂR

Eger Ḥaḳ 'ınâyet idüp bir kişi
Şaha yazıcılıḳ olursa işi
Gerek kim saḫun-gû saḫun-dân ola
İşi güci luṭf ile iḥsân ola
Yazıcılıġ içinde mâhir gerek
Ki düşmen olanları ḳâhir gerek
Evet 'ilm-i inşâyı bilmek gerek
Añа fikir elini ilmek gerek
Ki her kişiye ne yazasın bile
Oñacaġını hem azasın bile
Müẕekker müennes nedür farḳ ide
Adın ṭopdolu ġarb ile şarḳ ide
Ḫiṭâb ile ġaybet yirini bile
Ki yirlü yirince getüre dile
Bile cem' ile teşniye yirini
Ne yazar ise gitmeye yirini
Rekîk olan elfâẓı yazmaya hic
Ḳoyup ṭoġru yolını azmaya hiç
Ululara ġâyib gibi söyleye
Ki eli ire ṣunar ise neye
Ne yazar ise bâri rûşen gerek
Oḳıyanların ṭab'ı gül-şen gerek
Şehenşehlerüñ nâmesinde hemân
Gerekmez ki ola taḥiyyet nişân
Ri'âyet olınmaḳlıġ içün edeb
Sebeb istemeklik ola mı 'aceb
Uzun yonılursa yig olur ḳalem
Yazan kişilere irişmez elem
Gerek ḥarflerini muḳarmat yaza
Dilerse begenilecek ḫaṭ yaza
Bitinüñ saṭırların açuḳ yaza
Gerek ise çok ya azacuḳ yaza
Nitekim 'Aliyy İbni Ṭâlib didi
'Ubeyd'e ḫiṭâb itdi ḳaydın yidi

Elḳi devâteke ve ṭavvil sinne
ḳalemike ve ḳarmiṭ beyne ḥarfeyke
ve ferric beyne saṭreyke.Fe inne ẕâlike
ecderu li-ṣabâḥati'l-ḫaṭṭ[158]
Evet noḳṭa iʿrâb çoḳ ḳomaya
Gereklü yire ḳoya yoḳ ḳomaya
Yazacaġın endîşe idüp yaza
Yazıcılıġı pîşe idüp yaza
Tamâm olıcaḳ dikḳat ile naẓar
İde kim bula ṭafn elinden ẓafer

211

Ne nesne ki sehv olmış ıṣlâḥ ide
Bu-kez ḳaydı var ise añа gide
Ucın silmelü olıcaḳ ḥâmenüñi
Gerek bir bucaġın kese nâmenüñi
Anuñi-çün ki müstaḥsen olmadı ol
Nücûm ehli ḳatında bulmadı yol
Iraḳ yire yazılsa nâme añа
Gerekdür ki târîḫi lâbüd añа
Yaḫud bir mühim iş içün yazıla
Yaramaz ki târîḫden azıla
Raʿiyyet berâtında târîḫi ḳo
Ki ʿayb oldı târîḫsüz olsa o
Anuñi-çün ki lâbüd bilinmek girek
Oḳıyan kişiler ilinmek gerek
Yazılalı yıl ay ü gün niçedür
Bu bilinmeyen bitiler hiçedür
Ayuñi evvel on günlerinde ise
Düşer lâyıḳ añа evâyil dise
Eger orta on günlerinde ola
Evâsıṭ diyü añsa anı nola
Yaḫud âḫir on günlerinde yaza
Ya bir gevdene yâḫu rinde yaza
Gerek kim evâḫir diyü yâd ide
Dilerse ki ʿâlemde bir ad ide

Uş üç vech ile yazmışumdur miṣâl
Gerekdür ki eyleyeler imtiṣâl
Tarîḫan fi evâyil-i şehr-i Recebi'l-
mürecceb ʿaẓẓem-Allâhu hurmetehu
sene ṣelâsîne ve semâne mi'eti taḥrîren
fî evâsıṭ-ı şehr-i Ṣafer ḫatemehu'llâhü
bi'l-ḫayri ve'ẓ-ẓafer. Sene isnâ ve
selâsîne ve semâne mie kütibe fî
avâḫir-i şehr-i Ramaẓân
Biti yazan âdem eger muʿteber
Olursa yazılandan añla ḫaber
Gerekdür ki saṭrını seyrek yaza
Ne yazarsa ya az ya eyrek yaza
Dahı evvelinde çoġ açuḳ ḳoya
Eger ʿaks olursa bitiyi yoya
Dürincek gerekdür ki yaṣṣı dura
Ki boza ziyânları aṣṣı dura
Ulu kiçiye yazsa ya beñdeşe
Ya ṭoġmış ḳarındaşa ya deñdeşe
Bu resm ile yazmaḳ gerek kim didüm
Geregince ḳaydın olarıñi yidüm
Eger kiçi ulu kişiye yaza
Ya irkege yaḫud dişiye yaza
Beyâżını anuñi azacuḳ duta
Dilerse ol işden saʿâdet uta
Mü'eddeblik adını kesb eyleye
Ziyâde ola añа kesb eyleye
Satırlarını daḫı sıḳca yaza
Anuñi medḥini bâri çıḳca yaza
Dilerse ki ehl-i saʿâdet ola
Eyülük müdâm añа ʿâdet ola
Dürincegez anı müdevver düre
Bilürse eger sihr oḳıya üre
Ki maḳṣûdı her neyse ḥâṣıl ola
Neye ṭâlib olursa vâṣıl ola

Der Nüvişten-i Duʿâ Ber-Her Şaḫṣ

Dahı yazıcıya gerekdür bile
Ki ḫalḳa duʿâyı ne resme ḳıla
Anuñi-çün bu şekli ḳodum kim tamâm
Bileler duʿâsını her ḫâs uʿâm

158 "Kalemin ucunu uzat (incelt); harfleri birbirine yaklaştır, satırların arasını aç. Bu, yazının güzel olmasına daha uygundur. "(Hz. Ali)

Tañrı'ya Bârî Teʿâlâ Celle Celâlühu	**Tañrı'ya** Âferid-kâr teḳaddeset esmâ'eh ve cellet kibriyâ'ühü	**Tañrı'ya** Perverdigâr cellet ḳudretühü ve ʿalet kelimetühü
Feriştehlere ve peygamberlere	Ṣaḥâbelere	Sulṭânlara
Ṣalavâtullâhi ʿaleyhim diye ya ʿaleyhim efḍalü's-salavât diye	Rıḍvânullâhi ʿaleyhim ecmaʿîne diye	Edâm-Allâhu Sulṭânühü ve evḍih ʿale'l-ʿâleme bürhânehü diye ya eʿazz'allâhü ensârehü mâ ḥal-lede'llâhü memleketehü diye
Vezîrlere	Ḳâḍılara ve Ḫaṭîblere	
Edâm'ellâhu ẓıllehu ya edâm'allâhu semüvvehu ya edâm'allâhü iḳbâlehü ya zâd'allâhü rifʿatehü	Edâm'allâhu faḍlehü ya esbaġ'allâhü ẓıllehü ya menn ʿallâhü'l-müslimîne bi-ṭûli beḳâ'ihî	Müderrislere Zâd'allâhü ʿilmehü ve ʿamelehü ya edâme'llâhu tevfîḳhü ya medd'allâhu ẓıllehü ʿale'l-müslimîn
Beglere ve Ṣubaşılara	Kâtiblere	
Edâm'allâhü ʿulâhu diye ya Edâm'allâhu meʿâliyeh diye	Edâm'allahu şerefehü diye	Ḥâtunlara Besset'allâhu ʿadlehâ ya edâm'allâhu ʿiffetehâ diye
Bazirganlara	Ṣûfîlere	
Edâm'allâhu behhatehü ya edâm'allâhu ʿizzehu diye	Edâm'allâhü ṣıyânetehü ya edâm'allâhu diyânetehu diye	Meşâyiḫa Dâ ʿafe'llâhu ḳadrehu diye
Ataya	Anaya	Oġula
Zâd'allâhü şefeḳatehü ya medde'llâhü ʿaleynâ diye	Edâm'allahü ṣıyânetehâ diye	Enbetehü'llahü nebaten hasenen y atavvel'allahu 'umrehu ve zade hayatehü diye
Hastaya	Ölmişlere	
Şefahu'llahu şifa'en 'acilen diye	Teġammedehü'llâhu bi-ġufrânihi ve bevvâhu buḥbûḥaʿcinânihi	Gazâ ehline ʿAzzem'allâhu ecrehu ya eʿanehü'llâhu ʿale's-ṣabr diye
Zindân ehline	Garibe	
Ḫallasahu'llâhu ya necâhu'llâh diye	Reddehu'llâhu ilâ vaṭanihi ġali-gan ve sâlimen diye	Düşmana Demmeru'llâhü ya ḫazelehü'llâhü ḫızlânen seriʿan diye
Ḳalʿalara	ʿAvretlere	Ayruḳ milletlere
Ḥarreseh'allâhu ya humiyet ʿanil-âfât diye	Dâmet ʿismetühü ya setere-ha'llâhu diye	Erşedehu'llâhü ya hedâhullâhu diye
Şehirlere Ḥamâhâ'llâhu ʿani'd-ḍurri ve'l-bâ'sâ'e diye	Ḳaçan lafẓ-ı ʿalî añılsa bitülerde miṣâl-i ʿalî gibi ya ḥubâr-ı ʿalî	
	gibi lâ-zâle ʿaliyen yaza veyâḫud zâde-llâhu ʿuluvven veyâḫud dâme ʿaliyen yaza.	

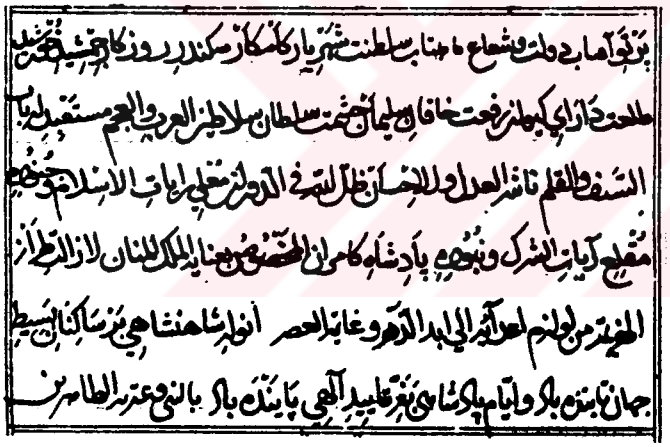
6505 Azını didüm kim çoğını bileler
Ḳıyâs ile lâyıḳ nedür ḳılalar

212

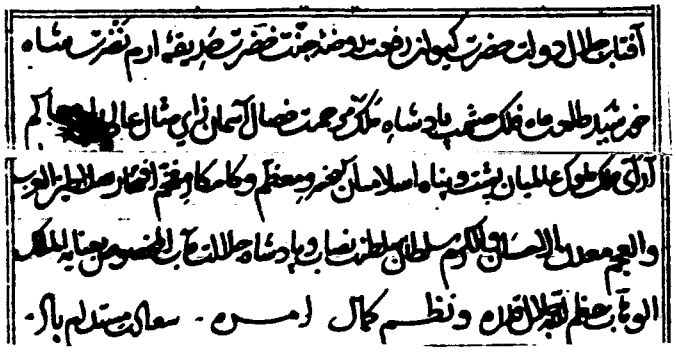
Güftâr Ender Ser-nâmehâ-yı Fârsî

İşit iy şehenşâh-ı ferḫunde-baḫt
Ki sañā müsellemdürür tâc u taḫt
Ne ser-nâmeler yazmışam fârisî
ʿArab nâmesidür anuffi yarısı
Kifâyet idesi ḳadar söyledüm
Evet her sözi muʿteber söyledüm
Şu yazıcı kim ʿaḳl-ı kâmil ola
Ne işlerse ʿaḳl ile ʿâmil ola
6510 Birini yüz itse elinden gelür
Hepin yaza gitse elinden gelür

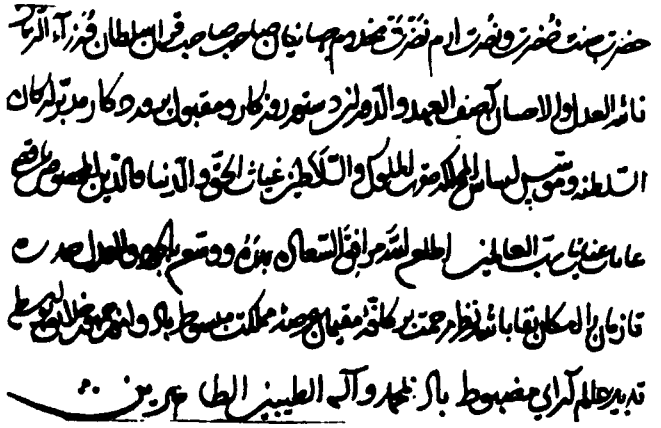
Der Ḫitâb-ı Pâdişâh
Ulu pâdişâha yazılsa kitâb
Bu resme olınmaḳ gerekdür ḫiṭâb

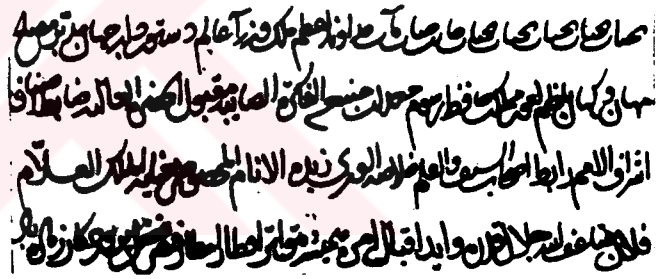
İşit bir daḫı nevʿile nâmei
Şehenşâh içün vurmaġa ḫâmei

Yazıncaḳ vizâretde olanlara
Ne resme gerekdür ḫiṭâb anlara
Eger ol olur ise aʿlâ vezîr
Bu resm ile yazmaḳ gerek iy emîr

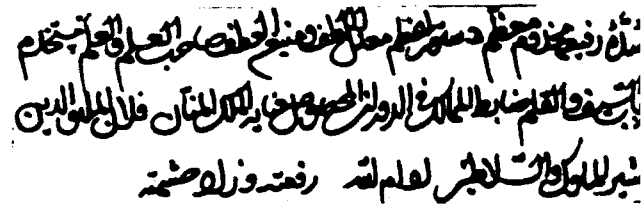

6515 Ger evsaṭ olursa vezîr olana
Ya yigit olana ya pîr olana
Gerekdür ki böyle ḫiṭâb ideler
Yazup bir mübârek kitâb ideler

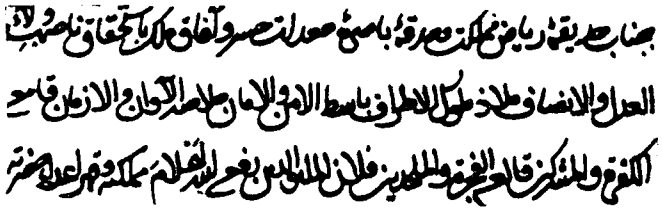

213

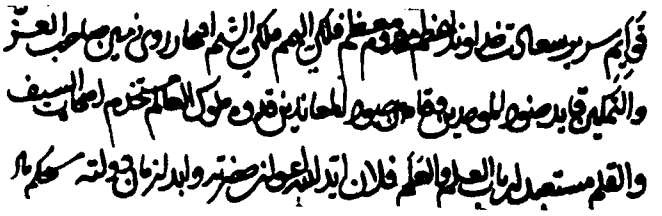
Vezir olsa ednâ bunı yazalar
Ki ṭoġru gele işde endâzeler

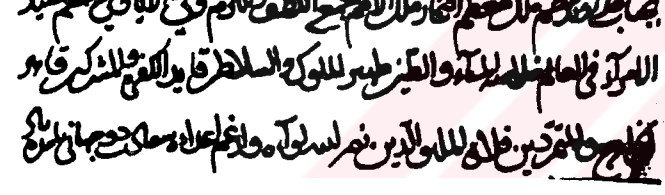
Yaza ulu beglerbegine kitâb
Bu resm ile idem diyen feth-i bâb

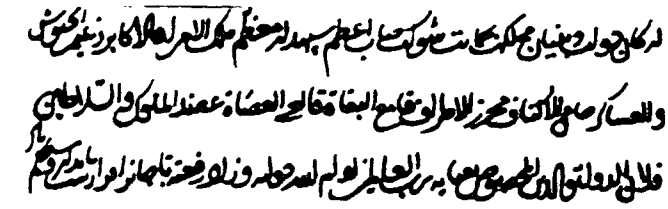
Eger evsaṭ olursa beglerbegi
Yazılanuñ afia budur yigregi

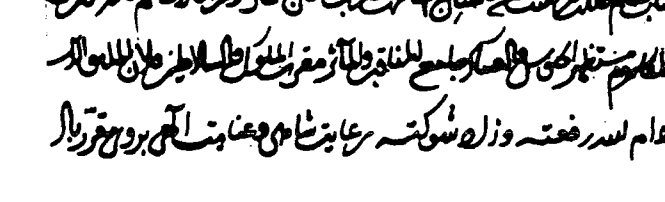
Ger ednâ olursa bunı yazası
Dilerse gele râst endâzesi

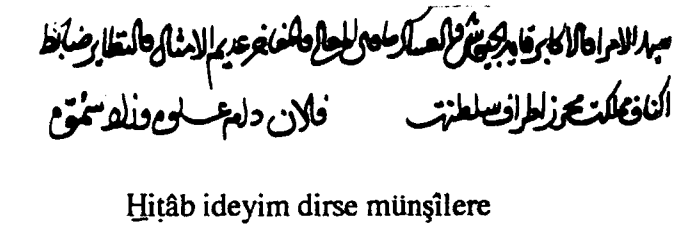
Ger a'lâ olur ise sancaḳ begi
Bunı yaza yazmaya ancaḳ begi

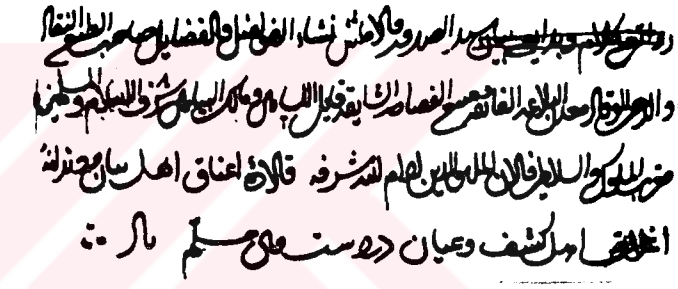
Ger evsaṭ olursa bu ser-nâmei
Gerek yaza yazmaya her nâmei

Bu ser-nâme'i yaza ednâsına
Ne yazacaġın didüm a'lâsına

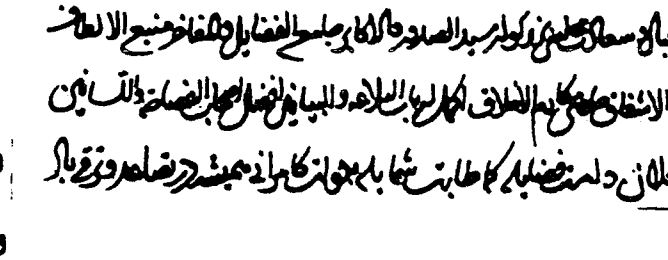

Ḫiṭâb ideyim dirse münşîlere
Ne yazmaḳ gerek diyeyim her ere
Ger a'lâ olur ise münşî ana
Bu ser-nâme'i yaza münşî ana

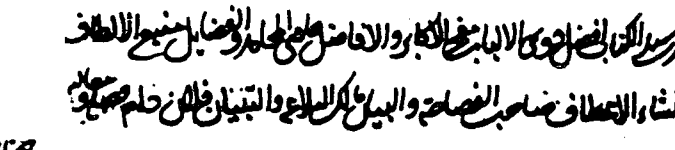

Bunu yazalar evsaṭ olanına
Düşeler işün aḥvaṭ olanına

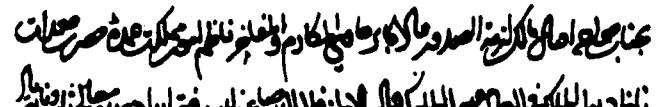
214

Ger ednâ-y-ise bu ḫiṭâbı yaza
Ne resme dilerse kitâbı yaza

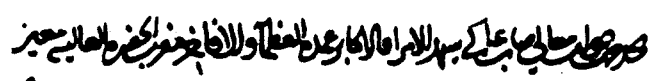
Eger nâzır-ı memleket var ise
Bunı yaz safïa ṣıdḳ ile yâr ise

Eger ḳapucıbaşına yazıla
Bunı yazıcaḳ ḥâṭırı yazıla

6530 Eger anı azdur dir iseñ hemân
Bunı yazġıl ol demde virme amân

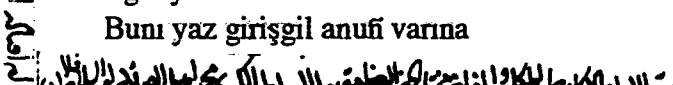
Subaşılara bunı yazmaḳ gerek
Kim eydürse benüm yüzüm aḳ gerek

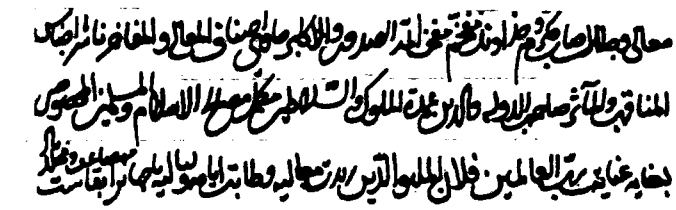
Ḫazîne dutana yazılursa yaz
Bu-sernâmei ġamlu göñlini yaz

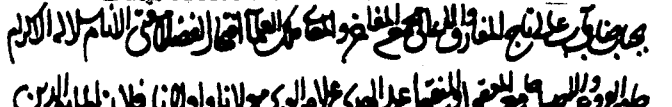
Eger yazılursa silâh-dârına
Bunı yaz girişgil anuñ varına

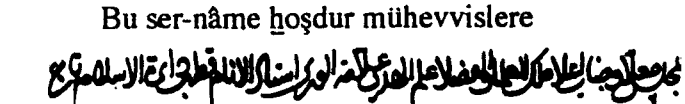
Ger evḳâfa nâẓır olana yaza
Budur yazası daḫı yana yaza

6535 Eger müftiye yazalar nâme'i
Bunı ideler anda ser-nâme'i

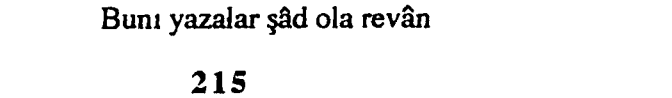

Biti yazıcaġaz müderrislere
Bu ser-nâme ḫoşdur mühevvislere

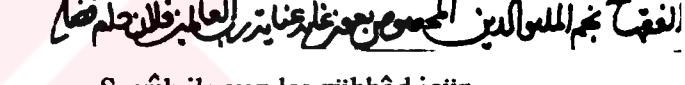

Mu'ïde yazılursa nâme revân
Bunı yazalar şâd ola revân

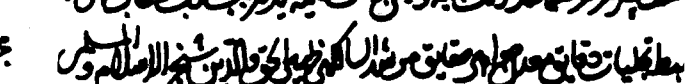
215

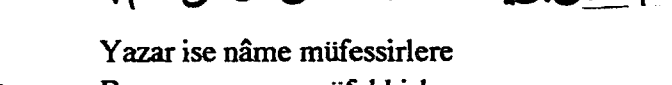

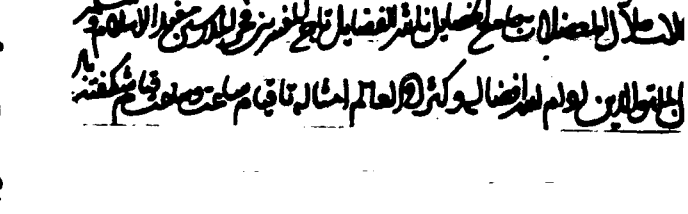
Şuyûḫ ile yazılsa zühhâd içün
Bu ser-nâme'i yazalar ad içün

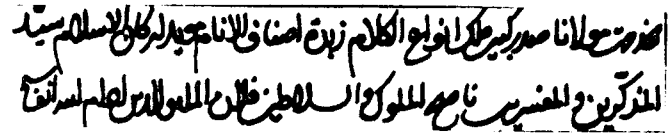
Yazar ise nâme müfessirlere
Bunı yaza yarar müfekkirlere

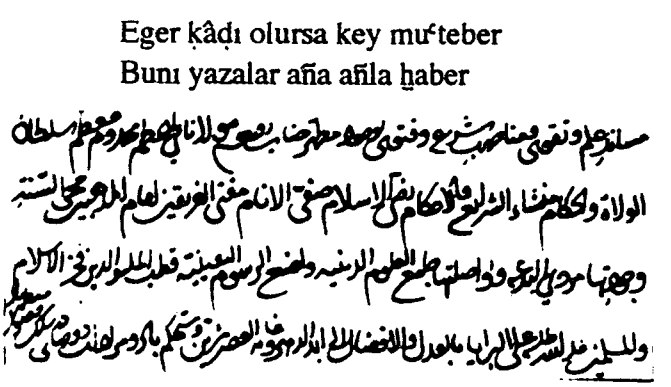

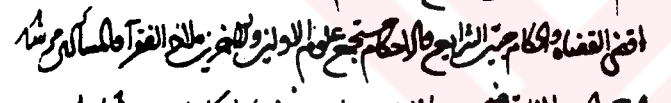
6540 Bunı yaza ser-nâme vâʿiẓlere
Diyem ne yazasını ḥâfıẓlara

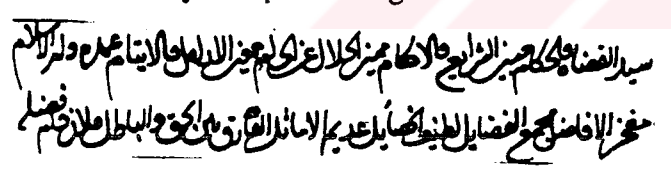
Eger ḳâḍı olursa key muʿteber
Bunı yazalar añа añila ḫaber

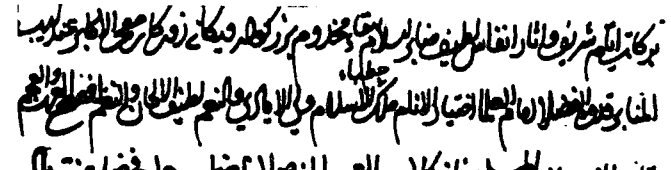
Eger evsaṭ olursa ḳâżî ana
Bunı yazalar ola râżî ana

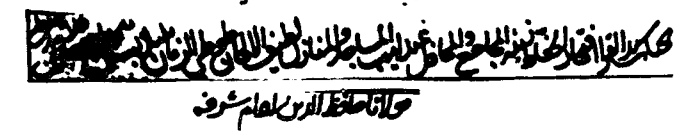
Ger ednâ olur ise ḳâżî gerek
Bunı yazıcaḳ ola râżî gerek

Ḫaṭîbe yazıncaḳ ḫitâbı añа
Bu resme yazalar kitâbı añа

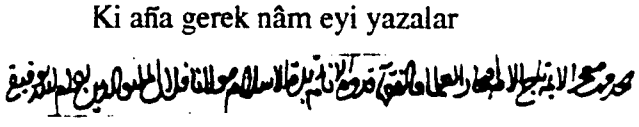

6545 Bu ser-nâme'i yaza ḥâfıẓlara
Didüm ne yazasını vâʿiẓlere

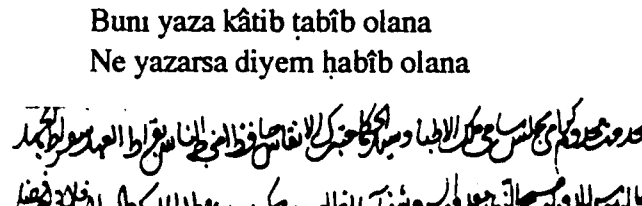

216

İmâma bu ser-nâme'i yazalar
Ki añа gerek nâm eyi yazalar

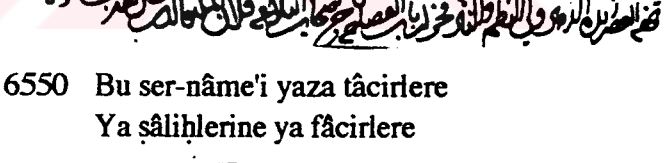
Bunı yaza kâtib ṭabîb olana
Ne yazarsa diyem ḥabîb olana

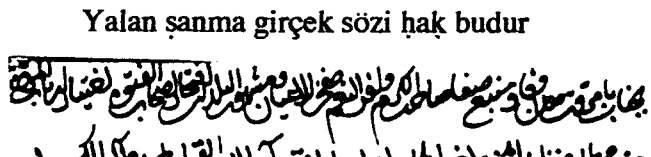
Bunı yaza kâtib müneccimlere
Ṣarîḥâ didüm dimeye kimlere

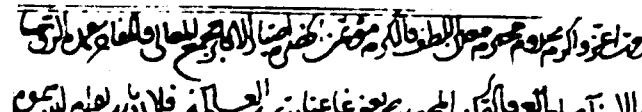
Yazarlarsa şâʿirlerün nâmesin
Bu ser-nâmeye çalalar ḫâmesin

6550 Bu ser-nâme'i yaza tâcirlere
Ya ṣâliḥlerine ya fâcirlere

Aḫîlerden ötrü yazacaḳ budur
Yalan ṣanma girçek sözi ḥaḳ budur

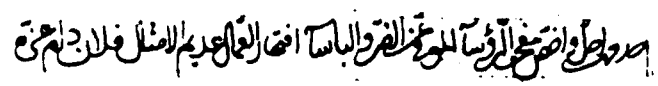

Biti yazmalu olsa nâyiblere
Budur vâcib añılaya kâtiblere

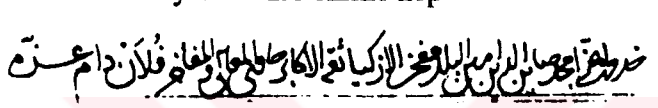
Eger muḥtesibler bitisin yaza
Bu sözlerüñ anda itisin yaza

Biti yazar ise ʿamel-dâra ol
Bunı yaza olmaya âvâre ol

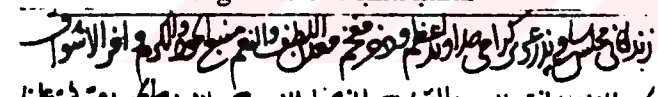
6555 Eger nâme yazmaḳ iderse ṭalep
Bunı yaza bâzâr ehline hep

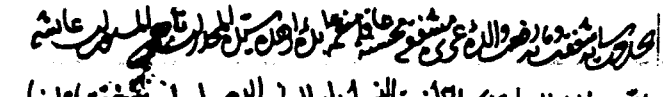
Bunı yaza her ṣanʿatuñ ehline
Naẓar itmeye anlarıñ cehline

Oġul ataya bunı yazmaḳ yarar
Ki mihri gönüllerde ḳıla ḳarar

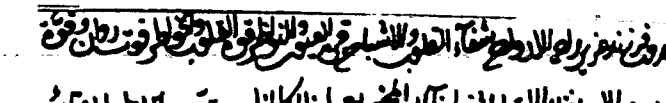

Oġul anasına eger nâme'i
Yazarsa yaza uşbu ser-nâme'i

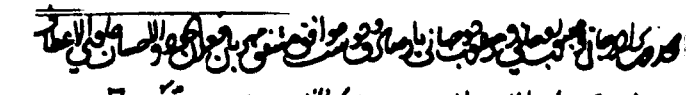

Eger oġlına yaza ata ana
Bunı yazdura yazıcı olana

217

6560 Bunı yaza er er ḳarındaşına
Dilerse ḫayırlar gele başına

Eger ḳız ḳarındaşa yazduralar
Bu ser-nâme'i anda resm uralar

Yazarlar ise ʿammuya ṭayıya
Bu ser-nâme'i göñli key bayıya

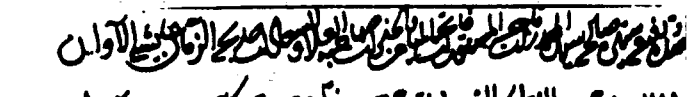
Biti yazmaġ isterse ʿavret ere
Bu ser-nâme'i yazıcı göstere

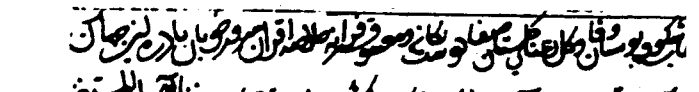
Eger ʿavretine yazar ise er
Bunı yaza ġâyetde yâr ise er

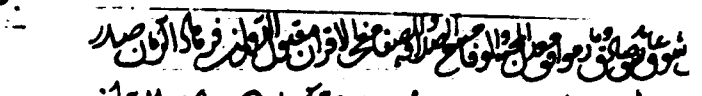
6565 Eger ulu ḫâtunlara yazalar
Şu ser-nâme'i bunlara yazalar

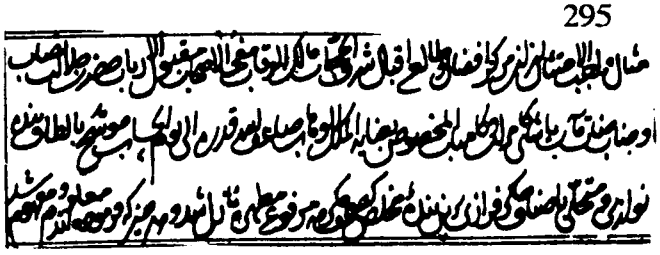

Yazar ise maʿşûḳa ʿâşıḳ olan
Bunı yaza ʿışḳında ṣâdıḳ olan

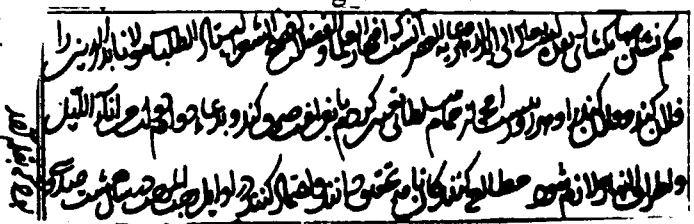

Yazar ise maʿşûḳ eger ʿâşıḳa
Bu ser-nâmei yaza her ʿâşıḳa

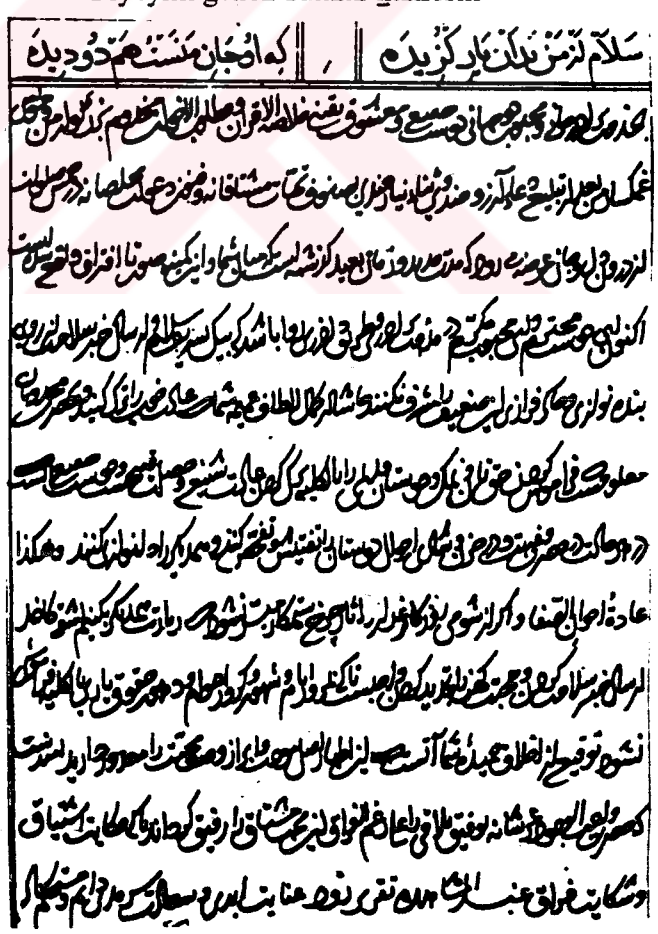
Eger yazmaġ isterler ise berât
Bu terkîbe itmek gerek iltifât

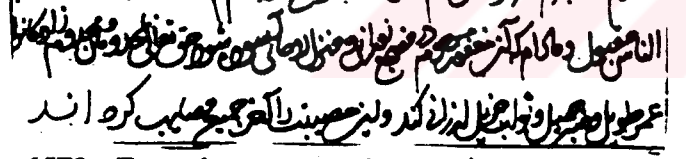
Berâtı yaḥud böyle taḥrîr ide
Bu resm ile maḳṣûdı taḳrîr ide

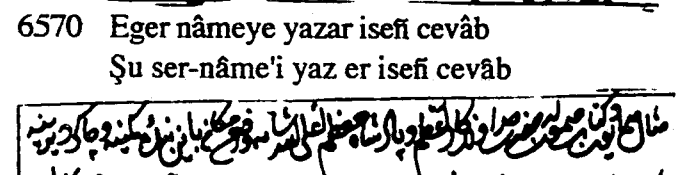

6575 Ḳalanın ḳıyâs it eyâ baḥr-i cûd
Senüñile müşerref ḥarîm-i vücûd
Evet dostuñi dosta nâmesin
Diyeyim geñez dutalar ḫâmesin

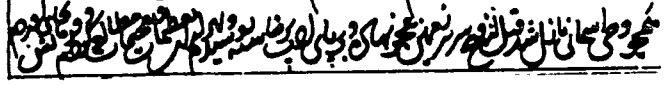

Eger diyeler taʿziyet-nâme yaz
Bu ser-nâmei elde dut ḫâme yaz

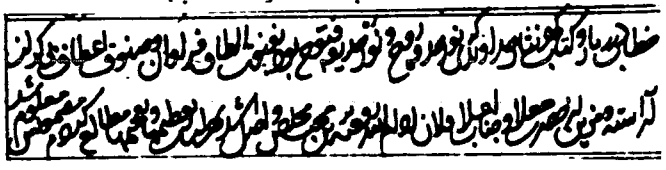

6570 Eger nâmeye yazar iseñi cevâb
Şu ser-nâme'i yaz er iseñi cevâb

Yaḥud uşbu vech ile taḥrîr ide
Ki maḳṣûdını şâha taḳrîr ide

Yaḫud bunı yaza cevâbında ol
Ki dâyim fevâyid ere añia bol

219

Güftâr Ender Nâmehâ-yı ʿArabî

Tamam oldı çün Fârsî nâmeler
Bilenler bilür kim dinildi neler
Bu-kez vâcb oldı şurûṭı dimek
Aña da gerekdür emekler yimek
Ki ḳâżîlaruñ kâtibi olana
Gerek lâbüd andın yaña ṭolana
ʿArabca ne resme yaza nâmei
Ki gören kişiler diyeler eyi
Ne-kim yazar olursa şerʿî ola
Şurûṭı geregince merʿî ola
Azın diyeyim çoġın afilayalar
Şular kim geregince dafilayalar

Kitâbü'l- Mübayaʿa

Ḳaçan yazmalu ola beyʿ u şirâ
Bu resme yazılmaḳ gerek iştirâ

Eger bâyiʿ anda olursa vekîl
Budur yazacaḳ nesne fehm eyle bil

Eger bâyiʿ ata olursa hemîn
Bunı-da yaza andan ola emîn

Vaṣî olsa bâyiʿ bunı ṣebt ide
Dilerse selâmet yolına gide

Bu ḳaydı ki didüm dimeklik gerek
Anufi-çün emekler yimeklik gerek
Her ol beyʿ içinde ki bâyiʿ emîn
Ola söze inan gerekmez yemîn
Eger müşterî ata yâhud dede
Olursa bunı yazalar orada

220

Vekîl olur ise eger müşterî
Bunı yaza iy ulular serveri

İkisi-de bile vekîl olsalar
Bu terkîbi yazmaḳlıġa ol ṣalar

Ne-kim didüm ise dimezven yine
ʿAyıbdur ki bir söz mükerrer dine

اشترى فلان بن فلان بحكم وكالته عن فلان بعد ثبوت وكالته بما يثبت به ذلك عند الحاكم الشرعي

Eger ittifâḳâ mebîʿ olsa dâr
Ḥudûdını şöyle yazalar i yâr
Ki evvelki ḥüccetde yâd eyledüm
Bileler diyü iʿtimâd eyledüm
Degirmen olursa bu resm ile yaz
Sakın bâṭıl olmaḳdan it iḥtirâz

بجميع حدودها وحقوقها طرقاتها ومرافقها المرتفعة منها والمنخفضة

Eger bâġ olursa bu resme yaza
Yazan sen iseñ uşbu resme yaza

بجميع حدودها وحقوقها المعروفة بها

Eger kûy ise böyle yazmaḳ gerek
Yazan dir ise kim yüzüm aḳ gerek

اشترى فلان بجميع حدودها وحقوقها طرقاتها ومرافقها كذا وكذا

Eger yir olursa mebîʿ anda sen
Bunı yaz taʿından olasın esen

بجميع حدودها وحقوقها المعروفة بها

Şatılan eger anda dükkân ola
Bu ol nâme içre yazılan ola

بجميع حدودها وحقوقها طرقاتها ومرافقها المرتفعة منها

6600 Bu resme yazalar bezir-hânede
Ṣarfihâ didüm dime bañia nede

بجميع حدودها وحقوقها طرقاتها ومرافقها اصاطيها ومنابتها ومنخفضها ومحلها الجارية والدارين والمتحصل

Eger yoncalıḳ ṣatılursa hemân
Bunı yazalar bitide ol zamân

اشترى فلان بجميع حدودها وحقوقها اصول الرطبة الثابتة الدارية وفروعها الظاهرة القابلة للقراحة

Ḳaçan ṣatılan nesne olsa yimiş
Ululer bitisinde böyle dimiş

باع جميع الثمرة الكائنة في الموضع الفلاني بجميع حدودها من العنب وغيره الاشجار المتنوعة بعد بدو الصلاح فيها

Mebîʿ anda ger ḳul ḳaravaş ola
Bitide gerekdür münaḳḳaş ola
Ki vaṣfı nedür aṣlı hem ḥilyesi
Añılmak gerek var ise her nesi
Añılmasa nâ-ḥaḳ olur ḥücceti
Yazan müstaḥıḳdur vuralar leti

221

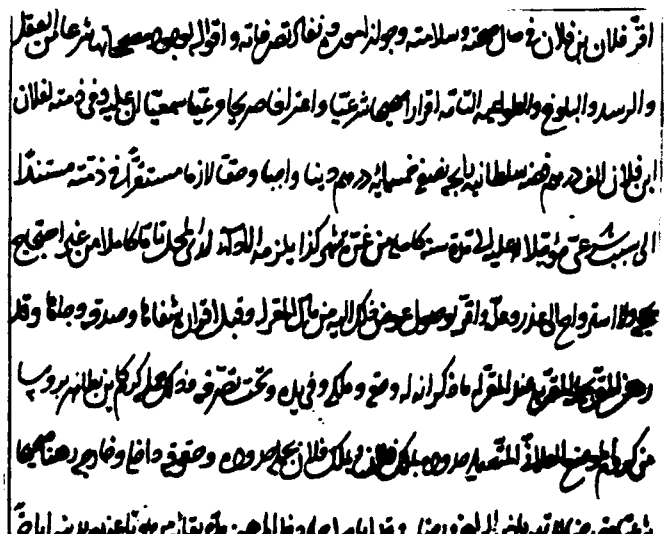
اعلم تركي اوقبجاقي اوخطائي لوري اوارمني اوچيني اوسترعيع اويافع لوحرق اوطبع

Ne efʿâl ki geldi müẕekker añа
Mü'ennes di faʿlâ unıdan añа
Eṣaḥḥı budur kim iki yirde ol
Bu lafẓeyni dimeklige duta yol

Mekrûnetü'l-ḥacibeyni ve zai'l ḥüccetin

Kitâbü'l-İḳrâri bi'd-deyn

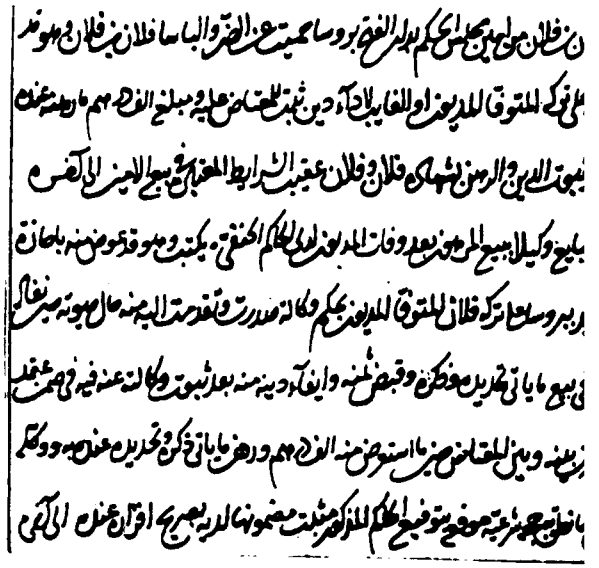
Ger iḳrâr-nâme yazarlar ise
Bunı yaza ne yazıcı var ise

Bu bâb evvelinde dimişem safia
Yine dimek anı yaraşmaz bafia
Ki cemᶜ olsa ya teşniye farḳ ide
Adını ṭolu ġarb ile şarḳ ide

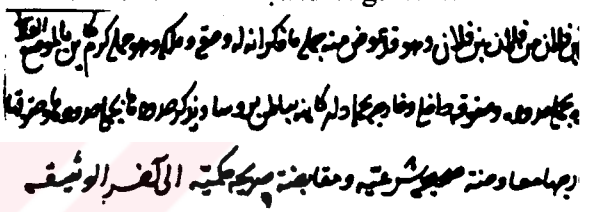
Kitâbü'l-İᶜtiyâż

Eger iᶜtiyâż ideler böyle yaz
Ki añia ṣıfat vâḳıᶜ ola cevâz

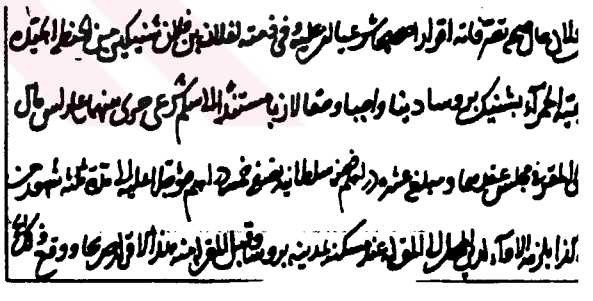
222

ᶜAḳârı ᶜaḳâra ᶜivâż idicek
Söz olmaz bu taḥrîre ol gidicek

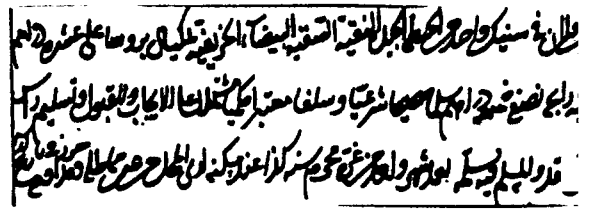

Kitâbü's-Selem

Kimesne kimesneyle ḳılsa selem
Bu resme çalınmaḳ gerekdür ḳalem

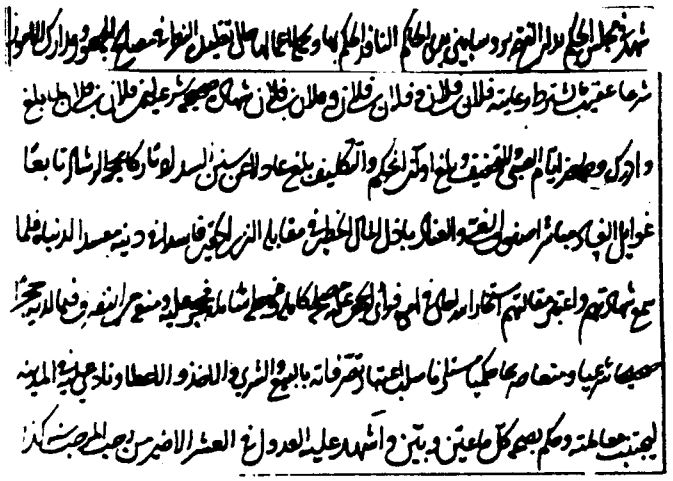

Bu resm ile daḥı yazarlar imiş
Yaramazlar andan azarlar imiş

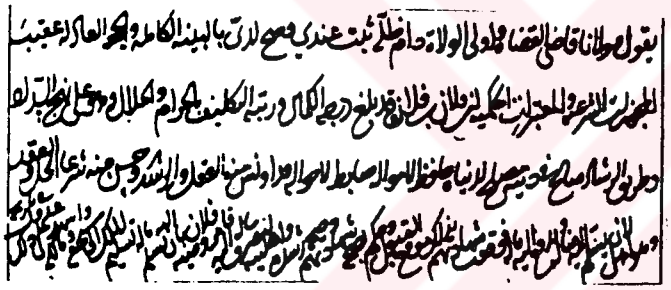
Kitâbü'l-Ḥacr

6615 Eger ḥacr-nâme yazarlar ise
Bu resme yaza ṭâliʿi var ise

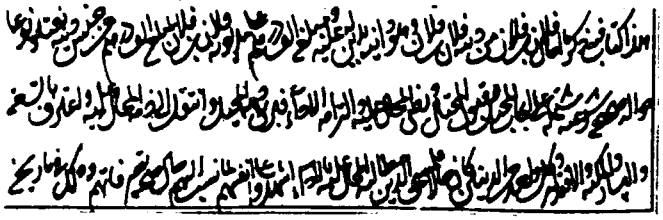

Kitâbü Refʿi'l-Ḥacr

Ḳaçan refʿ-i ḥacr itse ḳâżî olan,
Bunı yaza aḥkâmına râżî olan

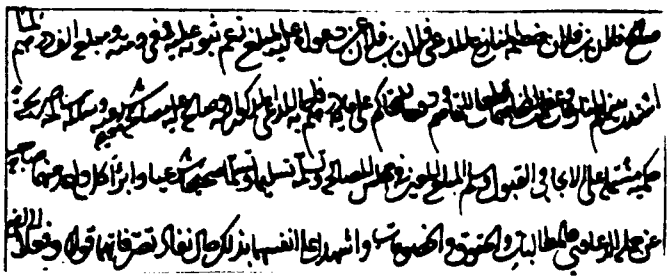
Kitâbü'l-Ḥavâlet
Havâlet bitisini yazan kişi
Bu terkîbi yazarsa oñar işi

223

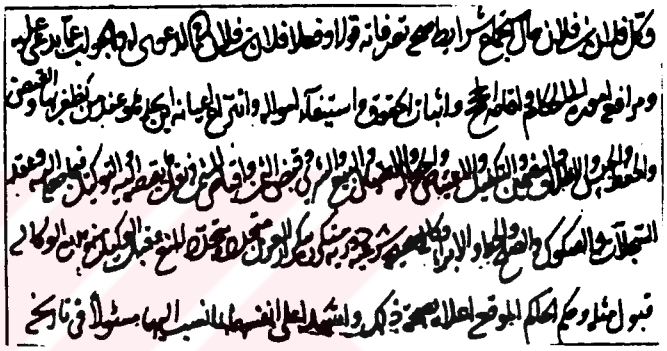
Kitabu's-Ṣulḥ

Eger ṣulḥ-nâme yazılmaḳ gerek
Bunı yaz dirseñ baña ḥaḳ gerek

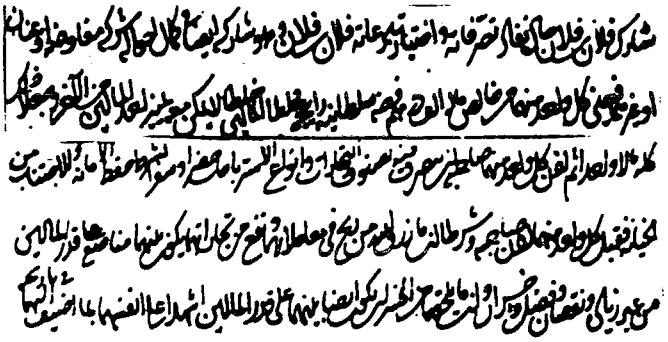
Kitâbü'l-Vekâlet

Vekâlet bitisinde budur ṭarîḳ
Ki düzmişdürürler be-fikr-i ʿamîḳ

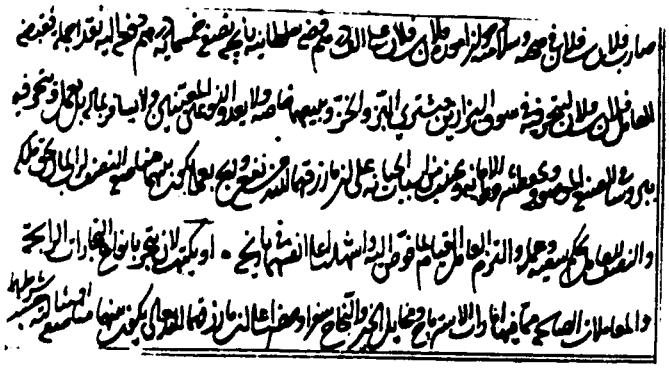
Kitâbü'ş-Şirket

6620 Budur şirket içün yazacaḳ biti
Bu terkîbi yaz kim ola ḥaḳ biti

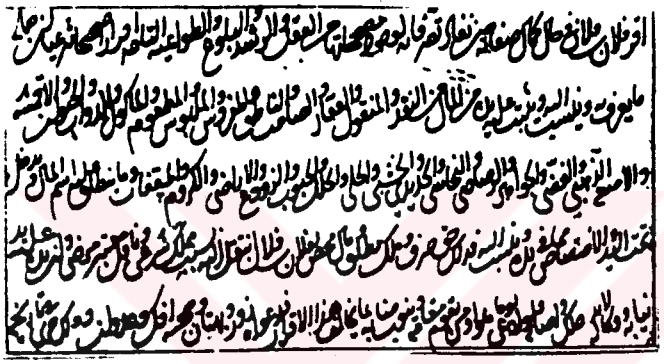

Kitabü'l-Muḍârabe

Biti yazdurursa muḍârib olan
Bu terkîbi ṣebt ide kâtib olan

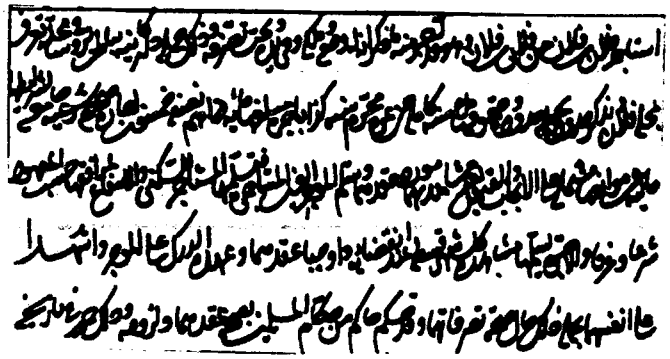

Kitâbü'l-İkrâr-ı Bi'l-ʿayn
Yazılıncaġ iḳrâr-ı ʿayna kitâb
Bu resm ile itmek gerekdür ḫitâb

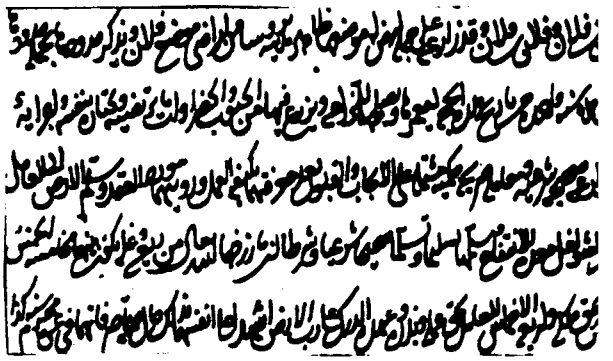
224

Kitâbü'l-İcâret
İcâretden ötrü bu terkîbi yaz
Oñat gözlegil uşbu tertîbi yaz

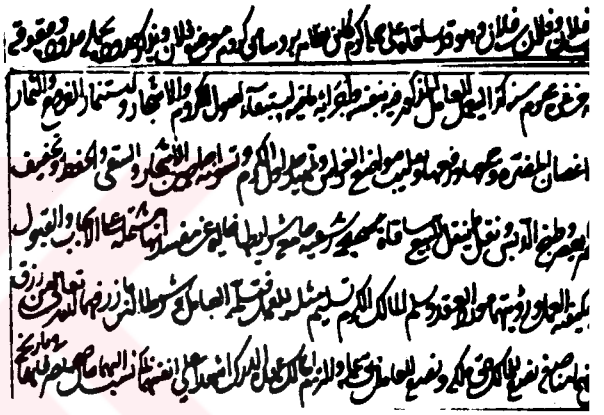
Kitâbü'l-Müzâraʿa

Zirâʿat bitisin bu ṭavr ile yaz
Gerek ṭavʿile yâḫu cevr ile yaz

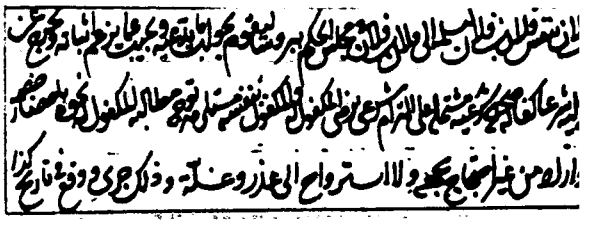

Kitâbü'l-Müsâḳât

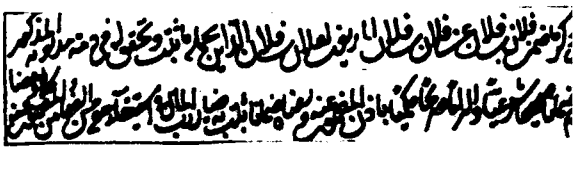
6625 Bunı yaza kâtib müsâḳât içün
Yaz imdi diyeler müsâkâtı çün

Kitâbü'l-Kefâleti Bi'n-nefs
Kefâlet bitisin yazıncaḳ hemân
Bunı yaza kâtib kim ise revân

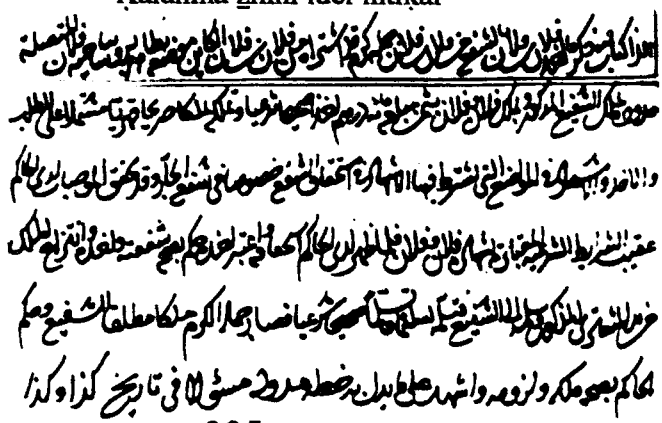

Kitâbü'z-żamâni Bi'l-mâl
Kefâlet eger mâl içün olına
Bunı yazmaġuñ gideler yolına

Kitabü'ş-Şufʿa

Budur şufʿa-nâme yazana miṣâl
Ḳalanına ẕihni ider intiḳâl

225

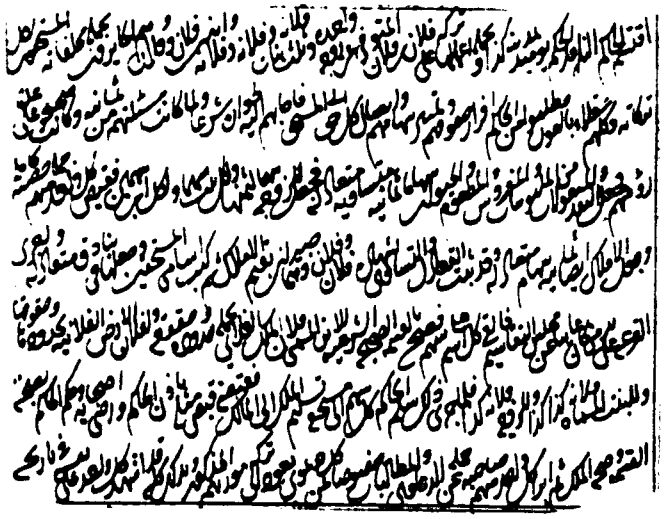
Kitâbü'l-Vaṣiyyet

Vaṣiyyet bitisi miṣâli budur
Ṣoñın gözleyen kişi hâli budur
Geregince basṭ eyledüm varını
Ulular ḥuẓûrında muḥtârını
Yazan kimse ya ekse ya artura
Bu-kez kendü tevḳîʿın anda ura

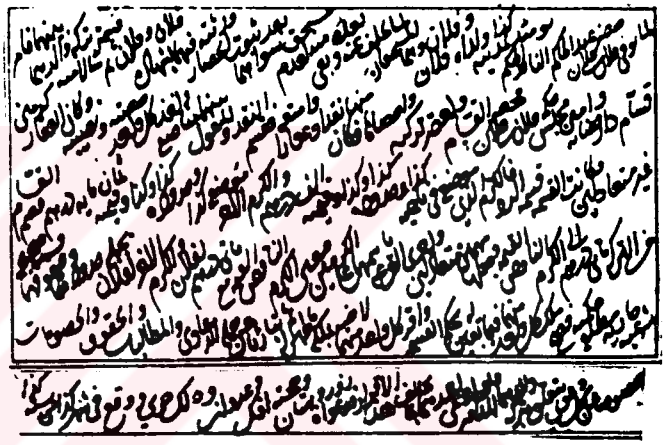

Kitâbü'l-Ḳısmet

Eger ṣebt ideyim diye ḳısmeti
Bu terkîbi yaza bulaʿismeti

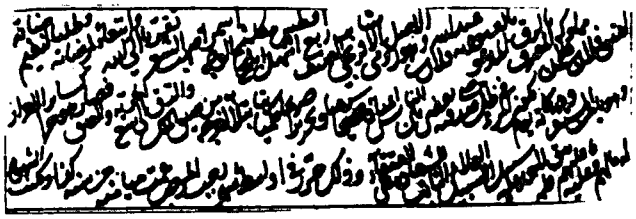
Bunı yazalar ḳısmeti redd içün
Yavuz düşmenüñ ṭaʿnını sedd içün

226

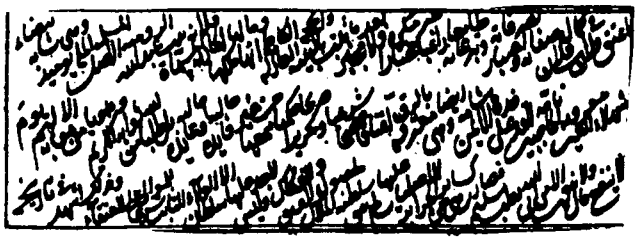
Kitâbü'lʿItk

Çün âzâd-nâme yazılsa gerek
Bu terkîbi yazıcı bilse gerek

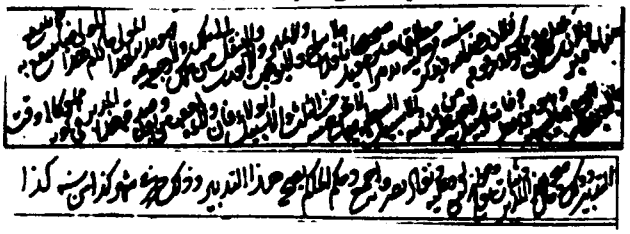

Bu terkîbe dahı idüñ iʿtibâr
Ki yazmaḳlıġa itdiler iḫtiyâr

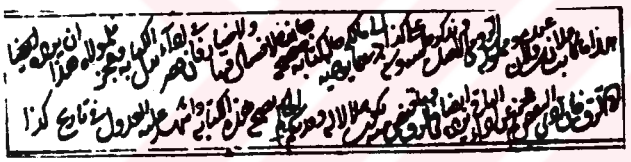
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

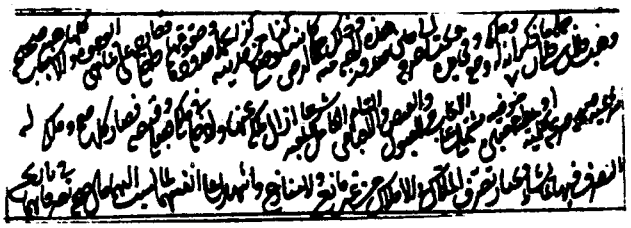
Kitâbü't-Tedbîr
Müdebbir bitisin yazam diyene
Bu terkibi şebt eylegil di yene

Kitâbü'l-Kitâbe
Mükâteb bitisin mükâtib olan
Dise yaz bunı yaza kâtib olan

Kitâbü'l-Hibe
Bunı yaza bahşiş bitisin yazan
Yazamaz kim ise bu yoldan azan

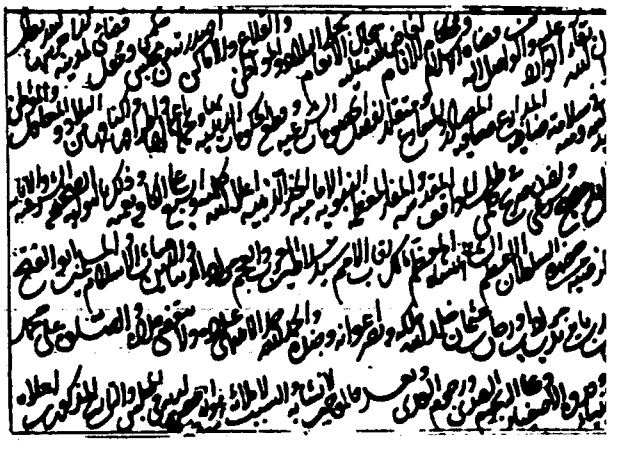

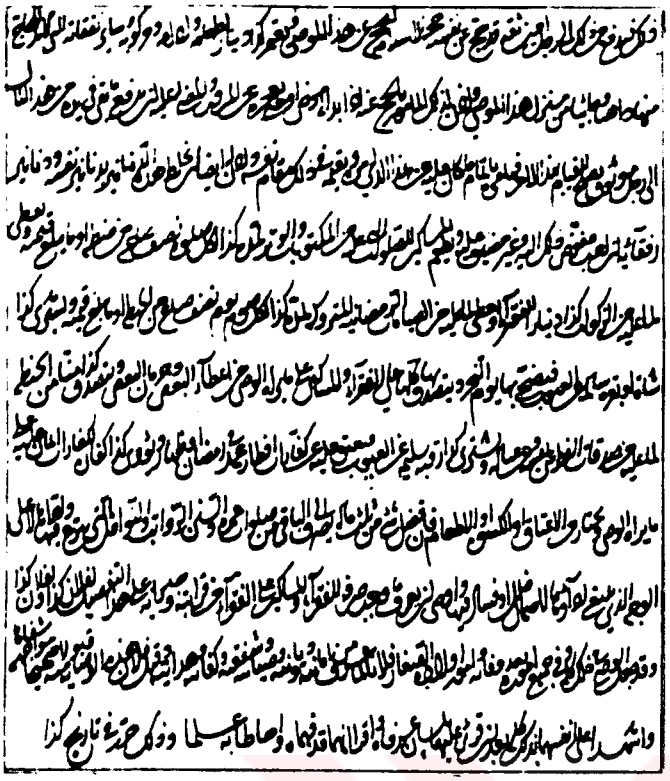
El-Kütübü'l-Hükmiyye
Ḳaçan ḳâżi naḳl-i şehâdet ide
Gerek kim bu terkîbi yaza gide

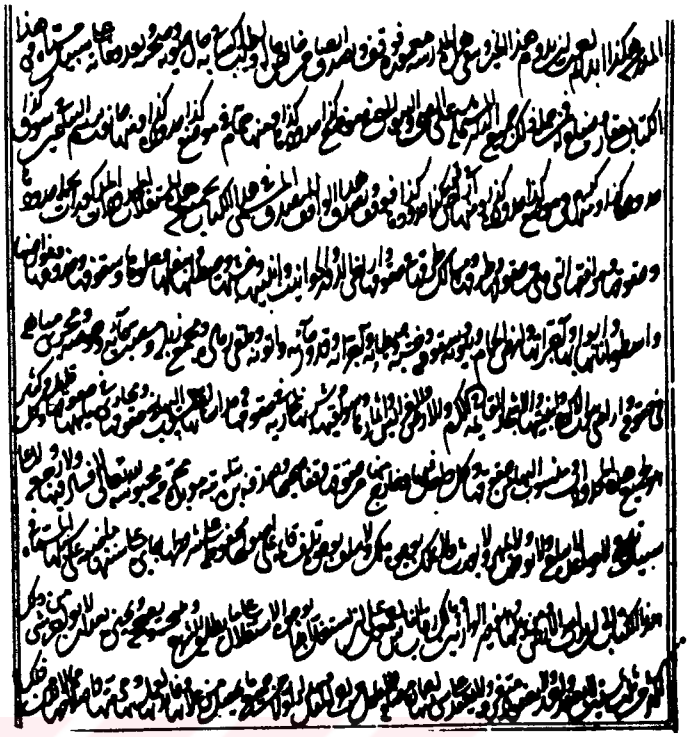

227

6640 Yaḥud bu miṣâli muḥarrer ḳıla
Ne maḳṣûdı-y-ise muḳarrer ḳıla

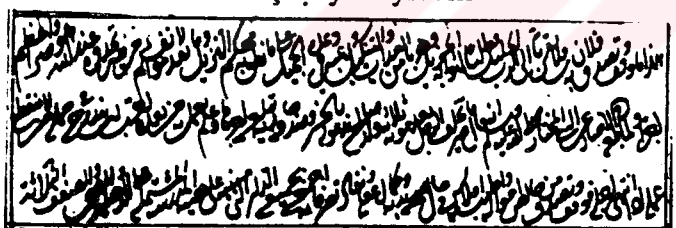

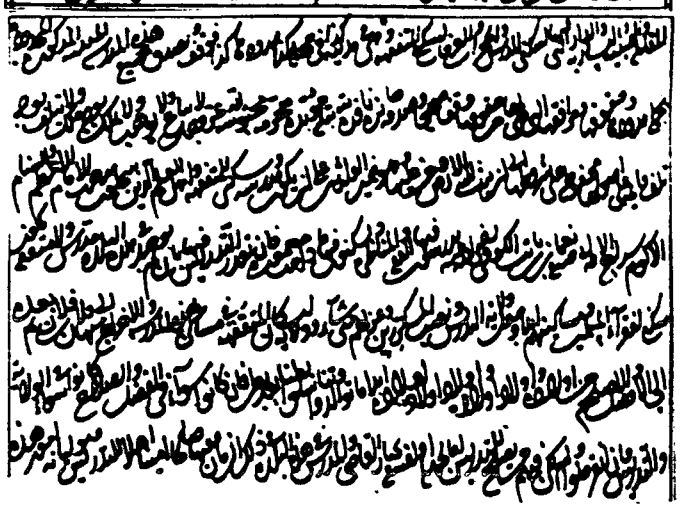

Kitâbü'l-Vakf

Eger yazalar medrese vakfını
Añalar anuñ arżını sakfını
Bu resm ile şebt ideler kim didüm
Yazıcı olan kişi kaydın yidüm

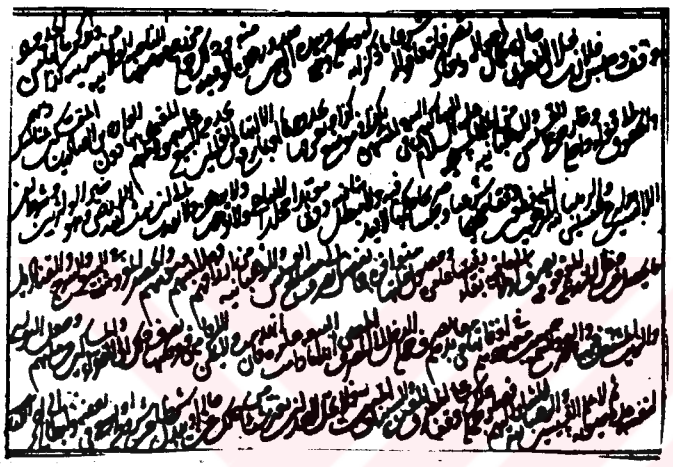
Biti yazıcaḳ vaḳf-ı evlâd içün
Bu ḳaydı yimeklik gerek ad içün

Kitâbü Vaḳfı'n-Naṣârâ

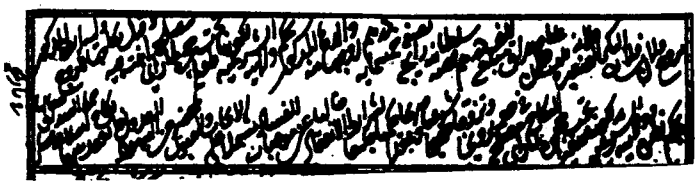
229

Naṣârâ eger vaḳf iderse añа
Bu terkîbi yaz kim oḳuram sañа

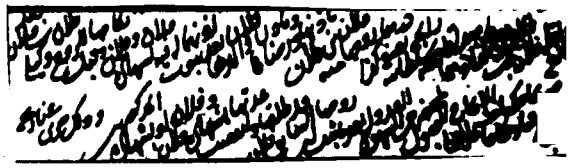

Kitâbü'n-Nikâḥ

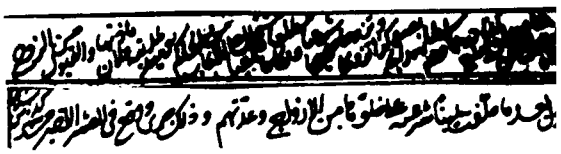
6645 Eger yazmaġ isterler ise nikâḥ
Diyeyim nice yaza ehl-i ṣalâḥ
Veli-y-ise ʿâḳid ikisi bile
Bu resm ile yazmaḳ gerekdür bile

Eger ʿâḳıdeyni olursa vekîl
Ne yaza diyeyim keşîr ü ḳalîl

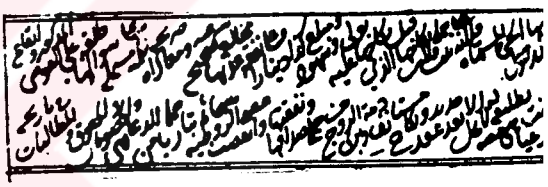

Eger ʿavret er alışa virişe
Bu terkîbi yazmaḳlıġa irişe

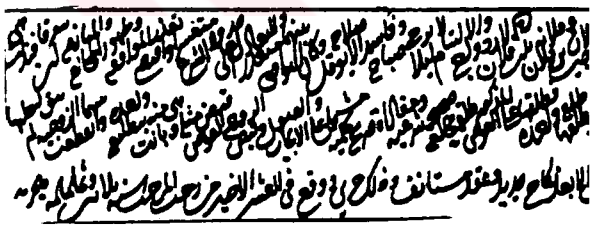

Kitâbü'l-Ḫulʿ

Eger ḫulʿ oḳışursa ʿavretle er
Budur anda yazmaġa key muʿteber

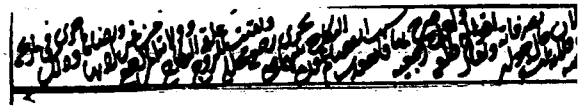

6650 Bunı-da yazarlarmış anda ʿazîz
İnan söze varmadın anda ʿazîz

Kitâbü't-Ṭalaḳ

Yazılmaḳ gerekse kitâb-ı ṭalaḳ
Bu resm ile yazıla ol iftirâḳ

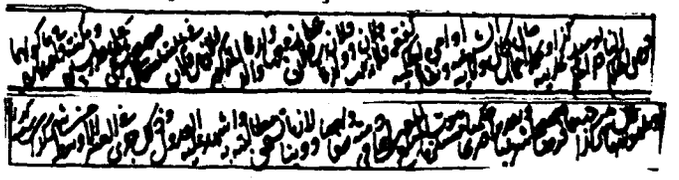
Kitâbü'r-Recʿa

Eger yazmaġ isteyeler recʿatı
Bunı yazalar kim yaraşur ḳatı

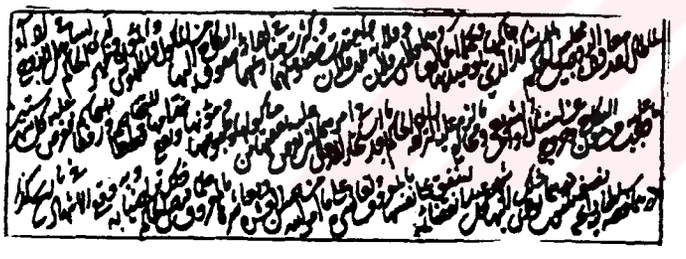
Kitâbu Farżı'n-Nafaḳa

Ḳaçan ʿavrete farż ideler cere
Bunı yaza ilzâm içün ere

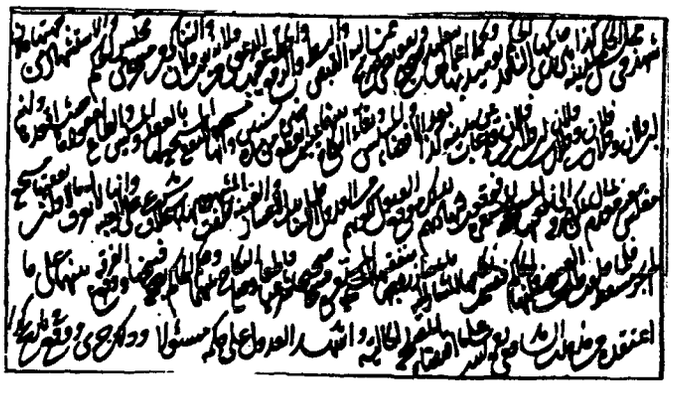
230

Eger hâżır iken eri farż ide
Şu vaḳtin ki ʿavret anı ʿarż ide
Bu terkîbi yazmaḳ gerek bî-ḫilâf
Dilerse ki itmeyeler iḫtilâf

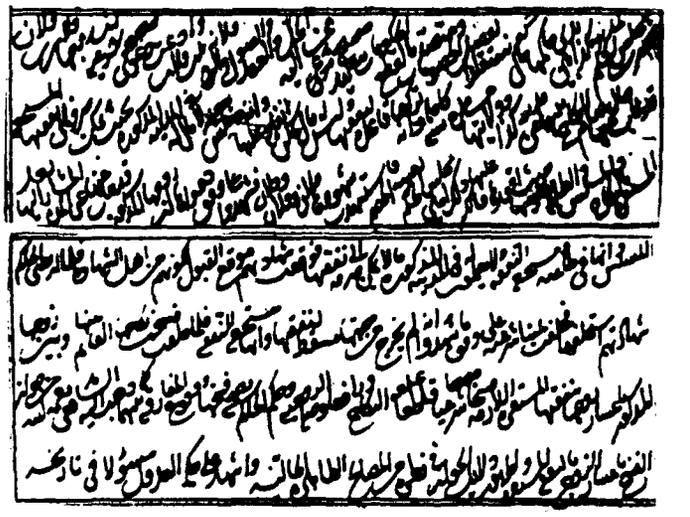

Kitâbü Feshi'n-Nikâh

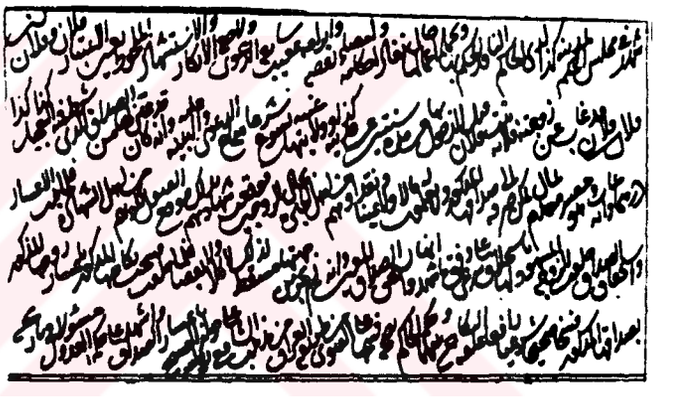
Yazarlarsa nâme eger fesḫ içün
Bunı yazalar ʿaḳdini nesḫ içün

Bu resmile dahi yazılsa yarar
Ya anı ya bunı ide iḫtiyâr

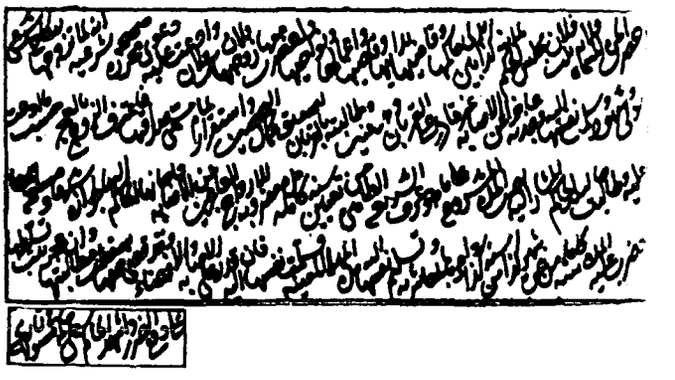

Eger fesḫ olınursa ḳableḍ-duḫûl
Bu terkîbi yaza ideler ḳabûl

Kitâbü'l-ʿinne

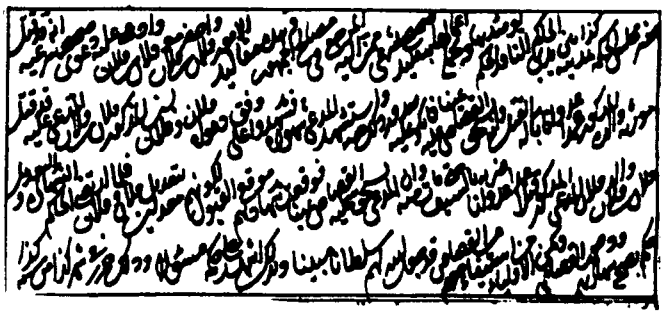
Ḳaçan nâme yazıla ʿinnîn içün
Bu terkîbi yaza afîa kîn içün

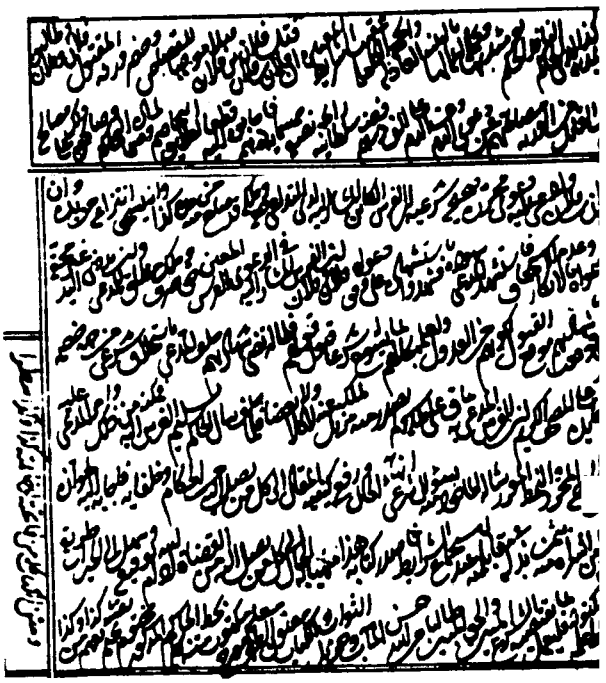

Kitâbü'l-Ḥırâc li'l-Ḳatl

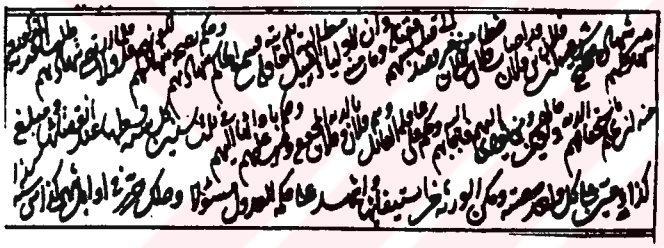
231

6660 Yazulursa nâme içinde ḳıṣâṣ
Bunı yaza bulmaya ḳâtil ḫalâṣ

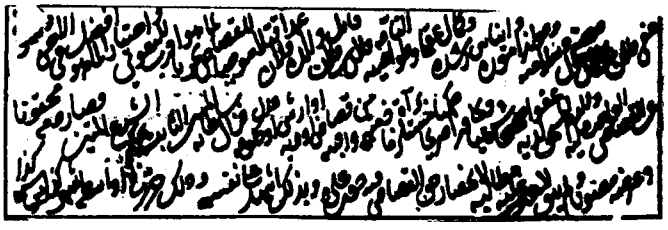

Eger ḳatli anuñ olursa ḫaṭâ
Bunı yaz ki Ḥaḳ'dan irişe ʿaṭâ

Dahı bil-ki mektûb-ı hükmîyi her
Kim olursa ḥâmil ya ʿavret ya er
6665 Gerekdür ki lâbüd anuñ ḥilyesin
Yazalar bilürler ise her nesin
Eger dâbbe yazarsa mektûbda
Şiyâtını yâd ide maṭlûbda
Yuḳaruda yâd itmişem ḥilye'i
Var iste bul anı ḳoġul ḥîle'i
Evet uşbu şekli ḳodum kim tamâm
Şiyât-i devâtı bile ḫâṣ u ʿâm

Kitâbü'l- ʿAfv
Eger ʿafv ideler ḳıṣaṣı añа
Bunı yaza ire ḫalâṣı ana

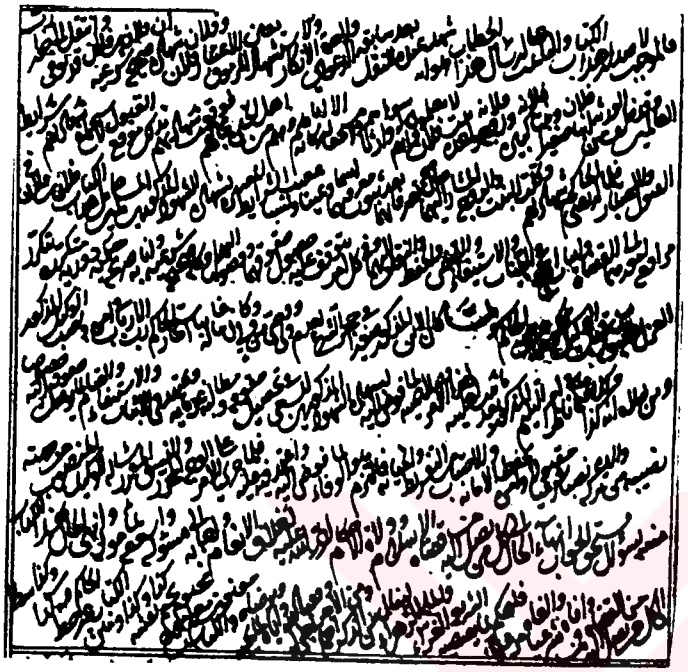

Eger ṣulḥ ile ʿafv ideler demi
Bunı yaza kim gide ḳâtil ġamı

Bu defilü didüm kifâyet ider
Ḳalanını ʿaḳluñ dirâyet ider

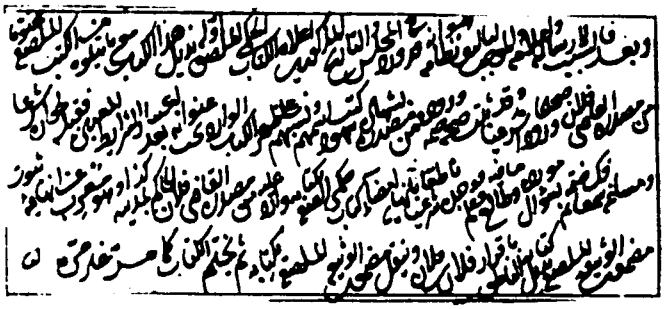
232

6670 Eger ḳâżi naṣb ide bir ḳayyımı
Begendüklerinden dilerse kimi
Bunı yazdura fâtiḥa ṣoñına
Ḳomaya ḳala fâtiḥa ṣoñına

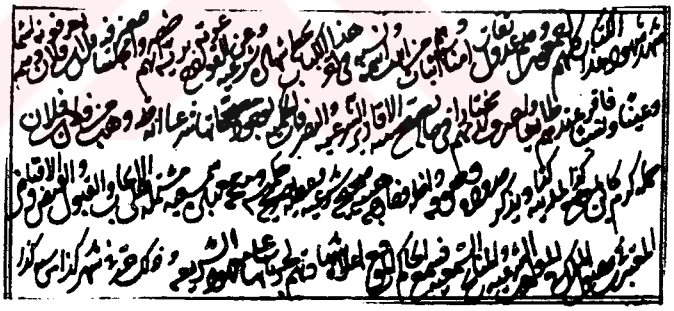

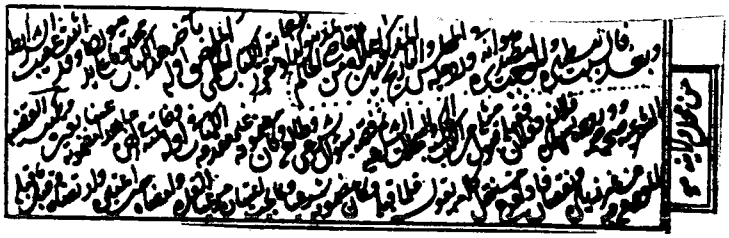
6675 Yaḫud uşbu vechile imżâ ide
Geçürmege evvel bitiyi yide

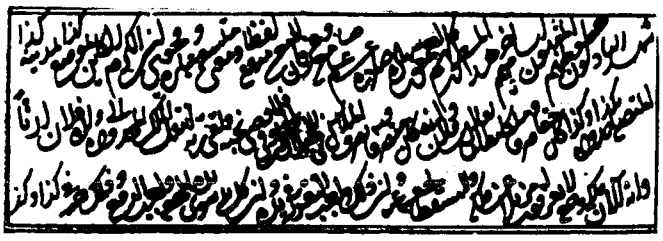
El-Maḥâżır
Maḥâżırdan ötrü bir iki miṣâl
Getürdüm ḳalanına ḳıl intiḳâl
Ya bu vech ile yazasın maḥżarı
Ki ṭa'nından anuñ olasın berî

Bu mektûb-ı ḥükmîye ben üç miṣâl
Getürdüm yiter idene imtiṣâl
Ḳalanını kâtib ḳıyâs eylesün
Ẓihinden anı iltimâs eylesün
Evet resm-i imżâsını diyeyim
Yazıcı olan ḳaydını yiyeyim

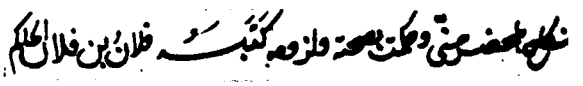

Yaḫud uşbu resm ile maḥżar yaza
Bu yazudan aṭvel ya aḫṣar yaza

Âḫar

233

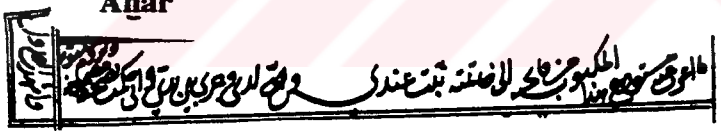
E't-tevḳî'ât

Yazıldı çün envâ'i-y-ile kitâb
Yazıcı ne var ise bildi ḫiṭâb
Bu-kez şimdi tevḳî'i yazmaḳlığı
Diyeyim bula ḳâdı yüz aḳlığı
Cehân emsile yâd ḳıldum añña
Göñülden du'â eylesünler bañña
Bulardan birisini taṣṭîr ide
Ne mektûba isterse taṣdîr ide

Âḫar

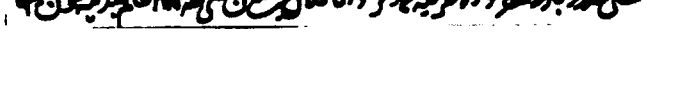
Âḫar

Âḫar

Âḫar

Âḫar

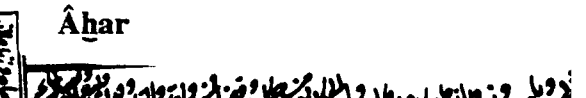

Âḫar

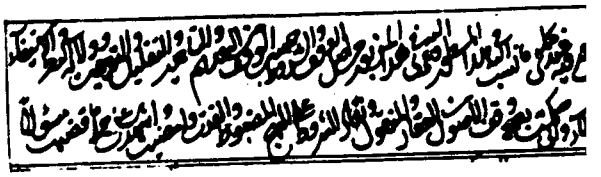
Âḫar

Âḫar

Âḫar

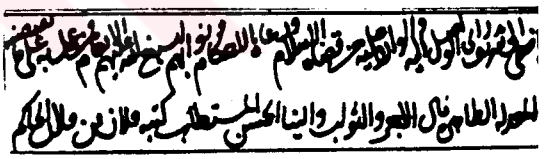
Âḫar

Âḫar

Âḫar

Ḫiṭâb-ı Kâtibân

Eyâ kâtib añña bu mektûbı hep
Bulasın ne'i kim ḳılursın ṭalep
Ben anda neler yimişümdür emek
Añña güç mi gelür birez istemek
Ne-kim yazacaḳsın ara bul anı
Evet an du'adan o demde beni
Bu-kez yaz göresin ne maḳbûl ola
Begenmeyen âdem añña ḳul ola
Dilersen-ki ḫûb ola yazuñı sen
Yazıyla geçür ḳış u yazuñı sen

234

Yazuyı sañа ᶜâdet it her zamân
Dilerseñ-ki kâtib olasın hemân
Meger ᶜaṣrdan ṣoñra yazmayasın
Ki Peyġamber'üñ sözin azmayasın
Ḳâle ᶜAleyhi's-selâm:Men eḥabbe kerîmetâhu felâ yektebne baᶜde'l-ᶜaṣr[159]
Hem ol gözlerüñe ziyândur ḳatı
Degül âşikâre nihândur ḳatı
Evet her gün olma yazudan ıraḳ
Anı işle her işi elden bıraḳ
Ki tâ elüñi azmaya oñmış iken
Oñanlaruñ izine öñmiş iken

Ḥikâyet

Rivâyetdürür bilişe yâddan
Direm Ṣâḥib-i İbn-i ᶜAbbâd'dan
Kitâbetde key kâmil idi ol er
Hem ehl idi hem ᶜâmil idi ol er
Dimiş ol ki her şenbe noḳṣânda
Görürem yazumı bu dîvânda
Dimişler nedendür dimiş-kim sebeb
Ne-y-ise diyeyim ola muḥteseb
Sebeb ol ki âẕîne dîvânına
Şehenşah oturmaz gelem yanına
O gün cumᶜa ᶜışḳına dîvân ḳalur
Şehüñ göñline ḫayr u iḥsân gelür
Yazu yazmazam ol gün elüm azar
Ne azsın şol el kim hemîşe yazar
Anuñ-çün bu yazuda noḳṣan olur
Göñül şâd iken key perîşân olur
Pes añla ki yazmaḳ gerek muttaṣıl
Ki olmaya senden yazu münfaṣıl
Yazınuñ ḥurûfı küşâde gerek
Ḳarışmış yaramaz ki sâde gerek
Müselsel sözi yaz ki az lafẓı var
Evet maᶜnisi çok be-ġâyet yarar

ᶜArab anuñ içün ḳomışdur meṡel
Ki anuñ ile eyleyeler ᶜamel
Ḫayırlu söz oldur ki lafẓı ḳalîl
Evet çok maᶜânîye ola delîl
Ḫayru'l-kelâmi mâ ḳalle ve delle[160]

Rubâᶜî

Ḥüsn-i devrânında bilmez kimse remzin gözinüñ
Bu ᶜaceb kim fitnesin fâş itmeye devr-i ḳamer
Noḳṭa-i merkezdür aġzı nüktesin kim fehm ide
Leblerinden keşf ideyim pür-maᶜânî muḫtaṣar

Daḫı nâmeᶜi istiᶜârâtile
Yaz emṡâl ü aḫbâr u âyât ile
ᶜİbârât-ı cezl ile terkîb ḳıl
Müseccaᶜ kelâm eyle tertîb ḳıl
Yazıcılıġuñda yüce-himmet ol
Yücelür kim ise yüce-himmet ol
Saḳın ᶜâcizâne sözi yazmaġıl
Ki ḥışmet yolını ḳoyup azmaġıl
Revân it elüñi cüst ü çâlâk ol
Sözi fehm ḳılmaḳda derrâk ol
Hep esrârını añla kâtipliġüñi
Kitâbetde remz ile ḫâṭipliġüñi
Ki nâ-ġâh bir nâme mermûz ola
Ṭabîᶜat anı bilmege uz ola

Ḥikâyet

İşitdüm ki Sulṭân-ı Maḥmûd Ḫân
Bu ᶜâlemde ḥükmi geçerken revân
Buyurdı ki Baġdâd'a bir nâmeᶜi
Yazalar ᶜibâretler ile eyi
Ne buyurdı-y-ise olındı ᶜamel
Evet nâmeden bu-y-idi mâ-ḥaṣal

235

Ki hep Mâ-verâ-nehr'i virsün bañа
Ḫalîfe ki varmayam andın yañа

159 "Gözlerini seven ikindiden sonra yazı yazmasın."

160 "Sözün en güzeli, az olup çok mânâ ifâde edendir."

Eger yoḳ dir ise ḳılıcumla hep
Aluram bu şerre ol olur sebep
Virürse eger feṯḥ-i bâb eylerem
Güc ile alursam ḫarâb eylerem
Çün irdi bu nâme ḫalîfe tamâm
Oḳıdı vü bildi ne-y-ise kelâm
Cevâbında yazdurdı ki ḥâşa ben
Müsülmânları virem ü alasen
Eger ḳaṣd ider iseñ anlara sen
Göresin döner misin andan esen
Ḳamu ʿâlemi başuña üşürem
Ki sulṭânlıġuñdan seni düşürem
Zamân ile sulṭâna irdi resûl
Bu sözleri diyincek oldı melûl
Resûle ḳaḳınc ile eydür kim uş
Ḥükümden idem anuñ elini boş
Müsellem diyânetde kihter benem
Şecâʿatde ḥışmetde mihter benem
Varam uşda Baġdâd'a bin pîl ile
Yine dönderimeye taʿlîl ile
Yir eyleyem ü nâ-bedîd eyleyem
Melâletden anı kadîd eyleyem
Bir idem anuñ içini ṭaşını
Vuram pillere ṭoprağ u ṭaşını
Getürdem bu Gaznîn'e bir ad içün
Soñumuzda ḳalmaḳlıġa yâd içün
Bu sözleri ilçi aluban gider
Ḫalîfe ḳatında varur şerḥ ider
Ḳamu ḳorḳıya düşdi yoḳsul u bây
Bunuñ üstine geçdi bir niçe ay
Görürler ki bir gün irişür resûl
Ḫalîfe ḳatından ol öñdünki ḳul
Geçüp taḫta oturdı sulṭân yine
Ḫalîfe ne dimiş göre ḫân yine
Vezîr ile ḥâcib vekîl ü emîr
Ḳamu geldiler nev-cüvân ile pîr
Oturdı bular taḫtuñ ayaġına
Ne beñzer bu dîvân o bayaġına
Ḥavâşîsi küllî dirildi tamâm
O dîvâna geldi ḳamu ḫâṣ u ʿâm
Getürdiler ol mest pillerini
İleyinde durġurdılar varını
Ḳıġırdılar ilçiyi dîvânına
Ki vara bu vaṣfı ide ḫânına
Gelüp ilçi ʿarż eyledi nâme'i
Ne resme çalınmış göre ḫâme'i
Didi kim ḫalîfe selâm eyledi
Aġızdan bir iki kelâm eyledi
Didi nâmesindeki tehdîdine
Ululuḳda kendüyi tefrîdine
Cevâb işde görsün ki ne yazmışam
Göre oñmışam-mı yaḫûd azmışam
Bunı didi ilçi oturdı yire
Umar añia sulṭân ki nesne vire
Ulu yazıcı-y-ıdı Ḫoca ʿAmîd
Dirilürdi inşâ içinde vaḥîd
Şunup nâme'i çünki aldı ele
Açup gördi evvel satır besmele
İkincide yazmış elif lâm mîm
Anı gördi vü oldı ṭabʿı saḳîm
Dilerseñ üçünci satırdaġını
Oḳıġıl ikinci satır dâġını
El-ḥamdü li-veliyyihi
ve's-ṣalâtü ʿalâ Nebiyyihi[161]
Şu üç satrı yazmış ol ehl ü faṣîḥ
Ḳalanını ḳomış beyâżı ṣaḥîḥ

236

Bir araya cemʿ itdi küttâbını
Bu remzüñ açamadılar bâbını
Ne deñlü ki fikr eylediler bular
Ḳamusını zikr eylediler bular
İremediler ḳaṣdına nâmenüñ
Bilimediler remzini ḫâmenüñ
Bular ʿâciz oldı ḳamusı bile
Gelimediler nâme ḳaṣdın dile
Bu-kez Ḫʿoca Bû Bekr ilerü gelür
Şunar nâme'i ellerinden alur
Nedîm idi lîkin degül idi ḫâṣ
Diler idi ʿâm olmasından ḫalâṣ

---

[161] "Allah'a hamd ve onun Peygamberine salât olsun."

Didi iy emîr-i zamâne bañña
Buyur maʿnisini diyeyim sañña
Didi pâdişâh añña di göreyim
Bilürseñ ululuġa irgüreyim
Didi maʿni oldur ki ṭapuñ añña
Ḫaber virbiyüben düşürdi ṭañña
Ki ḳorḳıtdı piller ile anları
Henüz varmadın ḳurıdı ḳanları
Cevâbında yazdurdı şol âyeti
Ki aṣḥâb-ı fîlüñ odur âfeti
Elem tera keyfe feʿale Rabbüke bi-aṣḥâbi'l-fîl[162]
Çün işitdi sulṭân bunuñ didügin
Düşüp oldı bî-hod diremez ögin
Durıgelicek zâr zâr aġladı
O bir söz içün ṣad-hezâr aġladı
ʿÖẕür-nâme yazdurdı ṣaldı resûl
Umar ʿöẕrin ide ḫalîfe ḳabûl
Ebû Bekr'i ulu nedîm eyledi
Ki kendüye yâr-ı kadîm eyledi
Pes añıla ki derrâk olmaḳ gerek
İşi güci idrâk olmaḳ gerek
Şu kim isteye ḳadrin arturmaġı
Kiçiyken ulu yirine durmaġı

Ḥikâyet

Yine bir ḥikâyet işitdüm daḫı
Diyeyim ṭabîʿat olurken saḥî
Nişâvur'da mîr iken Bû ʿAlî
Daḫı nesneye irmez idi eli
Ki Sâmâniler'den çevürmiş yüzin
Ḫorasân'a nisbet idüp kendüzin
Ne añña ne buñña varurdı hele
Yürür idi girmedügiyçün ele
Elinden gelürdi ki Sâmâniler
Ele getüreydi nice kim diler
Evet râżı olmışlar idi bular
Bu fikr ile ṭolmışlar idi bular

Ki ḫuṭbeyle sikke bizüm olduġı
Ḳamu ʿâleme adumuz ṭolduġı
Yiter diyüp anı ḳomışlar idi
Ki şehrinde bildügin işler idi
Emîr-i Ḫorasân'a daḫı hemân
Dil ile ṭapardı idinmezdi ḫân
Yazıcısı Cürcân ḫatibi-y-idi
Nedimi-y-idi hem habîbi-y-idi
Ḳatı ʿâlim idi vü ʿâmil ḫaṭîb
Teressülde inşâda kâmil ḫaṭîb
Añña meşveret itmedin Bû ʿAlî
Bir iş idemezdi olurdı deli
Emîr-i Horasân ulu ḫan idi
Ki hep Mâ-verâ-nehr'e sulṭân idi
Yazıcısı var idi key ehl idi
Ki her güc iş añña iñen sehl idi
Adı Aḥmed-i Râfiʿy-idi anuñ
Ol öldi-y-ise nola yaşlar senüñ

237

Ḳatı dost idi ḫaṭîb ile bu
Biri biri sırrın bilürdi ḳamu
Hemîşe biri birinin nâmesi
İrerdi bilürdi olursa nesi
Emîr-i Ḫorasân dilerdi ki tâ
Ẓafer buluban Bû ʿAlî'yi duta
Senüñüm didügine uyar idi
Evet ḳaṣdı dutmaḳlıġa var idi
Muḳayyed olımazdı bir gün hele
Yazıcısına didi berlek gele
İlerlek yüriyincek açdı ḫaber
Didi añña Cürcân ḫaṭîbi eger
Olursa girür Bû ʿAli elüme
Muḳâbil olımaz eli elüme
Odur Bû ʿAlî'yi emîr eyleyen
Anı beg özini vezîr eyleyen
Di bir nâme yaz Bû ʿAlî'ye bugün
ʿİbâretde ʿibretde ḫaylî ögün
Digil kim muṭîʿ olduñ ise tamâm
Selâmün ʿaleyküm ʿaleykes-selâm
Ḫaṭîbüñ viribi bañña başını
Düketgil uzatma anuñ yaşını

---

162 "Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?" (Fil, 105/1)

Eger yoḳ dir iseñi sürüp varuram
Elüñi aluban yire vururam
Saña düşmene lâyıḳ iş iderem
Dönüben yine milküme giderem
Bunı yaz da üç gün sarâyumda ḳal
Ki itmeyesin añа ʿilâm-ı ḥâl
Bu-kez Aḥmed-i Râfiʿ eydür ki ḫoş
Ne-kim dir iseñ yazayım şimdi uş
Eline ḳalem aldı çün başladı
Gözi yaşı ol kâġıdı yaşladı
Yazar idi hem aġlar idi bile
Bu sözi getürürdi ol dem dile
Ki n'olaydı ben kâtib olmayadum
Ya var olmayaydı cihânda adum
Ki şunuñ gibi yârüñ ölmesine
Ölüp çüriyüp ḫâk olmasına
Benüm ḫaṭṭum olmaya-y-idi sebeb
Ki boynumda ḳanı ḳala muḥteseb
Gerekdür ki bir nesne tedbîr idem
Anuñ ile bu ḥâli taḳrîr idem
Egerçî-ki ol remzümi bilmeye
Ne-kim mûcebidür anı ḳılmaya
Hele dostluḳ şarṭını yirine
Getürmiş olam ola kim yirine
Çün ol nâmei yazıdurdu nişân
Gör imdi ki neyledi ol ḫoş cüvân
Dutar incecük yanını ḫâmenüñi
İki kırañına yazar nâmenüñi
Elif bir ḳırañında birinde nûn
Feraḥ yok için taşın almış hüzûn
Umar kim görincek ḫaṭîb intiḳâl
İde âyete bile neyise ḥâl
En yuḳattelû ev yuṣallebû[163]
Çün ol remzi yazdı silüp ḫâme'i
Alup geldi sulṭânına nâme'i
Naẓar eyledi nâmeye pâdişâh
Oḳıdı begendi mühür vurdı şâh
Virüp anı bir ḫâṣ olan ḳulına
Ki her dürlü işlerde maḳbûlına
Bunı var ilet Bû ʿAlî'ye hemân
Ne virürse al gel didi tiz zamân
Alup gitdi ḳul nâme'i ille ḫân
Ne mümkin vire yazıcıya emân
Ḳomaz Aḥmed-i Râfiʿi evine
Vara kendü göñli-y-ile avına

238

Tamâm üç gün eyledi anda ḳarâr
Ġamı yârinüñi yüregini yarar
İrişincegez Bû ʿAlî'ye ġulâm
Virüp nâmesini degürdi selâm
Alup öpdi ol nâme'i başına
Ḳodı Bû ʿAlî ḳıymadı yaşına
Virür nâme'i kim oḳıya ḫaṭîb
Dir añа ki tîz aç oḳı yâ ḫaṭîb
Ḫaṭîb eline nâme'i aldı çün
Elifden ḫaẕer ṣaldı içine nûn
Hemân ḫâṭırına ol âyet düşüp
Anuñ taḥtine ʿinâyet düşüp
Dahı mührini bozmadın bildi ol
Bu-kez başınuñ çâresin ḳıldı ol
Elin burnuna dutdı çıḳdı revân
Bular ṣandılar indi eline kan
Varur kendi bir yirde penhân olur
Niçe gün biregüye mihmân olur
Bular küydiler bir zamân gelmedi
Durup gitdi andan hemân gelmedi
Didi Bû ʿAlî Hoca ḳanı buluñ
Niredeyse isteñ tiz anı buluñ
Ki bu nâme'i oḳıyabilevüz
Şehenşeh ne didi-y-ise ḳılavuz
Aradılar u bulmadılar anı
Bilimediler ḳanca gitdi ḳanı
Bir ayruḳ kişiye didi Bû ʿAlî
Oḳıyıbilürsin mi didi belî
Alup oḳıdı nâmei bildiler
Hep andaġılar âferîn ḳıldılar
Didiler dahı açmadın iy ʿaceb
Neden bildi ḳurtulmaġ itdi ṭaleb

---

163 Mâide (5) Sûresi 33. âyetden iktibas: "..öldürmeleri veya asılmaları.."

Gönülden ferah oldı ġâyet emîr
Ki çıkmadı elden gereklü vezîr
Evet ẓâhiren hayli oldı melûl
Bilüp şâhına diyecegini ḳul
Şehirde ḳıġırtdı bulınmadı hiç
Ne defîlü aratdı-y-ise ir ü giç
Ḫaṭîb âdemin ṣaldı uġrılayın
Didi Bû ʿAlî'ye fülân yirdeyin
Bu işe ḳatı Bû ʿAlî şâd olur
Ki maḥbûb ölümden âzâd olur
Ḫüẕâ'ya şükürler ṣenâlar ider
O gelen ḳula çoḳ ʿaṭâlar ider
Cevâbın yazar ol gelen nâmenüñ
Gelüben ḳatında ḳalan nâmenüñ
Añа ʿarż ider nice oldısa ḥâl
Dahı and içer itmedügine âl
Emîr-i Ḫorasân'a irdi ḳulı
Yazılanı eline virdi ḳulı
Oḳıdı taʿaccübledi bir zamân
Didi nice bildigi anı ʿayân
Yine nâme yazdı viribimege
Ki vara ḳulı ilede ol bege
Diye kim ṣuçın ʿafv ḳıldum añа
Neden bildi disün evet ol bañа
Nedendür henüz açmadın bildi ol
Ki ḳurtılmaġa dimedin dutdı yol
Emîr uşbu sözleri sözler iken
Alup gidecek ḳulı gözler iken
Didi Aḥmed-i Râffiy şehriyâr
Senüñle müzeyyen müşerref diyâr
ʿİḳâb eylemeyecek olġıl bañа
Beyân eyleyeyim ben anı sañа
Didi yiri gögü yaradan ḥaḳı
Biri birisine yaradan ḥaḳı
ʿİkab eylemeyem digil sırrı ne
Ki irişmiş olam anuñ sırrına

239

Diyivirdi fîl-ḥâl ḳul ṣaldılar
Bunuñ yazduġı nâme'i aldılar
Ki göre emîr anı ṣâdıḳ mıdur
Dahı kâtib olmaya lâyıḳ mıdur
Getürdiler ü gördiler kim hemîn
Ne didiyse girçek imiş ol emîn
Ulu kiçi faẓlın ʿacebledi hep
Ḳamusını ḥayretde ḳodı ʿaceb
Pes añla ki remmâz olmaḳ gerek
Dimezven ki ġammâz olmaḳ gerek
Dahı kâtib olan gerek yâd-gîr
Ki eydivire ne ṣorarsa emîr
Unutsaġı olmaḳ yaramaz ḳatı
Ki andan görür yazıcı âfeti
Her işi tefaḥḥusla teftîş ḳıl
Bu teşvîşi dâyim sañа iş ḳıl
Ögüñde dutagör ne dirlerse yaz
Ki Maḥmûd ola şâh añа sen Ayâz
Dahı ehl-i dîvânunuñ ḥâlini
Görüp gözedici ol aḥvâlini
ʿAmel-dâr olanlar ne itse ʿamel
Ḫaber-dâr ol gör ki var mı ḫalel
Hele her ne ḥal olsa sen biliḳo
Ki bir gün ola kim gerek ola o
Dahı bil-ki kâtib olanuñ ḳatı
Müfîd ü gereklü olan ḫaṣleti
Odur kim velî-niʿmetüñ sırrını
Saḳına evet fâş ide birrini
Dahı ḫayr u şer ne bilürse diye
Ki ol dahı ḳaydını anuñ yiye
Fużûl olma şâd olmaġ ister iseñ
Tevâżuʿ niredeyse ist'er iseñ
Eger ḫatda ol ḳuvvetüñ var ise
Ki envâʿına ḳudretüñ var ise
Nice ḫaṭṭı görseñ miṣâlin anuñ
Yazup idesin imtiṣâlin anuñ
O ḫod bir hünerdür ulu başına
Ki ancaḳ gelür baḫtılu başına
Evet saḳın iẓhâr ideyim dime
Hem agyarını yar ideyim dime
Anuñ-çün ki bu işde tezvîr olur
Yine kendü özüñe taḳṣîr olur
Şehenşeh sañа iʿtimâd eylemez
Seni ḥaḳ yazar iʿtiḳâd eylemez
Ola kim biregü yaza bâṭılı
Sen olasın ol zaḥmetüñ ḥâmili

Egerçî bu da var ki iden bulur
Şu kim itmemişdür o nirden bulur
Evet çoġı kâruñi muʿallaḳdurur
Buña iʿtiḳâd eyle kim ḥaḳdurur
Yazarsañ eger nâme tezvîr ile
Anı bâri yaz ḫayli tevḳîr ile
Ki tezvîr yazmaḳ iñen şûmdur
Anun şûm oldugı maʿlûmdur
Niçe ulu kâtibler andan helâk
Olupdur ögüñde dutup eyle bâk

Ḥikâyet

İşitdüm ki Ṣâḥib ulu ḫân iken
Geçüp ḥükmi taḫtında sulṭân iken
Rebiʿ ibn-i Ḳaṣriydi kâtib añа
Maḥabbet ider idi Ṣâḥib añа
Ḳatı muḥteşim fâżıl idi Rebiʿ
Kitâbetde key kâmil idi Rebiʿ
Evet çoḳ yazar idi tezvîri ol
Uyarsa ne tedbîre takdîri ol
Anuñ ḥâlini Ṣâḥib'e didiler
Begüm hey di şol kâtibe didiler

240

Çün işitdi Ṣâḥib bu sözi hemân
Düşüp ḥayrete ḳaldı beste-dehân
Ḳıyamadı anı yüzine diye
Ulu kişidür nice disün diye
Daḫı bir ṭarîkayla redd idemez
Ana bir ẓafer bulmaġa gidemez
Bu ḥayretde ḳalmış iken nâ-geh-ân
Cihândur çün işler görinür cehân
Ki Ṣâḥib ḳażâ-y-ile bîmâr olur
İşi güci rencine tîmâr olur
Rebîʿ añа geldi ana iyâdet ide
Ne var ise resm ile ʿâdet ide
Nice resm ise şordı didi ki ḫân
Ne şerbetdür içdügi didi fulân
Didi kim ne yirsiz yimek iy emîr
Cuvân özüñe Ḥaḳ ola dest-gîr
Didi şol müzevverdürür yidügüm
Ki baġladum andan içümde dügüm
Rebîʿ añladı Ṣâḥib'üñi sözini
Nice oldugın bildi kendözini
Didi iy şehenşâh-ı rû-yı zemîn
Bu işe ideyim ḳatuñda yemîn
Ki ayruḳ anuñi bigi iş itmeyem
Bunun gibi söz daḫı işitmeyem
Rebîʿa didi Ṣâḥib itdügüñe
Ḳoyup ḥaḳḳı nâ-ḥaḳḳa gitdügüñe
Eger tevbe iderseñ iḫlâṣ ile
Ki itmeyesin ʿâm ile ḫâṣ ile
Geçenden geçem ben de bağışlayam
Gelecegi var ise sağışlayam
Hemân tevbe ḳıldı daḫı itmedi
Ḳoyup ḥaḳ işi bâṭıla gitmedi
Pes añla ki tezvîr yazmaḳlıġa
Düşen lâyıḳ olmaz yüzi aḳlıġa
Geh ola ki başdan ya elden çıḳa
Ne mümkin dutılıncaġ elden çıḳa

Ḫâtime-i Bâb-ı İnşâ

Tamâm oldı kâtibler ile kelâm
Giderem hemîn dur ʿaleykes-selâm
Bu deñlü kelâmı ki ḫarc eyledüm
Birisinde biñi daḫı derc eyledüm
Eger şerḥin anuñi ideydüm ḫiṭâb
Muṭavvel olurdı be-ġâyet kitâb
Evet bir çırâġı biñi itmek olur
Biñi olur ise yüz biñi itmek olur
Şu göñül ki gözlü ḳulaḳlu ola
Çoġ işlere eli ulaḳlu ola
Sen anları fikr eyle biz gidelüm
Ticâret ṭarîḳını yâd idelüm
Ki ol daḫı ulu hünerdür ḳatı
Ululara key muʿteberdür ḳatı
ʿİlim ehlinüñ ḥâlini söyledüm
Gereklü olanını naẓm eyledüm
Şu kimʿâlim oldı oḳıya bile
Neler gelmişemdür anuñi-çün dile

Şu kim ʿâlim olmadı benden añа
Ögütdür unutmaya dâyim añа
Ticâret ṭarîḳını dutmaḳ gerek
Ḳazancuñ ḥalâlini utmaḳ gerek
Otuz ile altıncı bâbında ben
Anı dimişemdür ḫiṭâbında ben

BÂB-I SİVÜŞEŞÜM ENDER TARÎḲ-I TİCÂRET ve ÂYÎN-İ BÂZİRGÂNÎ

Ṣanʿatler içinde ḳorḳusı çoḳ
Ticâret gibi bir daḫı nesne yoḳ
Dimişler ki tâcirliğüñ aṣlı var
Daḫı ferʿi var kim añа vaṣlı var

241

Anun aṣlı cehl ü ʿaḳıl ferʿidür
Egerçî-ki ol kendüsi şerʿidür
Men erâde'd-dünyâ fel-yettecir[164]
Ki câhiller olmasa erler tamâm
Helâk ola-y-idi ḳamu ḫâs u ʿâm
Levle'l-cühhâlü leheleke'r-ricâl[165]
Anuñçün her kimse mâl arturam
Gelem saġ esen menzilümde duram
Diyüp maġribî maşrıḳa gitmese
Bu vehmi taṣavvurcuġı itmese
Geçüp berr ü bahrile çoḳ bîşeler
Daḫı kûh u ṣaḥrâda endîşeler
Çeküp baş u mâlin ḥarâmîlere
Ya ḍâriblere yâḫu râmîlere
İletmezdi kendü ayaġı-y-ile
Yüze yüz olımazdı yaġı-y-ile
Bu-kez ḫalḳuñ eksügi bitmez idi
Ḳażâ vü ḳader kârın itmez idi
Helâk olur idi erenler ḳamu
Ne sen ḳalur idüñ ne ḫod ben ne bu
Bunun gibi işi şu kimse ider
Ki ʿaḳlı gözini diküben gider

Ticâret ikidür evet her biri
Be-ġâyet sehim-nâk işdür iri
Birisidür anuñ ḥażarda olan
İkincisi-y-imiş seferde olan
Seferdekide ḳorḳı maʿlûmdur
Ki diri gelecegi mevhûmdur
Ḥażardaki daḫı sehim-nâk olur
Ziyân irse ġâyetde ġam-nâk olur
Ḥażardaki ḳorḳı hemîn mâledür
Ziyânı o mâl issi bed-ḥâledür
Seferdekinüñ mâle hem başadur
Bilesince var ise yoldaşadur
Evet ḳanḳısını dutarsa kişi
Bahâdur olursa oñarur işi
Ki ḳorḳaḳ olan aṣṣı itmez olur
Ziyânsuz düşen yola gitmez olur
Eger ḳorḳı çekmese hem iḥtiyâṭ
İrişmezdi tâcir olana nişâṭ
Birisi on olmazdı yatmaġ ile
Otuz günde üç aṣṣı ḳatmaġ ile
Yarar tâcire pâk-dîn oldugı
Alup satmasında emîn oldugı
Revâ görmeye bir daḫıye ziyân
Öz aṣṣısına irmek içün ʿiyân
Şu kimse-y-ile alışa satışa
Ki andan buñа menfaʿat ḳatışa
Özinden kiçilerle bâzâr ide
Gerekmez ki kimseyi âzâr ide
Saḳın senden uluyla ʿaḳd eyleme
Egerçî dir ise ki ʿaḳd eyle me
Meger kim diyânetlü kimse ola
Müsülmanlıgıyla ḳulaḳlar tola
Anuñ gibi ulıyla bâzâr ḳıl
Anuñ ʿışḳını göñlüñe yâr ḳıl
Seni aldayıcıdan olġıl ıraḳ
Ki iki cihânda ola yüzün aḳ
Şu kimse ki beyʿü şirâda henüz
Ziyân aṣṣı görmeye biñ ile yüz
Anuñla ṣatışma alışma saḳın
Ki tâcirliğüñ saḳlayasın ḥaḳın
Şunuñla ki az ola ser-mâyesi
Ṣatışup alışmaġa var mâyesi

---

[164] "Dünyayı isteyen ticaret yapsın."

[165] "Cahiller olmasaydı erler helâk olurdu."

Satışup alışursan assıyı ko
Ki senün ucundan vara arta o

242

Hemân eyle it yârüñ olanlara
Ḳoġıl vazgel aṣṣıyı anlara
Ki çoḳ dostlar aṣṣı ziyân gözleyüp
Fenâ olacaḳ ḫânümân gözleyüp
Biri birisine ʿadû oldılar
Savaş itmege saḫt-rû oldılar
Ṭamaʿ eyleyüp aṣṣıya naḳdüñi
Saḳın nesyeye eyleme ʿakdüñi
Azacuḳ ṭamaʿ çok ziyân arturur
Kanâʿat evet tende cân arturur
Ṭamaʿ tâmiʿün cânına mâr olur
Kanâʿat evet câna miʿmâr olur
Ṭamaʿ çoḳ kişileri ser-mâyeden
Çıḳarur alur varını ayadan
Ziyânlar ulusı budur kim kişi
Yiyüp vura ser-mâyesine dişi
Şu tâcir ki ser-mâyesinden yiye
Dükedincek anı nesinden yiye
Ḳumaşuñ iyisi odur iy ata
Ki batmanla alan diremle ṣata
Dilerseñ oñasın yalan söyleme
Dahı sözüñi râygân söyleme
Ḫuṣûṣâ şirâda saḳınġıl ḳatı
Ki çoḳdur anuñ tâcire âfeti
Mübârek degüldür yalan şûmdur
Ṣınayan kişilere maʿlûmdur
Utanmaḳlıġı ḳo ṣatup almada
Onuñ oniki ya onüç olmada
Ki utanduġuñ rızḳa mâniʿdürür
Şu kimse utansun ki ḳâniʿdürür
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi's-selâm
Mübârek aġızdan buyurdı kelâm
El-ḥayâ'ü yemneʿu'r-rızḳ[166]
Yigirmibişincide yâd itmişüz
Bu sözleri taḥḳîḳ ile gitmişüz

166 "Hayâ rızka mânî olur."

Kim isterse anda bulur lâ-cerem
Ne dindiyse dutan olur muḥterem
İş idinmegil bî-mürüvvetligi
Dilerseñ olasın cihânuñ begi
Ḳo nâ-kesligi kim seḫâvet gerek
Kişi olana resm ü ʿâdet gerek
Seḫâvet olur mâlüñe pâsübân
Gözedür nitekim ḳoyunı şobân
E's-semâḥu rebâḥ[167]
Alup satmada key ḳatı dutmaġıl
Müsülmânları aldayup utmaġıl
Oranı bir aṣṣısına ḳâniʿ ol
Dilerseñ bulasın Ḥaḳ'a toġru yol
Anuñ-çün ki Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Dimişdür her er kim ḫâṣ u yaʿâm
Geñezlig ile ṣata ala Ḫüẕâ
Anı raḥmetinden ḳomasın cüẕâ
Raḥimehu'llâhu'mri'en
sehhele'l-beyʿa ve'ş-şirâ[168]
Az olursa ser-mâyeñ iy yâr hey
Saḳın ortaġ olma işüñ ola key
Şerîk ol olursañ mürüvvetlüye
Bay olmaḳlıġ içinde ḳuvvetlüye
Ḥayâlu kişinüñ ḳoma etegin
Anı bil cihânda gönüller begin
Ki ḥayf eylemeye ḥisâb idicek
Ḥisâb eylemege ḫiṭâb idicek
Dahı bil-ki ser-mâyen olıncaġ az
Gerek idesin ḫarcına iḫtirâz
Ḳumaşuñ ki ḫarcı çoġ ola añа
Yaḳın varma ögüt virürem sañа

243

Ki baḫtın ṣınamaḳ degüldür eyi
Başa iledimez dutarsa neyi
Biti virseler sañа bir kişiye
İletmege irkege ya dişiye

167 "Cömertlik, kazançtır."

168 "Alış-satışı kolaylaştıran adama Allah rahmet etsin."

Oḳı yâḫud oḳıt daḫı andan al
Saḳın olmasun anda mekr ile âl
Bu-kez fikr ḳılġıl iletmekligin
O didükleri yire gitmekligin
Müyesser olursa ḳabûl eylegil
Dimezven ki alma melûl eylegil
Nihâyetsüz irer ṣevâbı anuñ
Ol eylük günâhuñı ekser senüñ
Eger giç varur iseñ ol yire sen
Iraġ ol bitiden olasın esen
Mühürlü bitiyi ḳabûl itmegil
Yaramazdur anı alup gitmegil
Niçe fitne andan ṭoġısardurur
Biri biñi boġazı boġısardurur
Daḫı şehre girince tizcek hemân
Amân virmedin küymedin bir zamân
Yaramaz ḫaberleri fâş eyleme
Yavuz işe kendüñi baş eyleme
Ḫuṣûṣâ ölüm sözi ola o söz
Dime tizcek anı ki göyine öz
Ḳo kim senden ayruḳdan işidile
Bu-kez gelür iseñ gel anı dile
Evet söz beşâret olıncaġ gerek
Öñürdi diyesin eger ḥaḳ gerek
Eger ḳonmalı olasın zînhâr
Saḳın ücrâ yir itmegil iḫtiyâr
Ḳoma kâruvânuñ ara yirini
Ki gitmeyesin oradan yirini
Ḳumaşuñı muḥkem yire ḳomadın
Bilüp Tañrı adını oḳumadın
Saḳın yatup uyuma lâyıḳ degül
Ḳo terk eyle ol ḫûyı fâyıḳ degül
Silâh ehli içinde ḳonma saḳın
Ki ḳurtılmaġa sen olasın yaḳın
En evvel harâmî silâh ehline
Gelür kim irişe işüñi sehline
Yaya-y-iseñ atlu-y-ile gitmegil
Yaramaz yayayla bile gitmegil
Daḫı yolda yol ṣorma düşmez revâ
Ḫuṣûṣâ ki ṣorduġuñı ola yava
Meger kim emîn ola ṣorduġuñı er
Yarar sen emîne ṣorarsañ ḫaber

Saḳın gitmegil yola yoldaşsuz
Önünce gider bir ulu başsuz
Ki evvel gerekdür didiler refîḳ
Ṣoñınca dutasın gidecek ṭarîḳ
E'r-refîḳ ṣümme't-ṭarîḳ[169]
Ḥıyânet revâ görme yoldaşuña
Dilerseñ ḫayırlar gele başuña
Azıḳsuz yola gitme düşmez revâ
Ya ṭaġ ola gidecegüñi ya ova
Eger kimse uġrarsa yolda sañа
Selâmı sen eyleme evvel añа
Ḳo virsün selâmını redd eylegil
Anuñ şerri yolını sedd eylegil
Ki evvel virincek selâmı seni
Ṣanur ḳorḳa düşdi görincek beni
Zebûnluḳ yüzinden görinme hemân
Dep atuñı merdâne geçgil revân
Evet üç gürûha refîḳ olmaġıl
Bularuñı ile hem-ṭarîḳ olmaġıl
Şu bây ile kim bî-mürüvvet ola
Gerekmez anuñla gidesin yola

244

Cuvân-merde kim ehl-i isrâf ola
İşi güci isrâfda lâf ola
Gerekmez añа hem-dem olduġuñı
O nâ-maḥreme maḥrem olduġuñı
Üçüncisi ʿayyâra yâr olmaġıl
Bu-kez ḫarca gifi kesbe ṭar olmaġıl
Şu kimseyle yoldaş olġıl kim ol
Ticâretde görmiş ola niçe yol
Ḳazanc ehli ola cuvân-merd ola
Ṣatup almaġ içre hemân ferd ola
Ḳumaşı çoġ al ille tiz ṣatagör
Anuñ aṣṣısın mâlüñe ḳatagör
Ṭavar var ki durıncaḳ aṣṣı ider
Bahâsı hemîşe ziyâde gider
Ṭavar var ki dursa ziyân arturur
Alur issi elini yire vurur

---

169 "(Önce) arkadaş, sonra yol."

Gerekdür safïa her birin bilesin
Zamânına göre işi ḳılasın
Yïïi kîselü-y-ile dekkâk ile
Daḫı ḳâḍı âdemleriyle bile
ʿAvân ile ḫâdimler ile saḳın
Satışup alışmaġa olma yaḳın
Ṣınamaduġuñdan emîn olma sen
Her işlerde maġbûn hemîn olma sen
Ṣınanmış ṣınama nedâmet irer
Nedâmetlülere melâmet irer
Men cerrebe'l-mücerreb
ḥallet bihi'n-nedâmet[170]
Ġanîmet biligör mücerrebleri
Iraġ itme senden muḳarrebleri
Niçe niçe geçmek gerek rûzigâr
Ki biline ṣınanup aġyâr u yâr
Ṣına ṣınaduġuñı girdâr ile
Ṣınama kimesneyi güftâr ile
Ḳuruda onuñ onbuçuḳ itse ṣat
Selâmet ol anı da mâlüñe ḳat
Deñiz yüzine sen sefer eyleme
Hemân aṣṣıñ andan żarar eyleme
Ki deryânuñ aṣṣısı ancak dize
Gelür didiler ben-de didüm size
Ziyânı evet çaḳ boġaza çıḳar
Ne kim yıḳsa yiri gökiyle yıḳar
Bir aṣṣı-y-içün kim çoġı az ola
Ṭamaʿ eyleyüben giderseñ yola
Şu ser-mâye kim azı çoḳdur anuñ
Dururken ziyânı-da yoḳdur anuñ
Elüñle ṣuya mı virürsin anı
Ḳanı fehmüñ idrâkün eyde ḳanı
O mevhûmdur bu yaḳînîdürür
Kimüñ ʿaḳlı varsa saḳınıdurur
Dahı bir budur kim kuruda ziyan
İrişürse bârî esen ḳala cân
Ḳaçan saġ ola cân bulur yine mâl
Eyilige döne daḫı yadlu ḥâl
Deñizde evet câna mâla bile
İrişür ziyân iricegez bile

Daḫı bil-ki mâla ʿivaż vardur
Anuñ miṣli niçe ʿaraż vardur
Evet câna hergiz bedel yoḳdurur
Egerçî-ki ʿâlemde cân çoḳdurur
Ulular dimişler ki deryâya er
Meṣelde neye beñzer itse sefer
Şehenşâha ḫâdim gibidür ʿiyân
Getürür eli-y-ile aṣṣı ziyân
Evet görmek içün ʿacâyib ne var
Sefer itse bir kez kişiye yarar
Anuñ-çün kim Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Ḥiṭâb itdi bir kez buyurdı kelâm

245

İrkebu'l-baḥre merreten vanẓurû
ilâ âṯâr-i raḥmeti'llâhi Teʿâlâ[171]
Daḫı daḫl ü ḫarcüñ nedür biligör
Añia lâyıḳ iş ne-y-ise ḳılıgör
Eger ḳullarıñ varsa ser-mâye vir
Cihânuñ sen âsûdelıġına ir
Evet ayda bir kez ḥisâb eylegil
Yaramazlıġ itse ʿitâb eylegil
Saḳın kendü ḫaṭṭınla bir nesneyi
Safïa vâcib itme ki olmaz eyi
Egerçî ki ḫaṭṭ ḥüccet olmaz safïa
Aduñia yaramaz inanġıl bañia
Daḫı hâyine hem-dem olmayıgör
Yaramazlara maḥrem olmayıgör
Kime kim ḫıyânet idesin añia
İrişmez anuñ şerri irer safïa

Ḥikâyet

Meger bir kişi vardı ḳoyını çoḳ
Ḫıyânetde üstâd idi dîni yoḳ
Evet bir ḳulu var idi müttaḳî
Ṭaşı pâk ü pâkize göñli naḳî
Ḳoyunlarıñ ol ḳul şobanı-y-ıdı
Diyânet anuñ hânümânı-y-ıdı

170 "Sınanmışı sınayan pişman olur."

171 "Bir kere denize bininiz, yüce Allah'ın rahmet eserlerine bakınız."

Saġar idi her gün ḳoyunlarını
Efendiye virürdi süd varını
Efendisi bî-dîn yarı ṣu ḳatup
Ṣatar idi dînin yabana atup
Ḳul aydurdı iy ḫ̈oca ḳo bu işi
Yavuz ḥâle irişür andan kişi
Ki ḫ̲âyınlıġuñ ṣofı olur vaḫ̲îm
Ṣaḥîḥ işlerüñi hep ider saḳîm
Nitekim naṣîḥat iderdi ḳulı
Ḳomaz idi ḫ̲ûyın o yavuz ḫ̲ulı
Meger bir gice ḳul yine nâ-geh-ân
Ḳoyup ḳoyunı vardı yatdı nihân
Ḫüẕâ bir ulu seyl viribidi hep
Ḳoyunlarını al anufi didi hep
Ṣabâḥ oldı çün geldi ḳul ḫ̈ocaya
Ḳoyun noldu ġın dimege ḫ̈ocaya
Görür ḫ̈oca kim ḳul gelür yoḳ südi
Ḳaḳıdı yaḳın ḳaldı ṣıda ödi
Ḳulına dedi kim südi neyledüñi
Meger ṣatduñi añа ṭamaᶜ eyledüñi
Didi ḳul ki iy ḫ̈oca ol ṣu ki sen
Katarduñi süde ḳatma dirdüm-e ben
Bir gice dirilmiş dikilmiş hemân
Büyük seyl olmış aḳuban revân
Gelüp aldı gitdi ḳoyunlarufı
Düketdi senüñi yoġufı varufı
Pes añla ḫ̲ıyânet degülmiş eyi
Ki ḫ̲âyin çüridür dutarsa neyi
Ḳoma ṭoġrulu ġı elüñiden müdâm
Cihânda olam dir iseñ müstedâm
Ne ṣatsañ dimedin şirâsını ṣat
Ki ḫ̲alḳufi dilinden bulasın necât
Eger eydür iseñ şirâsın tamâm
Eyitgil ki itme ḥalâli ḥarâm
Ṣatarken alurken saḳın dînüñi
Ki Ḥaḳ giñ ide ölicek sînüñi
Ḳazancuña dünyâda berket vire
Sañа dâyimâ menfaᶜatler ire
Daḫ̲ı her nice şehre kim varasın
Tasavvur idüp evvelâ varasın
Gerek anda bir âşinâ dutasın
Bu-kez ᶜâlemüñ ḫ̲oşlı ġın utasın

Evet armaġansuzca gelme añа
Ki cân ile ḫ̲ıẕmetler ide sañа

246

Şu kim bî-namâz u ya ahmaḳ ola
Saḳın girme anufi ile bir yola
Dimişler şu yoldaş ki ṣâliḥ ola
Yig ol dostdan kim o ṭâliḥ ola
Ki ṣâliḥ olanlar hümâyûn olur
Kim olursa ṭâliḥ o melᶜûn olur
E'r-refîḳu's-ṣâliḥu ḫ̲ayrun
min ṣadîḳın ṭâlih.Fe inne's-ṣâliḥu
meymûn ve't-ṭâliḥi melᶜûn[172]
Sen ölçülmedük nesnei almaġıl
Varup ṣofıra andan melûl olmaġıl
Ne satsañ bil evvel nedür narḫ̲ını
Ne laᶜl ü cevâhir ne dür narḫ̲ını
Ṣatı itme şarṭ ile peymân ile
Ki daᶜvî idüp düşmeyesin dile
Evüñüñ müretteb yaraġını yi
Bu-kez Tanrı'ya ṣıdḳ ile şükri di
Yaraġın yıluñ ya daḫ̲ı artuġuñ
Şu resme yi ḳoñşuñ yisün artuġuñ
Eger narḫ̲ı artar ise ṣatasın
Çok aṣṣısını mâlüñe ḳatasın
Ne yidüñse aylaḳ düşe hep sañа
Bu-kez çok duᶜâlar idesin bañа
Bilürseñ aṣıl keth̲üẕâlık budur
Ribâ gözlemekden cüẕâlık budur

Hâtime-i Bâb

Bu ṭavrı ki didüm ticâretde sen
Dutagör ki dâyim olasın esen
Gel ol bâbı ofiatca żabṭ idesin
Sözin birin birine rabṭ idesin
Otuz ile yidinci bâbı ᶜayân
Oḳıġıl ki anda olındı beyân

---

172 "İyi yoldaş, kötü dosttan iyidir.Çünkü iyi, uğurlu, mübarek olur, kötü ise mel'undur."

Ki mülki kişi nirde dutmaḳ gerek
Cihânda nice devlet utmaḳ gerek

BÂB-I SİVÜHEFTÜM ENDER ḤÂNE ve ʿAḲÂR ḤIRÎDEN

Eger mülk alursañ kesâd olsa al
Ki günden güne arta yig ola ḥâl
Revâyışlıġ olınca saḳla anı
Bu-kez ṣat bahâsiyle olġıl ġanî
Her işüñde bâri ṣabûr olıgör
İvegen kişilere dûr olıgör
Duracaḳ evüñi ṭanışġıl bañia
Ne yirde alasın diyeyim sañia
Gerekdür ki şehr ortasında ola
Yaḳın olmaya uzaḳ ola yola
Evet cehd ḳılġıl ki kendüñe sen
Büyük şehr içinde ḳılasın vaṭan
Yüce yirde al şehr içinde evi
Ḳalan evlere olmasun müstevî
Ki yir yüce olsa ḥavâ muʿtedil
Olur ġâlibâ issi de eyle bil
Daḫı ḳonşı kim ise ṣâliḥ ola
Yaramaz ki hem-sâye ṭâliḥ ola
Dimişler ki evvel gerek yaḫşi câr
Añia yiltenüp ṣatun alına dâr
Nitekim gerekdür ki evvel refîk
Bulına bu-kez ola ḳaṣd-ı ṭarîḳ
El-câru ṣümme'd-dâr
ve'r-refîḳu ṣümme't-ṭarîḳ[173]
Ki Büzrücmihir'den rivâyetdürür
Evet bilene ulu âyetdürür
Ki dört nesne oldı belâ-yı ʿaẓîm
Bihişt imiş anuñ ḳatında caḥîm
Yavuz ḳoñşı bir daḫısı çoḳ ʿayâl
Ḫuṣûṣâ ki olmaya elüñde mâl
Üçüncisi oldur ki ʿavret ere
Muḫâlif ola çoḳ dileye cere

247

Ya dördünci oldur ki ʿâr ide er
Gidermeye bile ḳarâr ide er
Bu dört nesnenüñ her biri bir belâ-
Durur kim olurlar añia mübtelâ
Bu-kez dördi cemʿ olsa ne ola ḥâl
Bilürsin ne ḥâcet beyânına ḳâl
ʿAvân cinsine ḳoñşı olma saḳın
Ḫuṣûṣâ ki bilmeye ḳoñşı ḥaḳın
Daḫı cehd ḳılġıl ki alduġuñ ev
Ya akça ṣayup ya ḳoduġuñ girev
Ġanîler içinde yapılmış ola
Ḳapusı açılmış yapılmış ola
Daḫı koñşuna ḳarşu ḥürmetler it
Ḳo düşmenliġüñi maḥabbetler it
ʿİyâdetler it koñşı bîmâr ise
Diriġ itme andan neñiz var ise
Eger erlik adın bulam dir iseñ
Ya bir muʿteber er olam dir iseñ
Bile ol her işinde hem-sâyenüñ
Girân-mâyenüñ hem furû-mâyenüñ
Eger şâd ise sen de şâd ol bile
Anuñ ile rûşen-nihâd ol bile
Hediyye gerekse viribi añia
Ki andan daḫı çoġı gele sañia
Meṣeldür ki az çoġı getürmege
Gider kim gide yoġı getürmeye
Ve ger ola ġam-gîn añia ġam-güsâr
Olup anı ḳıl kendüñe ṭoġru yâr
Anuñ ile yi loḳmañ ayru yime
Budur koñşıya lâyıḳ iş yoḳ dime
Daḫı koñşuñ oġlancuġın her zamân
Senüñ kendü oġluñ gibi bil hemân
Ne getürseñ oġluñ içün armaġân
Getür koñşuñ oġlına andan revân
Daḫı mescide key mülâzım görin
O melzûm sen añia lâzım görin
Eger Ḥaḳ ġanî eylediyse seni
Nicitmek gereksin işitgil beni
Gerekdür ki şenf ile ḳandilden
Ḥaṣır ile ḳalıyla mendilden

173 "Önce komşu (bul), sonra ev (al), önce yoldaş, sonra yol."

Afiadurasın mescidi her zamân
Ki ḥaḳ Tafrı'dan safïa ire emân
İmâma daḫı iḫtirâm eylegil
Anufïla selâm u kelâm eylegil
Daḫı dünye çirkinden afïġıl anı
Ki göñüldeki çirki yuya Ġanî
Müezzinle ḳayyımla bevvâba hem
Mücâvir olanlara ḳılġıl kerem
Hemîşe bulara naẓar eylegil
Cihânda seni muʿteber eylegil
Daḫı ḳoñşıya dimeyecek sözi
Dimegil ki incine senden özi
Dimeyecegi kim-ki söyler ise
Ya itmeyecek işi eyler ise
Dinilmeyecek söz işitse gerek
Yaramayacaḳ işde yitse gerek
Yarar bâġ ile bâġçe almaġa
Anuñ ile ḫoş-vaḳt olup ḳalmaġa
Saḳın milki aṣṣıcıdan alma sen
Anuñ-çün melûl oluban ḳalma sen
Şunuñ gibi mülki ki ola müşâʿ
Ṣatun alma anı ṣanuban metâʿ
Ki daʿvîsi anuñ iñen çoġ olur
Emegüñ senüñ âḳıbet yoġ olur
Eger yir alur iseñ ek düresin
Yaramaz be-ġâyet ki dek durasın
Ki ḫarc eyleyen dahle mâlik olur
İdemeyenüñ mâli hâlik olur

248

Yir oldur ki andan safïa menfaʿat
İre bula ḥâlüñ anufïla saʿat
Yoġ ise dutalum ki yiryüzi hep
Senüñ oldı andan neyedür sebep
Degirmendür emlâküñ en yigregi
Ḳalan milk anuñ ḳulıdur ol begi
Ḫuṣûṣâ ki ḳızlıḳlar ola hemân
Degirmenlü olur emîr-i zamân
Mevâşî daḫi idinürseñ olur
Yatur iken aḳça senüñ neñ olur
Ḳoyun yâ sıġır yâḫu yund u deve
Yarar idinürsen gerekdür eve
Evet her birinüñ zekâtın edâ
İdüp borcı yarına ḳoma öde
Zekâtın virürseñ ziyâd olısar
Eger virmeseñ külli bâd olısar
Safïa miḥneti ḳalısardur hemîn
Vir evvel ki ṣoñra olasın emîn

Ḫâtime

Bu emlâki çün yâd ḳılduḳ tamâm
Gerekdür bir işe daḫı ihtimâm
Ki ʿavret gerek milki żabṭ itmege
Geregin geregine rabṭ itmege
Beyân idelüm evlenincek kişi
Nice ʿavret alsa oñarmış işi
Otuzsekizinci olan bâbı sen
Oḳı uşbu sözden ṭolan bâbı sen
Göresin ne sırlar beyân itmişem
Bu-kez ol beyânı ḳoyup gitmişem

BÂB-I SİVÜHEŞTÜM ENDER NİKÂḤ KERDEN ve TERTÎB-İ CİMÂʿ

Nikâḥ eylemek bil-ki sünnetdürür
İder Aḥmed'e kim-ki ümmetdürür
Anı terk iden işi sünnet degül
Resûl'e daḫı ol er ümmet degül
Nitekim ḥadîṯinde kendü didi
Görüñ ümmetinüñ ne ḳaydın yidi
E'n-nikâḥu sünnetî femen rağıbe
ʿan sünnetî feleyse minnî[174]
Şu dem sünnet imiş ki ḥâl iʿtidâl
Bula daḫı elinde olmaya mâl
Eger ġâlib olursa şehvet safïa
Yararın direm di ne dirseñ bañïa
Bu-kez vâcib olur nikâḥ eylemek
Fesâd işleri hep ṣalâḥ eylemek

---

[174] "Nikâh benim sünnetimdir, kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."

Saḳın ivmek ile nikâh itmegil
Ṣınamaduġufī yola sen gitmegil
Şu kim ivmek ile nikâh eyleye
Ne mümkin ki işin ṣalâh eyleye
Eger ʿavret isterseñ almaġ içün
Şeşilmiş ayaḳlarufia baġ içün
Gerek kim vaḳâr ile isteyesin
Ki alıbilesin dilerseñ nesin
Evet milk ü mâle ḥarîṣ oluban
ʿAcûze olanına uġrama sen
Ḫuṣûṣâ ki bed-ḫulḳı daḫı ola
Ḳulaḳlar yavuzluġı-y-ile ṭola
Ḫuyı ḫulḳı naḥs ola kendü ḳarı
Deri ḳoḳa buruşmış ola deri
Ḳaç andan ki ṭamuya düşdüñi hemîn
Ḳaçan olısarsın belâdan emîn
Ḳoma genci uçmaġa girdüñi hemân
Ki ḥûrî yanufida olur her zamân
Nedür ʿavret alma ḳomaġıl ḳızı
Ki sen eyleyesin bu yolda izi
Gözini açıncaḳ göre yüzüñi
Cihânufi emîri bile özüñi

249

Cefâñı vefâ bile derdüñi devâ
Anufi gibiyi al ki oldı revâ
Ḥayıf ol yigide ki yüz görmişi
Ala ṣoḥbet itmege ḳoya işi
Eger ʿavret alur iseñi pâk-dîn
Olanını al bahtuna itme kin
Daḫı pür-vaḳârın şerim-nâkin al
Her işinde key cüst ü çâlâkin al
Ḳıṣa dilli erin sevici gerek
Ḳanâʿatlu olsa daḫı yigrek
Ger uġrayasın bir yüzi ḫûbına
İñen mihrübânına maḥbûbına
İñen-daḫı virme özüñi afia
Safia çoḳ belâlar idesin afia
Saḳın senden alcaḳ kişinüñi ḳızın
Alayım dime kim olasın güzîn

Sikender'den ehl-i zamân ṣordılar
Küyüp durmadılar hemân ṣordılar
Ki Dârâ ḳızını niçün almadufi
Anufi ile düñür yavuḳ olmadufi
Didi andan ötrüdür almaduġum
O Dârâ'ya güyegi olmaduġum
Ki maġlûbumı ġâlib idinmeyem
Bu-kez her ne söyler ise dınmayam
Şu kim ġâlib idine maġlûbını
Bulımayısardur o maṭlûbını
Şol er kim anufi yüzi çirkin ola
Güzel alduġı kendüye kîn ola
Gerek ḫûb olanı yene ḫûb ala
Anufi gibi bir şûḫ-ı maḥbûb ola
Şu ʿavret-ki mâliyle ḥüsni tamâm
Ola anı gözler ḳamu ḫâs u ʿâm
Severler elüñiden alurlar anı
Be-ġâyet bufia uġradurlar seni
Ḳatı mâl-dârına ḳılma heves
Dilerseñ ki safia ola hem-nefes
Eger cinsüñi gözler iseñ ḥarîf
Olur dirligüñ ḫalḳ içinde laṭîf
Yıl ellisini almaġıl ʿavretüñi
Ki berketli ola aşufi u etüñi
Be-ġâyet ḫasîsin daḫı almaġıl
Ḳazancufia maḥrûm olup ḳalmaġıl
Şu resme ki ḳazanduġufiı safia
Ḳomaya ki mâlik olasın afia
Yaḳın eyle olursa bil bî-gümân
Ol er sen afia ʿavret olduñi hemân
Ulu-zâde al kim ulu olasın
Saʿâdetlü vü baḫtulu olasın
Kişiler ʿayâlinüñi alması güc
Olur kim gerekdür afia ḫayli güc
Evet bislemekligi âsân olur
Afia nâz u niʿmet firâvân olur
Daḫı ʿavreti kethüẕâlığa al
Ki müstaḳbelüñide eyü ola ḥâl
Saḳın şehvet için alayım dime
Anufi ġuṣṣasını ṣoñuci yime
Eger şehvet olursa ḳaṣdufi senüñi
Yüreşme yöresine billâh anufi

Kenîzekde ol maʿnî ḫâṣıldurur
Bilür kim-kiʿaḳl ile kâmildürür
Egerçi bu maʿnî kenîzekde var
Ki ol daḫı şehvet ṣımaġa yarar
Evet bir irişmiş kişi-zâdenüñ
Ḳamu dürlü miḥnetden âzâdenüñ
Ḫuṣûṣâ ḥayâsı vü ʿaḳlı ola
Ne söylerse ʿaḳl ile naḳli ola
Bile ata resmin ana ʿâdetin
Güde her işüñ vaḳtin ü sâʿatin

250

Kişi gelse ḫıdmet ṭarîḳın bile
Eyiligi söylene düşe dile
Kimesne bilimez bahâsın anuñ
Ḳabûl eyle bir müntehâsın anuñ
Hezârân keret yig ḳaravaşdan ol
Ḳoparmaz saʿâdet ḳılın başdan ol
Ḫuṣûṣâ ki mestûre maʿlûm ola
Ḥalâlinden artuġa maḥrûm ola
Saḳın ʿavreti ḳısḳanayın dime
Aġusına ṣoñra ḳanayın dime
Ki ḳısḳanmaġ anı ḫaṭâdur ḳatı
Geliserdürür başa çok âfeti
Niçeleri ʿavret bu işden helâk
İdüpdür saḳın sen daḫı eyle bâk
Eger kimseden anı ḳısḳanmasañ
Añа hem yavuz ṣanılar ṣanmasañ
Evet ḳaydını ṭâḳatüñce yiseñ
Hemîşe añа yaḫşi sözler diseñ
Seni yig sever atadan anadan
Bilürsin niçündür dimegil neden
Daḫı şöyle bildür özüñe anı
Ki anuñ gibi kimse sevmez seni
Eger ʿavreti ḳısḳanursañ hemân
Senüñ düşmenüñ olur ol her zamân
Ne bir düşmen ol yigden artuḳdurur
Ki ancılayın düşmenüñ yoḳdurur
Kişi yâd düşmenden ider ḥaẕer
Biliş düşmene key gerekdür naẓar

Dilerseñ ki bunca belâdan emîn
Olasın didügümi işle hemîn
Ḳomaġıl ki nâ-maḥremi ʿavretüñ
Göre söyleşe bunı ḳıl ʿâdetüñ
Egerçî ki zişt ise ol gören er
Hele nehy ḳılmaġa geldi ḫaber

Ḥikâyet

Meger bir gün Aḥmed şeh-i enbiyâ
O kân-ı vefâ mefḫar-i evliyâ
Oturur idi ʿÂyişe'yle için
Ki nûr almış idi ṭaşın u için
Meger İbn-i Mektûm dirler idi
Bir aʿmâ kişi ol zamân var idi
Bular otururken girüp geldi ol
Resûl'üñ evine ḳolay buldı yol
Hemân dem içinde buyurdı Resûl
Dimedi-ki bu sözden ola melûl
Ki tâ ʿÂyişe ol aradan gide
Yirin İbn-i Mektûm içün terk ide
Dönüp ṣordı Peyġambere ʿÂyişe
Ki ḥikmet ne-y-imiş bile bu işe
Didi kim ṣoraram bu işden sañа
Ne-y-içün didüñ git diyivir bañа
Cevâbında didi Muḥammed añа
Cihân faḫri dîn görki Aḥmed añа
Anuñ gözi yoḳsa senüñ vardur
Hem ol gitdügüñ sañа muḫtârdur
Pes añla ki nâ-maḥremüñ yüzine
Baḳarsa ki ʿavret bile yüzi ne
Hemân ḫayrı şerre mübeddel olur
Bu kez ṣoñucı işi mühmel olur
Ḳız oġlan alıncaḳ dilersen-ki sen
Yaramazlıġından olasın esen
Cimâʿ itme çoḳ ögredürsin anı
Bu-kez bir zamân bulmayıncaḳ seni
Yine ol ṣafâyı ider ârzû
Bu-kez ḥâṣıl olur añа yadlu ḫû
Çün ögrendi ḳoması düşvâr olur
Bulımazsa ʿâlem añа ṭar olur

251

Güftâr Ender Beyân-ı Cimâ Kerden

Eger şehvet üstüne ġâlib ola
Cimâʿ eylemeklige ṭâlib ola
İñen-daḫı kendüñi virme añа
Ki nuṭfe soñ ucı gerekdür safïa
Ki her ḳaṭre ḳırḳ damla ḳandan olur
Dimegil bañа nuṭfe ḳandan olur

Rubâʿî
Nuṭfedür toḫmı cism ile cânuñ
Ġallesi kâr-gâh-ı insânuñ
Zübde-i cism ü cân imiş çün kim
Ḥayf ola ḫarcı yoḳ yire anuñ

Ḳamu ehl-i ḥikmet ḳılup ittifâḳ
Buyurdılar ortada yoḳdur nifâḳ
Ki her nuṭfe bil-ḳuvve insândurur
Tamâm ol daḫı bir ulu cândurur
Evet Şeyḫ Fârâbi insân didi
Ki insânlıġa vardur imkân didi

Hikayet

Meger oġlı Loḳmân'a bir gün dimiş
Ḳarındaş bulmaġa ḳaydın yimiş
Baba bir ḳarındaş alıvir bañа
Ki çoḳ çoḳ duʿâlar idevüz saña
Cevâbında Loḳmân dimiş oġlına
Ḫiṭâb itmiş iy cân dimiş oġlına
Yarım ʿömrümi safïa ḫarc eyledüm
Bütün ḳıldum işde seni ḳeyledüm
Yarım ʿömrümi-de añа viricek
Senüñi diledüġüñi safïa iricek
Bu-kez bañа lâzım olur kim ölem
Yaḫûd şöyle fertût oluban ḳalam
Gerekmez ki safïa ḳarındaş içün
Yanuñda senüñi gibi bir baş içün
Benüm kendü başum ḳoyam ṭopraġa
Çürük dâne ḳaṣdiyle düşem aġa
Pes añla ki ḫarc eylemek nuṭfeï
Bu cism ile câna degülmiş eyi
Evet nitekim ḫarcı eyü degül
Hemânâ ki nâ-ḫarcı eyü degül
Ne az ola ne çok miyâne gerek
Miyâne olan işi câne gerek
Saḳın mest olıncaḳ cimâʿ eyleme
Ki aḳlufi alur seni ḳılur seme
Ṣavâb ol-ki maḫmûr olıncaḳ ola
Ḫumâr ile maġrur olıncaḳ ola
Ki maḫmûra ḳusmaḳ gibidür cimâʿ
Bu taḥḳîḳa irmişdürür ıṭṭılâʿ
Saḳın ḫâṭıra düşer ise ne-dem
İdeyim dime kim getürür nedem
Anuñ-çün ki bu ḫû behâyimde var
Ne vaḳt ü ne sâʿat gözedür ṭavar
Evet âdemîye gerekdür ḳatı
Göre gözede vaḳti vü sâʿati
Ki tâ farḳ ara yirde peyẓâ ola
Kerâmet kimüñidür hüveyẓâ ola
Ḫuṣûṣâ ki şâh-ı muʿaẓẓam ola
Daḫı ḥikmet ehliyle hem-dem ola
Cimâʿuñi soñınca gerekdür bedel
Ki naḳd eyleye ḫarc olanı elel
Şarâb iç kebâbı yi-kim şehveti
Yirine getüre ire ḳuvveti
Ḫuṣûṣâ yumurda-y-ile zencebil
Hemân şehveti arturur eyle bil
Bunı ḥ'ûn bâbında yâd eyledüm
Bulasın diyü iʿtimâd eyledüm
Cimâʿı şu vaḳt it idersefi şehâ
Ki âlet ḳavî ola key müntehâ

252

Ḳatı issi günde ya ġâyet sovuḳ
Cimâʿ itmegil kim ziyândur yovuḳ
Ki dört faṣluñi ancaḳ biridür yarar
Cimâʿ ile ḳaṣd itmege nev-bahâr

Şu vaḳtin ki vaḥdet deñizi ṭaşa
Gele kâyinâtuñ başından aşa
Ḳara yirlere sebze-zâr eyleye
Güli bülbül içün niṣâr eyleye
Hemân ʿişret itmek gerekdür hemân
Ki ʿişret zamânıdurur ol zamân
Bir añlama oġlan ile ʿavreti
Ki her birinüñ ġayridür lezzeti
Kışı ʿavret ile geçürgil yarar
Yazın oġlan ile dutasın ḳarâr

Ḫâtime

Bu defilü şurûṭı ki yâd eyledüm
Cimâʿ ehli rûḥını şâd eyledüm
Saḳınan kişi ten-dürüst olısar
Saḳınmayanı ḳatı süst olısar
Ne eylerseñ eyle cünüb ḳalma hic
Ġusül itmek ardınca ol ir ü gic
Bu sözler ki söylendi göñülde dut
Dimezven işit daḫı fi'l-ḥâl unut
Eger evlenesin oġul ḳız gele
Nicitmek gereksin işidi gele
Otuzṭoḳuzuncıda taḳrîrini
Oḳı gör bu tertîbe taḥrîrini

BÂB-I SİVÜNÜHÜM ENDER PERVERİŞ-İ FERZEND

Oġul ḳız ne kim vire ol Pâdişâh
Yirinme ḳazanmaġıl ulu günâh
Añа evvelâ bir eyü ad ḳo
Ki ol ismüñ ola müsemmâsı o
Şol adı ḳoma kim güc ola dimek
Dimeklige anı çekeler emek

Ḥikâyet

Meger Ḳuṭb-ı Şîrâzi bir maḳbere
İçinde gezerken irer bir ere
Görür kim elinde bir ulu çomaḳ
Döger bir sini hâ dilemez ḳomaḳ
Gelüp Ḳuṭb-ı Şîrâzi ṣordı añа
Niçün dögesin bu sini di bañа
Dimiş kim bu sin atamuñ sinidür
Sini dögdügüm hem atam kînidür
Ki bañа bir ad ḳodı kimsene hiç
Diyemez diyenüñ olur dili piç
Ol işdür bunı dögdügüme sebeb
Kerem ḳıl sebeb itme ayruḳ ṭaleb
Bu-kez Ḳuṭb-ı Şîrâzi dimiş añа
Ol adı diyivir göreyim bañа
Dimiş kim adumı bu Tañrı ḳulı
Yaramaz ḳomış sanmış ola ulı
Ebil-müteḳaʿnibni Bü'l-ʿuḳbeteyn
Dimiş dimemiş ya Ḥasan ya Ḥüseyn
Dimiş Ḳuṭb-ı Şîrâzi kim bir daḫı
Diyivir aduñı göreyim laġı
Dimiş bir daḫı diyimemiş yine
Ki göñlinde dutabile adı ne
Bu-kez ol ere itmiş ol dem ḫiṭâb
Dilemiş añа vire ḳaṭʿî cevâb
Dimiş bu siniñ sikdügümi döge
Ne dögmek benüm gibi sen-de söge
Bir ad ḳoya kim Ḳuṭb-ı Şîrâzi'ye
Güç ola ki ezberleyüben diye
Añа tâ ḳıyâmet günine degin
İşidince ṣûruñ ünine degin

253

Hemân sögmek ardınca olmaḳ gerek
Bunuñ intiḳâmını almaḳ gerek
Pes añla ki vâcib bu-y-imiş ki er
Oġula ḳıza ad ḳoya muʿteber
Bu-kez anı bir pârsâ dâyeye
Vire tâ ki besleyüben ayaya
Gerekdür ki ol dâye key mihrübân
Ola oġlana âşikâr ü nihân
Daḫı ʿaḳıle hem saḫun-dân gerek
Ki tâ terbiyetde ola yigrek
Eger ercügez ṭoġa üç yaşına
Girincek ki ʿaḳlı gele başına
Anı mektebe vir oḳısun kitâb
Ki andan bula cennete feṯḥ-i bâb

Ki bâṭında zâhirde Ḳur'ân'durur
Hem evvelde aḫirde Ḳur'an'durur
Ne maḳṣûdı var ise mûṣıldur ol
Kim añа uyar ise muḳbildür ol
Büyüyincegez pîşe-ver eyleseñ
Olur kim ṭola aḳçasıyla keseñ
Silâḥ ehli-y-iseñ añа daḫı pes
Silâḥ-şör olmaġa ilet heves
Eger yüzmek ögretdürürseñ hemân
Bulısar niçe yirde andan emân
Gerekdür sipâhîye yüzmek ḳatı
Ki defʿide anuñla çoḳ âfeti
Ḫuṣûṣâ ki şeh-zâde olan hemîn
Gerek yüzmek ögrene ola emîn
Yüzebilmek ulu aṣıldur şehâ
Añа ʿâlem içinde yoḳdur bahâ
Anuñ-çün ki saġ başa çoġ iş irer
Ṣafâsı gider daḫı teşvîş irer
Bu-kez şâh içün her işi itseler
Olur nireye dir ise gitseler
Yarar şâh fâriġ olursa nola
Çün anuñ gibi ḳulları var ola
Evet biregi yüzmek ile kişi
Ḥaḳîḳat bilüñ ögrenimez eşi
Gerekdür ki kendü yüze ḳurtıla
Özin düşmeninden muẓaffer ḳıla
Yüzebilmez ise özin yoḳ bile
Öñindeki ṣuyı ḳılıc oḳ bile
Pes añla ki yüzmek ḳatı ḫûb imiş
Şehenşâh olanlara maṭlûb imiş
Eger zîrek olursa oġluñ añа
Nedür vâcib olan diyeyim sañа
Gerekdür ki ʿilm ü edeb ögrene
Yazup oḳımaġa ṭaleb ögrene
Bu-kez çün viresin muʿallim anı
Döge yara başını aḳa ḳanı
Ḳoġıl şefḳat ile ara yire sen
Giri yürüme ḫayrına iresen
Gerek kim ata oġlı teslîm ide
Şu kimseye ki ilmi taʿlîm ide
Her oġlan aġacdan ḳazanur hüner
Hünerden ṣoñucı olur muʿteber

Şol oġlan ki kendü geñine ḳala
Özini belâdan belâya ṣala
Eger şâh-zâdeyse beñzer ḳula
Cehâletde beñdeş olur her ḳula
Ḳul olursa ḫod ḳatı echel ola
Ne iş dutsa ḳamusı mühmel ola
Kişi terbiyet yimese ḫâm olur
Ki bir ḫâṣ işe yaramaz ʿâm olur

Rubâʿî

Âdem ki terbiyetsüz ola key pelîd olur
Her kim ki terbiyet bula ol bû saʿîd olur
Ḳadr ü berât gicesi günleri ʿîd olur
Zîreklerüñ işinde belâdan baʿîd olur

254

Edepsüzlik iderse oġluñ saḳın
Dögeyim dime kim gümânsuz yaḳîn
Sañа göñli ġâyetde ṭar olısar
O dögdügüñe kîne-dâr olısar
Senüñ öldügüñi umısar müdâm
Ki hep mâlüñi yiye içe müdâm
Evet anı üstâdına di-ki ol
Dögüben añа ṭoġru gösterde yol
Eger mâl-dâr iseñ iy nâm-dâr
Bu ögüdi benden işit zînhâr
Elin boş ḳoma oġluñuñ bir zamân
Ki şerrinden anuñ bulasın emân
Oġul ḳız ḥaḳîḳatde düşmendürür
Egerçi bular cân ata tendürür
Anuñ-çün Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ
Buyurdı ki ḫalḳ andan ala sebaḳ
İnnemâ emvâlüküm ve evlâdüküm
ʿadüvvün leküm faḥẕerûh[175]

---

[175] "Şüphesiz mallarınız ve çocuklarınız sizin düşmanınızdır; onlardan sakınınız." (Şâir, Tegâbun Sûresi 14. ve 15. ayetleri, muhtemelen hâfızasının yanılmasıyla, karıştırarak yazmıştır. Bu âyetlerin meâli şöyledir: "Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan

Egerçî ki her âdemi rûzigâr
Soñucı edepler virür iʿtibâr
Bu maʿnîyi Şemsü'l-Meʿâlî didi
Soñınca gelen kimse ḳaydın yidi
Men lem yü'eddibhü'l-ebevân
eddebehü'l-melevân[176]
Evet sen gözetgil atalık ḥaḳın
Anı şöyle câhil ḳomaġıl saḳın
Ki oġluñ saʿâdet yüzini duta
Eyi resm üʿâdet yüzini duta
O ḫod aṣlı neyse anuñla ḳalur
Neye kim ḳoşarlarsa alur gelür
ʿAvâm oġlına farżdur pîşesin
Tamâm ögrede pîşe endîşesin
Çün ehl olmadı pîşesüz olıcaḳ
Her işlerde endîşesüz olıcaḳ
Kimesne sıġınmaga virmez bucaḳ
Apışmaġa çonmaġa bulmaz ocaḳ
Egerçî ki pîşe ulu-zâdeye
Ḳamu dürlü miḥnetden âzâdeye
Yaraşmaz evet bilse key ḫûbdur
Ki vaḳti-y-ile pîşe merġûbdur
Ḫaberdür ululardan işidilür
Añа göre ʿâlemde iş idilür
Ki pîşe hünerler ulusıdurur
Bilen kişiler baḫtulusıdurur

Ḥikâyet

Meger şâh-ı Güştâsb ulu ḫân iken
Diyârında devrinde sulṭân iken
Zevâl irdi taḫtından ırıldı ol
Bu-kez ġurbete düşdi dutdı yol
Anuñ ḳıṣṣası çoḳ ben ancaḳ hemân
Ne maḳṣûdum ise ideyim beyân
Gide gide şöyle düşer ittifâḳ
Olur añа Ḳosṭanṭıniyye ṭuraḳ

Elinden anuñ nesne yoġ idi hiç
Geçerdi açın ṭoymadın ir ü giç
Dilenmeklige döymez idi yüzi
Şarardı acın beñzi baṭdı gözi
Bu-kez gördi çün çâresüz ḳaldı şâh
Firâḳ ile göñlinden eyledi âh
Didi iy yüze gülici bî-vefâ
Cihân ḳanı öñdün ki ʿayş u ṣafâ
Ḳanı nâz u niʿmet ḳanı tâc u taḫt
Hele şimdi baḫtum bañа oldı saḫt
Naẓar eyledi bildi aḥvâlini
Şükür ḳıldı görincegez ḥâlini
Meger kim atası zamânında bu
Daḫı oġlan iken idinmişdi ḫû

255

Ki atasınuñ ḳulları var idi
Çilingirligin iderler idi
Bu daḫı olarıñ yanında müdâm
Otururdı ögrenmiş idi tamâm
Didi acın ölmekden evlâ budur
Dilenmeklügümden de aʿlâ budur
Ki ben bir çilinger yanına geçem
Ḳazancum ḳapusın anuñla açam
Varup geçdi bir pîr dükkânına
Oġul oldı añа durup yanına
Daḫı işledi ṣanʿatın armadı
Kimesneye muḥtâc olup varmadı
Şuña değlü kim Tañrı'sı taḫtına
Yitişdürdi bulışdurup baḫtına
İrişincegez yine sulṭânlıġa
Varıncaḳ diyârındaki ḫânlıġa
Buyurdı ki ʿayb eylemeñ ṣanʿatı
Siz ögrenmek ardınca oluñ ḳatı
Kişiye ṣanʿat gereklü-y-imiş
Bilen kimsenüñ baḫtı görklü-y-imiş
Bu-kez resm ḳaldı ʿAcem milkine
Daḫı girene anlaruñ silkine
Ki ulu kiçi pîşe-kâr olalar
Her işlerde endîşe-kâr olalar

---

sakının.. Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır."

176 "Kimi ana-babası terbiye etmezse, onu gece-gündüz (zaman) terbiye eder."

Pes anıla ne ṣarf'at ki ögrene er
Anuñ nef'i def' idiserdür żarar
Bu-kez bâliġ olıncaġ oġluñ oña
Naẓar ḳıl ki azmaya şâyed oña
Başında sa'âdetlü ḳıl var ise
Daḫı rûz-bihlikde 'ayyâr ise
Ṣalâḥın fesâdın bilürse tamâm
Begenürse dirligini ḫâṣ u 'âm
Ev ü 'avret oġlan başarmaḳlıġa
Anuñ dâim işi yaşarmaḳlıġa
Yararsa daḫı virme hergiz emân
Bir ebnâ-yı cinsüñ ḳızın al hemân
O ḥaḳḳı da yirine getürmiş ol
Sa'âdetlülüge ḳulavuzla yol
Evet diñile benden bu ince sözi
Oġul ḳız everseñ açasın gözi
Yine kendü ḫısmuña ulaşma sen
Ki cevr ü cefâdan olasın esen
Daḫı bir bu kim yâda ulaşıcaḳ
Ḫuṣûṣâ ulu-zâde ulaşıcaḳ
Olur ṣañа bî'gâneler âşinâ
Çoġ iş geliser âdemüñ başına
Mu'âvinlerüñ çoḳ olısar bu-kez
Ḳamu düşmenüñ yoḳ olısar bu-kez
Ve ger oġluñuñ devleti yoġ ise
Evet maṣlaḥatsuz işi çoġ ise
Ṣalâḥ u fesâdın gözetmez ise
Daḫı ẓulm ü dâdın gözetmez ise
Evermegil anı saḳın zînhâr
Ḳoġıl kim düze devre-i rûzigâr
Saḳın kim añа bir kişi-zâde'i
Ḳaravaş idivirme âzâde'i
Senüñ boynunadur günâhı anuñ
Ḫayır eylemez sañа âhı anuñ
Eger ḳız virür ise Tañrı sañа
Diyeyim ki n'itmek gereksin añа
Gerekdür ki mestûre bir dâyeye
Viresin anı bisleye ayaya
Yidi yaşına irişince anı
Diri ḳor ise ol Kerîm ü Ġanî
Ya ögret ya bir oḳımış 'avrete
Viribi ki geçmeye ḥadden öte

Namâzuñ orucuñ şurûṭın bile
Hem erkân-ı şer'i ri'âyet ḳıla

256

Ki 'ilm istemek añlar iseñ 'azîz
Daḫı sözi sözden iderseñ temîz
Hem irkege hem dişiye farżdur
Resûl'ün sözi uş sañа 'arżdur
Ṭalebü'l-'ilmi farîżatün 'alâ
külli müslimin ve müslimetin[177]
Evet büyiyincek gerek cehd idüp
Göñülden ol Allâh ile 'ahd idüp
Anı bir ḥarîfine ṭuş idesin
Anuñ ile göñlini ḫoş idesin
Anuñ-çün ki ḳız büyidügi zamân
Ya erde ya yirde yaraşur hemân
Bu ma'nî-y-içün Ḫâtim-i Enbiyâ
Buyurmışdur ol Seyyid-i Evliyâ
Ki *defnü'l-benâti mine'l-mekrumât*[178]
Ere vir ki andan bulasın necât
Ne deñlü evündeyse vâcib sañа
Budur merḥametlü baḳasın añа
Anuñ-çün ki ḳızlar esîr oldılar
Be-ġâyet mükedder-żamîr oldılar
Pes anlara raḥmet gerekdür iñen
Kim eydür ki zaḥmet gerekdür iñen
Evet fikr idüp viricek yirigör
Ḳız oġlanuñı oġlana virigör
Ki biri birisi-y-ile sevişe
Eger 'aksin ider iseñ savışa

Ḥikâyet

Meger Şehr-bânû ḳız oġlan iken
Atası 'Acem milkine ḫân iken
Ḫilâfet 'Ömer'de-y-idi ol zamân
Müsülmânlara ol idi mîr ü ḫân

---

[177] "İlim istemek kadın-erkek her müslümana farzdır." (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c.2, sh. 68)

[178] "Kızları (evlendirmek suretiyle) örtmek iyi şeylerdendir."

ʿAcem daḫı açılmamışdı henüz
ʿArab leşkeri cemʿ olup dutdı yüz
Ġazâ eylemege ʿAcem milkine
Ki tâ göreler ki ʿAcem mülki ne
Varup Yezdecird'üñi diyârın yıḳup
Ṭaş illerini iç iline dıḳup
Ḳızı Şehr-bânû'yı ṣayd itdiler
Esîr idüp anı alup gitdiler
Getürdiler anı ʿÖmer ḳatına
Anuñ gibi heybetlü er ḳatına
Buyurdı ʿÖmer anı ṣatmaḳlıġa
Bahâsını mâline ḳatmaḳlıġa
ʿAlî Murtażâ'ya ṭanışdı ʿÖmer
Bu beyʿüñ cevâzını andan umar
ʿAlî bu ḥadîsi oḳıdı hemân
Amân virmedi küymedi bir zamân
Leyse'l-beyʿu ʿalâ ebnâ'il-mülûk[179]
ʿÖmer ṣanur idi satısın yecûz
ʿAlî'den ḫaber bildi kim lâ-yecûz
Bu-kez Şehrebânû'yı ṣatmadılar
Bahâsın alup mâle ḳatmadılar
Ki Selmân evinde ḳodılar anı
Didiler ere virelim uş seni
Didi Şehrebânû ki ben görmedin
Ere varmazam bilmeyince adın
Didiler ki ḫoş söyledüñ gel beri
ʿArab ulularını gör rû-be-rû
Bu-kez anı bir yire oturtdılar
Göreler ne kişiyi göñli diler
Ne-kim geçdi saġdan ṣolındın yaña
Felân bin felândur didiler aña
Ḳamusında bir naḳṣ buldı hele
Ki düşmeye nâ-gâh ḫoryat ele
Şu defilü ki nevbet irişdi ʿömer
Gelüp geçdi olam diyü muʿteber

257

Didi kim bu kimdür didiler ʿÖmer
Didi Şehr-bânû ki heybetlü er
ʿAlî geçdi çün didi key muḥteşim
Kişi bu benüm yoḳ bunuñla işüm
Ḥasan geçdi çünkim begendi anı
Didi kim bu alur alursa beni
Ḳız oġlana yine ḳız oġlan gerek
Ki anlarda dirlik ola yigrek
Ne ben gördüm er ne ḫod ol aldı zen
Yaraşur baña er olursa Ḥasen
Hemân virdiler biri birisine
Ki tâ bile her biri birisi ne
Daḫı ḳızuñı zişt ere virmegil
Anuñ ṣoñra ġavgâsına irmegil
Ki ʿavret ḳaçar zişt olıncaḳ eri
Ne varsa virür olur andan berî
Eger ḳurtılursa ṣınur ḳıymeti
Ḳız olmayıcaḳ nideler ʿavreti
Ve ger ḳurtılmazsa evbâş olur
Kimüñle diler ise oynaş olur
Atasın anasıyla bed-nâm ider
Münevver olan ṣubḥını şâm ider
Pes añla ki kişi ḳızın ḫûb-rû
Yigide virürse olur baḫtulu
Eger ʿâlim olursa hem pâk-dîn
Añla küymegil vir ḳızuñı hemîn
Evet bil-ki yimesi vü içmesi
Daḫı ʿavrete geyesi biçmesi
Nedendür ya ḳandan olısardurur
Ki ḥâli bularuñ nolısardurur
Eger erlik idebilürseñ añla
Ḳızuñı vir aylaḳ ki dâyim safa
Duʿâ ide dîvânuña yazıla
Hem ol nesneden ḫâṭırı yazıla
Daḫı güyegüñ senden alçaḳ gerek
Dimegil ki ben andan alçaḳ gerek
Ki tâ dirligüñüz ḳatı ḫûb ola
Ḳamu ḫâs ile ʿâma merġûb ola
Eger senden uluya ḳız viresin
Göresin ki ne miḥnete iresin
Şu kim ḳızını cinsine virmeye
Hemîşe o râḥatlıġa irmeye
İrerse daḫı az iriserdürür
Daḫı ṭoymadın cân viriserdürür

179 • Hükümdarların çocukları (esir olunca) satılmaz"

Ḳaçan bir muvâfıḳ yigit bulma
Gerek dürişesin anuñ yolına
Sen olmaya duḫter-furûş olasın
Dilersen ki ṣoñucı ḫoş olasın
Gerek añа az nesne-y-ile ḳızı
Viresin ki añа duʿâdan sizi
Yarar bu ki himmetle ev yapasın
Yaramaz bu kim aḳçaya ṭapasın

Ḫâtime

Kerem it ne didüm ise anı dut
Ki geñezlig ile ire sañа ḳût
ʿAyâl-bend olanlara yiter bu pend
Ḫuṣûṣâ şuña kim ola ḫoş-mend
Bu ṭavrı ḳoma sen ki ben giderem
Bir ayruḳ maʿânî beyân iderem
Kişi evlenincek ḳul u ḳaravaş
Gerek ḫıdmet eyleye bişüre aş
Anuñ-çündür iy şehriyâr-i cihân
Ki ḥükmüñdedür bu diyâr-ı cihân
Otuzṭoḳuzıncıya ʿazm itdügüm
Ḳaravaş ḳul almaġı naẓm itdügüm

BÂB-I ÇİHİLÜM ENDER ĠULÂM ve KENÎZEK ḪIRÎDEN

258

Eger ḳul ḳaravaş alursañ azîz
Gerekdür ki olasın ehl-i temîz
Kişi hûş-yâr olmayınca tamâm
Ne alsa ziyân idiser ves-selâm
Baṣâret gerekdür ki âdem-şinâs
Olıbileler tâ ki eşrâf-ı nâs
Evet bil-ki âdem-şinâs olmaġa
Her işe yarar olanı almaġa
Gerekdür ki ʿilm-i firâset bile
Bu-kez özin ehl-i riyâset bile
Firâset ḫo cüzv-i nübüvetdürür
Ki her işi bilmekde ḳuvvetdürür

Hemîşe firâsetsüz elgin olur
Daḫı şâd olmaz u ġam-gîn olur
Egerçî-ki ġaybı Ḫüẕâdur bilen
Ki oldur her işi muḳadder ḳılan
Evet biz de bir niçe dürlü kelâm
İdelüm ki andan bilesin tamâm
Ḳuluñ u ḳaravaşuñ esrârını
ʿAyıbdan hünerden ḳamu varını
Daḫı her birin nicesi ḳullıġa
Ḳomaḳlıḳ gerek ire muḳbıllıġa

Güftâr Ender Beyân-ı Evṣâf-ı Kenîzek

Gerek ḳaravaşun yüzi ḫûb ola
Ki göñüller içinde maḥbûb ola
Anuñ-çün ki yüz göze manẓardurur
Hem ol Tañrı ṣunʿına maẓhardurur
Şaḥım-laḥm olmaḳdan efḍaldür ol
Kemâle irürmekde ekmeldür ol
Pes evvel gözin gör bu-kez ḳaşını
Gözet naḳşı içinde naḳḳâşını
Bu-kez aġzı burniyle dendânını
Yañaġı-y-ile gör zenaḫdânını
Bu-kez zülf ü ḫâline eyle naẓar
Ki bunlar daḫı oldılar muʿteber
Ki her âdemüñ ḥürmeti gözdedür
Daḫı ḫâṭıra ḫoş gelür sözdedür
Melâḥat saçıyla yañaġındadur
Ḥalâvet anuñ ḥüsn-i bâġındadur
Ḳara gözli ya ala gözlü ola
Ḫuṣûṣâ ki hem ṭatlu sözlü ola
Açuḳ ḳaşlu yaṣṣı alınlu gerek
Ki maḥbûbelıḳda ola yigrek
Lebi laʿl ü dişleri incü ola
Özi hemgül-endâm u meh-rû ola
Daḫı burnı ṭoġru çekilmiş gerek
Ki ʿışḳında biñ pâre ola yürek
Eñek ile ʿabġab müdevver ola
Lebinde şekerler mükerrer ola
Yüzini bu veche müvecceh gözet
Bu-kez gel ḳalanını evceh gözet

Boyı ne ḳışa ne ḫod uzun ola
Gerek kim ʿadâletle mevzûn ola
Semizlik arıḳlıḳ miyâne gerek
Ki her nesnede ʿadli câne gerek
İrilik uvaḳlıḳ berâber ola
Ḳaraluġ u aḳlıḳ ser-â-ser ola
Bili ince saġrı murabbaʿ gerek
Ḳızıl aḳ yañaġı mülemmaʿ gerek
Eli ayagı hurde olursa hub
Olur eylemeklige sayd-ı kulub
Gögercin topuklu olursa eger
Kimün boynına düşşe ışkı eger
Gümüşden bilegi ve sâḳı ola
Hem altun ḳadeḥ elde sâḳî ola
O dem ṣoḥbeti ḫâṣ ḳıl bir zamân
Ki ʿâm-ı cihândan bulasın emân

259

Bu evṣâfı kim sañа yâd eyledüm
Bu ʿâlemde bir ulu ad eyledüm
Nice ḳaravaşda ki ola ḳamu
Anı kendözüñiden ayırma ʿamû
Anuñ-çün ki ġâyet vefâ-dâr olur
Ḳor aġyârı senüñi ile yâr olur
Kişi-zâde olsa bu evṣâfda
Yarar ḥûr demeklik inṣâfda

Güftâr Ender Evṣâf-ı Ġulâmân

Şu ḳul kim anuñi boyı ṭoġru ola
Özi ḥüsn devrinde meh-rû ola
Eti saçı rengi ola muʿtedil
Yaġırnı da yaṣṣı gerek eyle bil
Ayası-y-ile alın açıḳ gerek
Ḳaşı kirpügi afïa lâyıḳ gerek
Yüzi gülec ü gözi şehlâ ola
O ḳul ḳamularından aʿlâ ola
Yazıcı iderseñi yaḫud kedhüẕâ
Yarar kim anuñi-çün yaratdı Ḫüzâ
Ḫazîne virürsen de lâyıḳdurur
Ki hep ḳullarından o fâyıḳdurur
Şu kim buġday eñili ola ṣûreti
Dahı orta düşe boyıyla eti
Yüzi rûşen ola gözi alası
Bakıncaḳ hezârân göñül alası
Ayaġınuñ altı dahı düz ola
Gice-y-ise yüziyle gündüz ola
Eli barmaġı uzun ise hemân
Ḳul u ḳaravaşdan yarar bî-gümân
Ki sâzende gûyende raḳḳâṣ ola
ʿAvâma degül şâhına ḫâṣ ola
Silâḥ-dâr itmeklik ister iseñi
Diyeyim nişânların ist'er iseñi
Boyı uzun u ṭoġru ola tamâm
Ki andan ḥaẕer ḳılalar ḫâṣ üʿâm
Ḳatı etlü ola süñügi iri
Ki ḫaṣmını ele getüre diri
Ṭamarlar yoġun u mafâṣıl ḳatı
Gerekdür ki var ola çoḳ ḳuvveti
Yoġın ola boynı vü barmaḳları
Çeküк olsun incügi ayaḳları
Gögüs giñi ü yaġırnı ṭar er gerek
Dahı saġrı ḳarın müdevver gerek
Bunun gibi ḳul key bahâdır olur
Ne yirde gerek ise ḥâżır olur
Bu-kez ḫâdim itmeklige yararın
Diyeyin dir isen anı ararın
Çaḳır gözlü hem ḳara yüzlü ola
Dahı söylese ekşi sözlü ola
Dudaġı ḳalın ola endâmı süst
Evet boyı uzun olursa dürüst
Sarâya ḳomaḳlıġa Hindû gerek
Ne defïlü gerek ise bed-hû gerek
Saḳın aġı ḫâdim idüp nâ-geh-ân
Sarâyuñа girmege virme emân
Ḫuṣûṣâ ki ṣaruşın ola anı
Serâ-perdeye ḳoyma difile beni
Anuñi-çün ki zen-dost olur ḳatı
Bilür leẕẕet-i vaṣlı hem furḳatı
Ḳapucı idecek ḳuluñi-dahı uş
Diyeyim ʿalâmetlerin difile ḫoş
Ḳısa boylu uzun dudaḳlu ola
Kiç aġızlı büyük ḳulaḳlu ola

Çaḳır gözlü hem zişt sözlü gerek
Dişi seyrek ü ṣobı yüzlü gerek
Bunufī gibi ḳul key ḥayâsuz olur
Ḥayâsuzlıġında riyâsuz olur

260

Edepsüzligiyle olur bî-naẓîr
Yarar ḳapucı itse anı emîr
Şarâb-dâr ġâyet gerekdür ẓarîf
Ki ṣoḥbet anufī ile ola laṭîf
Daḫı cüst ü çâlâk ü ḥâẓır gerek
Ḳamu ṣoḥbet üstine nâẓır gerek
Dili ṭatlu olup cüvân-merd ola
Cüvân-merdliginde hemân ferd ola
Kim olursa ser-ḫoş ḥâlin bile
Nolısar ṣoñucı meʿâlin bile
Bunufī gibi ḳul lâyıḳ olur hemân
Şehenşâha hem-ṣoḥbet ola nihân
Evet aşcı ġâyetde nârin gerek
Ki aşcılıġında ola yigrek
Teni pâk ü pâkize ola yüzi
Daḫı cerb ü şîrîn gerek her sözi
Eli ayaġı boyı endâmı heb
Gerek muʿtedil ola iy luṭf-ı Rab
Bu evṣâfı kim yâd ḳıldum tamâm
Ḳamu ḳâbiliyyetden idi kelâm
Bu-kez ṣınflı ṣınfın ideyim beyân
Ki ʿayb ü hünerleri ola ʿayân
Evel Rûmi vü Hindi vü İrmenî
Daḫı Ġazv u Ḳıfcaḳ diñile beni
Ki Türk ile Rus'ı vü Alanıdur
Ṭoḳuzıncısı daḫı Saḳlanıdur
Bu-kez Rumileriñ diyem ʿaybını
Egerçî ki Tafırı bilür ġaybını
Dili künd ü hem acı dillü olur
Acı dillü hep bed-fiʿillü olur
Daḫı süst-ṭabʿ u ḫarîs olsa heb
Ḳaḳıġan olurlarsa ḳılma ʿaceb
Hünerlerini daḫı yâd ideyim
İşididuranları şâd ideyim
Bular kendülerini żabṭ idegen
Olurlar ḫoş-ḫûlara gidegen
Aġırbaşlu bunlarda var oldı çoḳ
Bular ṣıdḳ ile râz-dâr oldı çoḳ
Evet Hindiler bed-zübândur ḳamu
İşi vü güci imtihândur ḳamu
Daḫı müfsid olur be-ġâyet bular
İdegen olurlar şikâyet bular
Efendi girece yavuzlayıcı
Olurlar kişileri yüzleyici
Hünerleri yoḳdur ki yâd eyleyem
İşideni rûşen-nihâd eyleyem
Bulardan beterdür daḫı İrmeni
Diyeyim bil andan niceyse anı
Ki bed-fiʿl ü bed-dil daḫı kîne-dâr
Lecûc u ḳaçagan olurlar bular
Daḫı uġrı yalancı ʿâṣî olur
Efendisine göñli ḳâṣî olur
Vefâsuz u ḳuvvetsüz olur bular
Daḫı ḫayra niyyetsüz olur bular
Evet tîz-fehm ü saḫun-dân olur
Daḫı ġâlibâ yüzi ḫandân olur
Bu-kez Ġazv ü Ḳıfçaḳ egerçî ḳamu
Bilidin yaña oldılar zişt-ḫu
Evet cevr-keş oldı ġâyet bular
Efendiden itmez şikâyet bular
İşit Türk'i daḫı beyân ideyim
Hüner ʿayb ne var ʿayân ideyim
Bu Türk didügüm Gürcilerdür ʿazîz
Sözi fehm ḳıl sınfın eyle temîz
Bularda ruṭûbet ṭarâvet olur
Ẓarâfet yüzinden leṭâfet olur
Güzelleri ġâyetde maḥbûbdur
Kim olursa maḥbûb key ḫûbdur

261

ʿAyıbları oldur ki ḫâṭırda künd
Olurlar daḫı mest olınca tünd
Daḫı key tekebbür idegen olur
Taẓallüm tecebbür idegen olur

Bi-fînde biri olmaz inṣâflu
Evet çoḳ olurlar bular lâflu
Hünerleri oldur ki bunlar şucâ‘
Olurlar irişdi buña ıṭṭılâ‘
Riyâsuz gidegen olurlar bular
Ta‘aṣṣub idegen olurlar bular
Evet ‘ayş u ‘işret sürerseñ yarar
Bulardur hemân ġayrın itme iḫtiyâr
Bu-kez Rûsiler daḫı Alaniler
Bularuñ ile bile Saḳlaniler
Üçi bularuñ bir ṭabî‘at dutar
Ḳamusı sa‘âdetlü ‘âdet dutar
Bu üç ṣınf heb bürdbâr oldılar
Her iş işlemege yarar oldılar
Pes añla ki bey‘ü şirâda kişi
Te’emmül iderse oñarmış işi
Saḳın bir naẓarda ṣatun almaġıl
Ṣoñucı melûl oluban ḳalmaġıl
Ḥakîmâne fikr ile eyle naẓar
Hüner gözle ‘aybından idüp ḥaẕer
Ḫuṣûṣâ ki gizlü ola ‘illeti
Anı bilmege dutagör himmeti
Niçe gizlüleri kişi âşikâr
İder fikr ile eyler ise şikâr
Ḳarîneyle her renci teşḫîṣ ḳıl
Bu-kez lâyıḳ olanı telḫîṣ ḳıl
Dimişdür Fulâṭun ḥakîm-i zamân
Ki her renci itmiş idi imtiḥân
Ḳamu gizlü rencüñ ‘alâmetleri
Gelüp yüzde bellü olısar varı
Eger ṣûreti ṣaru gözi ḳızıl
Ola her biri olmaya mu‘tedil
Hemân bil-kim anuñ bevâsiri var
Ḳo terk eyle anı bir ayruġa var
Eger dudaġı gözi içi bile
Ṣarara yereḳanı vardur bile
Eger şişe gözi ḳabaġı hemân
Sitiskâdurur renci bilgil ‘ayân
Ṭamarlar yoġın olsa gözler ḳızıl
Anı renc-i ṣar‘a delîl oldı bil
Eger gözlerin aça tiz tiz iñen
Dudaḳlarını daḫı deprediben
Hemîn mâlihülyâ delîlidürür
Kimüñ ‘aḳlı var ise bilidürür
Eger burnı egrise nâsûrı var
Anuñ gibiye eyleme i‘tibâr
Dökülse saçı ya saḳalı anuñ
Ḳalur dâ’-i ṣa‘lebde ḥâli anuñ
Ḳırâ’atdan emrâżı bildüñ hemîn
İşüñ gözlegil kim olasın emîn
Bu vech ile vechine ḳılsañ naẓar
Bu-kez cismidür zâhirâ . mu‘teber
Teninde saḳınġıl ki dâġ olmaya
Daḫı yir yirin ḳara aġ olmaya
Şu kim ḳarnı ya bögri şiş olur
Saḳın alma kim ṣoñra teşvîş olur
Bu-kez çünki gizlüce ‘illetleri
Araduñ bilindi yoġı hem varı
Gel imdi bu-kez âşikârelerin
Arayup bil anuñ-da yoġın varın
Diliyle kulaġın dilüñile ara
Ki işüñ ṣoñucı ilerü vara
Aġızla burın ḳoḳısın burnuna
Ṣorup bil ki ṣalmaya seni buña

262

Hem aġzında dişler dürüst olduġın
Ya mafṣalları cümle süst olduġın
Oñat gör ki maġbûn olmayasın
Hem andan bulasın göñül vâyesin
Ne-kim ḳul ḳaravaş ṣatun alasın
Dilersen-ki râḥat olup ḳalasın
Kişiler ḳapusından al cehd idüp
Göñülden olaruñ ile ‘ahd idüp
Aġın var iken itmegil i‘tibâr
Dil ögrenmişe almaġıl zînhâr
Anun-çün kim eclâfa ḳulluḳ iden
Bilimez gelen kimdürür ya giden
Eger türkemiş ise ḫod hûyını
Ḳomaz oynar ögrendügi oyunı
Gözüñ kızmış iken ḳaravaş ya ḳul
Ṣatun alma ṣoñra olursın melûl
Bir ayruḳ yire ṣarf ḳıl şehveti
Ki def‘ idesin gelicek âfeti

Esîri şunuñ gibi yirlerden al
Ki yadlu ola anda gördügi ḥâl
Gelüp sende ḫoşluḳ bulıncaḳ hemân
Dilemez ḳapuñdan gide bir zamân
Eger ḫoş dutandan alursañ anı
Ḳatı incidiser ṣoñ ucı seni
Meger sen de ġâyetde ḫoş dutasın
Ki andan birez ḫıdmeti utasın
Daḫı çoḳ ḳapu gezmişi alma sen
Ki şerrinden anuñ olasın esen
Anuñ-çün ki ol key perâkendedür
Egerçî-ki bu dem sañа bendedür
Şu ʿavret gibi kim çoġ erden ḳala
Anuñ gibiyi bî-naẓarlar ala
Ne alsañ gic al ṣatduġuñ tizce ṣat
Ya ḳul ya ḳaravaş ola yâḫud at
Şu ḳul kim her işüñde taḳṣîr ide
Ger evde ḳala yâḫu ḳayda gide
Añа renc iletme ki aṣṣısı yok
Ne deñlü dir iseñ ziyânları çoḳ
Ḫuṣûṣâ şu kim bir sözi bir kezin
Dimeklikde açmaya tizcek gözin
Anı ṣatmaġ ardınca olmaḳ gerek
Yirine bir ayruġın almaḳ gerek
Daḫı râżı olma ki ḳapuñdaġı
Ḳul u ḳaravaş varı ṭapuñdaġı
Biri birisine ḳarındaş ola
İçince el altından oynaş ola
Gerekdür ki ḳul atasın anasın
Efendiyi bile evin ḫânesin
Ḫalâyıḳcıdan saḳın alma esîr
Ḫuṣûṣâ ki türkelmiş ola ya pîr
Daḫı ṣatduġuñ ḳulı alma yine
Dilersen-ki aduñа ʿâḳıl dine
Dilersen ki dürlü belâdan esen
Olasın ḳatı munṣıf ol yâre sen
İşi ḥadd-i ṭâḳatca buyurıgör
Bu-kez buyruġ içinde hâ durı gör

Ḫâtime

Ḳaçan ḳul ḳaravaş evüñde ola
Evüñ dürlü niʿmetleri ile ṭola
Gerekdür ki ḳapuñda bislene at
Añа da idedurasın iltifât
Ki hep cânavarlar içinde şerîf
Şehenşâh olanlara olan ḥarîf
Hemân at imiş yigidüñ vâyesi
Bahâdırlıġ içinde ser-mâyesi
Pes anı beyân eylemeklig içün
Hüner ʿayb ne var dimeklik içün

263

Gelüp kırkbirinci olan babı ben
Yazup eyledüm feth-i ebvabı ben

BÂB-I ÇİHLÜYİKÜM ENDER ḪIRÎDEN-İ ESB ve MAʿRİFET-İ ÂN

Eger at alur iseñ iy nâm-dâr
Gerek kim olasın ḳatı hûş-yâr
Ki alduguñ at ola safña yarar
Begenüp duta göñlüñ anda ḳarâr
Ḳamu cânavarlardan atdur yigin
Eger ṣatun alursañ alġıl yigin
Şaḳınġıl bu yolda ġalaṭ eyleme
Oñacaḳ işüñi saḳaṭ eyleme
Ki hep cânavarlardan eşrefdür at
Yigitler ḳatında müşerrefdür at
Şerîf olduġ içün eti yinmedi
Ṣoñı ṭâhir oldı necis dinmedi
Didi ehl-i ḥikmet saḫun-dânları
Maʿânî diyârında sulṭânları
Cihân âdem ile müzeyyendürür
Bu mübhem degüldür muʿayyendürür
Erüñ at u ṭondur hemân zîneti
Gerek lâyıḳ ola ṭonına atı
At ile erüñi cevheri birdürür
Bilimez anı degmeler sırdurur
Ki ikisi-de pür-hünerdür ḳatı
Hünerlülere muʿteberdür ḳatı
Ere ata binmek mürüvvetdürür
Fütüvvet saḳınana ḳuvvetdürür
Dimiş defterinde Bedîʿ-i zamân
Nitekim Menâḳıbda Ṣadr-ı Cihân

Ki gizlüdürür atda ʿayb u hüner
Gerek saḳ ola anı bilmege er
Evet âdemînüñ geñez bulınur
Nesi var hüner ʿayb farḳ olınur
Anuñ-çün ki her âdemî de ʿazîz
İki nesne var andan olur temîz
Biri daʿvisidür biri maʿnisi
Yarar u yaramaz söze yaʿnisi
Dilin depredincek söz idüp beyân
Hüner ʿayb ne varsa olur ʿayân
Evet atda maʿnî var ancaḳ hemân
Neden biline yaḫşi mi ya yaman
Meger ṣûretinden biline ki at
Yaman mı ya yaḫşi mi eyde ṣıfât
Dimişdür ʿalâmâtın üstâdlar
Diyüp ben daḫı ideyim dâdlar

Güftâr Ender ʿAlâmât-ı Esbân

Atuñi dişi aġ u hem ince gerek
Aşaġa dudaġı irice gerek
Daḫı alnı yaṣṣı vü burnı yüce
Gerekdür ki issi degine üce
Ḳulaġı uzun ḳulaġı tozı düz
Olur ise her yirde aġarda yüz
Ḳulaġınuñi içi küşâde gerek
Yüce boyluluḳda ziyâde gerek
Birez boynı daḫı yoġınca ola
Evet buncuġı yiri ince ola
Daḫı duynaġı ḳara uzun gerek
Yilisi ḳıṣa şekli mevzûn gerek
Daḫı bögri göysi-y-ile giñi ola
Ki döye gereklü olınca yola
İri olsa kuyruġı ġâyet uzun
İrişmeye issine anuñi ḥüzûn
Gözi kirpügi ḫayası ḳarasın
Bulur iseñi almaḳlıġa varasın
Evet saġrısı yaṣṣı olmaḳ gerek
Yürürken ayaġın düz almaḳ gerek
Gerekdür ki hem yolda hüş-yâr ola
Süvâruñi işinden ḫaber-dâr ola
Bu evṣâfı kim söyledüm iy hümâm
Eger cemʿ olursa bir atda tamâm
Her işe ki dirsin yarar olısar
Neye depseñi ol râh-vâr olısar
Didüm çün şuña cümle endâmını
İşitdüñi nedür ḫâsını ʿâmını
Bu-kez diñle renginden añla ḫaber
Ki at bilmede olasın muʿteber
Ṭorı gerçi-kim binmege ḫûbdur
Daḫı yük götürmekde merġûbdur
Evet issi sovuḳ götürmez iñen
Deñe gör inanmaz iseñi baña sen
Añır[180] at ḫo ġâyetde olur żaʿîf
Ḫuṣûṣâ ki etsüzce ola naḥîf
Meger kim yürekde çoġ ola yaġı
Daḫı duynaġıyla eli ayaġı
Yilisiyle ḳuyruġı altı bile
Ḳara ola añа daḫı binile
Eger al atuñyilisi ḳuyruġı
Daḫı ḫayası iki ḳıç uyluġı
Gözi dudaġı bile olsa ḳara
Nireye ki ʿazm ider iseñi vara
Ḳara at olur ise yik-renk añа
Bahâ yoḳ cihânda ki kişi añа
Evet gözi ḳızıl gerekmez ki ol
Yavaşlıġ ile ilte her yire yol
Ḳızıl gözli dîvâne olur ḳatı
Yavuzluḳ olur dâyimâ ʿâdeti
Boz atuñi eyüsi az olur şehâ
Añа ṣayıcı olma artuḳ bahâ
Demürḳırda ġâlib eyüler olur
Ki anlar da ḫaylî hünerver olur
Yürügenlik ü çoḳ segirtmek gibi
Yavaşlıḳ daḫı ṭogru gitmek gibi
Ḫuṣûṣâ ki yilisile ḳuyruġı
Daḫı ḫayası iki ḳıç uylugı

[180] Bu "añır" kelimesinin "egir" şeklinde okunması da mümkündür.

Ḳara ola ġâyetde merġûbdur
Her işlerde binmeklige ḫûbdur
Yaramzdur abraşdan olġıl ırak
Ḫuṣûṣâ gözi duynaġı ola aḳ
Hem eblaḳ daḫı az bulınur eyi
Oyulġan olur görir ise neyi
Bu sözler ki dindi hünerler idi
Bilindi kimüñi yoḳ kimüñ var idi
Bu kez şimdi saña ʿayıbluları
Diyelüm anuñ-da belinsün varı
ʿAyıb var ki ṣûretde ẓâhir olur
Bilür kim ki ʿaḳl ile ḥâżır olur
ʿAyıb var ki bellü degül ṣûretâ
Kimesne bilisi irişmez ata
Bil imdi ki aʿmeşdür adı hemîn
Şol atuñ ki görmeye ol gündüzin
ʿAlâmet odur kim gözin dâyimâ
Açup başın egmeye görse yime
Daḫı gözlerinüñ bebegi ḳara
Olur kim yaşıllıḳda añа ḳara
Gice görmezüñ adı aʿşâdurur
Kişiler añа binse ḥâşâdurur
ʿAlâmet odur kim gice ayruġ at
Neden ḳorḳsa ol ḳorḳmaya dutma ṣat
Daḫı her ne yadlu yire kim ire
Süre issi anı yürüyivire
Saġır olan ata aṣamm oldı ad
Kim alsa olısar perîşân-nihâd
ʿAlâmet bu at kişnese anlara
Cevâbını virmeye şöyle vara

265

Ya depretmeye ḳulaġın bî-gümân
Yaḳîn ile bil-kim aṣamdur hemân
Solaḳ atuñ adına çep didiler
Anı çoḳ ḫaṭâya sebeb didiler
ʿAlâmet bu âḫûra çekseñ anı
Solaḳ bil sol ayaġın ilk başanı
Egerçi-ki aḥvel de maʿyûbdur
Mübârekdürür ḳatı merġûbdur
Saġ ayaġı aḳ olan erçel olur
Añа binmeyen kimse ekmel olur
Anuñ-çün ki key şûmdur binmege
Yaramaz ki bine ol ulu bege
Gözi gök olan adı azraḳdurur
Yaramazlıġ anda muḥaḳḳaḳdurur
Eger bir gözi gök olursa revâ
Ki beg bine seyrâna yaḫud ava
Ya miʿrab gözi aḳ olan atdurur
Kimüñ aklı varsa anı ṣatdurur
Hem aḫyef daḫı şûmdur almaġıl
Süvâr olup anuñ ile ḳalmaġıl
Bir eli bir ayaġı anuñ şehâ
Uzundur añа ṣayma hergiz bahâ
Bu-kez ḳuyruġı igri aʿzeldürür
Añа da binen kimse erçeldürür
Cemûḥ u şemûs ol ki ser-keş ola
Kim añа binerse müşevveş ola
Isırmaġ u depmek u bindürmemek
Anuñ ʿaybıdur heb gerekdür dimek
Eger zâġ-çeşm ise at kör olur
Anı ṣatun alan kişi ḫor olur
Biñi olursa daḫı anuñ gibi at
Bir at alġıl anuñ ḳamusını ṣat

Ḥikâyet

İşitdüm ki Meʾmun şehenşâh iken
Şehenşâh olanlara hem-râh iken
Anuñ ʿâdeti-y-idi nev-rûzda
Ḳonuḳluḳ iderdi o nev rûzda
Yine faṣl-ı nevrûz irişdi tamâm
Ḳonuḳluġına geldi hep ḫâṣ u ʿâm
Meger yundı çobanı nevrûz gün
Bilürdi ki anda olurdu dügün
Gelüben şehenşâha virdi selâm
Ki ardınca eyleye bir kaç kelâm
Didi bir beşâret ideyim sañа
Anuñ-çün ʿaṭâlar idesin bañа
Didi şeh digil ne beşâretdür ol
Görelüm ne söze işâretdür ol
Didi şâha coban ki iy şehriyâr
Ki ḥükmüñe maḥkûm olupdur diyâr
Beşâret ki biñi yunduñi uşbu zamân
Yine biñi ḳulın virdi ṣanma yalan

Evet bu ʿacebdür ki ḳulunlarufi
Bifi gözde bir oldılar bunlarufi
Ḳamu zâġ-çeşm oldı eksüksüzin
Diyem ṣanmaġıl safa eksük sözin
Sözin söyleyince küyermiş hemân
Buyurdı ki anufi emîr-i zamân
Götine yüz aġac vuralar tamâm
Bu kanda ki eyleyeler iḥtirâm
Dögülincek ol didi Meʾmûn-ı şâh
ʿÖzür ehline eyleyüp iştibâh
Revâ gördi bifi kör ḳulunı bafia
Beşâret diyüben ḳatumda afia
Anufi-çün yüz aġac ʿivaż virdüm uş
Ki anufi ile ḥâṭırı ola ḫoş
Pes afila ki şeb-kûr olurmuş hemîn
Her at zâg-çeşm olsa iy rükn-i dîn

266

Daḫı zâġ-çeşmüfi diyeyim safia
Ne ʿilletleri var düşesin ṭafia
Dehişdür rehişdür daḫısı şuḳâḳ
Baraṣdur suʿâl ile nehḍa ḫunâk
Cered nemle sertân melaḫla kiʿab
Daḫı intişâr ile hem inḳılâb
ʿUṣâṣ ile tesbîl ü mikṣârdur
Daḫı ḳabḳ uʿavn anda heb vardur
Bu defilü ʿuyûbı ki icmâl ile
Beyân itdüm işitdüfiüz âl ile
Eger cümle tafṣîl ideydüm kitâb
Muṭavvel olurdı uzanurdı bâb
Evet yaşluluḳ ʿayb olupdur ḳatı
Ki çoḳdur bulardan anufi âfeti
Anufi-çün ki her rence imkân var
Devâ eyleyeler bu derde yarar
Evet pîr olur ise yoḳ çâresi
Ki bir adım ilerürek varası
Eger at alursafi büyügini al
Ya ṭorı ola ya afiır yâḫu al
Ki er büyük olsa küçücük atı
Görenlere ḫor olısardur ḳatı
Daḫı bil şol at-kim hünerlü ola
Hünerlüliginde güherli ola

Anufi saġ eyegisi artuġ olur
Berâberse ġâlib hüner yoġ olur
Bu-kez her ne alsafi żıyâʿu ʿaḳâr
Ya ḳılsafi mevâşîyi sen iḫtiyâr
Şunufi gibisin al ki sen saġ iken
İçün içegüfi ṭoptolu yaġ iken
Yiyesin içesin bulup menfaʿat
Gide ṭarlıġufi bula ʿayşufi saʿat
Ölürsefi ḫo vârişlerüfi yiyeler
Senüfi cânufia ḫoş duʿâ diyeler

Ḫâtime

Çün evlendüfi aldufi bu emlâki heb
Gerek dostlar eyleyesin ṭaleb
Ki çoḳ dost dutmaḳ gerekdür kişi
Ki başa iledibilesin işi
Bu-kez ḳırḳikinci olan bâb uş
Anufi naẓmın itdüm oḳı gör ne ḫoş
Bil andan ki dostlıḳ nicesi olur
Ara yirde tertîbi anufi nolur

BÂB-I ÇİHLÜDÜVÜM ENDER DOST-I MUVÂFIḲ ve YİK-DİL GÜZİDEN

Diri olur insan biri birile
Ne mümkin ki ayrılıcaḳ dirile
Ḫuṣûṣâ muvâfıḳ olan dosta
Maḥabbetden içi ṭolan dosta
Ḳatı ihtiyâc oldı eydem nite
Eger ḳuvvet ile ṭabîʿat yite
Meveddet gözetmek ulu aṣldur
Furûʿufi ara yiri ne vaṣldur
Kimüfi aḳlı var dostlar idine
Dilerse ki ardınca ḫoş söz dine
Dimişdür bu maʿnîde ṭoġru kelâm
Cihân faḫri Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Reʾsü'l-ʿaḳli baʿde'l-îmân
teveddî ileʾn-nâs[181]

[181] "Aklın başı, îmandan sonra kendisini insanlara sevdirmektir."

Meger bir hakîme sûâl itdiler
Cevâb almaġa imtişâl itdiler
Ki ʿâḳıllara yiġ ḳarındaş mı
Yaḫud bi-riyâ dost yoldaş mı
Didi dost yigdür ḳarındaşdan
Ḫuṣûṣâ ḳarındaşı ḳulmaşdan
Evet dost olursa yoldaşlar
Biri birisine ḳarındaşlar

267

Be-ġâyet mübârek olur işleri
Bu-kez cerbe uġrayısar dişleri
Hele ḳalmaġıl dostsuz zînhâr
Ki bir niçe gün ḫoş geçe rûzigâr
Dimişler ki bî-dostlıḳ maʿnide
Hemân yoḳluġ imiş yoġ olan nide
Didi Sündübâd ol ḥakîm-i zamân
Ki andan şeref buldı ḥikmet hemân
Şu kimse ki ġâyetde ʿâḳıl ola
Daḫı faẓl u dânişde kâmil ola
Anufî dost-ı müşfiḳsüz olmaz işi
Gerek dost idine ʿâḳıl kişi
Anufî-çün ki her işde yâranlara
Ṭanışmaḳlıġ aṣlı nedür anlara
İşüñe şu rûşenlıġı vire ol
Ki yaġlar çırâġa virür anı bol
Daḫı şâh Firîdun ki sulṭân idi
Ḥakîm idi ġâyet ulu ḫân idi
Sarâyında yazdurmış altun ile
Ki tâ her ki göre oḳıya bile
Dimiş aṣṣılarufî nedür yigregi
Hemân dostluḳdur her işüñ begi
Şunuñla ki dânâ-yı kâmil ola
Maʿânî ṭabîʿatde ḥâṣıl ola
Ziyânlarun oldur ziyânı ḳatı
Ki nâ-dân ile ideler ṣoḥbeti
Daḫı dostsuz kimse gözsüz başa
Döner kim doḳınur aġaca taşa
Ḳılur dostı dost ârâste
Yiterʿâḳıla dost ana ata
Ḳamu nesne pîr olısardur hemân
Meger dostluḳdur ki ḳalur cüvân

Dimişdür Arasṭo dutıcı gerek
Cihândan saʿâdet utıcı gerek
İki nesne var ki göñülden ġamı
Giderür feraḥlıḳ virür her demi
Anufî birisi dostuñ yüzidür
İkincisi ʿaḳl ehlinüñ sözidür
Daḫı ʿâdet idinme her-câyılıḳ
Ki tâ gelmeye başuña vâylıḳ
Bugün idinüb dost yarın ḳoma
Göñülden anufî iḫtiyârın ḳoma
Ne deñlü ki cevr ü cefâsın anufî
Çeker iseñ artur vefâsın anufî
Menûçehr eydür ki uṣlu kişi
Oran ile yârine işler işi
Cefâsına ṣabr u vefâya bedel
İdüp dostluḳdan giderür ḫalel
Eyü yadlu niderse yârüñ sañа
Gerek iʿtibâr eyleyesin añа

Rubâʿî

Zâr itse seni yârüñ âzâr ideyim dime
Ayrılup anı senden bî-zâr ideyim dime
İḳrâr ile evvelden yâr olduñ ise âḫir
Zaḫmına vire merhem inkâr ideyim dime

Rubâʿi-i Âḫar

Az nesne-y-içün dostdan ayrılmaġıl i dost
Çoḳ ḥasret ile yâre cefâ ḳılmaġıl i dost
Ol nân ü nemek kim senüñ ile yimişüzdür
Bir zerre-y-içün anı hebâ ḳılmaġıl i dost

Ferîdun sarâyında yaza ḳomış
Anı taşa tîġ ile ḳaza ḳomış
Ki taḳṣîr içün dostdan dûrluḳ
Daḫı dost bulmaġa maġrûrluk
ʿAḳılsuzlıġun oldı ser-mâyesi
İdene irişmez göñül vâyesi
Kişi dost olıncaġaz bir yada
Ziyân aṣṣı gözetmeye arada
Şu kim gözleyüp aṣṣı-y-ile ziyân
Ola dost düşmen olısar hemân

268

Dahı bir bu kim ḳamu ʿaybuñı bilür
Varur düşmenüñe mesâvî ḳılur
Eger kimseyi yâr idinseñ yiñi
Elüñde gerek eski yârüñ yiñi
Ki tâ dostuñ çoḳ bulına senüñ
Bu-kez az ola dünyede düşmenüñ
Dimişler ki yâri muvâfıḳ olan
Ḫuṣûṣâ ki ʿahdinde ṣâdıḳ olan
Ḥarîfine genc-i girân-mâyedür
Zi-ser-mâye-kim cânlara vâyedür
Ne ġam şâdi görseñ ḳıġır dostı
Ki bâḳî ḳala arada dostî
Her işüñde eylükler it aña sen
Ki ol seni sen-de anı añasen
Çün ol sende dâyim mürüvvet göre
Ṣafî dost olmaġa himmet göre
Senüñle göñül bir ider lâ-cerem
Sen aña o saña olur muḥterem
Sikender'den aṣḥâbı ṣordı ki sen
Bu az yaşda dutduñ cihânı neden
Didi kim iki nesneden dutmışam
Cihânuñ saʿâdetlerin utmışam
Biri bu ki luṭf ile düşmenleri
Muṭīʿ eylemişem baña anları
Biri dahı oldur ki ʿahde vefâ
İder idüm andan bulurdum ṣafâ
İki dostdan key ḥaẕer eylegil
Ḳatı dikḳat ile naẓar eylegil
Şu kim dost ola düşmenüñile senüñ
Senüñ ile dostluġı yoḳdur anuñ
Yaḫud dostuñ ile düşmen ola
Çekişe ara yirde sen ben ola
Vefâ yoḳ ikide hergiz saña
Gerek ḳakı gerek duʿâ ḳıl baña
Kerem idüben eylegil iḫtirâz
Şunuñ gibiden kim saḳınmaya râz
Dahı bî-bahâne şikâyet ide
Seni vara ḫalḳa hikâyet ide
Ṭamaʿdur anuñ dostlıġına sebeb
Iraḳ olġıl andan sen iy luṭf-ı Rab

Kamı-y-içün arḳa bir eyleyeni ṣanma kim
Dost oluban saña yâr u ḳarındaş ola
Azıġuñ-çün saña hem-reh olupdur heman
Dükenicek azıġuñ ṣanma ki yoldaş ola
Evet bir dahı söz diyeyim işit
Çırâġını fehmüñ göñülden ışıt
Gerek yadlular u eyüler ile
Ki dost olasın her ikiyle bile
Eyülere dostluḳ göñülden gerek
Evet yadlular ile dilden gerek
Ki her ikisi dost ola saña
Bu-kez çoḳ duʿâlar idesin baña
Ki yadlu da bir gün gereklü olur
Eger düşmen iseñ bilürsin nolur
ʿAḳılsuzlara dost olma saḳın
Dilerseñ eyülere olmaḳ yaḳın
Ki yig düşmen olduġu ʿaḳl ehlinüñ
Sözi söylemeklikde naḳl ehlinüñ
ʿAḳılsuz kişi saña yâr olmadan
Diyeyim eger eydür iseñ neden
Anuñ-çün ki Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Bu maʿnîde yâd eylemişdür kelâm
ʿAdâvetü'l-ʿâḳıli ḫayrun
min ṣadâḳati'l-câhil[182]
Bu sözüñ işit imdi tenvîrini
Ya tevcîh ü taḳrîr ü taḥrîrini
Dimişdür ulular cihânda kişi
Şu vaḳtin başa iltiser her işi

269

Ki dört ḫaṣlet anda olan kimseyi
Gerek dost idine olasın eyi
Biri ʿaḳldur ʿâḳıla dost ol
Ki Ḥaḳ'dan yaña bulasın ṭoġru yol
Çün aḥmaḳ kişi ṣoḥbetinden saña
Ḫayır yoḳ yüreşmegil andan yaña
Anuñ-çün ki aḥmaḳ dilese ki tâ
Eyülikler eyleye bir dosta

182 "Akıllının düşmanlığı, cahilin dostluğundan iyidir."

Aña cehl yüzinden iḳdâm ider
Eger bişmiş ise anı ḫâm ider
Bu-kez nefʿi ḍarrından eksük olur
Hemân ol daḫı saña bir yük olur
Eger ʿâḳıl olursa düşmen safïa
Gerek key muḳayyed olasın afïa
Her işde seni cüst ü çâlâk ider
Daḫı zihnüñi açuban pâk ider
Hemîn câhil aḥmaḳ ikisi-de bir
Gerek yigid olsun gerek ise pîr
Pes añla ki düşmenligi âḳıluñi
Her işlerde ʿaḳl ile key kâmilüñi
Yig ol câhilüñi dostı olmadan
Didüm işde vechin işitdüñi neden
İkinci gerekdür eyü ḫulḳ ara
Ki hem-dem olıbile her mih-tere
Eyü ḫulḳı olana yâr olıgör
Hemîşe saʿâdetde var olıgör
Ki bed-ḫû olan kimse bed-baḫt olur
Daḫı sözde vü yüzde key saḫt olur
Hemân göñli dönincek anuñ ʿamû
Duz etmek ne-kim var unıdur ḳamu
Üçüncisi oldur ki ola selîm
Ki dostluġı senüñle ḳala delim
Daḫı ehl-i insâf olmaḳ gerek
İçi ṭaşı hem sâf olmaḳ gerek
Dimişler her âdem ki ola daġal
Anuñ ile yâr olma irer ḫalel
Şu kim tîz ü zâlim-nihâd ola ol
Aña dost olmaġ içün varma yol
Ki hergiz kimesneye andan vefâ
İrişmez irişür evet çok cefâ
O dördünci ḫaṣlet budur kim safïa
Kimi dost kılsañ naẓar ḳıl aña
Gerek göñli ıṣlâḥa râġıb ola
Ḳoya şerr işi ḫayra ṭâlib ola
Meʿâşî de işlerse ıṣrâr ile
Koy' inkârı işleye iḳrâr ile
Daḫı Tañrı'dan ḳorḳar olmaḳ gerek
Ki tâ dostluḳda ola yigrek
Anuñ-çün ki ḳorḳmasa er Tañrı'dan
Ḳayırmasa ol bî-haber Tañrı'dan
Mutʿ olma itme aña iʿtimâd
Ki muḥkem ola sendeki iʿtikad
Nitekim Kelâm-ı Ḳadîm'inde Ḥaḳ
Buyurdı bu maʿnîde ḫalḳa sebaḳ
Velâ tuṭiʿ men aġfelnâ ḳalbehu
ʿan ẕikrinâ ve't-tebeʿa hevâhu[183]
Bu dört ḫaṣleti kimde kim bulasın
Gerekdür ki anuñla yâr olasın
Eger dördüni câmiʿin bulmasañ
Birisi olanın dut olma uṣañ
İki vaḳt ile bildiler âdemi
Ki andan vefâ bulısar hem-demi
Biri yârinüñ eli tar olıcaḳ
Evet kendünüñ mâli var olıcaḳ
Dirîġ itmeyen nesnesin yârdan
Yarar dost olmaġa ışrârdan
İkinci bu kim dostuñ başına
Ser-encâm irişince yoldaşına

270

Yüzin dostdan çevürmez ise
Dönüb arḳasın aña durmaz ise
Odur yâr-i ṣâdıḳ ḳoma etegin
Göñül taḫtınuñ anı eyle begin
Diriken idüñi dostluḳ ḫalḳ ile
Biriken bu cân geydügi delḳ ile
Beden cânsuz olıncaġaz bir cemâd
Olur ḳalmaz aña daḫı iʿtimâd

Ḥikâyet

Zamânında Buḳraṭ'a ḥükm itdiler
Ẓulüm ehlinüñ yolına gitdiler
Didiler büte ṭap ya öldürürüz
Ki bu demde ol ḳaṣd ile dururuz
Didi ben o bir Ṣâniʿa ṭaparam
Saʿâdet ṭopın aradan ḳaparam
Cemâda ne diyüp ṭapayım dimiş
Ki ṭûṭi gibi gör ne şekker yimiş

---

183 "Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."(Kehf, 18/28)

Cemâda tapan kimse aḥmaḳdurur
Ki bî-ʿaḳl idügi muḥaḳḳaḳdurur
Ḳatı geldi(sözler)didügi bege
Ḳaḳıyup anı virdi öldürmege
Elin ardına bend iderler idi
Siyâset yirine giderler idi
Dönüb ṣordı Buḳraṭ'a şâkirdleri
Ki aġlarlar idi yanınca varı
Didiler ki üstâdumuzsın seni
Nirede gömelüm mekânuñ ḳanı
Didi nirde ister iseñüz beni
Gömüñi nideler cânsuz olsa teni
Ki bir cîfedür ḳaldı ancaḳ hemân
Gerek küllüge bıraġuñi ol zamân
Gerek gül-sitânda ḳofuz fâyide
Yoġ andan ki câna ire ʿâyide
Pes añila ki cânsuz ḳalınca beden
İşe yaramaz kim işitdüñi neden
Evet çünki cânuñi libâsıdur ol
Ya Ḥaḳḳa muṭîʿ ü ya ʿâsîdür ol
Gerek dirilerden ki câna kerem
İdüp dutalar cismini muḥterem
Ki her kişi vaḳtiyle ölse gerek
Yir altında ṭoprak olsa gerek
Daḫı bil-ki dostluḳ miyâne gerek
Miyâne olan işi câna gerek
Ümîẕüñi ḳoma dost üstine heb
Ki düşmenlige ol düşiser sebeb
Daḫı dosta eyleyüp iʿtimâd
İşüñide saḳın olma ġâfil-nihâd
Saḳın kimsei dost-ı ṣâdıḳ ṣanub
Senüñi her işüñe muvâfıḳ ṣanub
Şu sözi di kim senden ayrılsa ol
Bir ıyruḳ kişiye daḫı dutsa yol
Varup sırruñı añа fâş itmeye
Bu-kez baġruñı ġam-ḫırâş itmeye

Rubâʿî

Şol kimsene kim sañа o bâri ḳıla rûşen
Cengüñide senüñi ola ya ḳalḳan yaḫu cevşen
Râzuñi dime anuñi gibi yâre ḥaẕer eyle
Şâyed ki sañа bir gün ola kim ola düşmen

Dahı bil-ki dostlar biri birine
Yarasa bilincek biri biri ne
Gerekdür ki on dürlü ḥaḳ her biri
Riʿâyet ḳıla olduġunca diri
Biri ol ki mâlinden îṯâr ide
Şu ḳaṣda ki dostluḳ yolına gide
Dirîġ itmeye mâlini yârdan
Saḳına ki görmeye aġyârdan
Ki bu mertebe key uludur ulu
İden kişiler oldılar baḫtulu

271

Ḫüẕâ-yı Teʿâlâ Kelâm'ında uş
Nice añdı gör anları oḳı ḫoş
Ve yûṯirûne ʿalâ enfüsihim
velev kâne bihim ḫaṣâṣa[184]
Evet ḳaçġıl isrâf u tebzîrden
Nitekim ḳaçarlardı taḳtîrden
Ki ḥaḳ Tañrı müsrifleri sevmedi
Eyülüge irmez bularuñi adı
Velâ tusrifû innehu lâ yuḥibbü'l-müsrifîn[185]
Mübeẕẕir olanlara şeyṭân didi
Görüñi ḳullarınuñi ne ḳaydın yidi
İnne'l-mübeẕẕirîne kânû iḫvâne'ş-şeyâṭîn[186]
İkinci bu kim dostuñi ḳaydını
Yiyesin bula dostuñi ḳaydını
Ne-kim var ise cümle ḥâcâtına
Geñez güç ne varsa mühimmâtına
Gelüp daḫı ol yardım istemedin
Benüm ḳaydumı yiyivir dimedin
Añа yardım itmege meşġûl ola
Ki dostlar arasında maḳbûl ola

---

184 "Kendileri zaruret içinde bulunanlar bile onları kendilerine tercih ederler" (Haşr, 59/9)

185 "İsraf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez." (A'râf 7/31)

186 "Saçıp savuranlar, şeytanların dostlarıdır." (İsra, 17/27)

Gönül hoşlığıyla güleç yüz ile
Dürişe yolına biñi ü yüz ile
Üçünci bu ḥaḳḳında her birinüñ
Ḫayır söyleye ölinüñi dirinüñ
Biri birinüñ ʿaybın örte tamâm
Ki bilmeyeler ḥâlini ḫâs u ʿâm
Dahı dostluġuñi her ne şartı ki var
Göñülden gerek eyleye iʿtibâr
Ḥużûrında her nice saḳlar ise
Ger anuñi ile ṣıdḳ ile yâr ise
Yine ġaybetinde rʿâyet ḳıla
Hem özine bu işi ʿâdet ḳıla
O dördünci bu kim kişi kişiyi
Ya er eri yaḫud dişi kişiyi
Sevincek gerekdür ki iẓhâr ide
Anı kendü kendözine yâr ide
Anuñi-çün ki Aḥmed ʿAleyhi's-selâm
Bu maʿnîde yâd eylemişdür kelâm
İẕâ eḥabbe eḥadüküm
eḫâhu felyuḫbirahu[187]
Bişinci bu kim dostına kişi
Hemîşe ḳulavuzlaya ḫayr işi
Ki ḫayra delâlet iden işleyen
Gibidür ki Aḥmeddür anı diyen
E'd-dâllü ʿale'l-ḫayri kefâʿilihi[188]
Pes altıncı oldur ki yârinden er
Ne-kim görse ḫayr umduġı yirde şer
Geçe ʿafv ide anı añmaya hiç
Ki dostluḳ ara yirde olmaya piç
Eger şerʿa lâyıḳ degül işlerin
Görürseñ o yârüñ ne defîlü varın
Nevâhîden itmedügin imtinâʿ
Evâmirden itdügine ıṭṭlâʿ
İrişürse sañа yararı budur
Göñüller bulacaḳ karârı budur
Ki dostluġını kesmeyesin anuñi
Vara dostuñi iken ola düşmenüñi
Evet yigrek oldur ki pend idesin
Naṣîḥatcılar yolına gidesin

Ḥikâyet

Meger bir ulu zâhidüñ bir kişi
Ḳatı yâri-y-imiş işitdüm kişi
Egerçî ki dostluḳ sık imiş ḳatı
Evet ol kişi fâsıḳ imiş ḳatı

272

Gelüp zâhide söylemişler ki sen
Fülân ile dostluḳ idersin neden
O ḫod maʿṣıyetler idicidürür
Maʿâṣî yolına gidicidürür
Dimiş anuñi içün ki tâ varıraḳ
Bu dostluk riyâdan olıncaḳ ıraḳ
Ḳamu maʿṣiyetden ḫalâs eyleyem
Bu-kez ʿâm iken anı ḫâṣ eyleyem
Yidinci bu kim kişi dostlarını
Ḫayırla duʿâdan añа varını
Ki ġâyib duʿâsı geçer ġâyibe
Ḥadîs uş yaḳîn virmege râyibe
Duʿâ ü'l-ġâyibi fî ḥaḳḳi'l-ġâyib
mesmûʿun[189]
Sekizinci oldur ki kim yâr ise
Unutmaya yârin vefâ-dâr ise
Süre ṣıdḳ ile dostluġın her biri
Nitekim olalar cihânda diri
Ölürlerse dostluḳ oġullarına
Ḳala soñra mîrâṣ ola varına
Nitekim buyurdı Resûl-i İlâh
Ki oldur iki ʿâlem içinde şâh
Ḳâle'n-Nebiyyi ʿAleyhi's-selâm
el-ḥubbu yetevâreṣ[190]
Ṭoḳuzuncı ol kim tekellüfleri
Götüre aradan taṣallüfleri

---

187 "Biriniz bir kardeşini severse, bunu ona haber versin."

188 "Bir hayra delâlet eden onu yapan gibidir."

189 "Gaibin (hazırda olmayan kimsenin) gaib hakkındaki duası dinlenir (makbûldür)."

190 Hz. Peygamber (A.S.) buyurdu ki; "Sevgi, birisinden diğerine irsen geçicidir."

Tekellüf ara yirde key şûm olur
Kim aña uyar ise maḥrûm olur
Taṣallüf ḫo lâf-ı maḥabbetdürür
Ki dostluḳda iẓhâr-ı himmetdürür
Bir iki kez anı da itmek gerek
Bu-kez terk idüp anı gitmek gerek
Onuncı bu dâyim şu ẓannı ide
Hemîşe bu ẓannuñ yolına gide
Ki dostluḳ ḥuḳûḳında ḳâṣırdurur
Egerçi ki her işde fâṣırdurur
Bu on ḥaḳḳı her kim riʿâyet ḳıla
Naṣîbini Ḥaḳ'dan ʿinâyet ḳıla
Saʿâdet anuñ iledür lâ-cerem
Odur pür-kerem hem odur muḥterem
Eger yoḳsul olur iseñ fâriġ ol
Ki bây ile dost olmaġa sürme yol
Evet dost idinse yoḳsulı bây
Yarar eylük eylemek içün kolay
Saḳın kîne-dârı idinme ḥarîf
Dilerseñ ki ḥâluñ görine laṭîf
Ki andan vefâ gelmeyiserdürür
Kim eydür cefâ gelmeyiserdürür

Ḫâtime

Budur dôsıtân ḥaḳḳına dâsitân
Ki ḳıldum maʿânîyi anda beyân
Gerekdür ki düşmenligüñ ḥâlini
Diyem bileler cümle aḥvâlini
Anuñçündürür ḳırḳüçüncide ben
Anuñ nazmın itdüm oḳı imdi sen

BÂB-I ÇİHLİSİVÜM ENDER ENDİŞE KERDEN EZ-DÜŞMENÂN

Dürüşgil ki düşmen ḳazanmayasın
Bu düşmenlik odına yanmayasın
Anuñ-çün ki ġâyet ḫaṭarludur ol
Ki andan belâlar irer câna bol
Ḫuṣûṣâiki şâhuñ arasına
Düşe her biri ya sıya ya sına
Cihân fitne ṭolar yig aluyı yir
Eger ṭaġa uġrarsa eyleye yir
Biri birinüñ mülkine mâline
Dahı nefsine cümle aḥvâline

273

Taṣaddî taʿarruż iderler tamâm
Yavuz ḳaṣda uyub giderler tamâm
Pes añla ki bu iş ḫaṭar-nâk imiş
Kim işlerse her demde ġam-nâk imiş
Dimişdür ulular ʿadâvet eri
İder şerri ḫayr işden olur berî
Lâzım budur düşmen olmaḳlıġa
Ara yirde söz ben sen olmaḳlıġa
Ḥased ideler biri birisine
Dileye gire biri biri sine
Ḥased ḫod yiyüp ḫayrı şer arturur
Evet dostluġ âdemde fer arturur
Nitekim Muḥammed ʿAleyhi'sselâm
Dimişdür bu maʿnîde rûşen kelâm
El-ḥasedü ye'külü'l-ḥasenâti
kemâ ye'külü'n-nâru'l-ḥaṭab[191]
Evet vâcib oldur ki ʿâḳıl olan
Hünerler ṭabîʿatde kâmil olan
Bile düşmen olmaḳ neden ṭoġduġın
Şoñ ucı ikiden birin boġduġın
Dahı bile kim düşmen ile nice
İde dirligi kendü gündüz gice
Dimişdür meşâhiri ʿaḳl ehlinüñ
Dahı ʿilm-i ḥikmetde naḳl ehlinüñ
Ki dörd nesnedür aṣlı düşmenligüñ
Saḳınġıl gerekse saña senligüñ
Birisi ṭamaʿdur ikinci cefâ
Ne mümkin ki düşmenlig ide vefâ
Üçüncisi nevmîd ḳılmaḳdurur
Şunı kim ümîde anı baḳdurur
Ki dördünci serd söylemeklikdürür
Göñül istemez söz dimeklikdürür
Egerçi ki ḥaḳ söze ise dahı ol
Gerek luṭf ile dimege duta yol

---

191 "Haset (kıskançlık), ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer." (Sahîh-i Müslim c.4, sh.2001)

Yavuzluḳdan artmaz kimesne bilüñ
Eyülügüñ endîşesini ḳıluñ
Dahı bil-ki düşmenler ile kişi
Nicesi dirile ki oña işi
Anuñ-çün ki her dem kişi furṣatı
Bulımaz ide düşmene âfeti
Yine her zamân el irişmez ki er
İrişdüre düşmenlerine żarar
Anı vâcib oldur ki yâd idevüz
İşideni rûşen-nihâd idevüz
Gerekmez ki bir düşmenüñ ʿahdine
Senüñ ile dost olmaġa cehdine
İnanuban eyleyesin iʿtimâd
Çupâ ya pişâsın ṣanuban ʿimâd
Gerek ʿâḳıl âdem ki ṣâhib-naẓar
Ola eyleye düşmeninden ḥaẕer
Saḳın düşmenüñ ṭatlu sözine sen
İnanma belâsından olġıl esen
Anuñ-çün ki düşmenlik iden için
Bozar âdemîniñ ṭaşın hem için
Ki Yunanilerden rivâyet budur
Dutan kişilere hidâyet budur
Şu düşmen ki düşmenligini nihân
İder itmedin âşikâr imtiḥân
Dahı zâhirâ çerb ü şîrîn sözin
Yidürür kişiye ki örte gözin
Eşerde ziyâdedür andan ki er
Anuñ bile düşmenliginden ḫaber
Egerçîki ḳuvvetli-y-ise dahı
Yavuzluġa niyyetli-y-ise dahı
ʿArab da bu maʿnîde vurdu meṣel
Ki oḳıyan anuñla ide ʿamel
Şerrü'l-aʿdâ'i aḫfâhüm mekîde[192]

274

Rubâʿî

Nice eylük ki düşmen ide safïa
Anı yavuzluġ añla ṭapma añа

8185 Düşmenüñ şekkerini zehr añla
Luṭf u mihrini ʿayn-ı ḳahr añla
Ki Şervîn-i Ḳarîn dimişdür ki er
Gerekdür ki düşmenden ide ḥaẕer
Anuñ ġarre olmaya güftârına
Bugünki işin ḳomaya yârına
Ki düşmen ne mümkin ki düşmenligi
Ḳoya maḥv ide senligi benligi
Evet furṣata muntaẓırdur hemân
Ki düşmenligin bildüre ol zamân

Rubâʿî

Her kîne ki göñlinde erüñ yir idine ol
Mümkin degüle çıkmaġ içün bulıbile yol
Eski ṣanuban düşmenüñ umma vefâsın
Lîkin umadur irişiser cevr ü cefâ bol

Fulâṭûn dimişdür ki düşmenden er
Şu vaḳtin ḳatı ḳorḳa uma żarar
Ki ẓann ile andan ḳayırmamaga
Ḥabersüz iken düşiriser aġa
Ne deñlü ki düşmen mudârâ ide
Senüñ ile dostluḳ yolına gide
Saḳın ġâfil olma ḥaẕer eylegil
Gice gündüz añа naẓar eylegil

Rubâʿi

Düşmen ki fiʿli zişt ola vü sözi ḫub ola
Ṣanma söziyle maḳṣadı ṣayd-ı ḳulûb ola
Ol bir baḳırdır altını yaldızlanubdurur
Ṭaşında ʿaybı yoḳsa pür-ʿuyûb ola

Yine ol Fulâṭûn dimişdür ki er
Dilerse her işe ola muʿteber
Kesemedügi eli öpmek gerek
Bu işe evet yüregi bek gerek
Anuñ-çün ki yumuşaḳlıġıla kişi
Gereginee başa iledür işi
Evet saḫtlıġ-ıla başarmaya hiç
Gerek ise ir duta gerekse giç

Rubâʿî

[192] "Düşmanların (en) kötüsü, hîlesi en gizli olanlarıdır."

Yavaşlıġ-ıla niçe yavuzlar dutulupdur
Yavuzlıġıla anca kişiler utulupdur
Her kim-ki mudârâ ile işlemez işini
Cehl odına ol kimse düşüben ütülüpdür

Eger sañа düşmenden âzâr ire
Ol âzârdan göñülüne zâr ire
Anuñ intiḳâmın idemeyesin
Göñül vâyesine gidemeyesin
Ḳoġul sen zamâne ider intiḳâm
Anuñla göñülden gider intiḳâm
Sañа itdüginüñ cezâsın vire
Zamâne anı daḫı vura yire
Eger kimesne yavuzluk iderse sañа i yâr
Ḳoġul zamâne senüñ-çün ki ola kîne-güzâr
Melûl olma göñülden gider küdûretüñi
Ṣafâya düş ki uyur baḫtun olısar bîdâr
İki kimseden ġâyet it iḥtirâz
Göñülden saḳın virme añlara râz
Bir ol düşmenüñden ki senden ḳavî
Oluban yaḳınunda ola evi
İkinci şu bir yâr-i ġaddârdan
Ki varın dirîġ eyleye yârdan
Ḳaçan düşmenüñe bulasın ẓafer
Dilerseñ ola ol ẓafer muʿteber
Ögünme saḳın eyleme iftiḫâr
Ki tâ ol ẓafer çok bula iʿtibâr
Bu endîşei ḳıl ki Tañrı añа
Ẓafer virse ol ḳılsa cevri sañа
Anuñ cevri sañа gelür-midi ḫoş
Eger ḳarşuña itse âġûş u nûş
Nitekim büyük düşmenüñden ḫaẕer
İdersin dilersin Ḫüẕâdan ẓafer

275

Gerek küçüginden daḫı bî-gümân
Ḫaẕer eyleyesin ḳatı her zamân
Ḫuṣûṣâ ki şâhenşeh olan kişi
Gerek iḥtiyâṭ ile ide işi
Ne defîlü ki ḫaṣmı kiçiyse şâh
Ululuġına eylemesin penâh

Kılıç iki yüzlü olur nâ-geh-ân
Yüzin döndürür fitne ṭolar cihân
Kiçi düşmenini be-ġâyet ulu
Bilen kimse olur imiş baḫtulu
Be-her ḥâl düşmenden olma emîn
Ki devlet bu-y-imiş cihânda hemîn
Ḫuṣûṣâ ki evde ola düşmenüñ
Gerek kim ḫaẕer ola işüñ senüñ
Anuñ-çün ki ev düşmeni hâlüñi
Bilür żabṭ ider cümle aḥvâlüñi
Evet yâd ise düşmenüñ bilimez
Ne ḥâlüñ var endîşesin ḳılımaz
Ulular dimişler ki düşmenlere
Yaḳın olduġı ʿâḳıluñ anlara
Delîl oldı bî-çâre olduġına
Ciger ṭopṭolu yâre olduġına
Dürüş dostı çok ḳazan kim senüñ
İñen az ola dünyada düşmenüñ
Kimüñ yâri çoḳ düşmeni az ola
Anuñ devleti baḫta hem-râz ola

Rubâʿî

Biñ dostuñ cemʿ olduġn bir düşmen ider târ ü mâr
Düşmen ḳazanmaḳ şûm olur sen dostlar ḳıl iḫtiyâr
Bir ḫor düşmen şerrini biñ dost defʿeyleyimez
Her kim ʿazîz olmaḳ diler dostlara ḳılsun ʿtibâr

Şu düşmen ki senden ḳavîraḳ ola
Ya koñşuñi düşe ya evʾ ıraḳ ola
Saḳın ḳarşılaşma lecâc eyleme
Anı ṭoḳ idüp seni ne eyleme
Şu küçük ki büyüge düşmen ola
Ara yirde ẓâhirde sen ben ola
Yüzin ḳoyı düşe durı gelmeye
Durı gelmege ḳuvveti ḳalmaya
Ḳaçan düşmenüñi zebûn idesin
Seni fâyiḳ u anı dûn idesin
Emân isteye vir mürüvvet ḳılup
Zebûn olduġın sañа ḳuvvet bilüp
Ġanîmetdür anuñ zebûn olduġı
Senüñden anuñ baḫtı dûn olduġı

Ki Yunanilerden rivâyet budur
Söz añlayana ulu âyet budur
Dimişler ölümden beter düşmenüñ
Zebûn olduġıdur ḳatuñda senüñ
Saḳın düşmenüñ ölse şâd olmaġıl
Ḳoġıl ẓulmi zâlim-nihâd olmaġıl
Egerçî dimişler ki düşmenlerüñ
Ġanîmetdürür öldügi anlaruñ
Anuñ-çün ki her diri ölse gerek
Ḳalem eyle çalındı nolsa gerek
Hep eczâ-yı ʿâlem müsâfirdürür
Ya azuġı azdur ya vâfirdürür
Dükenmez azıḳ aslı îmân imiş
Furûʿı anuñ luṭf u iḥsân imiş
Eyülükdürür câna yoldaş olan
Öñince gidüp bir ulu baş olan
Bu mâl ü bu niʿmet ḳalısardurur
Soñunda ḳalanlar alısardurur
ʿAḳılsuz kişi-y-ile şirrîrden
Iraġ oluñuz ikiden birden
Ḳamu ḫalḳa merdümlik eyleyigör
Ki rûşen olıbile cânuña gor
Ḳaḳısañ yudunmaġ ile defʿ ḳıl
Ḳaḳımaḳlıġuñ şerrini refʿ ḳıl

276

Budur enbiyâ evliyâ ḫaṣleti
Bunuñ âdeme nefʿi çoḳdur ḳatı
Nitekim Ḫüẕâ-yı Kerîm ü Ġanî
Kelâm-ı Kadîm'inde añdı anı
Ve'l-kâẓimîne'l-ġayẓa ve'l-ʿâfîne ʿani'n-nâs. Vallâhu yuḥibbü'l-muḥsinîn[193]
Dahı bil ki nâ-geh düşüp ittifâḳ
Eser eyleyüp ortadaġı nifâḳ
Senüñ düşmen üstüñe ġâlib ola
Helâk eylemeklige ṭâlib ola
Ḳaçup ḳurtılıbilmeñ erlikdürür
Hem erlikde key muʿteberlikdürür
Mehâlikden eller çeküñ didi Ḥaḳ
Yiter dutabilen kişiye sebaḳ
Velâ tulḳû bi-eydîküm ile't-tehlüke[194]
Bu vâcibdürür ṭâḳati irmese
Ẓafer irüben furṣat el virmese
Gerek her kişi düşmeninden ḳaça
Ḳaçacak yol elden gelürse aça
Nitekim Ḫüẕâ-yı Raḥîm ü Ġanî
Kelâm-ı Ḳadîm'inde añdı anı
Ki Firʿavna'a Mûsî didügin bize
Ḫaber virdi biz de diyelüm size
Fefertü minküm lemmâ ḫiftüküm[195]
Bu maʿnîde hem yâd idüpdür kelâm
Cihân Faḫri Aḥmed ʿaleyhi's-selâm
El-firâru mimmâ lâ yutâḳu min seneni'l-murselîn[196]
Fenâ Ḫusrev eydür şu kimse ki ol
Diler düşmenine ẓafer bula yol
Gerekdür ki vaḳtiyle ceng eyleye
Ki tâ düşmeni zâr u deng eyleye
Evet cengi bî-vaḳt iden kimsene
Silâhın eliyle virür düşmene
Ne küçük iş olsa büyük biligör
Ne kim añа lâyıḳ ola ḳılıgör
Hem ol Erdeşîr-i ḥakîm-i zamân
Ki ḳılmış idi her işi imtiḥân
Dimiş kim her işde ṣabır atına
Süvâr oluban var ʿaḳıl ḳatına
Çoġ işde nitekim kişi iḥtiyât
İder tâ kim ġam gide ire nişât
Az işde dahı çoġ dürüşmek gerek
Kime devlet ile görüşmek gerek
Mudârâ gerek kim hep işler oña
Nazar olına anda öñe soña

Ḥikâyet

193 "Öfkelerini yutarlar ve insanları afvederler. Allah güzel davranışta bulunanları sever." (Al-i İmran, 3/134)

194 "Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (Bakara, 2/195)

195 "Sizden korkunca aranızdan kaçtım." (Şuara, 26/21)

196 "Güç yetirilemeyenden kaçmak, peygamberlerin sünnetlerindendir."

İşitdüm ki bir ḳartala ittifâḳ
Düşüben deniz ḳatı olmuş turaḳ
Hemîşe şikâr idüben yir imiş
Ṣofında Ḫüẕâ'ya şükür dir imiş
Meger anı bir tilki teftîş ider
Bu teftîşi kendüsine iş ider
Bilür ḳartaluñ av idügin işi
Evet bile yemege yoḳdur işi
Girür tilki gurda yatur busıya
Ki ḳartal gelincek çıḳa bu sıya
Ne getürse ḳartal aluban ḳaça
Vara bîşeler arasına geçe
Hemîşe bu resm ile üstin vura
Zamân ile anda dirile dura
Hele vardı ḳartal şikâr eyledi
Nihân rızḳını âşikâr eyledi
Hemân geldi ḳartal otuıdı yire
Ki nefsi dilegi ne-y-ise vire

277

Çıḳa geldi tilki revân bîşeden
Beliñletdi anı bu endîşeden
Ne getürdi-y-ise alup ḳaçdı heb
Bunı ḳıldı düşmenligine sebep
Niçe gün bu veçhile dirildiler
Biri birinüñ ḳaṣdını bildiler
Fikir ḳıldı ḳartal şimdi ben
Ḳoyup gidecek ḫod degülem vaṭan
Ki dostları ḳayġulı düşmenleri
Feraḥ idecek degülem anları
Bu işden ki ḳuşlara bed-nâm olam
Bu kez ḫâṣ olmuş iken ʿâm olam
Ḳoyam milkimi düşmene ben gidem
Bitüp ḳopduġum menzili terk idem
Yig oldur ki ben tilkiye âl idem
Saʿâdetlü olmaġa iḳbâl idem
Zihî ʿâr u nâmûsdur bu bañia
İşiden düşer dost düşmen ṭañia
Zihî yadlu devrân budur kim kişi
Ḳoya düşmenine gide her işi
Şu kim baḫtiyâr ola iy şehriyâr
Gerek az gerek çoḳ ne defîlü ki var
Olısar bu ʿâlemde cehd eyleye
Daḫı ṣıdḳ-ı ḳalb ile ʿahd eyleye
Ḳoyup gitmeye düşmene ḫânümân
Mudârâ ide eglene bir zamân
Göre nuṣret ile ẓafer kimde var
Bu kez bir iş ide o ḥâle yarar
Ḫoş ad ile ölmek yig er kişiye
Ḳoyub yurdı ḳaçmaḳ yarar dişiye
Pes imdi bañia vâcib oldur ki ḫoş
Olam tilki-y-içün mudârâ-furûş
Kesemedügüñ eli öp didiler
Ya ḳırḳlardur anlar yaḫûd yidiler
Ḳıġırdı varup bir daḫı ḳartalı
Ki âl ide olmaya andan alı
Viribidi ilçilige tilkiye
Göre kim cevâbında ne söz diye
Didi var selâm eyle benden añia
Ki baḳmaya yadlu naẓarla bañia
Bañia çünki ḳoñşıdur incitmesün
Beni incidecek işi itmesün
Ki ḳoñşı ḥaḳı Tañrı ḥaḳḳı-y-imiş
Diyenler bu sözi ne gökcek dimiş
Dahı mefḫar-i enbiyâ Muṣṭafâ
O baḥr-i mürüvvet o kân-ı ṣafâ
Dimişdür ki Cibrîl ʿaleyhi's-selâm
Şu defîlü didi ḳoñşı-y-içün kelâm
O söz ile ṣandum hemân demde ben
Ki mîrâṯ yir ḳoñşısı ḳoñşıdan
ʿArab daḫı ḍarb eylemişdür meṯel
Niçe niçe müşkilleri ide ḥal
Mine'l-mürüvveti keffü'l-eẕâ
ʿani'l-cîrân[197]
Senüñ ben hemîşe rıżâñ isterem
Gel imdi bañia sen de eyle kerem
Ki her gün iki kez şikâr eylerem
Nihân rızḳumı âşikâr eylerem
Birisi benüm-çün birisin sañia
Dek ancaḳ ḫoş olsun şu göñlüñ bañia

197 "Komşulara eziyetten çekinmek insaniyettendir."

Bile sürelim bâḳî ʿömrümizi
Ferah olalum görmesün ġam bizi
Bu sözleri żabṭ itdi ilçi hemân
Uçup gitdi tilki yanına revân
Bu vech ile ḳavl ü ḳarâr itdiler
Ki ʿadl ile ṣulḥ iḫtiyâr itdiler
Gelişmek gidişmek biri birine
Evet tilki geçmez anuñ yirine

278

Mudârâ ider ḳartal ol tilkiye
Nicitsün ki ḳaçar girür ilgiye
İki-kez av avlar birin kendü yir
Birisin daḫı ḳoñşısına me dir
Bular uşbu vech ile bir niçe gün
Yiyüp içdiler eylediler dügün
Şu defilü ki tilki inandı tamâm
Maḥabbet şarâbına ḳandı tamâm
Görür ḳartal anı iñen ḫoş dutar
Ne bilsün ki devlet naṣîbin utar
İnanur sözine ferâġat olur
Ki ḥâżır yimek ḫoş ṣanâʿat olur
Meger yine bir günde ḳartal durup
Deñiz yüzine gitdi pervâz urup
Durur tilki deryâ kenârındadur
Evet göñli ol avcı yârındadur
Küyer tâ gele lût u but ile ol
Yiye toyura tilki ḳarnını bol
Bu fikr ile nâ-gâh uyḫu alur
Oracuḳda tiki uyuyup ḳalur
Varup çünki ḳartal şikâr eyledi
Ḳonuġına niʿmet yarar eyledi
Hemân dem vaṭandan yaña dutdı yol
Gözetmedi ayruḳ nedür sağ u ṣol
Geçerken görür tilkinün yatduġın
Uyuyup ḳabaḳ ḳabaġa çatduġın
Daḫı bîşeden ṭaşra çıḳduġını
Bu kez uyḳusı anı yıḳduġını
Sevinür ki ġammı göñülden gider
Bu luṭf irdügine şükürler ider
Ki düşmen uyurken eline gire
Anı Tañrı bu furṣata irgire

Didi vaḳtidür kim bu gün düşmeni
Helâk eyleyem ḳurtaram ben beni
O ṣabr u mudârâ ki ḳıldum idi
Anuñ-çün bu oda yaḳıldum idi
Bugün vaḳtidür kim vire fâyide
İrişe benüm cânuma ʿâyide

Çünki düşmenlerüñ düşe bende
Ġayret it ʿâr var ise sende
Furṣatı fevt ḳılmaġıl zînhâr
Niçe kim var olursa cân tende

Pes irişdi ḳartal havâdan hemân
O tilkiyi ḳapdı tavadan hemân
Deñize bıraḳdı ḳazandı ḫalâṣ
Ḳodı ʿâmiyane işi oldı ḫâṣ
Pes añla ki vâcibdür añlayana
Hem añladuġı sözi ṭañlayana
Ki düşmen mudârâdan olur helâk
Mudârâsuz işdür ḳatı sehm-nâk
Dilersen ki düşmenlerüñ az ola
Ḳamusı senüñ ile hem-râz ola
Dilüñ ṭatlu olsun sözüñ daḫı cerb
Ki görmeyesin kimseden ḍarb u ḥarb
Anuñ-çün ki dil ṭatlulugı ʿazîz
Eger sen de olduñsa ehl-i temîz
Yarısıdurur câzuluġuñ tamâm
Musaḥḥar olur añа her ḫâṣ u ʿâm
Yalancı vü leffâf olma saḳın
Ki tâ ululara olasın yaḳın
Eyü hûyı çoḳ ḳıl evet sözi az
Yaramaz olan sözden it iḫtirâz
İki yüzlüye hem-nişîn olmaġıl
Olursañ da hergiz emîn olmaġıl
Ne defilü ki ulu olursañ da hiç
Kimesneyle ḫaşm olmaġıl pîç-a-pîç
Dimişler ulular bu on ḫaṣleti
Dutandan gider yüz belâ âfeti

279

Biri bu ki senden ulu-y-ile sen
Çekişme ki dâyim olasın esen

İkincisi oldur ki tünd âdeme
Lecâc itme maḥbûb ol ʿâleme
Üçünci ḥasûd ile ḳılma maḳâl
Ki gide yamanlıḳ ola yaḫşi ḥâl
Ki dördünci nâ-dânla baḥs eyleme
Dilersen ki düşmeyesin sen ġama
Bişinci mürâyîle yâr olmaġıl
Ṣoñında saçufi saḳaluñi yolmaġıl
Hem altıncı cehd eyle kezzâb ile
Ṣatışma alışma düşersin dile
Yidinci baḫîl ile olma ḥarîf
Ḥarîf-i latîfüñi gerekdür ẓarîf
Sekizinci yüzsüzden olġıl ıraḳ
Ki mihrüñi göñüllerde ḳıla turaḳ
Ṭoḳuzıncı ʿavretler ile iñen
Oturma yaraşmaz didüm saña ben
Onuncısı râzın saḳınmaġ imiş
Ululuḳ ayaġına ol baġ imiş
Şu kimse ki senden ḳayırmaya ol
Añа nükteler ile söz dime bol
Eger kimse muḥtâc olursa saña
Saḳın ḫışm ideyim dimegil añа
Elüñi irdügin ḫor ideyim dime
Yaramazlıġ endîşesini yime
Evüñde iki kethüdâ eyleme
Biri birisinden cüẕâ eyleme
Ki tâ işleründe ḫalel olmaya
İşüñi gice gündüz emel olmaya
Daḫı dosta düşmene iḥtirâm
İdegör ki ḫalḳa olasın hümâm

Ḫâtime

Bu defîlü ḳavâʿid ki yâd eyledüm
Söz aşlın bilenleri şâd eyledüm
Ḫalâṣ isteyen düşmeninden hemân
Oḳısun u yâd eylesün her zamân
Ki tâ düşmenüñi daḫı yâr eyleye
Özin bir ulu iḫtiyâr eyleye
Tamâm oldı dost ile düşmen sözi
Biri birini neyse gördi gözi
Bu dostluġ u düşmenlik iy nâm-dâr
Eyülük yavuzluḳ ucından ḳopar
Anuñi-çün bu ḳırḳ ile dördünci bâb
Eyülük yavuzluḳdan ider ḫiṭâb

BÂB-I ÇİHLÜÇEHÂRUM ENDER NÎKÎ ve BEDÎ

Ḳamu müttefiḳdür bu ḫalḳ-ı cihân
Ne kim geldise âşikâr ü nihân
Ki eylük be-ġâyet gereklü-y-imiş
Şuña kim ʿinâyet gereklü-y-imiş
Ḳamu dînde eylük ögülmişdürür
Yavuzluḳ idenler dögülmişdürür
Daḫı ʿaḳıl olanlar eydür ki her
Kişi kim eli eylük itse irer
Gerekdür ki vaḳtini fevt itmeye
Ḳoyup eylügi yadluya gitmeye
Hemîşe eyülüge iḳdâm ide
Ki ḳavl ile fʿl ile inʿâm ide
Eyü ḳıla güftâr ü girdârını
Eyülük bile yoġını varını
Ki bâḳî ḳalan câna iḥsân imiş
Netice hem îmâna iḥsân imiş
Ḫüẕâ-y-ile peyġamber itdi ḫiṭâb
Şu kim dutmaya çekiserdür ʿiḳâb
Didiler ki iḥsâna meşġûl ol
Bizüm ḥażretümüzde maḳbûl ol

280

Aḥsin kemâ aḥsen-Allâh[198]
Aḥsin ḳable lenyefûteke'l-iḥsân[199]
Ḫaberdür ululardan işidülür
Añа göre ʿâlemde iş idilür
Ki insânı iḥsân ḳul eyler imiş
Hem iḥsânı îmân ḳul eyler imiş
El-insânu ʿabîdü'l-iḥsân[200]

---

198 "Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et." (Kasas, 28/77)

199 "İyilik etme fırsatı elinden geçmeden iyilik et."

200 "İnsan, ihsanın kuludur." ("Kalblerin yaratılışında iyilik edenlere sevgi duymak

Arasṭo didi eylük eyleyene
Digil kim didi iylük eyleyene
Hemîşe saʿâdet naṣîb idiser
Anı cümle ḫalḳa ḥabîb idiser
Pes iḥsân ḳıluñ dosta düşmene
Ḫayır ire her laḥẓa câna tene
Ki Zeytûn-ı Ekber buyurmışdurur
O buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Kim eylügini yıġsa bir kişiden
Ya irkekden ola yaḫud dişiden
Anı kendüye düşmen itmiş olur
Ḳoyub ḫayrı şerr işe gitmiş olur
Şu kim yadluluġa eyülük bedel
İder görmeye ʿömr içinde cedel
Eger düşmeni ḳahr idem dir iseñ
Göñülden anuñ ḳaydını yir iseñ
Yavuzluġına eylük eyle müdâm
Dilerseñ cihânda olasın hümâm
Şu kim yıġa senden naṣîḥatların
Añа hem-dem olma naṣîḥatların
Eger bir kişi bir kişiye daḫı
Eyülük ide olduġıyçün saḫî
Anı merf ideni dimişdir Celîl
Ki mennâʿ-i ḫayr[201] oldur oldı baḫîl
Ulular dimişdür dutıcı gerek
Şeref mâyesini utıcı gerek
Ki eylük esâsı-y-imiş iḫtirâz
Yavuzluġa bünyâd imiş ḥırṣ u âz
Kakıyıncag eylüge meyl eylegil
Hüzadan nasibüni neyl eylegil

Ḥikâyet

Ḥüseyn-i ʿAlîden rivâyetdürür
İşit kim ne şîrîn ḥikâyetdürür
Oruc dutmış idi yimek istedi
Ṣofınca şükürler dimek istedi
Ḳulı geldielinde ṭolu çanaḳ
Aşı ıssı nâ-geh ṭayandı ayaḳ
Döküldi Ḥüseyn üstine ıssı aş
Ḫarâb oldı geydükleri iç ü ṭaş
Ġulâmına ḫışm ile ḳıldı naẓar
Ḳul oḳudı bu âyeti bi-ḥaẓer
Ve'l-kâẓimîne'l-ġayẓa[202]
Ḥüseyn aña didi ki ḫışmumı uş
Yudup eyledüm şimdi göñlümi ḫoş
Bu kez ḳul ṣoñında gelen âyeti
Oḳıdı bilüp ḫayrdur ġâyeti
Ve'l-ʿâfîne ʿani'n-nâs[203]
Didi ʿafv ḳıldum seni yâ ġulâm
Di ʿafv ehli ṣayġıl beni yâ ġulâm
Ḳul oḳımış ol âyetüñ âḫırin
Hidâyet viricilerüñ fâḫırin
Vallâhu yuḥibbü'l-muḥsinîn[204]
Ḥüseyn ol ġulâma dimiş kim seni
ʿİnâyet idüp ol Raḥîm ü Ġanî
Ben âzâd ḳıldum bugünden girü
Seni şâd ḳıldum bugünden girü

281

Gör ol şîr-beççe ki merdâne-vâr
Ne iş işledi ḫalḳa Ḥaḳḳa yarar
Pes añla ki kişiye eylük gerek
Her irkege dişiye eylük gerek
Didi Hindular eylük itse kişi
Hemîşe eyülüge gitse kişi
Añа yadlar âşinâ olısar
Eyü adı her bir ile ṭolısar
Daḫı düşmeni dost olsa gerek
Cihâna anuñ yâri ṭolsa gerek
Yavuzluḳ evet bilişi yâd ider
Ki dostı ḥazîn düşmeni şâd ider
Göñül gözi eylükle rûşen olur
Göñüller anuñ ile gülşen olur

---

vardır." mealindeki hadis bu mânâdadır. Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, Beyrut 1986, c.2, sh.111)

201 "Hayra bütün hızıyla engel olan..." (Kaf, 50/25)

202 "öfkelerini yutarlar"

203 "ve insanları afvederler."

204 "Allah güzel davranışta bulunanları sever" (Âl-i İmran, 3/134)

Fulâtûn dimişdür ki iḥsân ile
Tevâżuᶜ daḫı ḫıdmet üçi bile
Ulu niᶜmet oldı ki hergiz eḥad
Benüm olsa diyü yimedi ḥased
Daḫı Şafiᶜi'den rivâyet budur
İşidüp dutagör hidâyet budur
Ki dil ṭatluluġıyla iḥsân bile
Degül şarṭ añа olmaġ îmân bile
Kesen ḳılıcı çünki kesmeyeni
Kesegen ider añla diñle beni
Eyülüg ile güc iş olur ḳolay
Eyülüge eylük idiser Ḫüżây
Didi Sündübâd-ı ḥakîm-i zamân
Ki andan şeref buldı ḥikmet hemân
Tevâżuᶜda bulur kişi ḥürmeti
Ḫuṣûṣâ ki taḳvâ ola himmeti
Ululuḳ gerek ise iḥsân gözet
Bu kez cânı terk eyle cânân gözet
Didi Ḫoca Ṭûsî-yi ṣâḥib-ḳırân
Ki andan şeref bulmış idi cihân
Bu ḫalḳuñ dilin sögmeden ögmege
Daḫı ḳaḳıyub dögmeden ögmege
Getürmeye bir nesne iḥsân meger
Anı kimse itmeye insân meger
Daḫı ad yavuzluġın iḥsân keser
Egerçî ki ṣûretde insân keser

Rubâᶜî

Niçe ser-keşleri tîġ ile muṭîᶜitse olur
ᶜAlemin âlemüñ üstinde refîᶜ itse olur
Lîki göñülleri itmek kişi kendüye muṭîᶜ
Olmayısar eved iḥsânı ṣâniᶜitse olur

Ḥikâyet

İmâm-ı Ebû Yûsufa ḳâżılıḳ
Virincek gücin yoġ iken râżılıḳ
İmâm Aᶜmeş anı görür nâ-geh-ân
Geçerken ḳatı żemmin ider cehân
İmâm-ı Ebû Yûsufa irdiler
İşidenler anı ḫaber virdiler
O gice añа bişyüz akça-y-ile
Bir aġır geyesi viribir bile
Yarındası gün gördi yine geçer
Bu kez medḥin eyleyü aġzın açar
Bu şâkirdleri anı ṭañlaşdılar
Söger iken ögeni ṭañlaşdılar
İmâm Aᶜmeş anlara didi ki hey
Ne ṭañlaşdıñız bu işi ḳatı key
Bilincek bu iş size gelmez ᶜaceb
Ki söger iken ögdügüme sebeb
Budur kim bañа biş yüz akça-y-ile
Viribimiş aġır geyesi bile
Bilürsiz ki iḥsândur insânı ḳul
İden eyleyibilicek anı ḳul
ᶜArab daḫı ḍarb-ı meṡel eyledi
İşiden anuñla ᶜamel eyledi

282

Ki her ḥürri birr idicidür ᶜabîd
Yaḳîn añla bu sözi ṣanma baᶜîd
El-ḥürrü ᶜabdü'l-birr[205]
ᶜAlî Kerrem-Allâhü vecheh didi
Eyülük iden kimse ḳaydın yidi
Ki iḥsân ḳaṭᶜ-ı lisân idiser
Yavuzluḳdan eylügine gidiser
Didi Şâh-ı Nûşînrevân-ı zamân
İşiydi anuñ imtiḥân-ı zamân
Ki dört nesne her bir kişiye gerek
Hem irkege vü hem dişiye gerek
Biri eylük ikinci dost avlamaḳ
Gönül ḳuşına ḳurmag âl ile faḳ
Üçüncisi ḥilm ü ḳanâᶜatdurur
Ki dördüncisi bil seḫâvetdürür
Didi ehl-i ḥikmet şu kimse ki ol
Egerçî ki yadluluġu itdi yol
Muḳırr ola yadluluġına özi
Göre kendü yavuzluġını gözi
O yadlu degüldür ki eylük ḳılur
Özinüñ yaramazlıġını bilür
Şu kim kendüyi eylük ider bile
Hemîşe eylüge gider bile

205 "Hür, iyiliğin kölesidir."

O ġâyetde yadlu kişidür bilüñ
Ya irkekdür ol ya dişidür bilüñ
Daḫı bil ki dânâlar eydür ki her
Ne kişi ki ᶜavret ola yaḫud er
Öz eylügin isteye yadlarına
Yavuzluḳ revâ göre heb varına
Ol eylüge lâyıḳ olacaḳ degül
Bu söz ḥaḳḳ imiş kim diye ḥaḳ degül
Şu kimse ki eylügi kendözine
Revâ göre ancaḳ hemân özine
O dâyim belâlarda olsa gerek
Yiri mübtelâlarda olsa gerek
Kime eylük itseñ gider minneti
Ki eyü kişi terk ider minneti
Saña eylük idene ḳılġıl sipâs
Ki ḫalḳ içre aduñ ola ḥaḳ-şinâs
Aña sen de eylük mükâfât ḳıl
Az iş ile çoḳ defᶜ-i âfât ḳıl
Ki her teşne şu bulsa içse gerek
Ne ekse kişi anı biçse gerek
Eger ḫayr eke raġbet ile biçer
Ve ger şerr eker zaḥmet ile biçer
Nitekim Muḥammed ᶜAleyhi's-selâm
Bu söze mutâbıḳ buyurdı kelâm
Men yezreᶜu ḫayran yaḥṣudu raġbeten ve men yezreᶜu şerren yaḥṣudu nedâmeten[206]

Ḫâtime-i Bâb

Eyülük yavuzluḳ beyânın tamâm
Oḳıdum gerek kim duta ḫâṣ u ᶜâm
Evet eylügün aṣlı ḫoş ḫû-y-imiş
Ḥaḳîḳatde mâye aña bu-y-imiş
Yavuzluġuñ aṣlı yavuz ḫûdurur
Yavuz ḫûlınuñ işi ḳorḫudurur
Pes anı beyân eylemeklig içün
Nihânın ᶜayân eylemeklig içün
Gerek ḳırḳbişinci bâbı yazam
Ne vezninden eksem ne baḥrin azam

206 "Kim hayır ekerse rağbet biçer, kim şer ekerse pişmanlık biçer."

BÂB-I ÇİHLÜPENCÜM ENDER ḪŪ-YI NÎK ve BED

Bu gizlü degüldür ki insân olan
Beden taḫtı üzre Süleymân olan
Hemîn ḥüsn-i ḫulḳ ile merġûb olur
Anuñ ṣoḥbeti ḫalḳa maṭlûb olur

283

Resûl'e ṣaḥâbe didi yâ Resûl
Su'âl iderüz ḳıl cevâbın ḳabûl
Ki mü'minlerüñ efḍali ḳanḳıdur
Hem îmân ile ekmeli ḳanḳıdur
Didi ḫulḳı gökcekdür efḍal olan
Müsülmanlıġ içinde ekmel olan
Ḳâlû yâ Resûl-allâh eyyü'l-mü'mini efḍalühüm? Ḳâle aḥsenühüm ḫulḳen[207]
Daḫı bil ki mîzân'a evvel ḳonan
Eyü ḫulḳ imiş sen ḳazan u gönen
Ḳâle ᶜAleyhi's-selâmü evvelü mâ yûḍaᶜu fi'l-mîzâni el-ḫulḳu'l-ḥasen[208]
Daḫı bil ki ᶜâḳıllar aydur bize
Yaḳînî bilindi diyelüm size
Eyü ḫûya bünyâd utanmaġ imiş
Anuñ bekcisi ᶜilme ḳanmaġ imiş
Yavuz ḫûya bekci şaḳâvetdürür
Ki bünyâdı redd-i saᶜâdetdürür
Bihişt anuñ oldı ki ḫoş-ḫû ola
Eger sen eger ben yaḫud bu ola
Gider ṭamuya kim ki bed-hûdurur
Ya sensin ya benvem ya uşbudurur
Begenür ne kim görse ehl-i ḫıred
Meger nâ-ḫıred-mend ile ḫû-yı bed
Eyü ḫû eyülerde olsa gerek
Ki eylügi dünyâya ṭolsa gerek

207 "Yâ Resulallah" dediler, "müminlerin en üstünü hangisidir?" Buyurdu ki: "Ahlâkı en güzel olanıdır."

208 Hz. Peygamber (A.S.) buyurdu ki: "Mîzan'a ilk konan, güzel ahlâktır."

Ḥikâyet **284**

Meger Bû Ḥanîfe diriken henüz
Eyü ḫulḳ içinde bir iken henüz
Anuñ bir cühûd üzre vardı ḥaḳı
Dilemez idi ol taḳî vü naḳî
Anuñ ḥâṭırından üşenür idi
Bilürdi göñül tiz uşanur idi
Vekîl eyledi bir kişiyi ḥele
Ki vara o ḥaḳḳı getüre ele
Vekîl irdi ḥaḳḳı ṭaleb eyledi
Cühûd ödemege sebeb eyledi
Cühûd añа didi ki üç gün bañа
Mehil vir ki mâli degürem sañа
İmâma vekîli ḫaber eyledi
Cühûd andaġ andan sefer eyledi
Belürsüz olup gitdi bir yıl tamâm
Gücenmedi hergiz bu işe İmâm
Yine geldi bârî seferden cühûd
Ki gitmişdi bir yıl ḥażardan cühûd
Vekîli didi yâ İmâm-ı zamân
Cühûda varup virmeyeyim emân
Taḳâża idüp ḥaḳḳı heb alayım
Ḥisâb ideyim muḥteseb alayım
Didi şimdi yoldan gelüpdür añа
Gücenür ki bir kimse borcın añа
Ḳo bir hafta geçsün bu kez varasın
Ḥaḳı isteyüp añа yalvarasın
Ḳodı geçdi bir hafta andan vekîl
Durup varup oldı cühûda ḳabîl
Ṭaleb itdi ḥaḳḳı dönüben cühûd
Didi Tañrıñı içün ki añа sücûd
İdersin mehil virgil üç güncügez
Vireyim sana cümle ḥaḳḳı bu kez
Ḳoyub gitdi geldi İmâma vekîl
Didi ne didiyse cühûd-ı ẕelîl
İmâma bu resme irince ḫaber
Cühûd üç gün içinde ḳıldı sefer
Tamâm uşbu vech ile biş yıl geçer
Yahûdî gelür yine tizcek ḳaçar
İmâm anı hergiz üşendürmedi
Gönül şişesini uşandurmadı

Bişinci yıl ol ḥaḳḳı aldı cühûd
İmâmuñ ḳapusına geldi cühûd
Virüp ḥaḳḳın îmâna geldi hemân
Yaḳın bildi tevḥîdi gitdi gümân
Dimiş kişi şol dîne ṭapmak gerek
Şu dînüñ sarâyını yapmaḳ gerek
Ki senüñ gibi ḫûyı gökcek kişi
O dîni gözetmeklik ola işi
Pes añla ki ḫulḳ-ı ḥasen kişiyi
İder her belâdan esen kişiyi
Didi ol cihân-faḫri dîn serveri
Muḥammed ḳamer devri peyġamberi
Kim iḥsân-ı ḫulḳ idebildi-y-ise
Eyülük yolın gidebildi-y-ise
Ol îmândan ayrılmayısardurur
Şeref cândan ayrılmayısardurur
Men aḥsene ḫulḳahu lâ yaḫrucu mine'd-dünyâ illâ mü'minen[209]
ʿArab daḫı ḍarb eylemişdür meṯel
Ki işiden anuñla ide ʿamel
Şunuñ kim ḥasen oldı ḫulkı anuñ
Laṭîf olsa aġzında nuṭḳı anuñ
Güni anı mesʿûd idiserdürür
Şoñ işini maḥmûd idiserdürür
Daḫı anı kim görse mihter ḳılur
Anuñ ululuġını bihter ḳılur
Men ḥasüne ḫulḳahu ve laṭufe nuṭḳahu esʿadehu yevmühü ve sevvedehü ḳavmühü[210]
Didi Hindular kim ki bed-ḫû ola
Anuñ her zamân işi ḳayġu ola
Didi Ḫoca ḫoş ḫu ucından cihân
Müzeyyen olur eyledük imtiḥân
Yavuz ḫû cihânuñ nizâmın bozar
Cihân ne ki cânuñ nizâmın bozar

---

209 "Ahlâkını güzelleştiren, dünyâdan ancak mü'min olarak ayrılır."

210 "Kimin ahlâkı güzel, konuşması nâzik ise, günü onu mes'ud edecek ve kavmi ona tâzim edecektir."

Yine Hindulardan rivâyet budur
Saʿâdetlü olmaġa âyet budur
Ki biş hûyı her bir kişi saḳlaya
Ger irkek ola ya dişi saḳlaya
Cihânda dilerse ola muḥterem
Bu ḫalḳ añа ḳamusı ide kerem
Biri ṣabr ikinci ḳanâʿatdurur
Ḳanâʿat bilüñ ḫoş ṣanâʿatdurur
Üçünci gerekdür ki ḫoş hû ola
Ki dördüncisi dili ṭatlu ola
Bişinci kem-âzâr olmaḳ gerek
Eger ḫalḳ añа yâr olmaḳ gerek
Eyü hû budur kim sañа kimsene
Bilesin ki dâyim yavuzluḳ sañа
Sen eylük idesin mükâfâtını
Anuñ defʿ ḳılmaġa âfâtını

Ḥikâyet

İşitdüm ki Mârûf-ı Kerḫî ḳatı
Eyü hûyı dutardı ḫoş ḫaṣleti
Meger kim giderdi irişdi ṣuya
Diledi vuḍû ala el yüz yuya
Bilesince bir muṣḥafı var idi
Nice yıl idi kim añа yâr idi
Ḳodı muṣḥafı âb-ı dest almaġa
Dümükdi ki baḳmaz ṣola vü saġa
Gelür bir ḳarı muṣḥafı uġrılar
Ki ʿâciz ḳala işine uġrılar
Ḳarı alduġın gördi Kerḫî revân
Düşüp anuñ ardına vurdı ṭaban
O gitdi vü bu gitdi şehr içine
Dönüp baḳdı gördi ḳarı ḳıçına
Görür düşüp ardına geldügini
Yayundurdı anda ḳarı ögini

285

Didi ana Kerḫî ḳız üşenme sen
Ḳayırma ki fâş itmezem seni ben
Evet sañа bir nesne ṣorsam gerek
Diyeyim mi anı ne ṣorsam gerek
Didi ṣor didi hiç oḳursın mı sen
Eger ir eger giç oḳursın mı sen
Ki bu muṣḥafı sañа bağışlayam
Eyü ḫûlı işin sañа işleyem
Didi yoḳ didi pes ya bu muṣḥafı
Alup ḳoltuġuñа gidüben ṣafî
Nidersin nireye iletseñ gerek
Diyivir bañа ṭoġru nitsen gerek
Didi gerçegini diyeyim sözüñ
Göreyim ne virür cevâbın özüñ
Bunı ṣatuban bize virsem gerek
Ki yiñice göñlege irsem gerek
Didi añа Kerḫî kerem eylegil
Beni hem seni muḥterem eylegil
Bañа ṣat anı göñlegüm al benüm
Ki göñlek bulur yine benüm tenüm
Alup muṣḥafın göñlegin virdi ol
Ne gücendi bu işe ne yirdi ol
Anuñ çün cihânda eyü ad ile
Müdâm añılur biliş ü yâd ile
Pes añla ki ḫoş-ḫû gerek her kişi
Ya hâtûn kişi ola ya er kişi
Ḫuyı gökcek olandan eylük ṭoġar
Kimüñ varsa yavuzluġ anı boġar
Yavuz hû yavuzluḳ ṭoġursa gerek
Ṭaşı issi başına vursa gerek

Ḫâtime

Yigid iken ögren bu hoş ḫûları
Ki ḳocalıcaġaz bulına varı
Yigitlik bahâr u ḳocalıḳ ḫazân
Dimişler ulular duralı cihân
İşit imdi ḳırḳ ile altıncı bâb
Yigitlik ḳocalıḳdan ider ḫiṭâb

BÂB-I ÇİHLÜŞEŞÜM ENDER PÎRÎ ve CÜVÂNÎ

Yigitseñ n'ola ʿaḳl ile ḳoca ol
Ġulâm iseñ evvel bu kez ḫoca ol
Yigitler arasında oldur yigin
Ki ḳoca gibi geçüre dirligin
Dimezven ki yigitlik eylemesün
Direm lîkiyig itlik eylemesün

Vaḳâr ile ola vü şâṭır ola
Kimi görse rûşence ḫâṭır ola
Evet şâṭır-ı câhil olsa kişi
Nireye varur ise oñmaz işi
Yigidüñ gerekdür ki ʿilmi ola
Geregince luṭfı vü ḥilmi ola
Ne söylerse ʿaḳl ile nâẓır gerek
Ne işitse vaḳtine ḥâẓır gerek
Ḫuṣûṣâ şu yigit ki sulṭân ola
Gerekdür ki lâbüd saḫun-dân ola
Yigitlikde ʿaḳl ü kifâyet gerek
Ki merdânelıġına âyet gerek
Süre ẕevḳını ʿaḳl ile ʿâlemüñ
Göre şevḳını naḳl ile âdemüñ
Anuñ-çün ki ḳocalıcaġaz yigit
Güzeller ḳatında ol erden yig it
Nitekim o bir pîr-i maʿnî-şinâs
Rubâʿî buyurdı idüp iḳtibâs
Yigit ṣordı ḳocadan fikr ü tedbîr
Ki ḫublar ḳaçmaya olıncaġaz pîr
Didi kim şimdi ne ġam-gîn geçersin
Ḳocalıncaḳ sen anlardan ḳaçarsın

286

Buyurmışdur ol Seyyid-i enbiyâ
Muḥammed ki oldur şeh-i evliyâ
Yigitlik cünûndan budaḳdur didi
Görüñ ümmetinüñ ne ḳaydın yidi
E'ş-şebâbu şuʿbetün mine'l-cünûn
Yigitlikde Tañrı'yı yâd eylegil
Ḳogıl ẓulm ile cevri dâd eylegil
Ölümden daḫı ġâfil olma saḳın
Ki ölüm ırağ iken olur yaḳın
Ölüme ḳoca vü yigit birdür
Dimez bu yigitdür ya bu pîrdür
Ecel gelicek ḳamusını alur
Ezelden diri kim ise ol ḳalur
Kimesnenüñ istemegil öldügin
Ki ol ḫalḳa yas ola sañа dügin
Anun-çün ki elbette her birümüz
Ölürüz yigidümüz ü pîrümüz

Ḥikâyet

İşitdüm azacuḳ ḥikâyetdürür
Evet bilene ulu âyetdürür
Ki bir derzi var idi Baġdâd'da
Sözi vardı bilişde vü yâdda
Dutunmışdı dükkânı dervâzede
Görür idi kim gelse gitse dede
Yüce-y-idi dükkânı vü çardaġı
Hem aşmışdı bir mîḫa bir bardaġı
Ne defilü ölü kim geçer gündüzin
Birer ṭaş bıraġu seçer kendüzin
Her ayda ḥisâbın ḫoş ider idi
Bu kez bardaġını boş ider idi
Bu resm ile sürdi niçe rûzigâr
Ḳażâ-y-ile bir gün o Perverdigâr
Ecel şerbetini içürdi añа
Ki mest eyleyüben düşürdi ṭañа
Meger bir er ol derzinüñ yanına
Varayım diyü geldi dükkânına
Gelüp yapılu buldı dükkânını
Ne bilsün viren aldugın cânını
Yanındaġı hem-sâye olanlara
Didi kim bu derzi nireye vara
Didiler ki bardaġa girdi o da
Ya uçmaġa vardı ya girdi oda
Saḳın ġarre olma cuvânluġuñа
Bu taḫt u bu tâc ü bu ḫânluġuñа
Ki bu gerdiş-i mühre-i rûzigâr
Ḳamumuzı bardaġa lâbüd ḳoyar
Ḳanı Keykubâd ile Nûşîn-revân
Ya ḳanı şeh Afrâsiyâb-ı zamân
Ya Key-ḫusrev ile Cem-i câm-dâr
Ḳanı ḳanda vardılar iy nâm-dâr
Sikender'le Dârâ vü Ḫâḳân ḳanı
Ya Key-kâvus ile Boġa Ḫân ḳanı
Ḳanı kayser-i Rûm u faġfûr-ı Çîn
Ḳanı ya Süleymân-ı rû-yı zemîn
Ḳanı Rüstem ile Bedîʿ-i zamân
Ḳanı İrec ile Süheyl -i cüvân
Ḳanı bunlaruñ ʿizzeti ḥışmeti
Ḳanı bunlaruñ niʿmeti ʿişreti

Ḳanı bunlaruñ ʿilmi vü ḥikmeti
Ḳanı bunlaruñ ḥilmi vü himmeti
Gelen gitdi biz daḫı gitsek gerek
Ḳalem eyle çalındı nitsek gerek
Evet bir niçe gün ki saġ olavuz
Gerekdür ki şerden ıraġ olavuz
Daḫı ʿilm ü ḥikmet ḳazanmaḳ gerek
Seḫâ-y-ile himmet ḳazanmaḳ gerek

287

Yigitler ile itme ṣoḥbet müdâm
Dilersen ki var ola ṣoḥbet müdâm
Ḳocalar da gereklüdür ṣoḥbete
Ki ṣoḥbet mü'eddî ola ṣıḥḥate
Anuñ-çün yigitlikde ser-ḫoş olan
Yigitlik ġurûriyle mey-nûş olan
Ne gerekse söyler yarar yaramaz
Evet söylemeye yarar yaramaz
Ḳocalar anuñ ol işin defʿider
Şeḳâletleri var ise refʿider
Mülemmaʿ düşer ṣoḥbet ol dem ki sen
Ḳoca vü yigitle düzesin düzen
Anuñ-çün ki ḳoca olur kâr-dân
Ne yirden ki ṣorarsañ eydür nişân
Yigit ḫod ṭabîʿatda kâmildürür
Zubân-ı faṣîḥ ile ḳâyildürür
Ḳocada ʿacâyib ḥikâyât olur
Ulu pâdişâhlardan âyât olur
Ḫuṣûṣâ ki ḳoca muḥaḳḳiḳ ola
Ḳamu sözlerinde mudaḳḳiḳ ola
Didi ehl-i ḥikmet ḳılup ittifâḳ
Bu degül ki ortada ola nifâḳ
Ki yigit ne kim ter yañaḳda görür
Anı ḳoca her ḳara aḳda görür
Yigitler umarlar ki pîr olalar
Ḳamu pîr olanlarla bir olalar
Ḳocalar yigitlige ḥasret geçer
Bilür kim yaḳında bu evden göçer
Yigitler arasında ʿâdet budur
Ṣanurlar cihânda saʿâdet budur
Ki kendüyi dânâ bile ḳocadan
Evet eydimezler delîli neden
Sen anlardan olma saḳın zînhâr
Ki pîr eyleye seni Perverdigâr
Dahı pır olanlara hurmetler it
Mübârekdür anlara ʿizzetler it
Bularuñ sözini güzâf añlama
Nice söz ki dirlerse lâf añlama
Ne söz kim işidür iseñ pîrden
Ögüñde dut ikiden ü birden
Ki pîrüñ cevâbı temessük olur
Kime yükledürseñ büyük yük olur

Ḥikâyet

Nitekim o bir pîr-i ṣad-sâleyi
Dü-tâ oluban ḳaddi bed-ḥâleyi
Görür bir yigit kim elinde ʿaṣâ
Giderdi yola arḳın arḳın baṣa
Yigit yitdi vü didi ol ḳocaya
Neye ṣatun alduñ şu yayı neye
Ki ben daḫı bir yay ṣatun alam
Senüñ gibi yaylu oluban ḳalam
Ḳoca didi yaşuñ uzarsa zamân
Bu yayı saña da virür râyigân
Ḳoca çün cevâbını virdi revân
Yigit ḳaldı ḥayretde beste-zübân
Yigitler ki ṣoḥbet-şinâs olalar
Ḫuṣûṣâ ki aʿyân-ı nâs olalar
Şu kûzek-ṣıfat ḳocalardan bular
Yig olur her işde olardan bular
Yigitlikde yigitlügüñi geçür
Ḳocalıncaġaz yurdı andan göçür
Ḳoca kim yigit gibi raʿnâ olur
Ulu kiçi ḳatında rüsvâ olur
Anuñ-çün ki yigitde vardur ümîd
Ki ḳocaluban ʿömri ola mezîd
Evet ḳocalaruñ ümîdi hemân
Ölümdür ölümden bulımaz emân

288

Bu maʿnîde bir ḫoş rubâʿî işit
Maḥabbet çerâġın göñülden ışıt

Rubâ'î

Dutalum dünyâda sañа evc-i eflâk oldı taḫt
Ya Süleymân gibi devlet mûnis ola yâr baḫt
Çün ecel peyki irişe küymeye bağlana raḫt
Her yimiş kim ola alurlar ya düşürür diraḫt

Daḫı bil yigit kim yigitlik ḳaçar
Ki varur ḳocalıḳ iline geçer
Bu biş lüle kim cândan aḳar idi
Kimi işidür kimi baḳar idi
Beden eskidügince bunlar daḫı
Żaʿîf olur uşda göresin aḫı
Yigitlikde cân ü beden çüst olur
Evet ḳocalıncaḳ iñen süst olur
Beden żaʿfa irişicegez bu rûḥ
Maʿânî diyârın idemez fütûḥ
Yimekden dimekden gider lezzeti
Hemân yatmaġ olur anuñ himmeti
Nitekim rubâʿî işâret ider
Delâlet gerekse ʿibaret ider

Rubâ'î

Anı ki felek niʿmet ile şâd itdi
Uzun yaşadup yaʿni ki key dâd itdi
Pîr olıcaġaz żaʿfı añа zâd itdi
Yoldaşın anuñ âh ile feryâd itdi

Gerek şol ḳocaya ki uya yöne
Bu îmân ü İslâma'a yönin döne
Dimeye güzâfın muḥâlin sözüñ
Ki görse gerekdür vebâlin sözüñ
Bu ʿömrüñ miṣâli yiter âfitâb
Ki durmaz geçer eyleyüben şitâb
Yigidüñ ki ḳuşluḳ güni yaşıdur
Ḳoca yaşı ikindi güneşidür
Yigitler ki maşrıḳda bulur kemâl
Ḳocalara maġribde irer zevâl
Güneş maġribe iricek lâ-cerem
Ṭulınsa gerekdür eyâ pür-kerem
Ḳoca daḫı lâbüd öliserdürür
Yir altında ṭoprağ olısardurur

Ne taḫt aṣṣı ider ne tâc ü ne mâl
Ne ḳıldı sorarlar ḥarâm u ḥalâl
Vay añа mesâvîler itdi-y-ise
Ya bühtâncı yolına gitdi-y-ise

Rubâ'î

Vaḳtı ḫoş ol ḳocanuñ kim kimseye bühtânı yoḳ
Ḫalḳa bühtânı olanuñ muʿteber îmânı yoḳ
Her ne derde mübtelâ olsa kişi bulur ḫalâṣ
Ḳocaluḳ bir ḫastalıḳdur kim anuñ dermânı yoḳ

Ḳocalıḳ şu rencdür kim añа ʿilâc
Ölümdür bilürsin ḫo gözüñi ac
Ne renc olsa günden güne yoġ olur
Evet ḳocalıḳ gün-güne çoġ olur
Ki ḥikmet kitâbında ben görmişem
Beyân ideyim kim neden görmişem
Dimiş kim otuz yılda iken kişi
Hemîşe ziyâde bulur her işi
Otuzdan irişince ḳırḳa şumâr
Terakḳî idemez ü dutar ḳarâr
Bu kez ḳırḳdan elliye degin tamâm
Birez eksilür yılda her ḫâṣ u ʿâm
Şu güneş gibi kim kemâle düşer
Döner azın azın zevâle düşer
Bu kez altmışına irince ʿazîz
Her ay eksük oldugın ider temîz
İrişince yitmiş yaşına degin
Ayaḳdan dükenür başına degin
Bu kez çünki seksen yaşına ire
ʿÖmür lezzetinüñ başına ire
Eger geçe seksenden öte yaşı
Ḳocalıḳ elinden aḳıda yaşı

289

Ḳocadur yine ḳoca ḥâlin bilen
Nolısardur anuñ meʿâlin bilen
Bu maʿnîde bir ḫoş ḥikâyet işit
Ḳocalıḳ elinden şikâyet işit

Ḥikâyet

Meger Ḫüsrev'üñ bir ḳulı var idi
Ḳatı pîr idi ille ḫoş yâr idi
Tamâm seksenine irişmiş idi
Degül idi ḫâm işde bişmiş idi
Diledi ki bir atı ṣatun ala
Bine diñlene añа atlu ḳala
Begendi görüp cümle endâmını
Ḳabûl eyledi ḫâṣını ᶜâmını
Bu kez dişine baḳdı gördü ki pîr
Hemân redd idüp oldı andan nefîr
Çün almadı pîr atı redd eyledi
Maḥabbet yolın añа sedd eyledi
Gelüp bir yigit ṣaydı artuḳ bahâ
Ol atı sevüp aldı gitdi şehâ
Dönüb ṣordılar pîre iy luṭf-ı Rab
Ki almaduġında ne-y-idi sebeb
Didiler niçün almaduñ ol atı
Ḫaṭâ eyleduñ almamaḳda ḳatı
Sen almayıcaḳ geldi bir nev-cüvân
Ziyâde bahâ virdi aldı hemân
Didi ol yigit anı aldugına
Sebeb diyeyim anda ḳaldugına
Sebeb ol ki daḫı yigitdür özi
Ḳoca ḥâlini görmemişdür gözi
Pes ol atı almaḳda maᶜẕûrdur
Anuñ-çün ki ḳocalıġa dûrdur
Evet ben bilürem ḳoca ḥâlini
Deñeyüp dururam heb aḥvâlini
Anuñ-çündürür ṣatun almaduġum
Hem almaḳlıġa ṭâlib olmaduġum
Ḳatı aḥmaḳ oldur ki pîr olıcaḳ
Sefer eyleye evden ola ıraḳ
Gerekdür ki pîr olan ola muḳîm
Ki nâ-geh ṣaḥîḥ iken olur saḳîm
Sefer ṣâḥibine mübârek düşer
İdemeyene ḫayrı yoḳ şerr üşer
Evet bir żarûret düşüncek ki pîr
Sefer ḳaydına düşe ola esîr
Gerekdür nirede ki ᶜâdet göre
Rüsûm ile kesb-i saᶜâdet göre
Anı kendözine maḳâm idine
Özin ḫoca ḫalḳı ġulâm idine
Ki maṭlûb olan revnaḳ-ı kârdur
Vaṭan ḥubbın iderse düşvârdur
Didi ehl-i ḥikmet saḫun-dânları
Maᶜânî diyârında sulṭânları
Şu kim nîk-baḫt ola devlet diler
Ḫüẕâdan ṣafâ vü maḥabbet diler
Vaṭan isteyen kimse bed-baḫt olur
Maᶜaşı işi güci key saḫt olur
Anı nesḫ ider muḥkem-i Muṣṭafâ
Ki oldur vefâ baḥri kân-ı ṣafâ
Vaṭan sevmek îmandandur didi
Görüñ ḳaydumuzı ne gökcek yidi
Ḥubbü'l-vaṭan mine'l-îmân[211]
Bu iki söze pes ne telfîḳ ola
Ki müşkil maḳâmında taḥḳîḳ ola
Murâd ehl-i ḥikmet sözinden ᶜazîz
Saᶜâdet-i dünyevîdür ḳıl temîz
Resûl'üñ sözinden murâd uḫrevi-
Dürür kim dutarsa ṭolar nûr evi

290

Bu kez her ne işe ki meşġûl ola
Şu resm ile duta ki maḳbûl ola
Şebât ile duta neye başlasa
Ya dikse fidan ya aġac aşlasa

Ḫâtime

Gerek ise pîr ol gerekse cüvân
Benüm safıa budur ögüdüm hemân
Ki her işde ṣabr eyle ivmegi ḳo
Bozar ṭavrını her kim olursa o
İşit ḳırḳyidincide ṣabr u şitâb
Bilinmek içün ḳıldum anı da bâb

BÂB-I ÇİHLÜHEFTÜM ENDER ṢABR Ü ŞİTÂB

Bu gizlü degüldür ki olmaḳ ṣabûr
Yaḳın olmaḳ ol ṣabra ivmege dûr

211 "Vatan sevgisi îmandandır."

Cihân içre key haslet-i hûbdur
Ki sabr ehli Allâh'a mahbûbdur
İnn-Allâhe yuhibbü's-sâbirîn[212]
Evet key yaramaz hu oldı şitâb
Ki andan kişi çok göriser ʿitâb
Didi fahr-i ʿâlem Resûl-i İlâh
Ki oldur iki ʿâleme pâdişâh
İveklik gelür nefse şeytândan
Döleklik irer ʿakla Rahmân'dan
El-ʿaceletü mine'ş-şeytân
ve't-te'enni mine'r-Rahmân[213]
Dahı ehl-i ʿakl-ı zamâne didi
Göñül sözlerin geldi câna didi
Ki bu sabra biş fâyide yâr imiş
Şitâba bişi dahı agyâr imiş
Biri bu ki sabr ile insân ferah
Bulur ol safâ-y-ile bu cân ferah
Bu maʿnîye lâyık sorarsañ kelâm
Buyurdı Muhammed ʿAleyhi'sselâm
Ki *e's-sabru miftâhu bâbi'l-ferec*[214]
Kes ez-sabr hergiz nebîned harec[215]
Evet ivegen kimse dâyim melûl
Olur eyle didi işitdüñ Resûl
İkinci bu sabr ile olsa hitâb
Hatâsuz var anda ümîd-i savâb
Evet ivmek ile ümîd-i hatâ
Bulundı ki oldur müfîd-i hatâ
Nitekim cihân fahri virdi haber
Gelüp cân kulagına irdi haber
Teennî iden kimse oldı musîb
Ya añla yakınlıgı buldı nasîb
Evet kim ki ivdi hatâ eyledi
Savâbını halka ʿatâ eyledi
Men teennâ esâbe ev kâde ve men
teʿaccele ahtâ'e ev kâde[216]
Üçünci bu sabr ile feth ü zafer
Olur didiler kad zafer men saber[217]
Nitekim didi fahr-i ʿâlem olan
Dahı zübde-i nesl-i Âdem olan
Ki nusret hemân sabr ile bulınur
Zafer ki her zamân sabr ile bulınur
İnne'n-nasra maʿas-sabr[218]
Evet kim ki ivse hezîmet bulur
Zafer kanda kim renc ü mihnet bulur
Ya dördünci bu sabr olurmış sevâb
Günâh olurimiş idincek şitâb
O Bir Tafırı Tevrit içinde dimiş
Ki her ümmetüñ neyse kaydın yimiş
Yog ihsân ki aʿlâ ola sabrdan
Ne vardur ki evlâ ola sabrdan

291

Lâ hasenete aʿlâ mine's-sabr[219]
Bu sözden bilindi ki ivmek günâh
Olurmış didi ol ulu pâdişâh
Bişinci bu kim sabr idincek kişi
Ulü'l-ʿazme uymaklıg olur işi
Cuvân-merdlik içinde anı beyân
İdüpdürürem ben okı bil ʿayân
Didi bir hakîm adı Sokrat imiş
Şanasın ki devrinde Bokrat imiş
Şitâb oldı tohmı peşîmânlıgıñ
Döleklikdür aslı sahun-dânlıgıñ
Şu kim sabr ider ire maksûdına
Ayazı gibi şâh-ı mahmûdına[220]
Didi Rûmiler kim saʿâdet şitâb
Dahı resm ü erkân ü ʿâdet şitâb

---

212 "Allah sabredenleri sever."

213 "Acele şeytandan, teennî Rahman'dandır."

214 "Sabır, zafer ve ferahlık kapısının anahtarıdır."

215 "Kişi sabırdan aslâ zorluk görmedi."

216 "Teennî eden kimse isabet etti veya ona yaklaştı, acele eden hatâ etti veya ona yaklaştı."

217 "Kim sabrederse başarılı olur."

218 "Zafer sabırla beraberdir."

219 "Sabırdan daha üstün bir iyilik yoktur."

220 Gazneli Sultan Mahmud'la nedîmi Ayaz'a telmih olunuyor.

İkisi bir arada cemᶜ olmadı
İkisine dinmedi birlik adı
Ṣabır eyleyenler selâmet olur
Şitâb ehli dâyim melâmet olur
İvek kişiyi kimse ögmedi hiç
Yolın bileni kimse dögmedi hiç
Didi şâh-ı Meᶜmûn şehenşâh iken
Bu dünyâ sarâyında ol şâh iken
Ki üç kimseye kim şikîbâ-y-ise
ᶜAceblemeñüz devlete bây ise
Biri pâdişâh-ı sitem-kârdur
İkincisi żaᶜf ile bî-mârdur
Üçüncisi yâr-ı nükû-kâr imiş
Cefâsına ṣabr eyle kim yâr imiş
Yâr oldurur ki ṣabr ide yârüñ cefâsına
Kendü rıżâsını vire yâri rıżâsına
İṣâr ide vücûdını yârüñ yolında yâr
Dünyâ nedür ki yaraya yâr iltimâsına
ᶜAlî Ḥażretinden rivâyet budur
Hidâyetlü ḳullara ᶜâdet budur
Ki dörd nesneden key ırag olalar
Saᶜâdetlü şevḳa çırâg olalar
Biri ivmek imiş ikinci gazab
Üçüncisi ᶜucb oldı ḳılma ᶜaceb
Ki dördünci kâhillıg itmekdürür
Hem ol ayn-ı cahillik itmekdürür
Didi ulular niçe işler ola
Ki ivmeklik anlarda bihter ola
İrişmiş yimişi dişürmek gibi
Agacdan vuruban düşürmek gibi
Görünmez mi çün gül tamâm açıla
Evet bâgubân anı gonca bile
Ḳoya iki gün anda teᶜhîr ide
Göñülden ḫayâlini tezvîr ide
Dökilüben evrâḳı olur tebâh
Ne evrâḳı hem sâḳı olur tebâh
Yaḫud rengi gider mutarrâlıgı
Bilinmez elemden müberrâlıgı
Niçe iş ola k'anda ṣabr eylemek
O noḳṣanı ṣabr ile ḫabr eylemek
Ne câyiz ki lâzım ya vâcib ola
Diyeyim bile kim ki ṭâlib ola

Şu ḫurma gibi kim daḫı hâmdur
Sefer ideli niçe eyyâmdur
Ḳomaḳlıḳ gerek kim niçe rûzigâr
Geçüp ide perverde Perverdigâr
Tamâm ide tesbîhini üzeler
Anuñ ile bir ḫâṭırı düzeler
Ki tesbîḥ ider Ḥaḳḳ'a ne var ise
Ḳuru yaş u agyâr ger yâr ise
Evet kendü bilmez ki tesbîhi-ne
Ya başladı mı Ḥaḳḳ'a tesbîhine

292

Ve in min şey'in illâ yusebbihu bi-ḥamdihi velâkin lâ tefḳahûne tesbîhahüm[221]
Muḥaḳḳiḳler eydür ki insân bilür
Ne tesbîḥ ider tende bu cân bilür
Evet gayrı ne varsa tesbîḥi bir
Kelâm oldı heb bundan afilana sır
Ḳamu dir ki yâ Ḫâliḳal- âlemîn
Ve yâ Ḥayy ü yâ râzıḳal- âlemîn
İrişdür ḳamumuzı insân ḳıl
Bize raḥmet eylegil iḥsân ḳıl
Ki tâ seni taḥḳîḳ ü tafṣîl ile
Bilevüz ü söyleyevüz dil ile
Külli şey'in yeḳûlü bi-lisâni'l-ḥâli Allâhümme belliġnî bi'l-ᶜalemi'l-insâniyyi aᶜrifeke ale't-taḥḳîḳ ve't-tafṣîli ve'l-beyân[222]
Pes afila ki yinecek âlâtı heb
Ki görse gerekdür kemâlâtı heb
Ḳo ṣabr eyle tâ kim belâgat bula
Bu kez yi dimâguñ ḫalâvet bula
Cihân faḫri Aḥmed ᶜaleyhi's-selâm
Emîn ü Muḥammed ᶜaleyhi's-selâm

---

221 ".. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız." (İsra,17/44)

222 Her şey hal diliyle der ki: "Allâhım, beni insanlık âlemine ulaştır ki, seni tahkîk, tafsil ve beyân ile bileyim."

Dimişdür şitâb ekşer işde ḥarâm
Olupdur dimedi her işde ḥarâm
Ki üç işde taʿcîl olupdur mübâh
Biri ḳızlara tizçek itmek nikâh
İkincisi tiz gömeler meyyiti
Gömüñi siz ive ive her meyyiti
Üçünci ḳonuḳ öñine tiz yimek
Ḳomaḳlıḳdur anı ne ḥâcet dimek
Fulâtûn dimişdür dutıcı gerek
Şeref mâyesini utıcı gerek
Şu kimse ki ṣabr acısın çekmeye
Her işde anuñi toḫmını ekmeye
Bu ʿâlemde ṭatluluġa irmeye
Ṣabır ḳılsa yadluluġa irmeye
Evet işe ḳudret yitişmiş iken
Geregince ḳuvvet yitişmiş iken
Uzatmaḳlıḳ ol işi bedterdürür
Uzadan kişi bil ki ebterdürür
Şol erden ki ḳudret tamâm olmadın
Geregince ḳuvvet tamâm olmadın
Bilimeye bir işe iḳdâm ide
Ki kendüye teşvîşe iḳdâm ide
Sikender ki ṣâḥib-ḳırân idi ol
Ḳamu rubʿ-ı meskende ḫân idi ol
Dimiş gerçi devlet ulu nesnedür
Seḫâvet añа baḫtulu nesnedür
Belâ gerçî güçdür evet ṣabr añа
Be-ġâyet gerekdür ki didüm sañа
Egerçî ġınâ yigrek nesnedür
Mudârâ añа key gerek nesnedür
Didi Fârsiler ki her işin er
Ṣabırla iderse olur muʿteber
Şudur ʿâlem içinde ʿâḳıl kişi
Ki fikr ide biñi kerre her bir işi
Bile anda aṣṣı ziyân ne-y-ise
İde lâyıḳı imtiḥân ne-y-ise
Şu kimse ki güftâr ü girdârını
Eyüden yavuzdan ḳamu varını
Fikirsüz ide key peşîmân ola
ʿUḳûl ehli ḳatında nâ-dân ola

Ḥikâyet

Meger şâh-ı Ḫusrev ulu ḫân iken
Geçüp ḥükmi taḫtında sulṭân iken
Anuñi bir ḳaravaşı var idi ḫûb
Ki ḥüsn ile iderdi ṣayd-ı ḳulûb
Be-ġâyet sever idi Ḫusrev anı
İver idi görmege göñli canı

293

Ḳıġırur anı ḫalvete pâdişâh
Ki ḫoş ʿışḳ-bâzılıġ eyleye şâh
Elin sundı bûs u kenâr itmege
Ne muḫtar ise iḫtiyâr itmege
Ḳaravaş da ḫoryadlıġ ider añа
Yüzin dönmez ol ḫusrevindin yañа
Eliyle vurur Ḫusrevi yüzüre
O bir vurdı Ḫusrev añа yüz ura
Hemân burnına ḳan gelür Ḫusrev'üñi
Dutar bir ḳarış yirin aḳan evüñi
Melûl oldı Ḫusrev be-ġâyet añа
Ḳomadı göñülde ʿinâyet añа
Meger ol zamânuñi ulu ʿâlimi
Saʿâdetlü vü baḫtulu ʿâlimi
Müebbed ki Ḫusrev vara ḫâdimi
Nirede-y-ise bula ol ʿâlimi
Sora kim el uzadanuñi ḫânına
Ne itmek gerekdür cezâ cânına
Durup vardı ṣormaġa ḫâdim daḫı
Evinde bulınmadı ʿâlim daḫı
Atasına ṣoracaġın oġlına
Ṣorar kim göre ne diye oġlı ne
Dimiş ivmek ile elin keseler
Ki yirine ḳızmış demür baṣalar
Çün işitdi bu ḥükmi Ḫusrev hemân
Daḫı eglenüp küymedi bir zamân
Buyurdı ḳaravaş elin kesdiler
Çaġadaca ḳızmış demür baṣdılar
Bu işi ivüp Ḫusrev'ün itdügi
Gelürdi ögine giderdi ögi
Didi ḫâdime uşbu ḥükmi sañа
Müebbed mi didi diyivir bañа
Didi ḫâdim oġlı buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur

Atasını evinde bulımadum
Şehenşâh ḥükminde olımadum
Bu kez ṣordum oġlına virdi cevâb
Ki geldi şehenşâha irdi cevâb
Çün işitdi Ḫusrev bunuñ sözini
Yaḳın ḳaldı öldüre kendözini
Hemân dem ḳıgırdı Mü'ebbed gele
Göre tâ ki ne dir kesilmiş ele
Gelincek Mü'ebbed anuñla emîr
Ṭanışdı göre kim cevâbın ne dir
Didi bu işi her kim ider ise
Ki ʿIsyân yolına gider ise
Anuñ vâcib olur eli kesile
Ki ʿâlemde söylene düşe dile
Meger dört kişi ide kesmeyeler
Bu iş için anlara küsmeyeler
Birisi kenîzek ki ḫalvet bula
Şehenşâhı-y-ile maḥabbet bula
İkincisi dîvâne üçünci mest
Ki dördünci ṭıfl itse bulmaz şikest
Gerekmez muʿâḳab olalar bular
Ol işden muʿâteb olalar bular
Didi pes ya bu işi nitmek gerek
Bunuñ defʿine ḳanca gitmek gerek
Ki oġlun buyurdı kenîzek elin
Buyurdum keseler o gökcek elin
Bu kez bildük anı ki bî-dâd imiş
İşi ẓulm imiş dâd añа ad imiş
Mü'ebbed dimiş oġlum elin-de kes
Ki ivmege itmeye ayruḳ heves
Elin kesdiler ḥükm iden kişinüñ
İvüben cevâba giden kişinüñ

294

O derd ile öldi diri olmadı
Devâ bulmaġuñ âḫiri olmadı
Pes añla ki her işde ṣabr eylemek
Kişinüñ başına getürmez emek
İvilmeg ile olan işden cehân
Gelür ġuṣṣalar âdeme nâ-geh-ân
Didi şâh-ı Me'mûn ki güftârın er
Diyincek bile kim virür ḫaber

Ne ṣorarsa ṣormadın anı henüz
Cevâbını fikr eyleye biñ ü yüz
Meger kim bir aʿmâya bir ʿaḳlı az
Saḫun-dânlıġ içinde hem naḳli az
Dimiş keşke bilsem nedür ʿâyide
Bu gözsüz olandan nola fâyide
Bedîhî virür añа aʿmâ cevab
Nedür añlar anda ḫaṭâ vü ṣavâb
Dimiş fâyide ol ki sencileyin
Kişiyi göremeye bencileyin

Ḥikâyet

Ḥaṣan Baṣrî ulu kişiydi ḳatı
Ki var idi dîninde key himmeti
Hem üçyüz kişi görmüş idi tamâm
Resûl'i görenden ʿaleyhi's-selâm
Meger Baṣra'da vaʿẓ eydür iken
İşidenlere ṭaʿn iderdi iñen
Dimiş iy dirîġa ki aṣḥâbdan
O Tañrı Resûli'ne aḥbâbdan
Sizün ṣoḥbetüñüze oldum esîr
Yesîr añlamañ bu iş oldı asîr
Bu sözi Ḥasan söyleyince hemân
Yirinden ṭurugeldi bir nev-cüvân
Dimiş añа i şeyḫ-i İslâmiyân
Ki senden müşerref kenâr u miyân
Senüñ bu dirîġuñ mı artuḳ ola
Zemîn ü zamân âhuñ ile ṭola
Ki aṣḥâbdan bizlere ḳaldıñız
Egercî ki bizden çoġ öñ geldüñüz
Yaḫud şol dirîġ artuḳ ola mı ki
Cihân âh ü vâhiyle ṭola mı ki
Ki aṣḥâb Peyġamberî görüben
Cihân faḫrı ol serveri görüben
Senüñ ṣoḥbetüñe esîr oldılar
Saña luṭf idüp dest-gîr oldılar
Ḥasan uşbu sözden ḫacil oldı key
İve söyledi teng-dil oldı key
Pes añla ki ṣabr ile söylense söz
Anuñ hiç ṣofında göyünmez öz

Ki Bir Tafırı Tevrit içinde ʿazîz
Diyeyim ne didiyse eyle temîz
Dimiş kim ḥarîs ise maḥrûm olur
Ki ḥırṣ ehlinüñ ḥâli maʿlûm olur
İvek kimse her dem peşîmân ola
Gerekse gedâ yâḫu sulṭân ola

Ḫâtime

Hele ṣabrı elden ḳoma eyle cehd
Gerek kim göñülde ola eyle ʿahd
Ki her işi ṣabr u mudârâ-y-ile
İdüp hem-ser ol şâh-ı Dârâ-y-ile
Evet sırrufı saḳlagıl nâşiden
Ki nâşidürür sırları fâş iden
İşit imdi sır saḳlamaḳdan kelâm
Hep aḥvâlini żabṭ idesin tamâm
Ki ben ḳırḳsekizinci bâbında çaḳ
Didüm nicedür sırları saḳlamaḳ

BÂB-I ÇİHLÜHEŞTÜM ENDER NÜHÜFTE-DÂŞTEN-İ RÂZHÂ

295

Bilür kimde var ise ṭabʿ-ı selîm
Ki râzın saḳınmaḳdurur aṣl-ı ʿazîm
Cihâna ne defîlü ki ehl-i kemâl
Getürdi vü giderdi ol bî-zevâl
Ḳamu müttefiḳdur ki ʿâḳıl olan
Her işini ʿaḳl ile ʿâmil olan
Kişi kendü râzın saḳınmaḳ gerek
Anufı çoġın azın saḳınmaḳ gerek
Anufı çün didi mefḫar-i enbiyâ
Ser-efrâz-ı ümmet şâh-ı evliyâ
Şu kim nâşiden sırrını gizleye
Ḳomaya ki nâşî anı izleye
Her işine ol mâlik oldı hemân
Bilindi nedür afıa yaḫşi yaman
Men keteme sırrahu meleke emrahu[223]

Fulâṭûn didi yâr ü aġyâr içün
Göñül maḫzen olmışdur esrâr içün
Ṭuṭaḳlardur ol maḫzen içün kilîd
Ki olmaya vâḳıf afıa her pelîd
Dil imiş anaḫtar afıa bil azîz
Anufı saḳlamasın afıabil ʿazîz
Didi Ḫöca üç kimseye kişi râz
Dimeklikden itmek gerek iḥtirâz
Biri aḥmaḳ ikinci miḳsâr imiş
Üçünci şu kim yâri bisyâr imiş
Ki ḍarb-ı meṣel eylemişdür ʿArab
Anufıla ʿamel eylemişdür ʿArab
Dilidür göñül aḥmaḳ âdemlere
Ki depretse dir sırrı ʿâlemlere
Dili ʿâḳılufı göñli içindedür
Ki bilmez kişi sırrın anufı nedür
Ḳalbü'l-aḥmaḳi fî femihi
ve lisânü'l-ʿâḳıli fî ḳalbihi[224]
Didi Erdeşîr-i emîr-i zamân
Anufı olmış iken serîr-i zamân
Şu kimse ki râzını eyleye fâş
Ne mümkin afıa düşmen indüre baş
ʿArablar daḫı itdi ḍarb-ı meṣel
Ki işiden anufıla ide ʿamel
Şu kimse ki fâş idüp esrârını
ʿAyân ide göñlindeki varını
Eli-y-ile çâk ider ol perdesin
Ki ṭarḥ itdi göñlinde perverdesin
Men keşefe sırrahu heteke sitrahu[225]
Didi şâh-ı Nûşinrevân ad ile
Ki ḥükm eyledi ʿâleme dâd ile
Kişi kendü düşmenlerine ẓafer
Bulımaz müdebbirlig ile meger
Evet re'y ü tedbîr râz iledür
Ki fâş itmeden iḥtirâz iledür
Şu kim râzını eyleye âşikâr
Afıa re'y ü tedbîr olmaz şikâr

223 "Sırrını gizleyen işine mâlik olur."

224 "Ahmakın kalbi ağzındadır, akıllının dili kalbindedir."

225 "Kim sırrını açıklarsa, perdesini (eliyle) yırtar, (rezil olur)."

Didi Hürmüs ister iseñ kim senüñ
Nedür râzuñı bilmeye düşmenüñ
Safa dost olana ḫayli dime
Şoñında belâ-y-ile veyli dime
Meşeldür ʿArab'da vurulmışdurur
Anuñ buyrugına durulmışdurur
Gönüller ki pâk oldı aḥrâr içün
Ḳubûr oldılar anlar esrâr içün
Ḳulûbü'l-aḥrâri ḳuburu'l-esrâr[226]

Ḥikâyet

Meger kim zamânında Ḫaḳân ile
Melik Hind otururdı ol ḫân ile

296

Melik Hind'e Ḫâḳân ḫiṭâb eyledi
Şanasın tene cân ḫiṭâb eyledi
Dimiş kim şol endîşe bizden i şâh
Irag ola kim bizi ider tebâh
Melik Hind añа dimiş iy şehriyâr
Cihânda saʿâdetle dutgıl ḳarâr
Şol endîşe bizlerden olsun ırak
Bizim ile sizlerden olsun ırak
Ki olmayavuz kimseden şerme-sâr
Ol endîşe olıncagaz âşikâr
Didi ol hakîm-i zamân Sündübâd
Ki ol idi ḥikmetde rûşen-nihâd
Gerekmez ki her bir kişi râzını
Ya irkek ola ya dişi râzını
İki kişiden saḳlaya dimeye
Ki ḫayf idüben gussasın yimeye
Biri şol ḥakîme ki dânâ ola
Ya pîr ola ol yâḫu bernâ ola
İkincisi yâr-i muvâfıḳdurur
Ki yârânelıgında ṣâdıḳdurur
Didi Feyḳaravus ki iki işi
Key ebleh olupdurur iden kişi
Biri degmeyecek kişiye ödünc
Ya irkege yâḫûd dişiye ödünc
Virüp şoñra almaḳda zâr olmadur
Bir iken gamı ṣad-hezâr olmadur
İkincisi oldur ki râzını ol
Diye kimseye çog u azını al
Döne añа yalvara diye saḳın
Kimesneye râzı dime bil ḥaḳın
Didi Rûmiler kim sebük-sâr ise
Kemâl ile nâ-dânlıgı var ise
Kimi görse râzını dise gerek
Ki şoñında çoḳ gussa yise gerek
Meger bir ḥakîme suâl itdiler
Cevâbın işitmege âl itdiler
Ne olmış yig ola ne yig olmamaḳ
Beyân eyle bu sözi Tañrı'na baḳ
Didi ṭogruluḳ yig ki olmış ola
Cihân eyülügi-y-ile ṭolmış ola
Evet yigdür olmasa ceng ü cidâl
Cedel eyleyen kimsedür bed-fiʿâl
Yavuzluḳ daḫı yigdür olmadugı
Ḳulaḳlar ol ad ile ṭolmadugı
Evet râzuñ oldugı yigdür nihân
Ki söylense düşmen ṭuyar nâ-geh-ân
Ne söz kim otuziki dişden çıḳar
Havâ anı niçe ḳulaga dıḳar
Görinmez mi kim oḳı atsa kemân
Gider dönmez ayruḳ dönesi gümân
Dimişler ulular diyeyim dutuñ
Gerekse saʿâdet naṣîbın utuñ
Ne söz kim ikiden tecâvüz ḳıla
Üçünci kişi daḫı anı bile
Hemân bil ki fâş oldı ʿâlemlere
Dinildi ne varsa heb âdemlere
Sözin ḫâṣılı bu ki râzını er
Gerekmez vire her kişiye ḫaber
Ḫuṣûṣâ ki ʿavretlere söylemek
Yaramaz ki şoñra çekiser emek

Ḥikâyet

İşitdüm ki Ḥaccâc sulṭân iken
Ḫalîfe olupʿâleme ḫân iken
Anuñ ḥâcibi bir ḳoca var idi
Ki oglandan anuñ ile yâr idi

[226] Hürlerin kalpleri, sırların kabirleridir."

Meger bir gice ṣoḥbet eylediler
Ki ikisinüñ göñli eyle diler

297

Sözinüñ arasında Ḥaccâc afïa
Didi bir gerek söz diyeyim saña
Saḳın râzuñı ʿavrete dimegil
Anuñ ġuṣṣasın ṣoñra sen yimegil
Dimiş ḥâcib iy pâdişâh-ı zamân
Belâdan emîn ol buluban emân
Bu söz ḥaḳdur illâ ki her ʿavreti
Bir añlama terk eyle bu ʿâdeti
Benüm şimdi bir ʿavretüm vardur
Baña ṭoġruluk ile ḫoş yârdur
Aña söylenen râz maḫfî ḳalur
Eger çoḳ eger az maḫfî ḳalur
Çün işitdi Ḥaccac uşbu sözi
Bu kez ḫâzinine yöneltdi gözi
Didi ḫâzine biñ fuluri getür
Serîri ḳo anda sürûrı getür
Alup biñ fuluriyi bir kîseye
Ḳoyar kendü eliyle ṣaya ṣaya
Hem öz mührin urmış dimiş ḥâcibe
Ki geçmiş otırmışdı evde dibe
Saña şunı bağışladum lîkin al
Evüñe ilet idelüm mekr ü âl
Varup ʿavretüñe digil kim şunı
Bu kîseyle ṭolu ḳızıl altunı
Emîrüñ ḫazînesini açmışam
Alup kîseyi ḳorḳuban ḳaçmışam
Senüñ-çün getürdüm me gizleyü ḳo
Ki çoḳ eksi güñe gerek ola o
Alup kîseyi gitdi ḥâcib eve
Varup evine girdi ive ive
Didi ʿavretine ki bu kîseyi
Uġurlamışamdur dimegil neyi
Bu gice ḫazîne açup almışam
Çıḳup bu dem andan ḳaçup gelmişem
Senüñdür nice ṣarfın iderseñ it
Baña dimegil kim eger erseñ it
Çün işitdi avret erinün sözin
Gönülden açup bakdı ana gözin
Sevindi eri kîse ṣundugına
Alup ḳoydı fîl-ḥâl ṣandugına
Bunuñ üstine geçdi bir niçe gün
Ki zer şâẕılıġından itdi dügün
Ḳażâ-y-ile Ḥaccâc bir câriye
Virür ḥâcibine adı Mâriye
Alup geldi ḥâcib evine anı
Ṣanur görse ʿavret sevine anı
Dimiş ʿavreti bu ne dimiş eri
Emîrüm bağışladı bunı ḳarı
Dimiş ʿavreti ger dilerseñ ki sen
Göñül ḫoşluġıyla sevem seni ben
Varup ṣat gider görmesün gözlerüm
Senüñle savaş olmasun sözlerüm
Eri dimiş anı ki sulṭân vire
Ṣatabilmege kimüñ eli ire
Bu kez ʿavret ol sözden ebsem olur
İçi ṭolu ġam gözleri nem olur
O gün geçdi yarındısı gicesi
Görüñ ʿavreti fikr ider nicesi
Çıḳup yatsudan ṣoñra avret gider
Göñülden eri sevgüsin terk ider
Alur bilesince zerüñ kîsesin
Uġurladı ṣanup erüñ kîsesin
Sarâyına Ḥaccâc'uñ irdi revân
Bu kez perde-dârına didi hemân
Yüri şâha di kim fülân ḥâcibüñ
Şehenşâha maḥrem olan ḥâcibüñ
Gelüp ʿavreti ḳapuda oturur
İcâzet ola diyü umadurur
Girüp didi Ḥaccâc'a ol perde-dâr
Didi aña gelgil içerü di var

298

Çün ol ʿavrete didi destûrını
Göñülde ziyâde idüp nûrını
Durup girdi içerü virdi selâm
Duʿâ ḳıldı şâhına açdı kelâm
Dimiş bunca yıldur ki şol er beni
Senüñ niʿmetüñ ile bisler beni
Yavuz baḫtı anı meger azdurur
Ki ṣanur bu çoġ işi ol azdurur

Alup altunuñı ḫazîneñ açar
Hemân şunı alur u ḳorḳar ḳaçar
Getürdi bañа virdi ḳıldum nihân
Sañа virmek içün i şâh-ı cihân
Revâ görmedüm ḫarcın anuñ bañа
Yine mührüñ ile getürdüm sañа
Çün işitdi Ḥaccâc sözin anuñ
ʿAṭâ kıldı şâd itdi özin anuñ
Çıḳup gitdi ʿavret sevinmeg ile
Ki ḫoş ṭoġruluk eyledi beg ile
Ḳıġırtdı hemân ḥâcibini emîr
Ḫaber-dâr olmadın andan vezîr
Durup geldi ḥâcib şehenşâhına
Göre kim dir añа şehenşâhı ne
Çıḳardı zerüñ kîsesin pâdişâh
Öñüne ḳodı ḥâcibüñ didi şâh
Gör ol râzuñı saḳlayan ʿavreti
Çog u azuñı saḳlayan ʿavreti
Eger bu işüñ aṣlını bilmesem
Anı kendü elüm ile ḳılmasam
O ʿavret sañа bir iş itmiş idi
Ki başuñ ol iş ile gitmiş idi
Pes añla şu kim râzını ʿavrete
Diye çoġını azını ʿavrete
Hemân bil ki ol ḫalḳa rüsvây olur
Gice gündüz işi anuñ vây olur
Fulâṭûn dimişdür ki her nesnenüñ
Nigeh-bânı çoḳ olsa yigdür anuñ
Ever râz yigdür ki penhân ola
Ḳaçan bir ten añа nigeh-bân ola

Ḫâtime-i Bâb

Tamâm oldı sır saḳlamaḳda kelâm
Oḳıyanlara bizden olsun selâm
Bu kez ḳırḳṭoḳuzında ḫân sözlerin
Didüm Şâh-ı Nûşinrevân sözlerin
Cihâna gelenlerüñ ögütleri
Hem ol bâbun içinde dindi varı
Ne defilü ki yaşı olursa delim
Naṣâyiḥ işiden olısar ʿalîm
Ḫuṣûṣâ mülûküñ naṣîḥatları
Ki sürdüler idi ne ṣıḥḥatları
Dimişlerdürür eh-i ḥikmet be-nâm
Ki şehler sözini işitmek tamâm
Göñül gözinüñ tûtiyâsıdurur
Kim işitmese göñli ḳâsîdürür
Bu söz mûcebince bize daḫı pes
Gerek sözlerine idevüz heves

Ḥikâyet

İşitdüm ḫaberdür ki Meʾmûn-ı Şâh
Uluya kiçiye ol idi penâh
Ḫüẕâ añа nâ-geh virür iḫtiyâr
Ki Nûşinrevân türbesine ḳopar
Görür kim çürimiş süñükler yatur
Ḳuru taḫta içre süñükler yatur
Evet taḫta üstinde yazdurmış ol
Ki ṣoñra gelenṣebaḳ ola bol
Görür kim ḳamu yazısı Pehlevî
Getürdür bulup yazısı Pehlevî

299

Anı Fârsîle ider tercüme
Bu işden ziyânsuz çoġ aṣṣı uma
Dimiş kim bañа hiç bir âdemi
İrişmedi kim ẓâyiʿ ola demi
Ḳamu behre-mend olur idi tamâm
Ki maḫrûm ḳalmaz idi ḫâṣ u ʿâm
Bilüp ẓulme ben mâyil olmamışam
Ẓulüm ehline ḳâyil olmamışam
Ne defilü maʿârifʿ ki yâd eyledüm
Ölüm od ile külli bâd eyledüm
Bu hengâm-ı ʿacze irişincegez
Bu uzun yola ben ir eşincegez
Özümi iñen ʿâciz añlamışam
Ki buʿibret işleri dañlamışam
Ne ḥikmet ki ṭuydum her işde revân
Bu dîvânda yazdurdum itdüm beyân
Ki tâ işidenler ḳabûl ideler
Bileler ki nice yola gideler

BÂB-I ÇİHLÜNÜHÜM ENDER MEVÂʿİZ-İ NÛŞİN-REVÂN ve NAṢÂYİḤ-İ EKÂBİR-İ CİHÂN

Didi tâ ki bu gündüz ile gice
Gele gide boyun dutagör güce
ʿAcebleme aḥvâl olursa ʿacîb
Ulu kiçi olsa ya yirlü ġarîb
Didi kim hünersüz kişile saḳın
Varup dost olmaġa olma yaḳın
Hünersüz kişi kim düşer benlige
Ne dostluġa yarar ne düşmenlige
Didi kim niçün yata ola emîn
Şu kim pâdişâha olur hem-nişîn
Didi kim özin nişe diri ṣana
Şu kim irmez eli neye kim ṣuna
Didi dost bilme cihânda anı
Ki ol yâr idine saña düşmeni
Didi kimse niçün gide bir yola
Ki bir kez o yoldan peşîmân ola
Didi er saḳınsun şol erden özin
Ki bilmez bilür bilür ol kendözin
Didi kendü kendüñe dâd eylegil
Baña[227] olma muḥtâc ad eylegil
Didi ḥaḳ sözi söyle ḳayırma hiç
Gönülden anı dimegi ırma hiç
Didi kim ki küçük naẓarlu ola
O büyük ziyânlu ḫaẕerlü ola
Didi Şâh-ı Nûşinrevân-ı zamân
Ki andan ṭoluyıdı ʿâlem emân
Dilersen ki râzuñ bile düşmeni
Saña dost olana söyle anı
Didi ger dilersen ki zaḥmetsüzin
Daḫı cevr ü renc ile miḥnetsüzin
Ḳatı bây olasın her işüñ sen
Sehil dutma ḳaydın yi anuñ iñen
Didi kim güzâfa ṣatun almaya
Güzâfa ṣatup ġuṣṣalu ḳalmaya
Didi kim eger münʿim iken seni
Faḳîr eyler ise Ḫüẕâ-yı Ġanî
Saḳın başdaşuñdan dilenme saḳın
Ki ḥaḳḳ-ı fütüvvet budur bil ḥaḳın

Didi kim acın ölse yigdür kişi
Dileyince bir bî-naẓardan bişi
Naẓarsuzlara hem-nişîn olmaġıl
Gümâna düşersin yaḳın olmaġıl
Didi key saḳınġıl ḫayâle düşüb
Sen öz nefsün içün vebale düşüb
İnanmayacaḳlara itme iʿtimad
Ki bozulmaya sendeki iʿtiḳâd
Didi kim kişi şol ḫısımlarına
Ki kem olalar kendüden varına

300

Ölümden beterdür ki muḥtâc ola
Yig oldur ölirse öle ac ola
Didi kim şu fâsıḳ ki ḥâlin bile
Kime uġrar ise tevâżuʿ ḳıla
Şu zâhidden ol yig ki ḫod-bîn ola
Dimâġı ṭolu kibr ile kîn ola
Didi bir eri ol Ḫüẕâ-yı Ġanî
Kiçiyken ulu eyler ise anı
Yine ol göz ile gözetmek hemân
Ḳatı câhil olmaġa oldı nişân
Didi kim şol erden ḳatı şerme-sâr
Kimesne yok ola ki ola müşâr
İşi olmadık yirde daʿvî ide
Ne yirde ki daʿvî işide gide
Didi şol kişi ḳatı maġbûn olur
Şoñınca her işinde maḥzûn olur
Bulınanı vire bulınmamışa
Aġaç şanuban yapışa ḳamışa
Didi kim fürû-mâye oldur ḳatı
Bitürmeye ḳaṣd ile bir ḥâceti
Girân-mâye ol-kim cuvân-merd ola
Cuvân-merdliginde hemân ferd ola
Didi her ne zişt söz ki dirler saña
Biregü dilinden ḳulaḳ vur baña
Sen anı diyenden bil iy nâm-dâr
Ki bu devr ile buldı dâyir medâr
Didi kim ziyâna iren kişiden
Heb aṣṣıyı elden viren kişiden
Ziyânı çoġ oldur ki şâẕân ola
Bu işe şoñında perîşân ola

---

227 Bu "bana" kelimesi, "bege" şeklinde de okunabilir.

Didi ṣatılan ḳul tiz âzâd olur
Naṣîbi anufi ṣofiucı dâd olur
Boġaz ḳulı âzâd olmayısar
Bu nesne afia ad olmayısar
Didi kim ki kâmil bilici ola
Bilide ḳılı ḳırḳ dilici ola
Ne ṣatarsa alıcısın bilmese
Bilici degüldür işit söz kese
Didi kimi kim gerdiş-i rûzigâr
Bilici idemeye afia i yâr
Saḳın sen emek yime żâyiᶜ olur
Anufi ḳarnı ṭoymaz u câyiᶜ olur
Didi kim ḳamu nesnesini kişi
Saḳınsa gefiez düşmeninden işi
Anı kendözinden saḳınmaḳ velî
Güç işdür idene ne dirse belî
Didi ger dilersen ki rencüfi senüfi
Ḳala żayiᶜ olmaya gencüfi senüfi
Saña renci kim yirse bilgil ḥaḳın
Anı zâyiᶜ eyleme ḳatı saḳın
Didi kim diler anı ḫalḳı öge
Hemîşe gerekdür ki ḫalḳı öge
Ögen kişi ṣofira ögilür olur
Sögen ḫod bilürsiz dögilür olur
Didi ger dilersen ki yârüfi senüfi
Çoġ ola göfiüller şikârufi senüfi
Saḳın kîne-dâr olma saḳın kişi
Ki ḫoş-ḫulı adını daḳın kişi
Didi kim diler delü dimeyeler
Yaranları ġammını yimeyeler
Bulınmayacaġı ṭaleb itmesün
Anı yavuz ada sebeb itmesün
Didi ger dilersen ki yüz ṣuyıla
Ḳalasın u gitmeye yüz ṣuyıla
Ḳatı ḥürmet eyle kime uġrasafi
Budur idecek iş id olma uṣafi
Didi ger dilersen belâdan ıraḳ
Olasın göfiülleri dutġıl ṭuraḳ

Didi kim dilerse ki aldanmaya
Hem aldanmaġufi odına yanmaya
Henüz daḫı olmaduḳ işlerini
Ola diyüben ḳomaya varını
Elüfile ḳomaduġın alma saḳın
Bu ᶜâlemde ṭoġruluḳ adın daḳın
Didi perdefii sen dilersen ki Ḥaḳ
Ḳoya büsbütün itmeye anı şaḳ
Saḳın yırtmaġıl perdesin kimsenüfi
Ki perdefii yırtmaya kimse senüfi
Didi ger dilersen ki ḫalḳ-ı cihân
Safia gülmeye âşikâr u nihân
Senüfi elüfi altında olanları
Ayaḳda ḳoma gör gözet anları
Didi ḳorḳusuzluġı isteyene
Didügümi dutmaḳ gerekdür yene
Kimesneye yadlu sözi dimeye
Ki ṣofira anufi ġuṣṣasın yimeye
Didi ḳadrüfii bilmek ister isefi
Cihân ḫalḳı bulursın ist'er isen
Sen âdemlerüfi ḳadrini biligör
Ne kim ḳadre lâyıḳdurur ḳılıgör
Didi ger dilersefi sözüfi dutıla
Ki ᶜayyâr-ı ᶜâlem safia utıla
Saḳın kendü sözüfii ṣıma saḳın
Gümânı gider ḥâṣıl eyle yaḳîn
Didi kim dilerse ki maḥmûd ola
Göfiüllerde ṣıdḳ ile maḳṣûd ola
Vefâ-dâr olsun yarânlarına
Duz etmek yimişüfi ḳamu varına
Didi ger dilersen ki dâd ehline
Yaḳın olasın eyü ad ehline
Senüfi elüfi altında olanlara
İşi tâḳatınca buyur anlara
Didi kim dilerse ki ḫ'or olmaya
ᶜAzîz ola her yoḳsula vü baya
Ṭamaᶜdan ırağ olsun ancaḳ hemân
Ki anı ᶜazîz ide devr-i zamân
Didi ger dilersen ki ulu olasın
Saᶜâdetlü hem baḫtulu olasın
Kime uġrar isefi tevâżuᶜlar it
Kimesne dimedin tevâżuᶜlar it

301

Zamânına göre maᶜâş eylegil
Eyülügi ᶜâlemde fâş eylegil

Didi kim dilerse ki âzâd ola
Ḳamu ġuṣṣadan ḫurrem u şâd ola
Ümîẕin kesüben bu ḫalḳdan tamâm
Ki Tañrı'sı ḳatında ola hümâm
Didi kim dilerse ki maḥbûb ola
Ḫalâyıḳ arasında merġûb ola
Sözinüñ bu ḫalḳa yararın disün
Bu kez ululuġa yararın disün
Didi kim ki ʿâlemde ʿâḳıl ola
Mürüvvetde erlikde kâmil ola
Özine ne ṣanursa yadlara heb
Anı ṣanur itmez yavuzluḳ ṭaleb
Didi ger dilersen ki ʿâlemde hîç
Melâletde olmayasın ir ü giç
Oturma vü söyleşme nâ-dân ile
Dilersen ki îmân ḳala cân ile
Didi ger dilersen dilüñ uzaya
Dilüñ uzamaḳdan bilüñ uzaya
Ḳısa dutġıl elüñ dilüñ uzasun
Bu söze dime yoḳ digil kim usun
Didi kim dilerse ki üstâd ola
İşi dâyimâ ʿadl ile dâd ola

302

Çoġ itsün o şâkirdlik üstâdına
Ki üstâd oḳına anuñ adına
Didi ger dilerse ki şâh-ı cihân
Ḳamu korkalar andan ehl-i zamân
Gerek Tañrı'sından ḳatı ḳorḳa ol
Ki andan bu ḫalḳ-ı cihân ḳorḳa bol
Tamâm oldı Nûşîn-revân sözleri
Ki dimişdi nûş-i revân sözleri
Naṣîḥat iderem sañа zînhâr
Bu sözleri yâd eyle leyl ü nehâr
Ki ḥikmet ḳoḳusı bulardan gelür
Bu sözleri dutmaḳlıḳ erden gelür
Didiler ki lâzım budur ʿâḳıla
Ḫuṣûṣâ ki hem-dem ola kâmile
Ne fevt olsa ḥasretlerin yimeye
Melûl oluban nideyin dimeye
Dahı her ne nesne ki ḥâṣıl ola
Gerekmez ki mihriyle göñli ṭola

Uzaġ uzaġ endîşeler itmeye
Yaramazlarıñ yolına gitmeye
Bu ʿömr-i ʿazîzüñ bile ḳadrini
Ki ʿilm ile şerḥ eyleye ṣadrını
Rence ki geçüpdürür ṭûmâr ideyim dime
Gelmemiş içün cânı bîmâr ideyim dime
Âsân geçecek ʿömri düşvâr ideyim dime
Bu ʿömr-i azîzüñi sen ḫor ideyim dime
Çün olmamış işüñ yiyesin ġamın
Seni sen helâk idisersin hemîn
Didi Rûmi'ler sen seni dut ʿazîz
Ki ḫor olma ʿizzetleri ut ʿazîz
Buḫul ḳapularını yap üstüñe
Açuḳ dutma varını yap üstüñe
Ḳamu ḫalḳa rızḳı deger añlaġıl
Evet erligi muʿteber añlaġıl
Niçe kim ola gerdiş-i rûzigâr
Tecellî ide nûr-ı Perverdigâr
ʿAcebleme bir demde biñ dürlü ḥâl
Yitişdürse bu çarḫ-ı ferḫunde-fâl
Biliciler eydür ki ʿâḳıl kişi
ʿUlûm u rüsûm ile kâmil kişi
Gerek şâẕılıġa göñül virmeye
Dilerse ki çoḳ ġuṣṣalar irmeye
Gerekmez ki çok ġuṣṣayla nevmîd ola
Gerek manẓarı ʿayn-ı tevḥîd ola
Niçe şâzılıġ var belâya sebeb
Olur şöyle bir mübtelâya sebeb
Niçe ġuṣṣa var şâẕılıġ arturur
Ki andan ṣafâ dâyim artadurur
Nitekim Kelâm-ı Ḳadîminde Ḥaḳ
Dimişdür bu maʿnîde ḫalḳa sebaḳ
ʿAsâ en tekrehû şey'en ve hüve
ḫayrun leküm ve ʿasâ entuḥibbû
şey'en ve hüve şerrün leküm[228]
Didi Ḫoca dahlüñi endâzele
Yine ḫarcuñı eyle endâzele

---

228 "Sizin için daha hayırlı olduğu halde, bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür." (Bakara,2/216)

Sakın kimse mâline kılma tamaʿ
Ḥased itme ḥâline kılma tamaʿ
Gelecek belâdan ḥaẕer eyleme
Añа dikkat ile naẓar eyleme
Ḳażâ defterinde muḳadder olan
ʿİlim ʿâleminde muḳarrer olan
Geliserdür elbette her kişiye
Bu degül ki gele kimer kişiye
Saḳın rûzigâra ġurûr eyleme
Seni Ḥaḳ cenâbına dûr eyleme
Ki devrân-ı ʿâlem vefâsuzdurur
Kim eydür ki anı cefâsuzdurur
Bu eyyâmuñ inanmaġıl ʿahdine
Göñül virmegil ḫoşluġı cehdine

303

Ki ahdine anuñ bulınmaz vüṣûḳ
Niçe dir iseñ zâyiʿ olur ḥuḳûḳ
Sikender dimiş kendü üstâdına[229]
Ne dirler unutdum anuñ adına
Bañа ḫoş naṣîḥat ḳıl iy üstâd
Ki dutam anı ḥâṣıl ola murâd
Dimiş ger dilersen ki Ḥayy-i Ġanî
ʿAzîz ide ḫor eylemeye seni
Ḫılâf itme añа ḥaẕer eylegil
Ḳatında seni muʿteber eylegil
Dilersen sañа gencüñ olmaya renc
Virecek kişiden dirîġ itme genc
Dilersen ki her işüñ ola ṣavâb
İşit añа benden ḫaṭâsuz cevâb
Ḳoġul kibri terk eyle gitsün şitâb
Saʿâdet dutan kimse nitsün şitâb
Didi Fârsîler işiden duta
Dilerse cihânuñ ṣafâsın uta
Ṭanışığıla yigdür olsa ḫaṭâ
Ṭanışmadın alma ṣavâb-ı ʿaṭâ
Yig az mâl kim ola tedbîri çoḳ
Şu çoḳ mâldan kim anuñ żabṭı yoḳ

Ḥikâyet

Menûçihr'i Efrâsiyab-ı zamân
Ki anuñ idi feṯḥ-i bâb-ı zamân
Ṣıyup ilin aldı ḥiṣâr eyledi
O şehnâza nâzını ʿâr eyledi
Menûçihr çünkim bu ḥâli görür
Kemâlinde ḫaylî zevâli görür
Sipâhîyi cemʿ itdi bir araya
Ki söz söyleye anlara yaraya
Ṭurı geldi anlara pend eyledi
Göñüllerine pendi bend eyledi
Didi kim ḳażâ çünki gökden yire
İne lâbüd issi başına ire
Gerekmez ḳażâdan ḥaẕer eylemek
Gerek añа dâyim naẓar eylemek
Egerçî ḳażâya gerekdür rıżâ
Evet ʿaḳla baḳsañ ider iḳtiżâ
Küdûret yitişse ḳıla meşveret
Ki vire añа incilâ meşveret
Ḳatılıḳda ṣabr ide ṭalcınmaya
Ne cevr irse ol yudına ṭınmaya
Ki bir ḥâle ḳalmaz nizâm-ı cihân
Bilür eyledür ḫâs u ʿâm-ı cihân
Ulu kiçi elden ümîdi ḳomañ
Bu usrı görelden ümidi komañ
Ki her ʿusra bir yüsr irişse gerek
ʿİvaż birbirine virişse gerek
Nitekim Kelâmında Ḥannân İlâh
Buyurmışdurur böyle Mennân İlâh
Seyecʿalü'llâhü baʿde ʿusrin yüsrâ[230]
Bu pendi çün ol ḫalḳa yâd eyledi
Olar ṣıdḳıla iʿtiḳâd eyledi
Sehil müddet içinde ṣulḥ itdiler
Ḥiṣâr eyleyenler ḳoyup gitdiler
O zaḥmetden irişdiler râḥata
Ki zaḥmet çeken iriser râḥata
Meger şâh-ı âdil şehenşâh iken
O ʿaḳl ile kâmil şehenşâh iken

229 "Bedr-i Dilşâd, İskenderin hocasının bu meâldeki öğütlerini 3. babta nakleder.

230 "Allah bir zorluktan sonra bir kolaylık yaratacaktır." (Talak, 65/7).

Didiler ki iy şâh-ı ʿâlem ne baş
Ola sırrını luṭf idüp eyle fâş
Ki cânı o saḳlaya dimiş ki dîn
İnanmazlanursafî ideyim yemîn
Dahı didiler ḳankı leşker ḳavî
Ki ḳuvvetde dünyâya ṭola çavı

304

Dimiş ḳankı leşkerde çoġ ise dâd
O ġâlipdür afîa kılufî iʿtimâd
Didi Feyḳaravus kişi niçeme
Bilici olursa yaramaz eme
Ḳaçan kim ṭanışıḳcısı olmaya
Cihân reʾy ü tedbîr ile ṭolmaya
Ḳanadı kesilmiş ḳuşa befîzer ol
Ki cehd ile uçup dutamaya yol
Eger sen felek olasın ʿilm ile
Ḥarîf-i melek olasın ḥilm ile
Gerek meşveretsüz iş itmeyesin
Ki şoñra ʿitâbın işitmeyesin
Dimişler ne mümkin idüp iḫtirâz
Kişi reh-nümâdan ola bî-niyâz
Müebbed dimişdür ki zîrek kişi
Cehil ʿâleminden berirek kişi
Geregince ʿâlim şu sâʿat olur
Ki ʿibretler afîa ṣanâʿat olur
Didi pâdişâh Erdeşîr-i zamân
Ki tilkiydi ḳatında şîr-i zamân
Ṣınayan kişi kendü devrânını
Virür cânı bulmaġa cânânını
Ḳaçan bir kişide saʿâdet ola
Rüsûmiyle teftîşʿâdet ola
Anufî ʿaḳlı naḳli mezîd olısar
Ne söz söyler ise müfîd olısar
Az endîşesi ḫalḳa çok görine
Şeref bula girince tâ gûrına
Ḳaçan devlet olmaya bir başda
Ya zâhidde ya rind ü ḳallâşda
Ne tedbîr ider ise tezvîr olur
Yaḳası iki olımaz bir olur
Fenâ Ḫusrev eydür özini seven
İşidile dâyim sözini seven

Günâh eylemekden saḳınmak gerek
Müsülmânlıġ adın daḳınmak gerek
Şu kimse ki kendü ʿayâlin sever
Göñülden cemâlin ḫayâlin sever
Gerek kim seve ḳoñşı oġlanını
Ki gic alalar oġlınun cânını
Her âdem ki ʿilm ü hüner isteye
Gerekdür ki bir girçek er isteye
Maʿârif bilenlere hem-dem ola
Olarun ucından mükerrem ola
Didi Fârsîler hünerler başı
Ṭamaʿdan yumaḳlıḳdur içi ṭaşı
Ḳamu eylügüñ başı perhîzdür
Ki perhîz ḫalḳa dil-âvîzdür
Ḳamu şefḳatüñ başı vü menbaʿı
Nedür raḥmetüñ menşeʾyi maṭlaʿı
Diliyle kimesneyi incitmemek
Göñül incinecek yire gitmemek
Didi şâh-ı Ḫusrev gelüben dile
Şu kimse ki meyl eyleye bâṭıla
Yavuzluḳ evini ʿimâret ider
Yıḳar eylük evini ġâret ider
Şu kimse ki ḥaḳ işe yârî ḳıla
Ḳul eyleye âzâdı yâri ḳıla
Didi bir ḥâkim-i zamân adına
Ne dirler unutdum anufî adı ne
Şol işler ki aṣlı bedenden ola
Ḫuṣûli anufî yaʿni tenden ola
Yigitler yig işleye ol işleri
Ki ḳuvvet virür afîa bol işleri
Evet fikr ü tedbîr işin ḳocalar
Yig işler ḫuṣûṣâ ulu ḫocalar
Yigitler ivek hem sebük-sâr olur
Ḫaṭâ iş de bu ikiden var olur

305

Anufî-çün didi enbiyâ serveri
Muḥammed ḳamer devri peyġamberi
Ki berket ekâbirde ḳalmışdurur
Bifîin arasan birde ḳalmışdurur

El-bereketü maʿa ekâbiriküm[231]
Murâd anda yaş ulularu ola
Dimegil ki baş ulularu ola
Hem anufi içündür ki ol bî-zevâl
Rahîmü'l-berâyâ adîmü'l-miṣâl
Ḳamu enbiyâya nübüvvetlerin
Virüp ʿâli ḳılmadı kuvvetlerin
Yaşı ḳırḳa irişmeyince tamâm
Ḳuvâ vâye virişmeyince tamâm
Fulâṭûn didi şol ki kendüsini
Ulu bile ḫoş añlaya ḫûsını
Be-ġâyet ḥaḳîr olısar gözlere
Yavuzluḳları giriser sözlere
Nitekim güneşden küdûret muḥâl
Utanmaz kişiden maḥabbet muḥâl
Keremlü kişilerden ancılayın
Muḥâl oldı olmaḳ yalancılayın
Kerîm olmaz ol kim ḥayâsuz ola
Keremlünüñ işi riyâsuz ola
Didi şâh-ı Dârâ'sı devrânınuñ
Ki andan idi ḫûnı her ḫânınuñ
Nitekim muḥâl oldı mümkin degül
Muġaylân aġacında bitdügi gül
Yine mümteniʿ bil bunı da hele
Ki câhil kişiden mürüvvet gele
Şu kimse ki nâ-ehle iş inana
Anufi cânı ḥasret odına yana
Didi ehl-i ḥikmet saḫun-dânları
Maʿânî diyârında sulṭânları
Şu kimse ki yavuzluġ idicidür
Hemîşe yavuzluġa gidicidür
Ne mümkin ki ol ḫalḳa maḳbûl ola
Yavuzluḳ çü zâtında mecbûl ola
Yig oldur ki yavuzluġ itmeyeler
Yavuzluḳlar isteyü gitmeyeler
Yavuzluḳ ne defîlü ki penhân olur
Yavuz kişi alnında tâbân olur
Didi Hindiler kim ki bir dürlü kâr
İdedurur iken ya faḫrü yaʿâr
Eger bir daḫı kârı fikr eyleye
Anufi da olasını zikr eyleye
Ol evvelki iş ḳalur ebter olur
Anufi ḥâli ġâyet mükedder olur
Görinmez mi muṭrib ne defîlü ki ad
Ḳazana ola ʿilm ile üstâd
Elinden bu gelmez ki bir perdede
Vura ḍarbı ġayrın da eyde dede
Benî-mûs-i Dânâ buyurmışdurur
Ki buyruḳ maḳâmında durmışdurur
Her işüñ ki olmaduġı ḫûb ola
Anı terk iden ḫalḳa maḥbûb ola
Gerekmez ki ʿâḳıl añа dürişe
Yaḫûd cehd eliyle añа görişe
Ki ḥâṣıl ol işden nedâmet olur
Naṣîbi ṣoñucı melâmet olur
Meger bir ḥakîme suvâl itdiler
Cevâb almaġa intiḳâl itdiler
Ne ḥaḳdur ki ol ḫalḳa bâṭıl gele
Taṣavvurda añа muḳâbil gele
Didü kendü kendüye ögmekdür ol
Bu ḫalḳ içre maʿnîde sögmekdür ol
Şu kimse ki ögmege lâyıḳ ola
Gerek ögücisi ḫalâyıḳ ola

306

Didiler ne dâd ol ki bî-dâd olur
Ki yavuzluġı dünyâda ad olur
Didi irilik ile virmek cevâb
Ḫaṭâ gösterür sözi olsa ṣavâb
Didi Erdeşîr-i hümâyûn-miṣâl
Münevver-żamîr ü mübârek-fiʿâl
Sitem şûmrakdur dögülmekden er
Sitemden kişi çok göriser żarar
Ölüm ḫoşdurur bilene bîmden
Didüm añа bu sözi taʿlîmden
Ki bîm ile bî-ġam olımaz kişi
Hemîn ġuṣṣadur gice gündüz işi
Didi Ḫôca her kim ḥayâ göñilegin
Geyer ise başdan ayaġa degin
Ḳamu ʿaybı penhân olısar anufi
Naṣîbi hem îmân olısar anufi

231 "Bereket (yaşça) büyüklerinizle birliktedir."

Dilin saḳlayan kimse sâlim ola
Saḳınan meger anı ᶜâlim ola
Yavuz dil yiyiserdürür başını
Ne başın helâk ide yoldaşını

Ḫâtime

Bu ᶜibretlü sözlere ḳıl iᶜtibâr
Ki her biri göñlüñde duta ḳarâr
Ki bu sözlerüñ ḳamusıdur müfîd
İder ᶜaḳlı nûrın kişinüñ mezîd
Bunuñ bir sözinden hezârân ṭoġar
Birisinden anuñ da biñ cân ṭoġar
Dilersen ki göñlüñ muṭarrâ ola
Ḳamu ġıll ü ġışdan müberrâ ola
Oḳı şimdi ellinci bâbını sen
Göresin ne sözler didüm anda ben
Ki dünyâyı hırsıyle âzı-y-ile
Beyân eyledüm çoġı azı-y-ile

BÂB-I PENCÂHÜM ENDER DÜNYÂ ve ḤIRṢ-I ÂN

Bu ᶜâlem ser-â-ser cefâdur cefâ
Ṣafâsuzdur andan kim umsa vefâ
Ḥaḳîḳatda şekkerleri zehrdür
Ne luṭfı ki var muṭlaḳâ ḳahrdur
Ḥaḳîḳat gözetseñ bu ḫalḳ-ı cihân
Mecâz iledür kim görinür cehân
Ḫalâyıḳ egerçî ki eṭrâfda
Emegin dutub cümle eknâfda
Muḳîmüz ṣanurlar ḥakîḳatde hep
Misâfirdür eyle ḳılupdur Çalap
Bu dünyâ güẕer-gâhdur kim gelen
Yine gitse gerek o birdür ḳalan
Baḳanlar beḳâsın bulımadılar
Fenâda muᶜammer olımadılar
Ne kim mâl ü mülki benüm diyesin
Anuñ ġuṣṣasın her zamân yiyesin
Ḥaḳîḳatda ḳamusıdur müsteᶜâr
Mecâz ile teşbîhi ḳo saḳla ᶜâr
Uşbu ᶜâlem hîç içinde hîçdür
Kim añа aldanur ise pîçdür
Her gelen gitse gerekdürür velî
Kime destûr ir ü kime giçdür
Pes añla ki ᶜâḳıl olan âdeme
Ṭabîᶜatda kâmil olan âdeme
Gerek dünyâya raġbet eylemeye
Naṣîbini tâ ḥasret eylemeye
Esâsı bu milküñ degül üstüvâr
Añа tekye ḳılmaz kimüñ uṣṣı var
Şu kim tekyelendi umup râḥatı
Anuñ zaḥmet oldı yine ġâyeti
Didi faḫr-ı ᶜâlem cihân serveri
Muḥammed kamer devri peyġamberi

307

Bu dünyâya raġbet ġamı arturur
Ki gözlerde dâyim nemi arturur
E'r-raġbetü fi'd-dünyâ
yükṣirü'l-hemme ve'l-hüzne[232]
Ne deñlü ki dünyâya ḥırṣ ile âz
Göñüllerde bârî olursa dırâz
Ṣoñucında lâbüd nihâyet bulur
Kimisi ᶜanâ kim ᶜinâyet bulur
Ölümdür ḳamuya ser-encâm-ı kâr
Ki her başa ᶜömr olmadı pâyidâr
Ḳanı enbiyâ ya ḳanı evliyâ
Ḳanı etḳıyâ ya ḳanı aṣfiyâ
Ḳanı ya cihânuñ şehenşehleri
Yaḫud ḳanı cânuñ şehenşehleri
Bu mâl ile milke belâdur me'âl
Ki ṣoñ ucı andan olur yadlu ḥâl
Ḫuṣûṣâ gerek yire ṣarf itmeye
Yigin küfrleyüb yire ṣarf itmeye
Cihândan netîce hemân ġamdurur
Bil uşbu ḳażiyye müsellemdürür
Cihânuñ vefâsı budur âdeme
Niçe kim gele gide buᶜâleme
Yalıncaḳ gele vü yalıncaḳ gide
Benimdür didüklerini terk ide

232 "Dünyaya rağbet gam ve kederi arttırır."

Ḥikâyet

Menûçihr ol dem ki Efrâsiyâb
Ḥiṣâr eyledi ilin itdi ḫarâb
Durup ḫuṭbe oḳudı taḫtında ol
Zevâl añladı çünki baḫtında ol
Ḳamu müstemʿ oldı ulu kiçi
Ne-kim var ise ṭolu dîvân içi
Dimiş kim atamuz dedemüz bizüm
Ki anlar idi muḳtedâmuz bizüm
Ḳoyup gitdiler bu cihânı bize
Bu-kez ola kim nâ-geh-ânî bize
Ölüm irişe ḳoyavuz gidevüz
Bizüm didügümizi terk idevüz
Nice çâr ü nâ-çâr geldük ise
Geh aġlayuban gâh güldük ise
Yine çâr u nâ-çâr gitsek gerek
Ezel ḥükm ol ise nitsek gerek
Olar kök idi biz olara budaḳ
Olupdururıduḳ budur ḳavl-i ḥaḳ
Köki ḳopsa aġaç ne deñlü ḳarâr
İde yiryüzinde ḳıluñı i tibar
Bize daḫı son iş seferdür sefer
Güẕer-gâhdan idisevüz güẕer
Dutup yüklü yükini ḫalḳ-ı cihân
Giderler ḳamu âşikâr u nihân
Olar kendüleri ṣanurlar mukîm
Ṭabîʿatları olduġı çün saḳîm
Şunuñ kim gözin açdı Ferd-i Ḳadîm
Kılup raḥmeti añа Rabb-i Raḥîm
Bilür kim cihân bir güẕer-gâhdur
Cihân ḫalḳı ol yolda hem-râhdur
Benüm didügi ʿâriyetdür ḳamu
Yidükleri ḳana diyetdür ḳamu
Gidincek ḳalur ʿâriyet issine
Degüpdür ḫod evvel diyet issine
Bu ṭavr ile ḫaylî naṣîḥat ḳılur
Menûçihr ḫalḳ ile ṣoḥbet ḳılur
Hemân ol-dem içinde buldı ẓafer
Şeh-en-şâh oldı yine muʿteber
Pes añla ki dünyâ vefâsuzdurur
Göñüller cefâdan ṣafâsuzdurur

Meger şol bula bu cihândan murâd
Mürîd idine anı cândan murâd

308

Didi hikmet ehlinde Yunâniler
İşitsün göñülden kim anı diler
Cihân bir açılmışca gül gibidür
Yılanuñ yataġı anuñ dibidür
Ṣoḳar her kim elin ṣunarsa güle
Pes ol cevre kim aġlamaya güle
Cihân bir deñüzdür ʿilim gevheri
Ṭalarsa bulur cevheri cevherî
Ṭalar yüzbiñ âdem biridür bulan
Arar ḳamu ʿâlem biridür bulan
Fulâṭûn dimişdür ki her loḳmada
Ḳarışmış olur ḥırṣ key baḳ dede
Saḳınġıl ki yimeyesin anı çoḳ
Ki yidükçe ṭoymaġa imkânı yoḳ
Çün ol duzlu ṣudur kim içe ḳana
Ne deñlü içerse yüregi yana
Arasṭo dimişdür ki her kişinüñ
Eger dişinüñ yâḫud er kişinüñ
Ulu düşmeni ḥırṣ ile âz imiş
Bunuñ zaḥmeti çoḳ anuñ az imiş
Ki düşmenden âdem ḳaçarsa olur
Belâdan ḫalâṣa geçerse olur
Daḫı bir bu kim düşmenüñ milk ü mâl
Şurûrını defʿide var ihtimâl
Evet ḥırṣ elinden ḳaçamaz kişi
Belâdan ḫalâṣa geçemez kişi
Eger mâlı artarsa milki daḫı
Ne mümkin ki ḥırs ehli ola saḫî
Benî Mus eydür kim uş bu cihân
Bilenler ḳatında siyeh-rû cihân
Şu bir şâha beñzer kim ola ḫasîs
Evet göstere kendüsini nefîs
Günehsüz ala ḥaḳsuz iken vire
Göge çıḳacaġı düşüre yire
Didi Feyḳaravus eger ṣad-hezâr
Yıl eyler isevüz cihânda ḳarâr
Ṣoñucı cihân bizi vîrân ider
Ṣalar ṭoprağa cismi bî-cân ider

Eger bin yıl ardınca yügürdevüz
Yitemeyevüz tâ ki gösterde yüz
Yüzidür didügümüz ardı-y-imiş
Niçeler dahı afia yüzdür dimiş
Ḥaḳîḳatde ᶜâmir olanı ḫarâb
Şarâbı susuzlara ayn-ı serâb
Ḥalâli ḥisâb ü ḥarâmı ᶜazâb
Çün ol cîfedür ṭâlib afia kilâb
E'd-dünyâ cîfetün ve ṭâlibühâ kilâb[233]
Fulâṭûn dimişdür ki her kişiyi
Eger irkegi vü eger dişiyi
İrişdürdi dört nesne dört nesneye
Diyelüm bilesin ne irer neye
Ṣabır cânı maḳṣûda irgüriser
Ne isterse ṣabr eyleyen göriser
Dürüşmek aradugını buldurur
Nereyse oracugını buldurur
Üçüncisi zühd oldı anufila er
Gümân yoḳ ki perhîze lâbüd irer
Ḳanâᶜat dahı âdemi bây ider
Gider faḳrı işini ḳolay ider
Didi Çîn'üñ ıklîmi ᶜâlimleri
Birikmiş idi anlarufi imleri
Şu dervîş kim ol ḳanâᶜat ide
Anı kendözine ḳanâᶜat ide
Odur bâylarufi bâyı yoḳdur gümân
Yaḳînî olundı bu iş imtiḥân
Şu bây kim anufi ḥırṣ u âzı ola
Ginâsı var iken niyâzı ola

309

O yoḳsulların yoḳsulıdur hemân
Gedâ şâhıdur ol ḳulıdur hemân
Cihân loḳmadur ki sifiesi degül
Ya göz yaşı andan difiesi degül
Ne mümkin ki bâkî ḳala kimseye
Ya andan maḥabbet gele kimseye
E'd-dünyâ la tasfû li'ş-şârî bi
velâ tebḳî li's-ṣâḥibi[234]
Gelen gidiserdür ḳarâr itmedin
Gelüp gitmegi iḫtiyâr itmedin
Cihân bir defiizdür ḥaḳîḳatda bil
Sülûkufi var ise ṭarîḳatda bil
Ki geçmeklik andan ḫaṭarlıdurur
Bilür şol kişi kim naẓarludurur
Hem içinde olmaḳ ḳatı ḫîmdür
Denizde bütün kimseler nîmdür
Ne-kim vaᶜde ḳılsafi vefâ eylemez
Kim eydür ki bârî cefâ eylemez
Tuvân-ger olanları dervîş ider
Faḳîr olanı baylara iş ider
Bilüfi kim ḳanâᶜat ulu iş imiş
Evet ḥırṣ ġâyetde teşvîş imiş
Ḳanâᶜat dükenmeyecek mâl imiş
Kim andan ıraġ ise bed-ḥâl imiş
Nitekim didi ᶜâlemüfi serveri
Muḥammed ḳamer devri peygamberi
El-ḳanâᶜatü mâlün lâ yenfud[235]
Eyü mâl anı bil ki andan kişi
Bula iki ᶜâlemde âsâyişi
Bu ᶜâlemde dirlikde yaḫşi ola
O ᶜâlemde eylügi baḫşî ola
Ḳoyup yatana mâl mâr olısar
Niçe yıllar ol kimse zâr olısar
Yinilmese mâlün vücûdı ᶜadem
Gibidür hemân ḥâṣıl ider nedem
Ulular didi her kimüfi ḥırṣı var
Ne mümkin ki anda ola faḫr u ᶜâr
Anufi gibi ġâyetde bed-baḫt olur
ᶜAbûs olur u key ḳatı saḫt olur
Eli-y-ile ᶜömrini ekser ḥarîṣ
Ki kemᶜömr olısardur ekṣer ḥarîṣ
Ḳocaldukca âdem be-tûl-i zamân
Anufi ḥırṣı dâyim olur nev-cuvân
Evet ḥırṣ kendüsi eksilmeye
Ḥarîṣ âdemî toydugın bilmeye

---

233 "Dünya bir leştir, onun tâlibi köpeklerdir."

234 Dünyâ içen için sâfî olmaz, dostuna da ebedî kalmaz.

235 "Kanâat tükenmez bir maldır."

Nitekim Muḥammed ᶜAleyhiṣ-selâm
Buyurdı bu maᶜnîye lâyıḳ kelâm
Yehremü'bnü Âdeme ve yeşibbü minhüm iṣnâni el-ḥırṣu ᶜale'l-mâli ve'l-ḥırṣı ᶜale'l-ᶜömr[236]
Şular kim bu dünyâyı terk itdiler
Faḳır ḳuşaġın bilde berk itdiler
Cihân zînetin bir palâsa ṣatup
Bu dünyâ dügünini yasa ṣatup
Girüp bir isüz kûşede ḳaldılar
Ne ḳarışdılar ḫalḳa ne geldiler
Oların daḫı ḳudreti var idi
Ki mâl irkine ḳuvvet var idi
Anufi-çün ki şeh-zâdelerdi çoġı
Faḳırdan hep âzâdelerdi çoġı
Bular ᶜacz ile ḳomadı dünyeyi
Bilüp itdiler terkin anufi eyi
Fenâdan beḳâya baḳabildiler
Fenâdur cihân muṭlaḳâ bildiler
Yüze güldügini cihânufi bular
Bilüp kaydını yidi cânufi bular
Bu maᶜnîyi nefse oḳudı bular
Ki elden bu dünyâyı ḳodı bular

310

Rubâᶜî

Kimse şâd oldu mı buᶜâlemde
Tâ ki sen uşbu dem olasın şâd
Dâd buldı mı [ayda] dünyâdan
Hiç kimse ki sen bulasın dâd

Meger bir ḥakîme ḳılurlar suâl
Cevâb irgüriser bilürler su'âl
Didiler cihânufi miṣâli nedür
Diyivir bilelüm ki ḥâli nedür
Buyurmış ki bir düşe benzer cihân
Ki ḥasretdür andan netîce hemân
Sanur düşde âdem ki buldı ḳarâr
Uyanıncaġaz hep olur târ ü mâr
Bulut gölgesidür buᶜâlem hemân
O gölgeyle ḳalmışdur âdem hemân
ᶜAlî kerrem-Allâhu vecheh dile
Gelüpdür bu ḳaṣdı iki beyt ile
İnneme'd-dünyâ ke-ẓıllin zâyilin
Ev ke-żayfin bâte leylen ferteḥal
Ev ke-nevmin ḳad râhu nâyimün
Fe iẕâ mâ ẕehebe'n-nevmü baṭal[237]

Ḥikâyet

Meger şâh-ı Nûşîn-revân ölmege
Yaḳın ḳalmış idi o ḫân ölmege
Vaṣiyyet ider dir ki çün ben ölem
Gide cân tenüm ḳala câmid olam
Yazufi bunı tâbûtumufi ḳaşına
Delîl ola tâ naḳşı naḳḳâşına
Her eylük ki itdüfi dut ümîd afia
Ki elbette irişiserdür safia
İvażsuz iş olmaz buᶜâlemde hiç
Bedelsüz ne var ḳamuᶜâlemde hiç
Yine her ne yavuzluġ itdüfi ise
Yavuz yire ḳaṣd ile gitdüfi ise
Umadurġıl unutmaġıl bîmini
Dut ögüñde ᶜaḳl ehli taᶜlîmini
Ki tizcek cezâsı irişse gerek
Mükâfâtı neyse virişse gerek
Ḥaḳîḳatda ᶜâlem iñen hîçdür
Afia kim ṭapar ise key pîçdür
Baḳufi bafia Nuşîn-revân idüm uş
Nice çıḳmışam dünyeden eli boş
Şu defilü ki cemᶜ eyledüm milk ü mâl
Kimisi ḥarâm u kimisi ḥalâl
Görüfi nice çekdüm eli ḳamudan
Diriyken çeker el velî ḳamudan

[236] "Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey genç kalır: Mal hırsı ve ömür hırsı.." (İmam-ı Buhari, Sahih-i Buhari, Beyrut c.8, sh.11)

[237] "Şüphesiz dünyâ geçici bir gölge veya bir gece kalıp giden bir misâfir yahut uykuda olanın gördüğü bir rüyâ gibidir.. Uyku bitince rüya da bâtıl olur."

Görüñi kim nice çekdüm bî-vefâdur cihân
Ser-â-ser ne cevr ü cefâdur cihân
Ki ben anı maʿmûr iderdüm müdâm
Anun-çün ḳatında olurdum hümâm
Vefâsız gör ol beni ḳıldı ḫarâb
Od ü yil ü ṣu gitdi ḳaldı türâb
Ḳanı nâz ü niʿmet ki görmiş idük
Ḳanı ʿayş u ʿişret sürmiş idük
Ne didiyse şâh anı eylediler
Çün añladılar göñli eyle diler
ʿAlî Ḥażretinden rivâyet budur
Ger idrâk eriyseñ dirâyet budur
Dimiş kim nolayıdı anam beni
Ṭoġurmayayıdı zamânem beni
Ya leytenî lem telidnî ümmî[238]
Anuñ gibi bir şeh şikâyet ider
Benüm bigi bir ḳul hikâyet ider
İşidenlere vâcib oldı ki pes
Cihâna cehân itmeyeler heves

Ḥikâyet

311

Sikender ki ulu cihân-gîr idi
Cihânuñ içinde hemân bir idi
Ulu feylosof idi ʿâlemde ol
Ḳazanmış idi ḥikmeti ʿilmi bol
Öleceğini ḥikmet ile bilür
Diriyken yaraġını anuñ ḳılur
Ḳıġırdur o devrüñ ulularını
Maʿrifde key baḫtulularını
Fulâṭûn Arasṭo vü Feysaġuros
Gibi nice Buḳraṭ ile Calinos
Dişürmiş oʿasruñ meşâhîrini
Getürmiş ḳatına cemâhîrini
Dimiş kim ölümüm yaḳındur benüm
Düşüp ḫâk olısar yaḳında tenüm
Çün ol şerbetüñ câmını nûş idem
ʿÖmür küpinün içini boş idem
Ki her nefs o meyden içiserdürür
Beden milketinden göçiserdürür
Küllü nefsin ẕâ'iḳatü'l-mevt[239]
Ölincek ki Tañrı kese ḳûtumı
Alasız ḳamuñuz bu tâbûtumı
Anama ki atası ḳayserdürür
Hem iḳlîm-i Rûm'a o serverdürür
İledüp bu tâbûtı ʿarż idesiz
Benüm ḥasretüm añа farż idesiz
Ne defilü ki var ise leşker sipâh
Dirilsün bir araya çün öldi şâh
Silâhın vurunsun ḫademle ḥaşem
Diri gibi beni dutuñı muḥteşem
Ne defilü kiʿilm ehli hükmünde var
Ḳamusı gerekdür ki ola süvâr
Daḫı her ḫazîne ki cemʿ itmişem
Anuñ cemʿine cânı şemʿitmişem
Gerekdür ki yük yük bile alasız
Gerekmez biriñiz girü ḳalasız
Çün irişesiz Rûm ser-ḥaddine
Duʿâ idesiz anamuñ ceddine
Henüz daḫı tâbûtum irişmedin
Tamâm âh ü zârını virişmedin
Bu esbâbı ʿarż eyleñüz anama
Göre kim ne girmiş benüm ḫâneme
Diyesüz ne defili ki cehd eyledük
Bu cehd üzre ṣıdḳ ile ʿahd eyledük
Ki ölüme bir çâre bulayıduḳ
Sikender gibi yâre bulayıduḳ
Ölüm derdinüñ ḥıç dermânına
İrişimedük varmaġa yanına
Eger leşker itseydi çâre añа
Ki gelincegez ḳarşu vara añа
Bilemüzce uş yiryüzi leşkeri
Ki sulṭân bilürlerdi İskender'i
Eger çâre tesbîḥ ü tehlîl ile
Olurmışsa kim eydilür dil ile
Bile ʿâlemün cümle ʿâlimleri
Maʿâsî ḳazanmaḳda sâlimleri

238 "Keşke annem beni doğurmasaydı!"

239 "Her nefis ölümü tadıcıdır." (Al-i İmran, 3/185 Enbiya, 21/35)

Bile feylesofân-ı rû-yı zemîn
Ḳamusınuñ işi budur kim hemîn
Gice gündüzin ẕikr-i tesbîḥ ider
Geleyi duʿâ fikr-i tesbîḥ ider
Eger çâre mâl ile ola-y-idi
Bu iş ḥâṣıl olaydı nola-y-idi
Bir yiryüzinüñ mâli uşda bile
Evet uşbu iş gelmedi ḥâṣıla
Hele bu işe çâre bulınmadı
Bu derde devâ nesne olınmadı
Bu fânî cihândan sefer eyledi
Bekâ dârı-y-içün güẕer eyledi

312

Buyurdı bize ol vaḥîd-i zamân
Sikender ki ol idi ṣâḥib-kırân
İledince Rûm'a ölümi benüm
Çıḳarıḳoñuz bir elümi benüm
Evet biz ile örtece ḳoyasız
Öñümce ṣafî bunı oḳıyasız
Sikender kiʿâlemde sulṭân idi
Ser-â-ser cihân milkine ḫân idi
Musaḫḫar idinmiş idi ʿâlemi
Daḫı ʿâlem içindeki âdemi
Ölüm ḳıldı ḫâke musaḫḫar anı
Yinemedi hergiz Sikender anı
Cihânuñ şeh-en-şehlıġından ḥabîb
Bu bir pâre biz degdi ancaḳ nasîb
Saña kim anasısın anuñ ḳatı
Vaṣiyyet idipdür ki bu furḳatı
Ḳaçan câm-ı ḥasretle nûş idesin
Gerek ṣabr yolın dutup gidesin
Taẕarruf cezaʿ az idegörgil az
Ki çâre olmaz ölüme niyâz
Ne tendür ki ʿâlemde ḫâḳ olmadı
Kim ola ki âḫir helâk olmadı
Kime degdi ʿizzet ki ḫor olmadı
Kim ola gidüp ḳalmamışdur adı
Çün uşbu muṣîbetde herbir kişi
Berâber ölür imiş irkek dişi
Gerekdür ki pes aña ṣabr ideler
Çoġ işlerde ṣabra uyup gideler

Ki tâ mûcib olmaya ʿisyânını
Bu-kez yaḳmaya cevr odı cânını
Çün işitdi ḫâtun vaṣiyyetleri
Ḳabûl eyledi bu naṣîḥatleri
Ṣabır ḳıldı hem nevḥa az eyledi
O sözden[240] ḳatı iḥtirâz eyledi
Ḳodular ki tâbût-ı zerrîn ile
Yata ortada ʿizz ü temkîn ile
Ḳamu ehl-i ʿilm eyledi ittifâḳ
Ara yirde yoġ idi hergiz nifâḳ
Didiler diriken Sikender aña
Cihân olmış idi musaḫḫar aña
Hayâtında çün bunca kâr eyledi
Cihân nerre şîrin şikâr eyledi
Bilelüm memâtındagı ḥâlini
Ki żabṭ idevüz cümle aḥvâlini
Görelüm ki andan ne ṣâdır olur
Ölüyken nice işe ḳâdir olur
Bular her birisi naẓar itdiler
Naẓar işini muʿteber itdiler
Ne deñlü ki göz dikdiler durdılar
Anuñ yüzine gözlerin vurdılar
Belürmedi İskender içün eṣer
Ki vireler yidi cihâna ḫaber
Bu-kez her biri bir söze başladı
İşiden yüzini gözi yaşladı
Birisi didi yâ Sikender cihân
Saña olmış idi musaḫḫar cihân
Sen altûnı penhân iderdüñ o dem
Anı gizlemege giderdüñ o dem
Bu dem seni altûn nihân eyledi
Bizüm işümüzi fiġân eyledi
Bu-kez döndi Zeytûn-i Aṣġar didi
Nidâ eyledi yâ Sikender didi
Ḳanı ol şeh-en-şehligüñ daʿvisi
Belürmez bu dem hiç anun maʿnisi
Bulut gölgesi gibi bulduñ zevâl
Ḳanı ol ki daʿvî iderdüñ kemâl

---

[240] "Bu "sözden" kelimesi "suzdan" şeklinde de okunabilir."

Ḳanı ol tuvânâ dirildüklerüñi
Yirüñi yüzini dutduġı yüklerüñi
Ölüm uş seni nâ-tuvân eyledi
Ṣanurduñi ki key kâm-rân eyledi

313

Fulâṭûn didi iy ziyâna yilen
Bu aṣṣısuz olan cihâna yilen
Ta'aṣṣubda yoġ idi tayuñi senüñi
Tamâm atdı oḳını yayuñi senüñi
Dişirdüñi cihân gencini küncüñe
Ne dürüşdi dünyâ gör ögüncüñe
Zi çekdüñi bu 'âlemde zaḥmetleri
Biregü görür şimdi râḥatları
'Azâbın sañа lâzım itdüñi anuñi
Ya terkin vurup nişe gitdüñi anuñi
Biri daḥı didi ki bu pâdişâh
Ṣanurdı ki olmaya 'ömri tebâh
Niçeleri öldürdi ḳayırmadı
Cihâna ṭolupdurur idi adı
Görüñi şimdi kendü ölümini hiç
Kimesne yıġabildi mi ir ü giç
Biri de didi çok vilâyetleri
Dutup ider idüñi ri'âyetleri
İk' adım yir uşda seni ḳapladı
Bu milküñi dimâġuñida ḳaldı dadı
Biri daḥı didi i şâh-ı cihân
Sen olmış idüñi pâdişâh-ı cihân
Yaraḳsuz sen itmedüñi idi sefer
Anuñ-çün bulurduñi 'adûya ẓafer
Meger şimdi ḳılduñi sefer yalıñuz
Ḳaçan bulur âdem ẓafer yalıñuz
Biri daḥı eydür ki iy şehriyâr
Hemân şöhreti eyledüñi iḥtiyâr
Baya sen ne isterseñi eyder idüñi
Göñül dilediġüne gider idüñi
Ben aġzum söz içün açamaz idüm
Sözüñi dürlerini ṣaçamaz idüm
Bu kez ben ne istersem uş söylerem
Sañа nâ-ḫoş u ḫalḳa ḫoş söylerem
Biri de didi bu uzaḳ yola sen
Düşelden gidersin hemîşe esen
Eger eylük itdüñse hem-râhuñı
Daḥı birledüñi ise Allâh'uñı
Biri de didi ol zamân kim ṭapuñi
İder idi ḥarket ṭolıydı ḳapuñi
Dutardı bu eṭrâf-ı 'âlem sükûn
Yir üstinde efrâd-ı âdem sükûn
Bu-kez sañа degdi sükûn nevbeti
Cihân ıżṭıraba düşüpdür ḳatı
Bu vech ile her biri bir söz didi
Kimi şâd oldı kimi ġam yidi
Pes añıla ki 'âlem degül pâyidâr
Vefâsuzdurur gerdiş-i rûzigâr
Kim andan elin çekdi 'âḳıl odur
Ki 'aḳl ehli ḳatında kâmil odur

Ḥikâyet

Meger kim zamânında Keyḫüsrev'üñ
Ki ol idi sulṭânı fânî evüñ
Ẓuhûr-ı Süleymân 'Aleyhis-selâm
Belürdi vü ṭoldı cihâna tamâm
Ḫaber virdiler anı Keyḫüsrev'e
Didiler Süleymân'ı Keyḫusrev'e
Ki bir pâdişeh ẓâhir olmışdurur
Ḳamu 'âlemi ḳâhir olmışdurur
Oturmış şeh-en-şehligüñi taḫtına
Felek reşk iledür anuñi baḫtına
Vuḥûş u ṭuyûr añа münḳâd imiş
Ki ḫâdimlerinüñi biri bâd imiş
Ne ṣâḥib-ḳırân-ı zamândur kim ol
Yil anuñi sözünsüz yürimeye yol
Bir aylıḳ yola yil anuñi taḫtını
İledür imiş bir gün öñi baḫtını

314

Yine bir gicede bir aylıḳ yolı
Alurdı gözedürdi sağı solı
Ġuduvvühâ şehrün ve ravâhuhâ şehr[241]

---

241 "...Süleymân'a da sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe olan rüzgârı verdik..." (Sebe, 34/12) âyetinden.

Pes añlarsañuz reʾy-i sâyib budur
Bilürseñ hemîn fikr-i ṣâḳıb budur
Ki iḳdâm idesiz añа varmaġa
Ṣunub almadın ol sizi barmaġa
Mebâdâ ki ḥâsidlerüñ varalar
Perîşânlıġ ara yire ḳaralar
ʿAdâvet tozın ortaya ṣaçalar
Küdûret ḳapularını açalar
Pes ol yig ki iḳdâm eyleyevüz
Varup añа ikrâm eyleyevüz
Şu sâʿatden öñdin ki ḳıla ṭaleb
Çün anı ulu ḳıldı Ḳâdir Çalab
Bular çün bu resmile ʿarż itdiler
Süleymanʾa varmaġı farż itdiler
Yüzin döndi Keyḫusrev-i nâm-dâr
Ki andan müzeyyen olurdı diyâr
Bu sözi diyenlere virdi cevâb
Ne-y-ise belürdi ḫaṭâdan ṣavâb
Didi niçe yıldur firâset ḳılup
Firâset içinde riyâset ḳılup
Bilüpdürürem ben ki bir ulu ḫân
Geliser nübüvvetde ṣâḥib-ḳırân
Ki gelmemiş ola naẓîri anuñ
Ḫüẕâ olısar dest-gîri anuñ
Yig oldur ki şehlıġı terk idevüz
Vaḳâr ile bir ḫoş yire gidevüz
ʿAdâvet anuñ ile kâr eylemez
Ẓafer andan ayru ḳarâr eylemez
Pes iy ulular her biriñüz varuñ
Girüñ ḫalvete Tañrıʾya yalvaruñ
Hep öz ḥâlüñüze muḳayyed oluñ
Ki teʾyîd-i Ḥaḳʾdan müeyyed oluñ
Ki ben daḫı meşġûl olam ḥâlüme
Göñül virmeyem milküme mâlime
Şeh-en-şehlıġa ben ṭoyupdururam
Anı çokdan elden koyupdururam
Süleymân niçeme ki mevcûd olur
Ḥarîfî kerem mûnisi cûd olur
Ne mümkin ki kimse şeh-en-şâh ola
Ya bir şâh olan ile hem-râh ola
Olur bu kim el cihândan çekem
Cihân ne ki ṣoñ ucı cândan çekem
Gerekdür ki bir ḫâlî yirde maḳâm
İdinem sürem ʿömri anda tamâm
Evet bir vaṣiyyet iderem size
Ki ol hem bañа yigdürür hem size
Kimesne taʿaṣṣub ya şefḳat ḳılup
Vefâ-dâr olmaġı anı bilüp
Gerekmez bizüm ardumuza düşe
Düşerse başına belâlar üşe
Kim ardumca reftâr olsa gerek
Belâya giriftâr olsa gerek
Hele şâh-ı Keyḫüsrev-i kâmurân
Ki ol idi sulṭân-i Îrân Turân
Ḳodı pâdişehlıġı oldı revân
Yalıñuz yola girdi gitdi yayan
Şular kim anı key severler idi
Yüzün görmeg içün iverler idi
Döyemediler düşdiler ardına
Ki tâ bileler öñi ne ardı ne
O günlerde yaz idi mevsim de hem
Kim idi ki göreydi bir ḳaṭre nem
Ḳış oldı ki ḥasret añа zemherîr
Ḥaḳ'uñ ṣunʿı-y-ile yoġ añа naẓîr

315

Yil esdi dipi dipidi yaġdı ḳar
Ne ṭopuḳ ne diz çaḳ boġaza çıḳar
Heb ardınca gidenler oldı helâk
Bilinmez ki kendüye irdi mi bâk
Bilimedi hiç âferîde anı
Nice oldı ḥâli maḳâmı ḳanı
O ḫod bir maġara içine gider
Ṭılısm ile aġzını muḥkem ider
Niçe müddet üstine anuñ geçer
Bulınmadı bir kimse ḥâlin seçer
Şu deñlü kiʿâlem tamâmı be-nâm
Süleymân'ın oldı ʿaleyhi's-selâm
Emînlikler oldı vü oñdı zamân
Cihânuñ içi ṭoldı emn ü emân
ʿAdil dutdı âfâkı fâş oldı dâd
Ki herbir mürid irdi buldı murâd
ʿAyân oldı ġârufî ḳapusı hemân
Dirildi bir araya yaḫşî yaman

Görürürler ki tâbût-ı zerrîn ile
Yatur anda Ḫusrev ḫoş âyîn ile
Ne ḥikmetdürür gör ki düzmiş o şâh
Cihândan ümîdini üzmiş o şâh
Ḳapu yılda bir kez açılur idi
Ki niʿmet yinilür içilür idi
Cihân ḫalḳı ekşer gelürdi añа
Bile ʿavret ü er gelürdi añа
O menzilde bayram iderler idi
Ḳapu yapılıncaḳ giderler idi
Bu ṭavr ile geçdi niçe sâllar
Sürilürdi ol günde çoḳ mâllar
Meger yine vaḳtinde dirildi ḫalḳ
Kiminüñ ḳabâ geydügi kimi delḳ
Maġâra açıldı yine girdiler
Duʿâlar şeh-en-şâha irgirdiler
Diri gibi dîvân dutup durdılar
Yükindiler öñinde baş urdılar
Bu ḫalḳ ile vâr idi dervîşler
Dükelisi yâr idi dervîşler
Çün aḫşâm irer heb ḫalâyıḳ gider
O dervîşler gör kim anda nider
Bucaḳda ḳalurlar şu ḳaṣdı idüp
Ki nesne alalar ḫalâyıḳ gidüp
Niçe oldı çün taḫtuñ ayaġınuñ
Birin sırlar işim idüp yaġınuñ
Ne defîlü ki cehd eylediler bular
Göñüllerde ʿahd eylediler bular
Ki yol ola çıḳmaġa bulınmadı
Bu Keyḫüsrev'üñ baḫtı ṭulınmadı
Mecâl olmadı kim çıḳabileler
Müyesser degül kim yıḳabileler
Hele ḳamu anda helâk oldılar
Dimegil ki ḳanda helâk oldılar
Bir ayaġı sınmışla ḳaldı o taḫt
Kemâlinden ol ḥâle geldi bu taḫt
Yine ḫalḳ-ı ʿâlem gelürdi añа
İşiden kişiler ḳalurdı ṭañа
Göreń kimse ḫayrân medhûş idi
Göñülden hemîşe işi cûş idi
Kimesne añа ḳaṣd idemez idi
Anı yıḳmaġ içün gidemez idi
Şuñа dek ki Tatar buldı ẓuhûr
Çün irişdi derbende ḳıldı ġurûr
Yitişdi o ġârı ḫarâb eyledi
Alup tâc ü taḫtı yebâb eyledi

Ḫâtime

Bular yirde yatdukca sen çoḳ yaşa
Evet düşmenüñ uġrasun yoḳ yaşa

316

Key añla ki dünyâ vefâsuzdurur
Küdûretde çoḳdur ṣafâsuzdurur
Cihân âdemîye ḳalası degül
Kişi dâdın andan alası degül
Süleymân'dan ulı mı ola kişi
O bundan başa iltemedi işi
Muḥammed'den efḍal kişi mi ola
O dünyâda ḳalmadı girdi yola
Cihâna gelen hep gidiserdürür
Ḫüẓâ ehlin anuñ nidiserdürür
Sañа Muṣṭafâ'nuñ dilinden beyân
İdeyim ki anı bilesin ʿayân
Ḳıyâmetden öñ ṣoñ ne ḥâl olısar
Beyânında şîrîn maḳâl olısar
Oḳı ellibirinci bâbı tamâm
Ki ol nesnelerden açısar kelâm

BÂB-I PENCÂHUYİKÜM ENDER ʿÂKIBET-İ DÜNYÂ ve EHL-İ ÂN

Ḥuẓeyfe kim İbn Useyd idi ol
Resûl'üñ dilinden bize didi ol
Ki oturmışıduḳ biz aṣḥâb ile
Kıyâmet sözin dirdük aḥbâb ile
Çıḳageldi ḥaḳ Tañrı Peyġamberi
Cihân faḫri hem enbiyâ serveri
Didi ḳopmayısar ḳıyâmet bilüñ
İrişmeyiserdür o sâʿat bilüñ
Şuñа dek ki on dürlü âyet gele
Hem anlarıñ ardınca sâʿat gele

Birisi duḫân biri deccâl imiş
İşidürsiz anı ne bed-ḥâl imiş
Üçüncisi de dâbbetü'l-arż imiş
Dutuñ bu sözi kim size ʿarż imiş
Ki dördünci gün maġribinden ṭoġa
Bu ḫalḳı fiġân ile zârî boġa
Bişincisi ʿÎse'bn-i Meryem yine
Nice çıḳdı-y-ısa saġ esen ine
Hem altıncı Ye'cûc ü Me'cûc ola
Ki anlaruñ ile bu ʿâlem ṭola
Daḫı üç ḫusûf olsa gerekdürür
Dimezven küsûf olsa gerekdürür
Biri maşrıḳîdür biri maġrıbî
Ki deniz idiser maşrıḳı maġribi
Biri de cezîre-i ʿArabd' ola
Ne cân ola ol-dem ṭarabda ola
Onuncısı oddur Yemen'den çıḳar
Sürer ḫalḳı maḥşerlerine ṭıḳar
Buların kimi oldı kimi ola
Gerek ḫalḳuñ andan ki bîmi ola
Didi ʿAvf kim İbn-i Mâlik'dür ol
Resûl'üñ ṭarîḳına sâlikdür ol
Tebûk'üñ ġazâsında Peyġamber'üñ
Yaḳınına vardum ben ol serverüñ
Buyurdı ki sayġıl ḳıyâmetden öñ
Olur altı nesneyi âfetden öñ
Birisi bu kim baña mevt iriser
Bozılup bu terkîbe fevt iriser
Bu-kez Beyt-i Maḳdis de feṭḥ olısar
Çıḳub gebr mü'minlere ṭolısar
Üçincisi bir ulu ṭâʿûn ola
Ki ekşer ḫalâyıḳ işi un ola
Ḳoyun ḳırġını gibi ḫalkı ḳıra
Bıraġı ḳoya şöyle şıra şıra
Ki dördincisi keşret-i mâl ola
Kimün mâli çoġ ise bed-ḥâl ola
Şu deñlü ki mâl issi ola melûl
Ki yoḳ kimse ḫayrını ide ḳabûl
Bişincisi bir fitne olsa gerek
Ḳamu evler ol fitne ṭolsa gerek
Benü'l-Aşfer imiş o fitne hemân
Ki çıḳsa gerekdür gelecek zamân
Hem altıncı oldur ki ṣulḥ ideler
Benü'l-Aşfer andan dönüp gideler
Bu ʿâlemde aşup ḥadden aşa
Neler geliser diri olan başa
Cihân cevr ü ẓulm olısar ser-be-ser
Ki ẓulm ehli ʿadlüñ kökini keser

Ḫurûc-ı Mehdî

Bu-kez çıḳa Mehdî-yi ṣâḥib-ḳırân
Ṭola ʿadl ü dâdiyle milk-i cihân
Yidi yıl ḥükûmet ḳılısar tamâm
Bulısardur âsâyişi ḫâs ü ʿâm
Şu kim zâlim ola kesiser anı
Ya dirile dâra aşışar anı
Çün ol ḫalḳa ʿadl ile ḳâżî ola
Yir ehliyle gök ehli râżî ola
Ne yaġmur ki var ise gök yaġdura
Ki ot bite ṭavarları saġdura
Bu yidi yıl içinde bil ad ile
Şu deñlü ucuzluḳ ola dâd ile
Ki diriler eyde nolaydı ḳamu
Ölüler de diri olaydı ḳamu

Ḫurûc-ı Benü'l-Aşfer

Bu ʿadl ile ʿâlem düzülmiş iken
Ẓulüm cevr köki üzülmiş iken
Yine ol Benü'l-Aşfer ide hücûm
Nebî sözidür şanma ʿilm-i nücûm
Anuñ leşkeri ola seksen ʿalem
Gele Rûm'a heybetle vura ḳadem
Ki her bir ʿalemde onikibiñ er
Olısar ki virdi Muḥammed ḫaber
Varacak Medîne yanına degin
Süre anda ilte bu iller begin
Niçe memleketleri oda yaḳa
İrişe ya aʿmâḳa ya dâbaḳa
Medîne içinden çeri çıḳısar
Ne var ise hep leşkeri çıḳısar

Benü'l-Aṣfer ile ṭurışa bular
Ṣımaḳlıġa anı dürişe bular
Benü'l-Aṣfer eyde ki şu kimseler
Ki bizden ġazâ idüp aldı neler
Ḳoñuz biz olarunla ṭurışalum
Biri birümüz ile vuruşalum
Müsülmânlar eyde ki vallâh biz
Ḳomazuz ki ṣıyasız anları siz
Ki anlar ḳarındaşumuzdur bizüm
Bu ḥaḳ yolda yoldaşumuzdur bizüm
Bular çünki böyle cevâb ideler
Ḫaṭâsuz cevâbı ṣavâb ideler
Hemân demde uġraşa başlayalar
Kimi öle kimini başlayalar
Müsülman çerisi üç alay ola
Eger yoḳsul ola ve ger bây ola
Ṣına bir bölügi yüriyivire
Ne mümkin ki anlara tevbe ire
Hemîn gitdi merdûd oldı olar
Bu dergâha maṭrûd oldı olar
İkinci alayı ḳırılsa gerek
Ḥaḳîḳatda anlar dirilse gerek
Olar efḍalıdur şehîd olanuñ
Olar esʿadıdur saʿîd olanuñ
Üçünci alayı ṣıya kâfiri
Ḳıralar ḳamu ḳalmaya bir diri
Olar feṯḥ idiserler İstanbul'ı
Olardan yirüñ yüzi ola ṭolı

318

Daḫı bir ḥadîṯinde dedi Resûl
Görün ḳaydumuz nice yidi Resûl
Şu defʿlü ḳıralar Benü'l-Aṣferî
Yirüñ yüzi lâle ola aḥmerî
Eger bir ḳuş uçsa uçamayısar
Ölüler ucına geçemeyiser
Hemân düşüben öliserdür o ḳuş
Kim ola ki göñli ola anda ḫoş
Müsülmânlaruñ da biñinde biri
Ḳalısardur ancaḳ ki ola diri
Kimesne feraḥlanmaya mâl içün
Evet zâr ü giryân ola ḥâl içün

Feth-i Kostantiniyye

Daḫı Bû Hüreyre rivâyet ḳılur
Resûlüñ sözini ḥikâyet ḳılur
Buyurmış ki hergiz işitmiş misiz
İşitmege yarar iş itmiş misiz
Ki bir şehr var key muʿaẓẓamdur ol
Daḫı burc u bârûda muḥkemdür ol
Ḳuruyadur anuñ ulu cânibi
Deñizdür ḳalan yanı burcuñ dibi
Didiler ṣaḥâbe neʿam yâ Resûl
Senüñle olana ne ġam yâ Resûl
Dimiş ḳopmayısar ḳıyâmet güni
Ḫalâyıḳ dirildügi sâʿat güni
O şehre ġazâ itmeyince tamâm
Ben'İsḥâḳi'lerden ʿaleyhi's-selâm
Bular cümle yitmiş biñ er olalar
Evet her biri muʿteber olalar
Ḳaçan kim varalar o şehre bular
Savaş itmedin bula behre bular
Silâh ile hergiz vuruşmayalar
Çeri çekişüben ṭuruşmayalar
Hemân anı tekbîr ile alalar
Anuñ içine fitneler ṣalalar
Çün evvelki tekbîri eyleyeler
Ki tekbîre tedbîri eyleyeler
Yıḳıla deñizdiñ yanı ḫurd ola
Çü kâfirler anı göre mürd ola
İkincide yirdin yanı yıḳıla
Şu resme ki zaḥmetsüzin çıḳıla
Üçüncide iyʿışḳ eri ṭâlibi
Yıḳıla bozıla ḳamu cânibi
Bu-kez gireler iġtinâm ideler
Biri birine iḫtirâm ideler
Aṣalar silâḥını zeytunlara
Ġam anlara gide feraḥ bunlara

Ḫurûc-u Deccâl

Bular üleşürken ġanîmetleri
Ṭoyadurur iken dükeli çeri
Gelüp anda Şeyṭân çıġırsa gerek
Götin yırta yırta baġırsa gerek

Ki ḍeccâl çıḳdı nefîr eyledi
Sizüñ ehlüñüzi esîr eyledi
Yalandur bular anı girçek ṣana
Biri birisine bu işi ṭana
Ḳoyalar ne var ise ʿazm ideler
Dönüp Şâm iklîmine gideler
Bular evli evine çünkim ire
Biri birisine dilegin vire
Göreler ki ḍeccâl şimdi çıḳar
Kimer ḫalḳı yapar kimini yıḳar
Buyurmışdur ol ʿâlemün serveri
Muḥammed ḳamer devri peyġamberi
Ki ḍeccâl maşrıḳdan ider ḫurûc
Diler kim Medîne'ye ide ʿurûc

319

Evet mümkin olmaya bu şehre ol
Giribilmek içün bulıbile yol
Uḥud Ṭaġı'nun ardına geliser
Hemân himmeti orada ḳalısar
Evet Iṣfahân'uñi Yehûdîleri
Dimezven cihânuñi Yehûdîleri
Uyısardurur ana yitmişbiñi
Anuñ ḥasreti-y-ile gitmiş biñi
Ebî Ẕerr eydür buyurdı Resûl
Ki buyruḳ maḳâmında ṭurdı Resûl
Didi sizi ḳorḳudayım şimdi ben
Ki vaḳti gelincek olasız esen
Dahı bir nebî yoḳ ki ḍeccâl ile
O korkutmaya ḳavmini âl ile
Evet ben size söz diyeyim ki hiç
Nebî ḳavmine dimedi ir ü giç
Bilesiz ki ḍeccâl aʿverdürür
Hem aʿverlıġıla key ebterdürür
Ṣuya düşmiş üzüm gibidür gözi
Be-ġâyet yavuz ḫûlıdurur özi
Yazılmış iki gözi arasına
Görincek anı kâf ü fâ râ'sına
Bilesince uçmaḳ ṭamu gibi var
Kimi oda kimi bihişte koyar
Ne-kim cennetümdür dir ol nârdur
Ḥaḳîḳatda anda ḳalan zârdur

Ne-kim tamusıdur ol uçmaḳdurur
Yalan ṣanma bu söz muḥaḳḳaḳdurur
Kim irişse sizlerden añа hemân
Gerek ṭamusına gire ol zamân
Ki odı ḥaḳîḳatda oldı zülâl
Belâsın çekümi kim odur ʿayn-ı bâl
Ḫüẕâ cân virelden berü Âdem'e
Fenâ irişince yineʿâleme
Bu ḍeccâl'dan ulu iş olmaya
Ki şerri anuñ ʿâleme ṭolmaya
Hemân ʿömri ḳırḳ gün olısar anuñ
Cihâna belâsı ṭolısar anuñ
Evel güni bir yıl gibi olısar
İnanġıl bu söze dime nolısar
İkinci güni olısardur bir ay
Ki denk olalar anda yoḳsul u bây
Üçüncisi bir hafta defîlü ola
Elinden gelür Taññı itse nola
Ḳalan güni yine bayaġı olur
Hemîn ḳırḳ gün anuñ da çaġı olur
Hem ol yildi yaġmur gibi gidiser
Ne kim göñli ister anı idiser
Ne ḳavmi ki daʿvet ide ṭapalar
Ḥaḳ'uñ raḥmeti ḳapusın yapalar
Buyura göge yaġmurını döke
Ki ine ḥayât ola ölmiş köke
Yire buyura otını bitüre
Niçe gün yirün otı arta ṭura
Ṭavarları semriye uyanlarıñ
Arıklaya şerrini ṭuyanlarun
Şular kim olar ana uymayalar
Göñüllerine anı ḳoymayalar
Ne yaġmur yaġa ne bite otları
Ṭavarlarınuñ hep ḳırıla varı
Ḳaçan bir ḫarâbe yire çaġıra
Çıḳar gencüñi diyüben baġıra
Uya aru gibi añа mâllar
Bunı görüben ṭapa bed-ḥâller
Bu-kez bir yigidi o daʿvet ide
Dileye ki kendüye uya gide
Ne defîlü ki daʿvet ide uymaya
Ḳulaġına sözlerini ḳoymaya

320

Ḳılıçla çala iki böle anı
Yire dökile ol yigidün ḳanı
Hemân anı öldüre diri ḳıla
Ki tâ her kim uyarsa Tañrı bile
Uyanlar ṣanalar ki her kişiyi
Eger irkegi vü eger dişiyi
Elinden gelür öldüre dirgire
Ne maṭlûbı-y-ısa añа irgire

Nüzûl-i ʿÎsâ Aleyhi's-selam

Bu iş ile deccâl maġrûr iken
Gidüp ḥüzni ġâyetde mesrûr iken
Nüzûl ide ʿÎsâ ʿAleyhi's-selâm
Nicitse gerekdür işitgil kelâm
Dımışḳ'uñı içine nüzûl eyleye
Kim eydür ki Çîn'e nüzûl eyleye
Menâre-i Beyżâ ḳatında yine
Nice gitdi-y-ise selâmet ine
Hem İbrâhim'üñ göñlegini geye
Gire'smâ il'üñ geydügi ḥulleye
Ayaġında naʿl-i Şuʿayb olısar
Ḥaḳ eyle buyırdı neʿayb olısar
Elinden ola nûrdan ḥarbesi
Eger vursa ṭaġı yıḳa ḍarbesi
Bilinde ola'Sḥâḳ'uñı olan kemer
ʿAceb mi olursa ki degül kem er
Daḥı bir kitâb içre gördüm ʿazîz
Ney-i-se diyeyim sözi ḳıl temîz
Dimiş İbn-i Meryem iner Mekke'ye
Buluda binüp eydür iseñı neye
İnüp âb-dest ala zemzemden ol
Maḳâmına İbrâhim'üñı duta yol
İki rekʿat anda ḳılısar namâz
İdiser Ḫüẕâ'sına şükr ü niyâz
Yidi kez ṭavâf idiser Kaʿbe'yi
İşitdüñı dönüp sorma bañа neyi
Ḥacer Esved'i istilâm idiser
Gereginleyin iḥtirâm idiser
Ṣafâ'-y-ile Merv ortasın saʿy ide
Dönüben Medîne yolına gide

Varuban Resûl'i ziyâret ḳıla
Geregini anuñı riʿâyet ḳıla
Vara Ravża vü menber arasına
Görenler bilür ṣor gör arası ne
İki rekʿat anda namâz eyleye
Ki öz Ḫâlıḳ'ına niyâz eyleye
Bu-kez duta Beytü'l-Muḳaddis yolın
Gide yolca gözleye sağın ṣolın
Vara Ṣaḫre ḳatında ḳıla namâz
Gerek olacağını bile namâz
Bu-kez bir biti yaza deccâl'a ol
Gel İslâm'a diye o bed-hâle ol
Çün oḳıya deccâl anuñı nâmesin
Nice çaldugını göre ḫâmesin
Temerrüdle ṭaʿn u tesaḫḫür ḳıla
Taʿaccüb idüben tekebbür ḳıla
Cevâbın yaza ille mażmûnı bu
Ki içindeki heb tekebbür ḳamu
Bu-kez direʿÎsî Müsülmânları
Ki var ola gögsinde îmânları
Diye gelüñı iy ehl-i îmân bile
Cidâl eyleyelüm o deccâl ile
Bu melʿûnuñı ol demdeki leşkeri
Ola biñı biñı ü altı yüzbin eri
İrince añа İbn-i Meryem revân
Diye kim gel İslâm'a uşbu zamân
Ne defilü ki ʿarż ide İslâm ü dîn
Hemîn baş çeküben ṭura ol laʿîn

321

O dem dürtė ḥarbiyleʿÎsî-revân
Revân ola ḳanı vü uça revân
Ḳosaydı erir idi ṭuz gibi ol
Ya çoġaçlı gündeki buz gibi ol
Evet dürtüp uçurısar cânını
Ki gösteriser ḥarbede ḳanını
Çün anı helâk ideʿÎsî-yi pâk
İrişmeye kendüye bir zerre bâk
Ḳarışa çerisi Müsülmânlara
Vuralar kılıcı bular anlara
Bilinmeyenin ṭaş u toprak diye
Meger anlara buyura Ḥaḳ diye

Ki mü'minlere eyde kâfirleri
Kıralar dükenince heb ol çeri
Bu-kez ʿÎsî dünyâya mâlik ola
ʿAdâlet ṭarîḳına sâlik ola
Cihân ʿadli-y-ile ṭolısar tamâm
Ḫarâbî ʿimâret olısar tamâm
Muḥammed zamânı muṣavver ola
Cihân maʿdiletten münevver ola
Zamâne şu resmile duta nizâm
Ki râḥat geçeler ḳamu ḫâs u ʿâm
Bilinmeye dünyâda kibre vücûd
Ḳamusı ide Tafırısına sücûd
Ne deñlü ki küfr ehli var ise hep
Nefes virdügince öle ne ʿaceb
Göz irimi deñlü viriser nefes
Ḳıyâs it nicesin ḳıra her nefes
Ne dîn kim Muḥammed ḳomışdur süre
Şu dîn kim añа virdilerdi dura
Bu resm ile ḳırḳ yıl ḥükûmet ḳıla
Ne mümkin ki kimse ḫuṣûmet ḳıla
ʿArab'dan bu bir ʿavret alsa gerek
Yir üstinde dâd ile ḳalsa gerek
O ʿavretden oġlı ṭoġısar iki
Dimezven ki üç ḳız ṭoġar er iki
Bu-kez ʿavreti-y-ile kendü öle
İk' oġlanları ḳalısardur döle
Resûlüñ ḳatında gömeler anı
Ya ayaġı ucı ola ya yanı

Ḫurûc-ı Ye'cûc ve Me'cûc

Bunuñ üstine elli yıl kim geçe
Bu Ye'cûc ü Me'cûc yolın aça
Ḳuma vardur anlara yoḳdur ḥisâb
Ne żabṭ ide bunları çoḳdur ḥisâb
Birer ḳarış ola hemân boyları
Dutalar tamâm illeri boyları
İçeler Furât ile Ceyḥûn'ı heb
Daḫı Dicle'yi Nîl'i Seyḥûn'ı heb
Yir ehlin ḳıralar tamâmet bular
Olardan bulıncaḳ ferâġat bular
Gök ehlin daḫı ḳıralum diyeler
Anuñ daḫı tedbîrini yiyeler
Dönüp oḳlarını atalar göge
Ḳaḳıyup ḳamuları söge söge
Buyura hemîn Ḫâlıḳü'l-ʿÂlemîn
Firiştehlere kim olardur emîn
Hep oḳlarına ḳan bulaşduralar
Yine kendülere ulaşduralar
Bular çünki oḳlarda ḳan göreler
Ziyâde feraḥ ol zamân göreler
Yigirmi yıl anlar da ḥükm ideler
ʿÖmürleri dükenicek gideler
Ḳaçan kim ʿömürleri âḫir ola
Ġurûr ile her yiri fâḫir ola
Viribiye rîḥ-ı aḳîmi Ḫüzâ
Ki cânları tenlerden ide cüẕâ

322

Aġızdan gire vü dübürden çıḳa
Ḳamusını yüzleri üzre yıḳa
Şu yılduz o kim ʿÂd ḳavmine Ḥaḳ
Viribidi ḳırdı ki ola sebaḳ
Daḫı Kaʿb-ı Aḫbâr virdi ḫaber
Bize daḫı aḫyâr virdi ḫaber
Ki Ye'cûc ü Me'cûc âdemdürür
Bilen yigregin Ḥay-yi ʿÂlem'dürür
Meger ol zamân kim Ḥakîm-i ʿAlîm
Kerîm ü Raḥîm ü Ḳadîm ü Ḥalîm
Serândîb'e uçmaḳdan Âdem'i
Viribidi kim göstere ʿâlemi
O sâʿatde Ḥavvâ'dan ayrıldı ol
Cehân çekdi anuñ firâḳını bol
Yatup ihtilâm oldı hem nâ-geh-ân
Dere gibi nuṭfe döküldi cehân
Anuñ nuṭfesi çün döküldi yire
Ḳarışdı yir üzre ḳuma ḳayıra
Bular ḳopdı andan daḫı üredi
Kiçilige baḳmadı hep güredi
Fesâdı çoġ oldı bularuñ ḳatı
Yaḳın ḳaldı dünyâ ṭola âfeti
Sikender zamânı olıncaḳ hemân
Buları işitdi ḳomadı emân
Ki sedd eyledi anlaruñ yolını
Ḳazandı ṣevâbın iñen bolını

Bular irteye dek ḳazarlar müdâm
Ki ol seddi yıḳabileler tamâm
Ṣabâḥın görürler yine büsbütün
Ṣanasın ki ḳazmadılar anı dün
Hele ḳırılıncaḳ bular da hemîn
Ḳatı ḳoḳısardur bu rû-yi zemîn
Bu kez Tañrı yaġdura yaġmurları
Ki hep gide ḳandan ḳoḳıdan varı

Ḫurûc-ı Dâbbetü'l-Arż

Bunuñ ṣoñına dâbbetü'l-arż ire
Bu ḫalḳa gereklü naṣîhat vire
Ṣorarsañ eger ḳanda çıḳısar ol
Direm baṭn-ı Eymen'de çıḳısar ol
Anuñ levni ḳaplana beñzer ola
Evet gögsi arslana beñzer ola
Öküz başı gibi olısar başı
Ṭoñuz gözi ḳaşı bigidür ḳaşı
Kedi bögridür bögri sen eyle bil
Ḳulaġın görenler anı saña fil
İme gibi boynuzı olsa gerek
Diyem ḥâli ṣoñucı nolsa gerek
Deve ayaġıdur ayaġı anuñ
Bilinmez nice ola yaġı anuñ
Başı bulıd ile berâber ola
Cihân adı-y-ile ser-â-ser ṭola
Ol üç günde ancaḳ çıḳısar tamâm
Ki anı görebileler ḫâṣ u ʿâm
Yılan ḳuyruġı gibidür ḳuyruġı
Oñat diñile nedür anuñ buyruġı
Diye kim ne dîn varsa bâṭıldurur
Hemân dîn-i İslâm kâmildürür
Gelüñ tevbe ḳapusı yapılmadın
İdüñ tevbe Tañrı anı ḳılmadın
Ḫalâyıḳ işidüp güleler añña
Bular güldügine düşe ol ṭañña
Bu da gidicek ṭolı yaġdura Ḥaḳ
Deve ḳuşı yumurdası gibi çaḳ
Bu-kez maġribinden ṭoġısar güneş
Ḥarâretde ḫalḳı boġısar güneş
Bu-kez tevbe ḳapusı yapılısar
Ne-kim Tañrı diler ise ḳılısar

323

Bu-kez ṣûrı üç kez Sirâfîl ürer
Geh açar bu cânları gâhî dürer
Çün evvel ḫalḳ işide anı[242]
Belürsüz ola ol diyince ḳanı
Bu ḫalḳ işli işine meşġûl ola
Bir âdem bulınmaya maḳbûl ola
İkincide çünkim üre ṣûrını
Ala ḳomaya cânlarını nûrını
Diri ḳalmaya hiç öleler hemân
Isız ḳala ḫaylî zemîn ü zamân
Hemîn ḳala ʿAzrâ'îl ile Ḫüẕâ
Ana da diye cândan olġıl cüẕâ
O daḫı ölincek ḳala kendü Ḥaḳ
Bu tertîbe olsa gerekdür nesaḳ
Bu aralıḳda eyde ol Cebbâr
Limeni'l-mülk Vâḥidi'l-Ḳahhâr[243]
Kimse ḳalmaya kendüden artuḳ
Ki anuñ gevdesinde cân ola var
Bu kez emr ide yine ʿAzrâyil'e
Öliyken diri ola gele dile
Sirâfîl'i daḫı dirilde o dem
Dirile ṭurıgele baṣa ḳadem
Diye kim di sen ṣûrı bir daḫı ür
Ki ḫalḳa vire cânlu cânını sûr
Bu şunuñ ṣoñınca olur kim o Ḥay
Viribiye ḳırḳ günde yaġmur u ḳay
Ki mantar gibi bite ḫalḳuñ teni
Ḳamu ḳâbil ola ki ala canı
Her âdemde bir kemicek var imiş
Bilürmiş anı ʿilme kim yâr imiş
Oñurġa kemiginüñ ucı-y-imiş
Anuñ adı ʿacb-i ẕenebdür dimiş
Muḥammed ḥadîşinde yâd eylemiş
İşiden kişi iʿtiḳâd eylemiş
Küllü İbni Âdeme te'külühü'l-arḍ

---

242 Bu mısraın vezni bozuk.

243 "...Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr olan tek Allâh'ındır." (Mü'min, 40/16. âyetten iktibas)

illâ ʿacbe'z-zeneb[244]
Sirâfîl ürincek ki dirile ḫalḳ
Ḳıyâmet maḳâmına dirile ḫalḳ
Ḳamudan Muḥammed'dür evvel ṭuran
Hem oldur yirinden mükemmel ṭuran
Bu-kez anda mîzân ḳurıla ḥiṭâb
Gele Ḥaḳ'dan itmege ḫalḳı ḥisâb
Ḥisâb ideler şol-ki ḳıldı ṣevâb
Günehsüz gide cennete bî-ʿaẕâb
Şu kim çok günâh itdi îmânı var
Sürüp diyeler añа ṭamuya var
Günâhınca yana ṣoñucı hele
Ṭamudan çıḳuban bihişte gele
Muḥammed şefâʿat idiserdürür
Aluban bihişte gidiserdürür
Şu kim ehl-i dîdâr olmışdur ol
Ki hep nûr-ı Ḥaḳḳ ile ṭolmışdur ol
Ḳala anda dîdâra nâẓır ola
Ki Tañrı'sı ḳatında ḥâżır ola
Şu kim kâfir oldı ṭamuda ebed
Kalısardur ol cinse yoġdur meded

Ḫâtimetü'l-Kitâb

Şükür kim bu dîvân yazıldı tamâm
Dinildi ne varsa gereklü kelâm
Ṣenâ-y-ile minnet ki pâyânı yoḳ
Ol Allâh'a olsun ki luṭf itdi çoḳ
Bañа virdi ḳuvvet tamâm eyledüm
Bu luṭfı ki ḫâṣ idi ʿâm eyledüm
ʿİnâyetler itdi hidâyet virüp
Rivâyet içinde dirâyet virüp
Feṣâḥatda siḥr-i ḥalâl eyledüm
Ḳamu ehl-i eşʿâra âl eyledüm
Belâġat yüzinden oḳıdum beyân
Hüner-mend olanlar bilürler ʿayân
Begenür şol ehlüñ ki inṣâfı var
Begenmez şu câhil ki çoḳ lâfı var
Şu rindüñ ḳulıyam ki gördügüni
Begene yas eylemeye dügini
Bu arı cevâhir yazılmaḳlıġa
Göñül maʿdeninden ḳazılmaḳlıġa
Sekizyüz yigirmiṭoḳuzıncı yıl
İrişdi göñüle Ḫüẕâ'dan delîl
Şol ayda ki Ẕilkaʿde almışdur ad
Receb'de tamâm oldı olına yâd
Tamâm onbiñ ü dörtyüzon beyt olur
Çaġ aḫırġı beyt ile dirseñ nolur
Rubâʿîsi ferdi sayıldı bile
ʿArab beyti daḫı ki geldi dile
Bunı gerçi ol şâh içün düzmişem
Ḥaḳîḳatda Allâh içün düzmişem
Oġul ḳız bañа bu yiter yâdigâr
Şükür âḫır eyletdi Perverdigâr
Gör ol şâhı sen ne saʿâdetlüdür
Ezelden ne ḫoş resm ü ʿâdetlüdür
Ki bunuñ gibi ḫayra oldı sebeb
Müdâm añа râm ola şâẕî ṭarab
Eger ḫoş dutar ise ben ḳulını
Bu resm ile taṣnîf iden ḳulını
Neler daḫı yazam anuñ adına
Ki devrânda ola sebeb yâdına
Bu dîvânı her kim yazarken böle
Duʿâm ol ki yazmaya tizcek öle
Tamâmın yazanlar selâmet bula
Bölüp yazan âdem melâmet ola
Yazandan oḳıyandan oldur murâd
İde Bedr-i Dil-şâd'ı ḫayr ile yâd

244 "Toprak, her Âdemoğlunu yer, kuyruk sokumu hâriç." (İmam-ı Müslim, Sahîh-i Müslim, Mısır, 1955, c.4, sh.2271 ve 2274)

TIPKIBASIM

Murad-nâme'nin ilk yaprağı

بسم الله الرحمن الرحيم

سوز آچنلر الحمد للّٰه تمام — بلا در بر ادیسه الکلام

نه یزه اکه تنکری ادی آکلا — بجا بیل شیاطین اشدن یا کلا

انک حمد ایله سوز باشلمق — کوکل بسمله دود جان اشلمق

اول اولدرکم اندن زمین و زمان — طلوع در تمامت مکین و مکان

احد دن عدد اندن معز و لدن — انی کم اکی بلسه مخدوم اردن

انک بر لکی نه نه عقیله دهم — ایر شدیکه ایریشه بوردم

ایلک بو یولدا سقط دن قچمق — حیا اهل ایلر غلط در قچمق

تو اود ایله صو ایله خاکا بلا — قودی عشق سوقدی کیدا یله

درکسر در دی بجا کوکلری — یورر داخ در مزدن الدن بری

قودی خاک مرکز کیمیدان اولا — اومیدا ندن اونجی انسان اولا

انک کنه ذاتندن حیران عقول — ارشمز ادب آکه سیران عقول

قلر عقل نفسیله حمل حواس — بوقدر اکه انسان ولاحق شناس

بری بر لیدر بینه مشکل در شر — انک فرلغیدی دخی ور شر

بینه کیدر مبدا ایمکانات — نه ممکن که اندن قوی واجبات

دیمی قودن نهان ایلدی

ایر شدیکه ایریشه بوردم

حیا اهل ایلر غلط در قچمق

قودی عشق سوقدی کیدا یله

یورر داخ در مزدن الدن بری

اومیدا ندن اونجی انسان اولا

ارشمز ادب آکه سیران عقول

بوقدر اکه انسان ولاحق شناس

انک فرلغیدی دخی ور شر

نه ممکن که اندن قوی واجبات

قوی ازندن نهان ایلدی

ایر شدیکه ایریشه بوردم — بری خیر ازتی قلر بیر شر

اوق حقه نسبت قوسنده وار — نه حکمتلر اکلا بو قل اعتبار

ولیکن قوسن بزمجون قلر — بزم مصلحتلا رموزی بلر

نکم خیر شردن اندن ایرر ولی — محاله رضا ویرن اولدی دلی

الندن کلردی که روشن قلا — کنشز جهانی مزین قلا

بلنسزده یغدرسه یغمر لری — صدفسز بتر سایدی در لری

ایرر دی ولی موجب حکمتا — بر تدی قوسین بنما اوتا

سبب سز اشی اشلمایه حکیم — خصوصا که اولا حکیم علیم

نظام جهانه سبب در سبب — نه اولا که اولنیا محتسب

انولجون که بو جمله ترکیبلر — سببله مسبب بوترتیبلر

سبب اولمینجه نظامی دگی — بلر عقل اولن بوغ اولورمی

چون اول فاعل مطلق اولدی بکر — نظام اولمین فعل اکا یارمز

نظامه مراتب خولازم دشر — بری جاهل بیر عالم دشر

کی ممکن کیم واجب اولمز — کی سامع کیم خاطب اولمز

اکر اکلمز کسا که بلکه جهان — نه حکمتلر بلا بر تدی نهان

بو افلاک انجم عقول علا — طبایع که فیض اتر هپ بری قلا

هم اجناس انواع اصناف لا — بو افراد ضبط ایله انصاف لا

بلاغت بزدنت اقیدم یاد — هنرمند اولنلر بلورعیان

بکا نرسول اهللک که انصاف — بلکمز شوجاهل کوجوق لاف وزاف

سن رندک قلیم کمکوردوکی — بکا مایس ایلامیادوکی

نوادی جواهر بزلقلغا — کوکل معدنندن قزلقلغا

سکز یوز یکرمی طقوز تاریخ بیلد — ارشدیکوکولاحظ ادن دلیلد

سول ایدا که ذکا لفطه الشرف — رجیدا تمام اولدا ولینه یاد

تمام اولدی بکا درت یوز اون اولد — چغ آخرغ بیتیله رسل نولد

ربا عیس فردیچ میلدی بلا — عرب بیتدا خی کمکلری دلا

بوکی کرچه اول ناهجون رسم — حقیقتده اللهجون رسم

اغل قزبکا بویتر یادکار — شکر لخز ایلند بزوردکار

کوراول شاه سن ناسعا تلدر — ازلدن نه خوش رسم عادتلدر

که بونک کبی خیلی اولدی سبب — مدام آله رام اولهشادی طرب

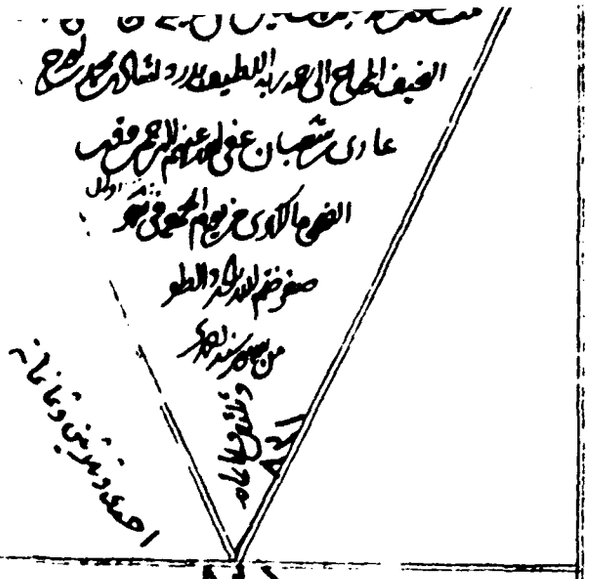
اکر خوش دتاریسه بن موبی — بوسمیله تصنیف ادن قوبی

تلرداخ یانم آنکلادنه — کهدور اندن اولامسبب یادنه

بودیوان هرکم یزرکن بلا — دعام اولکه یزمایه تزجل الا

تمامن یزنلر سلامت اولا — بلیه ازن آدم ملامت اولا

اولادن اوسندن اولدمراد — اکا بدرد لشادخیرله یاد

S O N U Ç

Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'siyle ilgili araştırmamızın sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

1-Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'si tamamiyle te'lifî bir eser olmayıp, Emir Unsuru'l-Meali Keykavus'un H. 475/M. 1082 yılında yazdığı "Kabus-nâme" adıyla tanınan Farça mensur "Nasihat-nâme"nin manzum ve serbest tercümesidir. Ancak şair, bu kitabın yazarı Keykavus'un adını mesnevisinin birkaç yerinde zikretmekle birlikte, eserinin tercüme olduğunu bildirmemiş ve te'lifî olduğu intibaını uyandırmak istemiştir.

2-*Murad-nâme* şairi, *Kabus-nâme*'yi Türkçe'ye çavirirken, aslına harfiyyen bağlı kalmamış, yer yer açıklama, kısaltma, ilgili bahisleri birleştirme gibi tasarruflarda bulunmuş, böylece değiştirilen eser adeta bir te'lif haline gelmiştir.

3-*Kabus-nâme* ile *Murad-nâme* mukayese edildiğinde ortaya çıkan farklar şunlardır:

a)*Kabus-nâme*'nin 44 babtan meydana gelmesine mukabil, *Murad-nâme* 51 babtan teşekkül etmektedir.

b)*Murad-nâme*'de babları sıralanışı *Kabus-nâme*'ye uymamaktadır.

c)*Kabus-nâme* 48 hikaye ihtiva ederken, *Murad-nâme*'nin eldeki tek ve eksik nüshasında 86 hikaye yer almaktadır. Kabus-nâme'den tercüme edilen hikayelerde mevzu aynı olmasına rağmen, kişi ve yer adlarının değiştiği görülmektedir.

4-*Murad-nâme*'nin bilinen yegâne nüshası 590 beyit (yaklaşık olarak 15-20 yaprak) kadar eksiktir.

5-*Murad-nâme*, bazı bölümlerinde çeşitli ilim ve sanatlara dair bilgi verilmekle birlikte, bütünüyle ansiklopedik bir eser olmaktan ziyâde, nasîhat-nâme türünden ahlâkî bir mesnevîdir.

6-*Murad-nâme*, Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermesi, mizah, söz söyleme adabı, şiir ve kitabetle ilgili bilgiler, öğütler ihtiva etmesi sebebiyle Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi'nden başka eğitim, hukuk, iktisat, kelam, müzikoloji, siyaset, tıp gibi ilimler tarihi bakımından da değer taşımaktadır.

7-*Kabus-nâme* tercümesi *Murad-nâme*'nin doğrudan doğruya ahlakve terbiyeye dair bahislerinde İslam inanç, ibadet ve ahlak esasları tebliğ edilmekle birlikte, bu hükümlere aykırı bazı tavsiyelere de rastlanmaktadır.

8-Bedr-i Dilşad'ın Nasihat-nâme'sini yazarken faydalandığı eser ve müellifleri zaman zaman anmasından, *Murad-nâme*'nin*Kabus-nâme* dışındaki kaynakları hakkında da bir fikir edinilmektedir. *Keşşâf, Makâlât, Menâkıb* gibi eserlerle birlikte Zemahşerî (1074-1143), Nâsıruddin-i Tûsî (1201-1273), Celâleddin-i Rûmî (1207-1273) gibi bazı Türk, Arap, Fars âlim ve müelliflerinin de adı geçmektedir.

9-Hayatı hakkında *Murad-nâme*'den tesbit edilebilenler dışında kesin bilgi bulunmayan Bedr-i Dilşad'ın Mahmud bin Mehmed Dilşad-ı Şirvani ile aynı şahsiyet olduğu, onun *İbn-iKesir Tarihi Tercümesi*'ndeki bir kayda dayanılarak kuvvetle muhtemel görülmektedir.

10-*Murad-nâme*'de, Türkçe kelimeler -örnek alınarak incelenen sayfalara göre- vokabülerin yüzde ellisini teşkil ederken, diğer yarısını Arapça'dan geçen kelimeler oluşturmaktadır.

11-*Murad-nâme*'nin asıl vezni mütekarib bahrinden müsemmen-i maksur (feûlün feûlün feûlün feul) olmakla birlikte -bahirlerle ilgili örnekler dışında- onaltı çeşit vezin kullanılmıştır.

12-Bedr-i Dilşad'ın *Murad-nâme*'si bilgi ve öğüt vermek maksadıyla yazılmış didaktik bir eser ise de, yer yer lirik ve hikemî şiir türünün başarılı misallerine de rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed, S. Maqbul, *Türkiye Diyanet Vakfı islam Ansiklopedisi*, İst.1993 c-8, sh, 61

Ak, Mahmut, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İst.1993 c.8, sh. 63

Argunşah, "Mustafa, Muhammed b. Mahmud Şirvani, Tuhfe-i Muradi, İnceleme-Metin-Dizin", Marmara Üniversitesi Sosyal Bil. Enst. Basılmamış Doktora Tezi, İst. 1989

Atsız [Nihal] Haz., *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, İst. 1992

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun Üçok) Ank.1982

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, 2.c. Leiden 1949

Büyük Türk Klasikleri, (Ötüken) İst. 1985

Çelebioğlu, Âmil, "Kabus-nâme Tercümesi Murad-nâme'ye Dair", *Türk Kültürü*, Ekim 1978, Nr. 192, sh. 719-728 (15-24)

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ank. 1992

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ank. 1983

Ergun, Saadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, "Bedr-i Dilşad" maddesi, İst. 1936'dan sonra, c. III, sh. 761-763

Gökyay, Orhan Şaik (Haz), İst. 1974 *Keykavus, Kabus-nâme*, Terc. Mercimek Ahmed, 3.baskı

Gülensoy, Tuncer, Ertem, Rekin, "Kabus-nâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İst. 1982, s. c. sh. 67-68

İsmail Paşa (Bağdatlı), *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmaü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l Musannifîn*, 2.c. İst. 1975

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, Bulak, 1274

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1980

Kurdoğlu, Dr. Veli Behçet, *Şair Tabibler*, İst. 1967,sh.35-37

Kut, Günay, "13. Yüzyıla Ait Bir Yemek Kitabı", *Kaynaklar*, 3, 1984 sh. 50-57

Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1988 c.I

Levend, Agah Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1963, Ankara, 1964 sh. 107-108

Mazıoğlu, Hasibe, "Eski Türk Edebiyatı" maddesi,*Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1983 c. XXXII

M. Fuad Abdülbaki, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, İst, 1982

Mehmet Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, 3. c. İst, 1333,1342

Osman Şevki (Dr.), *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, (Sadeleştiren İlter Uzer) Ankara, 1991

Özkırımlı, Atilla (Haz.) *Kabus-nâme* Terc. İlyasoğlu Mercimek Ahmed, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1974

Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, 4. c. İst. 1311

Tezcan, Nuran, "Lamii'nin Gûy u Çevgân Mesnevisi", *Ömer Asım Aksoy Armağını*, Ank. 1978 sh. 201-225

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ank. 1984

Yelten, Muhammet, "Şirvanlı Mahmud'un Hayatı ve Eserleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1988 s. 57 sh. 169

30- Yusuf Bey Vezirof, *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar*, İst. 1337